

ANALELE DOBROGEI

**Serie nouă
X-XIII**

MUZEUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ ȘI ARHEOLOGIE CONSTANȚA

2009-2012

ANALELE DOBROGEI

Revistă de istorie medie, modernă
și contemporană dobrogeană

Serie nouă

X-XIII

2009-2012

Manuscrisele și orice corespondență se vor trimite
pe adresa colegiului de redacție al revistei
„ANALELE DOBROGEI”
Piața Ovidiu nr. 12, 900745 CONSTANȚA

Colegiul de redacție:

LAVINIA GHEORGHE (MUZEUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ
ȘI ARHEOLOGIE CONSTANȚA)
FLORIN ANGHEL (UNIVERSITATEA „OVIDIUS”)
GHEORGHE DUMITRAȘCU (UNIVERSITATEA „OVIDIUS”)

Traduceri: Andreea Andrei

Tehnoredactare computerizată: Vasilica Podariu

*Autorii articolelor își asumă răspunderea pentru
conținutul acestora.*

CUPRINS

Gheorghe BUZATU – 1812-2012 Basarabia și iar Basarabia!.....	9

I. ISTORIA ROMÂNILOR

Liviu BRĂTESCU – Un proiect reformist. Facultatea de drept din Iași (1859-1866).....	29
Cristina PLOSCĂ – Accesul tinerelor transilvănence în universități reflectat în presa românească din Ardeal.....	51
Valer RUS – Imaginea românilor în cultura maghiară transilvăneană în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.....	59
Andreea ATANASIU-CROITORU – Forța navală maritimă a României între cele două războaie mondiale.....	67
Costin SCURTU – Industria națională de apărare în contextul economico-financiar al României (1920-1935).....	87
Gheorghe DUMITRAȘCU – Lecție despre Antonescu – Liceul „Mircea cel Bătrân” din Constanța – 1988/1989.....	105
Delia CORNEA – Din istoria vieții politice românești – reorganizarea Partidului Național Țărănesc în exil.....	115

II. PERSONALITĂȚI ȘI FAMILII

Ligia DIMA – File din istoria orașului Tulcea: Familia Avramide.....	131
Stelian DUMITRESCU – Despre testamentul dr. Ibrahim Temo....	149
Ștefania DINU CIUBOTARU – Relațiile dintre părinți și copii în familia regală Ferdinand și Maria – principesele Elisabeta și Marioara.....	155
<u>Romeo HAGIAC</u> , Lavinia GHEORGHE – Destinul familiei de aromâni Beza.....	173
Ioan OPRÎȘ – D. M. Pippidi și legăturile sale cu Emil Panaitescu, directorul Școlii Române de la Roma.....	189
Marin POP – Aspecte inedite privind calvarul familiei Coposu în timpul regimului comunist (1947-1989). Între istorie și memorie...	197
Liviu ZGĂRCIU – Ioachim Crăciun – istoric al vechilor cărți și biblioteci românești.....	213

III. CONTRIBUȚII LA ISTORIA DOBROGEI

Corina APOSTOLEANU – Însemnări despre Constanța sfârșitului de veac al 19-lea în „Jurnalul” lui Konstantinos Arvanitis	235
Gheorghe Radu STĂNCULESCU – „Aveau din plin posibilitatea să bage argintăria în buzunar, dar nu a dispărut nimic” (un englez despre prima vizită a lui Carol I în Constanța, la 30 octombrie 1879)	243
Mioara IONIȚĂ – Contribuții la istoria unui monument dobrogean închinat lui Mircea cel Bătrân	255
Constantin CHERAMIDOGLU – Din istoria tipografiilor constănțene (II)	261
Ion RAȘNOVEANU – Activități cotidiene în porturile dobrogene în perioada interbelică	271
Nicoleta GRIGORE, Constantin CHERAMIDOGLU – Mișcarea feministă în Constanța interbelică	283
Lavinia GHEORGHE – Seminarul Teologic „Sfinții Împărați Constantin și Elena” Constanța	293
Florin C. STAN – Aspecte privind situația evreilor din Constanța în anii celui de-al Doilea Război Mondial	317
Olivia ȘERBAN – Organizarea construcției și problema forței de muncă la Canalul Dunăre-Marea Neagră	327

IV. MUZEE DOBROGENE – TRECUT ȘI PREZENT

Constantin NICOLAE – Un document istoric inedit: Cartea de aur a Muzeului de la Hârșova	343
Sebastian CORNEANU – Muzeul văzut prin ochii publicului – fostul muzeu sătesc Capidava	353
Andrei VOCHIȚU – New entries regarding the 12 pdrs old gun from Constanța’s Naval Museum	359

V. RECENZII

- Gheorghe Dumitrașcu, *Gândire și acțiune românească în crearea Statelor Unite ale Europei: de la Mica Antantă la Uniunea Europeană*, Ed. Tipo Moldova, Colecția Opera Omnia, Iași, 2011, 466 p. (Virgil Coman)..... 369**
- Valentin Ciorbea, Laura Stancu, Aledin Amet, *Tătarii în izvoare arhivistice românești*, vol. 1, Comunitatea musulmană în arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2011, 356 p. (Gh. Dumitrașcu)..... 373**

ISTORIA ROMÂNILOR

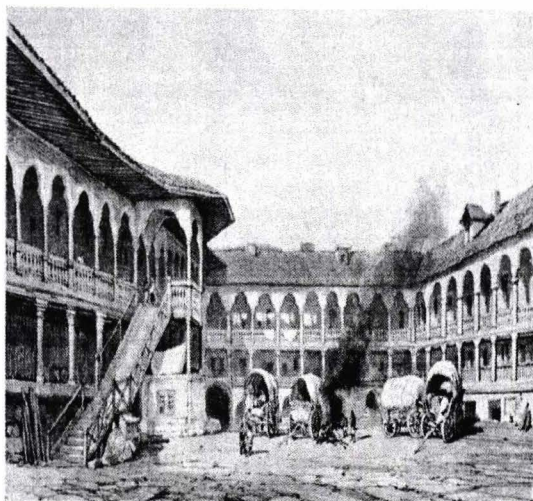
1812-2012 BASARABIA ȘI IAR BASARABIA!

Oameni de stat și militari de elită, scriitori și diplomați, istorici și geopoliticieni, ziariști de imens prestigiu și autoritate morală, dintre care-i reținem în prima ordine pe M. Eminescu sau N. Iorga, pe M. Kogălniceanu, I.I. C. Brătianu sau N. Titulescu, pe S. Mehedinți, Pamfil Șeicaru sau Emil Cioran, s-au exprimat adeseori și în mod categoric în sensul că, pentru ultimele trei veacuri ale istoriei naționale, a funcționat cu putere de lege acest blestem neiertător în privința poziției noastre geopolitice: Românii și România s-au aflat „*prea aproape de Rusia și prea departe de Dumnezeu*”. Sub acest aspect, câteva date s-au impus ca puncte de referință, nu numai pentru evoluția/involuția raporturilor româno-ruse ori sovietice, ci și pe planul istoriei Europei de Sud-Est sau continentale, chiar universale.

Să reținem, în context, **anul 1711**, când rușii și Petru cel Mare au depășit granița de apus, despărțind Imperiul de Moldova pe Nistru, angajând, avându-l alături pe Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, bătălia cu turcii de la Stănilești (iulie 1711), pierdută în câteva zile. În consecință, Cantemir fu silit să se retragă în Rusia, dar nu putem neglija că, anterior confruntării de la Stănilești, domnul Moldovei a fost acela care a redactat integral textul Tratatului de alianță cu Petru cel Mare, ce avea să fie semnat la Luțk în 13/24 aprilie 1711. Fapt cardinal în desfășurările istorice, Cantemir, în spiritul „străvechilor legi” ale Țării Moldovei, dar prevăzător la maximum, a inclus în Tratat respectul integrității teritoriului Moldovei, ale cărei fruntarii au fost stabilite cu precizie în toate direcțiile, **inclusiv, dacă nu cumva în rândul întâi, spre Est, pe Nistru**. Drept care, articolul 11 prevedea fără rezerve că: „*Pământurile Principatului Moldovei, după vechea hotărnicie moldovenească, asupra cărora domnul va avea drept de stăpânire, sunt cele cuprinse între râul Nistru, Camenița, Bender, cu tot ținutul Bugeacului, Dunărea, granițele Țării Muntenesti și ale Transilvaniei și marginile Poloniei, după delimitările făcute cu acele țări*”. Este lipsit de orice îndoială că, având în seamă evoluțiile ulterioare, linia româno-rusă pe Nistru impusă de Cantemir la 1711 prezintă din toate punctele de vedere o relevanță cu adevărat istorică.

* Centrul de Istorie și Civilizație Europeană Iași; e-mail: ghbuzatu@yahoo.com.

Cu atât mai mult cu cât, după exact un secol, mai precis în anul 1812, Rusia Imperială reușește, în urma unui război epuizant de șase ani cu Turcia, să-i impună acesteia în ultimul moment, atunci când se afla chiar în preajma campaniei lui Napoleon până la Moscova, **Tratatul de Pace de la București (16/28 mai)**. Și în raport cu care granița apuseană a Imperiului de la Răsărit a fost împinsă mai departe spre Vest, în detrimentul Moldovei, din trupul căreia a rupt teritoriul dintre Nistru și Prut, denumit integral, în cursul dar mai ales în urma faptelor survenite, **Basarabia**.

Hanul lui Manuc - locul în care a fost semnată pacea din 1812

Imperiul Otoman, ca putere suzerană, nu era nicicum îndreptățit să cedeze ceva din teritoriile Moldovei și Țării Românești, care, nefiind provincii turcești, nu puteau fi - integral sau parțial - transmise și pe care, totuși, le negociase anterior anului 1812 cu Rusia, care le pretinsese pe ambele provincii. Numai iminenta campanie a lui Napoleon a determinat Petersburgul să-și modereze cererile, astfel că Imperiul Rus, prin mijlocirea Marii Britanii la Poartă, prin trădarea diplomatului turc care a condus tratativele, ulterior executat, prin cumpărarea boierilor localnici și a domnului Moldovei, deja deposedată la 1774 de Bucovina, a ocupat întreg teritoriul dintre Prut și Nistru. Basarabia a devenit gubernie, fiind supusă unui intens proces de rusificare, înfăptuit metodic în răstimp de mai mult de un secol. În acest sens, articolele IV și V ale Tratatului ruso-turc din **16/28 mai 1812** delimitau cu precizie concesiile admise pe seama Moldovei: „Art. IV: Prutul, de unde acest râu pătrunde în Moldova, până la vărsarea lui în Dunăre, apoi din acest loc malul stâng al acestui fluviu până la Chilia

și la vărsarea sa în Marea Neagră, vor forma hotarul celor două Imperii: Rusia și Turcia. Art. V: Partea din Moldova așezată pe malul drept al Prutului este părăsită și dată Sublimei Porți, iar Înalta Poartă lasă Curții Imperiale a Rusiei pământurile din stânga Prutului, împreună cu toate fortărețele, orașele și localitățile care se găsesc acolo, precum și jumătate din râul Prut, care formează frontiera dintre cele două Imperii". Pentru Rusia, Tratatul de la București a marcat un mare succes, în vreme ce pentru Moldova - un dezastru, soldat cu pierderea unui teritoriu de peste 45 600 km² și a 482 630 de locuitori, 5 cetăți, 17 orașe și aproximativ 700 de sate. După o sută de ani de la consumarea tragicului eveniment, care a divizat și o națiune în plin proces de constituire, incomparabilul nostru istoric care a fost **Nicolae Iorga** a consemnat: „Am știut noi toți, cel de sus ca și cel de jos - afară de câteva uscături trândave, care se laudă cu stearpa lor mărire - cel bogat ca și cel sărac, cel cu învățatură din carte și cel cu înțelepciune din viață, am știut să ni arătăm, cuviincios și liniștit, dar hotărât și puternic, jalea pentru că, acuma o sută de ani, rusul, biruitor asupra turcului, a rupt și a tras la dânsul jumătate din vechea noastră Moldovă". Și, tot atunci, același Nicolae Iorga, într-un alt studiu remarcabil, înregistra cu tristețe dar și cu încredere în viitorul ce avea să survină la **27 martie/9 aprilie 1918**, atunci când Sfatul Țării de la Chișinău avea să voteze Unirea Basarabiei cu Țara-Mamă: „...La Pacea din București, deci, Rusia, care nu purta război cu noi, Rusia ai cărui ostași fuseseră primiți totdeauna bine la noi, în țară ospitalieră, primiți cu crucea și Evanghelia de clerici, poate și pentru a se aminti astfel acestor vânători de pământ străin dreptatea și cruțarea creștinească, ni-a luat Basarabia pentru că avuse o socoteală cu Turcia. Crezuse că poate opri amândouă țerile românești întregi, cu binecuvântarea lui Napoleon I, care numai Dumnezeu știe de câte ori ne-a dat și unora și altora: au fost câțiva ani când numele Împăratului Alexandru Pavlovici, și nu al unor voievozi români, a fost pomenit la liturghie și scris deasupra ușii bisericilor ce se ridicau. Francezii pătrunseră însă în Rusia, și atunci vecinii se mulțumiră și cu o pradă mai mică. Trădarea fanariotului Moruzi din neam de domn român i-a ajutat la aceasta. Rușii vor serba ca o zi de bucurie centenarul anexării. Noi va trebui să o comemorăm ca o zi de durere și ca o zi de trezire a speranțelor pe care le dă totdeauna dreptul veșnic, care nu poate fi învins, nici cucerit". Pentru ca, în cuvântarea ținută la București în 16 mai 1912, cel care avea să fie proclamat Apostolul Unirii tuturor Românilor se socotea îndreptățit să dea asigurări în privința „secolului pierdut” în urma raptului Basarabiei:

„Ne-am simțit un popor, un singur popor. Și furia urgiei din urmă ne mână pe toți iute către limanul dreptului îndeplinit, al dreptății săvârșite”.

Marea Unire din 1918 a reprezentat incontestabil cel mai seamă act din întreaga existență a poporului român. S-au pronunțat în această privință **Nicolae Iorga, Gh. I. Brătianu, David Prodan, Ștefan Pascu și Constantin C. Giurescu.**

Din nefericire, **România Mare**, datorită unor condiții interne și internaționale adverse, n-a depășit condițiile unei existențe de 22 de ani. S-a prăbușit, mai ales, în urma acțiunilor imperialismelor mari și mici, vecine ori nevecine. Nefiind defel straniu ca faptele să se fi declanșat, în situația în care locul Rusiei Țarilor a fost preluat de U.R.S.S., **tot pentru chestiunea Basarabiei**, marcată de câteva momente decisive intervenite în istoria celui de-al Doilea Război Mondial, așa precum: **23 august 1939, 26-28 iunie 1940, 22 iunie 1941 și 23 august 1944.**

Dintr-un atare complex de procese și fapte istorice, reținem în mod deosebit:

1. Fără îndoială că, într-un moment de vârf al mariajului sovieto-german inaugurat de Pactul din 23 august 1939 și într-un punct de cotitură al primului an al conflagrației mondiale din 1939-1945 (prăbușirea Franței), agresiunea „pașnică” a U.R.S.S. la 26-28 iunie 1940 împotriva statului român, soldată cu ocuparea Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța, a detonat procesul **prăbușirii României Mari**, după numai 22 de ani de existență. Provinciilor istorice menționate le-au succedat curând Nord-Vestul Transilvaniei și Cadrilaterul, subjugate de Ungaria și, respectiv, Bulgaria, iar, dacă pierderile s-au limitat la „atâta”, reprezentând însă câte 1/3 din teritoriul și populația României¹, faptul s-a datorat esențialmente lui Adolf Hitler, care, atunci și ulterior, mai ales în noiembrie 1940, la Berlin, a reușit să stăvilească zelul expansionist spre Sud-Estul Europei al lui V.M. Molotov, șeful Consiliului Comisarilor Poporului și al diplomației sovietice, emisarul preferat al liderului roșu de la Kremlin, I.V. Stalin. Pe atunci, Adolf Hitler, se știe, a beneficiat consistent de suportul desăvârșit și eficace al generalului Ion Antonescu, Conducătorul României și șeful cabinetului de la București care s-a angajat din primul moment al guvernării, în septembrie 1940, să repare nedreptățile de la Răsărit. În atare condiții, în funcție de amploarea pierderilor teritoriale și materiale intervenite, de grozăvia dramei a milioane de cetățeni, în marea lor majoritate români, precum și în dependență de derularea însăși a evenimentelor sau de

¹ Mai precis: 99 926 km² și 6 829 547 locuitori, în marea lor majoritate, români (Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri*, București, Ed. Enciclopedică, 2003, p. 107-108).

consecințele lor vaste și profunde, departe străbătătoare în timp, unele nefiind nici până astăzi stinse ori corectate, 1940 a ajuns să se confunde dintru bun început cu **anii fatidici ai trecutului nostru, netăgăduit unul dintre cei mai sumbri ai întregii istorii naționale.**

Este bine să reținem, în context, că Pamfil Șeicaru, renumitul ziarist, dublat de istoricul ce s-a afirmat, adeseori a comentat și a respins categoric, în țară ori după 1944 în exil, pierderea Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța, **cedarea lor fără luptă** de către regimul regelui Carol al II-lea², ceea ce a constituit ulterior un „model”, din care aveau să rezulte *capitularea = trădarea* de la 23 august 1944, când „*statul român s-a prăbușit*”. Pentru a conchide că „*tot ce s-a abătut, după 23 august (1944 - n.n.), asupra nenorocitei noastre patrii era virtual cuprins în actul loviturii de stat*”³.

2. *Momentul ales de Kremlin pentru a prezenta oficial României cererile ultimative privind cedarea neîntârziată și integrală a Basarabiei și Bucovinei a fost extrem de atent ales*⁴. Mai precis, era chiar a doua zi după capitularea la 22 iunie 1940 a Franței, aliatul nr. 1 al României în Europa, la 22 iunie 1940, când V.M. Molotov a socotit necesar să-l convoace pe ambasadorul german la Moscova, contele Friedrich von der Schulenburg, pentru a-i aduce la cunoștință că U.R.S.S. se decisese ca, potrivit paragrafului 3 din Protocolul auxiliar secret al Pactului de neagresiune din 23 august 1939, să se adreseze Bucureștilor pentru a impune „soluționarea” problemelor Basarabiei și Bucovinei. Dând asigurări că guvernul sovietic va face tot posibilul pentru a „*proteja interesele germane în România*”, Molotov și-a exprimat convingerea că Reichul „*nu se va opune desfășurării acțiunii sovietice, ci o va susține*”. Inițiativa sovietică a provocat iritare la Berlin. Nu era vorba numai de condițiile în care Kremlinul provocase criza, ci și de faptul că pretențiile sovietice excedau înțelegerii Molotov-von Ribbentrop din noaptea de 23/24 august 1939. Ministrul de Externe al Reichului a întocmit un memorandum special pentru A. Hitler, precizând limitele negocierilor cu Molotov la semnarea pactului de neagresiune, mai precis: acord în privința includerii Basarabiei în „*sfera de interes*” a U.R.S.S., dar nimic despre Bucovina. În consecință, Hitler, bine informat, „*a tunat și a fulgerat*” contra lui Stalin, care-și încălca propriile angajamente asumate⁵. Ceea ce l-a determinat pe

² Vezi Pamfil Șeicaru, *Construcții pe nisip. Politica aistorică*, Madrid, 1972; idem, *Scrieri din exil*, 2 vol., București, 2002.

³ Idem, *Scrieri*, vol. 3, București, Ed. Victor Frunză, 2003, p. 215.

⁴ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Ed. Paideia, 1999, p. 380-381.

⁵ *Ibidem*.

Führer ca, de îndată după încheierea campaniei din Vest și, deși Marea Britanie nu fusese subjucată, să se gândească la o expediție punitivă contra U.R.S.S. Soluția preconizată reprezenta, oricum, o chestiune de timp, astfel că planificarea operațiunii în Est a debutat practic la confluența lunilor iunie-iulie 1940, planul operațiunii „Barbarossa” (atacul prin surpriză a U.R.S.S.) fiind apoi întocmit și avizat de A. Hitler personal la 18 decembrie 1940. În consecință, la 25 iunie 1940, Joachim von Ribbentrop, ministrul de Externe al Germaniei, l-a împuternicit pe contele von der Schulenburg să-i afirme lui Molotov „consecvența” Reichului în îndeplinirea angajamentelor asumate prin protocolul adițional secret din 23 august 1939 în privința Basarabiei; cât privea revendicarea Bucovinei de către U.R.S.S., aceasta constituia „o noutate”. Condițiile erau întrunite pentru o nouă întrevedere Molotov-von der Schulenburg, tot la 25 iunie 1940, un prilej de reverificare a punctelor de vedere, inclusiv despre Bucovina. U.R.S.S. a reafirmat recunoașterea „intereselor Germaniei față de chestiunile economice ale României”, dar nu putea admite „tărăgănarea” de către București a diferendului teritorial legat de Basarabia și Bucovina. Prin Molotov, guvernul sovietic s-a angajat să țină la curent Berlinul cu formularea pretențiilor teritoriale față de România, după cum, tot astfel, a promis să nu încurajeze pretențiile Ungariei și Bulgariei. Este neîndoielnic că, urmare a celor dezbătute la 25 iunie 1940 de contele von der Schulenburg cu Molotov, U.R.S.S. și-a „moderat” pretențiile la adresa României, limitându-și cererile la Basarabia și Nordul Bucovinei (cu orașul Cernăuți). Ceea ce Molotov i-a comunicat deschis lui von der Schulenburg, în după-amiaza zilei de 26 iunie 1940. Ambasadorul german a primit tot sprijinul guvernului său pentru a „convinge” de urgență România să cedeze, altfel un război în zona est-central europeană - după cum rezultă din cele mai recente cercetări - ar fi devenit „inevitabil”. Molotov, la rândul său, s-a angajat ca, pe tema pretențiilor agresive ale Kremlinului împotriva Bucureștilor, să nu mențină Reichul în ignoranță în acțiunea proiectată pentru „zilele imediat următoare”.

3. Nici acest calendar al propriilor acțiuni, asumat de Kremlin față de Berlin, n-avea să fie respectat... De vreme ce, doar peste câteva ceasuri, mai precis chiar în seara zilei de 26 iunie 1940, la ora 22,00, V.M. Molotov l-a convocat pe ministrul român la Moscova, Gheorghe Davidescu, pentru a-i înmâna cea dintâi notă ultimativă privind cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord către U.R.S.S. Cercetările

istoricilor români⁶ au surprins desfășurarea generală și în detaliu a evenimentelor intervenite. Se cunoaște că, în cursul nopții de 26/27 iunie 1940, Gheorghe Davidescu a reușit să trimită la București textul notei ultimative și, concomitent, cu mari dificultăți legate de transmitere, raportul pe marginea întâlnirii sale cu V.M. Molotov. Din acest ultim document deducem, în chip necondiționat, că diplomatul român a adoptat, în asemenea împrejurări hotărâtoare, o atitudine demnă și curajoasă, că a apărat cu vehemență drepturile și interesele țării sale și că a combătut deschis, fără menajamente, tentativele lui Molotov de a justifica raptul teritorial. În acest sens, reținem din finalul telegrammei cuprinzând raportul: „... În argumentarea mea m-am mărginit a expune drepturile imprescriptibile și mai tari decât orice acord internațional al României asupra Basarabiei, drepturi care, dacă pot fi confirmate de un tratat, nu pot suferi nici o știrbire prin faptul că unul dintre semnatori (referire la Japonia, care n-a ratificat tratatul internațional privind Basarabia din octombrie 1920 - n.n.) n-a efectuat ratificarea. Am combătut, apoi, observațiile sale (ale lui Molotov - n.n.) în ceea ce privește condițiile interne din Basarabia. Am arătat, în fine, că termenul de 24 de ore mi se pare insuficient pentru guvernul român să poată lua o hotărâre într-o problemă atât de importantă pentru viitorul neamului nostru”.

⁶ Vezi, îndeosebi, lucrările semnate de V.F. Dobrinescu, Dinu C. Giurescu, Ion Șișcanu, Mircea Mușat, Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, Ion Constantin, Anatol Petrencu, Vitalie Văratîc ș.a.

Harta Statelor Peninsulei Balcanice, provenind din colecția președintelui Consiliului Comisarilor Poporului și ministrului de Externe al U.R.S.S., V.M. Molotov (vezi inițialele acestuia în colțul din dreapta sus), pe care, la 26-27 iunie 1940, în întrevederea cu Gh. Davidescu, ministrul român la Moscova, liderul sovietic a trasat linia care desprindea din România Basarabia și Bucovina de Nord, delimitând astfel aria pretențiilor teritoriale avansate de Kremlin sub amenințarea recurgerii la forța armelor prin celebrele note ultimative.

(Copie fotostatică în Arhivele Britanice din Londra: Great Britain, Public Record Office, Foreign Office - 371/59 149).

Poziția demnă a lui Gh. Davidescu o desprindem nu numai din propria-i relatare, dar și din documentele sovietice⁷. Potrivit stenogramelor întocmite la M.A.E. din Moscova, s-a redactat așa-zisul **jurnal** de cabinet al lui V.M. Molotov de către un anume Boris F. Podțerob. Potrivit consemnării acestuia, Gh. Davidescu, după ce a ascultat și a primit textul notei ultimative sovietice, a dezvoltat în fața lui V.M. Molotov o temeinică demonstrație pe tema drepturilor românești în Basarabia și Bucovina de Nord, un prilej de a sublinia cu energie: „*Basarabia a fost de cinci secole românească [...]. Bucovina niciodată n-a aparținut Rusiei...*” Era - a continuat diplomatul român - în interesul U.R.S.S. ca, la granița de Vest, să existe „*o Românie puternică, unită în frontierele ei etnice și istorice*”. V.M. Molotov a exprimat dezacordul guvernului sovietic, ceea ce n-a fost suficient pentru Gheorghe Davidescu, care a lansat acest îndemn: „*Să lăsăm istoria să judece*”. De asemenea, el a refuzat să preia harta pregătită de Molotov, pe care fusese trasată „noua graniță” pe Prut dintre U.R.S.S. și România. Documentul respectiv, atașat textului nostru, l-am descoperit în copie fotostatică în arhivele britanice în 1984 și l-am publicat în premieră în 1991, cu prilejul Conferinței internaționale de la Chișinău consacrată Pactului Hitler-Stalin din 23 august 1939 și consecințelor sale.

Revenind la întrevederea Molotov-Davidescu din noaptea de 26 iunie 1940, reținem că liderul diplomației sovietice i-a precizat la un moment dat plenipotențiarului român cum că, pentru ziua de 27 iunie 1940, care tocmai avea să înceapă, U.R.S.S. aștepta răspunsul

⁷ Vezi V.N. Vinogradov și colaboratori, *Bessarabia na perekrestke evropejskoi diplomatii. Dokumenti i materialii*, Moskva, 1996, p. 348-354 (doc. nr. 17); p. 361-367 (doc. nr. 23); *Sovetsko-rumânskie otnoșeniia*, II, 1935-1941. *Dokumentii i materialii*, Moskva, 2000, p. 310-315 (doc. nr. 163); p. 323-327 (doc. nr. 169); Vitalie Văratîc, *Șase zile din istoria Bucovinei*, Rădăuți, 2001, p. 197 și urm.

guvernului de la București la nota ultimativă predată⁸. În viziunea guvernului sovietic, care pregătise în amănunt acțiunea declanșată⁹, România n-ar fi trebuit să dea *decât un răspuns favorabil* pretențiilor sale, sec formulate, în acești termeni:

„Guvernul sovietic - citim în nota din 26 iunie 1940 - propune Guvernului Regal de la București:

1. Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia;
2. Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei cu frontierele potrivit cu harta alăturată.

Guvernul sovietic își exprimă speranța că Guvernul Român va primi propunerile U.R.S.S...¹⁰

Bucovina de Nord nu reprezenta, în viziunea agresorului care mima că era bănuț de intenții...pașnice, decât o reparație parțială, un „mijloc de despăgubire” a pierderii suferite, chipurile, de U.R.S.S., prin „ocuparea” Basarabiei de către România vreme de 22 de ani!

În spiritul tradițional al politicii externe staliniste, prezentarea notei ultimative s-a făcut **sub amenințarea cu recurgerea la forță în cazul neacceptării ei**. Formula consacrată era cuprinsă în prevederea ce trimitea la situația existentă, marcată de faptul că „slăbiciunea militară a U.R.S.S. a trecut în domeniul trecutului”¹¹.

4. Nu este greu de închipuit care a fost *efectul* notei Molotov din 26 iunie 1940 la București. Au urmat intense consultări între reprezentanții forțelor politice și regele Carol al II-lea. În mod concret, la 27 iunie 1940, s-au întrunit două Consilii de Coroană, iar, în baza deciziilor de cedare adoptate, guvernul Gheorghe Tătărescu a transmis Moscovei - ca răspuns la nota ultimativă sovietică din ajun - un prim mesaj care vorbea de „discuții amicale”¹².

Or, în condițiile date, Moscova exact de așa ceva nu avea nevoie¹³. De aceea, în seara zilei de 27 iunie 1940, cu începere de la orele 23,00, Molotov l-a convocat din nou pe Davidescu¹⁴. Cu câteva ceasuri înainte de-a se întâlni cu Molotov, Davidescu aflase că omologul său german la Moscova, contele von der Schulenburg, intervenise la

⁸ *Ibidem*.

⁹ Vezi Corneliu Mihai Lungu, Ioana Alexandra Negreanu, *România în jocul Marilor Puteri. 1939-1940*, passim; Vitalie Văratîc, *Preliminarii la raptul Basarabiei și Nordului Bucovinei*, București, 2000, passim.

¹⁰ Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Iași, Ed. Moldova, 1992, p. 80.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 81.

¹³ *Idem*, *România și Marile Puteri*, ..., p. 88-89.

¹⁴ Vezi minuta întrevederii în V. N. Vinogradov și colab., *Bessarabia...*, p. 361-367 (doc. nr. 23); *Sovetsko-rumânskie otnoșeniia...*, II, p. 323-327 (doc. nr. 169); Vitalie Văratîc, *Șase zile din istoria Bucovinei*, p. 210-217 (doc. nr. 13).

Kremlin pentru a obține prelungirea termenului stabilit în nota ultimativă sovietică, ceea ce Molotov n-a admis, dimpotrivă, a adăugat că, în lipsa unui răspuns pozitiv, „trupele sovietice își vor începe operațiunile la miezul nopții”¹⁵.

În atare situație, primindu-l pe Davidescu, care aducea nota de răspuns a Bucureștilor la primul ultimatum¹⁶, Molotov respinse tentativele de tergiversare, precizând că, pe moment, nimic altceva nu era de negociat decât „numai asupra evacuării trupelor românești din Basarabia și nordul Bucovinei”¹⁷. Retragerea trupelor române trebuia să înceapă chiar a doua zi, trebuind să fie simultană cu intrarea trupelor sovietice între Prut și Nistru. Pentru aceasta, Molotov urma să se consulte cu liderii Armatei Roșii, iar, după aceea, avea să se revadă cu Davidescu, pentru a-i comunica în scris răspunsul Moscovei - în mod practic, **un al doilea ultimatum!** - la nota tocmai adusă de diplomatul român și cuprinzând replica Bucureștilor la **cel dintâi ultimatum**, din ajun¹⁸.

În adevăr, la 28 iunie 1940, la ora 1,25, Gh. Davidescu avea să revină la sediul Ministerului Afacerilor Externe al U.R.S.S. pentru a primi din mâinile lui Molotov personal *textul celui de-al doilea ultimatum sovietic*¹⁹. Predându-i documentul, liderul sovietic a încheiat, pe un ton amenințător, că guvernul său nu admitea „nici o amânare. **Toate termenele deja au expirat!**”

5. Revenit la Legație, Davidescu s-a îngrijit de transmiterea notei ultimative la București, la care guvernul român i-a cerut, prin telegramă, să înștiințeze în cursul zilei, la ora 11,00, partea sovietică în privința *acceptului României de-a evacua teritoriul dintre Prut și Nistru*²⁰. Decizia se explica prin voința guvernului român de a evita „gravele urmări pe care le-ar fi avut recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei”²¹, acțiuni care, evident, cădeau în responsabilitatea U.R.S.S., ceea ce putea constitui un blam al comunității internaționale ori pentru judecata istoriei, ceea ce, totuși, era prea puțin în raport cu răul deja admis de către autoritățile de la București - sfârtecarea parțială a teritoriului național. Iar evacuarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei a reprezentat, **într-o perspectivă de numai 60-70 de zile în raport cu Dictatul de la Viena și Tratatul de la**

¹⁵ Vitalie Văratîc, *op. cit.*, p. 209.

¹⁶ Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 209.

¹⁷ Vitalie Văratîc, *op. cit.*, p. 216.

¹⁸ *Ibidem*, p. 217.

¹⁹ Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 89-90.

²⁰ Vitalie Văratîc, *op. cit.*, p. 219-220.

²¹ *Ibidem*, p. 220.

Craiova, începutul prăbușirii României Mari. Și a cărei responsabilitate, întreagă, cădea în seama imperialismelor vecine mari și mici și, nu mai puțin, în aceea a minoritarilor revizionisti (unguri, ruși, bulgari, evrei etc.) și a Bucureștilor, care decisese abandonarea fără luptă a Basarabiei și Nordului Bucovinei²².

6. A constituit și rămâne o problemă cardinală atitudinea liderilor politici și militari care, în 1940, au optat pentru/împotriva cedărilor teritoriale. În privința Consiliilor de Coroană din 27 iunie 1940, detaliile au fost comunicate și examinate mai demult²³, stabilindu-se că, la prima reuniune (imediat după ora 12,00), voturile au fost astfel repartizate: pentru - 10, rezervat - 1, pentru discuții - 5, împotriva - 11²⁴, în vreme ce la ședința următoare (după ora 21,00) opțiunile au reprezentat: pentru - 19, expectativ - 1, neexprimate - 2 voturi, împotriva - 6²⁵. Despre aceștia din urmă, regele Carol al II-lea a exprimat, în Jurnalul său, cele mai măgulitoare aprecieri²⁶: „...Numai șase voturi din cei 28 prezenți au fost pentru rezistență. Numele lor (N. Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ștefan Ciobanu și Ernest Urdăreanu-n.n.) merită să fie înscrise cu litere de aur în cartea demnității românești...” Numai atât, de vreme ce suveranul însuși și colaboratorii săi apropiați (inclusiv Ernest Urdăreanu, în primul rând) au acționat pentru a forța acceptarea ultimatumului și cedarea provinciilor istorice! Trebuie reținut că, în zilele și săptămânile ulterioare (chiar peste ani!), au survenit clarificări, mai cu seamă din partea politicianilor care, prin forța lucrurilor, la 27 iunie 1940 nu erau ori n-au ajuns la București. Astfel, în prima ordine, reținem din însemnările premierului în exercițiu Gheorghe Tătărescu: „Consiliul de Coroană (din 27 iunie 1940, ora 12,20 - n.n.-) se deschide sub președinția Regelui într-o atmosferă copleșitoare. Consilierii Regelui, membrii Guvernului și șefii armatei sunt prezenți. Suveranul expune scopul convocării Consiliului și îmi dă cuvântul. Expun pe larg istoricul raporturilor noastre cu Sovietele, precum și toate negocierile duse de Guvern pentru a înlătura agresiunea rusă. Într-o liniște grea citesc textul ultimatumului primit în cursul nopții și sfârșesc prin a enumera primele măsuri militare și administrative luate, cerând apoi voie Guvernului să-mi spun părerea după ce vor fi vorbit toți membrii

²² Pentru detalii, cf. Gh. Buzatu, *România sub Imperiul Haosului (1939-1945)*, București, Ed. Rao, 2007, p. 48-52.

²³ Cf. Gh. Buzatu, *Rolul factorului geopolitic în determinarea opțiunii României privind evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord în 1940*, în „Geopolitica”, I, Iași, Editura Glasul Bucovinei, 1994, p. 482 și urm.

²⁴ *Ibidem*, p. 486-487.

²⁵ *Ibidem*, p. 487.

²⁶ *Ibidem*.

Consiliului...²⁷ După 23 august 1944, același Gheorghe Tătărescu, dispus să coopereze cu comuniștii, se va destăinui, într-un interviu acordat ziarului „Drapelul” din 17-18 ianuarie 1945, asupra faptelor din iunie 1940, denaturându-le grosolan, căci interpreta cedarea ca o dovadă...de prietenie față de U.R.S.S. și, totodată, lansa atacuri contra lui Iuliu Maniu, atacuri convenabile cercurilor comuniste și comunizante cu care avea să pactizeze curând la formarea guvernului dr. Petru Groza: *„Declar că voi putea dovedi cu acte și cu relatări de fapte, răzimate pe documentări purtând garanțiile oficialității, că un guvern Iuliu Maniu nu ar fi putut întru nimic împiedica desfășurarea implacabilă a evenimentelor istorice din 1940. În schimb, însă, este sigur că dl. Maniu ar fi adoptat nu soluția guvernului meu, adică soluția păcii (sic!), ci, așa cum rezultă din toate declarațiile și manifestările sale, soluția rezistenței armate, adică soluția războiului, care ar fi atras nimicirea vremelnică a Statului român (...) Drama României din 1940 – se disculpa politicianul traseist - n.n. – a fost nu consecința politicii noastre, ci rezultatul inevitabil al războiului european, provocat de Germania hitleristă”*²⁸.

De partea cealaltă, adică a adversarilor evacuării Basarabiei și Nordului Bucovinei, vocile ce s-au făcut auzite au fost redutabile, mai relevante și mai vehemente. Au fost angrenate personalități de excepție, care au dat - se înțelege - greutate pozițiilor prezentate. Câteva exemple le considerăm memorabile, fapt pentru care și insistăm asupra lor: În ședința Consiliului de Coroană din zorii zilei de 30 august 1940 și care a luat în dezbatere problema Transilvaniei în legătură cu „arbitrajul” la care îndemnau Hitler și Mussolini prin delegații lor la Viena, Victor Iamandi a revenit la un moment dat la întâmplările survenite anterior *à propos* de pretențiile Kremlinului asupra Basarabiei și Nordului Bucovinei. El s-a adresat Regelui: *„Sire, consecvent cu cele ce am susținut în Consiliul de Coroană de la 27 iunie, consecvent cu ce am susținut în al doilea Consiliu de Coroană (din aceeași zi - n.n.), când mi-am exprimat nedumerirea că suntem pe drumul concesiunilor permanente și nu se poate prevedea un sfârșit favorabil pentru țara noastră, pentru toate aceste argumente și motive, care fac parte integrantă din conștiința mea de român, și astăzi sunt împotriva primirii arbitrajului. Nu cred în garanțiile care se dau și socot că politica noastră de astăzi n-a dus la nici un rezultat pozitiv. Pentru aceste considerațiuni, nu trebuie să primim arbitrajul. Trebuie să rezistăm, pentru că războiul nu s-a terminat”*. Tot în același

²⁷ Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu...*, p. 93.

²⁸ Apud V.F. Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, Iași, 1991, p. 237-238.

cadru, dar în Consiliul de Coroană din 31 august 1940, cu prilejul luării în dezbateră a „arbitrajului” impus României la Viena în ceasurile imediat precedente, liderul P.N.Ț., Iuliu Maniu, nu s-a abținut să trimită la consultările inițiate de suveran în luna iunie și la care vorbitorul nu participase: *„Cred că cedarea Basarabiei, fără nici un fel de rezistență, a fost o profundă greșeală, ale cărei urmări le suferim astăzi. Trebuia, cu orice preț și cu orice sacrificiu, chiar cu sacrificiul de a suferi o înfrângere, să rezistăm. Națiunile suferă înfrângeri pe câmpul de luptă, războiul are șansele sale bune sau rele, mari și puternice națiuni au fost înfrânte, poporul românesc a pierdut și el războaie, dar prin vitejia soldaților săi și prin puternica conștiință națională, a prins puteri de viitor, pentru înălțarea țării, în viitor. Așa, am pierdut în Basarabia peste 2 milioane de români, fără nici cea mai mică rezistență. De aici, vă puteți Dv. închipui descurajarea care a cuprins toate provinciile, pe toți românii, și umilirea care a cuprins armata română, care ar fi voit să aibă ocazia ca să arate că, dacă diplomația românească n-a știut a lucra, ea știe să sângereze pe câmpul de luptă, pentru salvarea onoarei naționale”*. Cu același prilej, istoricul Gheorghe Brătianu a observat de asemenea: *„Eu nu vreau nici să îngreunez aceste dezbateri și nici să fac procesul trecutului, deși odată va fi făcut; dacă nu-l vom face noi, alții îl vor face, dar țin să amintesc un lucru: am luptat pentru o anumită politică, în afară de ceea ce era în ultimii ani. Țin să spun că, dacă am luptat pentru că aveam nădejdi și convingere, și eu am făcut chiar declarații în această privință, (a fost - n.n.) că prin această politică puteam păstra granițele țării”*.

Neîntrecutul Nicolae Iorga, la reuniunea Comisiilor de politică externă ale Parlamentului, din 2 iulie 1940, a intervenit cu precizări nuanțate, prezentând finalmente poziția celor mai de seamă politicieni ai țării, consemnată într-un memorabil document:

„Noi avem de ales două procedări:

Procedarea Dietei Poloniei la împărțirea țării. A vorbit unul, altul, a fost o luptă oratorică între dânsii și s-a terminat printr-un vot care a însemnat admiterea de către națiune a sfâșierii teritoriului. Aceasta este o hotărâre pe care, după părerea mea, nu o putem lua și răspunderea va fi pentru toți cei care se vor ralia la dânsa. Sau să facem ce-a făcut înțeleptul Rege Carol I și acel mare ministru al lui, Ion Brătianu: față de un act de nedreptate, asemănător cu cel care se face azi României, retragem armata din teritorii, retragem funcționarii. Nu luăm nici o hotărâre care să lege viitorul”²⁹.

Este neîndoios însă că, în epocă, cele mai incisive și decisive au

²⁹ Dezbaterile Senatului (ședința din 2 iulie 1940).

fost demersurile generalului Ion Antonescu³⁰. În urma unor demersuri insistente, generalul a obținut să fie primit în audiență de către Carol al II-lea, la 1 iulie 1940. Fără nici un efect evident însă. Căci, la plecare, solicitantul a predat suveranului o scrisoare de protest vehement față de cele intervenite după abandonarea Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța în robia comunistă rusească³¹. Acest document, redactat în termeni radicali, dar exprimând corect realitățile, a fost rapid difuzat și perceput ca atare de opinia publică națională. Generalul Antonescu a fost cel dintâi pedepsit, fiind, din ordinul personal al Regelui, trimis într-un surghiun de aproape două luni la Mănăstirea Bistrița din Oltenia (iulie-august 1940).

În perioada ce a urmat, Ion Antonescu avea să revină adeseori asupra erorilor din iunie 1940 privind *evacuarea fără luptă* a Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța. La 1 octombrie 1940, de pildă, el considera: „*Pentru salvarea țării, pentru păstrarea onoarei, pentru mândria tradițiilor ei și pentru respectul morților ei, armata s-ar fi luptat. Ea s-ar fi sacrificat, chiar fără folos, dacă i s-ar fi cerut. Conducerea i-a refuzat însă această supremă satisfacție*”³². Dar, în bilanțul activității lui Ion Antonescu, ceea ce finalmente a contat în chip copleșitor a constat în faptul că generalul/ulterior mareșalul/ a dovedit **prin faptă** că rămăsese pe deplin atașat libertății provinciilor pierdute și fidel **reîmplinirii idealului României Mari**.

7. Pe acest tărâm, al refacerii **României Mari**, N. Iorga s-a întâlnit - defel întâmplător - cu Ion Antonescu.

Așa după cum este cunoscut³³, N. Iorga s-a impus la confluența secolelor XIX-XX printre liderii luptei pentru unitatea națională a tuturor românilor, fiind proclamat și recunoscut la un moment dat, netăgăduit, drept Apostolul cauzei Marii Uniri din 1918. Strălucitului istoric i-a fost rezervat rolul major și simbolic de a prezida, la 29 decembrie 1919, ședința Camerei Deputaților în care s-au adoptat legile unirii Transilvaniei, Basarabiei, Bucovinei, Crișanei și Maramureșului cu Țara-Mamă, context în care a proclamat neamul românesc „*pentru vecie unit*”³⁴. În 1940, prăbușirea României Mari - care avea să coincidă în chip tragic dar simbolic cu sfârșitul însuși al

³⁰ Cf. Ion Antonescu, *Un A.B.C. al anticomunismului românesc*, I, Iași, Editura Moldova, 1992, p. 60- 62.

³¹ *Ibidem*, p. 63- 64.

³² *Ibidem*, p. 59.

³³ Vezi Gh. Buzatu, Horia Dumitrescu, *N. Iorga și Unirea Românilor*, în „Marea Unire a tuturor Românilor din 1918”, Focșani, Editura Pallas, 2008, p. 484-552 .

³⁴ Apud Gh. Buzatu și colaboratori, *Discursuri și dezbateri parlamentare (1864-2004)*, București, Editura Mica Valahie, 2004, p. 232- 233.

istoricului - nu putea să-l lase indiferent. Nu insistăm asupra împrejurărilor, dat fiind, mai ales, că numeroșii biografi ai lui N. Iorga au examinat deja faptele survenite. În condițiile în care prăbușirea României Mari a debutat practic cu ocuparea Basarabiei și Nordului Bucovinei de către U.R.S.S., istoricul a reacționat imediat și plener, în articolele politice tipărite în presa zilnică, în intervențiile la Parlament și la Academia Română sau în conciliabulele oficiale și, nu mai puțin, în lucrările sale științifice. Sub acest ultim aspect, se impune a reține că una dintre micro-sintezele sale bine cunoscute, în speță *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei*, care se bucurase deja de două ediții în limba franceză (1922, 1931), a fost imediat reeditată și, mai mult, tradusă și difuzată în limbile română și rusă³⁵. Semnificația deosebită a apariției simultane a *Adevărului ...*, în condițiile date, în mai multe limbi și sub semnătura prestigioasă a unui mare istoric, s-a impus de la sine, iar ulterior, o dată cu impunerea cenzurii comuniste, prin 1944-1947, cartea avea să fie interzisă³⁶, pentru ca abia în ultima vreme, după 1989-1990, să revină în atenție³⁷.

Fapt de o remarcabilă semnificație, în anul 1940, la prima ediție românească a *Adevărului ...*, autorul - în raport cu evenimentele survenite, ocuparea Basarabiei și Bucovinei de Nord de către U.R.S.S. - a considerat necesar să facă, finalmente, modificările ce se impuneau;

³⁵ N. Iorga, *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei*, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1940, 78 p.; idem, *Pravda o prošlom i nastoiščem Bessarabii*, București, Tipografia „Litera”, 1940, 62 p. De altfel, în anii care au precedat la 1912, centenarul răpirii teritoriului dintre Prut și Nistru de către Rusia țaristă, N. Iorga s-a pronunțat identic de pe pozițiile iridente române asupra Basarabiei, care - mai devreme ori mai târziu - *trebuia să revină Patriei-Mamă*, cum s-a și petrecut în 1918! Reținem câteva dintre formulările istoricului: „*Rușii vor serba ca o zi de bucurie centenariul anexării [Basarabiei]. Noi va trebui să o comemorăm ca o zi de durere și ca o zi de trezire a speranțelor pe care le dă totdeauna dreptul veșnic, care nu poate fi învins, nici cucerit*” (1909); „*Suntem noi oare prea slabi pentru a lua asupra noastră sarcina de a ne restitui în drepturile noastre?*” (1912); „*Ne-am simțit un popor, un singur popor. Și furia urgiei din urmă ne mână pe toți iute către limanul dreptului îndeplinit, al dreptății săvârșite... Nu vom cruța nici o silință ca să ajungem acolo...(subl. ns.)*” (apud N. Iorga, *Pagini despre Basarabia de astăzi*, în „*Basarabia Română. Antologie*”, ediție Florin Rotaru, București, Editura Semne, 1996, p. 44, 52-53).

³⁶ Cf. Paul Caravia, *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate: România 1945-1989*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 261.

³⁷ Vezi N. Iorga, *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei*, ediție Pavel Balmuș, București, Editura I.C.R., 2008, 279 p. (Pentru textul tradus din 1940, vezi p. 212 și urm.); idem, *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei*, București, ed. Gh. Buzatu, în „*Dacoromania*”, Alba Iulia, nr. 50/2010, p. 1-15.

în fond, el a adăugat două paragrafe simbolice³⁸. Apreciem că, în acest fel, în mod concret, N. Iorga și I. Antonescu s-au „reîntâlnit” în privința unei probleme fundamentale a României Mari: prăbușirea construcției din 1918 și necesitatea absolută a refacerii ei grabnice. Antonescu a ales calea războiului, purtat alături de Germania după 22 iunie 1941 și care, până la capăt, la 23 august 1944, a rămas unul drept³⁹. Istoricul, asasinat în noiembrie 1940, nu avea cum să se pronunțe în devans asupra deciziei lui Antonescu. Avem însă convingerea că N. Iorga, ținând seama de scopul acțiunii în Est din 1941-1944, nu avea cum să respingă drumul urmat, mai ales că, de îndată după notele ultimative ale lui V.M. Molotov din 26-27 iunie 1940, el a observat - în adagiul menționat al micro-sintezei *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei* - că partea de țară ocupată de U.R.S.S. reprezenta „un teritoriu de istorie națională și de drept național” și care, netăgăduit, „va fi reluat la cel dintâi prilej favorabil”⁴⁰. Acel prilej favorabil a coincis clipei astrale a istoriei naționale - 22 iunie 1941!

8. Dacă din generația strălucită a „școlii diplomatice” fondate de N. Titulescu, la 26-27 iunie 1940, Gh. Davidescu a fost acela care l-a

³⁸ Cf. Victor Crăciun, *Nicolae Iorga despre Basarabia și Bucovina. Proiect pentru o viitoare carte*, București, Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, 2006, p. 10-12.

³⁹ Cf. Gh. Buzatu, în „Istoria Românilor, IX, 1940-1947”, coordonator Dinu C. Giurescu, București, Editura Enciclopedică, 2008, p. XXVII și urm.

⁴⁰ N. Iorga, *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei*, ediția 1940, p. 78.

amendat stăruitor și pilduitor pe V.M. Molotov în ce privește contestarea drepturilor istorice ale României asupra Basarabiei și Bucovinei, atunci, după declanșarea Războiului din Est la 22 iunie 1941, a fost rândul remarcabilului Grigore Gafencu să-i expună liderului sovietic *originile reale* ale conflictului, în mod precis **responsabilitatea nemijlocită a U.R.S.S. în derularea ostilităților**. Astfel, motivând angajarea României în Războiul din Răsărit pentru eliberarea Basarabiei, Bucovinei de Nord și a Ținutului Herța, la 24 iunie 1941, când a fost primit de către V.M. Molotov în vizită de rămas bun, cu prilejul restituirii actelor de acreditare ca ministru plenipotențiar la Moscova (august 1940–iunie 1941), Grigore Gafencu, întrebând fiind de liderul diplomației sovietice ce căuta România în tabăra Germaniei, a replicat cu demnitate: *„În ce mă privește, nu pot avea față de evenimentele de azi, pe care istoria le va judeca, decât o atitudine de diplomat, adică de soldat al țării mele. Să-mi fie îngăduit în această calitate să-mi exprim părerea de rău că, prin politica lui urmată în timpul din urmă, guvernul sovietic nu a făcut nimic pentru a împiedica între țările noastre durerosul deznodământ de azi. Prin brutalul ultimatum din anul trecut, prin ocuparea Basarabiei, a Bucovinei și chiar a unei părți din vechea Moldovă, despre care am avut prilejul să vorbesc d-lui Molotov în mai multe rânduri, prin încălcarea teritoriului nostru, prin actele de forță care au intervenit pe Dunăre (...), Uniunea Sovietică a distrus în România orice simțământ de siguranță și de încredere și a stârnit îndreptățita teamă că însăși ființa statului român este în primejdie. Am căutat atunci un sprijin în altă parte (...) Lovitura cea dintâi, care a zdruncinat temelii unei asemenea Românii, cheazășie de siguranță și de pace, acoperire firească și atât de folositoare a unui hotar întins și însemnat al Rusiei, a fost dată, din nenorocire de guvernul sovietic. Cele ce se întâmplă azi sunt urmările acestei nenorociri care a dus acum la un război între cele două popoare care niciodată în istorie nu au luptat unul împotriva altuia”⁴¹.*

9. Data de 22 iunie 1941 a purtat și va rămâne în istoria românilor legată de un nume: **Mareșalul Ion Antonescu**. Prăbușirea, în condițiile cunoscute, a României Mari în 1940 l-a propulsat pe Antonescu pe prima scenă politică și militară a statului român, devenind, pe plan continental, **al III-lea om al Axei, după Hitler și Mussolini**. A fost și s-a menținut indiscutabil la rangul de **aliat iar nicidecum de vasal al acestora**, iar aceasta în condiții geopolitice concrete, care impuneau respingerea **prin forță** a imensului pericol reprezentat de U.R.S.S., mai cu seamă în urma agresiunii barbare din iunie 1940, care a marcat debutul prăbușirii României Mari.

⁴¹ Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova. 1940-1941*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, p. 230-231.

Riposta lui Antonescu la agresiunea lui Stalin poartă un nume: **Războiul Sfânt**. O denumire care, la atâtea decenii după derulările istorice, nu reușește să mai intrige pe cineva, în afara necunoscătorilor și răuvoitorilor. De vreme ce, de exemplu, cu totul recent, la Moscova, a apărut biografia semnată de Mihail Oșlakov, dedicată lui *Stalin - Învingătorul. Războiul sfânt al Conducătorului (Stalin - pobeditel. Sviașcennia vojna vojdia)*, Moskva, Elsmo, 2010, 288 p. Este indiscutabil că, vizavi de această carte, putem vorbi de **Războiul Sfânt** al Mareșalului Antonescu! Care, în repetate rânduri, și-a expus rosturile campaniei sale în Est alături de Hitler în 1941-1944. Dar, mai cu seamă în Ordinul de zi adresat la 1 ianuarie 1944 luptătorilor săi de pe front, în sensul că: „... În zilele trăite de voi, de noi și de părinții noștri, în ultimii 120 de ani, de la 1820 la 1940, Țările Românești au fost de nenumărate ori invadate și ocupate, dominate și exploatare, sărăcite și umilite, jefuite și ciuntite de oștile rusești. Reamintesc tuturor că 1828, 1848, 1853-1854, 1877-78, 1916-18, 1940-41 sunt pumnale înfipte, numai într-un veac, în ultimul veac, în inima și în mândria românească, în cinstea și în glia strămoșească. Luați aminte și nu uitați. Nu uitați și nu vă temeți că veți putea fi pedepsiți fiindcă vă faceți datoria. Fiți încredințați că este pe pământ o justiție supremă. Noi nu vom putea fi pedepsiți de această justiție fiindcă, fiind provocați, umiliți și ciunțiți în 1940, am călcat în 1941 pământul altora pentru a libera pe al nostru. Noi nu am fi atacat niciodată pe nimeni dacă 3 milioane de frați nu ar fi fost luați în robie și dacă Basarabia și Bucovina noastră nu ne-ar fi fost smulse într-un moment când Europa s-a găsit la o răspântie fatală, când nimeni nu ne-a putut sări în ajutor”⁴². Ceea ce, la 6 februarie 1943, deci de îndată după eșecul de la Stalingrad, Antonescu transmisese unităților operative din regiunea frontului, și cu acest îndemn: „...Dacă nu contribuim cu toate puterile noastre la lupta aliaților noștri pentru a înfrânge comunismul și pe ruși, nu putem să asigurăm nici viața copiilor noștri, nici existența țării noastre. De aceea, să luptăm cu toată hotărârea acolo unde ne găsim, spre a feri țara de cotropire și la vremea ce va veni să fim gata a înfrânge dușmanul nostru de moarte (...) Dacă vrem să reconstruim o Românie Mare trebuie să o merităm prin lupte și prin sacrificii”⁴³.

Indiferent de orice intenții și inițiative nenorocite ce i s-au atribuit în epocă ori continuă a-i fi imputate, Ion Antonescu, cel de-al III-lea Mareșal al României după 22 august 1941, a fost singurul lider politic și militar de la București capabil a pregăti, declanșa și purta Războiul

⁴² Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Cabinetul Militar, dos. 54/1944, f. 5.

⁴³ Apud Gh. Buzatu, *Români în arhivele Kremlinului*, București, 1996, p. 303-304.

din Est (1941-1944), alături de Germania și aliații ei, împotriva U.R.S.S. și a Națiunilor Unite. Un război condus, înainte de orice și mai presus de toate, **pentru refacerea României Mari și zdrobirea comunismului**⁴⁴.

Și, nu mai puțin, pentru Basarabia și Bucovina. Nu a fost nicidecum întâmplător că, în după-amiaza zilei de 1 iunie 1946, înainte de-a fi condus spre locul de execuție din Valea Piersicului de la Jilava, Mareșalul Antonescu s-a despărțit de mama sa, asigurând-o fără pic de ezitare:

*„Dacă mor, este pentru Bucovina și Basarabia. De ar fi să reîncep, aș face la fel ...”*⁴⁵

1812 – 2012 BESSARABIA AND AGAIN BESSARABIA! Abstract

The present study approaches two items, a compact synthesis one (17 pages for 200 years), but also a special one, due to the fact that it offers documents and essential fragments for especially significant moments in the history of these centuries: the moment 1812 – the valuation of the international situation, very efficiently exploited by the Tsarist Empire, as was the case in 1774 by the Habsburg Empire; the very well known moment 1918 and the moment 1940, in the frame of a great value and last hour bibliography. As a matter of fact, this would be the essence of passing through history. As it is an article regarding decisive moments before and during the fall of the Soviet Empire, Romanians in Bessarabia and Bessarabia itself attain an identity which can not be judged and maybe even not valorised well enough without taking into account Romania and its politics. Not so much the “Moldavian” factor should be important in this paradigm, but much more Bucharest, with its syncopes, which will be tried by history.

Keywords: Bessarabia, the Second World War, USSR, Ion Antonescu, Molotov.

⁴⁴ Academia Română, *Istoria Românilor*, IX, 1940-1947/ coordonator acad. Dinu C. Giurescu/, *passim*.

⁴⁵ Gh. Buzatu, *Execuția Mareșalului Antonescu*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, p. 161.

UN PROIECT REFORMIST. FACULTATEA DE DREPT DIN IAȘI (1859-1866)

Pentru o societate aflată la începutul procesului de modernizare cum era cea românească la jumătatea secolului XIX, înființarea unei universități de stat venea să răspundă unei necesități resimțite, în primul rând, la nivelul administrației publice locale și centrale. Apărută ca urmare a unui proces de acumulare început în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Facultatea de Drept din cadrul Universității „Al.I. Cuza” avea să fie una dintre cele mai dinamice. Rândurile următoare au ca obiectiv surprinderea etapelor pe care le parcurge învățământul juridic superior românesc, de la înființare până la sfârșitul domniei lui Al.I. Cuza, și a problemelor pe care le-a întâmpinat în primii săi ani de funcționare. Pentru o expunere a acestor aspecte am preferat prezentarea lor pe câteva paliere. Primul ar fi acela al modului în care era organizată facultatea în primii săi ani de existență și evidențierea dinamicii înregistrate în anii 1859-1866, prin aceasta înțelegând capacitatea de acoperire a unui minim necesar de catedre și efortul depus pentru o cât mai riguroasă pregătire a absolvenților. Al doilea palier este acela al cadrelor didactice: cine sunt, ce traseu biografic au avut, respectiv dacă reușesc sau nu să devină modele pentru studenții lor. Cel din urmă, dar deloc ultimul ca importanță, este palierul la care vom urmări relația pe care Universitatea, ca instituție, și profesorii săi, inclusiv cei de la Facultatea de Drept, o au cu instituțiile statului și autoritățile centrale.

Organizarea Facultății

Stimulată de apariția Regulamentului Organic, ideea înființării unui învățământ juridic în societatea românească prindea contur prin deschiderea, la 1834, a Academiei Mihăilene, în cadrul căreia studiarea legislației românești avea să ocupe un loc important. Precedentul fusese creat prin înființarea unui curs de pravile pentru tinerii din „starea boierească”, ce urmau a-și desfășura activitatea în aparatul de

* Institutul de Istorie al Academiei Române „A.D. Xenopol” Iași; e-mail: livbrat2000@yahoo.com.

stat¹. Prezența în cadrul „*cursurilor extraordinare*” (alături de ciclul elementar, normal, gimnazial), organizate de Gimnaziul Vasilian², a expunerilor juridice ținute de Chr. Flechtenmacher - ce predă Izvoarele dreptului civil din Moldova - răspundea, cu siguranță, unei necesități³. Pe lângă cel deja amintit și Damaschin Bojincă⁴, apărea la Iași și se manifesta pe tărâm juridic Eftimie Murgu, căruia i se încredința, la 10 decembrie 1834, sarcina de a alcătui „*în limba moldovenească un așezământ cuprinzătoriu de drept firesc privat spre a putea sluji judecătorilor de povățuire*”. Distincția produsă în privința separării celor trei puteri în stat, dar și evoluția societății românești, au reclamat adoptarea unor instituții juridice și chiar a unor legi traduse din limba franceză - precum Codurile Comerciale, Penal și Procesual Penal -. Pentru punerea în aplicare a unei noi legislații era necesar să existe un număr semnificativ de specialiști, care să permită o bună funcționare a aparatului judiciar. Regulamentul școlar, definitivat de Epitropia învățăturilor publice și aprobat de domnitor la 14 iunie 1835, fixa și normele de funcționare ale sistemului de învățământ organizat pe trei trepte: începător, gimnazial și academic. Nivelul academic cuprindea trei facultăți: filosofică, juridică și teologică, două cursuri extraordinare, plus cursul geometrico-practic și cel economic⁵.

Privind mențiunile din legea deja amintită cu privire la organizarea școlii, putem observa o prefigurare a „*cursurilor de legi*” ca pe o etapă de consacrare. Astfel, în timp ce articolul al treilea menționa, în mod expres, obligația „*celor patru clase începătoare ordinare, pentru urmarea claselor extraordinare*”, cursul gimnazial pentru toți „*acei care vor dori a intra în clasul filosoficesc*” era prevăzut în articolul al cincilea. După parcurgerea acestor etape, cursul de Filosofie devenea „*obligator pentru acei care doreau a face cursuri de legi*”

¹ N. Țațomir, B. Braunștein, V. Negru, I. Iavorschi, *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860-1960*, vol. II, *Dezvoltarea științelor juridice*, București, 1960, p. 304; V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, tom IV, București, 1901, p. 228-231.

² Constantin I. Andriescu, *Istoricul Liceului Național din Iași, 1835-1935*, în „De la Academia <<Mihăileană>> la Liceul Național-100 de ani”, Iași, 1935, p. 31-32.

³ N. Țațomir, B. Braunștein, V. Negru, I. Iavorschi, *op. cit.*, p. 47.

⁴ Damaschin Bojincă, născut în 1802, a fost jurist și publicist român. A studiat la Budapesta și a activat în Moldova după 1833, ca al doilea jurisconsult al statului și ca profesor de Drept civil la *Academia Mihăileană*. A participat la pregătirea ediției românești din 1833 a *Codului Calimach* și a fost ministru de Justiție sub Alexandru Ioan Cuza. A susținut tezele școlii latiniste despre originea și dezvoltarea poporului român.

⁵ Gh. Platon, *De la Academia Mihăileană la Universitatea din Iași*, în „Istoria Universității din Iași”, Iași, Editura Junimea, 1985, p. 30.

sau de teologie" sau alt curs academic (art. 7)⁶. Dacă programa Facultății de Filosofie avea un caracter general, Facultatea Juridică se remarcă mai mult printr-un profil de studiu aplicat prin natura cursurilor predate: Dreptul natural, Dreptul public „universal și particular”, Statistica, Dreptul civil, Științe politice, Dreptul criminal (penal), Procedura civilă și criminală și Dreptul comercial⁷. Absolvenții Facultății de Filosofie primeau titlul de „laureat în științe și arte”, iar cei ai Facultății Juridice pe acela de avocat. Ceea ce nu știm este dacă, dincolo de simpla lor enumerare, cursurile acestea se desfășurau în mod real sau au rămas, pentru o bună perioadă de timp, la stadiul de proiect. Când spunem aceasta ne gândim, în primul rând, la numărul mic de profesori care puteau să aibă, în acel moment, calificarea necesară solicitată de aceste cursuri. Văzută ca o modalitate de atragere a profesorilor, preocuparea administrației de a le oferi locuințe cu un anumit confort (căldură și iluminat) era însoțită de solicitarea de a cunoaște limba română și latina. Potențialii profesori urmau să prezinte certificate de studii care să arate calificarea lor pentru predarea disciplinelor respective⁸. Dincolo de aceste considerații, 1836 rămânea anul în care fusese ținută lecția de deschidere a cursului de Drept de către Chr. Flechtenmacher, ce luase și forma unei tipărituri sub titlul *Cuvânt către cinstiții ascultători de legi rostit la anul 1836 în Academia din Iași*⁹.

Importantă pentru această perioadă devenea nu doar prezența unor profesori competenți în materiile lor, ci și existența unor persoane cu o anumită experiență în conducerea unor instituții de învățământ. Datorită acestui motiv, în anul școlar 1837-1838, fusese numită rector al Academiei Mihăilene o personalitate de factura lui Charles Maisonnable. Alegerea sa se datora faptului că posedea, pe lângă cunoștințele de limba și literatura franceză, diplomele necesare predării Dreptului public și privat internațional, precum și Relații diplomatice¹⁰. Regimul politic existent în acel moment se dovedea, din păcate, incapabil să înțeleagă rolul pe care-l putea juca Maisonnable în dezvoltarea învățământului românesc și recurgea, tocmai datorită ideilor „progresiste” ale acestuia, la îndepărtarea sa atât din funcția de rector, cât și din cea de profesor, fiind înlocuit imediat la catedră de Petre Câmpineanu. Reglementările apărute în anii următori, precum

⁶ V.A. Urechia, *op. cit.*, p. 391-392.

⁷ Gh. Platon, *op. cit.*, p. 31.

⁸ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol I, p. 211-212.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Gh. Ungureanu, *Învățământul juridic în Academia „Mihăileană”, în „De la Academia <<Mihăileană>> la Liceul Național”, Iași, 1936, p. 351-354.*

cea din 1838 și Hrisovul domnesc din 1840, contribuiau, în mod categoric, la „impunerea” Facultății Juridice drept una din cele mai importante ale Academiei Mihăilene. În ciuda preocupărilor de a reglementa cât mai exact activitatea didactică și a „relansării” care are loc prin începerea cursurilor anului I la 15 noiembrie 1839, Facultatea de Drept întâmpina o problemă întâlnită și în cazul celorlalte facultăți, și anume existența unui număr scăzut de studenți. Fără a fi descurajate de o asemenea situație, autoritățile din Moldova reușeau să mențină drept colaboratori ai instituției amintite oameni precum profesorul de filosofie Petre Câmpineanu, remarcat datorită diplomei sale de avocat jurat al Universității din Budapesta și pentru utilizarea în activitatea sa didactică a manualelor utilizate în acea perioadă în Austria¹¹. Situația devenea delicată în 1840, deoarece, pentru toți anii de studii, nu exista decât un singur profesor, și anume același dr. Petre Câmpineanu. Se ajunsese aici pentru că Atanasie Fătu, trimis la Viena pentru a studia Dreptul, nu luase încă toate examenele, iar, în lipsă de alte soluții, conducerea Academiei hotărâse, ca până la sosirea lui, cursurile anului II de Drept - și anume Drept roman și Științele politice - să fie susținute tot de profesorul Câmpineanu¹².

Eforturile făcute în anii următori în direcția completării cu noi cursuri prin cooptarea pentru anul III, în toamna anului 1841, a profesorului Damaschin Bojincă, absolvent al Facultății Juridice din Oradea¹³, erau răsplătite întrucâtva prin creșterea, în anul școlar 1842-1843, pentru cei trei ani de studii, a numărului de studenți la 24, față de 17 câți frecventaseră cursurile în anul anterior în primii doi ani de studii. Punctul critic era atins peste trei ani, când, din lipsă de solicitanți, nu mai funcționa anul I de Drept și nici cel de Filosofie, iar, în ceilalți ani ai ambelor facultăți frecventau doar 13 studenți¹⁴.

Relansată, practic, prin „Regulamentul școlar” din 1851 - care prevedea înființarea, în cadrul „*învățăturii înalte*”, a unei Facultăți Juridice cu durata studiilor de trei ani -, aceasta era condiționată, în privința organizării și funcționării ei, de existența primei serii de absolvenți ai liceului inaugurat în 1851. Noua legislație, reunită sub „formula” de „*Așezământul școlar*”, sancționată la 1 ianuarie același an, era, de această dată, justificată din perspectiva unei necesități sociale și

¹¹ V. Popovici, *Învățământul în limba națională până la 1860*, în „Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960”, vol. I, București, 1960, p. 58.

¹² Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 361.

¹³ Acesta venise la Iași încă din 1831, unde a fost numit în al doilea post de jurisconsult. Mulți ani a ocupat funcția de rector al Seminarului din Socola, a scris mai multe lucrări cu caracter juridic și istoric, în V. Popovici, *op. cit.*, p. 59, 60.

¹⁴ *Ibidem*, p. 62.

a unei corelări obligatorii cu „*staturile civilizate*”¹⁵. O dovadă a faptului că propriile experiențe începeau să fie asimilate devenea precizarea din Regulament potrivit căreia „*științele înalte*”, atât cele abstracte, cât și cele practice și istorice, trebuiau introduse în momentul în care exista și necesarul de elevi absolvenți ai cursurilor gimnaziale, apți, în felul acesta, de a urma cursurile superioare, dar și numărul de profesori (și manuale) necesar unei asemenea activități. Vrând ca întregul traseu universitar să capete un sens, legiuitorul introducea și mențiunea prin care celor ce terminau după trei ani Facultatea de Drept urma să li se acorde titlul de „*licențiat de jurisprudență*”. Odată îndeplinită condiția amintită, Consiliul școlar cerea Departamentului Instrucțiunii Publice fondurile necesare pentru deschiderea cursurilor, printre care figurau și cele din cadrul Facultății Juridice¹⁶. Din acest motiv, pe lângă Simion Bărnăuțiu - angajat la 1855 -, va mai fi adus și un alt profesor, Gh. Apostoleanu. În timp ce primul era doctor în Drept și predă Filosofia, cel de-al doilea se întorsese de puțin timp de la Berlin, tot cu o diplomă de doctor în Drept, și fusese încadrat la catedra de Economie politică. Ambii, vor trece la Facultatea Juridică din momentul în care aceasta lua ființă. Primind aprobarea domnească, Facultatea își deschidea cursurile la 24 februarie 1856¹⁷, după ce evenimentul fusese anunțat, inițial, pentru octombrie 1855. Dacă tineri dornici să cunoască tainele Științei juridice încep să apară ca urmare a absolvirii cursurilor amintite, problema lipsei profesorilor începea să se pună cu acuitate. Pentru anul care-și începea cursurile la 24 februarie 1856, erau 8 studenți ordinari și 19 extraordinari. Departamentul Învățăturilor Publice aprobase ca un număr de 8 elevi de la clasa a șaptea gimnazială, înscriși la cursurile anului I de Drept, să fie scutiți de a mai urma lecțiile de literatură română, latină și greacă. Având un traseu biografic cunoscut de autoritățile de la Iași, Simion Bărnăuțiu și Al. Papiu Ilarian erau dintre profesorii deveniți angajați ai Facultății încă din această perioadă și care predau, împreună cu alți doi colegi, până în vara lui 1856, materii precum Dreptul natural, Statistica și Economia politică. În ciuda eforturilor întreprinse de inițiatorii școlii, nici de această dată numărul elevilor nu avea să fie mai mare comparativ cu anii precedenți: 8 studenți ordinari și 17 studenți extraordinari. Baza o reprezentau studenții ordinari, elevii clasei a șaptea a gimnaziului, scutiți de unele obligații pentru a li

¹⁵ Gh. Platon, *De la Academia Mihăileană la Universitatea din Iași*, în „Istoria Universității din Iași”,..., p. 34.

¹⁶ C. Andreescu, *op. cit.*, p. 176, *Istoricul Liceului Național din Iași, 1835-1935*, în „De la Academia <<Mihăileană>> la Liceul Național”,..., p. 27-28.

¹⁷ N. Țațomir, B. Braunștein, V. Negru, I. Iavorschi, *op. cit.*, p. 304.

se oferi posibilitatea să urmeze cursurile Facultății, ei fiind și cei care vor susține examenele la cele trei discipline amintite¹⁸. Examenele semestrului al II-lea pentru studenții de la Facultatea Juridică s-au ținut la 2 iunie 1856, iar disciplinele erau Dreptul natural (Simion Bărnăuțiu), Economie politică (Gh. Apostoleanu) și Statistică (Alexandru Papiu Ilarian)¹⁹.

Agitația ce cuprindea societatea românească odată cu apropierea momentului Unirii nu putea ocoli Academia, ajungându-se chiar la amânarea începerii cursurilor Facultății de Filosofie și suprimarea celor de la Drept, pentru o scurtă perioadă de timp. Redeschiderea impunea o nouă abordare instituțională - tocmai datorită regulamentului amintit -, concretizată în necesitatea fuziunii Facultății de Filosofie cu aceea de Drept. O asemenea situație era expresia unei stări de provizorat și de tranziție, în același timp. Disciplinele considerate utile formării tinerilor juriști erau: Filosofia teoretică și practică, împreună cu Teoria Dreptului - ambele predate de Simion Bărnăuțiu -, Enciclopedia științelor juridice și politice și Istoria dreptului roman - prezentate de dr. Petru Suciu. Datorită unei susținute campanii desfășurată de presa unionistă în legătură cu suspendarea cursurilor Facultății de Drept, dar și încetării interimatului lui Gh. Asachi la conducerea departamentului de resort, s-a putut ajunge, după puțin timp, la reînceperea cursurilor. Pentru aceasta, devenea însă necesară și reangajarea unor noi profesori, motiv pentru care, încă din primele luni ale anului 1857, Simion Bărnăuțiu redevenea profesor pentru Filosofia teoretică și practică, precum și pentru Teoria Dreptului, iar Teodor Veisa - licențiat la Paris - fusese numit profesor de Procedură și Drept civil. Continuându-și vechile cursuri, Petru Suciu era reangajat²⁰. Puțin obișnuită pentru acea perioadă, ideea întocmirii unor cursuri proprii putea fi întâlnită în cazul lui Suciu, de la care s-au păstrat cele de Drept roman în manuscris - *Degeste sau Pandecte, Dreptul românilor* (partea I), *Drepturile private simple* (partea a II-a). Prin recooptarea lui Al. Papiu Ilarian, începând cu 13 martie 1857, apărea posibilitatea înscrierii unui număr de 18 studenți, dintre care 8 ordinari și 10 extraordinari. Studenții

¹⁸ Gh. Platon, *op. cit.*, p. 35.

¹⁹ V. Popovici, *op. cit.*, p. 76.

²⁰ Petru Suciu urma să predea Enciclopedia Științelor juridice și politice, precum și Istoria Dreptului roman, iar Papiu Ilarian a fost numit la catedra de Drept penal, Condica penală a Moldovei și Procedura penală. cf. Vlad Georgescu, *Dezvoltarea învățământului juridic în Principatele române în perioada Unirii*, în „Studii și cercetări juridice”, IV, nr. 2, p. 538-539.

audiau și cursurile de Drept natural și Drept penal²¹.

Puternicul efort organizatoric nu ducea la rezultatele scontate din perspectiva creșterii numărului studenților, menținându-se, în continuare, formula mixtă cu 8 studenți ordinari și 10 studenți extraordinari. Soluția de compromis, văzută, cu siguranță, ca o modalitate de încurajare a tinerilor de a urma și formele ulterioare de școlarizare, era permisiunea acordată la cinci elevi din clasa a șaptea de gimnaziu de a urma și cursurile Facultății, ei fiind în categoria studenților extraordinari amintiți²². Chiar dacă numărul de studenți este, în continuare, unul mic, începând cu 15 septembrie 1858, pe lângă anii I și II ai Facultății de Drept, încep și cursurile pentru anul I de Filosofie, anul I al celor două facultăți urmând să funcționeze împreună. Privind sporirea numărului de catedre și atragerea unor noi profesori²³ și studenți, se poate spune că există o potențare reciprocă. Așa se face că, pe lângă cursurile predate și menționate deja, mai figurau Catedra de Drept penal și de Procedură penală - ocupată de profesorul Apostoleanu -, aceea de Drept civil și Procedură civilă - ce urmau să fie predate în anul următor de Veisa -, și de Literatură română și latină - ocupată de Alecsandrescu²⁴. Din toamna aceluiași an, 1858, cursurile Facultății de Drept și Filosofie erau predate de șase profesori (Veisa, Bărnăuțiu, Gh. Apostoleanu, P. Suciu, I. Lupașcu, V. Alecsandrescu), fiind frecventate de 24 elevi, în ianuarie, și 21 de studenți, în martie²⁵. Dorind o mai bună organizare a Facultății, programul din 1856 va fi modificat, luând o formă nouă ce va fi trimisă ministrului de resort, la 24 august 1858.

După mai multe încercări, se poate spune că noul an școlar 1859-1860 devenea unul decisiv pentru destinele învățământului superior românesc. Deschiderea, la 10 septembrie 1859, cu anii I-III de legi și anii I-II de Filosofie ai Facultății Juridice și Filosofice, cu un număr total de 36 studenți²⁶, anunța, practic, un nou început.

Saltul calitativ va fi realizat nu doar în privința organizării

²¹ Mai precis, dr. Simion Bărnăuțiu propunea Teoria Dreptului privat și public, dr. Petru Suciu propunea Enciclopedia Științelor juridice, Istoria dreptului roman și Dreptul roman, Al. Papiu Ilarian - Teoria dreptului penal, Condiția penală a Moldovei și Procedura penală -. cf. „Gazeta de Transilvania”, nr. 39, 19 iun. 1857, p. 153.

²² Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), fond Instrucțiunea publică Moldova, dos. 494, 1857, f. 283, 313.

²³ La catedra de Drept comercial și cambial este încadrat profesorul Iacob Lupașcu. cf. V. Popovici, *op. cit.*, p. 79.

²⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 39, 18 iun. 1857, p. 153.

²⁵ A.N.I.C., fond Instrucțiunea publică Moldova, dos. 551, 1858, f. 67, 142.

²⁶ *Loc. cit.*, f. 100.

Facultății de Drept, ci a studiilor superioare, în general, începând cu anul 1859, când Mesajul Domnesc din 6 decembrie, preluând unele din ideile memoriului lui Victor Place, realiza o adevărată radiografie a sistemului de învățământ existent²⁷. Reproșul principal consta în imitarea unor sisteme de învățământ apreciate drept neadecvate societății românești și apariția unor tineri apți să lucreze doar în cadrul unor profesii liberale. Acesta era argumentul principal pentru care era formulată solicitarea ca, în perioada următoare, să fie înființată și o „*Facultate de Știință economică și administrație, precum și o Facultate de Știință agricolă, industrială și comercială*”²⁸. Dincolo de astfel de critici, numărul „specialiștilor” rămânea, în continuare, unul foarte redus²⁹.

Cum una din problemele întâmpinate în anii anteriori fusese cea financiară, nu surprindea pe nimeni faptul că, în momentul discutării bugetului pe anul 1860, se vorbea destul de clar despre realizarea unui proiect în care modul de organizare al facultăților urma să fie foarte bine precizat³⁰. Două erau facultățile prevăzute în acest proiect ca fiind funcționale: Facultatea de Drept și Filosofie și Facultatea de Medicină. Dacă pentru Facultatea de Medicină statutul acesteia era realizat de Ștefan Micle și A. Velini, pentru Facultatea de Drept, Consiliul Școlar îi desemnase pe S. Bărnuțiu, Petru Suciuc și T. Veisa. Remarcabilă devenea acum libertatea acordată de autorități în elaborarea și aprobarea statutelor profesorilor din fiecare facultate, fapt care avea drept consecință o amânare în privința luării unei decizii până la 1 februarie 1860.

Un rol important în organizarea Universității avea să-i fie repartizat și Consiliului Academic, alcătuit din profesorii facultăților, cu importante atribuții asupra programelor de studii și în privința alegerii profesorilor care îndeplineau condițiile cerute de lege pentru catedrele vacante. Singurul rol rezervat Ministerului rămânea acela de a intermedia în relația domnitorului cu Universitatea, în sensul obținerii confirmărilor domnești. Libertatea de mișcare pentru facultate reieșea și din faptul că, în privința programelor de studii, nu se făcea nici o precizare în statut, singurul lucru specificat fiind acela că profesorii existenți (patru la număr), în momentul constituirii, urmau să-și împartă între ei și catedrele vacante, realizându-se, în felul

²⁷ D. Berlescu, *Univesitatea din Iași de la 1860 până la 1918*, în „Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960”, vol I, ..., p. 89.

²⁸ *Ibidem*, p. 90.

²⁹ La o populație de 1325406 locuitori în Moldova, nu existau decât 120 de medici, 41 farmaciști, 82 avocați și 260 de profesori. *Ibidem*, p. 91.

³⁰ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 380.

acesta, o acoperire a întregului program de studii³¹. Cei patru profesori ocupau următoarele catedre: Dreptul natural și constituțional (Simion Bărnuțiu), Dreptul roman (Petre Suciuc), Drept penal, Procedură penală și Economie politică (Gh. Apostoleanu), Drept civil (Teodor Veisa). Catedrele vacante erau: Medicina judecătorească, Drept administrativ, Drept economic și Statistică. Plecând de la o realitate, și anume existența unui număr redus de tineri care ar fi putut îndeplini condiția absolvirii studiilor gimnaziale pentru a se înscrie la Facultatea Juridică, funcționarilor statului dornici să-și completeze cunoștințele le era permis să devină studenți fără a li se cere să dovedească faptul că dețineau calitatea amintită. Acordarea unei asemenea înlesniri răspundea necesității de a avea funcționari pregătiți, dar se datora, în egală măsură, lipsei, pentru o bună perioadă de timp, a unui număr mai mare de elevi cu studii liceale. La fel ca în perioada precedentă, studiile durau trei ani, iar candidații la licență sau doctorat erau obligați ca, pe lângă cursurile facultății, să le urmeze și pe cele ale secției I a Facultății Filosofice.

Rămânând pe același palier al aspectelor de ordin administrativ, se poate observa încercarea de a introduce o anumită rigurozitate în activitatea desfășurată. Prezența obligatorie a studenților la cursuri, angajamentul luat de aceștia în fața decanului în privința frecventării cursurilor în mod regulat și aprecierile semestriale ale profesorilor la adresa viitorilor absolvenți contribuiau, în egală măsură, la conturarea imaginii unei serioase întreprinderi academice³². Importanța acordată examenelor susținute odată pe an, în cursul lunii iunie, rezulta și din desfășurarea acestora în prezența decanului și a tuturor profesorilor, indiferent de materia predată de aceștia³³.

La sfârșitul celor trei ani de studiu și după promovarea tuturor examenelor, studentul primea ca o recunoaștere a activității sale un „*testimoniu absolutiv*”, semnat de decanul Facultății și profesorii existenți. Văzută ca o etapă de consacrare, acordarea titlului de licențiat și doctor în Drept venea după demonstrația făcută în timpul unor examene în care candidatul trebuia să dovedească, printr-o teză, că avea cunoștințe din Dreptul roman, civil, penal și comercial. Pentru proba orală urmau, pe lângă materiile deja amintite, subiecte din

³¹ D. Berlescu, *op. cit.*

³² Prin decizii ale guvernului, profesorii erau numiți pentru a putea asista la examene. Dr. George Apostoleanu și dr. Petru Suciuc sunt anunțați, la 23 iunie 1860, că trebuie să asiste la examenul de Drept comercial. cf. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași (D.J.A.N.I.), fond Rectorat, Universitatea „A.I. Cuza”, dos. 1, 1860, f. 23.

³³ *Loc. cit.*, dos, 8, 1860, f. 20-26 iun. 1862.

Procedura penală, civilă și comercială. Titlul de doctor putea fi acordat în cazul în care candidatul demonstra, în fața unei comisii formate special, că deținea cunoștințe din toate materiile parcurse în anii de studii, având, spre deosebire de primul atestat, obligația realizării unei teze cu subiecte din Dreptul roman și Dreptul civil roman. Interesul pentru astfel de specializări trebuie să fi fost destul de restrâns din moment ce exista posibilitatea ca o anumită persoană să devină judecător și fără să-și fi susținut examenul de licență, el trebuind doar să urmeze toate cursurile din timpul anilor de studii³⁴.

Poziția dominantă a Facultății de Drept apare, în mod evident, în momentul în care se pune problema constituirii unei universități la Iași și a unui statut care să fundamenteze funcționarea ei. Dorind să dea un caracter festiv deschiderii anului universitar, prin venirea la Iași a lui Al.I. Cuza, la jumătatea lui octombrie 1860³⁵, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, condus, în acel moment, de V.A. Urechia, care era și președintele Consiliului Școlar, decidea să amâne evenimentul. Venind, într-un fel, ca o continuare a dispozițiilor formulate de șeful statului, Urechia desemna o comisie formată din profesorii Facultății de Drept - Simion Bărnuțiu, Petre Suciu, Gh. Mîrzescu, O. Teodori și A. Călinescu -, pentru redactarea unui statut care trebuia să lase o libertate de acțiune destul de mare universității ce urma să apară. Timpul scurt avut la dispoziție i-a obligat, practic, pe membrii comisiei ca proiectul de statut, prezentat Consiliului pe 7 octombrie, să aibă ca punct de pornire statutul Facultății de Drept din februarie 1860, axat pe ideea organizării Universității ca „*un corp aparte*”: „*Universitatea din Iași este persoană juridică cu dreptul de a se administra de sine, în cazurile atât științifice cât și disciplinare în cuprinderea legii*”³⁶. Dincolo de ce se stipulase în statut, autonomia mare a Universității urma să iasă în evidență pe parcursul anilor, când Consiliul academic alegea rectorul, ce era ulterior recomandat Ministerului Instrucțiunii, dar și din faptul că tot el decidea asupra chestiunilor de interes comun³⁷.

Una din problemele căreia Facultatea de Drept trebuia să-i facă față devenea lipsa unor regulamente sau existența lor cu principii absolut generale, inclusiv în privința alegerii celor care trebuiau să conducă Facultatea sau Universitatea. Astfel, după ce, la 23 octombrie 1860, în prima ședință a Consiliului Academic fusese ales, prin

³⁴ D. Berlescu, *op. cit.*, p. 94.

³⁵ D.J.A.N.I., fondul Comitetul central de inspecție școlară, 1868, dos. I, f. 78-79.

³⁶ D. Berlescu, *op. cit.*, p. 103.

³⁷ *Ibidem*, p. 109.

aclamare, ca președinte provizoriu episcopul Scriban și ca secretari Octavian Teodori și Vasile Alecsandrescu, profesorul Lupașcu îi solicita colegului său Gh. Mârzescu să-i enumere îndatoririle rectorului. O adevărată dezbateră începea din momentul în care se constata că documentele de organizare a Universității cuprindeau numai principii generale³⁸.

Inaugurarea Universității a avut loc pe 26 octombrie 1860, iar reprezentanții Facultății de Drept deveneau, din nou, personaje de prim plan. În cadrul festivității, după citirea de către Mihail Kogălniceanu a Ordonanței de întemeiere a Universității, Al.I. Cuza înmâna profesorilor P. Suciuc, I. Strat și Octav Teodori documentul de fundare, sigiliul, steagul și sceptra Universității³⁹.

Ascensiunea Facultății de Drept asupra celorlalte se datora „vechimii” sale și contribuției pe care o putea aduce la buna funcționare a aparatului administrativ și judiciar al statului. În scurt timp, a devenit limpede faptul că, pentru autorități, dar și din perspectiva profesorilor, Facultatea de legi avea o misiune anume de îndeplinit în societatea românească. Astfel, pe lângă Dreptul natural și Economia politică, Simion Bărnuțiu sublinia importanța Dreptului roman pentru organizarea statului român⁴⁰. Beneficiind de un număr important de profesori, comparativ cu restul specializărilor, Facultatea Juridică putea funcționa cu toți cei trei ani de studiu⁴¹.

O nouă etapă în organizarea Facultății începea odată cu precizările din legea învățământului din 1864 referitoare la disciplinele existente. Facultatea de Drept din Iași păstra, însă, aproape neschimbat programul de studii din 1860, înscris apoi în Regulamentul din 1868 (Dreptul penal, Dreptul roman, Dreptul penal, Dreptul penal roman, Dreptul comercial, Dreptul judiciar, Dreptul constituțional, Dreptul administrativ, Economia politică și Finanțele, Dreptul ginților internațional, Medicina legală). Acesta era, practic, primul regulament al Facultății Juridice și, în același timp, unicul regulament din universitate până la 1879. Dincolo de impresia care se creează în

³⁸ D.J.A.N.I., fond Rectorat, Universitatea „Al.I. Cuza”, dos. 3, 1860, f. 1.

³⁹ „Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1895-1896”, p. 109.

⁴⁰ D. Berlescu, *op. cit.*, p. 147.

⁴¹ Anul I: Istoria Dreptului roman și institutele Dreptului roman (Petru Suciuc), Dreptul natural, Dreptul ginților (Simion Bărnuțiu), Dreptul penal și Procedura penală (O. Teodori); anul II: Dreptul civil (G. Mârzescu), Pandectele Dreptului roman (Petre Suciuc), Dreptul comercial și Procedura civilă (Iacob Lupașcu); anul III: Dreptul civil (G. Mârzescu), Dreptul public al românilor și Dreptul constituțional (Simion Bărnuțiu), Economie politică și Finanțele (Ion Strat), Medicina legală și Dreptul administrativ (vacant). cf. „Anuarul Universității din Iași...”, p. 115.

privința existenței unui număr mare de profesori la cursurile juridice, destule catedre nu aveau profesori⁴². Astfel, la începutul anului 1865-1866, șase catedre erau fără profesori, printre altele și pentru că Gh. Mîrzescu și O. Teodori demisionaseră, catedrele de Drept civil și Drept penal rămânând, astfel, vacante. După moartea lui Simion Bărnuțiu, în 1864, devine „liberă” și catedra de Drept natural. Neocupate erau și catedrele de Procedură penală și Dreptul ginților⁴³. Dinamica deosebită existentă în privința profesorilor și a cursurilor susținute de aceștia contribuia la schimbarea, aproape în întregime, a corpului profesoral în doar zece ani. Concret, la 1870, mai exista doar un singur profesor dintre cei care predau la 1860, și anume Petre Suciu⁴⁴. Modalitățile de rezolvare a deficitului de cadre didactice erau: acordul dat de Universitate și de Minister ca profesorii existenți să predea mai multe cursuri, titularizarea unor suplinitori care predau deja de mai mult timp un curs⁴⁵ sau acceptul dat unor persoane dornice să treacă de pe o poziție administrativă spre una didactică⁴⁶.

În strânsă legătură cu procesul de învățare era și lipsa cărților necesare studenților, motiv pentru care mai mulți dintre ei solicitau Consiliului Academic, la 12 noiembrie 1863, un mai mare acces la cărțile existente în biblioteca Facultății. Răspunsul avea să fie unul pozitiv, condiționat însă de utilizarea acestora doar în sălile de clasă⁴⁷.

Făcând un prim bilanț asupra organizării Facultății de Drept, putem spune că, dacă la deschiderea Universității existau doar 7 profesori, numiți în perioada 1856-1857, care predau 13 discipline, zece ani mai târziu, 8 profesori predau 14 discipline. În același interval de timp, numărul studenților s-a dublat (de la 28, în 1861, la 56), iar numărul total al celor care frecventau cursurile s-a ridicat la aproximativ 300. În urma legilor din decembrie 1864 și iulie 1865 și a regulamentelor de aplicare a legilor de organizare judiciară - care impuneau magistraților studii superioare - mulți din foștii elevi fiind fără licență - deși ocupau posturi înalte - solicitau imediat susținerea

⁴² *Ibidem*, p. 160.

⁴³ D.J.A.N.I., fond Facultatea de Drept, dos. 2212, 1866-1867, f. 40-45 - „Raportul decanului din 15 octombrie 1866”.

⁴⁴ „Anuarul Universității...”, p. 160.

⁴⁵ D.J.A.N.I., fond Rectorat, Universitatea „Al.I. Cuza”, dos. 6, 1860, f. 33- 31, aug. 1860.

⁴⁶ Directorul Gimnaziului din Iași (nu apare numele lui în cererea oficială) solicita aprobarea de a preda studenților din anul III Dreptul public administrativ - catedră vacantă -, iar el fiind dispus, până la întărirea bugetului, să țină prelegeri fără a fi retribuit. cf. *Loc. cit.*, dos. 5, 1860, f. 14.

⁴⁷ *Loc. cit.*, 12 nov. 1863, dos. 13, 1861, f. 34.

acestui examen⁴⁸. Începând cu anii 1864-1865, se înregistra și o creștere a numărului de adrese din partea Facultății de Drept, prin care absolvenții erau recomandați Ministerului de Finanțe pentru a fi numiți în posturi de avocați publici și Ministerului de Justiție în vederea obținerii unor locuri în magistratură⁴⁹.

O problemă la fel de importantă căreia Facultatea îi făcea față cu multă greutate în această perioadă rămânea situația financiară dificilă a studenților. În ciuda creșterii numărului de studenți, unii profesori reclamă, în continuare, numărul mic al celor care vin la cursurile lor⁵⁰. Explicația era una simplă: numeroși studenți, datorită vârstei lor înaintate, practicau diferite meserii în timpul anilor de studii, ceea ce explică o anumită greutate în privința frecventării cursurilor. Acesta este motivul pentru care, de multe ori, cereau decanului și Consiliului Facultății mutarea orelor sau chiar a unor examene⁵¹. Speranța unora dintre ei pentru continuarea studiilor era legată de obținerea unor slujbe care apăreau, periodic, în cadrul Universității⁵². Cunoscând dificultățile materiale amintite ale studenților tuturor facultăților, Ministerul stabilea, prin bugetul Universității, acordarea, în fiecare an, a 12 burse⁵³. Evident însă că numărul lor era unul nesatisfăcător.

Profesori

Trecând la cel de-al doilea palier al intervenției noastre, respectiv profesorii care au predat în intervalul 1859-1866, vom aminti, pe scurt, activitatea câtorva dintre ei și, acolo unde el poate fi întocmit, vom prezenta chiar un mic parcurs biografic.

Pentru a se da Facultății prestigiul necesar erau chemați la catedră, din Transilvania, Simion Bărnăuțiu, Al. Papiu Ilarian și Petre Suci. Aceștia, împreună cu juriști, precum Ion Strat, Gh. Apostoleanu, Teodor Veisa, care-și făcuseră studiile în străinătate, erau nevoiți să facă față câtorva probleme importante ce priveau nu doar susținerea unor cursuri, ci și determinarea cadrului fiecărei discipline și fixarea terminologiei juridice românești. În primele decenii de la înființarea

⁴⁸ Gh. Platon, *Universitatea din Iași în epoca de constituire a României moderne*, în „Istoria Universității din Iași”, ..., p. 71.

⁴⁹ „Anuarul Universității...”, p. 160.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 158.

⁵¹ D.J.A.N.I., 19 mar. 1860, dos. 5, 1860, f. 17.

⁵² Un anume Codreanu cerea Consiliului Academic, la 12 noiembrie 1860, postul de cancelar, pentru că era student la Facultatea de Drept, dar și pentru că era lipsit de mijloace materiale pentru a continua studiile. cf. *loc. cit.*, fond Rectorat, Universitatea „Al.I. Cuza”, 1860-1944, dos. 1, 1860, f. 10; aceeași cerere semnată Herjeu, f. 16.

⁵³ *Loc. cit.*, 23 nov. 1860, dos. 1, 1860, f. 22.

Facultății de Drept, predarea disciplinelor juridice nu a depășit nivelul expunerii unor elemente teoretice, preluate din manualele străine și a normelor Dreptului pozitiv⁵⁴.

Personalitatea care a dominat intervalul menționat a fost, fără îndoială, *Simion Bărnuțiu*. Începându-și studiile juridice în Transilvania - pe care le continua și le încheia, la începutul lui iunie 1854, la Universitatea din Pavia⁵⁵ -, Bărnuțiu avea să devină una din figurile emblematice ale Facultății de Drept din Iași. Doctor în drept, confirmat ca profesor cu o catedră definitivă la Universitate în toamna lui 1860⁵⁶ și titular al unor catedre la gimnaziu, el a susținut, așa cum am menționat mai sus, mai multe cursuri în primii ani de existență ai Facultății. „Inaugurând” o tendință prezentă mulți ani după 1860, și anume ca un profesor al Facultății de Drept să fie ales rector al Universității, el este cel spre care se îndreaptă atenția colegilor săi, în momentul în care, după depășirea primelor momente organizatorice, apare problema alegerii prin vot al unui rector al Universității, mandatul președintelui provizoriu al Consiliului Academic - aceasta era denumirea echivalentă funcției de rector - considerându-se a fi încheiat. Cel care venea cu propunerea amintită era profesorul Mîrzescu, într-o ședință publică desfășurată la 24 noiembrie 1860, la care mai luau parte părintele Filaret Scriban, Ion Gogu, Vasile Alecsandrescu, Ion Strat, O. Teodori, Lupescu, Mîrzescu, Călinescu și Șt. Emilian. Deținătorul, până atunci, al funcției de președinte provizoriu al Consiliului Academic era Filaret Scriban⁵⁷. Entuziasmul ce părea a fi cuprins auditoriul, după propunerea făcută, nu declanșează reacția așteptată din partea lui Simion Bărnuțiu. Invocând faptul că, din punct de vedere juridic, el rămăsese încă supus străin, neavând indigenatul, Bărnuțiu, având și asentimentul celorlalți profesori transilvăneni, declină propunerea ce îi fusese făcută. Dorind să treacă cu rapiditate peste un asemenea moment, care generase o întreagă discuție asupra situației politice din România și a teritoriilor românești aflate în componența altor state (Transilvania, în cazul de față), profesorul Călinescu cerea colegilor săi de peste munți ca, în ciuda opțiunii lor de a nu se implica administrativ, să-și manifeste solidaritatea cu întregul demers instituțional, participând la votul pe baza căruia urma să fie ales rectorul Universității. După numeroase intervenții, profesorii prezenți îl alegeau cu unanimitatea voturilor pe

⁵⁴ *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860-1960...*, p. 306.

⁵⁵ D. Berlescu, *op. cit.*, p. 216.

⁵⁶ D.J.A.N.I., fond Rectorat, Universitatea „Al.I. Cuza”, 1860-1944, dos. 1, 18 nov. 1860, f. 120.

⁵⁷ *Loc. cit.*, dos. 8, 1860, f. 10.

dr. Ion Strat, profesor la Facultatea Juridică, rector al Universității⁵⁸. Revenind puțin la Bărnăuțiu, mai trebuie să spunem că el s-a făcut remarcat nu doar prin accentul politic al multora din cursurile sale, dar și prin grija pe care o manifesta față de situația materială a studenților, fiind singurul profesor care comitea un gest fără precedent: anunța rectorul ales și, apoi, Ministerul de intenția sa de a „transforma” întregul salariu pe care urma să-l primească de la Facultatea de Filosofie și de la Gimnaziu în burse pentru studenții de la Drept și Filosofie⁵⁹. Un astfel de comportament nu avea cum să nu rămână în memoria contemporanilor săi, iar un eveniment precum dezvelirea bustului său, cumulat cu aniversarea a patru ani de activitate a Universității, să nu provoace o puternică emoție la nivelul întregului corp academic⁶⁰. După moartea lui Simion Bărnăuțiu, în 1864, catedra de Drept natural rămânea vacantă timp de câțiva ani, la fel ca și catedrele de Procedura penală și Dreptul ginților⁶¹.

Revenind la *Ion Strat*, primul titular al catedrei de Economie politică a Universității din Iași, doctor în Legi la Berlin, acesta a predat la Iași între 1860-1862. Fidel tradiției de la Academia Mihăileană, el era unul dintre cei care își întocmea cursurile după economiști francezi deja acreditați în spațiul public românesc prin publicarea unor lucrări. Încercând să vină în întâmpinarea studenților, dar și din nevoia de legitimare a sa ca dascăl, Strat își publica cursurile și *Tratatul complet de Economie politică* în 1870. Din nefericire pentru Facultatea de Drept, el nu rămâne pentru prea mult timp în rândul corpului profesoral ieșean, plecând, după doar doi ani, la București. Catedra deținută de Ion Strat rămâne, astfel, vacantă, până la apariția lui *Al.I. Gheorghiu*, licențiat în Drept la Torino, care asigură o continuitate până la 1889. Ca și predecesorul său, Gheorghiu era adept al economiștilor francezi, iar activitatea sa didactică a însemnat, în mare parte, o reproducere a cursului lui Ion Strat⁶².

Un alt profesor al Facultății de Legi, făcând parte și el din prima generație de dascăli, era *Petru Suci*, profesor de Drept roman, cu liceul absolvit în Transilvania, studii juridice și politice în Baden și în provinciile prusiene, renane⁶³. Doctor în Legi, numit definitiv, fără concurs, în baza regulamentului școlar din 1851 și a diplomei de

⁵⁸ *Loc. cit.*, f. 11.

⁵⁹ *Loc. cit.*, 23 nov. 1860, dos. 1, 1860, f. 22.

⁶⁰ În semn de prețuire, conducerea Universității a decis ca lucrările lui Simion Bărnăuțiu să fie tipărite cu același prilej. cf. *loc. cit.*, dos. 28, 1864, f. 8 (21 oct. 1864).

⁶¹ D. Berlescu, *op. cit.*, p. 149.

⁶² *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași...*, p. 234.

⁶³ D. Berlescu, *op. cit.*, p. 216.

doctor, fost rector și profesor la Seminarul din Buzău (1 martie 1845-1 octombrie 1848), devenea profesor de Drept roman prin decretul nr. 2313 din 31 mai 1856. După plecarea primului decan, O. Teodori, Suciuciu avea să fie cel ales pentru a ocupa funcția acestuia din 1867, fiind suplinit în timpul Sesiunii parlamentare din 1867-1868 de Alex Șendrea, iar, în 1868-1869 (era senator), de Elis Tului Cloteanu. Din 1870, a fost ales deputat. Îmbinarea carierei politice cu aceea didactică îi aducea, în mod evident, un anumit prestigiu simbolic, fapt care îl va ajuta și în obținerea, câțiva ani mai târziu, a funcției de rector⁶⁴.

Iacob Negruzzi este și el unul dintre profesorii care, venind în țară după absolvirea liceului la Berlin și a obținerii titlului de doctor la una din universitățile din același oraș, avea să fie bine primit de Consiliul Academic al Universității. Aceasta nu însemna existența unei disponibilități din partea forului amintit pentru încălcarea procedurilor existente. Conducerea Universității anunța Ministerul că, după publicarea anunțului referitor la existența unei catedre vacante la disciplina Drept și procedura comercială, Negruzzi prezentase dovezi clare asupra faptului că îndeplinea condițiile cerute prin lege, motiv pentru care era solicitat acordul pentru numirea sa ca profesor provizoriu pentru aceste discipline. Formula găsită era una care venea să rezolve temporar o problemă, urmând ca, într-un timp scurt, să fie organizat și un concurs pentru ocuparea definitivă a catedrei. Solicitarea trimisă Ministerului purta și semnătura decanului Facultății de Legi, O. Teodori, deținător, în același timp, și al funcției de secretar al Consiliului⁶⁵. În ciuda angajamentului luat de către Universitate, interimatul avea să dureze mai mult, fapt care nu-l împiedica pe Negruzzi să predea și la 1864 cursurile de Drept și procedura comercială și Dreptul ginților⁶⁶. Deși nu amintea nimic de organizarea unui concurs, așa cum prevedea legea, dar fiind mulțumit de activitatea sa, rectorul Titu Maiorescu solicita, în numele Universității, confirmarea definitivă pentru Negruzzi la cele două catedre⁶⁷.

Bine integrat în cadrul Facultății, Iacob Negruzzi desfășura, în această perioadă, și activități extrașcolare, cum ar fi, de pildă, susținerea unor conferințe publice pe diverse subiecte de natură

⁶⁴ Ultimul mandat de rector avea să se încheie la 9 octombrie 1880, după exercitarea, timp de patru ani, a acestei funcții. cf. D.J.A.N.I., fond Rectorat, Universitatea „Al.I. Cuza”, dos. 27, 1863-1927, f. 124.

⁶⁵ *Loc. cit.*, dos. 9, 1860-1944, f. 31.

⁶⁶ Gh. Platon, *op. cit.*, p. 87.

⁶⁷ În telegramă se preciza că anul de probă expirând, acesta putea fi titularizat. cf. D.J.A.N.I., fond Rectorat, Universitatea „Al.I. Cuza”, dos. 28, 1864, f. 2.

Relația cu autoritățile statului

În privința relației Facultății cu autoritățile centrale și locale, aceasta poate fi urmărită atât în plan strict administrativ, cât și din perspectiva încercărilor de a exercita un anumit control politic din partea diferiților reprezentanți ai statului român. Întrebarea care apare este cum au reacționat reprezentanții și salariații Universității în fața acestor încercări.

Pornind de la o realitate, și anume că numărul mare de catedre vacante impunea, de multe ori, soluții provizorii, putem constata existența unei corespondențe impresionante între Consiliul Academic și Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice pe această temă. Invocându-se, de cele mai multe ori, interesul studenților, reprezentanții Universității încercau să prezinte calitățile profesionale ale celor pe care îi recomandau. Birocrația centrală făcea ca, în multe cazuri, răspunsurile așteptate să întârzie foarte mult, drept pentru care au existat multe momente, mai ales când vacantarea unui post dura foarte mult, în care Consiliul Academic decidea într-un sens sau altul, fără a mai aștepta reacția Ministerului față de începerea activității didactice de către un profesor⁶⁹. O situație asemănătoare putea fi întâlnită și în cadrul catedrei de Economie politică și finanțe, vacantă și ea mult timp, pentru care era recomandat ministerului, Theodor Rosetti (cumnatul lui Al.I. Cuza), licențiat în Drept⁷⁰.

Libertatea de mișcare a Consiliului Academic pe care ne-o sugerează o asemenea corespondență era una foarte mare, existând destule cazuri în care decizia Universității prelua în fața unei hotărâri a ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice în privința numirii unui profesor într-un post sau altul. Apărută după o anumită perioadă de verificări, respingerea unor numiri făcea trimitere la lipsa unei pregătiri corespunzătoare postului solicitat sau când un „candidat” prezenta - ca în cazul unui anume C. Troteanu - dovada existenței

⁶⁸ Pe 4 noiembrie 1865, primește aprobarea din partea Consiliului Academic de a ține un curs public extraordinar asupra *Enciclopediei juridice*. cf. *loc. cit.*, dos. 43, 1865-1866, f. 11 (4 nov. 1865).

⁶⁹ Considerând Dreptul administrativ una din disciplinele importante pentru buna funcționare a statului român, Consiliul Academic anunța ministrul că, în lipsa unui răspuns de mult așteptat, decisese ca profesorul Petrescu, îndeplinind condițiile cerute de lege, să primească aprobarea pentru a ține acest curs, pentru care era prevăzut și salariul aferent în bugetul facultății. cf. *loc. cit.*, dos. 17, f. 2 (31 mai 1865).

⁷⁰ *Loc. cit.*, dos. 17, 1865, f. 6.

unor studii tangențiale cu viitoarea activitate a acestuia⁷¹.

Fără a fi o caracteristică a relațiilor cu autoritățile, incidentul din 1862 provocat de destituirea directorului Gimnaziului, Nicolae Verdeanu, de către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice și înlocuirea sa cu o profesoară străină „*de neam și lege*” avea să provoace nemulțumirile corpului profesoral. Manifestările de solidarizare cu profesorul înlocuit abuziv, considerau colegii săi, aveau să aibă drept rezultat destituirea profesorilor Zaharia Columb (de la Gimnaziu), George Mîrzescu și G. Petrescu (de la Facultate), la propunerea ministrului Alexandru Cantacuzino. Solidaritatea în rândurile celor care predau la Facultatea de Legi, în primul rând, lua forma unei demisii colective - în semn de protest față de deciziile amintite -, în plin an școlar, cu mențiunea expresă asupra valabilității lor până la restabilirea ordinii legale în școli⁷².

Chiar dacă guvernul nu intervenea în activitatea științifică și administrativă a Universității decât în puține cazuri, rectorul și Consiliul Academic nu ratau anumite momente importante ale vieții politice pentru a-și manifesta solidaritatea cu șeful statului. Un asemenea moment avea să-l reprezinte actul de la 2 mai 1864, când întregul corp profesoral își exprima satisfacția pentru decizia lui Al. I. Cuza de a rezolva problema rurală și de a contribui la formarea unei alte Adunări naționale⁷³.

Momentul acesta va fi cuplat cu un alt eveniment important, sărbătorit corespunzător, și anume aniversarea a patru ani de la întemeierea Universității. Cel spre care va fi îndreptată întreaga grațitudine a profesorilor va fi, de această dată, M. Kogălniceanu, căruia i se recunoștea un merit deosebit la înființarea Universității⁷⁴.

Dacă participarea la o manifestare de tipul celei descrise mai sus părea oarecum firească, asocierea cu Al.I. Cuza într-o acțiune politică

⁷¹Adresa nr. 30099 a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice anunța că, pe temeiul diplomei de capacitate de la Școala Superioară de Comerț din Paris a lui C. Troteanu și spre a nu mai rămâne suspendat cursul de Drept comercial de la Facultatea Juridică, Ministerul i l-a încredințat, provizoriu, acestuia, până la definitivarea regulată legală a acestei catedre. Consiliul răspunde Ministerului: Troteanu nu îndeplinește condițiile prescrise și esențiale pentru a putea să ocupe, fie și cu titlul provizoriu, catedra de Drept comercial, care e unită cu cursurile de Procedură civilă și pentru care se cere ca docentul să posede cel puțin gradul de licențiat dobândit după regula de la orice facultate; are brevet doar în Științe comerciale. cf. *loc. cit.*, dos. 8, 1860, f. 33 (31 octombrie 1863).

⁷²Pentru ca Ministerul să trateze cu toată seriozitatea scrisoarea de protest ce îi era trimisă, aceasta avea să fie semnată și de decanul Facultății Juridice, dr. O. Teodoru. cf. *loc. cit.*, dos. 8, 1860, f. 18 (20 ian.1862).

⁷³„Monitorul Oficial”, nr. 104, 9 mai 1864, p. 479.

⁷⁴D.J.A.N.I., fond Rectorat, Universitatea „Al.I. Cuza”, dos. 28, 1864, f. 9.

precum cea din toamna anului 1865, care viza relația statului român cu Imperiul Otoman, era surprinzătoare pentru o instituție care invoca frecvent autonomia și independența sa. Părăsirea cetății științifice și saltul făcut în sfera publică erau explicate prin prezența unui simț deosebit al datoriei față de stat, în calitatea profesorilor de cetățeni români. Cunoscută fiind legătura directă cu domnitorul, semnătura rectorului pe documentul amintit nu era o surpriză, motiv pentru care, la scurt timp, i se alăturau în această acțiune, pentru a da mai multă greutate întregului demers, profesorii I. Culianu, Iacob Negruzzi, Ion Ciurea, M. Mandrea, Ion M. Melik, precum și bibliotecarii Universității și directorul Muzeului Universității⁷⁵.

Evenimentele din februarie 1866 au creat un context în cadrul căruia Facultatea era, din nou, implicată în manifestări politice. Puțini dintre susținătorii noului regim ar fi crezut posibilă arestarea unor profesori considerați autori morali ai unora din acțiunile din mai 1866, când noi agitații antisemite aveau loc și în Iași. Titu Maiorescu, în calitatea sa de rector, trimitea telegrame prefectului, în care cerea eliberarea unor profesori precum Suciu și Gheorghiu, garantând neimplicarea lor în alte manifestări politice până la desfășurarea alegerilor⁷⁶.

Și după acest eveniment, Universitatea încerca să promoveze o atitudine independentă față de autoritățile administrativ-politice ale statului, protestând, de pildă, față de încercarea primarului orașului Iași, Dimitrie Gusti, de a controla, din punct de vedere electoral, corpul profesoral⁷⁷.

După un început dificil cu destule obstacole obiective și subiective, Facultatea de Legi devenea, în mod vizibil, una din cele mai importante facultăți ale Universității din Iași. Având avantajul faptului că venea să răspundă unei necesități, aceasta reprezenta, pentru mulți tineri, o școală atractivă. Treptat, problema profesorilor calificați reclamați de programa existentă era rezolvată prin cooptări succesive și prin renunțări la rigorile anunțate inițial. În același timp, sistemul de burse existent contribuia la rezolvarea, măcar parțială, a problemelor sociale avute de mulți dintre studenții Facultății. Dacă problema numărului de profesori bine pregătiți și a studenților nu va

⁷⁵ *Loc. cit.*, dos. 43, 1865-1866, f. 15.

⁷⁶ *Loc. cit.*, f. 28 (25 mai 1866), f. 47.

⁷⁷ Titu Maiorescu protestează față de intenția primarului de a afla listele electorale, dar, în cele din urmă, îl informează cine sunt profesorii și anume: Ion Caragiani, Gr. Cobălcescu, N. Culianu, Ștefan Emilian, Ion A. Gheorghiu, N. Ionescu, N. Mandrea, Ion Melik, Ștefan Micle, Iacob Negruzzi, A. Șendrea, Petre Suciu, G. Urechia. cf. *Loc. cit.*, dos. 6, 1867, f. 39.

mai fi mult timp o problemă, unele chestiuni de natură organizatorică nu au fost rezolvate nici după zece ani⁷⁸. La fel de importantă rămânea găsirea unor surse de finanțare pentru studenți și acoperirea cheltuielilor legate de școlarizare. Numărul mic de burse și dificultățile financiare specifice perioadei prin care trecea România determinau un număr important de studenți ce nu-și puteau plăti taxele, dar care doreau să nu renunțe la studii, să-și caute diverse ocupații.⁷⁹ O altă problemă rămasă nerezolvată la sfârșitul domniei lui Al.I. Cuza era aceea a relației dintre Universitate și autoritățile centrale și locale. O întrebare care apare în această direcție este dacă implicarea tot mai serioasă în viața politică a unor profesori - precum Nicolae Ionescu sau Titu Maiorescu, respectiv confruntarea dintre „Junimea” și „Frațiunea liberă și independentă” - afecta - și în ce fel - buna funcționare a Facultății de Drept și a Universității în ansamblul ei. Modul în care s-au raportat cele două entități la Universitatea care avea să poarte pe mai departe numele domnitorului Unirii îl vom avea însă în vedere în cadrul unui alt studiu.

**A REFORM PROJECT.
THE LAW FACULTY IN IAȘI (1859-1866)
Abstract**

For a Romanian the society at the beginning of the modernization process in the mid-nineteenth century, the establishment of a state university was going to help the local and central public administration. "Al.I. Cuza" University Law Faculty occurred as an accumulation process result, begun in the first half of the nineteenth century, becoming one of the most dynamical.

Our article is aimed to find out the stages covered by Romanian high level juridical education from its establishment until the end of Al.I. Cuza's reign and the problems encountered in its first years of function. To present these issues, we preferred to mention them on several levels. The first one is the way the faculty was organized in its first years of existence and the growth from 1859 to 1866, understanding by this the coverage of a minimum required departments and the effort for a rigorous graduates' training.

⁷⁸ O problemă nerezolvată era lipsa din cadrul cancelariei Facultății a unui copist, în *loc. cit.*, dos. 2216, 1869, f. 44-51 (30 sep. 1869).

⁷⁹ *Loc. cit.*, dos. 2212, 1866-1867, f. 44 (15 oct. 1866).

The second level is the one referring to teachers, who they were, their biography evolution, if they succeeded or not to become models for their students. The last but not least, is the level where we will follow the relationship between the university as an institution and its teachers, including those from the Law Faculty, and the state institutions and central authorities.

Keywords: university, reforms, Alexandru Ioan Cuza, juridical education, modernization.

ACCESUL TINERELOR TRANSILVĂNENCE ÎN UNIVERSITĂȚI REFLECTAT ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ DIN ARDEAL

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea multe tinere de origine burgheză din țări din vestul Europei, precum Germania, Franța, Anglia, îmbrățișau cariera didactică. Momentul ales era propice, deoarece se înregistrau progrese în construcția sistemului educațional școlar, inclusiv al celui de învățământ superior, statele europene încercând să ridice gradul de alfabetizare al cetățenilor lor. De această perioadă însemnată în dezvoltarea învățământului au beneficiat într-o măsură din ce în ce mai mare nu numai băieții, ci și fetele. Grație profesionalizării - alegerea carierelor didactice fiind primul pas -, femeile au reușit să surmonteze, în câteva decenii, restricțiile în accesul la toate nivelurile de învățământ, de la cel primar la cel superior, debutul fiind făcut în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea.

Astfel, dorința de a urma cursurile și seminariile din universitate devenise tot mai puternică în rândul tinerelor fete care absolviseră un gimnaziu și își doreau o pregătire superioară. Creșterii numărului de licee frecventate de femei i-a urmat o presiune asupra universităților, cu scopul ca acestea să-și deschidă porțile pentru tinerele femei doritoare să-și continue studiile. Dinamica stimulată de mișcarea pentru drepturile femeilor a modificat și raportul dintre bărbați și femei în învățământul superior. În Anglia, țara unde mișcarea feministă luase avânt cu mult înaintea restului Europei, existau două institute de învățământ superior, „Quenn’s College” și „Bedford College”, care au început să primească femeile, numai ca auditoare ale cursurilor. În 1862, Emily Davies organiza un comitet care milita pentru acordarea diplomelor de absolvente femeilor care frecventau universitatea. Înspre 1870, Emily Davies și Barbara Bodichon au fondat primul institut pentru femei. Acesta și-a început cursurile cu 5 studente, devenind „Girton College”. Inițial, nu a fost recunoscut de autoritățile universitare. În 1880, „Newham College”, un alt institut pentru femei, a fost fondat la Cambridge University. Frecvența femeilor a crescut. Astfel, până în 1910, a ajuns la 1000 studente la

* Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva; e-mail: cristinaplosca@yahoo.com.

Oxford și Cambridge. „Educațiunea la femeile engleze este aproape pe un picior de egalitate cu a bărbatului. În orice universitate, în orice colegiu universitar, pretutindeni numărul femeilor e remarcabil. Prin secolul al 17-lea se înființează școli de caritate sub protecția bisericei. În 1848 se înființa la Londra un colegiu universitar pentru femei. La 1871 universitatea din Londra permite femeilor tote gradele și examenele academice”¹.

În 1895, în Germania, fetele care se pregăteau să devină învățătoare emerite aveau dreptul să se înscrie la universități, ca observatoare, să asiste la lecții și să frecventeze seminariile, condiția fiind consimțământul profesorului. În semestrul de iarnă 1896/1897, în universitățile prusace, studiau 223 femei, ca observatoare. În 1899, Bundesrat-ul permitea femeilor să susțină examenul german de acreditare în practica profesiei medicale². Admiterea oficială în universitățile prusace a fost promulgată abia în 1908, anul universitar 1908/1909 având înscrise 1132 studente.

În 1895, dreptul de a studia în Universitate a fost acordat femeilor din Imperiul Austro-Ungar și, implicit, din Transilvania. Femeile erau admise ca „*auditoare libere*”, însă nu puteau trece doctoratul. Sub titlul *Femei la Universitate*, „Gazeta de Transilvania” scria: „Ministrul unguresc de justiția a cerut părerea corpului profesoral dela universitatea din Budapesta asupra cestiunei: *daca femeile sunt a se admite la studiu la universitate. Facultatea filosofică de medicină a opinat pentru admiterea femeilor. Și acum s’a alăturat și senatul universitar ținut sub președinția rectorului Dr. Iosif Fodor la părerea acesta declarând, că consideră de admisibil, ca femeile să pășească pe cariera de medic și farmacist. Se va cere înse necondiționat să cunoscă limba latină și să fi depus esamenul de maturitate (bacalaureat). După absolvirea studiilor universitare aceste ascultătoare să primescă apoi diploma de medic și farmacist. Senatul va comunica această hotărâre ministrului de justiția într’o reprezentăția*”³. Era vorba despre Universitatea Regală Maghiară de la Budapesta, una dintre cele mai frecventate universități de către românii din Transilvania și Banat în secolul XIX și începutul secolului XX. Aceasta fusese creată în ambianța Contrareformei (reformei catolice), la 12 mai 1635, de către episcopul de Esztergom, în vechiul oraș Trnava. Era structurată pe modelul iezuit, cu două facultăți, de Litere și de Teologie. În timp, o parte dintre facultăți (Drept, Medicină și Filozofie) au fost mutate la Pesta, iar Teologia la Bratislava⁴. Mare parte a

¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 156, 14/26 iul. 1895, p. 3.

² Ute Frevert, H.G. Haupt, *Omul secolului XIX*, București, Ed. Polirom, 2002, p. 161.

³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 142, 27 iun./9 iul. 1895, p. 2.

⁴ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și*

femeilor care frecventau Universitatea se îndreptau spre specialitățile umaniste - Litere, limbi străine -, alegând, apoi, meseria de profesoară.

Chiar dacă dreptul de a fi auditor era câștigat, totuși, pentru o diplomă, femeile erau condiționate de nota de la examenul de bacalaureat (*matura*) și, uneori, și de cunoașterea limbii latine.

Din nou, din rubrica *Femei la universitate* a ziarului amintit: „Majestatea sa a aprobat proiectul ministrului de culte Wlassics, că pe viitor se potă cerceta universitatea și femei ca ascultătoare regulate la facultatea filosofică și medicinală, și se-și potă câștiga diplome. Femeile respective trebuie înse se producă necondiționat testimonii de maturitate, și pentru fiecare cas special se ceră permisiunea ministrului de culte. Vor trebui deci să se înființeze gimnasii anume pentru femei, ca aceste se depună bacalaureatul în totă regula”⁵. Din aceeași rubrică: „Pe când era ministru Wlassics a permis și fetelor să se înscrie la universitate ca studente ordinare la facultatea de filozofie și la facultatea de medicină. An de an a crescut numărul fetelor studente, anul trecut s-a luat hotărârea ca numai fetele cari au examenul de maturitate cu eminentă să fie admise imediat la universitate, cele cu nota bine să fie admise sau respinse numai după ce au ascultat 2 semestre la universitate ca studente extraordinare, iar cele cu nota suficient să nu fie admise deloc”⁶.

Remarcăm câteva dintre absolventele de origine transilvăneană, din cadrul Facultății de Medicină a Universității Regale Maghiare din Budapesta: Butean Marta - matricolă 1735 religie greco-catolică, născută la 21 noiembrie 1888, la Beiuș, Bihor, absolventă a Gimnaziului Superior Greco-catolic din Beiuș. A frecventat următoarele semestre 1905/1906, 1906/1907, 1907/1908, 1909/1910, finalizând, la 10 noiembrie 1910, cu un doctorat medical universitar⁷ -; Moga Kornelia Claudia - matricolă 1749, religie ortodoxă, născută la 9 septembrie 1885, la Sibiu, absolventă a Gimnaziului Superior din Sibiu, a fost auditor extraordinar 1906/1907, 1907/1908, 1908/1909, 1909/1910, finalizat cu doctorat medical universitar⁸; Seni Laura - matricolă 1849, religie greco-catolică, născută la 19 decembrie 1886, în Monor, Bistrița Năsăud, absolventă a Gimnaziului Superior Fundațional Năsăud, a început Facultatea de Medicină la Cluj, la Universitatea „Franz Iosif”, pe care a frecventat-o 2 ani (1907/1908, 1908/1909) și a finalizat-o la Budapesta, la 26 octombrie 1912, având

Banat, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujană, 2007, p. 66-67.

⁵ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 254, 16/28 nov. 1895, p. 2.

⁶ *Ibidem*, nr. 235, 23 oct./5 nov. 1895, p. 3.

⁷ Cornel Sigmirean, *op.cit.*, p. 413.

⁸ *Ibidem*, p. 413.

doctorat medical universitar⁹. Deși dreptul de a studia în universitățile din Imperiu fusese dat în 1895, totuși, în Universitatea din Cluj, procentul femeilor se ridica doar la 4% din totalul studenților. Universitatea fusese înființată în 1872, la 19 noiembrie. A început să funcționeze cu 4 facultăți: Drept și Științe politice; Medicină, Filozofie, Limbi și Istorie; Matematică și Științe naturale, precum și un Curs de farmacie. Există și o catedră de Limba română¹⁰.

Sub titlul *Înscrierile la universitatea din Budapesta*, „Gazeta Transilvaniei” informa că înscrierile pentru cursul noului an școlar „vor începe la 1 Septembrie și vor dura până la 12 Septembrie. Acei cari vor fi împiedecați de niscaiva afaceri și nu se vor putea înscrie în timpul fixat, se vor putea înscrie pînă la 14 Octombrie, dacă vor presenta rectoratului, acte oficioase prin cari să se documenteze întârzire. Studente nu se vor primi fără permisiunea ministerului de culte, iar cererile pentru acest scop se vor presenta decanului universității pînă la 10 August”¹¹. Din acest anunț, observăm discriminarea existentă: bărbații se puteau înscrie pînă la 14 octombrie, iar femeile trebuiau să prezinte cererile pînă la 10 august, spre a fi supuse unor analize temeinice.

După obținerea dreptului la studii universitare, au apărut și femeile profesori. În acest sens, articolul *Femei profesori la universitatea din Viena*: „Din Viena se depeșează că ministrul cultelor și al inspecției publice a aprobat hotărârea de mai nainte vreme a facultății filozofice cu privire la aplicarea de profesori femei la acea facultate. În urma asta d-șoara Dr. Eliza Poser a fost admisă în calitate de privat-docentă pentru filologia romanică la acea facultate”¹². Și tot la Viena se întâmplau următoarele: articolul *Femei la universitățile din Austria*: „Ministrul austriac al instrucțiunii publice a dat o ordinațiune, prin care permite femeilor de-a se înscrie la facultățile filosofice ale universităților cu începutul lunie lui Octomvre a.c. atît ca ascultătoare, cât și extra-ordinare. Ce privesce înscrierea la facultatea de medicină, acesta se va regula mai târziu”¹³.

Acordarea titlului de doctor în medicină a fost marcat și în presa românească. Articolul *Prima damă doctor în medicină în Ungaria*: „S’a promovat în aula universității din Budapesta, în fața unui public numeros, d-ra Charlota Steinberger, doctor în medicină. Această damă este cea dintâiu, care a absolvat studiile la universitatea din Ungaria. D-șoara dr. Steinberger va merge în streinătate pentru a se dedica studiului ginecologic și după aceea

⁹ *Ibidem*, p. 418.

¹⁰ *Ibidem*, p. 101.

¹¹ „Lupta”, nr. 59, 10/23 iul. 1908, p. 5.

¹² *Ibidem*, 18/31 aug. 1907, nr. 179, p. 6.

¹³ *Ibidem*, nr. 100, 7/20 iun. 1909, p. 6.

va face praxa în Budapesta”¹⁴.

Accesul spre licee, respectiv gimnazii, în Transilvania, a creat femeilor un debușeu către noi opțiuni. Acestea erau opțiunile profesionale, din ce în ce mai solicitate înspre ultima parte a secolului al XIX-lea, activitatea adecvată femeilor din rândurile burgheziei fiind învățământul. Pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, odată cu deschiderea a tot mai multe școli elementare, precum și superioare, publice sau private, au oferit posibilitatea femeilor de a ocupa o funcție într-una din aceste școli. Nu toate fetele, după absolvirea unei școli de învățătoare - respectiv preparandii - sau unui institut din România, ocupau funcția într-o școală. De multe ori, deveneau institutoare, preferând să lucreze pentru familii bogate, având posibilitatea de a călătorii sau fiind însoțitoare de doamne. Reclamele cu aceste „oferte de lucru”, apăreau în toate ziarele românești ca „Lupta”, „Gazeta Transilvaniei”, „Drapelul” etc.: „O domnișoară de român, absolventă a Institutului Oteteleşanu din București, se recomandă de crescătoare lângă copii din casă bună eventual însoțitoare lângă vre o doamnă. Oferte să se trimită la redacția «Lupta» însoțite și cu condițiunile de plată”¹⁵. Academia înființase, sub numele Institutul „Ion Oteteleşanu”, la Măgurele, o școală pentru fete românce, cărora li se va da o creștere și o educație de bune mame de familie, însă fără pretenție de lux. Ioan Slavici a fost numit director de studii și profesor de limba română, istorie și etică¹⁶. Altă ofertă era următoarea: „O domnișoară română de 20 de ani, cu 2 clase civile, știe foarte bine lucru de mână perfect limba română și maghiară în vorbit și scris. Caută loc într’o familie bună româncă crescătoare lângă copii sau o altă ocupațiune potrivită. Oferte se să trimită la administrația Lupta”¹⁷.

Alt exemplu îl constituie următoarele formulare de la rubrica *Avis publicului*: „D-na Laura Windkopp, învățătoresă diplomată, face cunoscut că, începând din 1 Octomvre va da instrucția din limba germană, francesă și italiană, precum și de pian atât pentru începători cât și pentru înaintați, după metoda conservatorului din Viena. Date detaliate a se afla la casa Stănescu, str. Castelului, nr. 48”¹⁸.

Calificarea pentru profesia de învățătoare se făcea în urma absolvirii unui curs preparandial, care consta în susținerea examenului de competențe, dar și în dobândirea certificatului sau atestatului

¹⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 235, 25 oct./7 nov. 1900, p. 2.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 47, 7/20 mar. 1908, p. 6.

¹⁶ Mihai Bordeianu, Petru Vladonshi, *Învățământul românesc în date*, Iași, Ed. Junimea, 1979, p. 272.

¹⁷ „Lupta”, nr. 80, 10/23 iunie 1908, p. 6.

¹⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 191, 31 aug./12 sep. 1900, p. 3.

școlar. Pentru acest examen, era necesară o bibliografie, care consta nu numai în manuale școlare, ci era suplimentată cu o tematică variată. Exemple: *Compendiu de limba română, Istoria și geografia Ungariei*, cărți ce se puteau achiziționa de la Tipografia seminarială Blaj și alte librării¹⁹.

Legea învățământului din 1868 stipula că acordarea certificatului de calificare profesională a unui dascăl depinde de absolvirea cu succes a unui curs preparandial. O altă condiție: experiență de minim doi ani într-o școală. Dintre obiectele de studiu obligatorii din care candidații erau examinați remarcăm: religie (ritul și cântul bisericesc), limbile maternă, maghiară și germană (gramatica), pedagogia, metodică, istoria patriei, matematica, economia rurală, geografia, statistica, științele naturale, desenul, caligrafia, gimnastica. Examenele (scris, oral și practic) se desfășurau anual, în martie și octombrie, candidații fiind supravegheați de comisia examinatoare, care era alcătuită dintr-un reprezentant al Ordinariatului, inspectorul diecesan al școlilor populare, directorul Institutului preparandial și tot corpul profesoral²⁰.

Iată un exemplu: articolul *Nouă profesoră pentru școlile civile*: „Ni se scrie din Budapesta: D-șora Catinca Bogdan din Brașov a făcut în 25 cu distincțiune esamenul de profesoră pentru școlile civile. Noua profesoră deși s-a calificat pentru cele mai grele studii (matematico-fisice) a dobândit totuși din tote studiile cu unanimitate de voturi nota de <<eminentă>>. În ziua următoare la 26, d-sa a făcut și esamenul special de gimnastică de asemenea cu eminentă, obținând astfel și diploma de profesoră de gimnastică pentru școlile civile - felicităm noua profesoră pentru îndoitul succes”²¹. Această domnișoară preferase să frecventeze studiile oferite de capitala maghiară, pentru a absolvi o școală normală.

În Europa, odată cu deschiderea universităților și specializărilor, femeile au ales și alte profesii. Exemplificăm prin popularizarea în ziarele timpului a diverselor reușite feminine: prima femeie avocat în Rusia, d-na Ianina Podourszky, din Moscova, primită în Barou - „camera avocațială” - menționată în ziarul „Lupta”. În același periodic ne este prezentată știrea despre jurământul depus de prima femeie avocat din Paris.

În România, elocvente și importante prin urmări au fost legile emise de Spiru Haret în 1896 și 1899. Prima se refera la învățământul

¹⁹ Mirela Andrei Popa, Aurelia Mariana Dan, *Școală și Biserică. Circularele școlare din vicariatul Rodnei (1850-1918)*, vol. I, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2008, p. 22.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ „Lupta”, nr. 134, 16/29 iun. 1900, p. 2.

primar și normal, diferențiind tipul de studiu pentru școlile primare (5 ani pentru școlile rurale și 4 ani pentru școlile urbane). Deși foloseau aceeași programă școlară, legea urmărea să rezolve problema localurilor de școală, prevedea înființarea școlilor primare superioare, care, potrivit legii, aveau scopul să dea elevilor cunoștințele practice necesare diferitelor meserii - și în agricultură. Următoarea, din 1899, se referea la învățământul profesional, urmând a fi pusă în aplicare din 1901. Învățământul românesc profesional a primit o nouă orientare, spre nevoile societății²². Se prevedeau două grade secundare în școlile de fete. Cel de-al doilea grad cuprindea două cicluri, dintre care unul era echivalent cu secția clasică modernă a liceului de băieți. În învățământul superior, în anul școlar 1900/1901, erau înscrise, la Drept - 27 de fete și 297 băieți, la Litere - 159 fete și 545 băieți, la Științe - 18 fete și 263 băieți, la Medicină - 25 fete și 487 băieți. În 1911/1912, proporțiile s-au modificat în favoarea fetelor: la Litere - 186 fete, 236 băieți; la Medicină - 165 fete și 507 băieți²³. Prima femeie care a absolvit cursurile învățământului superior românesc a fost Maria Zaharescu, licențiată a Facultății de Litere și Filozofie de la Universitatea din București. Încă 33 de studente la București și 14 la Iași au devenit licențiate în Litere și Filozofie, una dintre ele fiind Tereza Stratilescu, cunoscută militantă feministă²⁴. Alte 9 care au obținut doctoratul în Medicină au avut-o în mijlocul lor pe Elena Densușianu, fiica lui Aron Densușianu. Totuși, teama bărbaților față de concurența femeii creștea. Amintim faptul că, în Regat, exista o dispoziție prin care femeile erau excluse de la posibilitatea de a deschide farmacii. Astfel, și mai târziu, absolventele de Farmacie puteau fi doar salariate în farmacii conduse de bărbați.

Începutul secolului XX, în Europa, era dificil pentru femei să obțină educație universitară. Fără a absolvi o universitate era greu de găsit o profesie onorabilă. După lupte îndelungi, au putut accede de la absolvente de Limbi străine către Medicină. La 1900, existau, în Europa, aproximativ 200 absolvente de Medicină. După 1910, femeile au putut să aibă profesii precum bancher și contabil, dar încă nu puteau profesa în diplomație și justiție.

²² Mihai Bordeianu, Petru Vladonshi, *op. cit.*, p. 284.

²³ Paraschiva Căncea, *Mișcarea pentru emanciparea femeii în România 1848-1948*, București, Editura politică, 1976, p. 72.

²⁴ *Ibidem* p. 36.

THE ACCESS OF YOUNG TRANSYLVANIAN WOMEN IN UNIVERSITIES REFLECTED IN THE ROMANIAN MEDIA FROM TRANSYLVANIA

Abstract

The access of women in universities was allowed in Europe at the end of the 19th century. For example, in England, where the feminist movement started long before it did in Europe, there were two institutes of higher education; in Germany, the Bundesrat allowed women to apply at universities since 1895, to assist classes and to take part at seminaries.

In the Austro-Hungarian Empire and therefore in Transylvania, women were admitted to universities as free listeners. We may notice in "Gazeta Transilvaniei" and in "Lupta" the stages that were made until women were allowed to participate at classes and seminaries, but also the conditions to be admitted at the universities from Budapest, Cluj and Vienne.

Keywords: university, Transylvania, women, medicine, philosophy.

IMAGINEA ROMÂNILOR ÎN CULTURA MAGHIARĂ TRANSILVĂNEANĂ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Geneza imaginii românilor în cultura maghiară

Începuturile formării imaginii poporului român în conștiința publică maghiară coboară în timp la legislația medievală a Aprobatorilor și Compilatelor, veritabile constituții ale stărilor din Transilvania, dominate de nobilii maghiari (și secui) și bürger-ii sași. Statutul de „națiune tolerată” era stabilit, pentru români, prin lege, ei fiind admiși „în această țară pentru binele public”, adică în calitate de forță de muncă gratuită sau foarte ieftină.

În secolul al XVIII-lea, românii sunt percepuți de către maghiari prin filtrele Miturilor rasei, al cuceririi (hónfoglalás) și cel al sacrei coroane. Ei devin pentru maghiari rasa (prea) numeroasă de „admiși” și „tolerați” de către cuceritorii Transilvaniei, „cei mai săraci oameni din toată lumea” (după eticheta lansată de celebrul cronicar Anonymus) și „schismatici” (adică ortodocși). Cronicarul contemporan lui Mihai Viteazul, Ștefan Samoskozi, lansează clișeul românilor „leneși din naștere, ticăloși, tâlhari, care-și urmează sărăcia prin furturi, tâlhării și prăzi”. Documente oficiale ale Principatului adresate împăratului Austriei îi catalogau pe români ca fiind „doar un popor fără nicio religie, pătruns doar de superstiții, un popor barbar, gata oricând de rele”¹.

Odată conturată imaginea românilor în cultura maghiară, cu ale sale clișee și stereotipii, care-i poziționau pe maghiari într-o postură avantajoasă față de români², nimeni nu credea că vor mai interveni elemente deosebite, care să modifice major perceperea românilor de către maghiari în secolul al XIX-lea. Românul „bun sălbatic” reprezenta o postură mulțumitoare pentru maghiari, desemnând chintesența „superiorității” lor asupra concetățenilor cu „buze nemaghiare” (români, slovaci, sârbi etc.) Însă, evenimentele tragice ale anilor 1848-1849 (Sângătin, Zlatna, Aiud) au dus, cu repeziciune, la dispariția particulei

* Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov; e-mail: rus.valer@gmail.com.

¹ Apud Nicoară Toader, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800)*. Societate rurală și mentalități colective, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997, p. 237-243.

² Melinda Mitu, *Problema românească reflectată în cultura maghiară*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2000.

de „bun” și focalizarea atenției asupra nedemnului „sălbatic”.

După rășcoala lui Horea din 1784, anul 1848 a fost cel din care datează „majoritatea stereotipurilor și clișeele mutuale negative româno-maghiare”³. Cel care postulează cadrele în care evoluează imaginea românilor în cultura maghiară, Bela Borsi Kálmán, precizează traseele generale care descriu redesenarea profilului românilor în viziunea maghiarilor. Aceștia din urmă, și în mod special clasa lor politică, recrutată din sânul aristocrației mari, mijlocii și mici, au dorit crearea unui nou stat, de tip modern, capitalist, pe ruinele statului feudal. Acest nou stat se dorea însă a fi, în același timp, și unul unitar, á la française⁴. Aceasta a fost ideea care a dominat acțiunile politice ce au dus la declararea unilaterală a uniunii Transilvaniei cu Ungaria, în primăvara anului 1848. Cum, în acel moment, aspirațiile politice românești vizau recunoașterea lor ca națiune în cadrul sistemului constituțional transilvănean, partea maghiară le-a resimțit ca o dovadă de anacronism, și, mai grav, un atentat la integritatea patriei lor, declarată ca fiind maghiară. Consecința firească a fost că românii, care își apărau drepturile lor naționale și care sperau ca acestea să fie garantate de Habsburgi, au devenit, în ochii maghiarilor, „trădători de patrie”. Acest calificativ a fost asezonat apoi cu altele derivate direct din violența fără măsură la care s-a ajuns în timpul războiului civil din toamna 1848 și primăvara lui 1849: „sălbatici”, „primitivi”, „cruzi”, „răzbunători” etc.⁵

Acestea nu au împiedicat însă perpetuarea anumitor clișee favorabile românilor, niciodată însă singure, aproape întotdeauna în compania celor negative: românii sunt modești, buni lucrători, tenaci, femeile românce sunt de o frumusețe deosebită, naturală, folclorul este extrem de bogat, oamenii fiind de o probitate morală exemplară și, în general, poporul român este unul tolerant și ospitalier.

Nu în ultimul rând, trebuie spus că noua imagine reciprocă, a maghiarilor despre români și a românilor despre maghiari, se construiește în jurul relatărilor maghiarilor care părăsesc Transilvania și se stabilesc la Budapesta, respectiv a acelor români care pleacă din Transilvania la București, unde, se zicea, „răsărea soarele pentru toți românii”! De aceea, impactul psihologic deosebit produs de evenimentele războiului civil transilvănean va fi cel care va modela,

³ Béla Borsi-Kálmán, *Les Roumains aux yeux des Hongrois. Stéréotypies et lieux communs "hongrois" sur les "Roumains": Betises, Généralités, Sémi-Vérités par rapports á la conscience et la stratégie nationale*, în „Istoria ca lectură a lumii. Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani”, Iași, 1994, p. 457.

⁴ *Ibidem*, p. 458.

⁵ *Ibidem*.

pentru mult timp, percepția maghiarilor asupra românilor. „Imaginea celuilalt” tradițională, ca fiind cea a inamicului din interiorul sau din afara cetății⁶, se suprapunea, în mod nefericit, peste Mitul transformator al revoluției, neurmăte de o schimbare în bine⁷.

Pentru înțelegerea modului în care au fost percepuți românii de către partea maghiară în timpul revoluției și ulterior, trebuie menționat că cercetătorii evenimentelor de la 1848-1849 au analizat și expus modul diferit de percepere, asimilare și punere în practică a noțiunilor ideologice cu care s-a operat din epocă⁸. Dacă și românii și maghiarii au avut o revoluție politică, în care componenta socială a ocupat un loc foarte important, ideea națională - prezentă și la o revoluție, și la cealaltă -, nedublă de simț și conduită democratică (mai ales la protagoniștii liberalismului național/maghiar), aceasta a reprezentat motivul incompatibilităților care au degenerat apoi în violențe reciproce⁹.

Imaginea românilor în cultura maghiară transilvăneană (1850-1890)

Transilvania multiethnică din perioada postpașoptistă se zbătea între traumele reciproce cauzate de violențele fără precedent, prin extindere și mortalitate, ale războiului civil ardelean și afirmarea exclusivistă a identității naționale la fiecare dintre cele trei etnii majoritare din provincie. Dacă, în timpul și în perioada imediat următoare anilor 1848-1849, maghiarii au încercat să disocieze acțiunea românească de frontul pangerman (reprezentat de coaliția dintre autoritățile austriece, centrale și locale, și comunitatea săsească din Pământul Crăiesc), odată cu încheierea dualismului austro-ungar, românii își ocupă locul nemeritat de inamici ai suveranității și integrității corpului statal maghiar. Nu întâmplător românii au oscilat în conștiința opiniei publice maghiare între postura „*bunului sălbatic*” - consacrată în perioada secolelor XVIII și începutul secolului al XIX-lea - și cea de „*trădători*” și „*inamici*” ai maghiarilor, reprezentare personalizată masiv în ideologia daco-românistă, creuzet al conspirației, imaginară sau reală, antimaghiare. Evoluția istorică a provinciei ardelenice de la principat autonom - cu personalitate juridică

⁶ Simona Nicoară, *Istorie și imaginar. Eseuri de antropologie istorică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 158-160.

⁷ *Ibidem*, p. 183-184.

⁸ Teodor Pavel, *Revoluția de la 1848 - o șansă irosită de reconciliere în Europa central-răsăriteană*, în „Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică”, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 51-60.

⁹ *Ibidem*, passim.

proprie, reprezentanță politică dietală, legislație proprie -, la parte integrantă (și, s-a sperat, și fără personalitate) a statului maghiar, i-a împins, inevitabil, pe români de la o atitudine civică normală la una de periferici, atentatori (reali sau prezumtivi) la integritatea noului stat. Organizarea politică pe criterii etnice (Partidul Național Român), mișcarea petiționară (Pronunciamentul, Memorandumul ș.a.), nerecunoașterea noului sistem politic (tactica pasivistă), ideologia daco-românistă, mișcarea românilor pentru unitate națională, apariția statului român la sud și est de Carpați (Principatele Unite Române, ulterior Regatul Român), toate i-au transformat pe români în ochii concetățenilor lor maghiari. Și nu în bine...

Trauma colectivă generată de războiul civil de la 1848-1849 a creat o falie în relațiile bilaterale româno-maghiare, fără precedent în istoria comună multiseclară. Dacă, în trecut, românii fuseseră oprimați /terorizați prin legislația medievală, fără discriminare, pe criterii etnice, odată cu deșteptarea adusă de reformele iluministe și sub protecția imaginară a scutului imperial, reacția armată națională la tentativele politicianilor maghiari de a le impune o nouă ordine socială și politică - în care rolul românilor era extrem de ambiguu -, i-a împins pe aceștia din urmă spre ipostaze inedite sau cu precedente istorice îndepărtate (precum răscoala țărănească de la 1784). Românul violent, visceral, devine o veritabilă sperietoare în imaginarul maghiar. Nenumăratele scrieri în care se fac referințe la incidentele reciproce sau unilaterale indică demonizarea sistematizată a acțiunilor revoluționare românești. Chiar dacă, uneori, se mai admite realitatea obiectivă a înapoierii culturale a românilor datorată „împilării de secole”, impresia generală cu care rămânea lectorul maghiar din epocă cu privire la „*valahi*” era una teribilă. Nici măcar scurgerea timpului nu a îndulcit această imagine, ea revenind, obsedant și constant, până la sfârșitul perioadei analizate de noi.

În cultura maghiară transilvăneană din perioada anilor 1850-1890 se manifestă o serie de fenomene specifice secolului al XIX-lea european. Prima observație este impusă de provincializarea culturii, a cărei capitală se mută, inițial, de facto și, apoi, de jure, la Budapesta. Numărul publiciștilor maghiari ardeleni care și creează în Transilvania este în scădere, spre sfârșitul perioadei ei migrând spre centrele Imperiului. Abia înființarea Universității la Cluj, în anul 1872, duce la apariția unei noi clase de intelectuali maghiari originari și activi în Transilvania, dar aceasta, cu adevărat, înspre anul 1900. Simpla analiză a problemei reapariției presei cotidiene de limbă maghiară în Ardeal poate indica evoluția inconstantă a culturii publice. Tocmai de aceea, mesajele despre Transilvania, lansate în spațiul ardelean, chiar și cu autori care nu sunt originari de aici sau doar au activat aici temporar,

devin la fel de ilustrative pentru mentalitățile culturale maghiare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Scriitorii de istorie din epocă nu au rămas indiferenți la comenzile politice, explicite sau subînțelese. Muza Clio devine, și ea, aservită intereselor politicianiste, care indicau, fără ezitare, delimitarea tranșantă a istoriei celor două popoare, învecinate prin jocul destinului. De aceea, niciun istoric maghiar nu uită să amintească lectorilor săi, mai avizați sau nu, că Transilvania era „*terra deserta*” la venirea triburilor maghiare în zonă, că românii aveau o ascendență incertă (greu de contrazis în condițiile absenței cercetărilor arheologice sistematice sau a cunoașterii incomplete a izvoarelor istorice), că românii, oricum, au migrat mai târziu, că maghiarii din zonă sau că regii maghiari au fost, întotdeauna, inițiatorii și sprijinatorii luptelor antiotomane ale voievozilor români. Nu în ultimul rând, se amintea că primele tipărituri românești s-au făcut cu sprijinul principilor calvini maghiari. Momentele tulburi din istoria comună, precum răscoala țărănească de la 1784, devin pretext pentru istoricii maghiari de revalorizare a impactului acestora asupra conștiinței opiniei publice maghiare, prin abandonarea caracterului social al evenimentelor în favoarea celor identitare, naționale, realizate aproape în spirit herderian.

O componentă importantă a culturii secolului al XIX-lea, etnografia, știință aflată la limita dintre descrierea de călătorie, imagologie, istorie și mentalități, statuată destul de vag, evoluează înspre o direcție nebănuită inițial de fondatorii ei. Simpla menționare printre „etnografii” epocii studiate de noi a unor personalități precum politicianul secui Orbán Balász - teoreticianul formării poporului român la sud de Dunăre -, Hunfalvi Pál și românul renegat Moldován Gergely spune suficiente despre rolul asumat de către acești autori: ilustrarea/„dovedirea” inferiorității românilor în relația lor cu maghiarii și susținerea, cu arme „științifice”, a atitudinii politicii oficiale maghiare față de români.

Poate cel mai puțin susceptibil de obiectivitate domeniu al creației culturale, literatura, nu făcea excepție de la comandamentele politice din epocă. Precum într-un război total, prozatorii și eseistii se întrec în a folosi etichete și comparații care îi fac pe români inferiori maghiarilor. Folosirea imaginii „*bunului sălbatic*” nu mai are aceeași conotație de simpatie ca în trecut, aceasta folosind exclusiv la minarea clișeelelor despre români. Pretextele literare devin ocazii perfecte pentru lansarea de speculații sau teorii politice.

Odată create, imaginile trăiesc prin vehiculare. Și ce alți vectori mai buni există decât manualele școlare și presa (cotidiană)? Căile de comunicare clasice în difuzarea discursurilor oficiale în secolul al XIX-

lea erau școala, biserica, armata și presa. Cum bisericile naționale și armata erau ocolite de libertatea de expresie (fiind dominate, mai degrabă, de ierarhie de tip eclesiastic sau militar, mai precis armata austro-ungară fiind chiar prodinastică și cu limba de comandă germană), rămâneau să colporteze clișeele și imaginile instituțiile școlare și cele jurnalistice.

Autorii de manuale școlare și-au îndeplinit cu succes menirea trasată prin programele școlare, în care cuvântul de ordine era Honfoglalás (adică Mitul cuceririi patriei), cel care a dat dreptul istoric al Regatului Ungariei asupra Transilvaniei. Aceasta a însemnat minimizarea extremă a prezenței românilor în istoria maghiarilor, iar puținele apariții ale acestora erau oricum trasate cu tușe groase, prin care li se inculcau tinerilor învățăcei imagini voit deformate.

Poate mult mai drastic a fost cazul presei cotidiene maghiare din perioada postpașoptistă. În condițiile cenzurii neoabsolutiste, dar, mai ales, în perioada de după Diploma din octombrie 1860, și cu o virulență neobișnuită după 1867, organele de presă clujene au avut rolul creării și transmiterii de imagini despre români în cadrul comunității maghiare. Rezultatele au fost imediate, concretizate în prelungite războaie ale imaginilor, purtând titluri anoste precum „Foile valahe”, veritabile foiletoane de polemică cu presa românească. Prin incidență (un ziar e citit de mai mulți oameni decât îl cumpără), frecvență (din deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea se standardizează apariția cotidiană), virulență (sub masca anonimatului se putea spune orice) și cantitate (tirajele puteau depăși mai multe mii de ziare zilnic, mai ales în cazul cotidianelor cu mică publicitate), organele de presă maghiare transilvănene devin cele mai importante vehicule de imagini despre români din perioada analizată. Spre deosebire de „marea cultură”, presa cotidiană a fost cea care își putea permite să prezinte incidentele violente de natură „casnică” (câteodată zilnice, mai ales în perioada liberalismului), creând veritabile psihoze între maghiari. Zvonistica, continuată de comentariu panicard, nu putea crea decât un anumit tip de imagine alarmistă românilor. Violențele sociale prilejuite de comasările agricole, reîmpărțirea pădurilor, alegerile comitatense sau dietale, toate aduceau aminte, neîndoios, de violențele de la 1848-1849. Nu în ultimul rând, știrile numeroase despre mișcarea unionistă românească de la sud de Carpați, urmate de știrile cu consolidarea statului român prin cucerirea Independenței sau proclamarea Regatului, nu făceau altceva decât să amintească zilnic maghiarilor de existența patriei românilor în imediata lor apropiere. Acuzele dese de daco-românism s-au îmbinat, maniheic, cu apelurile la o „vârstă de aur”, greu de dovedit în trecutul istoric comun sau unitate, în numele bunei înțelegeri.

Toate aceste imagini, create și colportate prin intermediul culturii maghiare transilvănene, s-au instrumentalizat prin intermediu politicii. Ceea ce se „știa” prin educație se transformă într-o veritabilă cultură politică dominată de accente naționalist-șovine, care, apelând la argumente istorice, etnografice, literare sau publicistice, încearcă să demonstreze superioritatea maghiarilor asupra românilor, drepturile superioare ale primilor în detrimentul celorlalți asupra Transilvaniei, incapacitatea românilor de a aspira la conducerea provinciei, și, în general, lipsa de îndreptățire a românilor în aspirațiile lor daco-româniste.

Nu în ultimul rând, încercăm să ilustrăm plastic ceea ce oamenii de cultură maghiari afirmau în scrierile lor. După cum se știe, dintotdeauna o imagine face mai mult decât o mie de cuvinte. În multe lucrări plastice, unele din creația unor mari pictori maghiari din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au fost ilustrați români. În diversele lor ipostaze, mergând de la chipuri de oficiali (în general, imagini neutre, dar aparținând întotdeauna unor români integrați social, eventual și vorbitori de maghiară), trecând prin imagini de tip etnografic (ilustrând clișeul clasic al românilor Bauernvolk - un popor de țărani) și ajungând până la imagini concurențiale agresive (ilustrând români în ipostaze violent negative), toate aceste imagini plastice nu făceau altceva decât să ofere un suport imagistic delimitărilor identitare, de prezentare a alterității.

Cu toate acestea, realitățile de zi cu zi din Transilvania celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea n-au fost atât de pesimiste cum reies din majoritatea scrierilor prezentate anterior. Un astfel de exemplu de încercare de normalizare a relațiilor interetnice venea din Brașovul multiethnic, unde a avut loc un bal românesc, la care, în final, au participat și maghiari și germani, și totul s-a terminat într-o atmosferă frățească.

IMAGE OF ROMANIANS IN THE HUNGARIAN CULTURE FROM TRANSYLVANIA DURING THE SECOND HALF OF THE XIXTH CENTURY

Abstract

Collective trauma caused by the 1848-1849 civil war has created a fault in the Romanian-Hungarian bilateral relations unprecedented in their joint history. If Romanians were previously oppressed/terrorized by medieval laws without discrimination, based on ethnicity, with the awakening brought by the Enlightenment and reforms under the

imaginary protection of the imperial, the national military reaction to the attempts of the Hungarian politicians to impose a new social and political order, pushed the firsts in unusual poses, comparable with distant historical precedents (such as peasant uprising in 1784). The violent, visceral Romanian becomes a real scare in the Hungarian imagination. Numerous writings which had references to incidents, mutual or unilateral actions indicate systematic demonization of Romanian revolutions. Even though sometimes we may admit the objective reality of cultural backwardness of Romanians because of the „oppression for centuries”, the general impression that remained for the Hungarian lecturer on „VoloKh” was terrible. Not even the passage of time has sweetened this image, it obsessive and constantly returned until the end of the period analyzed by us.

Keywords: Romanians image, Hungarian culture, XIXth century, Transylvania, alterity.

FORȚA NAVALĂ MARITIMĂ A ROMÂNIEI ÎNTRÉ CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

Odată cu recunoașterea Independenței de stat a României de către Marile Puteri prin tratatele semnate la Congresele de pace de la San Ștefano și Berlin în vara anului 1878, România, preocupată de dezvoltarea sa economică, a considerat necesar să facă eforturi ca „plămânii țării”, cum a numit Mihail Kogălniceanu ținutul de dincolo de Dunăre, să funcționeze bine, în interesul general. *„O mai repet – arăta marele om politic –, trebuie să ne îndreptăm din nou ochii la marele și frumosul brâu pe care providența l-a dat României, la Dunăre și la Mare. Și când zic aceste cuvinte am ferma convingere că de îndată inteligenta d-voastră atențiune se va îndrepta spre porturile noastre maritime și fluviale și spre ceea ce vom face pentru a le aduce în dezvoltarea și înflorirea lor cea mai întinsă”*¹.

Obținerea ieșirii la mare deschidea perspective însemnate de dezvoltare statului independent român, care, în sfârșit, putea să transforme în realitate visul oricărui popor civilizată, acela de a intra în contact, și pe această cale, a mării, cu restul lumii. Dar, în concepția oamenilor politici ai vremii, constituirea și dezvoltarea unei flote de comerț putea deveni o realitate doar la adăpostul și sub protecția unei flote maritime de război, căreia i s-a acordat atenție prioritară, în condițiile în care aceasta urma să constituie un factor de apărare al litoralului Mării Negre, reprezentând, totodată, și pepiniera de cadre pentru flota civilă. Începând de acum, orașul port Constanța a căpătat, și din punct de vedere strategic și militar, o importanță din ce în ce mai mare. Faptul este demonstrat, printre altele, de înființarea, aici, a celor două mari unități ale Armatei Române: Divizia 9 infanterie și Divizia de Mare, a căror existență și funcționare, prin tot ceea ce implică aceasta pentru viața social-economică a unei zone, au contribuit la progresul orașului, comparativ cu vechea capitală a Dobrogei, Tulcea, care stagnează.

* Muzeul Marinei Române; e-mail: andreea.maria.croitoru@gmail.com.

¹ Fragment din Raportul asupra statutului de porto-franco al orașelor Galați și Brăila, prezentat Camerei în 1883, în Vasile M. Kogălniceanu, *Dobrogea 1879-1909. Drepturi politice fără libertăți*, București, Editura Socec, 1910, p. 51-52.

Trebuia pus la punct un program coerent de restructurare a sistemului militar existent până la acel moment. Pentru o imagine de ansamblu cât mai exactă, rezumăm prefacerile survenite pe linia apărării terestre. Astfel, la 22 februarie 1879, toate unitățile din Dobrogea au fost subordonate unei singure mari unități militare, denumită *Divizia Activă Dobrogea*, comanda ei revenind, prin Înalt Decret Regal, generalului de brigadă Gheorghe Angelescu².

În același an, atât Constanța, cât și Tulcea, au devenit sediile mai multor mari unități nou înființate: Regimentul 30 Dorobanți Tulcea-Constanța, Regimentul 12 Călărași cu reședința la Constanța, compus din două escadroane dislocate la Tulcea și altele două cantonate la Constanța. Tot acum, Divizia dobrogeană își schimbă numele în *Divizia 5 Teritorială Militară*³.

La 1 aprilie 1883, Divizia 5 Teritorială se reorganiza, revenind la denumirea anterioară de *Divizia Activă Dobrogea*⁴. După ce a mai trecut printr-o serie de transformări de structură, în anul 1903, prin Ordinul circular nr. 15, Divizia dobrogeană a primit o nouă denumire: *Divizia 9 infanterie Constanța* și a fost subordonată Corpului 2 Armată București⁵.

În paralel, și la nivelul conducerii Marinei Militare a început să se pună problema alcătuirii unor unități specializate în apărarea frontierei maritime și a obiectivelor amplasate de-a lungul acesteia. Dar, abia la 10 ani de la punerea în aplicare a legii de organizare a Flotilei⁶, s-a constatat că „această armă, chiar în cercul strâns în care a

² La acea dată, se aflau dislocate în Dobrogea următoarele unități militare: Batalionul 4 vânători, Regimentele de infanterie 4, 5, și 7 linie, Regimentul 1 artilerie, Regimentul 2 roșiori și 3 escadroane de jandarmi, venite din sudul Basarabiei, organizate într-un regiment de călărași permanent (vezi *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, București, Editura Militară, 1987, p. 724).

³ „Monitorul Oastei”, nr. 10, 15 apr. 1880.

⁴ *Idem*, nr. 22, 28 mai 1882.

⁵ *Idem*, nr. 28, 1903.

⁶ *Înaltul Decret-Lege nr. 1920 pentru organizarea Flotilei și serviciului porturilor*, din 9 iunie 1886 („Monitorul Oastei”, nr. 20, 21 iun. 1886). Legea a conferit Flotilei statutul de comandament de corp de armată, având în compunere: Comandamentul Flotilei; Depozitul Flotilei; Diviziunea echipajelor cu Compania de instrucție a recruților; Compania torpilorilor; Compania vaselor de rezervă: bastimentul „România”, bricul „Mircea”, canoniera „Grivița”, Școala Copiilor de Marină, Inspectoratul General al Navigației și Porturilor. În 1886, efectivele Flotilei au crescut de la 26 de ofițeri și 600 trupă, la 54 ofițeri, 44 angajați civili și 952 oameni de trupă (*Istoria militară a poporului român*, vol. V, București, Editura Militară, 1988, p. 98; vezi și comandorul dr. Marian Moșneagu, *Scurtă retrospectivă a Forțelor Navale Române*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române 2009”, Constanța, tom XII, Editura Muzeului Marinei Române, 2009, p. 275).

rămas prin suprimarea fondurilor necesare pentru întreținerea materialului și completarea personalului”⁷, a ajuns la un stadiu de dezvoltare care impunea crearea unei noi structuri organizatorice a acesteia. „Trebuia - scria locotenent-comandorul Constantin Ciuchi – să se împartă unitățile ajunse la o întindere prea mare, să se repartizeze atribuțiunile pe mai multe unități, dând fiecăria un cerc de acțiune mai raționat”⁸.

La 26 februarie 1896, a fost promulgat *Înaltul Decret nr. 1093 pentru organizarea flotei*, urmat, la 9 martie 1896, de *Instrucțiunile pentru punerea sa în aplicare*, care au stabilit o nouă structură organizatorică a marinei de război⁹. Potrivit acestora, flota era împărțită în opt corpuri și servicii: Divizia de Mare, Divizia de Dunăre, Depozitul echipajelor flotei, Apărarea fixă și mobilă a porturilor, Școlile (Școala de aplicație a sublocotenenților și Școala de marină), Arsenalul, Inspectoratul navigației și porturilor, Comandamentul flotei (cu Serviciul de stat major, Serviciul tehnic și de geniu, Serviciul de torpile și de artilerie cu depozitele respective de materiale și muniții, Serviciul intendenței cu depozitul de echipament și ateliere de confecții, Serviciul sanitar)¹⁰.

Împărțirea rațională a Flotei în corpuri și servicii, hotărâre care a dus la înființarea celor două mari unități distincte ale Marinei - Divizia de Mare¹¹ și Divizia de Dunăre¹², unități care, sub o denumire sau alta,

⁷ C. Ciuchi, *Istoria Marinei Române în curs de 18 secole. De la Împăratul Traian până în al 40-lea an de domnie a Regelui Carol I*, Tipografia „Ovidiu”, 1906, p. 282.

⁸ *Ibidem*.

⁹ „Monitorul Oficial”, nr. 280, 14/26 mar. 1896, p. 9455-9456; „Monitorul Oastei”, nr. 14, 16 mar. 1896; nr. 279, 13 mar. 1896.

¹⁰ Vezi și C. Ciuchi, *op. cit.*, p. 282.

¹¹ Pe larg despre subiect în Alexandru Mîrșu, Andreea Atanasiu-Croitoru, Ion Custură, Tiberiu Liviu Chodan, *De la Divizia de Mare la Flotă. 1896-2011. Monografie*, București, Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, 2011.

¹² Mare unitate tactic-operativă a Marinei Militare, înființată la 26 februarie 1896, odată cu Divizia de Mare, prin reorganizarea Corpului Flotei, cu misiunea de a coopera cu armata de uscat la apărarea litoralului fluvial și de a asigura transporturile fluviale necesare armatei și economiei. Ca și Divizia de Mare, Divizia de Dunăre a primit o organizare și înzestrare corespunzătoare, având ca elemente de bază în compunerea inițială: Forța navală fluvială cu bastimentele „România”, „Bistrița”, „Oltul”, „Siretul”, „Alexandru cel Bun” cu anexele sale (șalupa „Pandurul”, pont de torpilă nr. 7), și „Șoimul”. Prin organizarea și dotarea succesivă, Divizia de Dunăre a devenit cea mai puternică forță fluvială de la Dunăre. În preajma celui de-al Doilea Război Mondial, Divizia de Dunăre avea în organica sa Forța fluvială cu 5 monitoare și două vedete, Gruparea tactică Tulcea cu două monitoare și 4 vedete torpiloare, Detașamentul maritim Sulina cu misiunea de a apăra Delta și gurile Dunării, Sectorul Dunării de Sus, în sectorul Porțile de Fier, unități de infanterie marină, artilerie de coastă, șalupe de patrulare, unități de geniu și transmisiuni etc. În 1943, Divizia de Dunăre devine Comandamentul Forțelor Navale Fluviale (CFNFI) cu misiunea de a coordona

s-au perpetuat până în zilele noastre - a dat rezultate bune, atât din punct de vedere al instrucției, cât și al administrației.

La 1 aprilie 1896, Divizia de Mare a fost pusă sub comanda colonelului Vasile Urseanu, detașat ca director al flotilei în Ministerul de Război. În componerea sa intrau bastimentele: „Elisabeta”, „Mircea”, „Grivița”, „Sborul” și „Năluca”.

Odată cu punerea în aplicare a prevederilor noului decret de organizare a Flotilei pe divizii și bastimente armate¹³, Diviziei de Mare i-a fost repartizat următorul personal:

- Ofițeri: un colonel (comandantul Diviziei), un locotenent-colonel (comandant pe „Elisabeta”), un maior (comandant pe bricul „Mircea”), un maior (comandant secund pe „Elisabeta”), 4 căpitani comandanți, 2 căpitani ofițeri de bord, 7 locotenenți ofițeri de bord, 8 sublocotenenți ofițeri de bord, 2 mecanici cls. I, 3 mecanici cls. II, 2 mecanici cls. III, un administrator cls. II plătitor și cu aprovizionarea, un medic de regiment cls. I pe „Elisabeta”, un medic de batalion pe „Mircea”, însumând 35 de oameni.

- Echipaj: 12 sergenți adjutanți, din care 7 submecanici, 4 sergenți majori, 14 sergenți, 28 caporali, 225 soldați, însumând 318 oameni¹⁴.

Au urmat ani de instrucție, de pregătire a personalului și de încercări de constituire a unui parc naval combativ. De altfel, acesta este și momentul în care este declanșat Primul Război Mondial, eveniment care a surprins România în plin proces de realizare a programului naval ce prevedea, printre altele, așa cum spuneam, creșterea parcului naval al Diviziei de Mare prin achiziționarea a 4 contratorpiloare (distrugătoare) construite în Italia, dar care vor veni în țară abia după război. În perspectiva participării la război, Marele Stat Major a fost preocupat, printre altele, și de organizarea porturilor maritime și a întregii zone de litoral cuprinsă între Balcic și Chilia Veche. În acest context, a fost elaborată *Ipoteza „Z”- planul român de operații*, conceput în anul 1914 și ajustat în 1916, care viza, în ansamblu, constituirea unei grupări de forțe în sud, unde urma să acționeze și Marina, în procent de 25% din efective, în scopul interzicerii ofensivei inamice peste Dunăre și păstrării pentru garantarea trupelor ruse¹⁵.

activitatea grupărilor și unităților de nave de luptă asigurându-le logistica necesară. Divizia de Dunăre a jucat, în dezvoltarea Marinei Române, același rol important ca și Divizia de Mare (*Dicționar Enciclopedic de Marină*, vol. I, București, Editura Societății Scriitorilor Militari, 2006, p. 173 (coordonator: Anton Bejan).

¹³ În urma organizării din 1896, Flotila de Război dispunea de un efectiv de 1830 marinari, dintre care 125 ofițeri, 1662 trupă, 30 elevi și 13 civili.

¹⁴ C. Ciuchi, *op.cit.*, p. 286.

¹⁵ Ion Gădiuță, Dumitru Sava, *Decizia militară. Raționamente și legitimitate*, București, Editura Militară, 1998, p. 23.

În același timp, Ipoteza „Z” prevedea forțele disponibile pentru acoperirea, dinspre uscat, a litoralului, împărțit în două sectoare corespunzătoare zonelor Constanța și Sulina. Pentru sectorul de acoperire Constanța, cuprins între Balcic și Jurilovca, care urma să fie pus sub ordinele Comandantului Diviziei de Mare, comandorul Paul Rădulescu, forțele de care dispunea Marina constau dintr-un grup port-mine cu barajele respective de la Constanța și Mangalia și unitățile de Marină din porturile Constanța, Mangalia și Balcic. Pentru sectorul de acoperire Sulina, cuprins între Jurilovca și Chilia Veche, care urma să fie pus sub ordinele comandantului crucișătorului „Elisabeta”, căpitan-comandorul Nicolae Kirițescu, se puneau la dispoziție câteva ambarcațiuni, în rândul cărora se remarca crucișătorul, un detașament de apărare, o baterie cu 4 tunuri de 57 mm, o baterie lans-torpilă, precum și un baraj cu 30 de mine. Pentru apărarea sectorului Constanța, Ipoteza „Z”, nu prevedea nici o navă, nici chiar dezarmată, situație de neconceput în cazul intrării României în război¹⁶.

În esență, misiunile Marinei rămăseseră aceleași ca înainte de cel de-al doilea război balcanic, deoarece doctrina, obiectivele strategice și potențialul agresor era considerat tot cel bulgar, pe același front sudic-fluvial. Forțele combatante s-au concentrat în continuare în Divizia de Dunăre, în timp ce forțele neoperative ale Marinei Militare au rămas: Divizia de Mare¹⁷, Școlile Marinei cu nava-școală „Mircea”, Depozitele și Arsenalul Marinei, care urmau să intervină în funcție de evoluția războiului¹⁸.

Pentru Marină, consecințele Primului Război Mondial au impus, în mod obiectiv, necesitatea de a găsi și elabora o nouă ordine organică a comandamentelor, a marilor unități și a unităților, ținând seama de experiența dobândită în timpul conflagrației, a dotării cu nave de luptă

¹⁶ Georgeta Borandă, *Din istoricul flotei militare maritime românești. Flota militară maritimă de la înființare până la primul război mondial*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române 2010”, Constanța, tom XIII, Editura Muzeului Marinei Române, 2010, p. 133-134.

¹⁷ Avându-se în vedere starea precară a Diviziei de Mare, în ajunul intrării României în război, această mare unitate a fost practic dizolvată, atenția conducerii armatei române concentrându-se, în special, asupra aspectelor legate de asigurarea securității frontierelor fluviale și buneii desfășurări a navigației pe Dunăre (vezi, pe larg, Carmen Atanasiu, *Problema suveranității României la Dunăre și „Navigația Fluvială Română”(1919-1945)*, București, Editura NELMACO, 2003, p. 67-75).

¹⁸ Ion Ionescu, Daniela-Simona Dimitriu, *Marina română în perioada neutralității armate 1914-1916*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române 2007”, Constanța, tom X, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța SA, 2008, p. 226.

noi și, mai ales, stabilirea noilor misiuni care îi reveneau în condițiile transformărilor de ordin geografic, politic și militar¹⁹.

Una din cele mai importante concluzii generale de război a fost necesitatea existenței unei forțe navale competitive care să poată acționa atât la Dunăre, cât și la Mare, în măsură să apere coastele românești împotriva atacurilor inamice. Nu se putea trece cu vederea că, în timpul războiului, Divizia de Mare, fără nave de luptă și fără baterii de coastă, a fost nulă sub aspect operativ, iar încredințarea apărării litoralului românesc Escadrei ruse s-a dovedit o măsură lipsită de eficacitate, iar după revoluția bolșevică, chiar catastrofală²⁰.

După încheierea păcii, în urma marelui război de întregire a neamului, Marina Militară păstra, ca patrimoniu materialul flotant și tehnica de luptă - deja folosite pe teatrul de operații, dar, factor deloc de neglijat -, un personal călit în experiențele rezultate din desfășurarea acțiunilor militare, în cazul nostru, pe apă.

În acel moment, dacă Divizia de Dunăre dispunea, încă din 1907, de 4 monitoare și 5 vedete fluviale, ca importante forțe ale acestei mari unități a Comandamentului Marinei, Divizia de Mare, era aproape inexistentă sub raportul potențialului naval, mai ales după ieșirea din serviciul activ a două din navele sale istorice: crucișătorul „Elisabeta” și canoniera „Grivița”²¹.

La sfârșitul anului 1919, prin Ordinul de zi nr. 282 al Comandamentului Marinei, din 30 decembrie, au fost scoase din ordinea de bătaie a Marinei, 10 vase, printre care se numărau și cele două menționate anterior. Același ordin stabilea că „*tuturor acestor vase li se va da întrebuințare, în serviciul auxiliar al Diviziei de Dunăre și Mare*”²².

În acest context, crucișătorului „Elisabeta” i s-a rezervat un loc important în sistemul învățământului de Marină. În 1920, odată cu înființarea, la Constanța, a Institutului Maritim, care avea drept scop

¹⁹ Ion Ionescu, *Politica navală a României între anii 1919 și 1941*, Constanța, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța SA, 2002, p. 95.

²⁰ Carmen Atanasiu, *Preocupări privind modernizarea și întărirea capacității de luptă a Diviziei de Mare, în perioada interbelică*, studiu în manuscris aflat în fondul documentar al Muzeului Marinei Române.

²¹ *Ibidem*; vezi și Cornel Greavu, *Preocupări ale conducerii militare a țării pentru dezvoltarea Diviziei de Mare în perioada interbelică*, studiu în manuscris aflat în fondul documentar al Muzeului Marinei Române.

²² Crucișătorul „Elisabeta”, Canoniera „Grivița”, Torpilorul de baraj „Alexandru cel Bun”, Torpilorul „Năluca”, Torpilorul „Sborul”, Canoniera „Oltul”, Canoniera „Bistrița”, Canoniera „Siretul”, Șalupa „Opanez”, Șalupa „Rahova” (Arh. M.Ap.N. Pitești, Fond Divizia de Mare, dos. 3/1919, f. 423).

pregătirea personalului marinăresc, atât pentru Marina militară, cât și pentru cea civilă, nava a fost repartizată noii instituții de învățământ a Marinei, care și-a desfășurat cursurile la bordul său, până în anul 1923²³.

În anul 1920, a fost promulgat Înaltul Decret nr. 2256 bis din 15 mai²⁴, care stabilea organizarea comandamentelor superioare și a serviciilor Marinei Militare române, pus în aplicare în baza aceluiași act normativ²⁵. Conform acestuia, Marina Militară era compusă din Direcția Marinei și Comandamentul Marinei, structură cu rol de comandă și planificare, care avea în subordine cele două divizii pe care erau structurate forțele noastre navale: Divizia de Dunăre și Divizia de Mare. Comandamentul Marinei se subordona direct Ministerului de Război²⁶.

În anul următor, prin Decretul nr. 835 din 11 martie, completat cu Decizia Ministerială nr. 317 din 8 aprilie 1921, structura la vârf a Marinei Militare și-a schimbat denumirea din Comandamentul Marinei în Inspectoratul Tehnic al Marinei, cu reședința la București, subordonat Ministerului de Război.

Definit ca organ central de comandament, pregătire, dotare și administrare, acestui inspectorat i se subordonau și structurile de luptă cu infrastructura Marinei, între care Comandamentul Diviziei de Mare²⁷, având reședința la Constanța, cu următoarea compunere: Diviziunea contratorpiloare, Diviziunea canonierelor dragă-mine, Grupul vedetelor antisubmarine, Escadrila de hidroplane (pe lacul Siutghiol), Depozitele Diviziei de Mare, unitate distinctă ce asigura logistica tuturor forțelor combatante românești de la Marea Neagră²⁸.

Comandanților celor două mari unități navale li se acordau prerogativele comandanților de divizii din armata de uscat, iar comandanții diviziunilor de bastimente (nave) erau asimilați funcției de comandant de brigadă din trupele terestre²⁹.

²³ Valentin Ciorbea, Georgeta Borandă, *Istoricul crucișătorului „Elisabeta”*, Constanța, Ovidius University Press, 2004, p. 209-211.

²⁴ „Monitorul Oficial”, nr. 60, 18 iun. 1920.

²⁵ „Anuarul Marinei”, I, 1923-1924, p. 43-44.

²⁶ *Istoria Statului Major al Forțelor Navale Române 1860–2010 – Monografie*, București, Editura CTEA, 2010, p. 67-68 (coordonator Olimpiu Manuel Glodarenco).

²⁷ Divizia de Dunăre avea în compunere: Escadra de Dunăre (monitoare și vedete), Apărările regionale, Escadrila de șleपुरi armate, Șantierul Naval Mobil, Depozitele Diviziei de Dunăre, vasul spital (*Ibidem*, p. 67).

²⁸ *Ibidem*; vezi și Marian Moșneagu, *Scurtă retrospectivă a Forțelor Navale Române...*, p. 278.

²⁹ Arhiva Marinei Române (A.M.R.), fond 1683, dos. 388, f. 26.

Caracterul defensiv al politicii militare românești s-a concretizat după Primul Război Mondial și prin înființarea unor noi unități, create cu scopul întăririi apărării litoralului maritim și fluvial. Acestea au fost: Apărarea Fixă Fluvială și Apărarea Fixă Maritimă și aveau în structura lor servicii de mine, torpile, stații TFS baterii de coastă³⁰.

Prin Ordinul Ministerului de Război nr. 15029 din 24 martie 1921, Apărarea Fixă Maritimă, a fost subordonată Comandamentului Diviziei de Mare, avea sediul la Constanța și apăra litoralul maritim de la Balci la Limanul Nistrului.

Până în anul 1931, nu s-au produs modificări structurale de fond, schimbările efectuate având caracter formal, constând în atribuirea unor noi denumiri pentru structuri sau substructuri, care nu au vizat Divizia de Mare, și modificări cu grad mic de relevanță, în ceea ce privea subordonarea³¹.

La 4 mai 1932, s-a votat *Legea pentru organizarea armatei și a organizării Ministerului Apărării Naționale*³², care a trasat, în linii generale, și organizarea Marinei, fără a da dispoziții speciale pentru materialul naval și personalul aferent.

Potrivit acestei legi, Marina cuprindea: Inspectoratul General al Marinei și Comandamentul Marinei, acesta din urmă având în componere Divizia de Mare, Divizia de Dunăre și trupele subordonate acestor comandamente³³.

O schimbare organizatorică importantă în structura Diviziei de Mare s-a produs în anul 1936. Prin Decretul 266 din 14 noiembrie 1936,

³⁰ Cornel Greavu, *Preocupări ale conducerii militare a țării pentru dezvoltarea Diviziei de Mare în perioada interbelică*, studiu în manuscris aflat în fondul documentar al Muzeului Marinei Române.

³¹ Inspectoratul Tehnic al Marinei și-a schimbat denumirea în *Inspectoratul General al Marinei* (Î.D. nr. 302/29.01.1926), care a funcționat și cu calitatea de comandament naval, până la 30 aprilie 1930, când s-a creat *Comandamentul Marinei*, ca organ de sine stătător; denumirea de Marina Militară s-a schimbat în *Marina de Război* (I.D.R. nr. 1730/20. 05. 1931); la sfârșitul anului Marina de Război primește denumirea *Marina Regală*, moment în care Comandamentul Marinei a devenit *Comandamentul Marinei Regale* (Î.D.R. 4063/15 decembrie 1931). Vezi *Statul Major al Forțelor Navale. 1860-2005. Tradiții și perspective*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2005 (coordonator Marian Moșneagu).

³² Potrivit Legii menționate, acestea urmau să fie reglementate prin *Legea specială a Marinei Regale*, ce urma să fie întocmită în vederea completării legilor anterioare, a legiferării dispozițiilor privind materialul naval, complex și costisitor, precum și a organizării personalului de specialitate dificil de recrutat și, mai ales, de format (Ion Ionescu, *op. cit.*, p. 97).

³³ George Petre, Ion Bitoleanu, *Tradiții navale românești*, București, Editura militară, 1991, p. 230.

s-a înființat Ministerul Aerului și Marinei (M.A.M.), al cărui scop era să „întrunească și să orienteze întreaga activitate aeriană și maritimă a națiunii...”³⁴.

Premieră în istoria țării sub aspect organizatoric, Ministerul Aerului și Marinei „avea Comandanții forțelor cu drept de conducere, administrare, înregistrare și control subordonând pe lângă structurile aviației și Marina Regală, Marina Comercială, Institutul central meteorologic, Oficiul Hidrografic și Aerofotogrametric, Serviciul Maritim Român”³⁵.

Potrivit Decretului, Divizia de Mare se află în subordinea Comandamentului Marinei Regale cu statutul și denumirea de *Comandament al Forțelor Maritime*. Forțele maritime aveau în compunere: Escadrila de distrugătoare, Depozitele de echipaje și materiale maritime, Apărarea fixă maritimă³⁶. Comandantul Forțelor Maritime avea obligația de a pregăti pentru război, a conduce și administra unitățile din subordine și era echivalent în drepturi de comandă și administrative cu comandantul de brigadă din forțele terestre³⁷.

În toamna anului 1940, ca urmare a problemelor de natură militară cu care se confrunta țara, factorii de decizie au hotărât desființarea Ministerului Aerului și Marinei, separând, astfel, instituțiile destinate apărării naționale de cele civile. Prin Decretul-Lege nr. 3488 din 16 octombrie 1940, Ministerul Aerului și Marinei și Ministerul Înzestrării Armatei s-au desființat, atribuțiile acestora trecând în responsabilitatea Ministerului Apărării Naționale. Din fostul Minister al Aerului și Marinei au fost create Subsecretariatul de Stat al Marinei (S.S.M.) și Subsecretariatul de Stat al Înzestrării și Administrației Armatei³⁸. În noua organigramă, forțele maritime sunt redenumite Divizia de Mare, care avea în compunere: Brigada Litorală³⁹ și Forța Navală Maritimă.

O realizare interbelică de excepție a Diviziei de Mare a constituit-o punerea bazelor dragajului maritim românesc. Folosirea minelor marine și fluviale în operațiunile navale a căpătat proporții nebănuite abia în timpul Primului Război Mondial. Încă din perioada neutralității (1914-1916), pericolul reprezentat de războiul cu mine

³⁴ „Monitorul Oficial”, nr. 266, 14 nov. 1936, p. 9625.

³⁵ *Ibidem*, art. I; vezi și *Realizările Ministerului Aerului și Marinei de la înființare până azi*, 20 iulie 1939, București, 1939.

³⁶ „Monitorul Oficial”, nr. 266, 14 nov. 1936, art. 161-164.

³⁷ *Ibidem*, art. 165.

³⁸ *Istoria militară a poporului român*, vol. VII, București, Editura militară, 1989, p. 376.

³⁹ Fostul Comandament al Litoralului Maritim, înființat prin Decretul din 14 noiembrie 1936.

devenise evident și pentru România, în situația în care numeroase mine, plutind în derivă, au început să-și facă apariția pe litoralul nostru. După intrarea României în război, pe măsura desfășurării operațiunilor militare la fluviu și la mare, constituirea unei flotile de dragaj a devenit o necesitate care va fi satisfăcută abia după încheierea păcii⁴⁰.

În 31 octombrie 1918, Consiliul Naval Interaliat a stabilit programul de dragaj, repartizând zonele pe țări. România și-a asumat misiunea dragării câmpurilor de mine așezate de inamic în regiunile Constanța-Balcic, Gurile Dunării-Cetatea Albă și, în general, a apelor din largul coastelor sale⁴¹.

Lipsa navelor specializate și a aparatului specifice a făcut ca operațiunile de dragaj să înceapă cu întârziere. În ianuarie 1920, în urma raportului ministrului de Război, general de brigadă Ion Rășcanu, Regele Ferdinand I a semnat Decretul nr. 7740, prin care se înființa, începând cu 1 ianuarie același an, o Diviziune de canoniere dragă-mine „dependente de Divizia de Mare, cu reședința administrativă la Constanța, în scopul de a organiza dragarea sistematică a zonelor minate pe coasta maritimă românească, a face controlul drumurilor sigure de navigație și a da avize pentru navigatori cu privire la zonele curățite de mine și cele periculoase”⁴². Canonierele, în număr de patru, s-au numit inițial A, B, C, D.

Prima Ordine de bătaie a personalului ofițeresc al canonierelor a stabilit Comandamentul Diviziunii de canoniere dragă-mine (cdor. Sion Alfons - comandant; cpt.-cdor. Focșa Constantin - mecanic, șef al Diviziunii; Burichi Vasile - mecanic), comandanții de canoniere dragă-mine și ofițeri la bord. În iunie 1920, a fost emis un nou Decret Regal, nr. 2256 bis, prin care Diviziunea canonierelor dragă-mine intra în organigrama Comandamentului Marinei, dar se subordona, nemijlocit, Diviziei de Mare⁴³.

Cele patru canoniere cumpărate din Franța, în 1920, au primit numele unor eroi, ofițeri de marină care și-au jertfit viața în luptele din Primul Război Mondial: „Locotenent-comandor Stihi Eugen” (ex „Friponne”) și „Căpitan Dumitrescu Constantin” (ex „Impatiente”), construite în 1916; „Locotenent Lepri Remus (ex „Chiffonne) și

⁴⁰ Vezi pe larg: Carmen Atanasiu, *Marina Militară Română, în operațiunile de dragaj la mare (1918–1990)*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române 1999”, Constanța, tom II, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța SA, 2000, p. 71-85.

⁴¹ A.M.R., Fond C.M.M., dos. 388/1921, f. 25.

⁴² „Monitorul Oficial”, 28 feb. 1920, p. 1239.

⁴³ A.M.R., Fond C.M.M., dos. 388/1921, f. 387.

„Sublocotenent Ghiculescu Ioan” (ex „Mignone”), construite în 1917⁴⁴. Și, deși în august 1920, celor 4 canoniere li s-au adăugat și vedetele nr. 5 și 6 aduse de la Dunăre pentru dragajul de siguranță, numărul acestor nave nu era încă suficient pentru buna desfășurare a misiunilor unei flotile de dragaj.

În această conjunctură, care impunea dotarea rapidă cu noi vase a parcului de nave dragoare, Marina italiană a oferit spre vânzare Marinei române, 6 vedete tip MAS (motoscafo anti sommergibile). O comisie tehnică, numită de Ministerul de Război, a plecat la Roma cu instrucțiuni care precizau clar scopul pentru care vedetele urmau să fie achiziționate, și anume acela de a „*servi ca vase antisubmarine, la poliția apropiată a coastelor și ca vase remorcatoare ale drăgilor de siguranță în Secția dragă-mine Constanța*”. Comisia trebuia să aibă în vedere ca aceste vedete să „*aibă obiectele de inventar complete, să țină bine marea, să aibă motoarele robuste, să fie de preferință construite din fier, să aibă ca armament cel puțin un tun de 53 mm și o mitralieră de 8 mm. Să fie cât se poate de economice în consumație. Să aibă o rază de acțiune de aproximativ 700 mile. Vedetele să fie înzestrate cu o stațiune TFS și aparat acustic pentru determinarea poziției submarinelor, să nu fie expuse incendiilor. Să aibă locuințele convenabile*”⁴⁵. Se impunea, de asemenea, efectuarea unor încercări de remorcare a drăgilor, deoarece acest tip de navă avea, de obicei, o altă destinație.

Între anii 1921-1924, canonierele împreună cu vedetele MAS au format Gruparea de dragaj, ale cărei misiuni de început aveau ca scop pregătirea echipajelor în vedere executării operațiunilor de dragaj propriu-zise. Navele participau activ la exercițiile de instrucție, la pregătirea tactică pe specialități în port. În timpul ieșirilor zilnice în mare, se făceau calcule nautice, trageri cu mitraliera, marșuri la Galați, Sulina, Balcic, trageri de infanterie și serviciu la radă, „*exerciții de formațiuni și lăsarea drăgii la apă*”⁴⁶.

Anul 1924 a găsit vedetele MAS dezarmate la Constanța. În primăvara acestui an, conform Deciziei nr. 260, s-au constituit grupările de nave armate, din care făcea parte și Grupul naval de instrucție, cu canoniera „Ghiculescu” și MAS 2. Către sfârșitul deceniului 3, vedetele MAS, datorită unor deficiențe de construcție și a

⁴⁴ Caracteristicile tehnico-tactice ale acestor nave de luptă erau următoarele: lungime - 55,60 m; lățime - 6,90 m; pescaj - 2,03 m; deplasament - 540 t; viteză - 12 Nd; puterea mașini - 900 CP (motor Sulzer-Diesel); rază de acțiune - 3.000 Mm; efective - 50 oameni; armament - II 100, II mt (*Les Flottes de Combat 1938*, Paris, Société d'Édition Géographiques Maritimes et Coloniales, 1938, p. 616).

⁴⁵ A.M.R., Fond C.M.M., dos. 289/1919, f. 296-297.

⁴⁶ *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare, 1901-1915; 1920-1934*, Fond documentar M.M.R., Mss., f. 213.

eficacității reduse, au fost scoase din uz, rămânând în sarcina canonierelor continuarea exercițiilor de dragaj în mare și anihilarea minelor rătăcite, ce pluteau în derivă, periclitând siguranța navigației⁴⁷.

Deși trecuse un deceniu de la sfârșitul Primului Război Mondial, problema dragajului și a navelor destinate să-l execute a rămas, astfel, în atenție. În ședința Comitetului Consultativ al Marinei din 2 iulie 1928 s-a discutat și problema achiziționării a 4 remorchere pentru dragarea minelor la Sulina, exprimându-se acordul pentru procurarea de către Marină a remorcherelor necesare dragării bancurilor de mine din regiunea Sulina-Budachi-Insula Șerpilor⁴⁸. Problema nu s-a rezolvat imediat.

În ceea ce privește extinderea parcului naval al Diviziei de Mare, având în vedere situația precară a bastimentelor din dotarea acesteia, în ședința din 17 noiembrie 1919, analizând raportul ministrului de Război, generalul Rășcanu, guvernul României a autorizat Ministerul de Război să reia tratativele mai vechi cu guvernul Italiei, în vederea achiziționării distrugătoarelor (clasificate, la acea dată, în categoria contratorpiloare), comandate, încă din anul 1914⁴⁹.

La 1 iulie 1920, unitățile au sosit la Constanța. Ulterior au primit numele „Mărășești” (ex „Nibbio”) și „Mărăști” (ex „Sparviero”), cunoscute, după această dată, ca nave tip distrugător și recunoscute în epocă ca nave performante din clasa „Aquila”⁵⁰. Cele două nave au fost organizate în *Diviziunea contratorpiloare*, subordonată Diviziei de Mare⁵¹. Comandantul Diviziunii avea puteri sporite, echivalente comandantului de brigadă de uscat⁵².

La începutul anului 1921, au intrat în dotarea Diviziei de Mare și o serie de nave provenind din Marina Austro-Ungară, repartizate României de Comisia Navală a Consiliului Suprem de la Paris în contul despăgubirilor de război.

Între acestea se numără și șapte torpiloare care, la 19 ianuarie 1921, au fost predate de către Consiliul Naval al Adriaticii, delegatului

⁴⁷ *Ibidem*, f. 319 și 395.

⁴⁸ Carmen Atanasiu, *Marina Militară Română în operațiunile de dragaj la mare (1918-1990)*,..., p. 74.

⁴⁹ Datorită izbucnirii războiului, navele nu au putut fi livrate României și au fost folosite de Marina italiană în propriile operațiuni de luptă sub numele: „Nubbio” și „Sparviero” (vezi Cornel Greavu, *Preocupări ale conducerii militare a țării pentru dezvoltarea Diviziei de Mare în perioada interbelică*, studiu în manuscris aflat în fondul documentar al Muzeului Marinei Române).

⁵⁰ A.M.R., fond 2988, dos. 428, f. 486.

⁵¹ *Loc. cit.*, fond 1683, dos. 388, f. 27.

⁵² *Loc. cit.*, f. 26.

guvernului român, comandorul Mihail Gavrilesco, aflat la baza navală de la Veneția⁵³. Navele fuseseră construite între anii 1913-1914, în Șantierele Navale din Fiume și Triest, în Imperiul Austro-Ungar.

Pe măsura finalizării reparațiilor în Arsenalul de la Veneția, torpiloarele au venit în țară, unde au fost botezate: „Vifor”, „Vârtej”, „Vijelia”, „Zmeul”, „Zborul”, „Fulger”⁵⁴ și „Năluca”, cele două din urmă fiind ultimele din cele șapte care au plecat spre țară în noiembrie 1919. Torpiloarele au intrat în compunerea Diviziei de Mare, având baza navală la Constanța. Deși reparate în Arsenalul de la Veneția, aceste nave au avut o stare tehnică nesatisfăcătoare, menținerea lor în serviciu necesitând mari eforturi financiare.

Situația nefiind singulară, pentru o mai bună cunoaștere a realității și a stabilirii măsurilor necesare în vederea îmbunătățirii stării tehnice, la începutul lunii septembrie 1921, toate navele Marinei Militare, inclusiv cele provenite din despăgubirile de război, au fost supuse de către Inspectoratul Marinei unui drastic control la Baza Diviziei de Mare de la Sulina și la navele Diviziei de Dunăre de la Ghecet. La 6 septembrie 1921, au fost întocmite concluziile controlului, care au constatat starea precară a tehnicii și deficitul aprovizionării cu armament naval⁵⁵.

În pofida acestor neajunsuri, este remarcabil faptul că, într-un timp relativ scurt, Divizia de Mare - practic, inexistentă la sfârșitul conflagrației - a renăscut, beneficiind de un parc naval alcătuit din: patru canoniere dragoare, șase torpiloare, crucișătorul „Elisabeta” - folosit, așa cum s-a arătat, ca navă-școală pentru pregătirea maiștrilor de marină -, bricul „Mircea” și cele patru vedete antisubmarine tip „M.A.S.”. Acestor unități navale, în cea mai mare parte în stare operativă, li se adăugau patru remorchere: „Alexandru cel Bun”, „Căpitan Alexandrescu”, „Locotenent Vârtosu” și „Sublocotenent Pavelescu”, șalupe, șlepuri, precum și șantierul naval mobil⁵⁶.

Încă de la intrarea în dotare, atât distrugătoarele, cât și torpiloarele au fost folosite în procesul de instrucție a echipajelor. Mai mult, în anumite perioade, canonierele „Stihi” și „Dumitrescu” au fost folosite ca nave-școală.

⁵³ *Loc. cit.*, fond 2988, dos. 476, f. 1.

⁵⁴ Venind spre țară, în condiții dificile din cauza vremii nefavorabile, „Fulger” s-a scufundat în Marea Neagră. (Georgeta Borandă, *Nave de luptă românești – Breviar*, în „Noi contribuții la Istoria Marinei Militare Române”, Constanța, Editura Muntenia & Leda, 2001, p. 223-224).

⁵⁵ Ion Ionescu, *op. cit.*, p. 128-129.

⁵⁶ Georgeta Borandă, *Divizia de Mare - o structură constănțeană a Marinei Militare Române*, studiu în manuscris aflat în Fondul documentar al Muzeului Marinei Române.

Aceste nave, încadrate, în baza unei hotărâri guvernamentale, cu comandanți foarte bine pregătiți⁵⁷, au dat posibilitatea menținerii echilibrului între formele de pregătire teoretică și practică în învățământul românesc de marină. În acest sens, s-au creat condiții pentru executarea marșurilor de instrucție prin navigația de lungă distanță. Astfel, canonierele „Locotenent-comandor Stihl Eugen”, „Locotenent Lepri Remus”, „Căpitan Dumitrescu Constantin”⁵⁸ au efectuat croaziere în Bulgaria și Turcia; distrugătoarele „Mărășești” și „Mărăști” au vizitat porturile Pireu, Napoli și La Valetta; vechiul bric „Mircea” a continuat să navighe și a făcut escale în numeroase porturi. În anii 1927-1930, în paralel cu misiunea de pregătire a echipajelor, bricul a fost atașat Serviciului Hidrografic și Diviziei de Mare pentru efectuarea unor lucrări hidrografice în zona Sulina-Baia-Jibreni. Aceasta în situația în care, din anul 1926, pe lângă Divizia de Mare a început să funcționeze *Serviciul special de hidrografie, geofizică și astronomie*, unul din cele două servicii constitutive ale *Serviciului Hidrografic Român*.

Deoarece, în epocă, misiunile de recunoaștere și legătură în spațiul maritim se executau, în principal, cu ajutorul hidroavioanelor, a devenit necesară înființarea unei unități specializate în executarea acestor misiuni.

În iunie 1920, toți ofițerii de marină care trecuseră în aviație⁵⁹ au fost chemați pentru a lua în primire 12 hidroavioane, captură de război, de tip „Hansa-Brandenburg W12” și „Utzi”, cu motoare de 220 CP (Hiero și Daimler), cu scopul imediat de a fi folosite în procesul de instrucție⁶⁰. După ce au fost revizuite în Arsenalul aeronautic de la Cotroceni, aparatele au fost trimise cu trenul în portul Constanța, unde au constituit *Grupul de Aviație Maritimă*, comandat de căpitanul Constantin Negru⁶¹. Constatându-se că portul Constanța nu prezenta condiții prielnice pentru activitatea de zbor a hidroavioanelor, baza acestei escadrile a fost amplasată pe lacul Siutghiol, în partea de nord a orașului Constanța, în două hangare folosite de germani în Primul Război Mondial. Curând, în partea sudică a lacului, au fost construite

⁵⁷ A.M.R., fond 2988, dos. 424, f. 127. Înaltul Decret Regal din 6 aprilie 1924.

⁵⁸ *Loc. cit.*, fond C.M.M., dos. 732/1937, f. 23.

⁵⁹ Nicolae C. Petrescu, *Marinari pe cerul patriei. Piloți și observatori aerieni în războiul pentru întregirea României*, Pitești, Editura Europroduct, 2003, *passim*.

⁶⁰ Mai târziu, Flotila de Hidroaviație a fost înzestrată cu hidroavioane de fabricație preponderent italiană: Savoia 68 bis, Savoia 55, Savoia 56 și aparate Fleet și Lublin.

⁶¹ Aurel Pentelescu, Cristian Crăciunoiu, Jipa Rotaru, *Hidroaviația României*, București, Editura Modelism Internațional, 1994, p. 8-9.

alte două hangare⁶². Grupul de Aviație Maritimă a intrat în compunerea Forței Navale Maritime, subordonată Comandamentului Diviziei de Mare.

În anul 1926, un credit de 1 miliard de lei alocat Marinei de guvernul generalului Averescu a făcut posibilă modernizarea artileriei distrugătoarelor „Mărăști” și „Mărășești” și lansarea unei comenzi la Casa Pattison (Neapole) pentru construirea altor distrugătoare⁶³. Astfel, tunurile de 152,4 mm Armstrong de la distrugătoarele „Mărăști” și „Mărășești” au fost demontate pentru a fi înlocuite cu altele noi, moderne. Tunurile debarcate au fost utilizate, ulterior, la constituirea primei baterii de coastă a Marinei, amplasată în orașul Constanța pe malul mării, în punctul numit „Tataia”, pe platforme și cazemate betonate, construite de germani în Primul Război Mondial⁶⁴.

Făcând o trecere în revistă a principalelor dotări în Marina Militară română în primii ani după realizarea statului național român, s-a constatat un nivel slab al înzestrării navale față de misiunile ce reveneau Marinei, stare agravată, în anul 1927, prin clasarea torpiloarelor „Vifor”, „Vârtej” și „Vijelia” și a vedetelor tip „M.A.S”. Situația a determinat Inspectoratul General al Marinei să întocmească ample planuri de înzestrare, eșalonate pe mai mulți ani, în parte realizate.

În anul 1930, s-a finalizat construirea a două distrugătoare comandate la șantierele din Neapole, în Italia, încă din anul 1927. Bastimentele au sosit în țară la 7 septembrie, zi în care au și intrat în serviciu⁶⁵.

La 27 mai 1931, în portul Constanța, au avut loc festivitățile prilejuite de botezul celor două distrugătoare, care au primit numele: „Regele Ferdinand” și „Regina Maria” (distrugătoare de tip „R”). Cu același prilej, bricului „Mircea” i s-a conferit „Semnul onorific pentru 40 de ani de serviciu”⁶⁶.

Distrugătoarele de tip „R”, subordonate Diviziei de Mare, au fost navele cele mai mari, mai puternice, mai performante, cu misiunile cele mai complexe și cu echipajul cel mai mare pe care România le avusese până atunci.

În aceeași perioadă, Marina a comandat, la Fiume (Italia), un

⁶² *Ibidem*, p. 9.

⁶³ Carmen Atanasiu, *Preocupări privind modernizarea și întărirea...*

⁶⁴ Marin Tănase, *Memoriu*, Mss. Aflat în inventarul Bibliotecii Muzeului Marinei Române. Autorul, plutonier major, a participat la demontarea pieselor de artilerie de pe distrugătoare.

⁶⁵ *Jurnalul Diviziei de Mare...*, p. 370.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 379; A.M.R., fond C.M.M., dos. 394/1931, f. 41.

submarin (în 1926) și o navă-bază (în 1927). Construcția submarinului a durat ceva mai mult, fiind gata abia în 1936, nava-bază, însă, a fost lansată la apă la 3 noiembrie 1929. La sosirea în țară, a fost botezată „Constanța”. A doua zi după ce a participat la sărbătorirea Zilei Marinei (15 august 1931), N.M.S. „Constanța”⁶⁷ a plecat în marș de instrucție pentru 45 de zile, având la bord elevii Școlii Navale, pentru recunoașterea coastei românești și navigație de lungă distanță pe Marea Egee⁶⁸.

În 1932, două dintre navele Diviziei de Mare, canonierele „Stihi” și „Ghiclescu”, au fost destinate executării de lucrări hidrografice, iar, anul următor, nava-bază „Constanța”, având la bord ofițeri ai Școlii de Hidrografie și Navigație, a efectuat studii hidro-biologice în Marea Neagră⁶⁹.

Sub ordinele primului său comandant, comandorul Victor Voinescu, primul submarin din istoria Marinei noastre, denumit „Delfinul”, a ajuns, la 27 iunie 1936, la Constanța. Pe 15 august, cu prilejul Zilei Marinei, a avut loc solemnitatea intrării sale în serviciu, la Constanța, în componerea Diviziei de Mare⁷⁰. Odată cu sosirea în țară a submarinului „Delfinul”, nava-bază „Constanța” și-a început, la rândul ei, activitatea pentru care fusese construită.

Intrarea în dotare a submarinului „Delfinul” a reprezentat atingerea unui deziderat important al programelor navale anterioare și a sporit forța Diviziei de Mare. Dar, o singură unitate dintr-un anumit tip de nave nu putea da rezultate, din cauza imposibilității de a coopera în formație. „*Marina militară are astăzi un submarin - declara viceamiralul Ioan Bălănescu, comandant al Marinei, cu prilejul intrării sale în serviciu - trebuie să avem încă cel puțin trei unități de acest gen în stare de a întreprinde minimum de acțiuni în războiul pe apă*”⁷¹.

Acest obiectiv - ca, de altfel, toate cele legate de dezvoltarea și modernizarea flotei militare maritime și fluviale - avea să se materializeze parțial, în măsura în care economia românească a oferit posibilități tehnice și financiare.

Atunci când, în noiembrie 1936, a fost înființat Ministerul Aerului și Marinei, aducerea forțelor Aerului și Marinei într-un minister unic a fost determinată de necesitatea constituirii unui organism competent,

⁶⁷ Prin Înaltul Decret Regal nr. 1014 din 6 iunie 1931 s-a hotărât ca numele navelor de război românești înscrise pe bordaj să fie precedate de inițialele „N.M.S.” - Nava Majestății Sale.

⁶⁸ Carmen Atanasiu, *op.cit.*

⁶⁹ Georgeta Borandă, *Divizia de Mare - o structură constănțeană a Marinei Militare Române...*

⁷⁰ „Marea Noastră”, V, nr. 6, 1936, p. 91.

⁷¹ *Ibidem*, p. 28.

cu atribuțiuni bine stabilite, în condițiile în care tendințele agresive ale unor state din Europa se manifestau concret, mai ales după instaurarea nazismului în Germania.

Drept urmare, preocuparea pentru dezvoltarea Marinei Regale prin mijloace proprii a crescut, având în vedere că, odată cu redresarea economică, a început crearea în țară a „industriilor strict necesare construcțiilor de nave de război”⁷².

În acest context, în anul 1937, Ministerul Aerului și Marinei, a solicitat Șantierului Naval Galați construcția mai multor nave militare, în special submarine. Comanda a fost refuzată, întrucât șantierul nu dispunea de o dotare tehnică corespunzătoare pentru astfel de construcții. Ca urmare, s-a trecut la reorganizarea acestuia, prin preluarea sa de către Uzinele Reșița. Toate operațiunile referitoare la dezvoltarea șantierului au fost declarate lucrări de „urgentă utilitate publică, în interesul apărării țării”.

În paralel, odată cu înființarea Fondului Național al Marinei, în anul 1938⁷³, au fost alocate fonduri pentru repararea în străinătate a navelor Diviziei de Mare, distrugătoarele „Mărășești”, „Regele Ferdinand”, „Regina Maria” și a navei bază „Constanța”⁷⁴, a canonierelor și torpiloarelor, pentru înlocuirea artileriei grele de tip vechi cu modele noi⁷⁵.

Aplicarea acestor măsuri a făcut posibilă lansarea, la 14 iunie 1939, a puitorului de mine „Amiral Murgescu”, prima navă militară construită în întregime într-un șantier naval românesc. Intrată în compunerea Diviziei de Mare, această navă destinată apărării coastei Mării Negre, instalării barajelor de mine împotriva navelor de suprafață și a submarinelor, răspundea unor parametri tehnici de vârf, pentru acel moment, marcând o performanță în industria noastră de apărare⁷⁶.

În același an, la Șantierul Naval Galați, au fost bătute și primele nituri la cele dintâi submarine montate în țară - „Rechinul” și „Marsuinul” -, ale căror subansamble au fost aduse din Germania.⁷⁷ Ambele vor fi lansate la apă abia în anul 1941 și armate în 1943.

⁷² Realizările Ministerului Aerului și Marinei de la înființări până azi, 20 iulie 1939, ..., p. 24.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ La șantierele „Stenia-Bosfor”, din Istanbul (A.M.R., fond 1683, dos. 533, f. 5).

⁷⁵ Marina în cei zece ani de domnie a Regelui Carol II (1930-1940), publicațiunea a 29-a a Ligii Navale Române, București, 1940, passim.

⁷⁶ Ibidem, p. 36.

⁷⁷ „Marea Noastră”, VIII, nr. 1, 1939, p. 2.

Intrarea în serviciu a puitorului de mine „Amiral Murgescu” a încheiat în chip fericit, dar incomplet, acțiunea de înzestrare cu nave și tehnică de luptă a Marinei Regale, implicat a Diviziei de Mare, în perioada dintre cele două războaie mondiale.

THE ROMANIAN MARITIME NAVAL FORCE IN THE INTER-WAR PERIOD

Abstract

After Romanian State Independence recognition by the Great Powers in the treaties signed during the Peace Congresses in San Stefano and Berlin in 1878, Romanian authorities focused on economic development of the country, considering beyond Danube territories of great importance and as „the lungs of the country”, as they were called by the Romanian Prime Minister Mihail Kogălniceanu. At the same time, Romanian Navy command became interested in establishing new specialized units in order to defend the maritime littoral border and riverside ports against sea and land threats.

On February 26th 1896 *The High Decree no. 1093 for organizing the Flotilla* was promulgated by King Carol I, followed on March 6th 1896 by *The instructions for its implementation*, which established a new Navy structure, encompassing eight corps and services: Flotilla Headquarters, Maritime Division, Danube Division, Flotilla's Crews Depot, Fixed and Mobile Defense of the Harbors, Navy School for officers and petty officers, The Arsenal and The Navigation and Harbors Inspectorate. On April 1st 1896, the command of Maritime Division was assumed by Colonel Vasile Urseanu, who was the first Commander of this structure. The Maritime Division was made of Maritime Division Headquarters and warship cruiser „Elisabeta”, Training Sailing ship „Mircea” and torpedo boats „Grivița”, „Sborul” and „Năluca”.

Taking into account the poor situation of Romanian Navy ships after the First World War, Romanian government immediately authorized the Ministry of the War to renew its negotiations with the Italian government for acquisition of two counter torpedo boats (destroyers) which had been ordered in 1914 with a contract for four destroyers and a submarine. The defensive feature of the Romanian military policy after the First World War lead to another reorganization of Navy Headquarters and the establishment of two new units, designated to defend maritime and littoral shores. The new

structures were Maritime Fixed Defense and Riverine Defense units, made of mine, torpedo services, radio and telegraph stations and coastal artillery.

A new restructuring of the Navy took place in 1936, when by promulgation of the Royal Decree no. 2620, regarding the establishment of the Ministry of the Air and the Navy, the need of a structure with specific responsibilities was determined, in order to combat aggressive tendencies of some states, especially due to instauration of Nazism in Germany.

In 1939 the Maritime Division got a new combat ship, the minelayer „Amiral Murgescu”, as the first ship to be built entirely in a Romanian naval shipyard, in Galați. The ship answered the need of littoral defense, by minefield installed against surface ships and submarines. The minelayer represented a phase of a complex program which was stopped by the outbreak of the war. The ship answered to very demanding parameters and performances requested from our national industry. This phase happily but incompletely endowed the Romanian Royal Navy for modern ships and equipment acquisitions along the Inter-war period.

Key-words: Navy, Inter-war, ships, shipyards, Maritime Division.

INDUSTRIA NAȚIONALĂ DE APĂRARE ÎN CONTEXTUL ECONOMIC-FINANCIAR AL ROMÂNIEI (1920-1935)

Gândirea economico-militară românească integrează organic nu numai ideile și teoriile relative la relația economie-armată, economie-război, economie-apărare, cristalizate și sistematizate de economia militară, mai exact de știința economico-militară, ci și elementele gândirii practic-empirice, existente independent sau în conexiune cu cele teoretice.

Sub presiunea dificultăților, statele au recurs la măsuri speciale de dirijare a activității economice, trecând sub control aprovizionarea cu unele materii prime, transportul, alimentația, producția de combustibili, forța de muncă, prețurile, salariile etc., ceea ce a produs o puternică zguduire economică, o restructurare a economiei, transformarea ei în economie de război. „*Primul război mondial - scria C. Kirițescu - a dezvăluit pentru întâia oară în adevărata ei amploare legătura organică dintre economie și armată, dintre activitatea productivă și activitatea războinică, legătură care se desăvârșise în cursul veacului trecut*”¹.

Experiența Primului Război Mondial a ridicat, cu o deosebită acuitate, problema necesității creării unei industrii naționale de apărare, capabile să asigure înzestrarea forțelor armate cu tehnică de luptă modernă. În disputele intervenite pe această problemă s-au conturat, în esență, două concepții: unii cereau crearea unei industrii de apărare care să asigure acele mijloace de luptă ce au o mare întrebuințare, pronunțându-se pentru procurarea tehnicii militare grele și complexe din străinătate, din țările unde aceasta este mai perfecționată și mai ieftină; alții erau partizanii producerii tehnicii militare în țară, într-o proporție cât mai mare.

Una dintre trăsăturile evoluției gândirii economico-militare în perioada interbelică la care ne referim constituie fundamentarea teoretică a corelației dintre economie și război. Aprofundându-se

* Muzeul Militar „Regele Ferdinand” - filiala Constanța; e-mail: scurtucostin@yahoo.com.

¹ Costin C. Kirițescu, *Caracterele specifice ale actualei economii de război*, în „Problemele războiului și știința”, București, 1942, p. 453.

analiza, s-a considerat că factorul economic putea să fie sistematizat în patru grupe mari, și anume:

a) producția agricolă a solului, necesară hrănirii oamenilor și animalelor (avându-se în vedere indicatorii: cantitatea de cereale, raportată la numărul populației și uneltele agricole repartizate pe suprafața agricolă);

b) producția subsolului pentru asigurarea industriei de război cu materii prime de tot felul;

c) randamentul industrial și organizarea producției materialelor de război (avându-se în vedere: volumul utilajului industrial, încadrarea cu tehnicieni și mână de lucru, starea utilajului, plasarea instalațiilor în spațiu față de granițele țării amenințate, față de resursele subsolului și de industria producătoare de materii prime sintetice, capacitatea utilajului de a folosi mijloacele naturale, rapiditatea de adaptare a industriei de pace la producția de război, subordonarea industriei față de capitalul străin etc.);

d) cantitatea și calitatea mijloacelor de transport și de telecomunicație.

În investigarea rolului factorului economic nu a fost omisă nici problema capacității agricole și producției de mijloace de subzistență. Cu deplină îndreptățire, s-a apreciat că *„a satisface nevoile alimentare ale populației, fără a fi tributar străinătății, este un factor puternic de forță războinică, care elimină dificultățile transporturilor, aprovizionărilor și pericolul blocusului”*. Într-o lucrare consacrată strategiei românești, s-a stăruit asupra acestui aspect: *„Dacă organizarea industrială asigură armatelor continuitatea reîmprospătărilor în armament și munițiuni, organizarea agricolă se impune pentru asigurarea hranei necesare. Un soldat bine echipat și înarmat, dar prost hrănit, nu va putea suporta multă vreme regimul continuu brutal și de lungă durată al războiului modern”*².

S-au bucurat de atenția cuvenită și mijloacele de transport, de telecomunicații și de transmisiuni: *„Mișcarea din spatele frontului militar, deplasarea trupelor, aprovizionările cu materiale, muniții, subzistență, goana informațiilor și ordinelor capătă intensitate, care, nesatisfăcută, reduce virtutea de manevră a armatelor moderne și paralizează războiul”*³. În scrierile lor, economiștii și teoreticienii militari români au evidențiat o serie de indicatori de bază, de determinare a capacității mijloacelor de transport și de telecomunicații, după cum urmează:

- pentru transporturile feroviare: lungimea căilor ferate, felul de

² G. Vizanti, Scarlat Urlățeanu, *Strategia românească în viitorul războiu*, București, 1932, p. 123.

³ Octav Vorobchievici, *Războiul viitor și populația civilă*, București, 1933, p. 78.

construcție a liniilor (simple sau duble), cantitatea materialului rulant, a locomotivelor cu puterea lor, vârsta acestui material și starea lui de uzură, orientarea lucrărilor față de frontierele amenințate, numărul gărilor, mărimea acestora și capacitatea de îmbarcare, debarcare, linii electrificate: satisfacerea necesităților de combustibili; posibilitățile interne de întreținere și de înlocuire etc.;

- pentru transporturile rutiere: lungimea șoselelor, densitatea - îndeosebi în zonele de frontieră periclitată-, lărgimea și starea lor de întreținere; cantitatea și calitatea mijloacelor de transport etc.;

- pentru transporturile navale: rețeaua căilor navigabile, tonajul general, numărul și mărimea diferitelor vase, viteza și vârsta lor, numărul și randamentul șantierelor și docurilor etc.;

- pentru transporturile aeriene: lungimea și numărul căilor amenajate, numărul aeroporturilor și terenurilor de aterizare, numărul aparatelor de zbor și capacitatea lor, cantitatea și calitatea personalului aeronautic și de deservire aerodrom etc.;

- pentru telecomunicații: lungimea și densitatea rețelelor, numărul centralelor, vârsta și starea materialului utilizat etc.

În analiza aspectelor economice, s-a insistat, de asemenea, și asupra rolului resurselor financiare. S-a opinat că forțele financiare ale țării pot să fie apreciate după capacitatea contributivă a națiunii, ținând seama de: numărul, averea, venitul și repartitia contribuabililor, sursa veniturilor individuale; structura regimului fiscal, natura, stabilitatea, elasticitatea sau suplețea resurselor fiscale; capacitatea de împrumut a statului, împrumuturi directe în rente și obligațiuni și capacitatea aranjamentelor externe, apreciată prin situația creditoare sau debitoare față de străinătate.

În rândurile economiștilor și teoreticienilor militari români a fost acreditată ideea că oricât de bine ar fi organizat potențialul economic al statului, disponibilitățile financiare îi influențează limitele. De aceea, este necesară o bună pregătire financiară, în măsură să creeze statului disponibilități în bani pentru achiziționarea de materiale de război, construirea de depozite și, mai ales, pentru dezvoltarea și întreținerea producției de război.

În perioada la care ne referim, se poate constata o creștere a ponderii unor noi ramuri în totalul producției industriale, deși industria ușoară - în primul rând, industria alimentară, textilă și pielărie - a continuat să dețină ponderea cea mai mare în valoarea producției industriei prelucrătoare. Și industria chimică deține o pondere relativ mare, în principal datorită creșterii producției rafinăriiilor de petrol. Industria metalurgică își menține și ea o poziție semnificativă. Începând din 1924, în România, se poate vorbi și de o industrie electrotehnică, deși ponderea acesteia în producția totală a

industrii mari prelucrătoare este mică. În continuare, se poate constata lipsa unei industrii constructoare de mașini, sub acest raport România rămânând dependentă de exporturi.

În primul deceniu interbelic - fază de refacere, de consolidare și de dezvoltare a economiei naționale -, s-a manifestat o puternică tendință pentru investiții de exploatare în aproape toate ramurile și aceasta datorită direcției fundamentale de a întări unitatea statală. Multe capitaluri, plasate anterior în alte sfere economice (comerț, agricultură etc.), s-au îndreptat, mai ales în perioada 1919-1925, spre industrie, atrase de perspective realizării unor profituri ridicate. Dar, dezvoltarea industriei în ansamblul ei avea să se producă relativ organic după anul 1925⁴. După Marea Unire din 1918, realizările industriale se extind. Apar întreprinderi noi în Transilvania, precum *Sonametan*, *Industria sârmei-Câmpia Turzii*, *Mica-Brad*, *Phönix-Baia Mare*, *Astra-Brașov*, *Titan-Nădrag-Călan* etc.

Prin înaintarea unui memoriu Ministerului Industriilor și Comerțului, Partidul Național Liberal, prin V. Bratianu, promovează și se adoptă, la 6 iunie 1924, *Legea privind comercializarea și controlul întreprinderilor economice ale statului*, care stabilea și cadrul legal al înființării societății mixte. Aceasta conducea, la 22 noiembrie 1925, la desființarea DGN Cluj, constituindu-se o nouă societate națională de gaz metan, *Sonametan*, cu sediul în București, constituită din două direcții: Direcția Generală București și Direcția Exploatare Tehnice Cluj. C.I. Motaș determina înființarea, în anul 1924, a Direcției Centrale, a *Societății ungare de gaz metan (UEG)*, la Mediaș, după mutarea, aici, în anul 1923, a biroului din Târnăveni (unitate care a funcționat până atunci cu un singur funcționar).

Contestațiile repetate ale conducerii *UEG* la Tribunalul Alba-Iulia, la Înalta Curte de Casație a determinat societatea să se adreseze Tribunalului mixt româno-ungar de la Paris, unde nu s-a ratificat sentința de lichidare a Tribunalului Alba-Iulia. În anul 1927, Tribunalul de la Paris considera că societățile maghiare și pe cele cu capital în majoritate german nu intrau sub incidența Tratatului de la Versailles. Pentru rezolvarea problemei, politicienii români recurg la o soluție pașnică, avansând ideea cumpărării acțiunilor de către statul român. Pentru aceasta, Societatea *Sonametan* era împuternicită să achiziționeze acțiunile *UEG*.

Aceasta a determinat ca, la 22 noiembrie 1927, *Sonametan* să obțină, contra cost, 10.708 acțiuni ale *UEG* aflate în proprietatea unor bănci ungurești și austriece, devenind acționară cu cca. 40% la capitalul

⁴ Ioan Saizu, *Politica economică a României între anii 1922 și 1928*, București, 1981, p. 106.

UEG. În noiembrie 1928, *Sonametan* cumpăra de la societatea *Apis-Glarus* 12.250 acțiuni și 8.250 bonuri de beneficiu, achitabile într-o perioadă de 7 ani. Astfel, în anul 1928, aceasta posedă 22.958 acțiuni (85% din capitalul social) și 10.400 bonuri de beneficiu (50,8% din bonurile de beneficiu UEG). În cursul lunii ianuarie 1932, au fost cumpărate cele 15% din acțiunile ce formau proprietatea statului ungar. În final, în luna aprilie 1932, întreaga avere a societății UEG a fost adusă în patrimoniul societății *Sonametan*. La 25 ianuarie 1932, s-a desfășurat, la sediul UEG din Budapesta, o adunare generală extraordinară, care a hotărât mutarea sediului din capitala ungară la București și schimbarea denumirii societății din *Societatea ungară de gaz metan (UEG)* în *Societatea Anonimă Română de Gaz Metan (SRG)*. Anul 1934 este anul finalizării plății acțiunilor către societatea *Apis-Glarus*, societate româno-germană⁵.

În ramura metalurgică, s-a început fabricarea materialului rulant pentru C.F.R. (locomotive, vagoane de călători și de mărfuri, cisterne pentru transportul petrolului etc.) și producerea de armament și de motoare de aviație.

La 17 iunie 1925, a fost votată legea privitoare la organizarea și exploatarea C.F.R., care a funcționat ca organ al Ministerului Lucrărilor Publice, cu un buget contopit cu cel al statului⁶. V. Brătianu a aplicat politica de investiții cu ajutorul resurselor bugetare, realizate prin creșterea tarifelor la transport și a economiilor de la alte administrații, ca resurse extraordinare. La 11 decembrie 1925, Consiliul de administrație a aprobat standardizarea șinelor. În practică, înlocuirea șinelor mici s-a făcut cu mult înainte de decembrie 1925⁷.

C.F.R. avea un început de autonomie administrativă și financiară, pentru a se dezvolta prin forțe proprii. Legea a căutat să realizeze un

⁵ Dumitru Chisalița, *120 de ani de la nașterea lui Constantin Ioan Motaș (1887-1976)*, în „Univers ingineresc”, XVIII, nr. 12 (418), 16-30 iun. 2008.

⁶ Vintilă Brătianu nu a acceptat propunerea reprezentanților americani făcută la Paris și Londra, cu ocazia vizitelor efectuate în anul 1925, de a contracta un împrumut de 30 miliarde lei pentru C.F.R. În februarie 1926, Consiliul de administrație al C.F.R. a respins oferta lui *Ringhoffer* (Cehoslovacia) și *Warchalowski* (Austria) de a înființa ateliere de reparat material rulant. Vezi Ioan Saizu, *op. cit.*, p. 122-123.

⁷ Această standardizare a șinelor era necesară pentru că existența a 48 de tipuri - cele mici și mijlocii deținând majoritatea în rețea - împovărau traficul feroviar. Înlocuirea șinelor de tip mic cu șine mijlocii și grele a permis mărirea vitezei care, în unele sectoare, scăzuse până la 10 km/oră, a dus la creșterea capacității de transport și a coeficientului de siguranță. În anii 1922-1928, s-a avut în vedere refacerea rețelei, nu și construcția de noi linii. Vezi, V.V. Stoika, *Standardizarea tipurilor de șine de pe rețeaua Căilor Ferate Române*, în „Buletinul Căilor Ferate Române”, București, XII, nr. 79, 1925, p. 1896.

regim unitar în domeniul transporturilor feroviare în locul regimului mixt existent (rețelele de stat alături de cele particulare). La 19 iunie 1925, s-a înființat pe lângă Ministerul Comunicațiilor un organ consultativ, care își dădea avizul în problema tarifelor, a coordonării lor și a altor probleme legate de politica economică generală.

Pe 2 februarie 1927, în timpul guvernării Alexandru Averescu, este înființat un Subsecretariat de stat al Ministerului de Comunicații în locul Direcției generale existente până la aceea dată. A fost redus numărul direcțiilor de exploatare de la 14 la 5 și a fost restrânsă competența acestora. La revenirea liberalilor la guvernare, această lege a fost abrogată, revenindu-se cu unele amendamente, la 13 august 1927, la legea din anul 1925. Parlamentul a elaborat *Legea pentru crearea regiei autonome a C.F.R.*, la 1 iulie 1929, cu scopul unei mai bune gospodării.

Creșterea capitalurilor în industrie a fost sprijinită de bănci. Caracterul monopolist pe care l-au căpătat unele mari unități de credit, în primul rând *Banca Românească*, *Banca Marmorosch Blanck et Co.*, *Banca de Credit Românesc*, marile bănci românești din Transilvania, au determinat schimbarea raporturilor dintre capitalul bancar și cel din industrie. Creșterea mijloacelor bănești a dat instituțiilor financiare posibilitatea să susțină întreprinderile mari pe măsura concentrării producției și a sporirii dimensiunilor activității lor. La aceasta avea să contribuie înființarea, în 1923, a Societății Naționale de Credit Industrial, care și-a îndreptat sprijinul, înainte de toate, spre marea industrie⁸.

Au fost puse bazele industriei naționale de armament. Dezvoltarea unor ramuri economice cu aplicabilitate în domeniul militar (metalurgia, electronica, chimia, construcțiile de mașini etc.) a permis României, la jumătatea deceniului al IV-lea, să dezvolte această ramură industrială⁹. După înființarea *Întreprinderii Aeronautice Române (I.A.R.)*, în 1925, și a *Uzinelor Copșa Mică Cugir* (1928) - prima specializată în producția de avioane de luptă, iar celelalte în armament și muniție de infanterie -, a urmat înființarea și dezvoltarea modernelor uzine *Malaxa* și *Astra*, precum modernizarea și dezvoltarea *Uzinelor de Fier și Domeniile Reșița S.A.*, a *Societății Titan-Nădrag-Călan*, *Uzinele de Fier ale Statului din Hunedoara*, întreprinderile *Voina*, *Concordia*, *Industria Sârmei Câmpia Turzii*, *Societatea Lonea*, *Societatea Națională de Gaz Metan* și altele, care au permis producerea unor importante cantități de muniție, asimilarea și trecerea la fabricarea

⁸ *Industria mecano-metalurgică. Date și observațiuni*, București, 1928, p. 61.

⁹ Virgil Madgearu, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, București, 1940, p. 357-358.

unor tipuri de armament de infanterie și artilerie și a altor mijloace de luptă.

Uzinele *Copșa Mică-Cugir* produceau puști-mitralieră Z.B., cu muniția aferentă; *Pirotehnica* și *Arsenalul Armatei*, Fabrica *Voina* produceau aruncătoarele de mine (mortierele) de 60 mm și 81,4 mm, cu muniția specifică; Uzina *Astra Brașov* realiza tunuri antiaeriene și muniție de 37 mm; Întreprinderea *Concordia* Pitești era profilată pe tunuri de 47 mm, iar *Uzinele de Fier și Domeniile Reșița S.A.* producea tunul de 75 mm cu muniția sa.

Până în anul 1927, indicii de creștere a forței motrice instalate au fost devansați de cei ai numărului de întreprinderi industriale și al personalului angajat. După 1927, situația se inversează, indicele de creștere al forței motrice luând-o înaintea celui privind numărul întreprinderilor și al personalului angajat, tendință ce se accentuează în anii următori. Dovadă sunt indicii de producție ai industriei mari prelucrătoare, care prezentau o linie continuă ascendentă la aproape toate categoriile; în anul 1928 față de 1924, când în linii generale a fost atins plafonul antebelic, indicatorul respectiv era de 117,3 în ramura alimentară, 217,2 în chimie, 189,6 în textile, 168,9 în metalurgie, 173,4 în hârtie, 152,7 în materiale de construcții și 283,3 la electrotehnică. Indici mari, după fluctuații mai mult sau mai puțin pronunțate, realizaseră și ramurile: pielărie (144,3), sticlă și ceramică (127,1). Singura aflată într-un neîntrerupt regres era industria lemnului, cu un indice de 88,8 față de 1924. Pentru același interval, indicele de producție ponderat a fost de 151,4¹⁰.

Paralel, s-a produs o diversificare a producției. În ramura metalurgică, s-a trecut la fabricarea materialului rulant pentru C.F.R. (locomotive, vagoane de călători și de mărfuri, cisterne pentru transportul petrolului etc.) și s-a inițiat producția de armament și a unor motoare necesare aviației. Și industria chimică își lărgise gama sortimentelor, adăugând la tradiționalele întreprinderi de distilare a petrolului, de săpunuri, de lumânări și altele, unități profilate pe diverși acizi, sulfatați, azotați, sodă, coloranți, lacuri, cerneluri, articole de cauciuc, din os etc.

Industria națională de apărare nu era însă capabilă să asigure înzestrarea armatei în proporție satisfăcătoare. Întreprinderile românești de armament se confruntau cu mari greutăți. Un exemplu este dat de uzinele *Copșa Mică-Cugir*, care, la jumătatea anului 1929, au reușit achiziționarea materialului necesar amenajării liniilor tehnologice, dar trecerea la producția de serie s-a dovedit dificilă, fiind necesare fonduri suplimentare pentru organizarea societății

¹⁰ Ioan Saizu, *op. cit.*, p. 110.

metalurgice. Efectele crizei economice au afectat și această întreprindere, care, în anul 1932, după ce a executat o comandă în valoare de 26 milioane lei, „a încetat orice activitate, închizându-și porțile și concediind lucrătorii”¹¹. Astfel, armata română a rămas dependentă de import, îndeosebi la mijloacele de transport auto și mașini de luptă (tancuri ușoare și grele, transportoare blindate ș.a.).

Referitor la direcțiile care trebuiau imprimare dezvoltării industriale, specialiștii militari au propus următoarele măsuri: „consolidarea industriilor de bază; favorizarea industriilor transformatoare ale produsului solului și subsolului nostru, care constituie importante materii prime naționale; ajutarea industriilor anumitor produse necesare exportului; în fine, susținerea cât mai completă a industriilor care ne garantează apărarea națională”¹².

Importanța traficului aerian era însă apreciată, aproape exclusiv, prin prisma capacității de a apăra integritatea teritorială. În consecință, plecând de la necesitatea înființării unei industrii aeronautice naționale, fără de care aviația nu se putea menține, s-a cerut constituirea unei societăți pur românești, fără apel la finanța străină, și adoptarea unei politici protecționiste complete. Pentru a încuraja și mai mult activitatea aeronautică, s-a recomandat instituirea de premii pentru cele mai bune construcții proprii în domeniul aviației¹³.

Dezvoltarea industriei proprii determina sporirea posibilităților de înzestrare a armatei, constituind „o cheazășie a siguranței naționale”, „elementul fundamental al stabilității naționale”¹⁴. O ramură nouă pentru industria românească a fost aeronautica. Bazele ei au fost puse în anul 1925, când a luat naștere *Industria Aeronautică Română (I.A.R.)*, întreprindere cu capital mixt, român și străin, pentru producerea de avioane. În anul 1929, când se prevedea încheierea programului pe cinci ani de modernizare a aeronauticii militare, erau înregistrate în serviciul statului român 444 de aparate. Aici erau incluse și cele de transport, școală și antrenament.

A fost elaborat un nou plan de înzestrare pe cinci ani, cu obiectivul dotării aviației militare cu 922 aparate¹⁵. Dar, criza economică va năruia acest plan. Astfel, în anul 1932, existentul de avioane de luptă se ridica doar la 278 aparate, cu 17 mai multe decât în

¹¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare, A.N.I.C.), fond Casa regală, dos. 25/1933, f. 1-4.

¹² C. Verdeș, *România. Studiu geografic, fizic, economic și militar (teatre de operațiuni)*, vol. I, București, 1939, p. 71.

¹³ G.C. Feric, *Cum putem avea o aviație militară și civilă puternică*, în „Aeronautica”, I, nr. 3, 1926, p. 25.

¹⁴ Enciclopedia României, 1939, p. 194.

¹⁵ A.N.I.C., dos. 37/1931, f. 1.

anul 1928¹⁶. Participarea statului la I.A.R., precum și la *Uzinele metalurgice Copșa Mică-Cugir*, era reglementată pe baza *Legii privitoare la întreprinderile industriale în legătură cu apărarea națională*, promulgată la 25 iunie 1925.

Creșterea capacității de producție a industriei a însemnat și o contribuție la realizarea produsului social și a venitului național. În anul 1913, produsul social era de 25%, iar venitul național de 19,6%; în 1929, se înregistrează o creștere a produsului social de 34,6% și a venitului național de 22,9%. Pondere principală în cadrul industriei nu era deținută de ramurile grupei „A” - a mijloacelor de producție -, ci de cele ale grupei „B”, a bunurilor de consum. Astfel, în anul 1922, grupa „A” deținea 34,2% din industrie, iar grupa „B” avea 65,8%; în anul 1928, se înregistrează raportul de 33,7% pentru grupa „A”, față de 66,3% al grupei „B”¹⁷.

O importanță strategică, pentru organizarea militară defensivă, o avea sistemul de comunicații al României. Drumurile și șoselele măsurau, în 1922, o lungime de 103.000 km. Căile ferate depășeau 10.000 km, în anul 1921, pentru ca, la sfârșitul deceniului al IV-lea, să ajungă la 11.410 km. Factorii de decizie politico-militari au luat măsuri pentru modernizarea căilor ferate existente, dublarea unor porțiuni și constituirea de noi tronsoane pe traseele Brașov-Nehoiiașu-Buzău, Bumbăști-Livezeni, Ilva Mică-Vatra Dornei. Au fost efectuate ample lucrări de modernizare a drumurilor naționale: București-Brașov-Cluj-Oradea, Ploiești-Buzău, Orhei-Bălți, București-Oltenița, Turnu Severin-Orșova-Mehadia, Turtucaia-Silistra-Constanța, Constanța-Mangalia-Balcic. S-a urmărit realizarea unui sistem de comunicații complex (rutier și feroviar) între diferitele regiuni ale țării.

O problemă a fost răscumpărarea de linii ferate. Din întinderea exploatată de administrația C.F.R., 4.380 km - 38% - erau deținuți de 47 societăți particulare, mai cu seamă în Transilvania și Banat. Urmărind o politică etatistă în materie de căi ferate în scopul consolidării economice și apărării naționale, Ministerul Comunicațiilor a fost autorizat prin lege, la 2 ianuarie 1923, să ia în exploatare sau să răscumpere toate căile ferate particulare de pe întregul teritoriu, iar, la 13 decembrie 1925, a dobândit dreptul de supraveghere și control asupra aceluiași categorii de linii. Ultima măsură era necesară, deoarece statul nu a putuse până atunci să răscumpere liniile și nici

¹⁶ *Loc. cit.*

¹⁷ N. P. Arcadia, *Industrializarea României. Studiul evolutiv-istoric, economic și juridic*, București, 1936, p. 169-174.

societățile respective nu s-au arătat dispuse pentru soluția propusă¹⁸.

În anul 1926, statul român a răscumpărat rețeaua societății austro-ungare de căi ferate de stat (STEG), preluând și serviciul unor obligații emise de ea, ca și liniile aparținând societății *Maramureșeana*, iar, în decembrie, a fost întocmit un proiect de lege prin care se cerea ratificarea convențiilor referitoare la răscumpărarea de către statul român a acțiunilor societăților anonime de căi ferate bihorene (54 km), căile ferate Arad-Cenad (252,436 km) și Matra-Crișana (150 km). Au continuat, în același scop, tratative și cu restul societăților particulare din Transilvania. În celelalte provincii, acțiunea de răscumpărare a început după anul 1928¹⁹.

S-au refăcut atelierele de reparații și întreținere a materialului rulant. Contractele încheiate, înainte de anul 1922, cu *Skoda*, *Industriewerke Warchalowski, Eissler & Co.*, *Maschinenfabrik, Paucksch, Prometheus, Smoschawer et Co.*, *Ringhoffer* erau extrem de dezavantajoase pentru România, ceea a dus la rezilierea lor, mai cu seamă pentru faptul că majoritatea lucrărilor puteau fi executate în țară. La sfârșitul anului 1925, rețeaua C.F.R. dispunea de 15 ateliere principale, cu o capacitate de 304 locuri acoperite pentru repararea locomotivelor, 184 locuri pentru verificarea și întreținerea vagoanelor de călători și 80 de locuri pentru executarea de lucrări de reparație la vagoanele de marfă²⁰.

O secție importantă a uzinelor de la Reșița a luat naștere prin înființarea fabricii de locomotive, în anii 1921-1922. Noua secție a fost proiectată și executată în regie proprie de Uzinele Reșița și cuprindea un atelier de cazane și o hală de montaj. Fabrica dispunea și de un birou de proiectare, cu personal specializat²¹.

Întreprinderea *Malaxa* a achiziționat parțial utilajul unei fabrici de locomotive din Germania aflată în lichidare, precum și cumpărarea licenței de la firma germană *Borsig*. Conform legii din 13 martie 1927

¹⁸ I.D. Dima, *Importanța căilor ferate române în bugetul public*, București, 1939, p. 95.

¹⁹ Victor Slăvescu, *Curs de transporturi*, București, 1930, p. 271-276; Ioan Saizu, *op. cit.*, p. 124-125.

²⁰ Un rol important l-a avut *Fabrica românească de mașini, ateliere de reparat locomotive și vagoane ing. N. Malaxa et Co.*, al cărei act de naștere a fost semnat în 1922. Singurul ei client era C.F.R., cu care a încheiat un contract avantajos, fapt ce i-a permis să facă, încă din 1924, investiții relativ mari. În anul 1927, între cele două părți s-a încheiat un alt contract pentru executarea și livrarea a 20 de locomotive noi.

²¹ Până în anul 1944 s-au produs la Uzinele Reșița 566 de locomotive noi și s-au reparat alte 1402. S. Bordan, G.C. Bogdan, *200 de ani de construcții de mașini la Reșița. 1771-1971*, vol. I, Reșița, 1971, p. 108.

privitoare la fabricarea de locomotive în țară, se prevedea ca întreprinderile cu un asemenea obiect de activitate să fie anonime și să aibă un capital subscris declarat. În anul 1928, după mai puțin de un an, fabrica a devenit operațională, pe porțile ei ieșind prima locomotivă cu abur, care purta numele constructorului român. În același timp, au fost instruiți muncitori români, care i-au înlocuit pe cei germani la încheierea termenului de contract.

Din anul 1931, fabrica de locomotive *Malaxa* a început fabricarea de automotoare echipate cu motoare *Diesel* tip *Ganz* și transmisii *Mylius* cu patru și cinci trepte. În paralel cu producția și reparația locomotivelor, s-a trecut și la fabricarea unui sistem de frână (sub licență *Knorr*) și a distribuitorului de aer.

Împreună cu inginerul Henry Holban, Nicolae Malaxa²² a pus la punct o strategie integratoare în spațiul național unificat pentru domeniul construcțiilor și exploatarea automotoarelor. Între anii 1932-1934, savantul George (Gogu) Constantinescu a folosit principiul sonicității la invenția sa *Convertorul sonic de cuplu*, aplicat cu succes la locomotivele și automotoarele produse la uzinele *Malaxa* din București.

În anul 1933, în plină criză economică mondială, uzina *Malaxa* livra locomotiva cu numărul 100. Anii care au urmat până la începerea celui de-al Doilea Război Mondial au fost ani de mare succes pentru uzina *Malaxa*, care a devenit una dintre cele mai productive din țară, fiind apreciată și cunoscută în lumea întreagă. Producția cea mai ridicată a uzinei s-a realizat în anul 1935, când s-au fabricat 93 de locomotive.

În 1936, s-a realizat prototipul primei locomotive *Diesel* de concepție românească care a intrat în fabricație de serie, livrându-se către CFR, în 1938, primul lot de 28 locomotive²³. La 14 septembrie 1926, a fost dată în folosință prima locomotivă de cale normală

²² Nicolae Malaxa a inițiat și implantat în România industriile: de aparataj pentru material rulant (1932-1943); motoare *Diesel* (1935); transmisii mecanice pentru automotoare, inclusiv sisteme de comandă (1936-1937); tuburi de oțel fără sudură (1937, după procedeul *Stiefel*); locomotive *Diesel* pentru CFR (1938); aparatura optică (1938).

²³ Începând din anul 1939, uzinele *Malaxa* au fost în măsură să construiască toate categoriile și tipurile de locomotive (seriile 50.100, 230.0, 142.000). Locomotivele din seria 151.001, de concepție românească, erau cele mai puternice din Europa la acea vreme și au avut un succes comercial răsunător la Târgul Internațional de la Milano din anul 1940. Datorită succesului dobândit în construcția de locomotive la uzinele *Reșița* și *Malaxa*, începând din anul 1930, în România nu s-a mai importat nici o locomotivă.

construită la Reșița, dotată cu instalații de ardere mixtă²⁴. Conform legii din 13 martie 1927, uzinei Reșița i-a revenit executarea unor importante comenzi de vagoane și locomotive. Începând cu anul 1924, nu s-a mai importat combustibil pentru căile ferate. La C.F.R. se afla cel mai mare număr de muncitori. În România, traficul era de 3-4 ori mai mic decât în statele industriale avansate. În raport cu profilul economic al unor regiuni, traficul era diferențiat substanțial²⁵. La creșterea lui s-a opus concurența pe care o făceau unele mijloace de transport.

Căile ferate de interes local aparținând societăților particulare din Transilvania, îndeosebi pe liniile înguste, erau concurate de traficul auto de călători, mărfuri și colete mici. De asemenea, transportul de petrol era puternic concurat de traficul prin conducte. În ansamblu său, traficul feroviar a suferit o modificare esențială, în sensul că parte din mărfurile care altădată se îndreptau spre Viena și Budapesta aveau acum direcția București, porturile dunărene și Marea Neagră.

Stațiile, împreună cu instalațiile lor, au fost refăcute, mărite și înzestrate cu aparatură și linii de garaj. Numărul lor a crescut de la 1.302 în 1924, la 1.417 în 1928, în vreme ce al haltelor s-a redus de la 260 la 147²⁶. Stațiile de frontieră au fost mult mărite și utilizate în raport cu cerințele traficului internațional; s-au refăcut triajele din Barboși, Brăila și Mărășești și numeroase poduri basculante, a fost sporită capacitatea de primire și expediere a stației Galați²⁷.

Cea mai mare parte dintre cele 154 de poduri distruse au fost complet refăcute, provizoriu sau definitiv. Unele au fost înlocuite cu construcții noi de cale dublă (de exemplu, marile poduri de peste Prut, între Galați și Reni și în zona Buzău). Podul de peste Dunăre a fost refăcut cu ajutorul angajaților de la Uzina Reșița²⁸.

La Marea Neagră, România avea șase porturi: Bugaz, Sulina,

²⁴ Până la acea dată, statul român nu a făcut în țară comenzi de acest gen. Vezi, *Istoricul dezvoltării tehnice în România*, vol. II, București, 1930, p. 35-36; apud, Ioan Saizu, *op. cit.*, 1981, p. 127.

²⁵ De pildă, transportul de mărfuri și călători pe calea ferată al unei jumătăți de Moldova - regiune cu profil agrar - a fost, în 1925, din punct de vedere cantitativ, egal cu traficul numai a două stații aparținând orașelor industriale Ploiești și Timișoara. Ioan Saizu, *op. cit.*, p. 128.

²⁶ „Anuarul statistic al României”, 1929, p. 145; 1934, p. 192-193.

²⁷ I. Miculescu, *Căile noastre ferate de după război*, în „Buletinul Căilor Ferate Române”, XIII, nr. 83-84, 1926, p. 2026; Ioan Saizu, *op. cit.*, p. 125.

²⁸ Terminarea, în anul 1923, a fabricii de locomotive, reorganizarea secției de turnătorie - începută în anul 1926 -, instalarea în anul 1927 a noii linii de macarale și a primelor mașini pneumatice etc. au constituit pârgurile prin care Reșița a contribuit la refacerea și dezvoltarea transporturilor feroviare.

Constanța, Mangalia, Cavarna și Balcic. Numai porturile Constanța și Sulina realizau un trafic important. Primul dispunea de 59 rezervoare pentru depozitarea petrolului, însumând o capacitate de 245.000 m³. Din punctul de vedere al nevoilor de apărare, traficul de cabotaj putea contribui la dislocarea forțelor de pe teatrul de acțiuni militare din est pe Frontul de Sud, iar, de aici, pe Dunăre, până în vestul țării. România s-a străduit să întrețină șenalul navigabil între Brăila și Porțile de Fier, operațiune foarte costisitoare din cauza bancurilor de nisip, care se deplasau și reduceau adâncimea optimă.

Pentru refacerea porturilor și a instalațiilor anexe, statul român a acordat, între anii 1919-1928, pe cale de credite extraordinare, suma de 268.551.954 lei. Deosebit de creditele de exploatare de 589.616.982 lei. Parcul fluvial și maritim a fost dotat cu noi nave construite în țară și străinătate, care au intrat în posesia Serviciului Porturilor Maritime, S.M.R., Direcției Docurilor, Inspectoratului General al Navigației și Porturilor, Administrației Pescăriilor Statului, S.R.D. și particularilor. În 1927, existau, în România, opt șantiere navale principale și două secundare, cu un capital social de 64.012.000 lei, cu instalații însumând 2.126 H.P. și cu 2.427 lucrători. Cheltuielile de reparații și repunerea în exploatare a vapoarelor S.M.R. s-au ridicat, între anii 1922-1927, la suma de 128.114.888 lei²⁹.

Traficul mediu al N.F.R. a fost, între 1922-1929, de 735.000 călători, 4.300 tone bagaje, 31.400 tone mărfuri în colete și 185.000 tone mărfuri diferite³⁰. Rezultatele financiare au fost însă deficitare. Se poate explica aceasta prin faptul că vasele, fiind vechi, necesitau reparații costisitoare și îndelungate. Statul a acoperit deficitul S.M.R. cu o parte a veniturilor realizate în porturi. În anii 1919-1929, s-au folosit pe asemenea cale 381.083.511 lei³¹.

Privitor la utilizarea spațiului aerian, aviația a fost constituită, inițial, într-un Inspectorat al Aeronauticii Militare. Începutul aviației civile a fost în anul 1920, când s-a înființat, pe lângă Ministerul Comunicațiilor, serviciul numit Direcția Aviației Civile. În 1923, invocându-se că lipsa de legătură între aviația civilă și militară contribuia la risipirea fondurilor și a eforturilor, s-a decis trecerea celei dintâi la Ministerul de Război. Măsura a fost combătută pe motivul că, prin contopirea lor, se încălcau principiile de existență ale aviației civile. În 1923-1924, cele două ramuri au funcționat cu bugete separate. Treptat, aviația civilă a devenit o anexă a aviației militare. În 1929, cu

²⁹ Victor Slăvescu, *Potențialul de război economic și financiar al României*, București, 1937, p. 394.

³⁰ *Ibidem*, p. 376.

³¹ M. Negru, *Viața României pe mare și pe Dunăre*, București, 1935, p. 167-168.

ocazia reorganizării ministerelor, aviația civilă a fost trecută de la Ministerul de Război la Ministerul de Industrie, socotindu-se că dezvoltarea ei trebuia să înceapă prin organizarea temeinică a industriei aeronautice naționale.

La 30 martie 1927, s-a alcătuit un comitet care a înființat Asociația Română pentru Propaganda Aviației (A.R.P.A.). Sub îngrijirea A.R.P.A. a fost organizată, în România, între 23 iunie-1 august 1927, *Prima expoziție de aviație*, iar, la 15 noiembrie 1928, s-a inaugurat o școală de propagandă aviatică. Necesitate construirii unei fabrici care să asigure parcul de avioane pentru traficul aerian nu a fost materializată în primii ani după război. Pentru început, s-au făcut două oferte: una de partea societății *Astra* Arad, de a pune la dispoziția statului întreaga sa experiență în construcția de motoare de aviație; consimțind remontarea instalațiilor sale într-o regiune centrală indicată de Ministerul de Război și construirea oricărui tip de motor semnalat; a doua, din partea unui grup de industriași, care se asiguraseră, în prealabil, de concursul tehnic al fabricii *H. Potez* din Paris. Nici o ofertă nu a fost acceptată, ceea ce a condus la întârzierea afirmării industriei aeronautice românești.

Șoselele, pe care se răspândeau cea mai mare parte a producției agricole și un însemnat volum de produse industriale, erau cele mai folosite în transporturi. Avântul luat de industrie a făcut ca activitatea transportului rutier să sporească și s-a impus o preocupare pentru modernizarea lui. Specialiștii au considerat necesar, pentru a se ajunge la o oarecare îmbunătățire a traficului rutier, să se sporească în mod simțitor limita de 71.600 lei pentru un kilometru de șosea națională. În realitate, alocările de sume pentru întreținere au fost în scădere, Astfel, în 1923, s-au repartizat numai 82.342.000 lei, iar, în 1926, suma era de 75.510.000 lei, pentru ca, în 1929, să fie alocați doar 61.000.000 lei. Fondurile alocate nu reprezentau nici 10% din necesar, ceea ce a influențat starea drumurilor, care nu corespundeau cerințelor moderne de trafic. Însuși ministrul Lucrărilor Publice, I. Nistor, declara, în iulie 1928, că „*drumurile lasă mult de dorit*”³².

Marele Stat Major român arăta că „*în forma lui modernă, războiul nu va mai putea fi dus numai de armată, el va pune la contribuție spontan, continuu și total, cu sau fără voința poporului, totalitatea mijloacelor unei națiuni; ca urmare, cu cât aceasta va fi fost mai din timp și mai complet pregătită să se apere, cu atât izbânda se obține mai repede, cu mai puține sacrificii - în vieți și în bani - și cu mai multe rezultate*”³³.

³² Apud Ioan Saizu, *op. cit.*, p. 132.

³³ Arhivele Militare Române (în continuare, A.M.R.), fond Marele Stat Major, dos. 28, f. 509.

În literatura de specialitate a vremii, se acredita ideea potrivit căreia victoria în războiul întregii națiuni urma a fi decisă de pregătirea acesteia pe planul economic. Necesitatea existenței unei armonii între strategia economică și strategia militară impunea ca elaborarea acestora să fie făcută concomitent. Determinante sunt materiile prime - în special combustibilul - și existența unei industrii de armament și echipament tehnic, necesare înzestrării unei armate moderne.

Pentru deceniul trei, este de remarcat efortul depus în vederea asigurării armamentului și mijloacelor de luptă, indispensabile înzestrării marilor unități și unităților nou înființate pe teritoriul României. Funcționarea acestora la parametri condițiilor câmpului de luptă era condiționată de calitatea materialelor. În situația dată, armata română dispunea de o varietate de categorii provenite din diverse surse și, în cadrul acestora, prezenta calibre și calități tehnice diferite.

Se impunea reducerea categoriilor și, pe cât posibil, uniformizarea calibrelor și trebuia îndepărtată dependența de industria de armament din străinătate. Toate acestea au generat dezbateri în cadrul cercurilor politice românești. Rezultatul a fost votarea în Adunarea Deputaților, la 11 iunie 1925, a *Legii referitoare la întreprinderile industriale în legătură cu apărarea națională*. În baza acestei legi, au fost înființate Uzinele Metalurgice de la Copșa Mică și de la Cugir pentru fabricarea de arme portative și de armament și muniție de artilerie, cu sprijinul concernului *Vickers și Industria Aeronautică Română*, cu capital și tehnologie franceză. Deși, până în 1929, s-a reușit achiziționarea materialului tehnic necesar amenajării liniilor de fabricație, trecerea la producția de serie nu a fost posibilă din cauza absenței mâinii de lucru calificate și a incapacității asimilării tehnologiei de fabricație.

Criza economică a adâncit dificultățile cu care se confrunta tânăra industrie de armament. Totuși, în deceniul trei, pe linia introducerii de armament modern în dotarea trupelor, s-a acceptat soluția achiziționării de materiale și piese de schimb pentru Regimentul de care de luptă și a 5.000 mitraliere model *Schwarzlose*, pentru completarea armamentului automat la unitățile de infanterie³⁴.

Analizând importanța industriei pentru apărarea națională, Victor Slăvescu scria: „Înapoia unor armate naționale care luptă pe câmpul de bătaie, se înșiră o a doua armată, a industriei, care procură arme, munițiuni, echipament, mijloace de transport etc. de o însemnătate considerabilă și de a cărei rodnică activitate atârnă în bună parte însăși rezultatele obținute de

³⁴ A.M.R., dos. 87, f. 15-37.

armată pe câmpul de luptă”³⁵. Existența rezervelor de petrol, a gazelor naturale, a materiilor prime vegetale, animaliere și minerale în cantități însemnate a creat convingerea justificată a posibilității dezvoltării unei industrii naționale pentru nevoile proprii de apărare. Dar, punerea în practică a acestui deziderat s-a dovedit a fi foarte dificilă.

Deși specialiștii militari argumentau necesitatea creării unei industrii naționale de apărare, în primul deceniu interbelic, factorii politici conducători nu au întreprins toate măsurile necesare. A fost acceptată concluzia că România, după 1918, dispunea de un potențial superior, care trebuia valorificat și pus în slujba apărării țării, potrivit principiului națiunii armate. În realitate, era o discrepanță între rezervele de materii prime (zăcăminte de minereuri de fier, zinc, pirită, aluminiu, mercur, plumb, aur, argint, mangan, antimonite) și gradul de valorificare³⁶.

În concluzie, inițiativele luate în anii '20 de forurile politice conducătoare de a crea uzine destinate producției mijloacelor de apărare națională au constituit puncte de plecare spre înzestrarea proprie a armatei. La 11 iunie 1925, Adunarea Deputaților a votat, în unanimitate, *Legea privitoare la întreprinderile industriale în legătură cu apărarea națională*. Strategia militară este dependentă de structura forțelor armate și se execută în orientarea pe care o dă în timp de pace pregătirilor de război, conducerii acestora pe toată durata conflictului armat și în principalele lui etape (campanii).

Măsurile organizatorice inițiate la nivelul conducerii politice, inclusiv prin *Legea relativă la organizarea armatei*, din 23 iunie 1924 și *Legea relativă la modificarea legii de organizare a armatei*, din 26 aprilie 1923, au fixat caracteristicile organismului militar românesc în funcție de potențialul industrial și financiar al țării și de doctrina apărării naționale. S-a avut în vedere progresul tehnic din domeniul armamentului, a cărui utilizare necesita o pregătire și o instrucție de luptă mult mai minuțioase, concomitent cu modernizarea și sporirea mijloacelor și materialelor de luptă, obiective a căror realizare a fost îngreunată de posibilitățile industriale și financiare reduse ale țării³⁷. Marele Stat Major român a întocmit planuri pentru crearea uzinelor care să lucreze pentru nevoile armatei.

³⁵ Victor Slăvescu, *Potențialul de război economic și financiar al României...*, p. 161.

³⁶ *Strategia militară românească în epoca modernă (1859-1999)*, București, 1999, p. 96.

³⁷ Ionel Romeo Drăgan, *Armata Română, Încotro? (Problemele integrării în NATO)*, București, 2002, p. 138.

La jumătatea deceniului 4 al secolului XX, sub presiunea evenimentelor politice internaționale, s-a trecut la restructurarea și redimensionarea precipitată a organismului militar, s-au efectuat modificări în repartizarea forțelor pe diferite fronturi, s-au înființat și organizat în grabă noi unități și mari unități, dar fără a avea posibilități proprii de dotare tehnico-materială corespunzătoare.

**THE NATIONAL DEFENSE INDUSTRY
IN THE ROMANIAN ECONOMIC AND FINANCIAL CONTEXT
(1920-1935)**

Abstract

The experience of the First World War has raised – with great acuity – the problem regarding the necessity of creating a national defense industry, capable of ensuring the endowment of the armed forces with modern war technique. In the disputes occurring over this matter two conceptions have basically emerged: some people called for the creation of a defense industry, able to provide the broadly used means of combat; they pleaded for the procurement of the heavy military technique from abroad, from those particular countries where it was cheaper and more sophisticated. Other people pleaded for producing the military technique within the country, on as large scale as possible. One characteristic of the evolution of the economic and military thinking in the interwar period is the theoretical substantiation of the correlation between economy and war.

Keywords: army, national industry, defense, economic crisis, endowment.

LECȚIE DESPRE ANTONESCU

– LICEUL „MIRCEA CEL BĂTRÂN” DIN CONSTANȚA –
1988/1989

Cuvânt înainte

Probabil în 1990 sau în 1991, fostul meu elev Nistor - care, în 1988, era în clasa a X-a a Liceului „Mircea cel Bătrân” din Constanța - m-a așteptat la gară, când veneam de la treburile mele din București, și mi-a pus în mână o casetă audio cu explicația: „V-am înregistrat, domnule profesor, la lecția privind România în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. - Bravo, Nistore, la Securitate ai dus-o în momentul respectiv? - Nu, domnule profesor, n-am dat-o nimănui, dar am ascultat-o într-un cerc foarte restrâns de colegi ai mei de la un alt liceu, care nu vroiau să creadă ce le spuneam eu despre profu' de istorie”.

Elevul Nistor, fiul lui Dan Nistor, medic și poet, era unul din cazurile speciale. Cufundat, până la urechi, în probleme tehnice, electrice, electronice, mecanice, venea la ore și-și vedea tot de motorașele lui. Eu m-am înțeles bine cu el. Dacă nu era dispus să dea în ziua respectivă teza la istorie, de pildă, o dădea atunci când vroia. N-a copiat niciodată. Era un băiat onest și curat la suflet¹.

Vreau să spun că, la liceu, n-am predat niciodată după manualul oficial de istorie. Dar, îl aveam la îndemână. În cei aproape cinci ani, cât am fost profesor la „Mircea”, nu m-a inspectat nimeni, niciodată. Eram solicitat în comisii pentru examene de gradul I, dar delegația nu-l numea pe „Gh. Dumitrașcu - dr. în istorie”, ci pe „profesorul de gradul I Gh. Dumitrașcu.” Mici răutăți administrative.

Revenind la lecțiile mele. În numeroase cazuri, ignorând cu totul programa și didactica, predam, mai ales la clasele a X-a și a XII-a, în felul introducerii la cursul universitar, predam integral o problemă, în două sau trei ore, și, apoi, pregăteam discutarea acesteia, o oră sau două, pe baza unui plan de seminar, cu bibliografie foarte accesibilă, cărți și reviste, de cele mai multe ori, chiar din biblioteca mea. Acestor

* Universitatea „Ovidius” Constanța.

¹ Pentru a-l înțelege mai bine pe Gheorghe Dumitrașcu, profesor de istorie la Liceul „Mircea cel Bătrân” din Constanța, între septembrie 1984-vara lui 1990, vezi Gh. Dumitrașcu, *Jurnal de credință și speranță. Constanța 20 mai 1982-20 decembrie 1999*, Constanța, Ed. Ex Ponto, 1996, *passim*.

ore le spuneam „ore de discuții”. Niciodată n-am scos un elev la lecție, la tablă. Niciodată n-am ridicat pe cineva să răspundă în picioare. Pentru că nu întrebam. Noi discutam. Elevii comentau, având pe bancă fișe, conspecte, cărți și chiar manualul. În cazul de față, era o asemenea lecție, parte a unui curs de formă universitară.

Pentru cine știe, conținutul manualului de clasa a X-a din anii ultimi ai societății socialiste creează posibilitatea comparației. Ce le vorbeam eu elevilor, ce era în manuale și în programe. Mai ales în probleme grave ale istoriei contemporane: „Insurecția armată antifascistă și antiimperialistă de la 23 august 1944”, fel de fel de eliberări, Regimul antonescian, problema prizonierilor de război sovietici, englezi și americani, problema evreiască și altele asemenea. În fine, monarhia, partidele politice și tot ce ține de pregătirea așa zisei insurecții.

Nu sunt sigur că mica mea „rebeliune” în problemă, ținută ca lecție de tip universitar, n-a ajuns la urechile Securității. De altminteri, într-o „fereastră”, ducându-mă la o cafea la restaurantul „Zorile” de lângă Liceul „Mircea”, am fost întrebat de un ofițer, pe care-l bănuiam a fi de un anume fel: „Ce mai faci, profesore?” Am răspuns în felul meu: „Lupt cu dușmanul de clasă”. La care, mi s-a dat replica: „Mai bine ai fi atent la dușmanul din clasă”. Dar n-am avut niciodată vreo problemă de acest fel din partea „organelor”².

Aceasta este, ca să zic așa, „nota informativă” după care prezumtivul cititor poate să se avânte în paginile care urmează, lecție³ ținută „domnilor” elevi și „domnișoarelor” eleve⁴.

„Domnilor,

Hitler l-a preferat pe Antonescu, pentru că acesta a garantat liniștea în țară, oferea Germaniei un potențial economic exploatat normal, armata română și avantajele strategice substanțiale. De altminteri, și încheiase un pact al petrolului. Este limpede că Hitler a fost în stare să sacrifice factorul ideologic pentru un factor practic, conștient, de tactică...îmi scapă mereu formula asta, a fost un practicant, un pragmatic.

Rebeliunea „legionară” a fost lichidată în două zile...legionarii au trebuit să iasă cu mâinile ridicate, iar liderii lor au fost reținuți de nemți, care i-au

² Oricum, pentru a înțelege și mai bine spiritul epocii, vezi Gh. Dumitrașcu, *Un episod cu semnificații târzii: „Clubul 12+1”*, în „Analele Dobrogei”, serie nouă, IX, 2006-2008, p. 365-378.

³ Caseta originală se află în posesia mea, într-o colecție de asemenea casete audio. Textul a fost descifrat și dactilografiat de Ana Preda, secretar șef al Comisiei de Învățământ și Cercetare Științifică a Senatului, 1998-1999. Nu am intervenit cu nimic pe text.

⁴ Antologic: Într-o pauză, elevi ai unei clase din care ieșeam, către alții, din clasa la care intram: „Piedone e șucărit. Iar ne-a zis <<tovarăși>>”.

duș în Germania. Nemții i-au duș în Germania, unde i-au ținut într-un fel de domiciliu forțat, într-un fel de lagăr, ca sperietoare pentru Antonescu. Horia Sima a fugit o dată și Antonescu a făcut un scandal enorm, încât Hitler a trebuit să-și ceară scuze.

Vreau să înțelegeți, domnilor, că Hitler nu l-a ajutat pe Antonescu. Hitler l-a preferat, ceea ce nu înseamnă că l-a ajutat. L-a ajutat prin faptul că nu a sprijinit Garda de Fier, l-a ajutat în sensul că cele două divizii aflate în România, înarmate până-n dinți, n-au trecut de partea Gărzii de Fier. Atâta doar, neutralitatea...neutralitatea á propós de acest conflict.

Domnilor, între ianuarie 1941 și 23 august 1944, în România, a fost instaurată o dictatură personală, dictatura antonesciană, având serioase - sau doar unele - elemente de dictatură fascistă, mai ales în legislație, dar nepuse în practică.

Vom aminti câteva dintre acele elemente: pedeapsa cu moartea numai pentru grevă, pentru încetarea lucrului, dar și pentru îndemnul la grevă, pedeapsa cu moartea pentru sabotaj, colpotarea zvonurilor se pedepsea extraordinar de dur. Colpotarea zvonurilor: să zicem că se zvonea că <<Antonescu este un idiot și duce România de râpă>>, era un zvon, pentru care aveai foarte mult de suferit.

Ei, bine, să revenim: colpotarea zvonurilor, sabotaj...țărănimea era obligată la muncă forțată, pe pământurile moșierilor, ai căror copii nu prea mergeau pe front. Ai moșierilor. Apoi, în întreprinderi, e drept că cea mai mare parte a muncitorilor n-au mers pe front, dar au fost supuși unui regim militarizat în întreprinderi. Toate întreprinderile fiind conduse de colonei, iar muncitorii sunt supuși regimului militar. Se introduce carcera, se introduce bătaia și pedeapsa cu moartea pentru neexecutarea ordinelor. În plus, se înființează lagărele și au loc numeroase condamnări la moarte.

Domnilor, dacă am judeca după lucrurile acestea, atunci formula de <<dictatură militară fascistă>> ar fi potrivită. Numai că, țin să vă anunț, o mică parte din ceea ce se spune în punctele acestea s-a realizat.

Permiteți-mi să vorbesc și din celălalt punct de vedere, despre unele aspecte care nu se încadrează în această definiție.

Domnilor, în primul rând că Antonescu a dominat fără Garda de Fier și împotriva Gărzii de Fier. Deci, dictatură fascistă fără Gardă și împotriva Gărzii. Creditul acesta este foarte greu de înțeles.

Doi: este adevărat că s-au pronunțat numeroase condamnări la moarte. Dar, trebuie să spunem că, în timpul lui Hitler, pentru chestiuni politice, pentru atitudini politice, n-au fost condamnați mai mult de 40-50 de oameni.

Domnilor, vă rog să fiți atenți. Pentru războiul pe care noi îl aveam cu rușii, un război ideologic, <<război împotriva bolșevicilor>>, <<război al crucii împotriva bolșevicilor>>, ca să omori 50 de oameni - cel mult -...vă dau cifra supermaximă. Au avut loc nemulțumiri ale muncitorilor, au fost arestări, dar nu omoruri.

Stimați tovarăși, sigur să s-au înființat lagăre, mai ales pentru evrei, mai ales în Basarabia și în Transnistria. Transnistria e România, adică România de dincolo de Nistru. Este teritoriul pe care noi îl primim, spre administrație, de la nemți, dincolo de Nistru, unde bine știți că exista o regiune serioasă moldovenească.

Doamne, Nistrul nu este o graniță care nu poate fi depășită. Era Prutul granița care nu poate fi depășită, mai ceva decât granița alfabetului. Aceea e mai teribilă decât granița Prutului. Când se va depăși această graniță a alfabetului, românii - care reprezintă 67% din populație, cel puțin -, când vor reveni la alfabetul latin, în momentul acela vor face un mare pas spre bine."

/Intervenție din sala de clasă - dialog imposibil de descifrat între profesor și elevi - aproximativ un minut -./

„Copiilor, vă dați seama că ăia din Piața Roșie înțeleg tot atât de bine ca și noi ce înseamnă cultura românească? Despărțirea de alfabetul ăla și apropierea de alfabetul nostru este încărcarea cu sfânta limbă românească.

Dar nu despre asta vom discuta, ci despre lagăre și Transnistria. Cine erau în lagăr? Comuniști, comisari sovietici - sunt comuniștii care sunt ofițeri politici, politrucii, comisari și evrei. Spre cinstea poporului român, aceste lagăre nu au fost cedate nemților. Numai două le-am pierdut: lagărele de la Rîbnița și Vapniarka. Le-am pierdut, au căzut pe mâna nemților și a fost prăpăd. N-au fost supraviețuitori.

E drept, stimați tovarăși, Antonescu a ordonat ca toate aceste lagăre, pe măsura retragerii frontului, să fie aduse în țară și să nu le lăsăm germanilor.

S-a întâmplat, în 1967-1968, un fapt cu totul și cu totul extraordinar. Pe o iarnă cumplită, avea loc înmormântarea unui colonel român de jandarmi, fost șef a șase sau opt lagăre de prizonieri ruși, comuniști - comuniști români, desigur - și evrei. Ceea ce este extraordinar de important e că acest cortegiu funerar a fost deschis de aproximativ 100 de coroane purtate de deținuți din acele lagăre. Și ei le-au dus, bătrâni acum fiind, pentru comportamentul extraordinar al acestui om. Scrise, nu auzite. Ion Voicu vorbește despre Sabin Motora, așa se numea acel colonel. Așa, ca idee.

Apoi, mai este o chestiune, stimați tovarăși. Despre lagărul de la Târgu Jiu vreau să spun numai atât. Vreau să înțelegeți că lagărele nu erau pentru exterminare, erau lagăre de izolare, i-zo-la-re. Și vom mai vorbi despre ele.

Închipuiți-vă următoarea scenă: lagăre în care se găseau în izolare...și Arghezi și comuniștii.. În lagărul de la Târgu Jiu erau și comuniști și legionari și erau, în același timp, și lideri politici și culturali, de pildă, Arghezi. A scris poemul acela, <<Baroane>>, la adresa lui Kissinger. Și stătea în fața casei, cu valijoara, și era întrebat: <<Domnule Arghezi, pe cine așteptați? - Ehei, aștept Siguranța, doamnă, aștept Siguranța să mă ducă.>>."

/Aproximativ un minut greu de descifrat de pe casetă, dar a cărei idee este că aici a fost și Petru Groza. Pușintel./

„Nu idealizez, dar vreau să spun că nu este vorba despre fascism, despre lagăre, așa cum suntem noi învățați.

Dar, să revenim...

Un alt element: tratamentul aplicat evreilor. România este singura țară aflată sub umbra <<ciumei brune>> - asta ce-o mai fi? -, fascistă, a Germaniei, unde nemții îi eliminau, trimițându-i în lagărele de gazare.

O luăm de sus în jos. N-au fost trimiși.

S-a acordat protecție tuturor, indiferent de concepție, de religie, de politică, de culoare, tuturor celor care se aflau pe teritoriul țării noastre. Circa 250 000 de oameni fugiți din toate lagărele din toată lumea. Cei care au venit pe teritoriul țării noastre, printr-un ordin expres al mareșalului Antonescu, au fost apărați de legile țării: <<Nimic să nu li se întâmple acestor oameni, dacă ei, prin câte au trecut, au fost salvați la noi, cu atât mai mult să găsească protecție>>.

Mai mult decât atât, evreii n-au purtat steaua lui David, n-au purtat steaua galbenă. Ce se întâmplă, domnilor... munca forțată la care i-am supus pe evrei! Țin să vă anunț ce muncă trebuiau să depună cei 100 000 de evrei. 50 000 erau intelectuali și, în virtutea faptului că erau intelectuali, erau scutiți de <<munca obștească>>, <<munca forțată>>. Vreo 20 000 dintre ceilalți au venit cu certificate medicale pentru că jumătate dintre ei erau medici și cea mai mare parte dintre ceilalți au mituit. Pentru că, în țara noastră, se mituiește, probabil că de asta trăim noi în <<mit>>. Și, din munca forțată, au fost câte cinci zile pentru fiecare pe săptămână. Dacă voi considerați că asta-i muncă <<forțată>> și distrugătoare a poporului evreu, atunci consider și eu.

Mai mult decât atât: România este singurul stat din lumea acelei lumi în care a existat o minoritate evreiască, în acel timp, cu profesori evrei și români, cu studenți evrei. E drept, nu cu acest număr. Dar a existat o universitate evreiască. Antonescu a avut numeroase conciliabile, a purtat discuții cu diverși lideri internaționali ai evreilor.

În plus, stimați tovarăși, în teritoriul cedat Ungariei - unde știți bine că am pierdut vreo 90% dintre evreii de acolo - au fost duși... în teritoriul acela, numeroși români din România au ajutat la trecerea în România, salvând câteva mii de evrei.

Este drept, un incident pătează toată chestia asta: masacrul evreilor de la Iași, din iunie 1941. Domnilor, nu este opera noastră. Este opera Gestapo-ului și a unor legionari. Se zice că a fost amestecat și un soldat. Antonescu a cerut imediat să fie împușcat. Se zice că a fost trimis pe front sau a murit ș.a.m.d.

Ce s-a întâmplat la Iași? Iașiul era imediat în spatele frontului și era o mare aglomerație de evrei. Văzându-i, Gestapo-ul pentru că asta era voința lui...cărui autoritățile i s-au opus hotărât - i-au adunat, vreo 7-8000, i-a suit în vagoane și i-a purtat, zi de vară, prin țară, pe linii, într-o înghesuială

infernală, fără hrană, fără apă, fără nimic, nimic. 3000 dintre ei au murit. Erau percheziții pe care le făceau nemții pe teritoriul nostru, cu evreii noștri. Și aici s-au petrecut multe acte de omenie. Însă, incidentul nu poate fi pus în cârca lui Antonescu. El nu a știut, era mult prea aproape frontul pentru așa ceva.

Domnilor, pe de altă parte, trebuie să spunem în mod deschis că, de fapt, sub Antonescu a existat o Opoziție. O Opoziție pe care <<dictatorul>> a acceptat-o tacit. Îi las pe comuniști la o parte - aici este altă problemă -. Exista o Opoziție burgheză, în frunte cu Maniu și Brătianu, pe care o putea aresta de 50-70 de ori pe zi. Știa tot ce mișcă. Aceasta nu a fost arestată, ci, dimpotrivă, Antonescu a primit scrisorile lor, prin care-l făceau harcea-parcea, și cărora le mai și răspundea. Între altele: <<Domnule Maniu, dacă dumneata crezi că eu conduc prost țara, treci dumneata, ia-ți responsabilitatea și salvează România. Eu sunt generalul Antonescu. Mă pun imediat la dispoziția dumată, în calitate de general.>> Maniu n-a vrut. De fapt, n-a venit nici atunci când puterea i-au dat-o comuniștii, n-a venit nici atunci, n-a venit."

/Aici urmează, neclar, o discuție între profesor și elevi/.

Revenim, domnilor. Mai mult decât atât, trebuie să ne imaginăm că Opoziția românească a acționat, în ultimă instanță, cu aprobarea tacită a lui Antonescu sau, cel puțin, cu aprobarea clară a lui Mihai Antonescu, pe care Ion Antonescu l-a apărat în toate situațiile. Sub egida lui Ion Antonescu, Mihai Antonescu era vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Interne. Nu, nu era între ei niciun grad de rudenie, repet, nicio picătură de sânge.

/Aici am provocat un joc de cuvinte de genul: „Da, între noi și vecinii noștri există o puternică legătură de sânge. Bălți de sânge pe care ni l-am vărsat reciproc.”/

Revin, domnilor și, cum spunea Antonescu însuși, l-a lăsat pe Mihai Antonescu să trateze cu Ciano, ministrul de Externe al Italiei, despre o ieșire concomitentă din Axă a României și Italiei, în 1943. Pentru lucrul ăsta, Ciano a fost împușcat de socrul său, Mussolini, iar lui Ion Antonescu, Hitler i-a servit dosarele, pentru a-l da afară pe Mihai Antonescu și n-a ținut. Antonescu n-a vrut să-l dea afară.

Delegațiile pe care pe care le-au trimis partidele...Vișoianu și ceilalți, în străinătate, erau plecate cu pașaport dat către toată lumea, nu umblau brambura și făceau două jocuri: pentru Opoziție și pentru Antonescu. Eu nu vreau să-l apăr pe Antonescu.

Iată încă o problemă: cea a prizonierilor de război. Domnilor, România a avut 100 000 de prizonieri sovietici. Dintre aceștia, în timpul războiului, au murit 5 000 de pe urma bolilor, accidentelor, rănilor etc., un procentaj de 5%, care este de înțeles.

Cum s-au purtat românii, autoritățile române cu prizonierii sovietici?

Soldaților li s-a dat hrana soldaților români. Toți au locuit în barăci sau în case zidite și li s-au asigurat schimburi, lenjerie, o dată pe săptămână, și baia caldă, o dată pe săptămână. Tatăl meu a fost prizonier la ruși, nu am să mă apuc acum să vă spun... Apoi, ofițerii sovietici au avut hrana ofițerilor români, dar n-au avut indemnizație, n-au primit salarii și salariul corespunzător ofițerului român. De ce? Vă spun că rușii nu au aderat la hotărârea de la Haga din 1924...pentru că rușii nu au aderat la hotărârea privitoare la regimul prizonierilor de război și de aceea n-au primit, repet, salariul de ofițer, dar, în rest, au avut tot respectul. Ba, mai mult, prizonierii care vroiau s-o ducă și mai bine, puteau să lucreze în specialitatea lor, primind jumătate din salariu. La Titan-Călan, prizonierii munceau cot la cot cu muncitorii români, împărțind munca cu ei. Au mai mârâit polițiștii, pe ici, pe colo, însă era limpede"/ aici urmează un text pe care nu l-am putut descifra întocmai/. „Mie îmi spuneau muncitorii din Călan cam așa: <<Lucram alături de Ivan. Ivan ăsta era un mâncău, nevastă-mea știa că nu-i ajunge mâncarea de acolo și mai pune și pentru el o bucată.>>.

Pe de altă parte, au fost închiriați unor moșieri, dar cu contracte clare privitoare la hrană, la condiții igienice... Am avut în mână un document de la Peștera sau de la Mircea Vodă, oricum, dintr-un sat dobrogean, prin care un moșier, Moțoi, nu-și respectase angajamentele în legătură cu prizonierii, motiv pentru care autoritățile și-au retras prizonierii.”

/Aici urmează două confesiuni pe care nu le-am putut descifra în totalul lor. Rețin că era vorba despre ce se putea spune și ce nu. Pe de altă parte, îmi aminteam scene din copilărie, în care prizonierii ruși erau, la mine în sat, realmente, stăpânii satului./

„Și, acum, vă rog să nu scrieți. Eu voi încerca să vorbesc, vorba ăluia <<Dom'le, nu că nu știu ce vă spun, dar nu știu cât să vă spun și cum, din ceea ce știu.>> Oricum, rușii erau stăpânii satelor, din toate punctele de vedere.

Domnilor, în legătură cu prizonierii englezi. Aceștia, în România, erau puțini, de ordinul câtorva sute - dintre spioni și dintre aviatorii căzuți întâmplător -. Pentru că aviatorii englezi erau cam de 50 de ori mai buni decât cei americani, iar cei americani, în partea finală a războiului, erau cam de 20 de ori mai buni decât japonezii. Iar românii erau mai buni decât toți ceilalți la un loc.”

/Și urmează niște comparații între aviatorii diverselor armate din al Doilea Război Mondial, eu susținând ceea ce citisem în *Inimi cât să cuprindă cerul patriei*./

„Să știți că acești prizonieri englezi primeau salariul corespunzător funcției lor în armata română. Ei erau ținuți într-o foarte mare siguranță, pentru că nemții vroiau să li-i dăm măcar pentru interogatoriu. N-am cedat cererii. Mai mult decât atât, noi i-am prins, știam de instalațiile lor de vorbire și de ascultare. Și, întrucât statul nostru nu avea mașinării sofisticate, noi îi

foloseam pe ei în discuțiile dintre noi și Puterile Aliate. Deci, spionul englez, care fusese funcționar în România 20 de ani, trăia, vedeți bine, la Prefectura Poliției Capitalei: <<Să știți că mâine seară avem de discutat cu ai voștri. Uite textul pe care trebuie să-l codifice...>>

Prizonierii americani erau mulți, cu totul sunt de ordinul miilor. Stupefacția lor - au fost niște copii, la urma urmei -, căzuți din cer, după ce ne-au bombardat teritoriul, faptul că au fost primiți de țărani români a fost, pentru ei, un paradox fantastic. Deci, cu 10 minute înainte, bombardaseră, le-a sărit puțintel avionul în aer și au căzut cu parașuta pe un câmp. Oamenii i-au păzit, le-au dat de mâncare, i-au pansat și i-au încredințat jandarmilor, ca să nu cadă pe mâinile nemților. A fost un timp de neînțeles pentru ei, pentru aviatorii americani. După aceea, au fost trimiși în niște lagăre cu condiții foarte bune, din toate punctele de vedere, cu posibilitatea de a avea legături cu Crucea Roșie și cu familiile lor. A fost o chestie fără precedent, o chestie de neînțeles. Au fost vizitați de Martha Bibescu, de Regina Mamă Elena și de regele Mihai, care, mersi, știau englezește. Prizonierii o duceau bine din toate punctele de vedere, cu hrană excepțională, cu terenuri de sport. Da, și cu șampanie. Corespondența lor arată, pur și simplu, că au fost stupefiați de modul în care au fost primiți în România. Și ei au primit salarii conform gradelor lor. Mai mult decât atât, toți soldații și ofițerii morți, indiferent de situația lor, au fost înmormântați cu onoruri militare de armata lor - a noastră? - Ceva extraordinar.

Domnilor, respectuos îmi permit să spun să nu trag o concluzie privitoare la caracterul dictaturii << militare fasciste >> a lui Antonescu."

**LESSON ABOUT ANTONESCU
„MIRCEA CEL BĂTRÂN” HIGHSCHOOL
FROM CONSTANȚA – 1988/1989**

Abstract

The present material is a lesson, part of a series presented by the author, who was a teacher at „Mircea cel Bătrân” Highschool. Out of any book or political material, the author presented to the pupils aspects of the political regime from Romania in 1941-1944 and the personality of the General and Marshal Ion Antonescu. The lesson was dangerous for the one who presented it in this way. This is why, naive and cautious, he uses against his habit, several times the phrase „Esteemed comrades”. Anyhow, the fact that it is published today – the author keeps the secretly recorded audio tape of a pupil of that time – it is a proof that, maybe, now and then the truth could have been said about absolute taboo issues like the war with the Russians,

the prisoners of war, the Jewish issue – which became today, in view of some, neither more or less than a Romanian holocaust.

Keywords: lesson, history, Ion Antonescu, concentration camps, prisoners, „Mircea cel Bătrân” High school Constanța.

DIN ISTORIA VIEȚII POLITICE ROMÂNEȘTI. REORGANIZAREA PARTIDULUI NAȚIONAL ȚĂRĂNESC ÎN EXIL

În istoria vieții politice românești, Partidul Național Țărănesc se detașează clar, prin traiectul său sinuos - chiar spectaculos, uneori - față de evoluția clasică a altor partide politice. Înființat în 1926, prin unirea Partidului Național Român din Transilvania, condus de Iuliu Maniu, cu Partidul Țărănesc al lui Ion Mihalache, P.N.Ț. a avut o lungă evoluție, reușind să depășească marea criză economică din 1929-1933, să găsească forme proprii de manifestare în timpul regimului comunist, atât în țară, cât și în afara ei, și să revină în fruntea țării, prin guvernarea 1996-2000. Este bizar că, deși a supraviețuit crizei mondiale, celui de-al Doilea Război Mondial și comunismului, P.N.Ț. a „reușit” performanța negativă de a-și disipa forțele în urma guvernării sale post-decembriste, care trebuia să-i întărească poziția și nicidecum să i-o slăbească. Să stea oare la baza acestui fapt dispariția autenticei clase țărănești și a idealurilor ei sau jocurile politice de culise care frământă, de douăzeci de ani încoace, România? Greu de spus!

Ce putem spune cu certitudine este faptul că P.N.Ț. a avut, permanent, în fruntea sa, atât înainte de 1947, cât și după 1989, oameni de mare valoare, precum fondatorii partidului în perioada interbelică sau pe Corneliu Coposu, după revenirea la democrație, personalități care au promovat mereu interesele naționale și care, într-o formă sau alta, au fost dați la o parte, la un moment dat. Acest paradox este cu atât mai evident cu cât Partidul Național Țărănesc a fost singurul partid politic românesc care a reușit performanța *de a-și continua existența și de a activa în exil, într-o formă organizată și bine încheată*. Or, articolul de față își propune să ia în discuție tocmai această perioadă, care a rămas, pentru mulți dintre noi, destul de puțin cunoscută, în care Partidul Național Țărănesc a fost singurul partid politic românesc - în afara celui comunist - care a reușit să se manifeste ca atare.

Se naște întrebarea, firească, de altfel, dacă partidele politice din exil au fost reprezentantele celor din țară, în condițiile în care marea

* Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc; e-mail: roxanne_albu@yahoo.com.

masă a refugiaților români a fost, permanent, frământată de divergențe și contradicții, iar organismele politice create au fost sortite eșecului, și, dacă au fost, care a fost valoarea acțiunilor lor? Social-democrații, grupați cei mai mulți în jurul lui Iancu Zissu, iar național-liberalii, conduși de Gheorghe Assan și Naum Gheorghe, nu au reușit să se organizeze sub forma unor partide politice autentice și aceasta, în primul rând, datorită numărul mic de membri aflați în exil.

Alta a fost însă situația în cazul Partidului Național Țărănesc, care număra circa 200 de reprezentanți aflați în exil - după unele estimări¹ -, iar, după rapoartele Securității, „aproximativ 700 de membrii, dispersați în străinătate, în special în America și Europa”².

Unii dintre fruntașii țărăniști se aflau în străinătate încă dinainte de 23 August 1944, fiind trimiși de șefii partidului cu diferite însărcinări. Astfel, Cornel Bianu fusese trimis la Londra de către Iuliu Maniu încă din 1941, pentru a-și crea legături folositoare în cazul victoriei Aliaților în cel de-al Doilea Război Mondial. Alți trimiși speciali în Anglia au mai fost Ștefan Nenițescu - care a condus Comunitatea Română - și Pavel Pavel, ultimul sosit însă după 23 August 1944 -, ambii cu însărcinări speciale legate de scoaterea României din război³.

Referindu-se la această etapă incipientă de constituirea a P.N.Ț.-ului în exil, Aurel Sergiu Marinescu atrăgea atenția că, în mod curios, Partidul Țărănesc din exil s-a coagulat în jurul unor foști diplomați români, ca Grigore Niculescu-Buzești, Alexandru Cretzianu și Constantin Vișoianu, care ori nu fuseseră niciodată membrii P.N.Ț., ori părăsiseră organizația încă dinainte de război. În schimb, afirma același autor, adevărații reprezentanți țărăniști - precum profesorul Augustin Popa -, care aveau și însărcinări speciale din partea conducerii din țară, au jucat un rol secundar în organizarea P.N.Ț.-ului în exil⁴.

Nu știm în ce măsură cei trei foști diplomați români s-au erijat în reprezentanții P.N.Ț.-ului în exil, dar știm, în mod cert, că strânsa lor colaborare a avut un substrat pecuniar, acela fiind utilizarea, după bunul lor plac, a fondului național din Elveția. Într-un articol dedicat acestei chestiuni⁵, am arătat că, deși fondul elvețian fusese creat cu un

¹ Ioan Calafeteanu, *Politică și exil (1946-1950), Din istoria exilului românesc*, București, Ed. Enciclopedică, 2000, p. 45.

² Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, (în continuare A.C.N.S.A.S.), fond informativ S.R.I., dos. 184, f. 40.

³ Aurel Sergiu Marinescu, *O contribuție la istoria exilului românesc*, vol. II, București, 2002, p. 111.

⁴ *Ibidem*, p. 116-117.

⁵ Delia Cornea, *Contribuția la cunoașterea chestiunii „Fondul elvețian” în lumina*

scop bine determinat - de a susține intelectualitatea românească de peste graniță în acțiunile ei -, acesta a fost folosit în mod discreționar de către troica Buzești-Cretzianu-Vișoianu, iar, după moartea lui Niculescu-Buzești, Alexandru Cretzianu a fost cel care a controlat în totalitate aceste resurse.

Cei câțiva lideri politici țărăniști s-au implicat, de la început, în acțiunea de susținere a cauzei naționale și de luptă împotriva comunismului instalat cu forța armelor în țară. O primă astfel de manifestare este constituirea unui grup de acțiune la Geneva, care avea ca scop apărarea intereselor țării în cadrul Conferinței de Pace de la Paris. Cum, la aceea dată, se afla instalat în țară guvernul comunist dr. Petru Groza, aservit intereselor Uniunii Sovietice, delegația română oficială, aflată sub conducerea ministrului de Externe, Gh. Tătărescu, primise un mandat clar delimitat pentru misiunea sa, fixat în cadrul ședinței din 9 august 1946 a Consiliului de Miniștri. În lumina acestui mandat, așa cum au relevat discuțiile purtate de delegația oficială la Paris, nu s-a pus în niciun fel problema reintegrării teritoriilor pierdute în urma ultimatumurilor sovietice din iunie 1940 și a Tratatului de la Craiova din același an⁶.

Totuși, în străinătate - la Geneva și, mai apoi, la Paris -, activa un număr restrâns de personalități românești, care au redactat și prezentat un original Memoriu, intitulat *România în fața Conferinței Păcii*, datat 29 iulie 1946⁷. Grupul de acțiune reunea mai mulți diplomați de carieră, precum Grigore Gafencu, Brutus Coste, Raul Bossy, Grigore Niculescu-Buzești, V.V. Tilea, Nicolae Petrescu-Comnen și Al. Cretzianu, dar și unii reprezentanți ai partidelor istorice din țară, precum George Răuț și Augustin Popa.

În hotărârea luată în urma unei ședințe desfășurate la Geneva, în zilele de 10-11 iulie 1946, se arată că: *„În urma îndemnurilor și a îndrumărilor primite de la fruntașii din țară”, apărători ai cauzei naționale, și dornici noi înșine să coordonăm străduințele pe care fiecare dintre noi le-a depus și le depune pentru această cauză, subsemnații, întruniți la Geneva la chemarea lui Gr. Gafencu, în zilele de 10 și 11 iulie 1946, am hotărât să strângem și mai mult legăturile dintre noi, formând numai decît un grup de acțiune pentru organizarea și îndrumarea activității românilor din afară, care împărtășesc credințele noastre. Organele permanente ale acestei organizări*

presei din exil și a documentelor Securității, în „Caietele INMER”, nr. 12, p. 6-8.

⁶ Gh. Buzatu, *Cel dintâi „bilanț” al participării României la Conferința Păcii din 1946*, în „Dosarele istoriei”, IX, nr. 1 (89), 2004, p. 39-40.

⁷ *România la Conferința de Pace de la Paris*, București, Regia Autonomă „Monitorul oficial”, 2007, p. 9-10.

^{*} Iuliu Maniu, C. I. C. Brătianu și C. Titel-Petrescu.

vor fi desemnate în deplină înțelegere cu frunțașii din țară și la momentul stabilit de ei. (...) Dată fiind importanța și urgența Conferinței de Pace, am convenit să desfășurăm numaidecât la Paris o activitate cât mai intensă. În acest scop hotărâm să dăm tot sprijinul nostru lui Gr. Gafencu, care a fost desemnat să asigure la Paris apărarea intereselor românești”⁸.

Ulterior, în cursul anului 1948, unii diplomați români aflați în străinătate au înțeles că situația din țară devenise mult prea complicată ca să mai poată spera la o răsturnare din interior a guvernului comunist. De aceea, singurele acțiuni posibile trebuiau să vină din exterior. În acest sens, într-o scrisoare adresată lui Gr. Gafencu, generalul Rădescu aprecia că: „...în cazul când situația în Țară s-ar înrăutăți și partidele din opoziție n-ar mai fi în stare să activeze, să se purceadă la formarea unui comitet care să ia conducerea acțiunii în lupta împotriva guvernului impus Țării prin forță de către Soviete. După arestarea domnului Maniu, și în urma dizolvării Partidului Național Țărănesc, mi s-ar părea că situația a devenit astfel încât aducerea la îndeplinire a hotărârii de la Geneva nu mai poate suferi amânare. Aceasta fiind starea de lucruri, mi-aș îngădui, ca fiind cel mai în vârstă dintre semnatarii protocolului de la Geneva - și numai în această calitate - să fac următoarele sugestii: 1) Să se păsească de îndată la formarea comitetului; 2) În compunerea comitetului să intre toți semnatarii de la Geneva, urmând să fie cooptat și domnul Vintilă Brătianu, pentru ca și Partidul Liberal să aibă mai mulți reprezentanți (...)”⁹.

Acest Comitet, amintit de către generalul Rădescu, viitorul organism reprezentativ al românilor din exil, și-a găsit o primă formă de expresie în organizarea, în ianuarie 1948, a unui Comitet al Partidelor Politice din străinătate, la care conlucraseră atât liderii țărăniști, cât și reprezentanții Partidului Liberal și ai Partidului Social Democrat Independent, adică cele trei mari partide care colaboraseră la pregătirea actului de la 23 August 1944.

Anunțul oficial de constituire, făcut public în presa românească din exil, enunța rațiunea și principiile înființării unui astfel de organism: „Date fiind circumstanțele politice actuale, considerăm indispensabilă coordonarea acțiunii noastre politice pentru a asigura continuitatea juridică a statului român și continuitatea luptei pentru redobândirea independenței naționale și a libertăților democratice”¹⁰.

⁸ Hotărârea întâlnirii unor frunțași ai exilului românesc întruniți la Geneva, în zilele de 10-11 iulie 1946, în Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 77-78.

⁹ Scrisoarea lui Nicolae Rădescu către Grigore Gafencu, în Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 103-104.

¹⁰ „La Nation Roumaine”, nr. 5, 1 aug. 1948, p. 3; „Buletin de Informație pentru români din exil” (în continuare „B.I.R.E.”), nr. 22, aug. 1948, p. 6.

Actul de naștere al Consiliului Partidelor Democratice Române era semnat de Partidul Național Țărănesc, prin reprezentanții săi, Grigore Niculescu Buzești, Augustin Popa, Emil Ghilezan și Cornel Bianu; din partea Partidului Național Liberal semnau Mihail Fărcășanu și Vintilă Brătianu, iar Partidul Social Democrat Independent era reprezentat de Iancu Zissu¹¹.

Constituirea Consiliului Partidelor a reprezentat doar un prim pas în crearea unui alt organism, ce trebuia să reprezinte interesele tuturor românilor aflați în exil - Comitetul Național Român.

Una din concepțiile privitoare la rolul Comitetului era aceea ca noul organism să joace rolul de guvern în exil, considerându-se că guvernul comunist din țară, impus cu forța, nu putea fi reprezentativ. Cum funcțiile unui guvern în exil nu puteau fi decât politice, Comitetul urma să fie format din reprezentanți ai partidelor politice, proporțional cu forța lor politică din țară și cu numărul de membri aflați în țară și străinătate. Conform rezultatelor reale ale alegerilor din noiembrie 1946, P.N.Ț. obținuse cel mai bun procentaj de voturi, fapt ce, în viziunea liderilor țărăniști, ar fi dat întâietate acestui partid. Acest punct de vedere a fost însă combătut atât de Nicolae Rădescu, cât și de reprezentanții celorlalte două partide, considerându-se necesară cooptarea unor personalități marcante ale exilului românesc, fără vreo apartenență politică.

Deși constituirea și funcționarea Comitetului Național Român nu reprezintă subiectul prezentei lucrări, nu putem să nu aducem în discuție poziția manifestată de țărăniști în legătură cu rolul pe care partidul lor trebuia să-l joace în acest organism reprezentativ. Astfel, în procesul-verbal al celei de-a doua întâlniri ținută de frunțașii români la Hôtel Vouillemont (ianuarie 1948), țărănistul Horațiu Comănicu¹² susținea supremația partidelor în conducerea acțiunii politice și, în mod special, a P.N.Ț.-ului: „*Partidele sunt acelea ce reprezintă Țara. Printre partide, în primul rând este Partidul Național Țărănesc. 10.000 de frunțași național-țărăniști zac în închisori. E o datorie pentru noi de a răsplăti jertfa lor și în special aceea a domnului Maniu*”¹³.

Fiind cei mai numeroși în exil din rândul reprezentanților celor trei partide, țărăniștii considerau ca un fapt firesc ca P.N.Ț.-ul să aibă un rol preponderent în formarea și funcționarea Comitetului Național

¹¹ *Ibidem.*

¹² Inițial, Horațiu Comănicu a fost un membru de seamă al Mișcării Legionare, pentru ca, după 1944, să adere, împreună cu un număr restrâns de foști legionari, la Partidului Național Țărănesc.

¹³ *Proces-verbal al celei de a doua întâlniri de la Hôtel Vouillemont (17 ianuarie 1948), în Ioan Calafeteanu, op. cit., p. 129.*

Român, deși ideea de la care se pornise fusese aceea nu de a crea un organism subordonat partidelor, ci de a uni partidele în jurul unei acțiuni politice comune.

În realitate însă, așa cum sublinia istoricul Ioan Calafeteanu, chiar și Consiliul Partidelor Politice „s-a aflat de la început sub dominația Partidului Național Țărănesc, care îl va folosi pentru a-și impune un monopol al puterii în cadrul Comitetului Național Român, format la 6 aprilie 1949, sub președinția generalului Nicolae Rădescu”¹⁴.

Interesant este că, în paralel cu eforturile pentru crearea acestui nou organism, țărăniștii din exil și-au intensificat eforturile pentru a-și crea o organizație proprie, fapt ce demonstrează existența unei concepții bine conturate cu privire la rolul pe care urmau să-l joace în afara granițelor țării. Subscriind acțiunea politică idealului național, țărăniștii din exil formulau noile obiective generale ale partidului: „lupta împotriva comunismului; lupta pentru eliberarea țării; lupta pentru ajutorarea și salvarea celor din închisorile din țară”¹⁵, iar, ca obiective imediate, se preconizau: „acțiuni de prezentare a situației din țară; salvarea intereselor României; strângerea legăturilor cu factorii politici și economici din străinătate, pe care să se poată sprijini P.N.Ț. în viitor”¹⁶.

Cât privește poziția politică adoptată de către țărăniștii un articol, intitulat *Național-țărănistul în exil*¹⁷, sublinia ideea că, obișnuit să lupte „cu liberalii, apoi cu guvernele regimului Carol II, apoi cu legionarii, apoi cu Antonescu și, în final, cu comuniștii, partidul național țăărănesc a fost mereu în război”, mobilizarea lui permanentă reușind să șteargă o parte din disensiunile existente între membrii lui și să accentueze spiritul partizan. Din păcate, în această continuă luptă, adversarul devenise „un scop în sine”, iar atitudinea țărăniștilor, permanent mefiantă, suspicioasă și combativă, ridica o piedică în realizarea unei apropieri față de alte forțe politice. Ori, tocmai această „izolare” a țărăniștilor era considerată extrem de dăunătoare, afectând „profund procesul de negocieri din cadrul exilului românesc pentru crearea Comitetului Național Român”¹⁸.

În date concrete, anevoiosul proces de refacere a P.N.Ț.-ului din exil a început cândva în toamna anului 1947, desfășurându-se în jurul unor personalități, printre care Grigore Niculescu-Buzești și A. Popa. Deși Niculescu-Buzești părăsise partidul încă din 1938, se pare, totuși, că primise o împuternicire specială de la Iuliu Maniu și de la ceilalți

¹⁴ *Ibidem*, p. 66.

¹⁵ A.C.N.S.A.S., fond documentar S.R.I., dos. 184, f. 20.

¹⁶ *Loc. cit.*

¹⁷ „B.I.R.E.”, III, nr. 30, 6 sep. 1950, p. 9-10.

¹⁸ Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 47.

doi șefi de partide istorice de a reprezenta în exil P.N.Ț.-ul și pe președintele său, fapt ce - arăta Sergiu Marinescu¹⁹ - a produs amărăciune în rândurile emigrației din Geneva și Paris.

Este foarte probabil ca această împuternicire să fi fost dată lui Niculescu-Buzești în strânsă legătură cu acțiunea de scoatere a României din război, în preajma actului de la 23 August 1944. Oricum, ulterior acestui moment, în vara anului 1945, profesorul Augustin Popa părăsea România, fiind mandatat oficial să reprezinte P.N.Ț.-ul în străinătate, printr-un act redactat și semnat de Iuliu Maniu și contrasemnat de Corneliu Coposu, în calitate de secretar. Actul de împuternicire, redactat în engleză și franceză, îl desemna pe profesorul Popa ca „reprezentantul nostru și cea mai de încredere persoană”²⁰. Dacă ar fi să interpretăm *ad literam* sintagma „cea mai de încredere persoană”, ar rezulta că și alte persoane primiseră astfel de împuterniciri, dar nu se dovediseră a fi de încredere în misiunea ce le fusese încredințată.

Grigore Niculescu-Buzești apare menționat într-un articol din „B.I.R.E.” ca reprezentant al P.N.Ț.-ului în exil și în cadrul unui Congres al Partidelor Agrariene din Estul Europei, ținut la Washington, care urmărea strângerea „reprezentanților din exil a tuturor partidelor de opoziție din aceste țări și unirea într-un front comun, democratic internațional”²¹. În cadrul aceluiași articol, se specifica faptul că Partidul Țărănist Român era reprezentat la acest congres de domnul Gr. Niculescu-Buzești, și nu de Augustin Popa, cum ar fi fost firesc.

¹⁹ Aurel Sergiu Marinescu, *op.cit.*, p. 112. Reproducem, în continuare, textul scrisorii de împuternicire: „Iubite domnule Buzești, Am fost bucuros să aflu că, plecând din țară, sunteți gata a duce mai departe lupta pentru cauza națională pe care ați servit-o cu atâta strălucire și în mod atât de hotărâtor cu prilejul pregătirii și realizării actului de la 23 August 1944, ca și de atunci încoace. În tot acest timp, mi-ați fost cel mai apropiat colaborator în domeniul politicii externe. Sunteți astfel în măsură a cunoaște în întregime ideile ce animă acțiunea politică pe care o conduc. Situațiunea internă ca și problemele ce frământă astăzi țara vă sunt de asemenea prea bine cunoscute prin experiența nemijlocită ce aveți în această privință. În aceste condițiuni, socotesc nimerit să vă rog a mă reprezenta în străinătate în orice împrejurare și a decide în numele meu, atunci când nu va mai fi posibil a-mi referi în prealabil, în cadrul acțiunii desfășurate, potrivit instrucțiunilor ce am dat domnului Alexandru Cretzianu, de prietenii noștri aflați peste hotare. Convins că, în îndeplinirea acestui mandat veți avea colaborarea solidară a tuturor compatrioților noștri care înțeleg să apere în fața opiniei internaționale independența și interesele vitale ale României, vă rog să primiți, iubite domnule Buzești, încredințarea simțămintelor mele de înaltă și afectuoasă prețuire. Iuliu Maniu”.

²⁰ *Ibidem*, p. 116-117 și facsimil. Pentru o mai bună înțelegere, reproducem întregul fragmentul în limba engleză: „Mr. Augustin Popa, University Professor, a member of the central Committee of the National Peasant Party, is designated by us our representative and most reliable person”.

²¹ „B.I.R.E.”, I, nr. 16, 25 mai 1948, p. 2.

Ulterior însă, așa cum aflăm tot din unele informații prezentate în același periodic, a participat la actele Congresului și Emil Ghilezan, sosit de curând din țară și care cunoștea, într-o mai mare măsură, „starea de spirit a țăranilor români și, în același timp, orientarea liderilor din partidul lor politic”²².

Împuternicirea dată de cei trei lideri politici de la București lui Gr. Niculescu-Buzești a stârnit însă numeroase tensiuni în rândul refugiaților, deoarece unii dintre ei se considerau nedreptățiți, coborâți în statutul lor politic, iar alții au interpretat acest act ca o încercare de a fi înlăturați de la conducerea acțiunii politice. Pentru a evita escaladarea acestor tensiuni, Iuliu Maniu a adresat trei scrisori unor personalități marcante aflate în exil, respectiv Grigore Gafencu, Alexandru Cretzianu și Constantin Vișoianu, care participaseră și la Grupul de Acțiune constituit la Geneva. Aceste scrisori, semnate și de către C.I.C. Brătianu și C. Titel-Petrescu, nu erau împuterniciri propriu-zise, ci exprimau încrederea manifestată de către liderii politici de la București în acțiunile celor trei oameni politici: „Știu (...) prea bine cât de mult se acordă ideile noastre politice, precum și câtă iubire de Țară și ce înaltă competență puneți în serviciul luptei noastre comune, pentru cauza națională. Țin de aceea să vă reînnoiesc întreaga mea încredere în acțiunea atât de necesară pe care sunt sigur că o veți desfășura, în unirea cu toți ceilalți prieteni ai noștri din străinătate”²³.

Scrisorile și-au atins scopul doar într-o mică măsură, în rândul fruntașilor exilați continuând să se manifeste numeroase susceptibilități și nemulțumiri. De aceea, la un moment dat, s-a plănuțit, în țară, trimiterea unor personalități politice marcante, care trebuiau să preia conducerea acțiunii politice a exilului românesc. Este vorba, în fapt, despre pregătirea scoaterii clandestine din țară a unuia dintre fondatorii partidului, Ion Mihalache, acțiune care s-a dovedit a fi o teribilă capcană întinsă de către comuniști.²⁴ Arestarea lui Ion Mihalache și a altor țărâniști la aerodromul de la Tămădău a pus capăt însă acestui proiect, lăsând pe mai departe teren liber luptei de orgolii pentru șefia P.N.Ț.-ului, dar, mai ales, pentru șefia Comitetului Național Român.

Trecându-se la organizarea structurilor interne de partid, s-a ales Delegația Permanentă și Comitetul Central Executiv, format din: „Popa

²² *Ibidem*, I, nr. 17, 3 iun. 1948, p. 4.

²³ Aurel Sergiu Marinescu, *op. cit.*, p. 320.

²⁴ Despre înscenarea de la Tămădău, căreia i-au căzut victime mai mulți țărâniști de frunte, a se vedea însemnările unuia dintre participanți, N. Carandino, *Noapți albe și zile negre. Memorii*, București, Editura Eminescu, 1992, p. 291-296.

Augustin, Veniamin Virgil, Boilă Romulus, Bianu Cornel, Aron Radovan, Cantemir, Manuilă Sabin, Bunesco Alexandru, Răutu George, Crihan Anton, Teodorescu Jean-Făget, Ghilezan Emil, Serdici Gheorghe (fiul lui Serdici Vasile) și Bianu Eugen (mort în 1950)²⁵. Componenta forurilor conducătoare apare precizată într-unul dintre rapoartele ulterioare ale Securității, unde se fac următoarele precizări: „Președintele Partidului este Augustin Popa, membru al C.N.R. de la New York, unde și locuiește, și care, împreună cu Virgil Veniamin și Boilă Romulus, ambii domiciliați la Paris, dirijează întreaga activitate a P.N.Ț.-ului. Secretar este Romulus Boilă.

În Franța se găsește grupul P.N.Ț. cel mai considerabil ca număr, cât și ca figuri reprezentative. Între aceștia sunt: Virgil Veniamin - Profesor universitar, reprezentantul în Franța al C.N.R.-ului de la New York; Romulus Boilă - Secretarul partidului și directorul ziarului <<Nation Roumaine>>; Ion Cantemir; Eugen Bianu; Popa Aron; Gheorghe Ciorănescu - Secretar al <<Fundațiilor regale Carol I>>; Petre Manolescu - Avocat, secretar al particular al lui Veniamin; Ștefănescu Serdaru; Gh. Popescu-Botoșani etc.”²⁶.

Anevoiosul proces de organizare al Partidului Național Țărănesc din exil pare să se fi încheiat în luna august 1950, când Comitetul Central Executiv al Partidului a adoptat în ședință plenară Regulamentul de funcționare al Partidului Național Țărănesc în exil, din al cărui text aflăm că: „Organizația din exil a P.N.Ț. împlinește funcțiunea de reprezentare politică a partidului din țară, prin organul său de conducere, Comitetul Central Executiv din exil. Comitetul Central Executiv al P.N.Ț. în exil este alcătuit din acei membrii aflători în refugiu, care dețin în Organizația partidului din țară calitățile ce-l îndreptătesc, conform Statutelor partidului. Reprezentarea politică a partidului și întreaga sa acțiune în străinătate se întemeiază pe doctrina și programul partidului din țară, în cadrul Statutelor sale”²⁷.

Analizând textul Regulamentului, trebuie remarcat faptul că P.N.Ț.-ul din exil a fost înființat și văzut ca o organizație a marelui Partid Național Țărănesc și nu ca un alt partid nou înființat. Prin prevederile Regulamentului se perpetua, practic, organizarea din țară, extinsă însă la lumea exilului, pentru că noua organizație avea numeroase filiale atât în Europa, cât și în America. Cu alte cuvinte, Partidul Național Țărănesc reușea, la aceea dată, un fapt nemaiîntâlnit în viața politică românească - să treacă, de la statutul de partid cu organizare națională, la unul cu organizare internațională.

²⁵ A.C.N.S.A.S., fond documentar S.R.I., dos. 184, f. 19.

²⁶ Loc. cit., fond documentar SIE, dos. 106, f. 40-41.

²⁷ A. S. Marinescu, op. cit, p. 120, 303 (facsimil).

Respectând întocmai doctrina și programul partidului din țară, PNȚ-ul din exil se dorea a fi „*un instrument politic în acțiunea de eliberare națională și de realizare a condițiilor preliminare necesare restaurării în țară a unui regim real democratic, conform principiilor constituționale. (...) Ca mijloace de acțiune, partidul va desfășura propagandă, asistență, studii, relații externe, politice și culturale și orice alt mijloc sau câmp de acțiune pe care Comitetul Central Executiv îl va socoti potrivit. (...) Prezentul Regulament crează și determină condițiile vieții de partid în străinătate; el are caracter provizoriu și este valabil numai până la organizarea țării, neputând împieta cu nimic asupra organizării statuare a partidului din țară*”²⁸.

În continuare, Regulamentul de organizare definea calitatea de membru al Partidului Național-Țărănesc în exil, drepturile și obligațiile ce decurgeau din această calitate, ca și conducerea fiecărei filiale. Se prevedea ca, anual, să aibă loc Adunări Generale ale membrilor din fiecare țară, iar Delegații C.C.E. aveau obligația să alcătuiască, periodic, dări de seamă privind activitatea fiecărei Secțiuni în parte.

Interesant este că în rândurile Comitetului Central Executiv intrau, pe lângă membrii importanți ai Partidului aflați în exil (foști miniștri, subsecretari de stat, foști parlamentari sau președinți de organizații județene) și membrii Comitetului Central din țară, în frunte chiar cu Maniu și Mihalache, care se aflau, la aceea dată, în închisorile comuniste. Dincolo de a fi o simplă prevedere, această mențiune trăda încercarea de a legitima existența partidului în exil, ca și noua sa conducere. Competențele și atribuțiile acestui Comitet de conducere erau, evident, modificate în funcție de noile realități existente, cea mai importantă fiind însă aceea de a dirija „*acțiunea partidului în refugiu pe liniile ideologice și programatice din țară, având ca prim scop eliberarea țării*”²⁹.

Fondurile partidului se strângeau, conform Regulamentului, din cotizațiile minime lunare ale membrilor săi, dar, în mod real, banii proveneau din donațiile primite de la bancherul Max Auschnit, de la Georgescu Valeriu (Rica) și din fondul de șase milioane franci elvețieni, aflat în administrarea lui Alexandru Cretzianu³⁰.

Numeroase date concrete despre acest moment de început al Partidului Național Țărănesc din exil ne parvin, în mod paradoxal, de

²⁸ *Ibidem*, p. 121.

²⁹ *Ibidem*, p. 122-123.

³⁰ A.C.N.S.A.S., fond informativ SIE, dos. 184, f. 19-20; a se vedea și Adrian Niculescu, *Un martor al istoriei. Emil Ghilezan de vorbă cu Adrian Niculescu*, București, Editura All, 1998, p. 191-199.

la Securitatea română, care strângea, cu sânguință, informații despre refugiații români. În mai multe rapoarte, Parisul este desemnat ca centru de grupare al țărăniștilor, influența lor în viața socială și culturală a exilului românesc fiind pusă în strânsă corelație cu funcționarea unor organizații, precum: Asociația ziariștilor români, Tinerimea intelectuală, Centrul Român de Studii, Asociația culturală „Simion Bărnuțiu”, Asociația avocaților români din străinătate și Fundația Universitară „Carol I”³¹.

Cel puțin până în 1950, centrul de greutate al Partidului Național Țărănesc a fost la Paris, acolo unde se aflau figuri țărăniște reprezentative, precum profesorul Virgil Veniamin, Romulus Boilă, Gh. Popescu-Botoșani, George Ciorănescu ș.a. Odată cu crearea Comitetului Național Român, în care țărăniști au încercat să-și impună influența în dauna liberalilor și social-independenților³², factorii de conducere ai partidului s-au apropiat tot mai mult de lumea politică americană, deoarece se considera că bătrânul continent european nu mai avea resursele necesare unei posibile acțiuni de anvergură pentru eliberarea statelor subjugate de sovietici.

Poate și acest fapt a determinat apariția unor fracțiuni în rândul vechilor membri P.N.Ț., unii din ei încercând să păstreze linia tradițională a Partidului, în vreme ce conducerea, reprezentată de Augustin Popa, a tins către o apropiere de „gruparea foștilor diplomați” Alexandru Cretianu și Constatin Vișoianu, deținătorii fondului național. Despre aceste lupte de culise aflăm unele informații dintr-un raport al Securității, în care se arată că exista o grupare a „nemulțumiților”, formată din Emil Ghilezan, Manuilă Sabin, Alexandru Bunescu, Anton Crihan, G. Răutu, Camil Manuilă, Horațiu Comănicu și Ion Iliu, care doreau o reîmpărțire a funcțiilor atribuite lor în sânul Comitetului. În cadrul acestor dispute, fracțiunea lui Augustin Popa a reușit „să pună mâna pe conducerea P.N.Ț.” și „în 1949, a inițiat reorganizare P.N.Ț. (rămasă însă pe hârtie), pentru a exclude din partid pe cei care nu-i conveneau lui, ca de exemplu Camil Manuilă, Alexandru Bunescu, Răutu Gheorghe”³³.

Apropierea lui Augustin Popa de troica Buzești-Vișoianu-Crețianu a creat nemulțumiri în rândul unor membri ai Partidului, activitatea sa fiind caracterizată în următoarea manieră: „Lăsat în mâinile debile ale lui

³¹ *Loc. cit.*, dos. 214, f. 41.

³² Un astfel de caz a fost cel al diplomatului Viorel Virgil Tilea, care, deși se bucura de o mare simpatie în cercurile diplomatice britanice, a fost exclus din alcătuirea Comitetului Național, datorită „opoziției făcute de reprezentanții național-țărăniști din Statele Unite”, vezi „B.I.R.E.”, II, nr. 8, 30 apr. 1949.

³³ A.C.N.S.A.S., fond informativ SRI, dos. 184, f. 22.

Augustin Popa (se referă la P.N.Ț. - n.n.), acesta n-a știut să facă altceva cu el decât să-l închirieze lui Vișoianu, în schimbul unei pensii frumoșele. Augustin Popa preferă să joace rolul unui șef de cabinet al Excelenței sale"³⁴.

Linia politică asumată de profesorul Popa a determinat însă grave rupturi la nivelul conducerii partidului, la începutul anilor '60 impunându-se o nouă grupare, avându-i în frunte pe G. Serdici și Nicolae Penescu. Acesta din urmă, în calitatea sa de ultim secretar general al Partidului Național Țărănesc din țară, a încercat să preia conducerea Partidului și, în condițiile falimentului moral al Comitetului Național Român de la Washington, a propus crearea unui nou for reprezentativ în exil, acțiune concretizată, mulți ani mai târziu, prin nașterea Consiliului Național Român de la Paris.

Anii '60 au însemnat însă și diluarea acțiunii politice a Partidul Național Țărănesc din exil care, odată cu stingerea din viață a celor mai mulți membrii din vechea gardă țărănistă, a încetat să mai fie principalul factor de coalizare a acțiunii românești anticomuniste.

ASPECTS OF THE HISTORY OF ROMANIAN POLITICAL LIFE. RE-ORGANIZATION OF THE NATIONAL PEASANT PARTY IN EXILE Abstract

The Romanian exile issue was for a long time taboo for contemporary historiography. The steps that were made in recent years as well as the achievement of an institutional framework that allows the study of the exile archives managed to recover various episodes and aspects of this ample historic phenomenon generated by the transition of our country to totalitarianism.

After the August 23rd 1944 Act, a series of Romanian political and diplomatic personalities left the country and formed what was to be called "Romanian resistance movement of emigration". An important role in this was played by the members of the historical parties refugees across the border and especially the members of the National Peasant Party that were able in January 1948 to establish the Council of the Romanian Democratic Parties, which preceded the Romanian National Committee from U.S.A.

Despite its limited material resources and the fact that its members were spread over two continents, the National Peasant Party was the only party from exile that had a coherent organization similar to the

³⁴ *Loc. cit.*

one from the country to ensure continuity of the anti-communist policy initiated by the leaders Iuliu Maniu and Ion Mihalache.

The present article attempts therefore to reconstruct the evolution of this Romanian Party in exile, its role in the coagulation of the democratic forces from abroad and especially in the establishment of a representative Romanian government in the exile.

Keywords: National Peasant Party, exile, Green International, Romanian National Committee, Council of the Romanian Democratic Parties.

PERSONALITĂȚI ȘI FAMILII

FILE DIN ISTORIA ORAȘULUI TULCEA: FAMILIA AVRAMIDE

Casa Avramide, situată în centrul orașului Tulcea, în vecinătatea Catedralei Sf. Nicolae, constituie una dintre clădirile de patrimoniu emblematice ale orașului sfârșitului de secol XIX.

Casa familiei Avramide înainte de restaurare

Faptul că astăzi această casă de patrimoniu face obiectul unui proiect de restaurare-conservare finanțat cu fonduri europene, proiect aflat în derulare, ne-a determinat să întreprindem cercetări la Serviciul Județean Tulcea al Arhivelor Naționale, în colecția de documente și fotografii a Muzeului de Istorie și Arheologie Tulcea, nu doar în ideea de a reconstitui istoriei casei Avramide, ci și a familiei. În acest ultim sens, am purtat discuții cu singura rudă în viață a familiei, doamna Chilina Reva, fiica adoptivă a lui Albert Avramide, fiul fondatorului familiei, Alexe Avramide. Aceasta, la cei 77 de ani pe care-i are, poate să depeze amintiri din acele vremuri.

Cine nu s-a întrebat măcar odată ce poveste ascunde frumoasa casă Avramide, care dănuie, de atâta amar de vreme, în vecinătatea Catedralei Sfântul Nicolae din orașul Tulcea? Mai toți o știu ca fiind

* I.C.E.M. Tulcea; e-mail: dimaligia76@yahoo.com.

casa unui industriaș bogat din Tulcea, pe numele său Avramide.

*

Alexe Avramide s-a născut în 1855 - după piatra funerară -, sau 1857 - după actul de căsătorie -, în Ianina (Turcia în acea perioadă, Grecia azi). Părinți săi erau Avram și Reghina Avramide. Dacă știm cu certitudine că era ortodox, sursele pe care le-am studiat ne indică originea sa albaneză. La vârsta de 15 ani, având câțiva bani în buzunar, se stabilește la Tulcea, cu gândul să facă avere. S-a angajat la un han situat pe actuala stradă Victoria, unde a lucrat până la 18-19 ani. Datorită seriozității și hărniciei sale, Alexe Avramide ajunge proprietarul hanului și începe să prospere în afaceri.

Pe 28 iulie 1890, Alexe, comerciant de profesie, se căsătorește cu Elvira A. Șnaidt, de religie catolică, născută în 1868, în orașul Karlovac (azi, în Croația)¹. Izvoarele orale spun că aceasta era fata hangiului și că această căsătorie explică rapidă sa îmbogățire. El avea 33 de ani, iar ea, 22. Părinții Elvirei erau Anton și Ludovica. Elvira era casnică. Nici unul dintre ei nu mai avea părinți în viață în momentul căsătoriei.

Alexe și Elvira Avramide achiziționează primul teren, pe strada Babadag. În 1897, Alexe începe să-și construiască o casă, necesitate impusă și de nașterea copiilor: Albert, Hariti, Adrian, Alexandru, Paul, Olimpia. Aici vor mai locui și nepoata de frate a lui Alexe Avramide, Reghina, și servitorii. Până la finalizarea construcției casei, familia a locuit pe strada Basarabilor nr. 51 - până în 1895 - și pe strada Mircea Vodă nr. 27. În 1899, când s-a născut Paul, familia nu se mutase încă în casa de pe strada Babadag.

Pentru construcția și amenajarea casei, Alexe Avramide aduce meșteri din Italia. Mobilierul și obiectele decorative au fost, în majoritate, achiziționate de la Viena. Dintre ele se mai păstrează azi doar candelabrele.

În cele patru camere dinspre Biserică locuiau Alexe Avramide, Elvira Avramide, Albert și Reghina. Salonul avea rol de sufragerie și de adunare. Holul mare era folosit tot ca un fel de sufragerie. Camerele sunt pictate cu îngerași, flori (îndeosebi lalele). Demisolul clădirii era format din: pivniță, spălătorie, bucătărie și dormitoare pentru băieți.

Alexe Avramide era și proprietarul a patru mașini.

Familia Avramide s-a remarcat prin generozitatea sa. Elvira, soția lui Alexe, era președinta unei societăți de caritate. Chilina Reva își

¹ Serviciul județean al Arhivelor Naționale Tulcea (D.J.A.N.T.), fond Primăria Tulcea, Colecția Registrele Stării civile, Actul de căsătorie nr. 56 din dos. 123/1890, vol. I, f. 57-58.

amintește că doamna Elvira primea pachete din Anglia, și, în holul cel mare, unde obișnuiau să se adune la masă, oferea din acestea oamenilor nevoiași. Tot din generozitate Alexe Avramide achiziționează case „de serviciu”, pe strada Mircea Vodă, pentru angajații săi.

Pe măsură ce Alexe Avramide prospera din punct de vedere economic, acesta cumpăra terenuri. Este și cazul pământului situat între Casa Cărții și Lacul Ciuperca, pe care se construiește fabrica de cherestea și moară.

De asemenea, a mai cumpărat teren cu plantație de vie în zona Niculițel-Isaccea, unde a construit și un conac, care mai există și astăzi. Tot în Isaccea, locuia fratele lui Alexe Avramide, Ilie. Acesta deținea o casă mare pe strada Carol (actuala stradă principală a orașului) și o prăvălie. Ambele imobile au fost distruse parțial în timpul Primului Război Mondial. Proprietarul le-a părăsit, așa cum reiese din documentul de arhivă ce datează din 30 aprilie 1922:

*„Proces Verbal
astăzi 30 aprilie 1922*

Noi Theodor Haralambie, președintele comisiei Interimare Comuna urbană Isaccea, județul Tulcea și Comisia s-au întâlnit în ședință pentru a discuta problema clasării localurilor insalubre de locuință și de întreprinderi comerciale printre care:

Imobil moștenitor Ilie Avramide, strada Carol nr. 60 (prăvălie) - este în ruină amenințând siguranța publică.

Imobil moștenitor Ilie Avramide, strada Carol nr. 80, este deteriorată din cauza războiului, reclamă reparație radicală, altfel nu poate fi locuită.

Președinte: Theodor Haralambie

Membrii comisiei: Dr. C. Gheorghiu; Ct. Barbă Neagră; Ps. M. Neagoe; Nic. Nicolau; I. Candaxa; St. Cardaș.

Pentru conformitate N. Butnariu

Secretar, Arsenie”²

Alexe Avramide moare în 1941³. Nu deținem date privitoare la decesul soției sale.

COPIII FAMILIEI ALEXE ȘI ELVIRA AVRAMIDE

Cel mai mare fiu al familiei Avramide, **Adrian**, s-a născut pe 17 februarie 1894⁴, cu domiciliul pe strada „Bassarabilor” nr. 51. Este

² D.J.A.N.T., fond Prefectura Județului Tulcea, Serviciul Administrativ, dos. 168/1921, f. 12-13.

³ Conform datelor scrise pe piatra de mormânt din Cimitirul din Tulcea.

⁴ *Loc. cit.*, fond Primăria Tulcea, Registrele Stării civile, dos. 161/1894, dos. 162/1896, f. 58/ actul de naștere 107/1894/.

absolvent al Școlii superioare comerciale, a activat în politică și, în 1938, a fost ales senator de Tulcea din partea Partidului Național Liberal, cu 392 de voturi⁵.

Adrian Avramide este arestat în data de 16 august 1952 și stă închis până pe 16 august 1957. Motivul: a fost membru în Consiliul Județean P.N.L. „Durata internării: 60 de zile”. La acea dată, nu era căsătorit, nu avea ocupație, dar era proprietarul unei mori și a unei fabrici de cherestea. Originea socială: burgheză. Conform documentului pe care îl prezentăm mai jos, acesta iese definitiv din închisoarea Văcărești pe 19 august 1953, dată de la care are domiciliu forțat până pe 16 august 1957⁶.

Matricola 242		Unitatea C. T. Văcărești	
Numele AVRAMIDE		Prenumele ADRIAN	
Data nașterii 1912			
Adresa în prezent Tulcea		Data nașterii 16.08.1912	
Comuna Tulcea		Județul Tulcea	
Etnia Romă		Religia Ortodoxă	
Căminul Tulcea Str. Ștefan cel Mare nr. 12		Profesiunea proprietar	
Data și locul arestării 16.08.1952 Tulcea			
Cauza membru în Consiliul Județean P.N.L.			
Starea materială la data arestării proprietar			
Numele materiale la data arestării proprietar			
Numele materiale la prezent proprietar și fabrică de cherestea			
Starea socială burgheză			
Apartența politică la data arestării P.N.L.			
No. Timpului de executare	No. actului și data eliberării	Regimul libertății	Durata libertății
14/12	1953	P.N.L.	60 zile
Data și locul eliberării 19.08.1953 Tulcea			
Data și locul prezentării 19.08.1953 Tulcea			
Data și locul prezentării 19.08.1953 Tulcea			

Adrian Avramide și George Scultety

*

Alexandru (Sașa) s-a născut pe 6 noiembrie 1895⁷. La acea dată, părinții aveau domiciliul pe strada Mircea Vodă nr. 27. A absolvit Școala Superioară de Construcții, așa cum aflăm din documentul de mai jos. Însă, din izvoarele orale, știm că acesta făcuse studii de

⁵ „Viitorul”, XXIX, nr. 8998, ian. 1938, p. IV.

⁶ <http://retrocedari.com/lista-detinutilor-politici-litera-a.html>;
<http://86.125.17.36/> Fise matricole penale-detinuti politici/A

⁷ D.J.A.N.T., fond Primăria Tulcea, Registrele stării civile, dos. 169/1895; 171/1895, vol. II, f. 105/ actul de naștere nr. 604/1895/.

Medicină în Rusia.

Pe 17 aprilie 1938 s-a căsătorit cu Vergenia Petruș. Căsătoria lor a durat puțin peste un an, aceștia divorțând pe 22 decembrie 1939⁸.

Matricola 14226 Unitatea Cel. 112 Ploiești

Numele ALEXANDRE Prenumele ALEXANDRE

Parola _____

Născut în anul 1895 la ora 1800 și în ziua 15 al
 Continența Europei Raionul Teleac Regiunea Centrale

Filială la Teleac și al Teleac domiciliat în
 Comuna TELEAC Raionul TELEAC Regiunea Centrale

Ocupația la data înregistrării: _____

Ocupația în trecut: scriitor - artist

Numele alei supraviețuitoare de război

Marele material în posesia sa: _____

Serviciu militar în trecut _____

Serviciu civil _____ Originea socială _____

Apartenanța politică la data înregistrării _____ în prezent _____

No. Deciziei sau Decretului în 4-bucuri	No. Actului de Acte-Ateste în 1-bucuri	Medicul înregistrat	Plata internării
de pe nr. 156/32	1123	10000 la 10000 1123	24 Leuuri

Internarea începe la: 11.03.1938 Expira la: 11.03.1939

Alte înregistrări: _____

Foto prezenta: _____

Rețineri: _____

Notă de la Ploiești: Fișă nr. 105 din dosarul spitalului P. Ploiești. 22.12.1939

Capitolul Teleac Data transferării _____

Compartiment în timpul internării: _____

Observații: decizia 8.5.1938

Fișă a fost documentată de M. Alexandru Avramide
 Medicul șef de internare în ziua 11.03.1938
Avramide Șeful medical Teleac

George Scultety și Alexandru Avramide

⁸ Loc. cit. Ștampilă aplicată și completată pe actul de naștere.

Îi plăcea vânătoarea, la care participa și prietenul familiei Avramide, George (Gheorghe) Scultety. Mărturie sunt fotografiile păstrate în familia Avramide:

Alexandru (Sașa) Avramide

George Scultety și
Alexandru Avramide

Și Sașa Avramide a făcut pușcărie. Este arestat pe 10 martie 1952, pentru 24 de luni, pe motiv că ar fi adus insulte U.R.S.S.-ului. La acea dată, era „*industriaș-viticultor*”. A fost deținut în lagărul din Bicz. N-a apucat să-și îndeplinească pedeapsa, deoarece se îmbolnăvește și moare pe 9 ianuarie 1953, la spitalul din Piatra Neamț⁹.

*

Albert Aristide Constantin s-a născut în 1897¹⁰. A fost inginer agronom. Pe 15 noiembrie 1938, s-a căsătorit cu Marcela Levendi (născută în anul 1911). Aceștia nu au avut copii, dar au crescut-o pe Chilina Reva, ca fiică a lor, de la vârsta de doi-trei ani. Chilina se născuse în 1935.

După instaurarea regimului comunist, Albert va fi închis și reușește să scape după numai patru zile, grație donației substanțiale pe care o face armatei. Soția sa, însă, a făcut șase ani și jumătate de pușcărie, perioadă în care a fost torturată pentru a mărturisi unde se

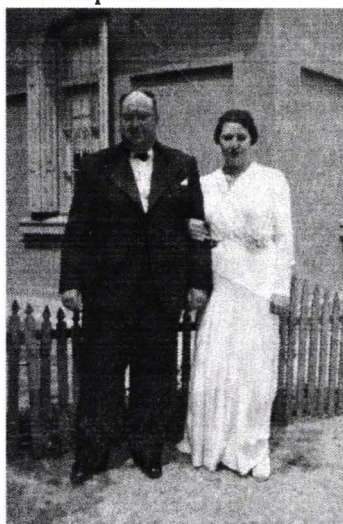
⁹ <http://retrocedari.com/lista-detinutilor-politici-litera-a.html>;
http://86.125.17.36/Fise_matricole_penale-detinuti_politici/A.

¹⁰ D.J.A.N.T., fond Primăria Tulcea, Registrele Stării civile, dos. 184/1897, dos. 186/1897, f. 6/ actul de naștere 410/1897/.

află presupusul aur al familiei.

Albert a murit pe 9 decembrie 1947¹¹.

După decesul acestuia, Marcela Avramide se recăsătorește cu Hristoforatu Dionisie¹², luând numele acestuia. Marcela Hristoforatu moare pe 20 septembrie 2004¹³.

Albert și Marcela Avramide

Marcela Avramide și
Chilina Reva

*

Paul Constantin s-a născut în 1899¹⁴. Militar de carieră, moare de tânăr, din cauza unei pneumonii severe căpătată în urma unei petreceri de iarnă, la care participă și sora sa Olimpia, care are aceeași soartă.

Ceea ce știm despre Paul Avramide este faptul că moștenise de la părinți generozitatea. Chilina Reva își amintește că, într-o seară de iarnă, Paul s-a întors de la o petrecere aproape dezbrăcat, explicându-i mamei sale că a văzut un om fără palton pe stradă și i-a dat toate hainele lui.

Acesta a murit, la București, în 1920¹⁵.

¹¹ *Loc. cit.*, ștampilă cu înscrisul: act de deces nr. 630/1947.

¹² Hristoforatu Donisie s-a născut în 1898 și a murit în 1988. cf. Înscrisului pe piatra de mormânt din Cimitirul Tulcea.

¹³ Înscrisul pe piatra de mormânt din Cimitirul Tulcea.

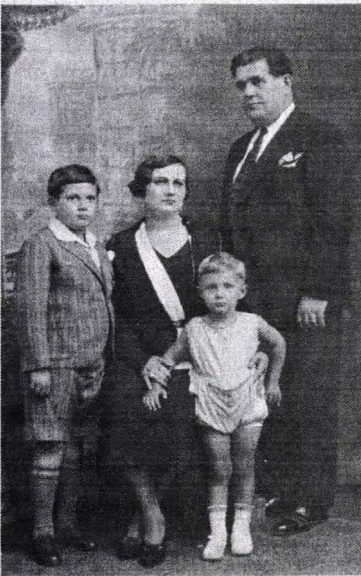
¹⁴ D.J.A.N.T., fond Primăria Tulcea, Registrele Stării civile, dos. 199/1899, dos. 200/1899, f. 188/ actul de naștere 371/1899/.

¹⁵ *Loc. cit.*, ștampilă aplicată: actul de deces nr. 1527/1920.

Hariti, Olimpia și mama acestora Elvira Avramide
- fotografie realizată în fața casei Avramide -

Hariti a făcut școala de menaj, obligatorie în asemenea familii. Aceasta a fost căsătorită cu avocatul Ștefan Duca și a avut doi copii.

Hariti Avramide, soțul Ștefan Duca și copii

PRIETENII FAMILIEI AVRAMIDE

Printre membrii familiei prezenți în fotografia putem observa un personaj la fel de cunoscut în orașul Tulcea ca și familia Avramide, **Gheorghe Scultety**, comerciant de vază în oraș. Acesta deținea peste 70 de imobile, printre care și clădirea din spatele fostului magazin „Spicu” (se mai păstrează și astăzi). Părinții acestuia erau Johan și Josephina Scultety.

Familia Avramide și George (Gheorghe în acte) Scultely, ceh de origine, erau înrudiți: Gheorghe Scultely era căsătorit cu Amalia Levendi (născută în anul 1902 și decedată în 1974)¹⁶, sora Marceli Levendi, căsătorită Avramide. Soții Scultety sunt nașii de botez ai Chilinei Reva, fata crescută de Albert și Marcela Avramide.

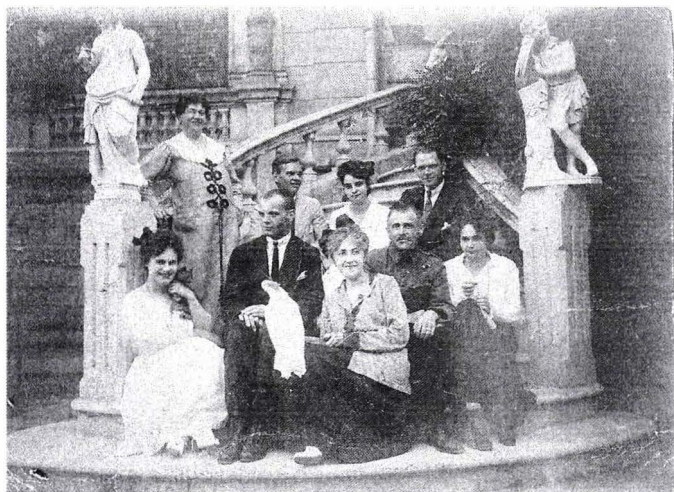
Putem afirma că familia Avramide făcea parte din elita orașului Tulcea, iar, printre prietenii familiei, se numără și cunoscuta familie Ștefan Borș¹⁷.

Prieteni Avramide Tulcea
 Elena Borș (prima la stânga)
 Alina Ștefan (după)
 Amalia Borș
 Tulcea
 nr. C-3734 (B)

¹⁶ Conform înscrisului pe piatra de mormânt din Cimitirul Tulcea.

¹⁷ Fotografii din colecția Muzeului de Istorie și Arheologie Tulcea.

Familia Avramide
și partenerii săi
pe scările casei de la Tulcea
azi mureni

inv. ©-3733

(15)

*

FAMILIA AVRAMIDE - MARE PROPRIETARĂ ÎN TULCEA

Pe lângă informațiile oferite de izvoarele orale ale urbei Tulcea - în care toată lumea cunoaște pe toată lumea -, și în special informațiile oferite de doamna Chilina Reva, cercetările în arhive ne-au confirmat o parte din informații, mai ales cele de ordin economic: familia Avramide era proprietara unei mori și a unei fabrici de cherestea.

Primul dintre documentele pe care le prezentăm se referă la acordul pe care-l primește Alexe Avramide din partea autorităților locale, pentru a-și reconstrui fabrica de cherestea și moara.

„Consiliul de Igienă Nr. 3531
Județul Tulcea 27 Mai 1919
Nr. 167

Domnule Prefect,

Cererea domnului Alexe Avramide însoțită de actele respective (Autorizația Consiliului de igienă) și înregistrată la Nr. 120 (biroul consiliului de igienă) prin care solicită și se permite reconstruirea și punerea în funcționare a fabricii de cherestea și moară pentru măcinat cereale, situată în orașul Tulcea, strada Isacței în apropierea malului Dunării, supunându-se în deliberarea Consiliului de Igienă al acestui județ, în ședința de la 20 mai a.c., am onoarea a vă face cunoscut că, consiliul a opinat și dumneavoastră ați aprobat, a se permite domnului Alexe Avramide, să reconstruiască și să pună în funcționare fabrica de cherestea și măcinat cereale, tot pe locul pe care a funcționat vechea instalațiune cu restricțiunea prevăzută de articolul 74 din Legea sanitară, după normele stabilite de Consiliul de Igienă, în mai sus menționata ședință, pentru industriile insalubre de clasa a III a (Categorica Mori de măcinat cereale) și anume:

1. Ogrăzile morilor unde staționează căruțele să fie pietruite
2. Să aibă pompă pentru incendiu
3. Interiorul morilor să fie pavat fie cu ciment, piatră, cărămidă, ori dușumea de scândură
4. Morile instalate lângă cursul apelor curgătoare care traversează satele, proprietarii vor lua măsuri ca necurătenii să nu fie aruncate în apă, ci transportate în afara razelor satelor, orașelor, la locurile de cultură.
5. Se va construi latrina în condiții bune
6. Morile care funcționează cu motor de benzină, vor avea depozitul de benzină construit de piatră sau cărămidă, pietruit ori cimentat în interior, și construit departe de localul instalației.

Nerespectarea condițiilor de mai sus, va atrage penalitățile prevăzute de art. 74 din legea sanitară, mai sus menționat, cu ocazia inspecțiilor făcute de autoritățile în drept, rugându-vă să binevoiți a dispune să se comunice cu autoritățile în drept”¹⁸.

*

După Primul Război Mondial proprietarul fabricii de cherestea, Alexe Avramide, repune în funcțiune vechea fabrică, a cărei producție era asigurată, în 1924, de un număr de 61 lucrători și 35 ucenici.

¹⁸ D.J.A.N.T., Fond Prefectura Județului Tulcea, Serviciul Administrativ, dos. 111/1919, f. 15.

Pentru a înțelege mai bine ce însemna Tulcea din punct de vedere industrial și care era locul familiei Avramide în societatea tulceană, prezentăm un document, din 1926, privitor la numărul fabricilor și lucrătorilor din oraș:

„1. Alexe Avramide – 1 fabrică cherestea, 40 lucrători bărbați

2. Societatea Unirea T. Lisov – fabrica de făină, 1 moară motor sistematic, 1 fabrică de ulei; produsul fabricii în 24 de ore 2 vagoane făină, 1000 kg ulei; lucrători 10 bărbați, 4 băieți.

3. Alekse Sezanov – 1 fabrică de făină, moară cu motor sistematic, fabrică de ulei, lucrători 10 bărbați, 2 băieți; produsul 2 vagoane făină, 1000 kg ulei.

4. Primăria Tulcea – carieră de piatră 30 m.l. produs, 3 lucrători bărbați

5. carierele statului exploatare de Comisia Europeană a Dunării - 2 cariere, 34 st, 60 bărbați, 40 băieți”¹⁹.

Cunoscut este faptul că, printre întreprinderile mai mari, ale căror produse plecau prin portul Tulcea către alte localități din țară și străinătate, se numărau fabricile: Talpa - pielărie, A. Avramide - cherestea, Alexe Sezanov - făină, Efim Vladimirof - frânghie, Gavrilă Efremov - covrigi²⁰.

În august 1926, Alexe Avramide vinde fiului său fabrica de cherestea și moara. Noul proprietar aduce îmbunătățiri fabricii, înzestrând-o cu o semistabilă de 195 CP, 4 gatere, 1 spalghater, o pendulă, o raboteză, valoarea capitalului investit ajungând la suma de 4 milioane lei. Ca materie primă erau folosiți buștenii din brad și molid, aduși din nordul Bucovinei, pe traseul Dornișoara, Bistrița până la Tulcea, cu remorherele²¹. Cherestea era fasonată și distribuită în tot județul Tulcea și în nordul județului Constanța. În 1928, industria prelucrării lemnului subsuma câteva fabrici principale de cherestea și tâmplărie mecanică, în regiune existând, mai ales în nord, însemnate suprafețe păduroase²². Cele mai mari întreprinderi de profil se aflau în nordul județului Tulcea. Reprezentativă era Fabrica de cherestea Alexe Avramide din Tulcea care, în 1928, avea un capital investit de 62.000 lei aur, 30 de lucrători și o forță motrice de 275 C.P.²³

¹⁹ *Ibidem*, dos. 339/1926, f. 18.

²⁰ Valentina Postelnicu, *Date și considerații privind industria județului Tulcea în perioada 1918-1944 (II)*, în „*Steaua Dobrogei*”, nr. 6-7, 2000, p. 21.

²¹ *Idem*, *Date și considerații privind industria județului Tulcea în perioada 1918-1948 (V)*, în „*Steaua Dobrogei*”, nr. 11-13, 2002, p. 52.

²² Stoica Lascu, *Din istoricul industriei românești interbelice. Principalele componente ale ramurilor de profil din Dobrogea (II)*, în „*Pontica*”, XX, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța, 1987, p. 279.

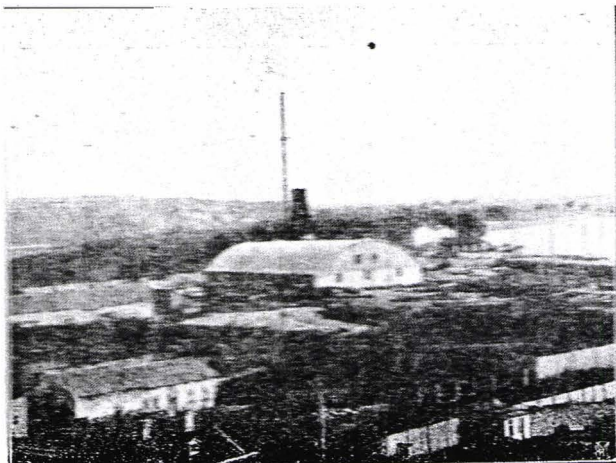
²³ *Ibidem*.

Pentru luna decembrie a anului 1928, dintr-o adresă către căpitanul portului, aflăm că se solicita acordul ca vaporul *Ville de Toulon* să poată încărca cherestea de la fabrica lui A. Avramide²⁴.

Până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, fabrica Avramide a ocupat același loc important. Produsele acesteia ajung să fie exportate la mari distanțe, în țări precum Siria, Palestina, Egipt și în nordul Africii. În anul 1941, livrarea este redusă la necesarul județului²⁵.

Între anii 1939-1940, cantitatea totală de material adus în depozit a fost de 10.000-12.000 mc, iar valoarea mărfurilor vândute anual era de aproximativ 20 milioane lei. În anul 1943, cantitatea materialului adus în depozit scăzuse foarte mult, la 600 mc. Fabrica ocupa o suprafață de teren de 67.866 m², valoarea acesteia și a clădirilor aferente era de 2 milioane lei. Mașinile și instalațiile cu care era echipată fabrica aveau o valoare de 4 milioane lei²⁶.

În anul 1946, proprietarul fabricii, Adrian Avramide, se asociază cu Friederich Klepper - din București -, Marcel Glasser și Hary Malamut - din Tulcea -, astfel constituindu-se S.N.C.A. Avramide și Keppler. Obiectul societății, ce avea un capital de 90 milioane lei, era industrializarea și comercializarea lemnului și importul-exportul altor produse²⁷.

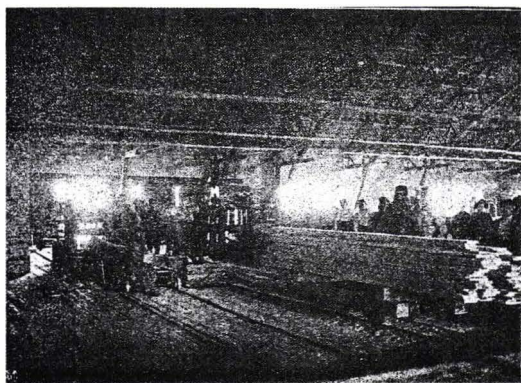
Fabrica de cherestea și moara lui Adrian Avramide

²⁴ D.J.A.N.T., *Fond Căpitania Portului Tulcea*, dos. 23/1928, f. 150.

²⁵ *Idem*, *Fond Prefectura județului Tulcea*, dos. 1143 /1943, f. 3.

²⁶ *Ibidem*.

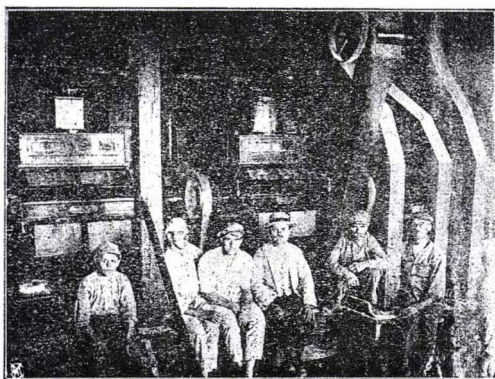
²⁷ Valentina Postelnicu, *Cu date și considerații... (V)*, p. 52.

Interiorul Fabricii de cherestea a lui Adrian Avramide²⁸

În anul 1940, se constată că „din toate morile, fie ele țărănești sau comerciale, cea mai bine înzestrată cu aparate moderne de măcinăș sistematic este moara Avramide, dar este departe de a putea satisface nevoile sătenilor măcinători”. Numărul lucrătorilor de la moară și de la fabrica de cherestea era, în medie, de 25 persoane.

În anul 1948, moara, împreună cu fabrica de cherestea, este naționalizată și administrată de Întreprinderea economică „8 Mai” din Tulcea²⁹.

Interiorul morii lui Adrian Avramide³⁰

²⁸ Imagine preluată din *Monografia Camerei de Comerț și Industrie Circ. XI Tulcea, întocmită cu ocazia aniversării a 50 de ani de la realipirea Dobrogei, la Patria Mamă*, p. 16.

²⁹ Valentina Postelnicu, *Date și considerații privind industria județului Tulcea...*, (II), p. 20.

Documentele vremii păstrează și informații despre alegerea reprezentanților locali pe „categorii industriale, comerciale și intelectuale”. Printre reprezentanții aleși în 1942 se numără și Adrian Avramide:

„Iunie 1942

Domnului Prefect al Județului Tulcea,

Avem onoarea de a vă propune pe următorii locuitori ai acestui oraș, ca reprezentanți ale categoriilor industriale, comerciale și intelectuale, pentru a desemna dumneavoastră care să facă parte din consiliul de colaborare.

Categoria Intelectuală:

1. Dl. N. Georgescu – Tulcea, avocat.
2. Gh. Șerban – avocat
3. Constantin Țigău – avocat

Categoria Industrie:

1. Dl. Adrian Avramide
2. I. Iacobini
3. Gh. Lichiardopol

Categoria Comerț:

1. Dl. Constantin Ciurea
2. N. Ionescu Hamcearca
3. N. Sotires

Secretar, D. Ionescu³¹

„Prefectura Județului Tulcea

Nr. 15825

11.06.1942

Domnului Primar al orașului Tulcea,

La adresa dvs. nr. 7379, avem onoarea a vă face cunoscut că numim ca membrii în consiliul de colaborare de pe lângă primăria pe domnii:

1. Gheorghe Șerban, avocat, pentru profesiuni intelectuale
2. Adrian Avramide, proprietar moară, pentru industrie
3. Constantin Ciurea, pentru comerț³².

Pe lângă naționalizarea fabricii de cherestea și a morii familiei Avramide, anul 1948 a însemnat și pierderea casei din Tulcea și a bunurilor familiei, membrii acesteia fiind evacuați de comuniști. În

³⁰ Imagine preluată din *Monografia Camerei de Comerț și Industrie Circ. XI Tulcea...*, p. 17.

³¹ D.J.A.N.T., Fond Primăria orașului Tulcea, Serviciul administrativ, dos. 39/1942, f. 119.

³² *Ibidem*, f. 128.

1947, Chilina Reva, care atunci avea 13 ani, părăsește casa și se mută la conacul din Isaccea. Aici locuiește doar trei ani, deoarece, în 1950, și acesta este confiscat. În această situație copila crescută de Albert și Marcela Avramide s-a mutat, pentru un timp, la Letea, la părinții săi biologici.

După cum am văzut, Albert, Adrian, Marcela și Sașa Avramide au fost băgați în pușcărie, ultimul murind în timpul detenției. Ceilalți membrii ai familiei au locuit, cu chirie, pe strada Victoriei 32, într-o casă ce aparținea unui grec. Veniturile familiei se reduceau la salariu de 350 lei, pe care îl primea Chilina Reva - care se angajase ca muncitoare la Fabrica de pește din Tulcea -, și din vinderea puținelor obiecte salvate de servitorii casei.

În anul 1949, din inițiativa consilierului cultural al Ministerului Culturii, Grigore Cuculis, ia ființă muzeul tulcean. Acesta este adăpostit, începând cu 1 mai 1950, în casa construită de Alexe Avramide și moștenită apoi de fiul cel mare al acestuia, Albert. Casa rămâne până în zilele noastre muzeului din Tulcea, transformat, în 1993, în Institut de Cercetări Eco-Muzeale.

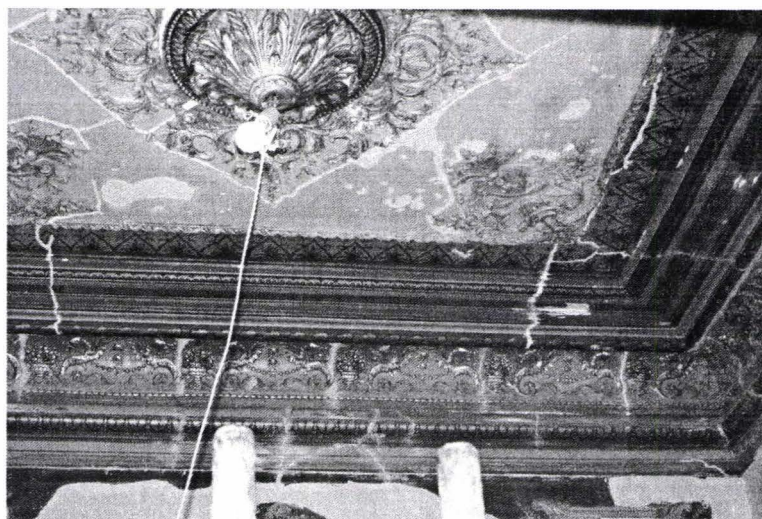
Rând pe rând, membrii familiei Avramide dispar din peisajul tulcean. Date certe avem doar despre Marcela Avramide care a trăit până la 20 septembrie 2004.

*

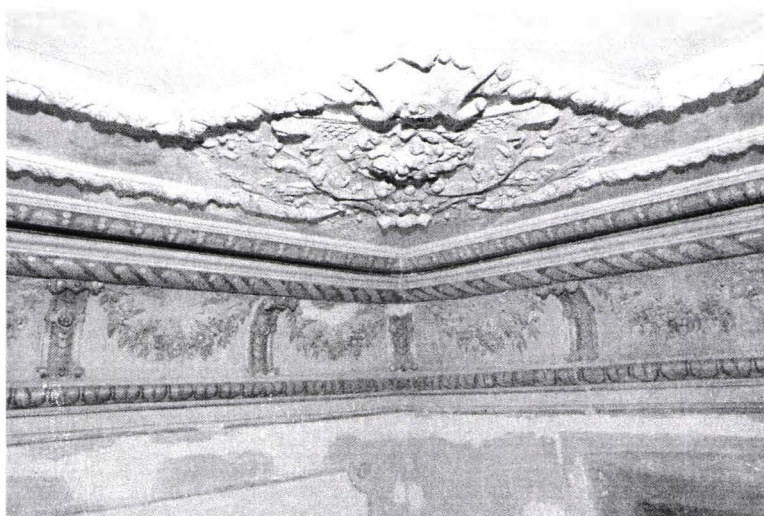
Cu ajutorul informațiile oferite de Chilina Reva, coroborate cu datele și documentele de arhivă și fotografiile de familie aflate în arhiva muzeului tulcean și în posesia Chilinei Reva, am încercat să conturăm imaginea familiei Avramide. Mai sunt multe aspecte de lămurit, motiv pentru care cercetările noastre nu se vor opri aici.

În memoria tulcenilor a rămas familia Avramide mai ales prin casa care le-a aparținut și care este cunoscută și astăzi drept *Casa Avramide*. Curând, aceasta va deveni ceea ce și-au dorit moștenitorii familiei, care au recuperat-o după Revoluția din 1989 și au donat-o orașului Tulcea și locuitorilor săi. Faimoasa Casă Avramide, una dintre clădirile reprezentative ale orașului, se află azi într-un proces de restaurare-conservare cu scopul de a deveni Muzeul Civilizației Urbane tulcene de început de secol XX. Cine știe, poate aceasta se va îmbogăți și cu obiectele de mobilier ale familiei pe care le deține Chilina Reva.

Odată cu salvarea clădirii, putem afirma că și memoria familiei a fost recuperată. Fiecare tulcean va avea prilejul să cunoască povestea acestei familii și a orașului Tulcea. Deocamdată, le oferim câteva imagini din pictura camerelor din Casa Avramide, care este, în momentul scrierii acestui articol, în curs de restaurare.

Hol intrare - complet pictat

Prima încăpere - îngerăși și flori

Salonul - în care familia servea ceaiul

HERITAGE HOUSES FROM TULCEA COUNTY: AVRAMIDE HOUSE AND FAMILY

Abstract

Avramide House, which is situated in the center of Tulcea County, near Saint Nicholas Cathedral, is a heritage building representative for the 19th century. The fact that the building is being submitted to a restoration-conservation project with European funds, prompted us to research in the National Archives, County Department of Tulcea, but also to attempt a reconstitution of the history of Avramide house and family, based on the discussions with the last descendents of the family.

The author presents a novel story, the story of the Avramide family, which was known in the city as a family of rich factory owners – they owned a sawmill and a mill. Some of the family members were arrested in 1947 and the house was nationalized. Since 1948, it was a center for the Greek Democratic Committee, School Inspectorate, headquarters of “Danube Delta” Museum from Tulcea.

Keywords: Tulcea, Avramide, industry, family tree, museum.

DESPRE TESTAMENTUL DR. IBRAHIM TEMO

Născut la Ohrida, în 1862¹, Ibrahim Temo urmează cursurile Facultății de Medicină militară de la Gîrlhane, perioadă în care activează în organizația „Junilor turci”², printre ai cărei membrii fondatori se număra. Ca urmare a măsurilor luate de regimul hamidian, la 1 noiembrie 1895, este nevoit să se refugieze la Constanța³, Dobrogea fiind aleasă pe considerente confirmate de activitatea sa viitoare. Stabilindu-și domiciliul la Medgidia, va funcționa - cu mici întreruperi - ca medic de plasă, perioadă în care nu face o „taină”⁴ din credințele sale de „June turc”⁵.

Pe 15 februarie 1903, participă, ca delegat albanez, la conferința ce s-a ținut la „The're du chateau d'Eau” (Franța), în favoarea macedonenilor și armenilor prizonieri din Turcia⁶. Revista „România Mare” din Constanța⁷ publica, în paginile sale, comunicatul dr. Ibrahim Temo, făcut în ziua de 19 februarie 1903, la Paris⁸, ca răspuns și explicații, în același timp, la unele afirmații exprimate în cadrul

* e-mail: danieladumitrescu54@yahoo.com.

¹ Conform extrasului din registrul stării civile pentru decedați pe anul 1945, eliberat de comuna Medgidia, la 13 martie 1946. vezi: Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța (D.J.C.A.N.C.), dos. 514/1946, f. 3. În alte surse, anul nașterii dr. Ibrahim Temo este diferit, vezi, de exemplu, *Anuarul presei române și al lumii politice 1926-1927*, Constanța, 1927, p. 34, unde anul nașterii este 1864; Tahsin Gemil, *Asociația din România a „Junilor turci”*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D. Xenopol>>”, VII, Iași, 1970, p. 179, unde figurează anul 1865.

² Despre rolul și personalitatea lui Ibrahim Temo în cadrul organizației „Junilor turci”, dar și despre eforturile acestuia, sprijinite de statul român, de răspândire în rândurile populației musulmane din Dobrogea a ideilor de progres și libertate, vezi Tashin Gemil, *op. cit.*, p. 173-195; Lavinia Gheorghe, *Etnici turci și tătari în administrația și viața politică a Constanței după revenirea Dobrogei la România*, în „Apulum”, XLVII, Alba Iulia, 2010, p. 197-217.

³ Tashin Gemil, *op. cit.*, p.180.

⁴ „Dobrogea jună”, VII, nr. 10, 6 mar. 1911, p. 1.

⁵ *Ibidem*

⁶ „România Mare”, I, nr. 10-13, apr. 1914, p. 100.

⁷ Vezi *Din tezaurul documentar dobrogean*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.S.R, 1988, doc. 349, p. 410- 411. Primul număr al revistei cu acest titlu a apărut la 1 noiembrie 1913.

⁸ „România Mare”, I, nr. 10-13 apr. 1914, p. 100-103.

conferinței amintite. În comunicat, se subliniază că prezentarea la conferință (despre care are și cuvinte de laudă) a unor situații statistice⁹, etnografice și confesionale demonstrează: „... cu regret că Europa nu cunoaște tocmai bine situația din Turcia”¹⁰. Referindu-se, în special, la albanezi, dr. Ibrahim Temo arăta că existența în rândurile lor a catolicilor, mahomedanilor și ortodocșilor înseamnă că aceștia „nu sunt renegați, convertiți prin forță: aceasta se confirmă prin faptul că există cazuri ca în aceeași familie să fie și musulmani și creștini denumindu-se între dânsii: sora mea, fratele meu, vara mea etc.”¹¹. El vede adevăratele cauze ale tiraniei și dezordinii din Turcia ca fiind regimul hamidian și panslavismul, despre care, la conferință nici măcar nu s-a amintit¹². În finalul comunicatului, sugerează că ar fi mai „demn” pentru Europa - și, în special, pentru presa franceză - să se ocupe, în mod just, „...cu chestiunea Turciei europene și nu numai cu o chestiune macedoneană imaginară”¹³.

În noua guvernare instaurată în Turcia, după victoria „Junilor turci”, Ibrahim Temo participă direct, ca membru în Comitetul Executiv, deținând, în același timp, și un post de medic oficial¹⁴. După o scurtă perioadă de timp, Ibrahim Temo ia hotărârea de a se reîntoarce definitiv în România¹⁵, primind postul de medic de plasă¹⁶.

Colonia albaneză din București a organizat sărbătorirea zilei de 22 februarie 1914 (intrarea prințului de Wied în Albania)¹⁷. La aceasta a participat și Ibrahim Temo, pe atunci medic primar al orașului Medgidia¹⁸. După Te-Deumul desfășurat la Biserica „Dintr-o zi” - care

⁹ Arătând că statisticile prezentate sunt arbitrare, bazate pe anumite interese, dr. Ibrahim Temo prezintă o situație a populației din Turcia Europeană, din districtele: Kosovo Scutari, Salonic, Monastir, Ianina și Adrianopole, excluzând împrejurimile Constantinopolului, după cum urmează: „Albanezi, Creștini și Musulmani: 2600000; Osmanlâi, Turci: 900000; Slavi, Sârbi și Bulgari: 800000; Greci: 550000; Cuțo-Valachi: 520000; Ovrei: 95 000; Țigani: 20000; Total: 5485000. vezi *Ibidem*, p. 103.

¹⁰ *Ibidem*, p. 100.

¹¹ *Ibidem*, p. 102.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ „Dobrogea jună”, VII, nr. 10, 6 mar. 1911, p. 1. Va fi numit inspector sanitar al cartierului Pera și, apoi, director al azilului din Istanbul. Vezi Tahsin Gemil *op. cit.*, p. 192.

¹⁵ Asupra unor cauze ce l-ar fi determinat pe Ibrahim Temo să se reîntoarcă în țară. Vezi Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 193

¹⁶ „Dobrogea jună”, VII, nr. 10, 6 mar. 1911, p. 1.

¹⁷ „România Mare”, I, nr. 10-13, apr. 1914, p. 92.

¹⁸ *Ibidem*.

fusese cedată comunității albaneze de biserica autocefală română¹⁹ -, a avut loc un banchet la „Trocadero”, unde Ibrahim Temo a ținut un „înflăcărat discurs”²⁰. Amintind despre primii discipoli „care au pus bazele naționalismului albanezesc la Constantinopol”²¹, dintre care mai trăiesc câțiva, el își exprimă recunoștința față de regele Carol I și de statul român „care ne-a ocrotit în vremuri vitrege pentru neamul albanezesc”²².

În momente importante pentru țară, îl găsim înrolat în armata română, participând în campaniile din 1913 și 1916, ca maior²³.

Ca urmare a distrugerilor provocate de războiul din 1916-1918, se dă Decretul lege nr. 3138 din 23 iulie 1919, prin care sunt înființate „comitete școlare”²⁴, cu scopul de a strânge fonduri pentru refacerea și mobilarea edificiilor publice, dintre acestea școlile din Dobrogea, și, în special, cele din județul Constanța fiind într-o situație dezastruoasă²⁵. Prin adresa primăriei Medgidia nr. 3851 din 20 septembrie 1919, către prefectul județului Constanța, se cere aprobarea unui comitet ad-hoc - în afara celui prevăzut în Decretul lege nr. 3138 - „compus din 65 persoane ca cei mai fruntași și buni Români”²⁶. Comitetul pentru care se cerea aprobarea prefecturii avea ca scop strângerea de fonduri în vederea înființării, la Medgidia, a unui „gimnaziu tip”, conform Decretului lege nr. 3864, publicat în „Monitorul oficial” nr. 114 din 9 septembrie 1919²⁷. În adresa către prefect se menționează că, potrivit procesului-verbal încheiat, „cu toții s-au oferit a contribui pentru înfăptuirea acelei școli în Medgidia, oraș care, prin situațiunea sa geografică se află așezat în chiar centrul întregii Dobrogi”²⁸. Membrii comitetului erau din Medgidia și din comunele învecinate. Pentru Medgidia, din cele 39 persoane ce făceau parte din comitet, figurează și 3 musulmani,

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 94

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ Lavinia Gheorghe, *op. cit.*; *Anuarul presei române și al lumii politice 1926-1927, ..., p. 34*

²⁴ D.J.C.A.N.C., fond Prefectura Județului Constanța, dos. 2/1919 serviciul administrativ, f. 21 v.

²⁵ *Loc. cit.*, fond Inspectoratul Școlar Constanța, dos. 1/1919, f. 172. Memoriul lui Vasile Helgiu - numit revizor școlar în decembrie 1918, cu o mica întrerupere, până în martie 1921 - adresat ministrului Instrucțiunii la 30 martie 1921, în care se arată că județul Constanța a fost „cel mai distrus, 6 luni 1916/1917, n-a mai rămas picior de om, în peste 100 de sate”.

²⁶ *Loc. cit.*, fond Prefectura Județului Constanța - Serviciul administrativ, dos. 2/1919, f. 34

²⁷ *Loc. cit.*

²⁸ *Loc. cit.*

printre care și dr. Ibrahim Temo²⁹.

Președinte al mai multor societăți de binefacere, acesta a participat și la viața politică a țării, ca senator în Parlamentul României³⁰, întreaga sa activitate fiind recunoscută și apreciată de statul român și prin cele 25 medalii românești de aur³¹.

Ibrahim Temo moare pe 3 august 1945, ora 4, în vârsta de 83 de ani, ca medic pensionar, în imobilul său din Medgidia, str. Avram Iancu nr. 22, așa cum reiese din extrasul registrului de stare civilă, emis și legalizat de primăria comunei Medgidia, la 13 martie 1946³². Decesul a fost verificat și constatat de medicul circumscripției Medgidia, prin certificatul nr. 69, din 4 august 1945³³.

Pe 28 martie 1946, Tribunalul județului Constanța, secția III, înregistrează cererea soției dr. Temo, Nafie dr. Temo, domiciliată în Medgidia, str. Avram Iancu nr. 22, prin care aceasta îi cheamă în judecată civilă pe cei 5 copii ai doctorului „pentru că în contradictoriu cu numiții să se deschidă testamentul olograf lăsat de fostul meu soț Dr. Ibrahim Temo, decedat la data de 4 august 1945, la domiciliul său din Medgidia”³⁴. Din cererea adresată președintelui Tribunalului reies atât numele și prenumele copiilor, cât și domiciliile lor la acea perioadă. Astfel, dr. Naim Temo și Ridvan Temo aveau domiciliul în Medgidia, str. Avram Iancu nr. 22; Sena Ferbat și Togo Temo în București, str. Dragoș Voda nr. 38; Iskender Temo era „domiciliat în Kirklareli, Trachia, Turcia”³⁵. Iskender Temo, domiciliind în Turcia, îl avea ca procurator pe fratele său, Ridvan Temo. Ca termen de rezolvare a cererii amintite, tribunalul stabilește ziua de 24 mai 1946, ora 8³⁶. Atât Nafie dr. Temo, cât și cei 5 copii sunt citați de tribunal prin câte o adeverință de primire, înmănată de agentul de poliție din localitatea respectivă, la domiciliul fiecăruia³⁷.

²⁹ *Loc. cit.*, f. 36.

³⁰ *Anuarul presei române și al lumii politice 1926-1927, ...*, p. 34.

³¹ D.J.C.A.N.C., fond Tribunalul Județean Constanța, secția III, dos. 514/1946, f. 15.

³² *Loc. cit.*, f. 3, vezi și f. 1. Menționăm că data de 4 august 1945 figurează ca dată a decesului dr. Ibrahim Temo în cererea soției acestuia, Nafie Temo, către președintele Tribunalului Județului Constanța, din 28 martie 1946.

³³ *Loc. cit.*, f. 3 Tot din extras, reiese prenumele și numele părinților doctorului Ibrahim Temo, și anume Murat Saili și Fatme M. Saili.

³⁴ *Loc. cit.*, f. 1.

³⁵ *Loc. cit.*

³⁶ *Loc. cit.* Vezi și f. 6, 7, 8, 9, 12 ale aceluiași dosar.

³⁷ *Loc. cit.* Pentru Iskender Temo „plecat în Turcia”, așa cum reiese din procesul-verbal întocmit de agentul de poliție, semnează Ridvan Temo, iar pentru Nafie Temo, nefiind acasă, citația este înmănată dr. Naim Temo.

La Tribunalul județului Constanța, secția III, în camera de consiliu și în prezența președintelui tribunalului, a asesorului și grefierului, a petiționarei „Nafie dr. Temo personal asistată de Domnul Avocat Done Pascu și pârâții Dr. Naim Temo, Ridvan Temo, Sena Ferbat, Togo Temo și Ischender Temo”, procedura fiind completă, la cererea avocatului, se citește testamentul original, aflat în dosarul nr. 297/1946 al tribunalului. Conform acestuia, dr. Ibrahim Temo lasă averea sa soției sale Nafie și copiilor lui, Iskender, Ridvan, Togo, Naim și Sena Ferbat, după cum urmează: tot ce avea în Medgidia - „casa în care stau, clădirea de cinematograf, brutăria dărâmată, via și locurile de casă” - le lasă soției, pentru a lua veniturile de pe ele până la moartea acesteia, după care „aceste imobile rămân în plină proprietate copiilor”. În testament, se menționează că orice vânzare din imobilele amintite pe care o face soția se putea realiza doar cu aprobarea copiilor. Un loc distinct în testament îi este atribuit fiicei acestuia, Sena Ferbat, careia „pentru că nu i-am dat nimic cât am trăit îi las casa mea din Istanbul, cartierul Kuzgungiuk, str. Derefurum, îi mai las casa din comuna Reviga, județul Ialomița și medaliile românești de aur, 25 bucăți”. În încheierea testamentului, se menționează: „Aceasta este voința mea pe care moștenitorii mei trebuie să respecte”, după care urmează semnătura dr. Ibrahim Temo. După citirea testamentului în procedura completă amintită, acesta este vizat spre neschimbare, semnându-se și procesul-verbal încheiat de președintele tribunalului, de asesor și de grefier³⁸.

Textul original al testamentului a fost înmănat moștenitorilor defunctului, prin avocatul acestora. Într-o cerere a moștenitorilor către președintele Tribunalului Constanța, secția III, se solicită „a dispune să ni se elibereze testamentul original aflat în dosarul acestui Tribunal nr. 297/1946, pentru a fi transcris și să fim puși în posesie”. Pe cerere, este trecut data de 4 iunie 1946 și rezoluția prin care se aproba eliberarea testamentului, urmată de mențiunea „Am primit originalul”, semnată de avocat³⁹.

³⁸ Loc. cit., f. 4, 15.

³⁹ Loc. cit., f. 14.

ROMANIA

1945

EXTRAS DIN REGISTRUL STĂRII CIVILE PENTRU MORȚI PE ANUL 1945

DATA înregistrării (anul, luna și ziua)	ANUL, luna și ziua în care s-a produs	PRENUMELE NUMELE, prenumele, numele de familie și denumirea	LOCOMUL și data nașterii	PRENUMELE și NUMELE PĂRINȚILOR	Prințesele și numele soțului (soției)	Locul morții, etind sau al înregistrării în conformitate cu condițiile morții	Adresa actuală de rezidență	Enunțarea înscrisului sau abstracției înaintea de autoritate
1945 August 4	1945 August 4	Ibrahim Themo medic pensionat Mahomedianu Str. Ibraim Janani Nr 22	Orhidă - România 26 august 1862	Murat Themo Șahine Themo	Wafiq Themo în oraș			Alinașă de la mahomedianu Declarat. OFITER AL STĂRII CIVILE.

DECLARAȚII ULTERIOARE

Se constată acțiunea prezentei extras.
Data extr. 15 Martie 1946

OFITER AL STĂRII CIVILE.

REP. BUCURĂRII CIVILE

Ș. P. Suptorșu Pașcani

ASPECTS REGARDING THE TESTAMENT OF DR. IBRAHIM TEMO Abstract

Ibrahim Temo was born in 1862 in Orhida (Albania) and when he was 33 years old he had to take refuge to Constanta because of his political views. He settled in Medgidia where he got deeply involved in the social, cultural and political life of Dobrudja. On August 3rd 1945, at the age of 83, he passed away as a retired physician in Medgidia. His testament is to be found in the National Archives of the county of Constanta and it throws a light on the complex personality of dr. Ibrahim Temo.

Keywords: Ibrahim Themo, testament, Medgidia, Albanians, „Young Turks” Movement.

RELAȚIILE DINTRE PĂRINȚI ȘI COPII ÎN FAMILIA REGALĂ FERDINAND ȘI MARIA - PRINCIPESELE ELISABETA ȘI MARIOARA -

Aspectul privind relațiile dintre părinți și copii în cadrul familiei regale ocupă un loc important din perspectiva înțelegerii modului cum se implicau părinții regali în diversele probleme legate de creșterea și educația copiilor lor. Pe de altă parte, este foarte important de văzut și modul cum copiii respectau încercările părinților de a se implica în problemele generate de evoluția firească a vieții lor, din copilărie la maturitate.

La începutul secolului XX, mai cu seamă din anul 1920, în Occident, relațiile dintre părinți și copii s-au schimbat foarte mult. Chiar în familiile bogate - implicite cele princiare și regale - părinții se fereau să-și răsfete prea mult copiii. Disciplina era păstrată cu sfințenie, caracterul copiilor trebuia „dresat“, „format“, plânsul fiind interzis. În ceea ce privește autoritatea părinților pe care aceștia o exercitau asupra copiilor lor, aceasta nu poate fi pusă la îndoială: copiii nu aveau nici un fel de drept la o viață privată. Timpul liber al copiilor era la dispoziția părinților, care le impuneau fel de fel de sarcini, le supravegheau, cu toată strictetea, relațiile și se arătau foarte reticenți în legătură cu camaraderiile extrafamiliale. Dar, autoritatea părinților mergea mult mai departe, vizând chiar și viața privată a copiilor. De exemplu, căsătoria era o afacere de familie și depindea, așadar, de părinți, în mod direct, mai cu seamă atunci când erau în joc și bunurile de familie. În toate mediile sociale, căsătoria însemna, în principiu, emanciparea copiilor, aceștia scăpând de autoritatea părinților. În unele cazuri, totuși, tutela părintească se exercita în continuare, mai cu seamă dacă tinerii căsătoriți locuiau sub același acoperiș cu părinții. Pentru ca această autoritate să se atenueze și ca viața privată să se organizeze după modelul schimbului afectiv între mai multe persoane, era nevoie ca instituția familială să devină mai puțin riguroasă¹.

Principesa Elisabeta s-a născut la 11 octombrie 1894, fiind

* Muzeul Național Cotroceni; e-mail: steficiubotaru@yahoo.com.

¹ Philippe Ariès, Georges DUBY, *Istoria vieții private*, vol. IX, București, Ed. Meridiane, 1997, p. 60, 61.

caracterizată de mama sa ca „tăcută, singuratică și cât se poate de frumoasă, cu trăsături minunate de clasice, cu toate că, chipul îi era rotund ca al unui îngerăș”².

Deși foarte drăgălașă în copilărie, Elisabeta a fost un „copil problemă”, fapt pentru care Maria a angajat-o ca guvernantă pe Leile Milne, fostă guvernantă în familia ducelui de Connaught. Într-o scrisoare prin care se precizau detaliile angajării domnișoarei Milne, prințesa moștenitoare a discutat cu sinceritate problemele copilului și dificultățile cu regina Elisabeta, care se amesteca în toate. „Este mai important să ai o influență bună asupra Elisabetei, decât să-i dai lecții; ea iubește tot ce este frumos, dar are prea puțină ambiție. Vei vedea că regina Elisabeta va fi foarte amabilă cu tine și, vai, nu am găsit încă nici o guvernantă care să n-o prefere pe ea în locul meu, pentru că este mult mai amabilă, dar în final asta nu duce la fericire reală”³. Venirea domnișoarei Milne a reprezentat un lucru bun pentru Maria, deoarece, într-o casă în care curteni, doici și slujitori urmăreau recunoașterea din partea vechiului palat, Leile Milne a rămas loială față de Maria. Și totuși, avea dificultăți în a comunica cu Elisabeta, din cauza firii sale distante. „Elisabeta are o fire curioasă, cam rece și rezervată și se pare că este capabilă să-i țină pe oameni la distanță într-un mod foarte neplăcut”⁴.

Când principesa Elisabeta a împlinit 18 ani, împăratul Wilhelm al II-lea a dorit să o căsătorească cu unul din fiii săi, deși Maria se temea însă că fiica ei cea mare, obișnuită cu libertatea de la curtea română, se va împotrivi rigidității de la curtea germană. Totuși, la insistențele principelui Ferdinand și ale regelui Carol I, care au fost flatați de perspectiva unei astfel de căsătorii, Maria a aranjat ca Elisabeta să-l întâlnească pe principele Adalbert la München. Fiul împăratului german nu a fost însă impresionat, lucru ce nu a surprins-o pe Maria, care-i scria mamei sale că „bărbații tineri nu o plac pe Elisabeta, este prea inteligentă și prea tăcută, nu destul de veselă, un fel de statuie vie”⁵.

În timpul războiului, Elisabeta, deși o însoțea pe regină la operele de binefacere și răspundea chiar nominal de un spital - spre deosebire de sora sa Marioara -, manifesta puțin interes față de lucrurile bine făcute; era disponibilă pentru fapte de caritate, dar fără entuziasm pentru ele. Mai mult, Elisabeta reprezenta o problemă, deoarece „alerga după bărbați cu o stăruință calculată. Este întotdeauna aceeași,

² Maria Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. II, București, Ed. Eminescu, 1991, p. 314.

³ Hannah Pakula, *Ultima romantică. Viața reginei Maria a României*, București, Ed. Lider și Cartea pentru toți, 2003, p. 188.

⁴ *Ibidem*, p. 189.

⁵ *Ibidem*.

indiferent unde se află, indiferent cu cine este, nu se poate avea niciodată încredere în ea. Biata copilă, biata copilă, are nevoie de dragoste numai pentru ea însăși, însă nu i se poate îngădui să alerge după fiecare capriciu de moment”⁶.

După război - odată cu revenirea în capitală și reluarea vieții normale la palat - Elisabeta a devenit mai grasă și mai leneșă. Deși ocazional era cuprinsă de câte un entuziasm de scurtă durată pentru vreun fel de lucru de mână ca brodatul sau înșiratul mărgelilor, adevărata pasiune a Elisabetei rămâneau veșmintele și bijuteriile.

Principesa Elisabeta - ca și sora ei Marioara - nu avea nici un fel de viață socială, cu excepția unor seri ocazionale de teatru sau o participare la vreo întrunire oficială la palat. Ca urmare, Maria nu putea face prea mare lucru pentru a înviora viața fiicelor ei, care putea fi considerată drept monotonă. Un moment important în viața Elisabetei a fost vizita pe care mama sa a făcut-o la Paris și la Londra, în cursul anului 1919, unde atât ea, cât și sora sa, Marioara, au însoțit-o. Regina îi scria fostei guvernante a Elisabetei, Leile Milne, că „imediat ce voi ajunge în străinătate, vreau ca Elisabeta să facă o cură, cu siguranță că nervii ei nu sunt în starea cea mai bună și este îngrozitor de grasă; numai într-un sanatoriu sau ceva de acest fel ea poate fi obligată să facă lucrurile indispensabile sănătății și siluetei ei”⁷.

După ce regina Maria a părăsit Parisul, Elisabeta, pe motiv că „nu vrea să se rupă de numeroșii ei prieteni francezi”, a rămas în capitala Franței în grija Elizei Brătianu, pentru a urma Școala de Belle-arte⁸. De la Paris, principesa Elisabeta a plecat în Elveția, la Zürich, unde a locuit, o vreme, cu bunica sa, ducesa Maria Alexandrovna, fiind deseori vizitată de principele George al Greciei, aflat în exil cu familia sa. Principesa Elisabeta l-a întâlnit, pentru prima dată, pe principele George al Greciei când ea avea 16 ani, iar el, 21 de ani. Trei ani mai târziu (1914), el a cerut-o în căsătorie, însă regina Elisabeta i-a spus nepoatei sale că ar putea face o partidă mult mai bună decât căsătoria cu George și tânăra Elisabeta a fost de acord, fapt pentru care l-a refuzat.

Aflată la Zürich, Elisabeta a purtat o bogată corespondență cu regina Maria, pe care o ținea la curent cu activitatea sa în Elveția. De exemplu, la 27 noiembrie 1919, i-a scris reginei o scrisoare referitoare la George al Greciei și anume: „Georgie este în Zürich și vine des să ne vadă. O dată a venit cu toată familia, iar ieri a venit singur, și mi-a vorbit despre el. Crede-mă dragă mamă, nu a fost un moment ușor. Nu pot să mă

⁶ *Ibidem*, p. 311.

⁷ *Ibidem*, p. 339.

⁸ *Ibidem*, p. 350.

forțez să spun «da» fără să existe o legătură între noi doi, și nici nu pot spune în mod definitiv «nu», pentru că mă gândesc că în timp, ar putea să fie un lucru bun. Vreau să fac ce este mai bine, dar nu știu pe ce drum să o iau. Am încercat să fiu sinceră cu alții și cinstită cu mine. Într-un moment de slăbiciune i-am dat speranțe lui Georgie, și adeseori regret asta. Mă gândesc adeseori dacă nu este mai bine să fac pasul înapoi, și apoi dacă nu voi regreta acest lucru într-o zi⁹. În aceeași scrisoare, Elisabeta îi spunea mamei sale că duce o viață liniștită, ia lecții de muzică dimineața, iar seara joacă bridge cu bunica sa. Și încheia astfel: „Mamă, mi-aș dori să fiu aici și să-mi aduci pacea în suflet. Te rog transmite dragostea mea tuturor: Papa și Ilenei”¹⁰.

Din Elveția, Elisabeta a revenit în țară la 28 decembrie 1919. Iată ce scria regina Maria în însemnările ei zilnice, la sosirea fiicei sale: „ea este o cochetă incorrigibilă și, deși s-a decis în privința lui George al Greciei, ea a cochetat în mod scandalos cu Ludicar (cântăreț și profesor de pian al Elisabetei la Zürich - n.n.). Am discutat imediat cu ea. Nu s-a apărut cătuși de puțin și n-a putut da nici o explicație pentru purtarea ei; a făcut asta în ciuda promisiunilor pe care mi le făcuse, în ciuda prezenței bunicii sale; este sigur că ea a necăjit-o și și-a stricat reputația în unica ocazie pe care a avut-o să se facă plăcută, utilă și agreabilă Mamei. Este cu adevărat trist. Ea este într-adevăr, ceea ce numesc eu o fată ușuratică. Ceea ce este mai rău este că ea admite că este așa și că atunci când se întâmplă, își pierde orice simț al proporției și devine inconștientă de modul ei de comportare și deși aceasta pare absurd, este fără îndoială adevărat”¹¹.

Și în anul următor principesa Elisabeta a reprezentat o problemă pentru părinții săi, ceea ce a determinat-o pe regina Maria să consemneze, la 5 iunie 1920, următoarele: „Lisabeta, ca și tatăl ei, nu este o persoană cu care să conviețuiești - trăiești alături de ea și asta e tot. Ea este fundamental leneșă și nesociabilă. N-a fost niciodată veselă sau binedispusă, n-a făcut niciodată vreun efort să-i facă viața plăcută cuiva. N-a avut niciodată vreunul dintre impulsurile plăcute ale tinereții sau dintre dorințele exuberante firești”¹².

Câteva zile mai târziu, la 9 iunie 1920, regina Maria nota că a primit scrisori de la regele Constantin și de la regina Sofia ai Greciei, prin care cereau oficial mâna Elisabetei și, de asemenea, o scrisoare emoționantă de la George. Regina scria: „Ce e mai rău este că Lisabeta,

⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare, A.N.I.C.), Fond Regina Maria, vol. I, dos. V 709/1919, f. 1 f/v.

¹⁰ Loc. cit., f. 2 f/v.

¹¹ Maria Regina României, *Însemnări zilnice (ianuarie 1920-decembrie 1920)*, vol. II, București, Ed. Albatros, 2004, p. 397.

¹² *Ibidem*, p. 170.

deși a promis că se va căsători cu el simte că nu-l iubește cu adevărat, dar cu toate acestea își dă seama că ar fi mai bine să se căsătorească. Iată un om care o iubește din tot sufletul și vrea să-i fie soț. Ea știe că el este minunat, cinstit, onorabil, că este potrivit din toate punctele de vedere, dar pe biata copilă o sperie și o îngrozește să facă un pas hotărâtor. Nici nu știi cum să o sfătuiști și totuși se pare că pentru moment nu există altă variantă pentru ea și că are nevoie de căsătoria pe care o avem în vedere”¹³.

În cele din urmă Elisabeta a acceptat să se logodească cu principele George, iar, referitor la acest moment, bibliotecarul regelui Ferdinand, G.T. Kirileanu, își amintea că: „Principesa Elisabeta i-a spus principelui George că se logodește, deși nu simte pentru el nici un pic de iubire. Și prințul George era totuși încântat. Logodna s-a făcut așa după sfatul prințului Știrbey. S-a dus regele în odaia principesei Elisabeta când era principele George acolo și i-a sărutat zicând că de-acuma sunt logodiți. Regele s-a coborât vesel că n-au făcut opoziție. După logodnă principesa ține mai mult la principele George. Stau des amândoi în odaie și acuma toată lumea trebuie să bată în ușă ca să intre. Numai principesa Ileana a intrat odată fără să bată, ca să vadă ce se petrece între ei, și i-a văzut sărutându-se! Principesa vrea să trăiască liberă, ca soție a bărbatului ei, iar nu ca fiică de rege”¹⁴.

La rândul său, regina Maria nota, în însemnările sale, la 13 octombrie 1920: „Lisabeta, în sfârșit a acceptat ca logodna ei să fie anunțată oficial. Barbu a vorbit cu ea, o discuție neplăcută pentru amândoi. Ea are idei bizare, imposibile, este impresionată de George, dar nu simte nimic pentru el și ideea căsătoriei nu-i provoacă nici o bucurie, dar nu vrea să rupă logodna, deoarece nu are altă perspectivă și știe că este deja la o vârstă când ar trebui să fie măritată. După prânz am avut o discuție tristă cu ea. Astăzi era deosebit de frumoasă, dar vai! Cât mi-ar fi plăcut să o văd intrând altfel în viață. Sărmanul băiat e răbdător, îndrăgostit și cam stânjenit, prea iubitor și mult prea umil cu ea. Mă întreb cum de are curajul să rămână lângă ea în aceste condiții, pentru că ea nu-l menajează absolut deloc în tot ceea ce spune. Nando a anunțat «evenimentul fericit» și am băut în sănătatea lor”¹⁵.

Nunta principesei Elisabeta cu principele George al Greciei a avut loc, la București, pe 27 februarie 1921. Darul de nuntă primit din partea părinților: un șirag de diamante, având ca pandantiv un safir imens. Să dăm, din nou, cuvântul reginei Maria, care nota în jurnal: „27 februarie 1921. Ziua căsătoriei Elisabetei! Într-adevăr a venit marele eveniment, deschiderea ușii spre o nouă viață, să sperăm spre o nouă fericire, a frumoasei mele fiice, care este cea mai mare. Are 26 de ani, era timpul să

¹³ Ibidem, p. 173.

¹⁴ G. T. Kirileanu, *Însemnări zilnice (1906-1960)*, București, Ed. Albatros, 2004, p. 102.

¹⁵ Maria Regina României, *Povestea vieții mele...*, p. 278, 279.

aibă o viață proprie, era coaptă să intre în viață și să lupte pentru ea, dar cu cât te maturizezi, cu atât este mai greu să te decizi să te dai pe mâinile unui bărbat. Fiind frumoasă și foarte conștientă de frumusețea ei și de puterea pe care aceasta i-a dat-o, Lisabeta a fost mult tentată să se joace cu inima bărbaților, inconștient aproape, irosind tot ce avea mai bun și negăsind nici o satisfacție reală, ci doar multe supărări de ambele părți. Lisabeta nu a găsit fericirea, chiar dacă deseori i-au făcut multă plăcere flirturile ei schimbătoare”¹⁶.

Cununia religioasă a avut loc la București, pe motiv că starea de sănătate a principesei nu-i permitea să părăsească țara. Astfel, doctorul Mamulea a eliberat un certificat, din care rezulta că „starea de sănătate a A. S. R. Principesa Elisabeta a României nu-i permite a părăsi casa spre a săvârși în ziua de 27 februarie 1921, căsătoria cu A. S. R. Principele George al Greciei și este așadar necesar ca această căsătorie să fie celebrată la Palatul Regal, domiciliul A. S. R. Principesa Elisabeta, drept care am eliberat acest certificat”¹⁷.

Nunta s-a desfășurat în bune condiții, mai întâi având loc cununia civilă la Palatul Regal și, apoi, cununia religioasă la Mitropolie. Regina Maria nota următoarele în însemnările sale referitoare la acest eveniment: „ceremonia este pitorească. Având cununa pe cap, Lisabeta arată într-adevăr ca prințesa din legendă, cu o figură adevărat frumoasă, doar că ea nu a crescut destul de înaltă. Amândoi erau calmi, dar publicul era foarte emoționat. Și eu eram calmă, dar mii de gânduri, amintiri, regrete, speranțe, bucurii și dureri îmi treceau prin inimă. Este o zi de mari emoții pentru părinți, și în special pentru mamă. În final, ne-am întors la palat pe străzile străjuite de trupe, populația era într-o stare de frenezie. La palat, tot felul de prieteni ai Lisabetei s-au adunat să o felicite. Era aproape în lacrimi și când s-a întors să arunce o ultimă privire la prietenii ei, se putea înțelege că își dădea seama, pe deplin, că era sfârșitul vieții vechi, că începea acum responsabilitatea”¹⁸.

În momentul căsătoriei Elisabetei cu George, pe tronul Greciei se afla regele Constantin, care, însă, a abdicat în 1922, locul său fiind luat de principele George, devenit, astfel, rege, iar Elisabeta, regină a Greciei.

În ceea ce privește relațiile regelui Ferdinand și ale reginei Maria cu fiica lor Elisabeta după căsătorie, acestea au fost normale, concretizându-se într-o bogată corespondență, atât cu fiica, cât și cu ginerele lor. Problema cea mare a Elisabetei după căsătorie a fost lipsa

¹⁶ Idem, *Însemnări zilnice (ianuarie 1921-decembrie 1921)*, vol. III, București, Ed. Albatros, 2004, p. 61.

¹⁷ A.N.I.C., fond Principesa Elisabeta, dos. I 3, f. 80.

¹⁸ Maria Regina României, *Însemnări zilnice...*, vol. III, p. 64.

banilor, deoarece principele George primea foarte puțini bani din partea statului. De exemplu, la 1 mai 1921 (care era Sâmbăta mare a Paștelui), într-o scrisoare adresată mamei sale, Elisabeta îi mulțumea pentru „mica și adorabila pictură a lui Teișanu. A fost o bucurie să primesc ceva de Paște. Familia de aici nu este așa de generoasă. Unchiul Tino (regele Constantin) este drăguț, însă în ce o privește pe mătușa Sophy, mă străduiesc dar nu este chip să fii aproape de ea”. Tot în aceeași scrisoare, îi mai dădea vești despre activitatea ei zilnică: „am luat un mare spital sub protecția mea, dar faptul că nu știu limba, face ca lucrurile să fie dificile”. De asemenea, o informa că nu putea să facă cumpărături, din motive financiare, și o ruga pe mama sa să se intereseze de banii promiși ei de guvern (Averescu) drept cadou de nuntă. Îi mai scria și despre felul cum și-a aranjat casa, „după propriul gust, foarte diferit de ceea ce am întâlnit aici și tuturor pare să le placă”, și despre faptul că i-a dat Sittei (care se afla încă la Atena) câteva idei privind viața lor de la București. „Sitta era nerăbdătoare să știe cum e vremea, dacă își poate păstra orarul de masă și alte detalii. I-am spus să nu se teamă de tine sau de Papa. Am încercat cât mai mult posibil să o pregătesc și pentru micile dificultăți sociale, care ar putea să-i dea emoții. Am încercat să-i deschid ochii asupra multor lucruri. Ea are o bună influență asupra lui Carol și i-ar putea face mult bine”¹⁹.

Deși îi dădea sfaturi Sittei pentru a se putea adapta mai repede în noua ei țară, după căsătoria cu Carol, principesa Elisabeta nu s-a adaptat deloc la viața de la Curtea Regală a Greciei și, astfel, la 11 octombrie 1921, în preajma zilei sale de naștere, îi scria următoarele reginei Maria: „Dragă Mamă, îți mulțumesc pentru ceasul drăguț și lucrurile pe care mi le-ai trimis, a fost un dar neașteptat. Măine este ziua mea de naștere și mă simt ciudat că nu sunt cu voi toți și așa va fi în fiecare an de acum încolo. În unele momente mă simt departe de voi și o străină, pe un pământ străin”. Îi mai scria mamei sale că „am cumpărat un mic obiect pentru Bran și am să ți-l trimit și o icoană veche care sper să-ți placă. Cu ele îți trimit și dragostea mea și dorința de a fi cu tine din nou”²⁰.

Caracterul dificil al principesei Elisabeta a continuat să se manifeste și după căsătorie, ea fiind destul de afectată la aflarea veștii despre căsătoria surorii sale Mignon cu regele Alexandru al Iugoslaviei: „nu pot să-i văd pe el și pe Mignon împreună, sunt absolut diferiți”, scria ea, la 21 martie 1922, mamei sale. Continuând scrisoare, mai scria că „totuși Mignon este norocoasă pentru că va avea bani, pentru că este foarte greu să trăiești fără ei”²¹. Tot în aceeași scrisoare, mai

¹⁹ A.N.I.C., Fond Regina Maria, vol. I, dos. V 714/1921, f. 1 f/v, 2 f/v, 3, 4 f/v.

²⁰ Loc. cit., dos. V 717/1921, f. 1 f/v.

²¹ Loc. cit., dos. V 721/1922, f. 1, 2 v.

spunea că nu are bani să-i cumpere un cadou de nuntă lui Mignon și să fie scuzată dacă va fi un dar umil și, totodată, dorea ca tatăl ei să-i trimită, sub formă de împrumut, suma de 15.000 de fr.fr. Despre Sitta (care se afla atunci la Atena cu micul Mihai) scria că nu o prea vedea și nici pe altcineva din familie, pentru că „*avem foarte puține în comun*” și că „*Sitta este superficială și nu o interesează altceva decât dansul, rochiile, cinema-ul și bijuteriile*”. La fel și soacra sa, regina Sophia, era, după părerea Elisabetei, la fel de superficială și distantă cu ea, ca și socrul său, regele Constantin²².

La rândul său, regina Maria nota în însemnările sale că atunci când regina Sophia și-a vizitat fiica la Sinaia i-a vorbit reginei și despre Elisabeta. „*Sophy a vorbit cu afecțiune despre ea, apreciindu-i calitățile, priceperea în toate, spunând că arată foarte bine și că are o expresie mult mai blândă decât înainte. Are o singură critică de adus - că este leneșă, ceea ce știu deja*”²³.

Așadar, regina Maria își cunoștea foarte bine fiica și încerca să o înțeleagă și să-i fie alături, chiar dacă, uneori, trebuia să suporte acuzațiile Elisabetei referitoare la faptul că nu-i place să fie cu ea și că o iubește mai mult pe Ileana. De exemplu, iată ce-i scria la 28 ianuarie 1923: „*știu că mă iubești, dar ceea ce vreau mai mult de la tine este tandrețe și afecțiune. În ultimii ani, lucrul care m-a ținut departe de tine a fost teribila gelozie față de Ileana. Când am venit la tine în august după ce am fost bolnavă (avusese febră tifoidă urmată de complicații la plămâni și chiar a fost în pericol să-și piardă viața - n.n.) am vrut să te am numai pentru mine - ea este mereu cu tine - dar nu am avut curajul să-ți spun nimic, de teamă să nu te rănesc. Multă dragoste din partea singuraticii tale fete mai mari*”²⁴.

Și în anii care au urmat, relațiile Elisabetei cu mama sa au oscilat, fiind când afectuoase, când reci, în funcție de starea sufletească a acesteia. Astfel, la 26 iunie 1923, într-o scrisoare, o ruga pe mama sa să-i mai permită Ilenei să rămână la ea în vizită și îi mulțumea pentru rochia trimisă. Îi mai scria că ar dori să-și cumpere o diademă, dar nu are cu ce o plătească, „*pe când Mignon poate să-și îndeplinească orice dorință*”²⁵. Într-o altă scrisoare, datată 17 mai 1924, Elisabeta o acuza pe mama sa că are o încredere oarbă în Barbu Știrbey, „*care nu joacă cinstit întotdeauna*”, și că e departe de a vedea lucrurile așa cum sunt în realitate. „*Mă învinovățești că nu te iubesc. Da. Cuvintele mele sunt grele,*

²² Loc. cit., f. 3 f/v.

²³ Maria Regina României, *Însemnări zilnice...*, vol. III, p. 344.

²⁴ A.N.I.C., Fond Regina Maria, vol. I, dos. V 728/1922, f. 1 f/v.

²⁵ Loc. cit., dos. V 741/1923, f. 2.

dar tu ești destul de puternică să le suportți”²⁶.

Elisabeta și George nu au domnit decât până în 1924, când, în urma unui plebiscit, Grecia a fost proclamată republică. În aceste condiții, aceștia au venit în România, mutându-se într-o aripă a Palatului Cotroceni. Regina Maria urmărea cu tristețe cum fiica ei se lăsa, încetul cu încetul, pradă nemulțumirii, petrecând zile întregi la masa de „mah-jongg” (joc chinezesc), iar, pe de altă parte, îi părea rău și pentru ginerele său, care trăia în exil, cu o soție care nu-l iubea.

Pasiunea principală a principesei Elisabeta erau bijuteriile, fiind în stare de orice să dobândească cât mai multe. Iată ce povestea, la 23 octombrie 1927, doamna de onoare a reginei Maria - Simona Lahovary -, în amintirile sale, despre această pasiune a Elisabetei: „în legătură cu minunatele perle pe care le poartă la gât, regina ne povestește despre dragostea bolnăvicioasă și crudă a reginei Elisabeta pentru bijuterii. E ceva ce frizează monstruosul. În mai când pleacă la Balcic pentru două zile, regina o lasă pe Elisabeta să doarmă în camera ei de la Cotroceni, pentru ca regele George să nu rămână singur și-și ia cu dânsa toate caietele și scrierile. Elisabeta vine după ea la Balcic. Mama ei îi spune: «Aici mi-am văzut visul cu ochii.» Elisabeta îi ia mâna. «Mie nu mi s-a împlinit nici un vis, singurul care mi se va împlini va fi atunci când voi avea diadema ta cu perle. Îți mulțumesc că mi-ai spus că mi-o vei lăsa prin testament». Regina e uluită de această aluzie feroce la propria ei moarte precum și de faptul că știe precis că nu a spus niciodată un asemenea lucru, deoarece avea intenția să lase diadema Ileanei. Brusc se dumirește: trebuie că a uitat la Cotroceni caietul în care își notase ce va lăsa fiecăruia prin testament. Într-adevăr, la București îl găsește pe o etajeră, lângă pat. O dezgustă viclenia cu care i-a fost forțată mâna. Cu toate acestea, schimbă dispozițiile, dar Elisabeta s-a răzgândit, vrea perlele pe care regina le-a cumpărat de la sora ei. Această tocmeală macabră e înspăimântătoare”²⁷.

De asemenea, pe aceeași temă a dorinței Elisabetei de a avea cât mai multe bijuterii, principesa Elena îi scria reginei Maria, la 28 octombrie 1932, că s-a certat cu Elisabeta, pentru că aceasta i-a furat perlele și diamantele: „Îmi pare rău că îți spun toate astea, dar îți amintești, că nu sunt singura persoană căreia i s-a întâmplat, și Ileana a trecut printr-o asemenea experiență. I-am cerut bijuteriile, iar Elisabeta mi-a spus să ies din casa ei. Când am intrat în camera ei, ea s-a întors furioasă spre mine și m-a acuzat că i-am furat banii când am fost în țară în timpul Regenței. Mi-a spus că toată lumea este împotriva mea și acum înțeleg de unde toate zvonurile din oraș împotriva mea. Toate acestea mi le-a spus în față. A trebuit să mă controlez ca să nu-i răspund la fel. Întrevederea s-a

²⁶ Loc. cit., dos. V 751/1924, f. 3 v, 4.

²⁷ Jurnalul Simonei Lahovary, în „Magazin istoric”, VIII, nr. 4, apr. 1974, p. 95.

terminat spunându-mi să mă duc «la dracu», iar răspunsul meu a fost «mulțumesc»²⁸.

Un an mai târziu, dintr-o scrisoare datată 23 mai 1933, rezultă că principesa Elisabeta revenise la sentimente mai bune, scriindu-i mamei sale - care se afla în vizită la Ducky - că îi pare rău că nu este acasă, unde se pregătea parada de 10 mai și, mai ales, pentru că nu poate vedea lalelele și celelalte flori care tocmai înfloriseră în grădina Palatului Cotroceni²⁹.

În ceea ce îl privea pe principele George, relațiile dintre ei se răciseră foarte mult, lucru care reieșea din aceeași scrisoare, în care îi spunea reginei că: „mi-a făcut mare plăcere să stau cu prietenii mei pentru câteva zile, dar acum că Georgie s-a întors, viața mea se va transforma într-un iad”³⁰.

În anul 1935, Elisabeta și George au divorțat, pe motiv că „M. S. regele George a părăsit pe soția sa de mai bine de doi ani, plecând în străinătate, de unde nu s-a mai întors. Având în vedere că fiind dovedit că M.S. regele George a părăsit domiciliul conjugal din Calea Victoriei, nr. 163, părăsind pe soția sa, a violat astfel dispozițiile legii referitoare la obligația soților de a locui împreună, ceea ce constituie motivul de divorț, prevăzut de art. 212 din condica civilă. Față de aceste constatări, de fapt și de drept, Curtea urmează să admită acțiunea și să declare desfăcută căsătoria în favoarea soției reclamante”³¹.

După divorț, regina Maria a devenit și mai nemulțumită de fiica sa, care se îndrăgostise de un om de afaceri grec, Alexandru Scanavi. Regina considera că fiica ei cea mare „contribuia la distrugerea prestigiului dinastiei” și că „nu era suficient de mândră ca să nu-și murdărească mâinile lucrând pentru fratele ei și nici nu refuza să accepte profit personal pentru eforturile ei”³².

Regina Maria considera, astfel, că este trist că cei trei copii ai săi, Carol, Elisabeta și Nicolae, care și-au nesocotit datoria față de țară, au rămas în România, în timp ce Marioara și Ileana, cele două care credeau în „noblesse oblige”, trăiau în străinătate. De aceea, regina spunea că detestă să vorbească cu alții despre acești trei copii: „sint cum provoc milă și nu doresc să fiu compătimită”³³.

Legat de relațiile Mariei cu fiica sa Elisabeta, Constantin Argetoianu scria, în memoriile sale, că „aceasta o disprețuia pe mamă-sa

²⁸ A.N.I.C., Fond Regina Maria, dos. V 616/1932, f. 1 f/v.

²⁹ Loc. cit., dos. V 766/1933, f. 1.

³⁰ Loc. cit.

³¹ Loc. cit., Fond Principesa Elisabeta, dos. I 3/1935, f. 90.

³² apud Hannah Pakula, op. cit., p. 507.

³³ Ibidem.

pentru slăbiciunile ei³⁴, în timp ce regina Maria spunea despre fiica ei că „nu iubește pe nimeni, nu are încredere în nimeni, a refuzat să aibă un copil. Elisabeta este una din durerile vieții mele”³⁵. Cu toate aceste relații distante între ele, totuși, Elisabeta i-a fost alături reginei când au apărut primele semne ale bolii și a însoțit-o la sanatoriul de la Merano (Italia). De asemenea, tot Elisabeta s-a aflat la căpătâiul ei atunci când s-a stins din viață, ceea ce l-a determinat pe Carol să declare că „singurii copii care am vegheat-o până în ultima clipă, am fost tocmai noi doi, de care era cel mai puțin legată”³⁶.

*

Cea de-a doua fiică - principesa Marioara - s-a născut la 9 ianuarie 1900 și era la polul opus principesei Elisabeta - adică, era lipsită de răutate și de dorințe materiale -. Despre Marioara, regina Maria obișnuia să spună că era „copilul zbuciumului meu” și că „era toată numai zâmbete și blândețe; se mulțumea cu orice, se învoia cu supunere la toate jocurile celorlalți, fără a arăta vreodată dorința de a porunci sau de a domina”³⁷. „Deoarece se născuse într-un timp când eram încă foarte nenorocită o iubeam cu dragostea unei leoaice pentru puii ei. Mignon era, ca să zic așa, copilul luptei mele dureroase și parcă simțeam în trupul meu când o atingea pe Mignon vreo durere”³⁸.

La nașterea Marioarei, Maria se mai maturizase și era deja un alt părinte. Întotdeauna își adorase copiii, dar, pe măsură ce treceau anii, a învățat să se impună în educația lor. Principesa Marioara îi admira pe fratele său și pe sora sa, dar nu putea concura cu ei, deoarece o tachinau fără milă. „Ea este drăguță, dar nu o știe”³⁹, spunea despre Marioara principesa Martha Bibescu.

Pe măsură ce a crescut, Marioara a devenit din ce în ce mai greoaie și mai pasivă; aparent lipsită de personalitate, ea se îmbrăca cu hainele pe care le arunca Elisabeta. Pentru mama ei, care era îndrăgostită de toalete, lipsa de interes a Marioarei față de modă era un motiv serios de supărare, iar lipsa ei de vanitate feminină o enigmă. Așadar, cea mai puțin pretențioasă dintre copiii Mariei, Marioara, trebuia protejată să nu fie bruscată de fratele și sora ei și, totodată, să nu fie uitată, având grijă de frații mai mici.

În timpul războiului, Marioara, în vârstă de 17 ani, lucra într-un

³⁴ Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. IX, partea a VIII-a (1930-1931), București, Ed. Machiavelli, 1997, p. 373.

³⁵ apud Hannah Pakula, *op. cit.*, p. 397.

³⁶ Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. II, (1939-1940), București, Casa și editură și presă „Șansa” S.R.L., 1996, p. 314.

³⁷ Maria Regina României, *Povestea vieții mele...*, p. 314.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ apud Hannah Pakula, *op. cit.*, p. 257.

spital din apropierea frontului, regina fiind încântată de modul cum muncea acest copil, alături de celelalte infirmiere, făcând cu plăcere treburile cele mai umile. De aceea, principesa Marioara și-a câștigat o doză foarte mare de respect pentru sine, iar, la 19 ani, degajată și lipsită de complexe, era o candidată mult mai atrăgătoare la căsătorie decât sora ei mai mare. Dacă printr-o șansă fericită principesa Marioara ar fi atras afecțiunea fiului regelui Angliei, regina Maria știa că Elisabeta era suficient de ticăloasă pentru a încerca să-i stea în cale. De aceea, regina a hotărât să o ia numai pe Marioara la Londra în 1919, considerând că „*ea va avea o șansă mai bună în orice privință, dacă nu va fi alături de sora ei mai mare. Este trist să spui că o soră îi poate face rău celeilalte, dar în acest caz știu este o realitate*”⁴⁰.

Înainte de a pleca din Londra, regina Maria a făcut demersuri pentru ca Marioara să urmeze ultimele clase în Anglia, la colegiul Heathfield. Cât timp s-a aflat la Londra, Marioara a corespondat cu părinții săi, care-i mărturiseau că le lipsește, dar o sfătuiau „*să înveți să citești și să scrii corect englezește, la fel ca alte fete de vârsta ta*”⁴¹.

Potrivit diplomei de absolvire a clasei a V-a, la principalele materii, principesa s-a prezentat astfel: la engleză a fost declarată inteligentă; la istorie prezenta dificultăți; la dicție observația era că prezintă interes pentru acest subiect; la matematică „*lucrează bine*”; la franceză - „*finețe multă în analiza literară și foarte bună judecată*”; la pian „*lucrează bine*”, iar la cântat „*excelent*”⁴².

În ceea ce privește relațiile principesei cu părinții săi, acestea erau foarte bune, lucru care reiese și din corespondența pe care Marioara a purtat-o cu aceștia în perioada în care s-a aflat în Anglia, dar și după căsătoria cu regele Alexandru al Iugoslaviei.

La data de 8 mai 1919, regina Maria a scris fiicei sale despre ocupațiile ei zilnice (lucrul la Copăceni și plimbări la Buftea), îi dădea vești despre fratele său Carol, care se împrietenise cu un american, căpitanul Green, și o întreba dacă avea vești despre Boyle, pentru că îi era dor de el⁴³. În 29 octombrie 1919, regina îi scria, din nou, fiicei sale, spunându-i: „*este ziua mea și mi-am început-o scriindu-ți*”. Îi mai scria că este de acord să-și petreacă vacanța de Crăciun la Paris, pentru a continua tratamentul de slăbire cu dr. Devaux, în timp ce Nicky urma să-și petreacă vacanța de Crăciun la Saint Moritz⁴⁴.

La rândul său, principesa Marioara i-a scris mamei sale, ținând-o

⁴⁰ *Ibidem*, p. 473.

⁴¹ A.N.I.C., Fond Principesa Marioara, dos. II 19/1919, f. 2.

⁴² *Loc. cit.*, dos. II 4, f. 1.

⁴³ *Loc. cit.*, dos. II 22, f. 1.

⁴⁴ *Loc. cit.*, f. 4.

la curent cu toată activitatea pe care o desfășura la școală, despre cum își petrecea vacanțele, despre faptul că ar fi vrut să fie cât mai repede alături de părinții și frații ei la Cotroceni. De exemplu, la 12 octombrie 1919, îi scria mamei sale de la Heathfield, descriindu-i viața de la școală (destul de monotună), faptul că s-a văzut cu fratele său Nicolae și că prin miss Wayt a găsit o guvernantă pentru Ileana, care i-ar putea fi și ei de folos⁴⁵.

La 26 decembrie 1919, îi scria de la Paris (unde se afla în vacanță), spunându-i că a făcut un examen medical pentru o cură de slăbire, a participat la un ceai dansant, continua să se ocupe de lecțiile de canto și îi mulțumea pentru darul trimis cu ocazia Crăciunului⁴⁶.

În primăvara anului 1920, aflându-se, din nou, în Anglia, principesa Marioara scria că o întrista faptul de a mai rămâne la studii, pentru ca, la 22 martie 1920, să-i spună că, în cursul următorului an, nu va mai putea urma cursurile la Heathfield, în același timp, fiind prea în vârstă pentru alte școli⁴⁷.

Și în vara anului 1920, principesa s-a aflat în Franța (Vichy și Brides), unde a urmat câteva tratamente pentru slăbire, prilej cu care îi scria mamei sale, ținând-o la curent cu rezultatele obținute⁴⁸.

După revenirea în țară, la 21 de ani, Marioara nu era diferită de cum fusese în copilărie, adică prietenoasă și altruistă. În vederea căsătoriei, alesul principesei Marioara a fost regele Alexandru al Iugoslaviei, pe care l-a cunoscut la Sinaia și cu care a hotărât foarte repede să se căsătorească. Regina Maria nu a reușit să înțeleagă cum a putut fiica ei să-l accepte așa de repede pe regele Iugoslaviei, fără să-l cunoască mai bine: „*ce știe Mignon despre obligațiile fizice ale unei femei măritate, buna și draga mea Mignon, cea grasă, altruistă și veselă, care seamănă mai mult ca orice cu un bujor înflorit*”⁴⁹.

Logodna principesei Marioara cu regele Alexandru a avut loc pe data de 20 februarie 1922, orele 17.00, la Palatul Cotroceni. În însemnările sale, regina Maria își amintea că la ceremonie au participat miniștrii cu soțiile lor și toată Curtea Regală, „*a fost schimbarea verighetelor, apoi, potrivit unui vechi obicei sârbesc, li s-au legat mâinile cu o batistă de mătase, în timp ce mitropolitul rostea rugăciuni în limba sârbă și română. După aceea a fost ruptă un fel de turtă, și viitorul mire a oferit o bucată miresei sale și apoi, ca rege, a împărțit bucăți oaspeților, cu semnificația că el ca rege are datoria de a se îngriji de bunăstarea*

⁴⁵ *Loc. cit.*, fond Regina Maria, dos. V 2832/1919, f. 1, 2, 3.

⁴⁶ *Loc. cit.*, dos. V 2837/1919, f. 1, 2, 3, 4, 5.

⁴⁷ *Loc. cit.*, dos. V 2844/1920, f. 1, 2, 3; dos. V 2845/1920, f. 1.

⁴⁸ *Loc. cit.*, dos. V 2847/1920, f. 1; dos V 2853/1920, f. 2; dos. V 2855/1920. f. 1.

⁴⁹ Apud Hannah Pakula, *op. cit.*, p. 395.

poporului"⁵⁰.

Căsătoria principesei Marioara cu regele Alexandru a avut loc la 8 iunie 1922, la Belgrad. Să dăm din nou cuvântul reginei Maria, care își amintea că: „noi toți am așteptat-o pe Mignon în tinda bisericii. Ceremonia a fost foarte solemnă și totodată pitorească. Mignon stătea dreaptă și i-a fermecat pe toți cu prestața ei absolută naturală. Beteala de pe capul ei scânteia ca o lumină. Am fost mândră de ea. La un moment dat, coroane înalte le-au fost puse pe cap și Mignon, cu o față de copil arăta chiar ca o regină scoasă dintr-o carte cu basme. A cântat corul și toate tunurile au salutat fericitul eveniment, iar inima mea de mamă a fost plină de mândrie, grijă și tristețe. O altă pasăre care și-a părăsit cuibul! Și ea pleacă atât de fericită, atât de inocentă, atât de încrezătoare într-un viitor atât de necunoscut și de neștiut"⁵¹.

Spre deosebire de căsătoria Elisabetei, care a fost un eșec, căsătoria Marioarei a fost reușită și fericită, ea devenind o respectată regină a Iugoslaviei. Aflată la Belgrad, Marioara corespundea cu tatăl său, regele Ferdinand, spunându-i, de exemplu, într-o scrisoare datată 25 decembrie 1925, că „sunt fericită și chiar într-atât încât aș vrea să pot să dau cu amândouă mâinile celor care au nevoie"⁵². Despre fericirea ei conjugală îi scria și reginei, referindu-se și la faptul că îi plăcea din ce în ce mai mult propria ei țară⁵³.

În iulie 1922, îi scria mamei sale - care se afla la Sovata - despre distracțiile și plimbările cu mașina, se interesa de surorile sale Ileana și Elisabeta, iar, în noiembrie 1924, într-o altă scrisoare, îi scria că are cele mai bune sentimente de afecțiune și considerație față de soțul său și că fiul său, Petru (moștenitorul tronului), creștea și se dezvoltă normal⁵⁴. În decembrie 1924, continua să-i dea mamei sale relații despre familia sa, rugând-o, totodată, să nu accepte propunerea de căsătorie a principelui Boris al Bulgariei pentru Ileana, întrucât exista deja o experiență negativă în regatele din Balcani (era vorba despre Elisabeta, care pierduse tronul Greciei)⁵⁵.

Atunci când regina Maria a rămas singură (după căsătoria Ilenei), ea a petrecut mult timp la Belgrad, în compania fiicei sale și a ginerelui său. Despre regele Alexandru, regina Maria spunea că „el era ceea ce fii mei nu au reușit să fie - fiu, frate, prieten, sprijin"⁵⁶.

⁵⁰ Maria Regina României, *Însemnări zilnice (1 ianuarie-31 decembrie 1922)*, vol. IV, București, Ed. Albatros, 2005, p. 75.

⁵¹ *Ibidem*, p. 189, 190.

⁵² A.N.I.C., Fond Casa Regală - Regele Ferdinand, dos. V 528/1925, f. 1.

⁵³ *Loc. cit.*, fond Regina Maria, dos. V 2869/1922, f. 3.

⁵⁴ *Loc. cit.*, dos. V 2886/1924, f. 2, 3.

⁵⁵ *Loc. cit.*, dos. V 2888/1924, f. 3, 4.

⁵⁶ apud Hannah Pakula, *op. cit.*, p. 480.

Fericirea reginei Marioara a luat însă sfârșit la 9 octombrie 1934, când regele Alexandru a fost asasinat la Marsilia de către un macedonean. În această grea încercare, mama sa i-a fost alături: „*ea era foarte calmă și extraordinar de demnă, dar mâinile îi tremurau; sângele regesc al lui Mignon s-a dovedit în groaznică încercare*”⁵⁷.

Principesa Marioara a fost, de asemenea, alături de regina Maria în momentul în care boala a început să se manifeste, insistând pe lângă fratele său să cheme un specialist, pe doctorul Hans Eppinger, de la Viena și, apoi, și alți specialiști care să se pronunțe asupra diagnosticului bolii reginei.

Principesa Marioara a fost un copil foarte iubit de părinți, fiind, cum spunea mama sa, „*o încântătoare adăugire la cercul familiei noastre; venise pe lume ca o rază de lumină în mijlocul unui întuneric greu, într-un ceas în care pierdusem încrederea în viață. Mignon a fost una din punțile înșorite ce duc spre nădejde și ni se ivesc uneori în viață: apoi răspundea iubirii mele cu nespusă duioșie*”⁵⁸.

*

În concluzie, se poate spune că relațiile dintre părinți și copii, în familia regală Ferdinand și Maria au fost, în aparență, normale, deși nu se încadrau în contextul relațiilor de același gen din vestul Europei și chiar din răsărit. Regina Maria a petrecut multe ore cu copiii săi, în condițiile în care viața la Curtea Regală a României nu oferea decât puține prilejuri de divertisment. De asemenea, tână principesă nu a dorit de la copiii săi numai simpla companie, ci își exprima de-a dreptul iritarea atunci când lecțiile lor se interferau cu jocurile în aer liber. Fiind, ea însăși, copilăroasă, plină de entuziasm și îndrăzneală, Maria a fost mai mult un tovarăș de joacă pentru copiii săi decât mamă, lăsându-le multă libertate de acțiune și nereușind să-și impună autoritatea, uneori în unele dintre cele mai importante momente din viața lor.

În ceea ce privește educația copiilor regali, regina Maria considera că: „*în educația acestora este dificil să se păstreze echilibrul între propria personalitate și umilința (sau modestia) care se așteaptă de la ei. Aici poate apărea ușor un conflict între aceste două noțiuni. Cred că, încă de la început, aceia care îi educă pe copiii din familiile regale ar trebui să înțeleagă clar că în viața lor, mai mult decât în cazul oricărui altcineva, totul se bazează pe principiul «dăruiește și primește». Ți se cuvin onoruri, trăiești într-un palat, ai mulți servitori, multe privilegii, călătorești în calești regale sau ambarcațiuni regale, oamenii își scot pălăriile în fața ta, oriunde te-ai duce ocupi primul loc, ești oaspetele de onoare, nimeni nu-ți stă în cale dar, în*

⁵⁷ *Ibidem*, p. 504.

⁵⁸ Maria Regina României, *Povestea vieții mele...*, p. 175.

schimbul tuturor acestor privilegii ai de asemenea obligații importante, nu ești liber să trăiești cum ai vrea. Multe ți se oferă, dar în schimb se și așteaptă multe de la tine. Am încercat de la început să-i fac pe copiii mei să înțeleagă substratul conceptelor de «a dăruii» și «a primi»⁵⁹.

Din păcate, deși principiile enunțate de regina Maria privitor la educația copiilor săi erau bune și în măsură să le formeze personalitatea în spiritul dragostei față de țară, a îndeplinirii datoriei de principii ai României în fața plăcerilor de ordin personal, totuși regina a eșuat, deoarece tot ceea ce ea spune că a încercat să le insufle nu a fost respectat de aceștia.

Deși li se pot reproșa multe, atât părinților, cât și copiilor, totuși „copiii regali suferă în subconștientul în mugure șocul condițiilor în care s-au născut la picioarele tronului. De când s-au născut, ei sunt tratați altfel decât copiii celorlalți oameni. Fiii de regi, îndată ce ies la lumină, sunt salutați cu 101 lovituri de tun și, în alte timpuri nu prea îndepărtate, erau expuși pe pernă de mătase în balconul palatului, ca să-i vadă mulțimea și să-i aclame. Fiii de regi abia ajungeau de o palmă și bolboroseau primele cuvinte, când curtenii îi întâmpinau cu titlul reverențios de alteță și cu tot felul de închinăciuni. Erau omagiați chiar când preceptorii, cu învoirea suveranului-tată le trăgeau la fund câteva nuiete. Li se dădeau jucăriile cele mai scumpe și mai rare pentru jocuri în încăperi vaste, special amenajate; li se dăruiau castele, domenii, automobile, iahturi, cu greu putându-se sustrage astfel unei tradiții milenare de belșug și de onoruri⁶⁰.

FAMILY TIES BETWEEN CHILDREN AND PARENTS IN THE FERDINAND AND MARIA ROYAL FAMILY: PRINCESS ELISABETA AND PRINCESS MARIOARA

Abstract

Family relationships of the royal family represent an important part in its history, if we take into consideration the influence parents had in their children's upbringing and education. However, just as interesting as is the children's response to their parents' interferences in their coming of age.

At the beginning of the 20th century in the West, particularly in the 20s, relations between parents and children had changed

⁵⁹ A.N.I.C., Fond Regina Maria, dos. III 16, f. 2, 5.

⁶⁰ Mihai Fotin Enescu, *Principele Nicolae, încercare de portret veridic*, apud Prințul Nicolae de Hohenzollern, *În umbra coroanei României*, Iași, Ed. Moldova, 1991, p. 146.

dramatically. Even wealthy parents (including princely and royal families) were careful not to spoil their children excessively. Discipline was strict and children's character had to be tamed and formed, crying was forbidden. The authority of parents over their children cannot be questioned: offspring's had little rights in their private life. Their spare time belonged to their parents, who imposed different chores and activities, their friendships were strictly looked at and connections with outside family members were scrutinized and even discouraged.

And parental authority went further also to the children's private lives. To take one example, marriage was a family issue and depended directly on the parental wishes, particularly when the family wealth was at stake. In all social environments marriage was synonymous to the emancipation of children from the authority of parents. And yet, in some cases, parental control was still strong, especially if the newlyweds were still living with their parents. For this authority to loosen and for private life to become a natural connection between people, the institution of the family had to become less rigorous.

Children need constant attention, from birth to marriage. They are the product of two ascendancies and traditions, coming from each of the parents. Since princess/queen Maria had been herself an independent, somewhat undisciplined character in her youth, with a far from solid education (she completed it with time) the education of her children had some shortcomings, later to be seen in their actions.

Keywords: royal family, childhood, princess Mărioara, princess Elisabeta, Queen Maria.

DESTINUL FAMILIEI DE AROMÂNI BEZA

Un fel de preambul - L.G:

Printr-o oarecare împrejurare, a ajuns la mine manuscrisul acestei lucrări. Fusese respins de alte reviste, pe motiv că are prea multe pagini. Nouă ni s-a părut „aur curat”. Aceasta pentru că are la bază documente - originale și copii - adunate de inginerul comandor Romeo Hagiac -, referitoare la familia Beza, cu specială privire asupra lui George Beza. Lor li se adaugă memoriile Ligiei Beza și doi arbori genealogici, unul realizat de George Beza și un altul, extins, avându-l ca autor pe Romeo Hagiac. Parte a acestor documente, au fost donate Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

Romeo Hagiac este rudă, prin alianță, cu familia Beza, ceea ce explică și interesul său pentru cercetarea acesteia. Prin extensie, comandorul face și un portret al unui apropiat colaborator al lui George Beza, Edwin Boxhall.

Mi-am permis, cu aprobarea domnului Hagiac, să completez

* Romeo Hagiac s-a născut în 1922, în localitatea Scânteia, județul Iași. Absolvent al Școlii Navale - promoția 1943 - și al Școlii Speciale de Ofițeri de Marină de la Turnu Magurele - în 1946 -, al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale, al Politehnicii București. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a fost ambarcat pe distrugătorul „Regina Maria” și pe alte nave. A participat la numeroase misiuni de convoiere, patrulare și minare și la evacuarea trupelor germano-române, pe calea mării, din Crimeea (aprilie-mai 1944). A fost comandant al remorcherelor-dragor „Basarabia” și „Ovidiu”. În 1946, a intrat în rezervă, profesând în Marina Civilă. Pentru activitatea sa în timpul războiului, acesta a fost răsplătit cu ordinele *Coroana României* în grad de cavalier, *Steaua României* în grad de cavalier. Comandorul-inginer a publicat nu doar articole de memorialistă și istorie navală, ci și lucrări de „inginerie”, precum: *Transportul paletizat și containerizat al mărfurilor*, București, Editura Politică, 1977/ în colaborare cu Ioan Dinescu, Constantin Georgescu/, *Manipularea, depozitarea, transportul și distribuirea mărfurilor*, București, Editura Tehnică, 1973/ coautor, alături de Ion Georgescu și Alexandru Nanu/. După ce primise medalia *Crucea Comemorativă* și *Emblema de onoare a Șefului SMFN*, pe 14 august 2011, comandorul în retragere Romeo Hagiac a fost răsplătit cu Ordinul *Virtutea Maritimă* în grad de Cavalier, cu insemn pentru militari. Romeo Hagiac a decedat pe 29 ianuarie 2012, fără să fi apucat să citească, publicat, acest articol. Cf. *Dicționarul enciclopedic de marină*, f.l., Editura Semne, 2010, p. 363/coordonator Anton Bejan;/ *Romeo Hagiac*, în „Marea Noastră”, XXI, nr. 6 (84), dec. 2011-ian. 2012, p. 38.

** Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța; e-mail: laviniagh@yahoo.com.

articolul primit cu alte informații, mai ales „locale.

Lucrarea de față este o primă încercare de prezentare a familiei Beza. Fără îndoială, personalitatea principală este George Beza. Ne-am oprit însă și asupra soției sale, Vasilichia Beza - care l-a secondat în toate acțiunile sale -, asupra fraților săi Jean (Ioan) și Constantin Beza, a vărului său, Marcu Beza. Mai puține informații deținem asupra lui Traian Beza, a Mariei și Sofiei Beza. Deci, cercetarea rămâne deschisă.

*

Familia Beza este originară din nordul Greciei (Macedonia), localitatea Avidela, regiunea Gredena, aproape de Salonic, unde, la sfârșitul secolului XIX, exista o puternică comunitate de aromâni.

Din cauza persecuțiilor politice, mulți dintre membrii acestei comunități au fost obligați să ia calea pribegiei. Printre aceștia s-a numărat și *Dumitru Beza* (1874-1936), profesor la școala din Avidela, localitatea sa de origine. Datorită activității sale în afirmarea românismului, autoritățile grecești îl expulzează și îi confiscă averea.¹ În aceste condiții, *Dumitru Beza* se refugiază în România și se stabilește la Constanța. În anul 1906, primește cetățenia română. Se căsătorește cu Ioana Ghimpețeanu, fiică de notar și nepoată de preot ortodox, cu care va avea cinci copii: două fete - Sofia și Ligia - și trei băieți - George, Constantin și Jean .

*

Fără îndoială, din această numeroasă familie, cel mai reprezentativ a fost *George Beza*, care s-a născut la 11 iulie 1907, la Constanța². Între 1914- 1917, urmează Școala generală nr. 4 din localitate, și, după un an de refugiu, Liceul „Mircea cel Bătrân” din Constanța și-și finalizează studiile liceale la Silistra. La București, se dedică studiilor filologice și de drept³. În timpul studenției, debutează ca scriitor și ziarist - redactor politic - la cotidianul „Epoca”. Concomitent, din anul 1925, conduce organizația *Junimea Macedoneană* din Dobrogea, înființată de macedoneanul Gheorghe Murnu și de tatăl său, Dumitru Beza. De asemenea, devine membru al *Societății culturale macedo-română*, condusă de Iuliu Valaori. Pe George Beza îl regăsim și ca membru al Secției de tineret a Partidului Conservator.

¹ Împreună cu Dumitru Beza, a fost expulzat și N. Batzaria, viitorul scriitor.

² Romeo Hagiac susține această variantă, deși, în autobiografia lui George Beza din „Annales Franco-Roumaines”, locul de naștere este menționat ca fiind Ghimbați-Vlașca, iar data, 1.07. 1907.

³ În aceeași autobiografie, se specifică cum că George Beza a urmat cursuri universitare de literatură, istorie și Institutul de Navigație Civilă.

În toată această perioadă, lucrează la București, la Parchetul Tribunalului Ilfov, la Liceul „Mihai Viteazu” și la Inspectoratul școlar.

Se căsătorește, în 1929⁴, cu Vasilichia Baicu, cu care va avea trei copii: Ligia Maria, Emilia și Paul.

Între anii 1925-1935, George Beza militează pentru cauza națională a transferului populației macedonene din Balcani în România, în special în Dobrogea. Datorită presiunilor diplomatice ale Bulgariei, Italiei și URSS - care se opuneau acestei acțiuni -, el este urmărit și arestat de autoritățile române, agresat și încarcerat, pedeapsă pe care o efectuează din iulie 1930 până în iunie 1931, când este achitat⁵.

După efectuarea stagiului militar (1931-1932), George Beza urmează cursurile Institutului de Navigație Civilă, pe care le absolvă în 1939. În același an, este mobilizat și numit ofițer în Comandamentul militar al Porturilor Maritime, la Constanța. George Beza era comandantul național (pe țară) al gărzilor țărănești (național-țărănești). Din acei ani, datează colaborarea sa cu serviciile speciale britanice, reprezentate, în România, de grupul de agenți condus de maior Thomas Materson⁶, director al Societății Petrolifere Anglo-Române „Unirea”, cel ce conducea operațiile speciale de sabotaj, cu scopul împiedicării aprovizionării cu petrol a Germaniei naziste. De asemenea, George Beza a colaborat strâns cu Edwin (Eddy) Boxhall⁷,

⁴ Conform altor documente, cei doi se căsătoresc în 1935.

⁵ De fapt, George Beza cocheta cu mișcarea legionară și, în iulie 1930, este implicat într-un complot împotriva subsecretarului de stat la Ministerul de Interne Constantin Angelescu. George Beza este arestat, iar Corneliu Codreanu este apărătorul său și achitat, împreună cu complici săi, Alexandru Baicu - cumnatul său - și Gorănescu. Curând însă, Beza se va întoarce împotriva Căpitanului. cf. *Cronologie privind istoria mișcării legionare*, în „Almanahul Cuvântul”, 1941. În timpul procesului, este compus *Cântecul lui Beza*, „*Olai Beza, Olai frate*”. Autorul este Tida Cutina, bard popular aromân. În 1951, când George Beza era amenințat cu deportarea, acesta îi va trimite un bilet semnat cu sângele lui, prin care-l îndemna să scape și să se salveze de „*dușmanii neamului românesc*”: „*Tu să trăiești ca să răzbiuni neamul nostru*”. Cf. Ion Faiter, *Simfonie pentru elevi și profesori*, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2005, p. 56.

⁶ Grupul era format din frații lui Thomas Materson, Edward și Christopher, căpitanul Gardyiene de Chastelain (viitor colonel), maiorul A.C. Kendall, căpitanul Igor Porter, Bill Young, G. Gibson și Seton Watson.

⁷ Tatăl lui Edwin Boxhall, William G. Boxall, s-a născut în anul 1853, în Anglia, în localitatea Norwood. Mare comerciant, este trimis în România, la sfârșitul secolului XIX, de Cassa John Pitts, specializată în comerțul cu mașini agricole, ca să fondeze o sucursală a firmei la București, ceea ce face în 1883. Din 1893, preia șefia Cassei Watson & Youell, funcție pe care o deține timp de 17 ani. Se căsătorește și se stabilește în București, pe Aleea Carmen Sylva nr. 6. Din documentele aflate în posesia lui Romeo Hagiac, rezultă că la acea adresă locuiau și membrii familiei sale: soția Marie și copiii Madele și Edwin Boxhall. W. G.

Boxhall a mai îndeplinit, la finele secolului XIX, și funcția de viceconsul general al Statelor Unite și viceconsul al Marii Britanii.

În anii următori, până la începutul celui de-al Doilea Răzoi Mondial, familia Boxhall s-a încadrat în societatea românească. Astfel, Edwin Boxhall s-a căsătorit cu Eliza, fiica prințului Știrbey. Mama ei, Nadejde Știrbey, era sora lui I.C. Brătianu. Din căsătorie, a rezultat o fată, căsătorită cu Teddy Negroponte.

Primele informații pe care le avem la îndemână despre Edwin Boxhall se referă la activitatea sa de corespondent de război. Este vorba despre evenimentele din ianuarie 1919, când trupele române luptau ca să înăbușe rebeliunea comunistă antiromânească din Basarabia. În acele zile, Edwin Boxhall, locotenent în armata britanică, împreună cu alți doi corespondenți de presă de război, maiorul MacLaren și căpitanul Johnson, se aflau la Hotin, localitate ocupată de bandele bolșevice. De acolo, transmiteau reportaje și fotografii în favoarea insurgenților. La 19 ianuarie, trupele române ocupă, din nou, orașul și îi arestează pe englezi. Acest episod, extrem de grav, a fost destul de greu de aplanat și numai în urma declarației maiorului MacLaren, care recunoaște și regretă faptele petrecute.

Începutul celui de-al Doilea Răzoi Mondial îl găsește pe Edwin Boxhall director în industria petrolieră. În același timp, ca maior în armata engleză, face parte din grupul de agenți al serviciilor speciale, împreună cu colonelul Thomas Masterson, director general al societății petroliere „Unirea”, fratele său, colonelul Edward Masterson, colonelul Alfred Gardyene de Chastelaine, maiorul Igor Porter și alții. Sarcina grupului era sabotarea instalațiilor petroliere de pe Valea Prahovei și a transporturilor pe Dunăre, în scopul de a încetini și opri aprovizionarea cu petrol a puterilor Axei.

În 1940, după intrarea primelor trupe germane în România, membrii grupului de agenți britanici sunt nevoiți să părăsească țara, via Istanbul, drum pe care îl luase și George Beza. Ajuns la Londra, Edwin Boxhall începe o intensă propagandă contra Germaniei hitleriste și a dictaturii antonesciene. De asemenea, împreună cu Thomas Masterson, caută să organizeze, în Anglia, un puternic grup de emigranți români având același scop. Rezultatele negative se cunosc.

Edwin Boxhall a fost un adevărat prieten al familiei Beza, sprijinind-o atât în activitatea de propagandă în favoarea aliaților, cât și în viața personală, în țară, în Orientul Mijlociu și în Anglia.

În final, ceva inedit privitor la Edwin Boxhall: În toamna anului 1953, din dispoziția C.C. al P.C.R., clădirea în care funcționa Muzeul de Artă Populară a R.S.R., de la șosea (azi, Muzeul Țăranului Român), a trebuit să fie evacuată pentru a amenaja Muzeul Partidului Comunist Român. Romeo Hagiac, pe atunci contabilul șef al instituției, a contribuit, împreună cu colectivul devotat, la transferarea colecțiilor de artă - peste 17.000 de obiecte - într-o altă clădire, mult mai mică și improprie pentru un muzeu modern. Este vorba de Palatul Știrbey de pe Calea Victoriei, confiscat de comuniști și unde activa Uniunea Femeilor Democratice din România (U.F.D.R.). La plecarea lor, activistele au golit clădirea de tot mobilierul familiei Știrbey. Mai rămăsese biblioteca, peste 1.500 de volume, majoritatea în engleză. Spre stupoarea tuturor, cărțile au fost coborâte din pod și aruncate în mijlocul curții, cu scopul de a le trimite la topit, fiind considerate otravă pentru poporul muncitor. Deși domnul Hagiac a intervenit,

ginerile prințului Știrbey, atașat comercial la Ambasada Marii Britanii, unul din cei mai eficienți agenți britanici din Orientul Mijlociu. Unii cercetători tind să creadă că, datorită funcției importante pe care o deținea în P.N.Ț., este posibil a acesta să fi acționat cu aprobarea lui Maniu, mai ales că acțiunile ulterioare de colaborare cu Serviciul secret britanic au fost cunoscute și aprobate de liderul țărănist. De altfel, în 1939-1940, George Beza a întreținut relații oficiale și neoficiale cu A.C. Kendall, consulul englez la Constanța. În memoriile sale, Beza recunoaște că a menajat acțiunile serviciilor secrete engleze ce urmăreau sabotarea transporturilor de petrol și produse petroliere, pe Dunăre, spre Germania⁸.

Pe 15 august 1940, George Beza a fost numit comandantul operațiunilor de transbordare a populației române din Cadrilater în România, ca urmare a pierderii Dobrogei de Sud. Punctul de trecere era Turtucaia-Oltenița. Iar destinația era județul Ialomița⁹.

Între 1936-1938, ca patron al Tipografiei „Alfa” din București, își aduce aportul la imprimarea de materiale de propagandă antinazistă și anticomunistă¹⁰.

Încă de la Congresul legionarilor de la Târgu Mureș din 1936, George Beza este „condamnat la moarte”, figurând, astfel, pe listele negre ale acestora, alături de alte personalități ce urmau să fie eliminate: N. Iorga, V. Madgearu etc.

Odată cu venirea legionarilor la putere, situația lui George Beza s-a înrăutățit, mai ales în situația în care acesta se declară a fi adversar al nazismului și totalitarismului. În acesta sens, în calitate de comandant al gărzilor țărănești pe țară, dar și în virtutea legăturilor sale cu Serviciul secret britanic, George Beza a fost implicat în planul P.N.Ț. de organizarea rezistenței armate în scopul instaurării unui guvern de salvare națională în locul celui impus de Carol al II-lea, pentru a evita pierderea de teritorii și a rezista invaziei naziste ori

cerând să fie chemată Academia Română pentru a selecționa cele mai valoroase volume, față de fanatismul și incultura lor nu s-a putut face nimic. Încărcate vrac în basculante, toată biblioteca a fost dusă la topit. Romeo Hagiac a reușit, cu ajutorul gardienilor muzeului, să salveze un număr de doar 32 volume. Majoritatea cărților purtau semnătura E. Boxhall, ginerile prințului Știrbey. După Revoluția din Decembrie 1989, volumele salvate au fost donate, cu titlu gratuit, Muzeului Național de Istorie, împreună cu o notă privind povestea lor.

⁸ Traian D. Lazăr, *Iuliu Maniu și serviciile secrete (1940-1945)*, București, Mica Valahie, 2006, p. 11; G. Beza, *Misiune de război în serviciul cauzei aliate*, București, Ed. Albatros, 1991, p. 43, 44, 77, 132.

⁹ Ion Fajter, *op. cit.*, p. 55.

¹⁰ *Anuarul Colegiului Național „Mircea cel Bătrân” din Constanța Anul școlar 1996-1997*, Constanța, 1997, p. 83.

sovietice. George Beza este autorul unei adevărate „rețele secrete de informații” a mișcării de rezistență internă condusă de Maniu și și al unei convenții reciproc avantajoasă „între rezistența română și serviciile de informații britanice”¹¹.

În această situație, cu sprijinul Partidului Național Țărănesc și a Serviciilor speciale britanice, pe 10 noiembrie 1940, se refugiază, împreună cu soția și cei doi copii, la Istanbul, unde ajung cu motonava „Transilvania”. De fapt, Maniu încearcă să-l salveze și-l trimite să pregătească terenul pentru ca Istanbulul să devină capitala proiectatului Comitet Democratic Român, „ca să mă pun în legătură cu englezii – S.O.E.- n.n.”¹² și de a crea o mișcare a românilor liberi în Orientul Apropiat (sub această denumire, Beza înțelege opoziția politică democratică externă)¹³. Aici va începe lunga activitate politică în favoarea Națiunilor Unite și în apărarea adevăratelor interese ale României. În colaborare cu ale Special Operation Executive (S.O.E.), pregătește înființarea Mișcării Românilor Liberi. De asemenea, aici a redactat o serie de materiale de propagandă antilegionară¹⁴.

La sfârșitul anului 1940, George Beza, împreună cu Pavel Pavel, Corneliu Bianu și Ștefan Nenițescu, înființează Mișcarea Românilor Liberi (M.R.L.) din Orientul Mijlociu, care va activa până la sfârșitul războiului. El va ține legătura și cu Comitetul Democratic Român (C.N.R.) de la Londra, în care activa și ruda sa, Marcu Beza, precum și cu colonelul Thomas Materson și maiorul Edwin Boxhall, agenți britanici ce sprijineau și încercau să organizeze emigrația română (acțiune eșuată datorită rivalității dintre grupările Viorel Virgil Tilea și cea a lui Victor Cornea¹⁵). Autoritățile britanice aprobaseră apariția unei publicații a Comitetului Românilor liberi, din a cărei redacție făcea parte și George Beza¹⁶.

Nu stă mult în Turcia, căci i se ceruse extrădarea. În aceste condiții, este sfătuit de prietenii săi britanici să plece la Ierusalim, unde George Beza lucrează la Biroul Liber de Presă și Propagandă și întemeiază și conduce, ca director, postul de radio „Independența

¹¹ După plecarea sa din țară, rețeaua a fost condusă de fratele său, Ion (Jean) Beza, aviator radiotelegrafist, membru al nucleului clandestin al asociației „Pro Transilvania”. Traian D. Lazăr, *op. cit.*, p. 63.

¹² G. Beza, *op. cit.*, p. 73, 11.

¹³ Traian D. Lazăr, *op. cit.*, p. 70.

¹⁴ Broșurile „Statul legionar-instrument nazist” și „Misiunea combatanților din Mișcarea de rezistență și Eliberare” cf. *Ibidem*

¹⁵ Mișcarea Românilor Liberi (M.R.L.) condusă de V.V. Tilea și Comitetul Democratic Român (R.D.C.), având ca șef pe prof. Victor Cornea.

¹⁶ V.Fl. Dobrinescu, *Emigrația română din lumea anglo-saxonă 1939-1945*, Institutul European Iași - Istorie și diplomație, 1993, p. 96.

României", post la care s-au auzit, adesea, vocile soților Beza și a altor români, luptători pentru democrație.

În decembrie 1941, România declară război Angliei. Ca urmare, în iulie 1942, Forțele Speciale crează secții românești ale S.O.E. și ale Political Warfare Executive (P.W.E.)¹⁷. În noile condiții, maiorul Gardyene de Chastelain, care făcea parte din serviciile secrete britanice, îi cere lui George Beza să închidă postul de radio de la Ierusalim și să plece la Cairo, unde urma să primească alte însărcinări. În consecință, în luna mai 1942, George Beza, împreună cu familia sa, ajunge în Egipt. Acolo se angajează ca voluntar cu statut de ofițer în armata britanică, încadrat în serviciile speciale de pe lângă Cartierul General al Forțelor Aliate din Orientul Mijlociu (D.G.Q.G.). În această calitate, continuă activitatea de propagandă contra forțelor Axei prin editarea de periodice - în cadrul Mișcării Românilor Liberi -, buletine de informație, manifeste etc. De asemenea, contribuie, împreună cu soția sa, Vasilichia Beza, la emisiunile postului de radio „L'indépendance Roumaine”. În același timp, George Beza păstrează permanente legături cu mișcarea de rezistență și eliberare din țară - prin mesaje, instrucțiuni și materiale de propagandă -, mișcare la care aderase și Jean (Ioan) Beza, fratele său.

În luna iulie 1942, nemții ajunseseră la apogeul cuceririlor din Europa și în Africa de Nord, unde, armata lui Rommel se găsea la El Alamein, amenințând capitala, Cairo. Dată fiind gravitatea situației, autoritățile britanice dispun ca familiile străinilor care lucrau în Egipt să părăsească țara. În aceste condiții, familia lui George Beza se îmbarcă pe transatlanticul „Britania”, însoțiți fiind de generalul Maitland Wilson, de maiorul Hugh Seton-Watson și de soția și fiica colonelului Masterson. După o lungă și periculoasă călătorie prin Oceanul Indian și Atlantic, familia ajunge la Liverpool, unde era așteptată de Edwin Boxhall. Acesta îi instalează la Londra, Kensigton, unde locuiesc până în 1945, când vor reveni în țară.

După război, pentru meritele sale, George Beza primește din partea comandantului-șef al marelui Cartier general din Orientul Mijlociu, generalul sir C. Paget, atestatul prin care se certifică următoarele: „în perioada 1941-1945, dl. George Beza a servit fidel și loial cauza aliată, și prin acțiunea sa, a contribuit la eliberarea României”¹⁸. De asemenea, i se propune, ca o recunoaștere a serviciilor sale, să devină consilier în Ministerul Afacerilor Externe britanic.

La conferința din 15 mai 1946, Iuliu Maniu, președintele Partidului

¹⁷ Scopul acestor organizații era de a susține rezistența contra nazismului și a totalitarismului din Europa.

¹⁸ Atestat no: B/124 din 28 iunie 1945.

Național Țărănesc, declara: „Am întreprins și am dirijat, pentru reușita acțiunii de la 23 August 1944, o vastă acțiune pe plan exterior, începând cu toamna anului 1940, prin intermediul prietenilor mei Gr. Niculescu-Buzești și ing. V.R. Georgescu și prin delegații mei în străinătate care au fost: C. Bianu, G. Beza, St. Nenițescu, P. Pavel”.

De asemenea, George Beza primește numeroase distincții: Certificat de Compagnion în lupta pentru eliberarea Europei, Crucea de Combatant al Europei, Steaua de Argint al Antantei Cordiale etc.

Considerând că locul său este în România, se repatriază în 1945, cu toată familia. Între 1945-1946 este redactor al ziarului „Era Nouă”. Se stabilește, apoi, la Ferma Snagov. Este șomer. În 1948, se mută de la București la Sacalaz, județul Timiș, unde, timp de un an, este profesor suplinitor și, apoi, din nou, șomer. Va mai fi profesor, timp de un an, la Școala Profesională de Chimie din Timișoara și la Școala Tehnică Metalurgică Roman.

Din nefericire, ca și în cazul altor patrioți, în 1951, este arestat și condamnat la închisoare. Parcurge, pe rând, faimoasele închisori Uranus, Ocnele Mari, Margineni, Gherla¹⁹, timp în care familia sa este trimisă cu domiciliu obligatoriu la Roman.

Eliberat în 1956²⁰, George Beza revine la București, împreună cu soția și cei trei copii. Fără serviciu, va trăi, în condiții foarte grele, timp de 17 ani. Până la pensionare pe caz de boală - 1968 -, va fi impiecat de mișcare, învățător suplinitor, administrator de bloc, traducător, bibliotecar. În acest timp, se va ocupa de problemele aromânilor din Bărăgan.

În 1971, la intervenția generalului De Gaulle și a președintelui Richard Nixon, autoritățile comuniste îi acordă dreptul de a emigra împreună cu familia sa. Pleacă din țară și se stabilește în Franța, la Paris, unde, în 1977, obține cetățenia franceză. Activează, în continuare, pe tărâmul publicistic și în lupta politică, de această dată, contra comunismului. În același timp, lucrează la Universitatea de la Nanterre și la Școala Practică de Înalte Studii Politice din Paris.

La Paris, soții Beza activează în numeroase asociații de foști combatanți aliați: Royal British Legion, Federations de Combatants, Union Mondiale des Intellectueles. De asemenea editează revista „Annales Franco-Roumaine”, relansează și conduce revista „Europe”, iar Vasilichia Beza editează revista „Roumanie-Euromania” și colaborează cu publicația americană „The Justice”.

După revoluția din 1989, George Beza revine, de mai multe ori, în țară. În 1991, participă la lansarea cărții sale *Misiune de Război în*

¹⁹ Despre interogatoriu și închisori, vezi Ion Faiter, *op. cit.*, p. 58.

²⁰ Alte documente dau data eliberării ca fiind 1955.

Serviciul Cauzei Aliate-România în vâltoarea celui de-al doilea război mondial, tradusă din limba franceză. Se stinge din viață în 1995, la Paris, și este înmormântat în Franța.

*

Vasilichia (Vasilica) Beza (1913-1999), soția lui George Beza, născută Baicu, sora lui Alexandru Baicu. Urmează Școala normală din Turnu Măgurele, completându-și studiile când își urmează soțul în exil, la Constantinopol, Ierusalim și Cairo, devenind profesoară de limba engleză. Predă, între 1932-1940, engleza, româna, istoria și geografia. În toți acești ani, ea va contribui la toate activitățile de propagandă ale soțului, atât în Orient cât și la Paris, unde ajunge după emigrarea familiei în Franța.

A fost membră a P.N.Ț. - moștenire, poate, din partea tatălui său.

După sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, întoarsă în țară, a lucrat la Direcția Studii a Ministerului Educației, ocupându-se cu organizarea cursurilor în limba engleză pentru cadrele didactice și elevii bucureșteni. Misiunea sovietică de control din România a dispus însă, pentru familia lui George Beza, deportarea, domiciliu forțat.

În urma intervențiilor din Anglia, Franța, SUA și Israel, în 1969, familia Beza a primit aprobarea emigrării în Franța, unde Vasilichia Beza se naturalizează, în 1977, devenind cetățean francez. Aici activează în numeroase asociații culturale și ale foștilor combatanți și de rezistență.

Fondatoare și co-redactor al revistei pariziene „Annales Franco-Roumaines”, colaboratoare a revistei franceze „Europa” și redactor al revistei „The Justice/Dreptatea” - organ independent de informare al românilor din America” din 1984, Vasilichia Beza este și autoar de cărți: *Short tales for tiny people, Letters for and from far away, Colecție de conferințe radiodifuzate 1941-1944*²¹, *Les postulats de la Romanie, Între două lumi*.

Copiii familie Beza se separă și pleacă fiecare pe drumul său. Fata cea mare, Ligia-Maria Beza (măritată Isfan) se stabilește în Canada-Quebec, a doua fată, Emilia (măritată Loridan) rămâne în Franța, lângă părinții ei, iar băiatul, Paul Beza, pleacă la Londra, unde se căsătorește cu Miriam Vlad și unde trăiește și azi, fiind om de afaceri. La rândul lor, cele două tinere familii au câte doi copii, dintre care Emilia Beza și Ana-Maria Beza locuiesc la Londra, ceilalți în Canada.

*

Jean (Ioan) Beza, frate cu George Beza, s-a născut la 15 februarie

²¹ „The Justice- Dreptatea”, XI, nr. 2 (100), iun.-iul. 1984, p. 4-7.

1909, la Constanța. După terminarea studiilor liceale, devine aviator, radio-telegrafist de bord, în serviciul companiei române „Lares”. Ca și frații săi, militează, în cadrul organizațiilor tineretului macedonean, pentru transferul aromânilor din Balcani în Dobrogea. În 1936, devine membru al P.N.Ț.

După pierderea teritoriilor românești, ia contact cu amicii săi politici pentru a crea o mișcare de rezistență împotriva nazismului. În ianuarie 1941, ia legătura cu Mișcarea Românilor Liberi din Orientul Apropiat, condusă de George Beza, și acceptă sarcina de a organiza o rețea de T.F.S. în serviciul aliaților. Scopul era de a transmite mesaje politice și informații militare destinate a servi în războiul contra Germaniei hitleriste.

La 14-15 august 1941, 13 membri ai Mișcării Române de Rezistență au fost arestați. Între aceștia și Jean Beza²². Membrii grupului sunt anchetați, condamnați la închisoare și eliberați la 23 august 1944. După război, pentru meritele sale în slujba aliaților, Jean Beza primește de la mareșalul H. Alexander, comandantul suprem aliat în Mediterana, „Certificatul de Patriot” și este decorat cu „Order of the British Empire”.

La 17 Iunie 1948, Jean Beza este răpit de pe stradă și arestat, fără avizul autorităților române, de organele sovietice N.K.V.D. Este trimis în U.R.S.S., anchetat, torturat și condamnat la moarte, pedeapsă comutată în 25 de ani de închisoare în lagărele sovietice din Siberia. În decembrie 1955, este eliberat, după 7 ani de închisoare, și revine în țară. Slăbit, bolnav și de nerecunoscut, se stinge din viață în ianuarie 1958, la vârsta de 49 de ani.

*

Constantin Beza, cel mai mic dintre frați, s-a născut la 25 decembrie 1910, la Constanța. După terminarea liceului, urmează Dreptul. Datorită convingerilor sale politice, Constantin Beza devine fondatorul unei mișcări de rezistență independente, dar care colabora cu Serviciile secrete britanice aflate în România. După plecarea agenților britanici în 1940, militează pentru ieșirea României din război. Întors de pe front, este acuzat de legionarism, arestat și, în

²² În vara anului 1941, S.S.I.-ul a depistat mai multe secțiuni de spionaj englez în România, implicați fiind ing. Ioan Popovici - director al Societății Petrolifere „Unirea”, care primise de la Chastelaine, înainte ca acesta să părăsească România, 44 milioane lei, pentru organizarea acțiunilor respective -, Vișa Augustin, Bălan Iuliu, Beza Ioan, ing. Rică Georgescu, Gheorghe Dinu - ziarist la „Timpul”-, Ștefan Cosmovici, Mihai Iaroslavici. Organele S.S.I. au constatat, cu prilejul anchetei, că aceștia transmiseseră 53 de mesaje cu caracter militar, politic și economic. Totodată, se descoperise legătura lor cu Inteligențe Service-ul de la Istanbul cf. V.FI. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 89.

decembrie 1943, este condamnat la închisoare. Eliberat după 23 august 1944, pleacă din București în Banat și se stabilește ca profesor, la Tomnatic, localitate unde exista o puternică comunitate de macedoneni. Dar, Constantin Beza nu are parte de liniște nici acolo. Urmărit de securitate, este arestat în 1951 și, fără judecată, este trimis la muncă forțată la Canal, după care, împreună cu macedonenii din Banat, este deportat cu familia, în Bărağan. La 20 decembrie 1959, este eliberat odată cu ai săi.

Neputând să profeseze avocatura având „dosar”, Constantin Beza se reprofilează ca tehnician, lucrând până la pensionare. Se sfârșește din viață la 19 august 1978.

Cei doi băieți ai săi, Ion Beza și Cristian Beza, au emigrat și trăiesc în Franța, la Paris.

*

Marcu Beza, văr cu Dumitru Beza, s-a născut în 1883, în comuna Vlahcristura Macedonă, în Grecia. Studiile le face la Monastir (Bitolia)²³. Ca și alți macedoneni, se refugiază în România, stabilindu-se la București, unde devine profesor și scriitor. Intră în diplomație și, în timpul Primului Război Mondial, este trimis consul la Ierusalim și Cairo.

Al Doilea Război Mondial îl găsește la Londra. Contribuie, și el, la alcătuirea Mișcării din Orientul Apropiat, organizată de George Beza. În timpul cedărilor teritoriale de către România, Marcu Beza lucrează la Legația României în capitala Angliei²⁴.

La Londra, face parte, la început, din Comitetul Național Român, sprijinit de maiorul Edwin Boxall și de colonelul Ed. Masterson. Comitetul îl avea ca președinte pe V. V. Tilea și ca membri pe Ion Rațiu, D. Dimăncescu, C. Vârcolici și Otto Șmilovici.

În 1941, când românii din emigrație se separă în două grupări, Marcu Beza se înscrie, ca membru, în mișcarea Comitetul Democratic Român (R.D.C.), creată la 1 mai, de avocatul și profesorul universitar Victor Cornea (1901-1970), mișcare de orientare manistă, el părăsind, astfel, gruparea lui V.V. Tilea.

²³ Conform datelor din *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1978, p. 59, Marcu Beza s-a născut în 1885, la Kesura (Grecia) și moare în 1949. Studiile liceale le urmează la Bitolj (Iugoslavia, 1903) și pe cele universitare la București (1908). Din 1909, activează în diplomație și este docent al Universității de la Londra. Este membru corespondent al Academiei Române. Nicolae Iorga face referiri la el în lucrările *Legături românești cu muntele Sinai. Observații la comunicarea d-lui Beza*, București, 1932 și *Legături descoperite de d. M. Beza cu mănăstirile Meteorele din Tesalia*, București, 1934.

²⁴ Traian D. Lazăr, *op. cit.*, p. 66.

Marcu Beza s-a remarcat și pe plan publicistic. În 1941, publică *Bessarabia and Transylvania. An explanation*. Peste un an, susține conferința *Poezia populară și Balcanii*.

După război, Marcu Beza revine în România și se oferă să lucreze ca profesor universitar de arheologie, dar este împiedicat de regimul de ocupație sovietic.

Marcu Beza nu a fost doar un luptător activ, ci și un eseist, critic literar, folclorist, poet, prozator și traducător, primul nostru mare anglist. Din 1925, a fost membru corespondent al Academiei Române.

Acesta a debutat editorial în 1903 cu volumul *De la noi* (proză scurtă în dialectul macedo-român) și, în anii următori, a redactat revista „Grai bun” (1906-1909).

Un loc aparte în preocupările și scrisul lui Marcu Beza îl ocupă și însemnări din călătoriile sale în Orient (Peninsula Balcanică, Grecia continentală și insulară, Asia Mică, Orientul Apropiat, cu predilecție pentru Muntele Athos, Egipt și Locurile Sfinte). De aici și tematica cercetărilor sale: căutarea „moștenirii bizantine” și a urmelor istorice și legendare lăsate de vlahii din vechime.

Marcu Beza nu e doar un simplu turist superior, nu călătorește doar din plăcere și curiozitate particulară, ci face adevărată muncă de investigație și documentare erudită.

Drept dovadă, volumele sale în română și în engleză, apărute în România și în Anglia, publicate în timpul vieții sale și postmortem: *Din viața aromanilor* (1914), *Paganism in Roumanian folklore* (1928), *Romanul englez contimporan* (1928), *Shakespeare in Roumania* (1931), *Biblioteci mănăstirești la Muntele Athos* (1933), *Lands of many religions: Palestine, Syria, Cyprus and Mount Sinai* (1934), *Vechi legături cu Anglia* (1938), *Urme românești la Atena și Ierusalim* (1939), *Byzantine art in Roumania* (1940), *Bessarabia and Transylvania. An explanation. With five maps* (1940), *Frontiers of Rumania' with two maps* (1941), *The Rumanian Church* (1943), *Heritage of Byzantium* (1947), *Romantismul: romanul englez* (1999), *Pe tărâmurii biblice: Palestina, Siria, Cipru si Muntele Sinai* (2000)²⁵.

Marcu Beza se stinge din viață în anul 1948, la doi ani de la întoarcerea în țară.

*

Traian Beza, frate cu Dumitru Beza. S-a născut tot la Avidela, regiunea Grebna. A îmbrățișat cariera diplomatică, ajungând, se pare, consul în Venezuela.

²⁵ Răzvan Codrescu, *Marcu Beza - diplomatul și cărturarul*, cf. sfoaniacobhozevitul.wordpress.com/resurse/marcu-beza-rost.

*

Sofia Beza, a doua fiică a lui Dumitru Beza, s-a născut la Constanța, s-a măritat cu I. Diaconescu, a emigrat în Franța.

*

Maria (Mărioara) Beza, prima fiică a lui Dumitru Beza, s-a născut în 1904, la Constanța. A rămas în țară, s-a căsătorit cu juristul Ion Chiriacescu. Fiica ei, Ligia-Paula Panaitescu, nepoata lui Dumitru Beza, are un fiu, Alexandru, care, în 1990, a emigrat în Canada, împreună cu soția sa, Oana Hagiac, locuind în prezent la Montreal (Quebec).

Acesta este destinul membrilor familiei Beza, o familie de patrioți, care au luptat și suferit pentru binele țării lor.

Astăzi, toți urmașii lor au emigrat în străinătate.

ANEXĂ

Correspondență specială din Ierusalim de la Teșu SOLOMOVICI²⁶:
Monument la Ierusalim pentru patriotul roman George Beza

O stâncă de patru tone a fost tăiată din Munții Ierusalimului pentru a deveni un monument „In memoriam” românului George Beza. La inaugurare, pe 24 martie, vor participa președintele României, Ion Iliescu și ministrul Culturii și Cultelor, acad. Răzvan Teodorescu.

Emoția încercată în urmă cu vreo patru ani pe când umblam prin Ierusalim și căutam în arhive urmele lăsate de românul George Beza în anii trăiți în Palestina, era aproape uitată. Scrisesem despre Beza câteva articole în publicațiile israeliene și în „Ziua” bucureșteană, îi închinaseam un capitol în cartea *România Iudaică* și în câteva întâlniri cu miniștri români și personalități israeliene sugeraseam că românului Beza i se cuvine un „Exeggi monumentum” la Ierusalim. În lumea grăbită și agitată în care trăim, pierdusem nădejdea că se va găsi energia să i se acorde lui Beza, post-mortem, dramul de suflet. Sămânța aruncată de mine avea să dea, totuși, roade.

Un patriot român, anti-nazist la Ierusalim

Născut la Constanța, în 1907, George Beza a studiat filologia, apoi s-a dedicat ziaristicii. Membru al Partidului Național Țărănesc, el și-a exprimat oroarea față de hitlerism și a fost silit să se expatrieze, mai întâi la Istanbul, apoi la Ierusalim. Aici, împreună cu un grup de tineri intelectuali evrei și români a tipărit un ziar antifascist și a înființat

²⁶ www.romania-israel.com/portal.

postul de radio *Independența României*. La sfârșitul războiului, i s-a acordat statutul de ofițer englez și a fost decorat de comandantul șef al Forțelor Aliate din Orientul Mijlociu pentru contribuția adusă la înfrângerea nazismului. O diplomă atesta că „George Beza a servit cu credință și loialitate cauza aliată și prin acțiunea sa a contribuit la eliberarea Europei”. Centrul cultural Israeliano-Român din Tel Aviv, al cărui președinte sunt, a avut inițiativa de a așeza la Ierusalim, acolo unde a trăit și a activat George Beza o placă de marmură „In memoriam”. Totul s-a realizat abia după ce la conducerea Departamentului României de Pretutindeni al Ministerului de Externe a fost instalat Eugen Uricaru, un scriitor de valoare, care știe și să acționeze repede. Diplomatul Gheorghe Popescu a bătut insistent la diferite uși de la Ministerul de Externe. El i-a vorbit lui Eugen Uricaru de românul uitat de la Ierusalim și lucrurile au început să se miște. Ieri, o stâncă de patru tone a fost instalată în grădina Bisericii Românești din Ierusalim. Concepția arhitecturală aparține profesorului arhitect Vasilescu, care construiește și Așezământul Religios Românesc de la Ierihon. De problemele ingineresti s-a ocupat Israel Bar, un israelian cu o inimă mare și darnic. Pe stânca memorială vor fi fixate o placă în numele României, și încă una, a Centrului Cultural Israeliano-Român, care a avut inițiativa și a asigurat mijloacele financiare pentru realizarea proiectului. Textul, scris în ebraică și în românește, omagiază un patriot și un luptător antifascist. Președintele României, Ion Iliescu, va dezveli monumentul la 24 martie, cu prilejul vizitei sale în Israel. La ceremonie va participa și ministrul Culturii și Cultelor, acad. Răzvan Teodorescu. Vor mai fi prezenți fiul lui George Beza, Paul, cu soția și copiii săi. Paul Beza²⁷ avea cinci ani când tatăl său l-a adus din

²⁷ Paul Michael Beza, s-a născut în România, la 2 noiembrie 1935, și s-a stabilit, cu familia, în Marea Britanie. Este inginer diplomat și membru al unor asociații profesionale: membru al Institute of Export și al Institute of Directors, Fellow al Institute of sales and Marketing Management, membru al Institute of Directors, membru al Srpska Drustva za Kontrolu bez Razaranje, membru al Society of Automotive Engineers și membru fondator al Societății Aeronautice și Astronautice Române. În noiembrie 2005, ca recunoaștere a activității susținute în promovarea și strângerea legăturilor în cadrul comunității românești din Marea Britanie și pentru asigurarea unui climat favorabil dezvoltării relațiilor economice dintre cele două țări, președintele României, Traian Băsescu, i-a conferit lui Paul Michael Beza Ordinul Național „Serviciul Credincios” în gradul de ofițer.

Paul Beza a fondat Camera de Comerț Britanică Română în iunie 1998 și a fost primul președinte al acesteia. Până în iunie 2007, a fost Epitrop al „The Princess Margarita of Romania Trust” din Marea Britanie și, tot până atunci, președinte al Societății Brittain Engineering Ltd. și al filialei române a acesteia, Brittain Engineering SE Europe SLR, fondată în 1992. Până în 2009, a fost epitrop

București la Ierusalim. „Sunt groaznic de emoționat” - mi-a declarat prin telefon Paul Beza, care trăiește la Londra. *Voi sosi la Ierusalim cu toată familia și cu mulți prieteni englezi. N-am cuvinte destule ca să pot mulțumi Guvernului de la București și Centrului Cultural Israeliano-Român din Tel Aviv pentru tot ce-au făcut întru eternizarea memoriei tatălui meu.*”

al Fundației de caritate „The Romanian Orthodox Church and Centre” din Londra. La împlinirea a 74 de ani, Paul Beza a renunțat la toate funcțiile publice.

Implicarea sa în comerțul cu Europa Centrală și de Est a început în anii 1970 și a inclus nu doar interesele sale, ci și ajutorarea altor persoane și organizații interesate în această zonă. A fost membru al Comitetelor român, cehoslovac și ungar al Camerei de Comerț și Industrie din Londra, unde, de altfel, a și condus Comitetul Român la sfârșitul anilor 1980-începutul anilor 1990, al Anglo-Yugoslav Trade Council, a fost cooptat în echipa britanică a Comisiilor Mixte Guvernamentale pentru Cehoslovacia și România. După 1989, a fost un factor hotărâtor al creării unei „joint venture” între Camera de Comerț din Londra și Confederația Industriei Britanice, The British-Romanian Trade Committee, care, în timp, s-a transformat în British Romanian Chamber of Commerce. Paul Beza și Societatea Brittain Engineering Ltd. sunt doi fondatori legali ai acesteia.

Paul Beza a fost membru al East European Trade Council, un corp de consilieri pentru legăturile comerciale cu U.R.S.S. și Europa de Est, până la desființarea acestuia, în anii 1990.

În afară de articole și publicații în domeniile sale de specialitate, a contribuit la redactarea primelor ghiduri publicate de Confederația Industriei Britanice, sub titlurile *Doing business with România and Bulgaria*, esențiale la timpul respectiv datorită schimbărilor dramatice aduse de prășirea regimurilor și sistemelor economice comuniste. Paul Beza a scris articole pentru diverse publicații în Marea Britanie, Franța, România și alte țări central-est europene, a dat interviuri la BBC World Service, la televiziunea franceză și posturi de radio și televiziune din Iugoslavia și, ulterior, din țările fostei Iugoslavii.

Paul Beza este Membru al The Special Fosces Club din Marea Britanie, al The European Atlantic Group, al The National Geographic Society și al Fundației „Memento” de recuperare a memoriei detenției comuniste (Timișoara).

Are două fete, ambele în Marea Britanie: cea mare, Anne-Marie Martin este director executiv al British Romanian Chamber of Commerce și director de marketing și comunicații al Council of British Chamber of Commerce in Europe, episcop al Fundației Principesa Margareta a României. În 2008, i s-a decernat Medalia Regelui Mihai I pentru loialitate. Fiica cea mică, Emily Beza este pictor profesionist. Are un nepot, Alin, elev la colegiul Colfe's la Londra și o nepoată, Lia, studentă la Universitatea din Cardiff.

Paul Beza a recuperat din arhiva Special Operations Executive materialele rămase privitor la activitatea tatălui său, George Beza, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (puținele, majoritatea au fost arse în 1942 și, în alt rând, în 1945).

Trăiește acum cu precădere în Cipru (Larnaca) și România (București și Viscri-jud. Brașov), împreună cu soția sa, Maria Beza.

Fiul lui George Beza ne-a trimis la redacție următoarea scrisoare: „Mulțumesc pe această cale domnului Sorin Roșca Stănescu și întregului colectiv al ziarului pentru interesul ziaristic acordat istoriei contribuției aduse de tatăl meu, George Beza, la victoria cauzei aliate în timpul celui de al Doilea Război Mondial.

Familia mea și cu mine suntem adânc mișcați de recunoașterea, după atâția ani, de către conducerea României, a eroismului de care au dat dovadă George Beza și echipa sa, într-un moment când se credea că Germania nazistă era invincibilă și că oricine va regreta îndrăzneala de a-i fi rezistat. Nu trebuie uitat că la vremea respectivă trupele germane atinseseră Marea Mânecii, că Europa Centrală și Răsăriteană era împărțită între Germania lui Hitler și Uniunea Sovietică a lui Stalin și că singura națiune majoră care mai era în război cu puterile Axei era Marea Britanie. În acel an, situația părea disperată. În pofida acestei situații, cei care s-au raliat SOE (Executivul Operațiunilor Speciale britanice), cu toți voluntarii, erau de altă părere, iar cursul pe care l-a luat ulterior războiul le-a dat, în cele din urmă, dreptate. Doresc să aduc mulțumiri inițiatorilor acestui proiect, Centrului Cultural Israeliano-Român, și președintelui acestuia, dl. Teșu Solomonovici, ca și tuturor celor care au contribuit la înălțarea la Ierusalim a unui monument în memoria tatălui meu, George Beza. M-ar bucura să văd cât mai mulți prieteni, vechi și noi, la ceremonia inaugurării monumentului”.

DESTINY OF THE AROMANIAN BEZA FAMILY

Abstract

The article represents a first attempt in presenting the Aromanian Beza family. Undoubtedly, the main personality is George Beza, writer, journalist, marine officer, member of PNȚ, employee of British Intelligence, founder of the Movement of Free Romanians from Middle East. The authors also present, though in less detail, other members of the family: Vasilichia Beza – wife of George Beza-, Jean (Ioan) Beza, Constantin Beza, Marcu Beza, Traian Beza, Sofia Beza, Maria Beza, who were all involved in the fight of the Romanian emigration for resistance during World War II.

Keywords: George Beza, Marcu Beza, Vasilichia Beza, emigration, Movement of Free Romanians.

D. M. PIPPIDI** ȘI LEGĂTURILE SALE CU EMIL PANAITESCU, DIRECTORUL ȘCOLII ROMÂNE DE LA ROMA

Formația unui istoric e amendată de numeroși factori, dintre care nu lipsesc cei legați de șansele unei bune pregătiri cu dascăli eminenți și-n vecinătatea imediată a izvoarelor. Când locul pregătirii a fost un mare centru de cercetări laborioase și îndelungi - ca și Școlile Române de la Roma și Paris -, profilul celui care a beneficiat poate atinge cele mai înalte calități.

Or, la 24 de ani, D. M. Pippidi era bursierul Școlii Române de la Paris, urmând, cu asiduitate, specializarea la École pratique des Hautes Études (1929-1931), ca să continue demersul de perfecționare la Școala Română de la Roma (1931-1933). Când a încheiat acest stagiu, la 28 de ani, tânărul se bucura deja de aprecierea cercurilor cunoscătorilor subtili ai izvoarelor istoriei clasice.

În vara anului 1933, el era la Roma, scriindu-i directorului Școlii, Emil Panaitescu - aflat în vacanță în țară - că intenționase să rămână toată vara în oraș, dar și-a revizuit planurile, după ce, la 15 iulie, s-a închis „biblioteca germană”. Preocupările sale se concentraseră asupra unui articol pregătit pentru „Revue des Études Latines” și alte lucrări „mai mărunte” pentru „Revista clasică”. Dar „orice s-ar întâmpla – promite în scrisoarea din 26 iulie – nu voi pleca din Roma înainte de a fi isprăvit lucrarea despre Tacit. E doar în interesul meu să o văd tipărită cât mai curând...”¹. Pentru a doua lucrare nu-i lipseau „nici subiectele, nici materialul”!²

* Universitatea „Valahia” Târgoviște; e-mail: muzeologiemnir.ro.

** Mai multe date bibliografice, în necrologurile semnate de Alexandru Avram, *Profesorul D.M. Pippidi (1905-1993)*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie” (SCIVA), tom 45, nr. 1, ian.-mar. 1994, p. 3-7; Petre Alexandrescu, *D. M. Pippidi (1905-1993)*, în „Dacia”, XXXVII, nr. 5, 1993, p. 5-8.

¹ În scrisoarea din Roma, datată 26 VII 1933, adresată lui Emil Panaitescu. Arhivele Naționale Centrale (A.N.C.), fond Emil Panaitescu, dos. 204, f. 1. Lucrarea în cauză, *Tacite et Tibère*, a apărut în „Ephemeris Dacoromana”, nr. 8, 1938, p. 233-297.

² *Loc. cit.*, f. 2. Corespondența din fondul citat, aparținându-i lui D.M. Pippidi, se prezintă sub formă de scrisori de mână, foarte îngrijite ca scriitură și redactare. Ele vădesc un om foarte ordonat și clar, deosebit de limpede în

La școală, s-a ocupat de bibliotecă, a supravegheat legarea tomurilor de inscripții și a ultimelor reviste, a înregistrat cărțile și publicațiile - între care 6 volume de *Vorträge* ale Bibliotecii Warburg și studiile Fund. Kroll, Gött. U. Halle și Preg. Schramm, Kaiser, Rom u. *Renovatio*. Atent la ce apărea în țară, a semnalat profesorului Emil Panaitescu noua revistă „Istros”, publicație de arheologie și istorie veche, inițiată de către Scarlat Lambrino, anunțată cu interes chiar în numărul 1 din „Revue des Études Latines” (1933, p. 44)³.

Vara și o parte din toamna petrecute la Roma s-au scurs cu repeziciune, tânărul revenind la postul de asistent la Universitatea din Iași, cu speranța că Emil Panaitescu îl va sprijini în carieră. Tocmai în acest sens, îi mulțumea, la 4 decembrie 1933, „pentru bunătatea cu care vă osteniți în sprijinul meu” și pentru „îndemn” în studiile sale, sperând că noul ministru al Instrucțiunii Publice – la care apelase Emil Panaitescu pentru D.M. Pippidi – să-i fi dat „și prilejul și temeurile unei stări de spirit mai optimiste privitoare la viitorul Școlii”⁴. Cum, după 15 decembrie, a plecat spre casă, la Craiova, pentru a face sărbătorile cu ai săi, tânărul a sperat să-și vadă susținătorul la București. Ceea ce ținea însă să-i scrie denotă o altă influență ocrotitoare pe seama sa, asigurându-l că a dobândit „simpatia activă a d-lui Papacostea”⁵. Or, acest aspect era important, el fiind asistentul acestuia!

N-a uitat să-și informeze binefăcătorul nici despre o altă mare simpatie comună: Mihai Berza. Acesta tocmai a „sfârșit *Indicele*” de la „*Ephemeris Dacoromana*”, „*vreo 450 p. Mărunte*”, adevărat „*opus magnum et ordnum*”, așa că „*se cuvine dar să ne veselim cu toții: dv. pentru propășirea publicației, el pentru munca uriașă săvârșită și eu ca prieten bucuros de o asemenea izbândă. Nu aveam dreptate să spun că Berza e un tânăr excepțional înzestrat?*”⁶.

Prietenia caldă și constantă dintre cei doi, simpatia reală și deferentă a lui Panaitescu pentru fiecare, concretizată și în postul de secretar al școlii oferit lui Berza, chiar episodic, ca înlocuitor al lui V. Vătășianu, n-au încetat de-a lungul unor dificile vremuri⁷. Spre onoarea fiecăruia și ca un frumos exemplu de solidaritate intelectuală. La doar câteva zile după această scrisoare, D.M. Pippidi trimitea o

gândurile epistolare.

³ *Loc. cit.*

⁴ Cf. scrisorii din Iași, 4 XII 1933. *Loc. cit.*, f. 3.

⁵ *Loc. cit.*, f. 4.

⁶ *Loc. cit.*

⁷ Vezi și Ioan Opreș, *Mihai Berza - un destin afectat*, în „*Arta Istoriei. Istoria Artei, Academicianul Răzvan Theodorescu la 65 de ani*”, București, Ed. enciclopedică, 2004.

cerere însoțită de lista lucrărilor sale publicate sau în curs de apariție⁸, sperând – ca prin Emil Panaitescu – să ajungă „sub ochii celor îndreptățiți să hotărască, deși cum v-am mai scris, nădejile mele sunt pe fiecare zi mai mici”⁹. Interesul și bunăvoința lui Emil Panaitescu erau „ca o dovadă a sentimentelor cu cari vă amintiți de combativul dv. preopinent din atâtea seri memorabile”¹⁰. Să înțelegem că temele de filologie clasică i-au apropiat și i-au făcut să rezoneze împreună, atât pe istoricul de-acum recunoscut, cât și pe tânărul membru al Școlii. Iată, o prietenie între doi învățați, de vârste diferite, dar animați de același interese științifice, care nu va slăbi în timp, chiar atunci când schimbări matrimoniale în viața lui D.M.Pippidi l-au plasat pe acesta în familia unui adversar permanent al Directorului Școlii Române de la Roma, Nicolae Iorga!

Abia peste mai bine de un an, tânărul asistent „ieșean” a reluat corespondența cu Roma. Scria acesta, scuzându-se, la 23 februarie 1935: „dacă dvs. aveți dreptul să vă plângeți că ați rămas, de mai multe luni, fără știri din parte-mi, adevărul e că nici eu nu eram mai informat despre cele în legătură cu dvs., străin cum mă găseam de locul în care vă puteți afla. Niște extrase, în toamnă, câteva vorbe de felicitare la Anul nou, rămase fără ecou (lucru de mirare pentru cine vă cunoaște politețea scrupuloasă și promptitudinea epistolară), au făcut să-mi apară puțin delicată orice altă încercare de a lămuri ceea ce – în închipuirea mea – nu putea însemna decât o inexplicabilă indispoziție împotriva-mi. Sunt fericit să aflu cum că m-am înșelat, și fericit că tocmai revista «civilo-militară» îmi dă acest prilej (nu va fi apărut dar degeaba!)”¹¹. Remarcăm, și de data aceasta, grija lui Emil Panaitescu – în general dovedită – pentru bursierii Școlii, dar îndeosebi manifestată pentru cei eminenti, între care, categoric, D.M. Pippidi s-a aflat.

Din Iași, unde profesia, tânărul asistent i-a scris Profesorului: „prea multe motive să fiu încântat nu am. Nu doar că situația mea la Universitate nu ar fi, de la o vreme, mai bună: legal și altminteri. Primesc acum leafa întreagă, de la 1 ianuarie sunt titular și, se zice, la adăpost de surprize bugetare. M-am desprins apoi cu studenții și, în oarecare măsură, cu colegii.

⁸ Lucrările publicate în 1933 erau în număr de opt: începând cu anul 1928, prima în „Orpheus” și continuând cu cele din „Revista clasică” și „Revue des Études Latines”, Paris, vol. 9, 1931, p. 83-113 și nr. 11, 1933, iar, în curs de publicare, alte trei în „Ephemeris Dacoromana”, vol. 6 și „Revista clasică” vol. 4 (2). Detalii în anexa la scrisoarea din 8 XII 1933.

⁹ Cf. scrisorii din Iași, 8 XII 1933 – cf. A.N.C., fond Emil Panaitescu, dos. 204, f. 5.

¹⁰ Loc. cit.

¹¹ Cf. scrisorii din Iași, 23 II 1935, indicând și adresa ieșeană: str. Asachi 20 – Loc. cit., f. 7.

Domnul Papacostea continuă să-mi arate aceeași încredere și aceeași prietenie, cari au stabilit între noi – chiar de la începutul colaborării – o legătură mai trainică decât acele obișnuite între profesori și asistenți”¹². Dacă așa stăteau lucrurile sub aspectul stabilității profesionale, altfel erau privite sub cel al satisfacțiilor personale: „mi se pare nobil lucru să-ți iei meseria în serios, mai ales când această meserie își dă prilejul să explici «tinerei generații» Poetica lui Aristotel. Viața ar fi mai suportabilă, până la un punct, dacă modicitatea retribuției nu m-ar obliga să alerg după ore de suplinire la câte un liceu, dacă activitatea alimentară n-ar fi ucigașa aceleia cu care «ne dăm iluzia eternității», dacă sărăcia de cărți n-ar face imposibilă orice investigație și orice control, dacă Iașul n-ar fi ceea ce este: un târg uitat de Dumnezeu, plin de glod și de pizmași, cu apă sălcie și cu librării sărace...”¹³. Iată, veșnicele nemulțumiri ale elitelor, izolate, adeseori, în locuri unde dialogul și documentarea sunt dificile, dar și neîncurajate, nesuținute financiar pentru a produce ceea ce se așteaptă de la ele.

Considerându-se izolat, D.M. Pippidi nu dispunea încă nici de confortul material, nici de climatul cel mai potrivit progresării studiilor sale. Se și explică: „să vă mai spun atunci pentru ce lucrarea de care mă întrebați stă și acum neisprăvită, ca și o notă despre stela de la Constanța, publicată de D. Sauciuc-Săveanu, ca și un articol despre cultul imperial sub Caligula, ca și altul despre corijența lui Tiberiu? Pentru ce sunt nevoit să scriu lucruri ușoare ca nota din <<Athenaeum>>, ori recenzii ca acele din <<Revue des Études Latines>>? Pentru ce singura mea mângâiere e să traduc Poetica, cu nădejdea de a putea-o publica odată?, până când înțelege că, dacă ar continua „tot pe tonul acesta, dacă elegia n-ar fi, dintre toate genurile literare, acel pe care îl gust cel mai puțin. Prefer să o întrerup dar, în momentul când amenință să devină... pontică, nădăjduind, ca și dumneavoastră, că vom mai vorbi despre cele necazuri cu prilejul vreunei întâlniri în București”¹⁴. Obida, odată vărsată, s-a eliberat, confesându-se unui prieten mai vârstnic și protector al său, care-i admira darurile și-i încuraja latura creativă. Taciturnul, interiorizatul învățat – pe atunci „legat de catedră și de Iași”, depărtat de prietenul Berza – a sperat, mai întâi, la o vacanță de primăvară, în preajma Paștilor și la un rost mai bun. La orizontul ieșean încă nu apăruse lumina așteptată, dar nici departe nu era...

În acea vară, Emil Panaitescu l-a invitat pe D.M. Pippidi la Roma, reușind să-i asigure și un mic stipendiu, ca înlocuitor vremelnic al lui V. Vătășianu, plecat în vacanță la țară. La 23 iulie, D.M. Pippidi ajunsese și s-a instalat la Școală, fiind „plin de bucuria revederilor și de

¹² Loc. cit., f. 7-8.

¹³ Loc. cit., f. 8.

¹⁴ Loc. cit., f. 8 v.

cele mai bune intenții!". Întârziase însă datorită celor de acasă, care „cârmuiesc destinele călătorilor pe meleaguri străine”, cei de la Finanțe respingându-i prima cerere de schimb valutar, dar, sprijinit de prietenul lui Emil Panaitescu, N.I. Herescu, a reușit, la a doua încercare. Drumul la Roma a însemnat pentru el răgazul de a verifica bibliografia necesară definitivării tezei de doctorat și pentru a finaliza 2-3 articole „mai scurte”¹⁵. La sfârșitul lunii august se mai găsea la Roma, îngrijind de școală și de bibliotecă, lucrând ca un adevărat secretar și informându-l pe director cu cele petrecute între timp.¹⁶ Dar, în septembrie, a trebuit să se întoarcă în țară, la obligațiile școlare, împărțindu-și timpul, toată toamna, „între examene și o gripă de care n-am scăpat nici acum”¹⁷. Drept și cuviincios, i-a scris Profesorului: „poate că nu-i prea târziu ca să vă mulțumesc pentru amabila primire și atât de măgulitoare prietenie pe care mi-ați arătat-o în cele câteva luni petrecute la Roma”, neuitând de datoria ce o avea pentru „Ephemeris Dacoromana” și de care promitea să se achite curând¹⁸. Cum îi apăruse un articol în „Revista clasică” – trimis Școlii -, a fost flatat de aprecierile favorabile făcute de Panaitescu, căci „judecata exprimată e din acelea cari mă angajează într-o formă oarecum solemnă”; acesta-i reținuse „tentativa sa de amendăție” la teza lui M.P. Charlesworth, un „ultim apărător al «lecțiunii» tradiționale” a unui text antic. Totodată, D.M. Pippidi aștepta un alt articol scris la Roma, rezultatul unei munci „destul de mare, în sensul unei idei cu totul nouă, sperând astfel că nu mi-a fost drumul la Roma degeaba!”¹⁹. Așa cum a evoluat ulterior, opera sa arată, cu prisosință, tocmai folosul științific excepțional de pe urma unor atari stagii de documentare. La Iași, D.M. Pippidi l-a susținut pe profesorul Papacostea: „toată grija cursului mi-a rămas mie, abia pot face față obligațiilor didactice necum să mai întreprind vreun lucru științific, așa că trist e că acum nu mai am răgaz să lucrez nimic pentru mine”; chiar și lucrarea pentru „Ephemeris Dacoromana” a rămas „în suferință”, cele șapte și apoi opt ore de curs pe săptămână solicitându-l la maximum!²⁰. A sperat doar să nu întârzie tipărirea tezei, deci contribuțiile sale pentru anuarul Școlii, deși „fatalitatea mă împiedică să o fac, tocmai când mă așteptam mai puțin!”²¹. Cum lumea concretă în care

¹⁵ Cf. scrisorii din Roma către Emil Panaitescu, aflat în vacanță la Kanzelhöhe, în Austria - datată 25 VII 1935 - . *Loc. cit.*, f. 9-10.

¹⁶ Cf. scrisorii din Roma, 30 VIII 1935. *Loc. cit.*, f. 11.

¹⁷ Cf. scrisorii din Iași, 8 XI 1935. *Loc. cit.*, f.12.

¹⁸ *Loc. cit.*, f. 13. Între timp se mutase, locuind pe strada D. Grecianu nr. 10 din Iași.

¹⁹ Cf. scrisorii din Iași, 30 I 1936. *Loc. cit.*, f. 14.

²⁰ *Loc. cit.*

²¹ *Loc. cit.*, f.15.

trăia nu s-a arătat prea îngăduitoare cu savanții, a observat, autoironic: „În București incertitudine. În Iași, aceeași atmosferă aprigă și, pe deasupra, sărăcie lucie. «Creditul» e implacabil cu cine a mers în Italia pe bani împrumutați...”²². Or, tocmai într-o atare postură s-a aflat și studiosul epigrafist!

La 6 mai 1936, a sperat să fie, din nou, stăpân pe timpul său și să trimită, totuși, manuscrisul promis la Roma: „Idea de a o vedea (teza de doctorat - n.n.) tipărită înainte de toamna viitoare mă bucură nespun, pentru că sunt șanse să se petreacă la București schimbări cari ar putea face liber locul lui Herescu și necesită un concurs înainte de Crăciun”²³. De acum, tânărul făcea și planuri de căsătorie, tot în capitală, în familia istoricului Nicolae Iorga. Cu atât mai mult, titlul de doctor în domeniu trebuia adjudecat, așa că și publicarea lucrării - ce urma să fie prezentată ca teză de doctorat - în „Ephemeris Dacormana” devenise imperioasă. Ca atare, la 25 ianuarie 1937, i-a trimis lui Emil Panaitescu sfârșitul capitolului al doilea al acesteia, deducând că celelalte părți fuseseră expediate mai înainte²⁴.

Prins în febra schimbărilor, abia la 14 aprilie 1937, D.M. Pippidi i-a scris iarăși lui Emil Panaitescu, dorind „să vă fi putut aduce, dacă nu vestea bună a căpătuirii mele (încă problematică), măcar pe aceea că amabilitatea cu care ați facilitat străduința-mi de a vedea tipărită lucrarea despre Tacit și-a dat roadele, și că extrasele sunt gata!”²⁵ Doar că era obligat, din nou, să apeleze la sprijinul Profesorului, pentru a îngădui să se tragă un tiraj special de 50 de exemplare tipărite din studiu, care să fie prezentate ca teză comisiei de la Facultatea de Litere și Filozofie din București. Intitulată *Tacite et Tibère. Une contribution à l'étude du portrait dans l'historiographie latine*, cu aceasta trecuse doctoratul, în iunie 1932, în fața unei comisii compuse din profesorii D. Evolceanu (prim referent), D. Burileanu (referent secund), I. Valaori și Scarlat Lambrino, prezidată de către decanul Dimitrie Gusti. În baza titlului de doctor, învățatul a depus, la ora 17, în ziua de 5 mai 1937 - „ultima zi și ultimul ceas al răgazului de înscriere la examenul pentru conferința de Literaturi clasice” -, la decanatul Facultății bucureștene, cele 50 de exemplare din teză, cu copertă specială (nu sub cea din „Ephemeris”!), legată de un „tipograf milostiv” și plătite de el. Știa, bineînțeles, că nu era o procedură „ortodoxă”, dar n-avea „o altă cale de ieșit din impasul

²² *Loc. cit.*

²³ Cf. scrisorii din Iași, 6 III 1936. *Loc. cit.*, f. 16. Apropo-ul subtil trimite și la schimbările matrimoniale, care îl vor re poziționa, curând, în postura de ginere al lui Nicolae Iorga.

²⁴ Cf. scrisorii din Iași, 25 I 1937. *Loc. cit.*, f. 17.

²⁵ Cf. scrisorii din București, 14 IV 1937. *Loc. cit.*, f. 19.

în care mă găseam”, căci se încercase, printr-o manevră, îndepărtarea sa de la concurs. Înștiințându-l pe Emil Panaitescu, a sperat ca demersul să nu-l fi mâhnit prea mult, ținând seama de miza acestuia²⁶. După cum au evoluat legăturile dintre cei doi, sigur că un atare compromis a fost admis, iar lucrarea în sine n-a suferit, apărând în „Ephemeris Dacoromana” din anul următor.

La 22 iunie 1937, concursul i-a dat - prin hotărârea comisiei - câștig de cauză lui D.M. Pippidi, care s-a grăbit să scrie la Roma că „rezultatul corespunde întrutotul așteptărilor optimiste cu cari am pornit să-l trec”, el fiind notat cu 18,50 - față de 16,25 puncte acordate pentru contracandidatul său, N. Coman - ²⁷. Bineînțeles, l-a felicitat, dându-i și vestea bună a publicării sale în 1938, autorul văzându-și astfel „mult necăjita mea teză” publicată la loc de cinste, drept care reitera „atașamentul meu profund pentru «instituție» și pentru o tradiție pe care, mai mult decât oricine, dumneavoastră ați știut să o faceți respectată”²⁸. Fericit din cale-afară, tânărul conferențiar universitar avea, de acum, toate motivele să creadă în steaua lui bună.

Mulțumindu-i lui Panaitescu pentru „darul pe care ați avut amabilitatea de a mi-l trimite” - probabil, o carte valoroasă! -, l-a asigurat că „întâmplările recente n-au zdruncinat întru nimic o legătură de acum veche, și, în alegerea înțeleptului poet ca sol al bunei învoieli, îmi place să văd promisiunea acelorași trainice raporturi, sub semnul omeniei și al statorniciei”²⁹.

Într-adevăr, legăturile celor doi istorici, consolidate de interese științifice statornice și gusturi alese comune, n-au întâmpinat obstacole, doar că, în calea lor, s-au așezat, după război, exilul și drama Profesorului Emil Panaitescu, izolat - ca și mulți alți români din afara țării - de confrății rămași să-i servească acesteia idealuri și crezuri într-un nou regim politic, care nu s-a arătat nici îngăduitor și nici înțelegător pentru elitele intelectuale.

²⁶ Cf. scrisorii din București, 5 V 1937. *Loc. cit.*, f. 22-23.

²⁷ Cf. scrisorii din București, 24 VI 1937, *Loc. cit.*, f. 24.

²⁸ Cf. scrisorii din București, 10 VII 1937. *Loc. cit.*, f. 26-27.

²⁹ Cf. scrisorii din București, 21 VII 1937. *Loc. cit.*, f. 28.

**D. M. PIPPIDI AND HIS TIES WITH EMIL PANAITESCU,
DIRECTOR OF THE ROMANIAN SCHOOL IN ROME**

Abstract

The present paper presents the correspondence between young D.M. Pippidi and Professor Emil Panaitescu, who was at that time, 1933-1937, the Director of the Romanian School in Rome.

Keywords: D.M. Pippidi, Emil Panaitescu, Romanian School in Rome, correspondence, Marcu Beza.

ASPECTE INEDITE PRIVIND CALVARUL FAMILIEI COPOSU ÎN TIMPUL REGIMULUI COMUNIST (1947-1989). ÎNTRE ISTORIE ȘI MEMORIE

Familia Coposu este o familie cu o bogată tradiție istorică. Cel mai de seamă reprezentant al ei, Corneliu Coposu, sublinia că are ca înaintași 7 generații de preoți, pe linie maternă, iar, pe linie paternă, 3¹. Toți acești slujitori ai altarului au militat pentru ridicarea nivelului cultural al românilor din Țara Silvaniei și pentru împlinirea visului de veacuri a românilor, acela de a se uni într-un singur stat. În calitate de preoți, ei au fost lideri de opinie în lumea satelor, contribuind la păstrarea valorilor tradiționale ale românilor, a moralei creștine, dar au fost și luminători de carte, fiind directori ai școlilor confesionale, unde limba de predare era limba română.

În localitatea Bobota, familia s-a stabilit în 1872, prin străbunicul lui Corneliu Coposu, protopopul greco-catolic Gavril Vaida, care a păstorit aici 46 de ani, până la sfârșitul vieții. Din anul 1909, l-a avut ca ajutor, în calitate de preot-cooperator, pe tânărul absolvent de teologie, Valentin Coposu, căsătorit, tot în acel an, cu nepoata sa, Aurelia Anceanu.

Valentin Coposu și Aurelia Anceanu s-au cunoscut în anul 1908, probabil cu ocazia seratelor organizate de tinerii teologi la Șimleu Silvaniei. Logodna lor era anunțată în coloanele prestigiosului ziar „Gazeta de Duminecă”, în vara anului 1909. S-au căsătorit în luna decembrie 1909² și s-au stabilit la Bobota, în casa parohială în care locuia și „tata mare” - cum îi spuneau lui Gavril Vaida -, împreună cu familia.

Din fericita căsătorie a lui Valentin Coposu cu Aurelia Anceanu au rezultat șase copii.

Anul 1911 aduce familiei Coposu prima mare bucurie: nașterea fiicei, Cornelia Veturia. Ea a văzut lumina zilei pe data de 31 ianuarie și a avut-o ca moașă pe Catalina Weis. A fost botezată pe data de 28

* Muzeul de Istorie și Artă Zalău; e-mail: marinpop07@yahoo.com.

¹ Corneliu Coposu, *Confesiuni. Dialoguri cu Doina Alexandru*, București, Ed. Anastasia, 1996, p. 28.

² „Gazeta de Duminecă”, Șimleu Silvaniei, nr. 48-49, 5 dec. 1909, p. 9.

august 1911. Ca naș de botez l-a avut pe unchiul său, Simion Anceanu, preot greco-catolic în localitatea Surduc, județul Sălaj, și pe soția acestuia, Elisabeta Sima. Ca preot de botez l-a avut chiar pe vicarul Silvaniei, Alimpiu Barboloviciu³.

În anul 1914, pe data de 20 mai, apare o nouă bucurie pentru familia Coposu, prin nașterea fiului Corneliu Valeriu⁴, care avea să devină „președintele moral” al României. Ca moașă, a avut-o pe renumita Michaiasa Rațiu din Sărmășag, care, la naștere, l-a ridicat în sus și ar fi spus: „*Ăsta o să fie odată cel mai mare om din România*”⁵. Din cauza izbucnirii războiului și, se pare, a mobilizării preotului Valentin Coposu pe front, Corneliu Coposu a fost botezat abia pe 22 noiembrie 1915. Ca naș de botez, l-a avut tot pe preotul Simion Anceanu - care a și oficiat slujba - și pe soția sa, Elisabeta Sima⁶.

Pe data de 18 iunie 1919 se naștea cel de al doilea băiat al familiei Coposu. I-au pus numele Mircea Flaviu Viorel Coposu. Preoteasa Aurelia Coposu a fost asistată la naștere de moașa Weis Oseroaie. Se pare că noul născut era bolnav, deoarece la numai 3 zile de la naștere, pe data de 21 iunie 1919, a și fost botezat de mătușa Elena Bărnuțiu. Preotul de botez a fost Pompei Podina din Derșida⁷. Din păcate, Mircea Flaviu a decedat la numai câteva luni, după unele surse, de gripă spaniolă și este înmormântat în curtea bisericii din Bobota.

După Mircea Flaviu, Valentin și Aurelia Coposu au mai fost binecuvântați cu trei fete. Astfel, pe 28 aprilie 1922, se naștea Marioara Viorica Doina, care a avut-o ca moașă tot pe Weis Oseroaie. Ca naș de botez l-a avut pe unchiul Valer Anceanu, judecător de Ocol în Șimleu Silvaniei și pe soția acestuia, Maria Gheție, fiica vicarului Alexandru Gheție. Ca preot de botez l-a avut pe Augustin Ossian, protopopul tractului Supur, din care făcea parte și parohia Bobota⁸. Pe 6 decembrie 1924 vedea lumina zilei, tot la Bobota, Flavia Lucia Terezia, iar, la distanță de încă 9 ani, pe 26 septembrie 1932, Steluța Lucia Rodica. Așadar, Corneliu Coposu era singurul băiat al familiei Coposu.

Perioada 1909-1940, în care familia Coposu a locuit la Bobota, a fost cea mai fericită din viața lor, după cum mărturisesc și surorile Flavia și Rodica Coposu. Au urmat: refugiul - în urma Dictatului de la Viena -, moartea tatălui lor, protopopului Valentin Coposu - pe 28

³ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Sălaj (în continuare, D.J.A.N.S.), fond Colecția registrelor de stare civilă, Registrul nr. 119, f. 80.

⁴ *Loc. cit.*, fond Registre matricole. Parohia Bobota, dos. 119, f. 103.

⁵ Sunt afirmațiile d-nei Flavia Bălescu, sora lui Corneliu Coposu, în C. Coposu, *op. cit.*, p. 191.

⁶ D.J.A.N.S., fond Colecția registrelor de stare civilă, Registrul nr. 119, f. 103.

⁷ *Loc. cit.*, f. 113.

⁸ *Loc. cit.*, f. 119.

iuilie 1941-, războiul și calvarul din timpul regimului comunist - între 1947-1989 -, perioadă care constituie tema prezentului studiu.

În urma interviului realizat cu surorile Flavia și Rodica Coposu, am remarcat modestia lor și dorința de a minimaliza calvarul pe care familia l-a suferit, în comparație cu fratele lor, Corneliu: „Acuma ce-aș vrea eu să spun... să subliniez: Noi n-am vrut niciodată să vorbim despre noi, ce s-a întâmplat cu noi după arestarea lui (Corneliu Coposu - n.n.). Și știi de ce? Dintr-o foarte justificată decență, că n-are rost să ne vâietăm, că foarte mare parte de populație a suferit... foarte mare. C-a fost pe nedrept, c-a fost pe drept, că nu știu ce... E foarte adevărat că nu am acceptat niciun fel de compromis de nici care. Dar, a începe și a vorbi de suferința noastră, că ne-a dat afară din servicii, că n-am putut progresa, că n-am făcut brânză mare, e una. Dar, dacă compari ce-a pățit amărâtu ăsta de Cornel, care i-o mâncat cei mai frumoși ani în pușcărie, atunci zic io că este indecent să te vaieti. Așa este. Așa-i moral și așa-i creștinește”⁹.

În primii ani de după război, în toată lumea, era o situație economică precară. La acestea, în România, s-au adăugat doi ani de zile secetoși, care au afectat foarte mult producția agricolă. Întrebându-l pe Flavia Coposu despre modul cum au decurs alegerile parlamentare din noiembrie 1946 - care au reprezentat cel mai mare fals din istoria României -, aceasta rememorează, în primul rând, situația economică grea în care se găsea țara, dar și ajutorul acordat de americani studenților români: „Doamne, păi în studenție era o revoltă nemaipomenită. Mai întâi și întâi, noi am avut niște profesori deosebiți. Jumătate erau P.N.Ț.-iști. Noi aveam un cerc... studenții. Erau cinci secții unite în aceeași Universitate și a fost ales unu care trăiește și acum la Timișoara, unu Gicu Jurebie, pe motive de corectitudine. Și de ce a fost ales? Pentru că fiind foame și mizerie am primit ajutoare americane. Pentru studențimea bucureșteană s-au primit masiv ajutoare care constau în... erau niște pachete tip, în care erau un kg de zahăr, un kg de făină, o tabletă de ciocolată, două d-astea... borcane de compot, de nu știu ce vitamine de toate felurile și un pachet de țigări Camel. Astea s-au împărțit, s-au trimis la noi la Facultate și s-au dat așa selectiv: întâi, pentru refugiații din Ardeal care nu merseră încă acasă; pe urmă, refugiații din Basarabia, Bucovina și pe urmă, copiii care au o situație materială proastă. Acest Gicu a asistat la împărțire și nu și-a luat pentru el. Înafară de asta au trimis încălțăminte, ciorapi de băieți, de fete. Omul ăsta nu și-o ales nici măcar un șiret de pantofi: tot, tot, tot o fost împărțit. Unu dintre băieți... deja se făcuse UIISC (Uniunea Internațională a Studenților Comuniști) și era acolo o lichea, unu care era tata studenților, care cine știe când ar fi trebuit să termine, tot tergiversa și

⁹ Interviu realizat cu Flavia Coposu, decembrie 2009 (în continuare, se va cita Interviu F.C.).

care făcea tot felul de potlogării. Printre altele, de pildă, a angajat pe un coleg sau o colegă, care știa stenografia și mergea la cursurile profesorilor... stenografia cursurile, le bătea la mașină, le tipărea și le vindea cu prețuri serioase. Deci, și-o făcut rost de bani. Lumea știa de treaba asta și i-o trecut la catastif mizeriile. Înafară d-asta, până și toată lumea îl detesta. Asta nu mi-o dat mie voie să intru în câmpul muncii. Și s-o făcut un grup mic de comuniști. Dar erau evrei din lagăr, lume proastă, nu erau nici într-un caz studenți de linia întâi. Așa. Acuma noi făceam acolo diverse acte de sabotaj. De pildă, ni l-au arestat pe profesorul de Monedă, l-au adus de la Brașov pe unul care auzisem noi că-i comunist. Atuncea, în ziua în care o venit prima oară la cursuri, băieții ăștia o pus niște ziare <<Scânteia>> în mijlocul sălii de curs și i-o dat foc. Și când o intrat d-nul Hașegan: <<Ce se întâmplă? Ce-i treaba asta?>> <<A luat foc Scânteia>>. Așa. Scandal, mă rog, nu știi ce... Pe urmă: la un moment dat, era un student reînscris, venit din lagăr, un evreu, care s-a apucat și a scris un anunț mare, mare, ca să nu se tolereze existența în facultate a profesorului Mazilu, profesor de matematică, care a îndrăznit, în '40 să îmbrace cămașa verde și că este legionar. Scris cu litere mari, pus pe avizierul principal. Și era în Comitetul ăsta de conducere Gicu al nostru și era unu de la liberali, Puiu Dumitrescu, restul nu știu câți și cum era. Era un Comitet de vreo zece"¹⁰.

Anul 1947 a reprezentat cel de al treilea mare cutremur pentru familia Coposu. În urma capcanei întinse de Securitate la Tămădău, liderii P.N.Ț., printre care se număra și Corneliu Coposu, au fost arestați și condamnați la ani grei de închisoare, iar partidul desființat.

Înainte cu o zi de a fi arestat, Corneliu Coposu a sosit în capitală. El venea din Ardeal, unde plecase în delegație, pentru a convoca o ședință a Comitetului Central al P.N.Ț. Era îmbrăcat cu pardesiul și pălăria cu care a intrat în închisoare și pe care le-a primit abia la eliberarea, când fluturau pe el de slab ce era. Fiind arestat la sediul partidului, nu a putut fi inclus în grupul celor arestați la Tămădău. Ceea ce impresionează în relatările surorilor sale referitoare la acest eveniment tragic este grija pe care Corneliu Coposu o purta mamei și surorilor sale, pe la care trecea zilnic. După moartea tatălui său, Corneliu Coposu devenise stâlpul familiei. „Când l-au arestat venea din Ardeal că urma ceva ședință. Cum de și-o luat pardesiul cu el nu știu"¹¹. „El a sosit în seara de 13 iulie și în 14 s-a dus la sediu, pe Clemenceau..."¹². „Pe la ora 11 și ceva i-a dat telefon mamei și i-a spus: <<Am sosit în București.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Interviu cu Rodica Coposu, decembrie 2009 (în continuare se va cita Interviu R.C.).

N-am putut veni la voi dimineața. O să vin după amiază sau diseară>>”¹³. „Pe urmă a sunat-o pe Arlette și i-a spus: <<Să știi că eu sunt arestat>>. A apucat s-o sune când au venit ăia și și-a dat seama, motiv pentru care el nu a putut fi băgat în grupul Tămădău, care au fost prinși dimineața la ora 6 pe câmp”¹⁴. „Ne-a sunat dimineața de la Club - spune Flavia Coposu - n.n. -, de la partid, că n-o putut trece dimineața, că vine la prânz și n-a mai venit. Și după aceea ne-a telefonat Maniu și ne-o spus că a fost arestat Cornel și ne-o spus că nici o grijă că se duce și intervine pentru el. Și l-a arestat și pe Maniu. Și a doua zi dimineața... De la Club l-au arestat pentru că ei știau că știm... N-o mai putut să-l bage la Tămădău și atunci l-o arestat pur și simplu și o stat arestat, nu știu... până în 156 mi se pare”¹⁵.

După arestarea lui Corneliu Coposu, soția sa a fost dată afară din casă chiar a doua zi și s-a refugiat la soacra și cumnatele sale: „Și a doua zi - spune Flavia Coposu - n.n. -, pe ziua de 15 dimineața au venit la Arlette acasă și-au dat-o afară. Au lăsat-o să-și ia o valiză cu lucruri strict personale: cămașă, papuci și o pereche de pantofi și gata (...) Și restul, tot ce o avut o rămas acolo: haine, îmbrăcăminte, lenjerie, veselă, tot, tot, tot.”

Arlette a locuit aici până în momentul arestării, despre care surorile Coposu își aduc aminte cu lux de amănunte: „O stat la noi până o arestat-o... da. Păi, n-o avut unde sta (...) Au arestat-o de la noi din casă. O venit și o luat-o.”¹⁶. Cei care au arestat-o erau îmbrăcați în civil: „Păi civili umblau... sigur. Și atunci o înconjurat casa de jur împrejur Și o zi și o noapte o stat. Și pe toți care o venit la noi i-a înhățat... Cei care nu știau... Și mi-aduc aminte că io venisem de la Constanța. Eu lucram la Constanța atuncea și venisem... Și pe ea o arestaseră deja. Și a doua zi trebuia să mă întorc. Și ei o vrut să-mi ia buletinul și i-am spus că îi rog să nu mi-l ia pentru că mă întorc la Constanța. Și ei o zis că mai rămâne de văzut dacă o să mă întorc. Și i-am spus: <<Am tren mâine dimineață la ora 7.>>. <<Vom hotărî>> zice. <<La 6 veniți cu hârtie, cu buletinul>>. Și o venit și m-o pândit până în gară să vadă dacă plec la Constanța”¹⁷.

În aceeași zi, au arestat-o și pe France, sora lui Arlette. Motivul arestării era un pretext, ambele fiind acuzate de spionaj pentru Legația Franței, unde lucrau. Rodica Coposu își aduce aminte că pe 13 iunie 1950 au arestat-o pe Arlette: „Pe ziua de 13 iunie 1950, că era ziua Sfântului Anton. Că eu am venit de la Sfântul Anton de la biserică. (...) O venit dimineața și o făcut percheziție în casă... când am venit noi de la biserică au venit ăia și au făcut o percheziție (...) Și au venit o mulțime de

¹³ Interviu F.C.

¹⁴ Interviu R.C.

¹⁵ Interviu F.C.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

lume atunci la noi. Vagonel a venit, a venit nu mai știu... mai mulți.(...) Păi pe unii i-o oprit Angela să nu vină că vecina de vis-à-vis o văzut mașina Securității și le-a spus să nu mai vină. Că toți au trebuit să dea declarație. Că n-o să spună la nime ce-o văzut. Și atunci au făcut o percheziție teribilă în casă și după aia, după ce o plecat Securitatea o deschis sertarele la bufetul ăla (arată spre bufet - n.n.) și acolo (erau - n.n.) întinse cât de mare îi sertaru, <<Vă rugăm treceți Prutul, înfrângeți dușmanii de la Răsărit>>. Mama, sāraca, o încremenit. Cum n-o văzut-o? (...) Ce zicea (dacă o aflau - n.n.)... că suntem fasciști. Și de atunci soră-mea o rupt tot ce venea: scrisoare, hârtie, tot, tot, tot. Tot rupea și arunca la gunoi”¹⁸.

După arestarea lui Corneliu Coposu, prigoana comunistă s-a abătut asupra întregii familii. Aureliei Coposu, mama lui Corneliu Coposu, i-a fost tăiată pensia, iar fetele mai mari (Cornelia și Doina) au fost date afară din serviciu. În aceste condiții, situația materială a familiei a devenit foarte precară: „Și a fost o perioadă, perioada '48... în care noi am trăit acasă cu bursa mea și a lui Rodi, pentru că mamei i-a tăiat pensia când l-o arestat pe Cornel. Pe fete (cele două surori mai mari - n.n.) le-o dat afară și am avut bursa mea și a lui Rodi, cu care am trăit. Nu știu cât era ... 150 de lei și Rodi 75 lei”¹⁹.

Au ajuns în situația disperată de a vinde toate obiectele de valoare pe care le aveau în casă: „Nenorocirea era: Cornel era arestat, fetele date afară din servicii, mamei i-o tăiat pensia. Nu aveam nici unele. Și venea toată vremea Securitatea să ne întrebe din ce trăim, pentru că a vrut să ne termine. Așa... și trebuia... de unde?... Am vândut tot ce s-a putut vinde din casă, tot, tot, tot. Orice dorea să cumpere cineva îi dădeam ca să avem de pită, de lumină, de astea. Și până la urmă, mă rog, o mers situația așa. Într-o zi, îmi aduc aminte că soră-mea Tuți (Cornelia - n.n.), cea mare, avea un costum național. Și n-am să uit. M-am dus prin august, era o căldură de aia scârboasă prin București și m-am dus cu un costum din ăsta național foarte frumos de Muscel, pe care și-l cumpăraseră sora-mea... ce știu, pentru bal, frumos de tot, cu iie de aia de borangic, așa, să-l vând la Ansamblu. Se făcea atunci Ansamblul Perinița, comunist. Și m-am dus să-l vând și acolo mi-o spus că nu cumpără ei așa ceva că-i scump și lor nu le trebuie d-astea. Pentru dans popular merge și mai prost (costum - n.n.)”²⁰.

În primăvara anului 1952, familia Coposu a fost dată afară din casa în care locuiau, pe strada Jianu, de un nomenclaturist comunist, ministrul Potop: „Pe noi ne-a dat afară, pentru că noi am închiriat de la Gaz și Electricitate o căsuță d-asta (când au sosit în București, în toamna anului 1944 - n.n.), care avea un hol mare, bucătărie, baie, living, nu știu

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

ce... O scară care mergea la pivniță și sus avea două dormitoare. Și acolo o stat mama cu noi și după ce s-au întâmplat toate nenorocirile și l-au arestat pe Cornel a mai venit și soția lui acolo că o dat-o afară pă stradă... Unde să se ducă... Și stăteam acolo. Un domn Potop, care a fost ministrul Cultelor și care a fost țărănist, o trecut la comuniști imediat. Bineînțeles, ca orice cetățean, vorba lui Caragiale, <<imparțial>>, după ce a ajuns ministru, și-o lăsat nevasta. Și și-o găsit o pupază tânără și atunci trebuia să se mute de acasă, că morala proletară nu-i îngăduia să-și dea afară nevasta și copilul în stradă și atunci o ochit casa noastră, care era aproape vizavi de vechea lui locuință și-o obținut de la Securitate evacuarea noastră... Normal. Și s-a întâmplat evacuarea asta. Dar a fost un mare măgar dl. Potop, Dumnezeu să-l ierte și p-ăsta, c-o murit de mult, care o venit cu 4-5 soldați, a aruncat pe fereastră toate lucrurile din casă. În două ore s-a făcut golirea casei. Și ne-a mutat în Dudești, în două camere, cu acces la baie (baie comună - n.n.), cu niște olteni, mă rog, care erau niște oameni foarte drăguți și civilizați. Nu ne-am certat cu nimeni”²¹.

Flavia Coposu lucra, la vremea respectivă, la Sovromul din Constanța și a aflat, de la un prieten din București, că familia sa a fost dată afară din casă. Tot acum, are loc un episod care ilustrează nivelul de josnicie până la care a coborât noua „elită” a regimului comunist. Pe lângă faptul că i-a dat afară din casă, pentru a avea un loc călduț alături de amanta sa, ministrul Potop și-a însușit și banii trimiși ca ajutor familiei sale de Flavia Coposu, din puținul salariu pe care îl primea la Sovromul din Constanța: „Eu atunci lucram la Constanța. N-am aflat nimic de treaba asta. Și la un moment dat, aveau aici o reprezentanță în București-Sovrom Construct. Când aveam nevoie de ceva, trimiteam la dl. inginer Georgescu, care-mi făcea servicii. Trimiteam acasă scrisoare sau trimiteam un pachet sau îmi trimiteau ei mie. Veneau de acasă și depuneau la el. Un om foarte drăguț. Și a venit unul din colegii mei: <<Dragă, să știi că domnu Georgescu mi-a spus că a sunat acasă la voi. N-a răspuns nimenea. S-a întâmplat ceva>>. Și atunci am dat și eu telefon. N-a răspuns nimenea (...) Nu mai știu cum a aflat Florin (inginerul – n.n.) sau se vorbea în București sau s-a dus la voi (către sora sa Rodica - n.n.). Și a venit înapoi și a zis: <<Să știi că situația-i cam albastră. Pe ai tăi i-au dat afară din casă. Stau în Dudești, în niște condiții destul de mizerabile, într-o curte din aia de-i plină de țigani și altele. Dar, asta e și cred că ar fi bine să le trimiți niște bani>>. Sigur că nu aveam cum comunica. Telefon n-aveam. Și atunci, cu primul curier care a plecat a doua zi, am trimis 300 lei, care era o sumă, atunci, în anul acela, că era după stabilizare... Și a trecut o perioadă. Eu aveam dreptul să vin (acasă – n.n.), că beneficiam de înlesnirile care se făceau pe șantierele naționale. Că, odată la 3 luni, aveai dreptul la 3 zile să-ți

²¹ Ibidem.

vizitezi familia. Și am profitat de treaba asta să vin să văd ce s-a întâmplat. Am ajuns acasă... În fine, am nimerit cu greu și i-am întrebat primul lucru: <<Banii?>> <<Nu, n-am primit nici un ban>>. M-am dus la dl. Georgescu: <<Dragă, zice, nu se poate, că banii mi i-ai trimis tu. Am dat telefon, a răspuns o voce de bărbat, am întrebat dacă n-am greșit și mi-a spus că mama nu e și am întrebat cine-i acolo, că știam că voi sunteți numai>>, mama și fetele, nu era niciun bărbat acolo <<și mi-a spus că-i un văr de-al tău>>. Și zice: <<S-a prezentat un domn foarte elegant cu redingotă, cu umbrelă>>, tipul lui Potop, <<și a luat banii>>. Și eu am rămas trăsniță. Ministru ne-a dat afară din casă și să ieie de la noi? Da n-am crezut. În fine, asta a fost". Până la urmă a trimis alți bani. Însă, la un moment dat, a venit la ei un prieten de familie, care era grec la origine și „era cam trăsniț” și i-au povestit incidentul avut cu domnul Potop: „Și a dat telefon la Potop <<Trădătorule! Ai ajuns ministru. Ești o canalie! Și să știi că Dumnezeu te pedepsește! Ai avut neobrăzarea să furi de la mama și surorile lui Corneliu Coposu 300 lei, tu care ai furat destul?>> Și l-a înjurat în toate felurile și ăla-i răspunde. Ce credeți că-i răspunde? <<N-am făcut decât să recuperez paguba care mi-o făcut-o soldații.>>, că atunci au aruncat de la etaj radioul și nu știu ce, în camion, au rupt doi fuștei de la balcon, că la dormitor era un balcon care avea pavăza făcută din lemn. Țsta (prietenul grec - n.n.) o mai tras o serie de înjurături”²².

În Dudești, au locuit: Aurelia Coposu și fiicele sale Cornelia, Doina, Rodica și Flavia, după ce a venit de la Constanța, în 1953. Tot aici, în minuscula casă cu curte, bucătărie și baie comună și cu două camere, a locuit și Constantin Bălescu, după ce s-a căsătorit cu Flavia Coposu, în 1959: „Aveam două camere, spune Rodica Coposu. Ei (Flavia și soțul - n.n.) stăteau în prima cameră și am tras o perdea. Am pus o sârmă și o draperie. Și aveam vecini în prima cameră, copii. Și ăla mic zicea: <<Sunt în apartamentul domnului inginer.>>. Și apartamentul domnului inginer era după perdea. Că era și cameră de trecere. Din camera a doua se trecea aici (în camera unde stătea mama lor și surorile - n.n.) ca să mergi la toaletă, ca să te duci la bucătărie. Și în prima cameră erau puse paturi pe trei pereți și în care dormeam câte doi”²³.

La eliberarea din închisoare, în 1964, tot aici s-a mutat și Corneliu Coposu și soția sa, Arlette. Situația devenise de-a dreptul insuportabilă. Nu mai aveau, practic, paturi unde să doarmă. În aceste condiții, Flavia și soțul său reușesc să obțină o garsonieră în Balta Albă: „Eu am rămas acolo și, după niște ani, am reușit, contra unui șperț de 5.000, să dau garsoniera și să-mi iau un apartament de două camere, pentru că dă râmau satul Dudești-Cioplea... Aveau foarte mulți proprietari. Decretul

²² Ibidem.

²³ Interviu R.C.

de naționalizare l-a făcut, că trebuia ca la proprietari să li se dea apartamente noi și atunci nu aveau garsoniere. Și am ajuns și io. Am avut și eu o legătură la ICRAL, care m-a pus în legătură cu unu și i-am dat 5.000 șperț și mi-a dat apartamentul acesta pe care-l am acum și care stă acolo. O să-l vând sau o să-l dau la fundație (Fundația Corneliu Coposu - n.n.)”²⁴.

După eliberarea din închisoare a lui Corneliu Coposu, la câțiva ani, Rodica Coposu a primit și ea un apartament, în chirie, ca o recompensă a colegilor, care își dădeau seama că ea nu putea părăsi țara în diverse delegații, precum o făceau ei, și au hotărât să-i lase ei acest apartament repartizat pentru întreprinderea la care lucrau: „Că trebuie să vă spun că dumneaei (arată spre Rodica și râde - n.n.) a fost frunțașă în producție. A lucrat mult și foarte bine. Și pentru că colegii ei au apreciat-o foarte tare, și-au dat seama că nu-i pot face altfel niciun fel de avantaj. În străinătate nu putea pleca și toate proiectele ei le prezentau alții sau ea la telefon, cu Filipine, Anglia, cu nu știu ce... sau veneau ăia aicea. Și atunci, mă rog, Sindicatul a hotărât să-i deie un apartament că știa că în Dudești stăteam toată liota”²⁵.

„Eu, între timp - spune Rodica Coposu -, am primit cu chirie un apartament de trei camere în Dristor și acel apartament l-am schimbat cu această casă pentru că cei care locuiau aicea (în Mămulari - n.n) rămăseseră foarte puțini... Chiria era enorm de mare pentru ei, că erau numai trei și, mă rog, erau și altele... (...) Apartamentul era bun. Era la etajul II, avea trei camere, două balcoane, mă rog... era frumos”²⁶.

Auzind că familia Coposu se mută, din Calea Dudești nr. 86, în Mămulari nr. 19, Securitatea a intrat în panică, dar, totodată, a văzut în acest eveniment o șansă de a instala în noua locuință aparatele de ascultare, nu numai a telefonului, ci și a convorbirilor care aveau loc în apartament.

Tot acum, aflăm că Serviciul III „îl lucra” prin dosar informativ pe Corneliu Coposu, care era angajat ca economist principal la Întreprinderea de Construcții Montaj nr. 1, Șantierul 6, Construcții. La data de 7.06.1974, împotriva lui Corneliu Coposu și a altor 6 „legături” din anturajul său s-a început urmărirea penală, fiind acuzați de „propagandă împotriva regimului socialist”, acțiune ce se găsea în curs de desfășurare în momentul mutării domiciliului în Mămulari, adică în 1975.

În documentul existent la C.N.S.A.S. se spune că la domiciliul din Calea Dudești era vizitat, printre alții, de Camil Demetrescu - frunțaș P.N.Ț. -, Ion Jovin - medicul curant al lui Iuliu Maniu - și Matei Boilă -

²⁴ Interviu F.C.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Interviu R.C.

nepot al lui Iuliu Maniu, fost secretar al Tineretului Universitar Național-Țărănesc. Securitatea se plângea că, „din lipsă de informatori cu posibilități de pătrundere” în anturajul lui Corneliu Coposu, nu au reușit „cunoașterea exactă a conținutului discuțiilor purtate”. Familia cu care se făcea schimbul de locuință se numea Ghimpa Nisipeanu. Securitatea subliniază că nu se cunoscuseră înainte, ci făceau schimbul în urma unui anunț dat de familia Ghimpa Nisipeanu la „Mica publicitate”.

La fel ca imobilul deținut de Rodica Coposu, și cel din Mămulari avea tot 3 camere, hol și dependințe. Organele de Securitate s-au documentat în cele mai mici detalii referitor la noul domiciliu unde urma să se mute Corneliu Coposu, împreună cu mama și surorile sale. Totodată, „prin măsuri combinative”, și-au confecționat și au probat o dublură după cheile apartamentului din Mămulari. Locuința a fost vizitată - în lipsa chiriașilor, evident - de către un locotenent-colonel din cadrul Unității Speciale T, care a comunicat Servicului III că existau posibilități de efectuare a lucrărilor de instalare a aparatelor de ascultare în timp de 6-7 ore, în cursul dimineții, când familia Nisipeanu era plecată la serviciu. În document este descris, cu lux de amănunte, modul cum urma să se desfășoare întreaga operațiune. De asemenea, măsurile care urmau a fi luate pentru ca familia Nisipeanu să nu fie acasă în ziua respectivă. La fel și vecinii. Întrucât vecinii știau că familia Nisipeanu urma să se mute la o altă adresă și că face curățenie generală în apartament, Securitatea era convinsă că „zgomotul produs la perforarea zidului va fi acoperit sub această legendă și nu va crea nici o suspiciune.”

Pentru a nu fi „deranjați” cumva de familia Coposu, care putea să apară și să-și viziteze noua locuință, au fost luate următoarele măsuri: Corneliu Coposu urma să fie chemat, telefonic, de colonelul Marin Petrescu la Direcția de Cercetări Penale, dimineața, la ora 8, ceea ce nu ridică suspiciuni, spun organele de Securitate, deoarece, în anii 1974-1975, „a fost chemat de mai multe ori pentru a da declarații asupra persoanelor din acțiunea HIMERELE”; Rodica Coposu, ingineră la I.S.P.E., urma să fie supravegheată de locotenentul major Popa, „care deservește informativ acest obiectiv” (așadar, și ea era urmărită permanent); Doina Coposu - farmacistă la Întreprinderea de Plante medicinale -, Aurelia și Flavia, urmau să fie atent supravegheate și ele.

Pentru coordonarea tuturor acțiunilor și rapiditatea intervenției, în ziua instalării aparatelor de ascultare, denumite T.O., șeful Serviciului III din cadrul Securității cerea un autoturism din dotarea direcției²⁷.

Astfel, în zecile de dosare de urmărire informativă existente la

²⁷ Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare A.C.N.S.A.S.), fond Informativ, dos. I. 149.087, vol. 5, f. 3- 5.

C.N.S.A.S. găsim înregistrate și transcrise toate convorbirile care au existat în casa de pe Mămulari, până în 1989 sau, poate, și după! Securitatea a alcătuit tabele cu persoanele sunate de Corneliu Coposu, cu adresa lor, număr de telefon și data când a avut loc convorbirea²⁸.

La fel ca și Corneliu Coposu, surorile sale erau urmărite permanent. La serviciu, li se întocmeau fișe personale, referitoare la cariera profesională și comportamentul lor față de regimul comunist²⁹.

Pe data de 23 februarie 1983, Aurelia Coposu trece la cele veșnice, la venerabila vârstă de 90 de ani. Este înmormântată pe 26 februarie, în Cimitirul Belu. Familia Coposu a fost supravegheată de către organele de Securitate inclusiv la înmormântare. În documentul existent la C.N.S.A.S. se afirmă că au participat aproximativ 80 de persoane³⁰.

Familia a primit scrisori de condoleanțe de la rude, printre acestea regăsindu-se și profesoara Valeria Ciocian din Bobota. Românii aflați în Occident au reacționat, și ei, la acest trist eveniment. George Serdici publica un emoționant necrolog în revista „Europa”, organul Federației Combatanților Aliați, despre care, evident, a aflat și Securitatea³¹.

Despre plecarea membrilor familiei Coposu din țară nici nu putea fi vorba. Echipa în cadrul căreia muncea și Corneliu Coposu s-a remarcat prin muncă și membrilor acesteia li s-a oferit posibilitatea unei excursii în Bulgaria. Însă, numele lui Corneliu Coposu a fost șters imediat de pe listă.

Nici Flavia Coposu nu a fost lăsată să se deplaseze într-o excursie organizată la Budapesta: *„Nici pe mine nu m-a lăsat la excursia la Budapesta. Era un meci între Rapid și CFU al ungarilor și trebuia să plecăm de aici după-amiaza, a doua zi ajungeam la Budapesta. Mergeam la meci și noaptea ne întorceam înapoi. Și ne dădea câte 100 de forinți. Eram deja la minister. Și toate colegele mele: <<Hai și tu, că noi vindem acolo biletele de meci și mergem la cumpărături.>> Și m-a chemat secretarul care l-am avut noi la minister. A fost un om minunat, care m-a chemat la el și mi-a spus: <<Vă rog frumos, niciodată cât mai sunteți în Minister să nu-mi mai cereți să plecați niciunde. Colegilor dumneavoastră le spuneți că nu au mai fost locuri. Nu vreau să mai facem tevdatură. Știți bine de ce și îmi pare rău, dar asta e.>>. I-am mulțumit frumos și le-am spus la colegi la toți că nu mai sunt locuri. Da' ce puteam să fac, să cer azil politic în Ungaria? Eu am fost în timpul comunismului... o singură dată am trecut frontiera, că am fost la mare și am făcut o excursie în Bulgaria de o zi. Cu autocarul. Plăteau 150 de lei pe zi. Am*

²⁸ Loc. cit., vol. 35, f. 75.

²⁹ Vezi, în acest sens, Loc. cit., dos. 5.062, vol. 2, f. 172, 211-218.

³⁰ Loc. cit., dos. D.2, vol. 5, f. 20.

³¹ Loc. cit., vol. 13, f. 26-28.

plecat la Varna. Aia nu-ți mai cereau pașaport. Și atât...”³²

Cu toată supravegherea strictă și interdicțiile impuse, Corneliu Coposu reușea să mențină, prin diferite canale, legătura cu Occidentul. Mai mult, în 1987, reușește, în plin regim comunist, să afilieze P.N.Ț. la Internaționala Creștin-Democrată. El are o întâlnire, în acest sens, cu Jean Marie Doyer, vicepreședintele Internaționalei, la București. Condiția pusă de Corneliu Coposu a fost aceea ca afilierea să fie făcută public în momentul în care condițiile din România vor permite, ceea ce s-a și întâmplat, în ianuarie 1990³³.

Pentru a le feri de pericole, Corneliu Coposu nu le-a spus surorilor de întâlnire cu vicepreședintele Internaționalei Creștin-Democrate, în 1987: „O venit ăl... Nu ne-o spus nouă unde. Pe vremea aceea era un domn care se chema Daie (Doyer - n.n.), care era vicepreședintele Internaționalei Creștin Democrate, care a venit aici să... io nu mai țin minte data... El nu ne-o spus nouă că el totuși a făcut o scrisoare cumva trimisă. Ce se întâmplă: a apărut foarte curând după ce a ieșit din închisoare cartea despre creștin-democrație a lui Robert Schuman. Și acolo el spunea principiile de bază ale creștin-democrației, care se vrea un partid moral... care se vrea să asaneze mizeria războiului...(...) Nu asta l-a determinat pe el. L-a determinat faptul că a găsit în cele zece principii sau decalogul creștin-democrației, opt zise de Maniu. Opt. Înafară de aia cu naționalismul, pentru că ei se adresau Internaționalei Creștin Democrate... aproape toate”³⁴.

Corneliu Coposu le-a explicat, după revoluție, rațiunile pentru care nu le-a povestit despre întâlnirea secretă pe care a avut-o cu Doyer și afilierea P.N.Ț. la Internaționala Creștin Democrată: „În 1987, după ce el o reușit, era foarte bucuros de chestia asta. Dar n-a spus... Nici nouă nu ne-a spus. Și la urmă ne-a explicat după Revoluție: <<Dragele mele, voi nu știți ce înseamnă presiune psihologică și rezistență la duritate. Nu v-am spus pentru că-i mai bine să nu știți. Dacă vă aresta pe oricare din voi și vă supunea la cine știe ce, nu că spuneți, că mi se întâmplă mie ceva, n-are importanță. Dar cine știe câți băgam la apă. Întâi pă Daie ăsta, că o acceptat să cocheteze cu un amărât de stat socialist. În al doilea rând, toți colegii de partid, care nu știu de fapt. Voi tot acolo ați rămas și că ați rămas și că ați știut și că n-ați știut.>> Ne-o lămurit. El nu o spus niciodată ce făcea”³⁵.

Pe 20 mai 1988, se stinge din viață sora sa cea mai mare, Cornelia Veturia. Evenimentul tragic a avut un impact deosebit pentru Corneliu

³² Interviu cu F.C.

³³ T. C. Zarojanu, *Viața lui Corneliu Coposu*, ediția a II-a, București, Ed. Mașina de scris, 2005, p. 128.

³⁴ Interviu cu F.C.

³⁵ *Ibidem*.

Coposu și pentru că sora lui mai mare murise chiar de ziua lui de naștere. Din acel moment, nu și-a mai sărbătorit-o: „El, din 1988, nu din 1989, mi-aduc aminte că de ziua lui s-a prăpădit sora noastră cea mare Tuți (Cornelia – n.n.). O făcut stop cardiac, chiar de 20 mai. Din clipa aia el nu și-o mai sărbătorit ziua niciodată”³⁶.

Corneliu Coposu a fost filat de către Securitate chiar și la înmormântarea Corneliiei, pe data de 23 mai 1988³⁷.

După moartea surorii sale, Corneliu Coposu, în fața prietenilor de familie, face unele previziuni referitoare la sfârșitul regimului comunist: „Și după ce-o murit ea, știi c-o venit o grămadă de cunoștințe la noi și el o făcut pariu, dar nu pot să vă spun cu cine, că nu va mai dura doi ani regimul comunist că se prăbușește. Și le-o explicat el că motivele prăbușirii vor fi cele economice, nu cele psihologice, pentru că lumea apuseană se dezvoltă în ritm geometric, iar noi stăm pe loc. Și în momentul în care cei care sunt aici în lagăr vor da ochi cu prosperitatea dinafară îi imposibil să nu se revolte. Începuseră fel de fel de lucrări prin Egipt, pe nu știu unde și au mers o mulțime de muncitori în Arabia Saudită, unde era un belșug nebun și din muncitorii de la el, cu care era în relații foarte bune, au venit unii și povesteau: <<Păi, domnu’ Coposu, știți cei acolo?>> și zicea: <<Să știți că nu rezistă, mai ales că nebunul ăsta (Ceaușescu - n.n.), dacă și-ar da seama, ar mai slobozi un pic lațul acesta>>”³⁸.

După anul 1980, când, pe lângă teroarea fizică și psihică, începe și o profundă criză economică, singura preocupare a cetățenilor era să-și asigure alimentele necesare supraviețuirii. După cum știm, magazinele erau goale - nu și pentru activiștii de partid -, iar alimentele de bază (pâine, ulei, zahăr etc.) erau raționalizate. Acesta ar fi unul dintre motivele care au dus la creșterea nemulțumirii populației, nemulțumite care a explodat în 1989. Flavia Coposu rememorează acele vremuri de mizerie cumplită: „Pentru că o început din ce în ce mai mare mizerie. Gândește-te că aici, în București, în ultimul an înainte de democrație, ne duceam cu buletinul și ne dădea 200 grame salam, tăiat bucăți, o porcărie pe care noi n-o luam, că noi n-o puteam mânca. Era de groază. Nu exista aproape nimic în București. Erau țăranii care veneau la piață și se ascundeau pe la toate colțurile blocurilor, că, dacă mergeau în Piață, le puneau preț maximal și nu le convenea să-și vândă produsele. Pentru mine, a cumpăra două kilograme de ardei era o glorie, două kilograme de roșii, până când mergând la piață la mine, acolo unde-i apartamentul (Flaviei din Balta Albă - n.n.), odată, la colțul blocului, era o țărancă mare și multă... așa, o bulgăroaică d-asta. Și avea în coș ultimele roșii și am

³⁶ Ibidem.

³⁷ A.C.N.S.A.S., Fond Documentar, dos. D. 2 (fost 11.519), vol 1, f. 104.

³⁸ Interviu cu F.C.

întrebat <<De unde veniți dumneavoastră? >> <<Stau aici în sat, în Dudești.>>, zic: <<Nu vreți să-mi dați și mie adresa, să vin să iau de acasă?>> <<Ba da>. Și-atuncea, mă duceam la bulgăroaica asta și îmi culegea din grădină și plăteam, plăteam roșii, ardei, ceapă... chestii și nu mă băteam în piață cu toți nenorociții. Vai și amar. Ei, din această teroare alimentară nimeni nu avea altă preocupare decât să apuci ceva de mâncare. Dacă până la ora 10 nu-ți luai pâine, gata, nu mai era. Și nu știu pentru care motive a făcut. Asta zicea Cornel: <<Omul ăsta n-are nici un sfătuitor bun. Că dacă ar începe să facă un pic de relaxare, să deie, de pildă, pâine toată ziua sau să deie lapte, ceva la discreție, nu să fie totul drămuț, poate că nu l-ar urî lumea chiar așa>>³⁹.

În ziua de 14 decembrie 1989, familiei Coposu i s-a tăiat telefonul. Au aflat despre evenimentele de la Timișoara peste două zile, de la un coleg al Doinei Coposu. De la surorile Coposu am aflat unde se găseau membrii familiei în timpul evenimentelor din decembrie 1989: „În ziua de 14 (decembrie 1989 – n.n.) ne-au luat telefonul. Adică o amuțit. Ne-au dat drum după Revoluție, de Crăciun, că pe urmă o început să curgă telefoanele (...) După ce a plecat Ceaușescu a fost baricada de la Continental și el (Corneliu Coposu – n.n.) s-o dus acolo să vadă baricada de la Intercontinental. O venit înapoi acasă, s-o dus la Televiziune să-și ofere serviciile și nu l-au primit și asta de sus (vecina de la etaj) ne-o dat telefon ca să ne culcăm pe burtă (râde - n.n.), să stingem toate luminile că ne bombardează. Că era o canonadă nebună aicea... <<Unii de la Intercontinental s-au retras în Piața Unirii și ăștia au pornit pe stradă.>> (completează Rodica Coposu - n.n.). Noi am plecat (Flavia și soțul său - n.n.) acasă la noi, în mahalaua aia de la Balta Albă. Era liniște. Și pe urmă trei zile s-a dus (Corneliu Coposu - n.n.) la Radio-Televiziune și nu l-o primit niciodată la televizor”⁴⁰.

De asemenea, părerea lor despre aceste evenimente, pe care le consideră că au fost dinainte regizate: „Lovitura de stat o fost pregătită dinainte, sunt convinsă... Au venit și ajutoare din străinătate (...) Trebuia să simuleze o revoltă pentru că mie mi s-a părut foarte ciudată apariția în public a unei manifestații comuniste, a unei coloane de golani și derbedei care o început să strige: <<Jos Ceaușescu!>>. Nu le-o venit să creadă la Ceaușescu treaba asta... nu le-o venit să creadă. Și atuncea toată lumea o rămas înmărmurită că n-o știut ce e. Eu mi-aduc aminte că io am venit acasă, Cornel încă nu era, c-o plecat să vadă ce să-ntâmplă. Și știu că am ajuns... Noi am comentat atunci așa... că da io am ajuns acasă după ce apăruse Iliescu și știu c-o venit la noi acasă bărbatul lui Colette care o zis: <<O fost trădare!>>. Zic: <<Ce trădare Vasile?>>. Zice: << Păi – zice – noi am fost

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

încolonați... >> - el lucra la I.F.A., la cercul ăla...- și zice: <<Ne-au dus pe toți în Piață și, la un moment dat, spărgând rândurile, a intrat o coloană mare pe cinci rânduri de... un fel de derbedei să le zic, o adunătură de tot felul, care au început să strige «Jos Ceaușescu», și atunci... ăsta era un tip așa mai mucalit, zice <<Mă uitam la ăștia toți responsabilii C.C. al P.C.R. cum aruncau pe jos steagurile, pozele, le călcau în picioare să nu vadă ăia... armata.>> și zice <<Pe urmă, o început un zgomot infernal.>> Ei ce-au făcut: au băgat coloana asta și au început să simuleze ca și cum s-ar trage și lumea s-a speriat și s-au împrăștiat. Cel care a fost sigur în complot a fost ăla care o venit să-i spună lui Ceaușescu să se urce în avion...generalul Stănculescu. El a fost sigur parte din complot. Cu siguranță. Nici nu se încapă discuția... Ăștia s-au retras (Ceaușeștii - n.n.)... au plecat.... toată povestea... cum pe ei i-o băgat în elicopter și i-o dus la Târgoviște.... i-o păstrat acolo. Pentru că, de ce i-o dus la Târgoviște? S-o temut ca să nu facă el (Nicolae Ceaușescu - n.n.) vreo legătură, că la Boteni, lângă Târgoviște, era un aeroport unde zice-se era un avion încărcat cu benzină gata să plece... Cine i-o judecat? Tot de-ai lor... Da. Aia o fost invenția nemernicului ăla de Voican. Și ca să fie lumea înspăimântată... (teroriștii - n.n.)”⁴¹.

Calvarul familiei Coposu s-a sfârșit, în parte, în anul 1989, după 50 de ani de regim totalitar comunist, în cadrul căruia au avut de suferit din plin. Desigur că cel mai încercat a fost Corneliu Coposu, care și-a petrecut cei mai frumoși ani ai vieții în pușcărie, respectiv între 33 și 50 de ani. Pe lângă el, însă, a avut de suferit întreaga familie, dar care nu a făcut, după 1990, un caz din această suferință, deoarece, după cum spun și surorile Flavia și Rodica Coposu, a avut de suferit marea majoritate a poporului român.

Prin prezentul studiu am dorit să facem cunoscute câteva aspecte ale calvarului suferit de familia Coposu, considerând că generația noastră are datoria morală de a reabilita memoria înaintașilor noștri, terfelită în timpul regimului comunist.

CALVARY ON FAMILY ISSUES UNIQUE COPOSU DURING THE COMMUNIST REGIME (1947-1989). BETWEEN HISTORY AND MEMORY

Abstract

This study is based on unpublished documents discovered in the archives of the National Council for Studying Securitate Archives

⁴¹ *Ibidem*

(CNSAS). We also obtained unpublished information from interviews with Flavia and Rodica Coposu, and others.

1947 meant a real earthquake Coposu family. It was the third largest earthquake in the family, after cession of Transylvania after the Vienna Award of 30 August 1940, when the family had to leave town Bobota, where Greek-Catholic archpriest Valentin pastoral Coposu was born 32 years and all children and the second occurred on 28 July 1941, when Valentin Coposu dies from a heart attack at age 54. It now becomes the pillar Coposu family as witness and his sisters, Flavia and Rodica Coposu.

So Coposu's arrest, which had as Secretary General of the National Peasant Party, on 14 July 1947 following extensive security Trap Tamadau family was beginning ordeal. The next day, his wife, Arlette, dropped out of the house, only clothes he had on it. Coposu family fled to, where he was arrested. In all, Cornelia and Doina Coposu, who were working were expelled from the service. Flavia Coposu, who then graduated from the Academy of Economic Studies of Bucharest, was not allowed to engage only in September 1949 at a site in Constanta (Sovrom). Sister lowest, Rodica Coposu was also affected by adoption of the new education law in 1948, after the Soviet model. Aurelia Coposu Coposu's mother was cut pension. The family reached a desperate situation. As if it was not enough, in 1950, and his sister Arlette France are arrested and Coposu family is given out of the house became a communist nomenclaturist minister. Endure the greatest suffering, but Coposu, which lasted for 17 years in prison, from 1947 to 1964.

And after his release from prison Coposu and his wife, Arlette, the family suffered, ending her ordeal, in part, in 1989. Inhuman treatment in prison has made its mark on the health of Arlette, who dies shortly after release. Coposu family, as evidenced by the existing records tracking information C.N.S.A.S. was followed by Security organs including at home, and the intercepting all calls, not just the telephone. Also, housing has been subjected to numerous searches and interrogated and detained Coposu to Security in many cases.

Keywords: family Coposu Coposu, communism, Corneliu Coposu, the National Peasant Party, Security.

IOACHIM CRĂCIUN – ISTORIC AL VECHILOR CĂRȚI ȘI BIBLIOTECI ROMÂNEȘTI

Unul dintre rarele cazuri din istoriografia română în care opera precede detașat în faimă numele autorului îl are protagonist pe istoricul și bibliologul clujean Ioachim Crăciun¹. Într-adevăr, și paradoxal în același timp, deși *Bibliografia istorică a României* este, în mod normal, primul instrument accesat în orice cercetare istorică, personalitatea și opera creatorul ei este prea puțin cunoscută². Tocmai din acest motiv, în cadrul acestui studiu, am decis să mă opresc asupra demersului științific întreprins de Ioachim Crăciun în cercetarea istoriei cărții și a bibliotecilor din spațiul românesc. De la început, trebuie să precizez că această preocupare trebuie văzută ca o parte componentă a unui demers istoriografic ce vizează, în principal, istoria politică și culturală transilvăneană.

De fapt, cel identificat, pe nedrept, doar ca fondatorul *Școlii bibliologice clujene* a ales acest domeniu, extrem de apropiat de aria bibliologiei, îndrumat și de nevoile practice ale cursurilor sale

* Muzeul „Unirii” Alba Iulia; e-mail: liviu.zgarcu@yahoo.com.

¹ Născut în comuna Dârlos (Sibiu), la 25 iunie 1898, Ioachim Crăciun s-a format și consacrat în istoriografia română în perioada interbelică. De numele lui este legată, mai ales, constituirea școlii bibliologice clujene din jurul Universității de la Cluj, unde, din 1932, a fost titularul primei catedre de Bibliologie din învățământul universitar românesc. După 1948, odată cu instaurarea regimului comunist, Ioachim Crăciun a avut de suferit, fiind înlăturat atât de la universitate, cât și de la Institutul Academiei Române, filiala Cluj. În cele din urmă, cu ajutorul lui Constantin Daicoviciu, la începutul anilor '50, a fost reangajat mai întâi la Institut, apoi la Universitate, unde își va continua activitatea științifică. Până în anul morții sale, 1971, s-a remarcat prin coordonarea colectivului care a realizat primul număr al *Bibliografiei Istorice a Românilor*. Despre viața și activitatea lui Ioachim Crăciun: Nicolae Edroiu, *Ioachim Crăciun (1898-1971) și bibliologia românească*, în „Bibliotheca Bibliologica”, Cluj-Napoca, (serie nouă), nr. 1, 1994, p. 3-35; Liviu Zgârciu, *Istorici în perioada regimului comunist. Ioachim Crăciun*, în „Apulum”, XLIII, nr. 2, 2006, p. 393-404 și Idem, *The Status of the Historiographer in the First Stage of the Communist Regime from Romania (1948-1965). Case Study: Ioachim Crăciun*, în „Tyragetia”, Chișinău, (serie nouă), XVIII, vol. III, nr. 2, 2009, p. 265-272.

² O prezentare a exegezei istoriografice dedicate lui Ioachim Crăciun în Liviu Zgârciu, *Locul lui Ioachim Crăciun, întemeietorul școlii bibliologice clujene, în istoriografia română*, în „Apulum”, XLVII, 2010, p. 395-409.

universitare. Calitățile sale de cercetător aveau să fie pe deplin puse în valoare prin studiile dedicate subiectului, editate atât în perioada interbelică, cât și în plin regim comunist.

Prima lucrare de un asemenea profil, intitulată *Cartea românească în decursul veacurilor*, avea să fie publicată în revista „Viața Ilustrată”, în anul 1937³. Studiul avea, în primul rând, o funcție de popularizare, reprezentând și textul conferinței ținute, tot în acel an, la universitatea clujeană. Tocmai din acest motiv, aparatul critic este ca și inexistent, fiind compus doar din două note de subsol. Aici, era realizată o scurtă prezentare a principalelor repere din istoria cărții românești, atât cea manuscrisă, cât și cea tipărită. Autorul și-a fondat demersul istoriografic apelând, în principal, la două surse bibliografice: studiul lui Nicolae Iorga, *Tipărituri românești necunoscute*, publicat în 1931, în numărul al XVII-lea al „Revistei Istorice”, și monumentală *Bibliografie Românească Veche*.

Interesante sunt aprecierile pe care istoricul clujean le face în introducere, cu privire la evoluția istorică a cărților românești, văzută: „tot atât de variată, cu umbre și lumini, ca și povestea neamului nostru”⁴. În acest context, credea că apariția mai târziu - în comparație cu alte state europene - a primelor cărți în limba română se datorează condițiilor istorice neprielnice care au marcat destinul neamului românesc. Tocmai de aceea, consideră că această apariție târzie în spațiul românesc, atât a cărții manuscrise, cât și a celei tipărite, nu ar trebui să constituie un motiv de rușine.

Dintre vechile manuscrise românești, *Evangheliarul slavon* (1473) de la Mănăstirea Humor, cu celebra miniatură a domnitorului Ștefan cel Mare, îi stârnește afirmația că, asupra lui, „trebuie să ne oprim cu un deosebit respect și cu mulțumirile lui Dumnezeu că ni s-a păstrat”⁵. De asemenea, aspectul deosebit al cărții îl determină să o asemuiască cu celebrul *Codex Argenteus*⁶, păstrat la Upsala (Suedia), care conține traducerea Bibliei făcută de episcopul Ulfila al goților⁷, în veacul al IV-lea⁸. În același timp, recunoaște că, în comparație cu alte zone, în spațiul românesc, au apărut cărți în propria limbă, cu o oarecare întârziere. Lega acest aspect de împrejurările istorice nefavorabile, care au marcat destinul neamului românesc, spre deosebire de „Apusul, mai

³ Ioachim Crăciun, *Cartea românească în decursul veacurilor. Conferință ținută la Extensiunea universitară din Cluj în 16 aprilie 1937* (Extras), Cluj, 1937.

⁴ *Ibidem*, p. 3.

⁵ *Ibidem*, p. 7.

⁶ Vasile Gheorghiu, *Codex Argenteus Upsaliensis*, București, 1939.

⁷ Constantin Erbiceanu, *Ulfila, viața și activitatea lui sau starea creștinismului în Dacia Traiană și Aureliană în sec. al IV-lea*, București, 1898.

⁸ Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 8.

ferit de primejdiile peste care am trecut noi”⁹. În ceea ce privește tiparul, Ioachim Crăciun era de părere că, din acest punct de vedere, suntem înaintea multora dintre vecinii noștri. Bineînțeles că, raportându-se la evoluția tipăriturilor în Ungaria, nu ezită să afirme că vecinii noștri ungurii datorează prima lor carte tipărită la 1473, la Buda, unui rege de sânge românesc, Matei Corvinul, remarcând oarecum malițios: „întâmplarea face ca primul produs grafic de la Buda să fie o cronică, *Chronicon Budense*, în ale cărei pagini de la început se descrie războiul glorios a lui Basarab I Întemeietorul, câștigat asupra trufașului rege Carol Robert al Ungariei, la 1330, la Posada”¹⁰.

Studiul abordează și problema incunabilelor. Interesant că, deși anul 1500 este considerat data limită pentru clasificarea unei tipărituri în categoria incunabilelor, Ioachim Crăciun ia ca punct terminus anul 1550¹¹. Această deplasare cronologică o motivează prin depărtarea geografică față de spațiul german, patrie a primelor tipărituri. Astfel, *Liturghierul* (1508), *Octoihul* (1510), *Evangheliarul* (1512), *Octoihul* (1535), *Catehismul românesc* (1544), *Molitvelnicul Slavonesc* (1545), *Apostolul* (1547) și *Evangheliarul Slavonesc* (1547) devin toate incunabile. Încadrarea lor în această categorie era forțată, fiind neagreată de instituțiile specializate, dar această inițiativă trebuie percepută din perspectiva unui istoric dispus să-și subordoneze demersul științific funcției formative a istoriei. Faptul că, astfel, putea da culturii române nu mai puțin de 8 incunabile, îl determină să gireze o teorie contestată de literatura de specialitate.

Ioachim Crăciun atinge tangențial și activitatea desfășurată, în secolul al XVI-lea, de Diaconul Coresi¹². Văzând în el un „părinte al tipografiei românești”, istoricul clujean considera că „dublei sale calități de

⁹ *Ibidem*, p. 11-12.

¹⁰ *Ibidem*, p. 13.

¹¹ Incunabulul se numește un exemplar dintr-o carte tipărită în primii ani ai introducerii tiparului, mai precis, înainte de 31 decembrie 1500. Termenul a fost folosit pentru prima dată, în anul 1639, de Bernhard von Mallinckroth, care se referea la prima tipografie incunabul, pentru a denumi perioada de început a tiparului, nu cărțile propriu-zise. Denumirea a fost consacrat în 1688, la Amsterdam, de librarul olandez Cornelius van Beughem, care a publicat un catalog intitulat *Incunabilele tipografiei sau catalogul cărților și scriitorilor editați în orice limbă, din primii ani de la inventarea tiparului, până la anul de la Hristos 1500 inclusiv*. În spațiul românesc nu au fost produse incunabile, tipografia de la Târgoviște a tipărit, în anul 1508, *Liturghierul lui Macarie*, deci la 8 ani de perioada incunabilelor. Dan Simonescu, *Cercetări românești despre incunabile. Incunabilele din bibliotecile noastre*, în „Cartea și biblioteca”, p. 45.

¹² O biografie a diaconului Coresi, Dan Simonescu, *Un mare editor și tipograf din sec. al XVI-lea: Coresi*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, București, 11, 1969, p. 53-59.

părinte-preot și de părinte-tipograf, am mai îndrăzni să-i adăugăm și o a treia: părintele înainte mergător și întâiul stătător în pomelnicul ostenitorilor pentru unirea celor trei provincii locuite de români: a Țării Românești, a Transilvaniei și a Moldovei”¹³. Această catalogare era dată de tendința de unitate culturală care se reflectă în activitatea tipografică a lui Coresi, care, într-un sfert de secol (1557-1581), și-a tipărit cele 22 de cărți, dintre care 9 în limba română, atât în Transilvania, cât și în Țara Românească. Interesant că, susținând teoria conform căreia diaconul Coresi și-a adus tiparnița de la Târgoviște la Brașov, Ioachim Crăciun îmbrățișa, pentru prima dată în scrierile sale, o părere neîmpărtășită de mentorul său Nicolae Iorga¹⁴.

Ideea unității culturale, prezentă în tipăriturile românești, este, din nou, reiterată de istoricul clujean, atunci când se oprește asupra *Noului Testament* (1648)¹⁵. Astfel, referindu-se la pasajul din *Predoslavia către cititori*, în care autorii tipăriturii își exprimă dorința ca opera lor să fie înțeleasă de toți românii, Ioachim Crăciun afirmă: „cunoscutele cuvinte în legătură cu silința de a scrie românește pe înțelesul tuturor românilor, constituind o nouă dovadă de tendința spre unitatea culturală a neamului nostru”¹⁶. Într-adevăr, promovarea unității limbii literare române era o preocupare majoră a traducătorilor români ai *Noului Testament*. Ei chiar mărturiseau direct această străduință de a folosi o limbă literară unitară, înțeleasă de toți românii, de pretutindenii, evitând întrebuițarea regionalismelor¹⁷.

În ceea ce privește epoca fanariotă, considerată, în general, de istoriografia română drept una de decădere, aceasta era privită de

¹³ Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 21.

¹⁴ Una dintre problemele mult controversate privind viața și opera lui Coresi este legată de proveniența tiparniței pe care a folosit-o la Brașov. În istoriografia de specialitate, au fost exprimate două păreri: una conform căreia Coresi a lucrat la Brașov cu tiparnița adusă de el de la Târgoviște și alta, care consideră că și-a creat o tiparniță nouă. Prima părere era susținută, printre alții, de Nicolae Cartoian și, mai ales, de P.P. Panaitescu, pe când cea de a doua, de Ioan Bianu și Nicolae Iorga. În lumina ultimelor cercetări, teoria potrivit căreia tiparnița de la Târgoviște ar fi fost adusă de Coresi la Brașov, odată cu stabilirea sa definitivă aici, este abandonată de majoritatea specialiștilor. Lajos Demény, Lidia Demény, *A dus oare Coresi tiparnița de la Târgoviște la Brașov?*, în Lajos Demény, Lidia Demény, *Carte, tipar și societate la români în secolul al XVI-lea, Studii, articole, comunicări*, București, Editura Kriterion, 1986, p. 83-93.

¹⁵ Eva Mârza, *Din istoria tiparului românesc. Tipografia de la Alba Iulia. 1577-1702*, Sibiu, Editura Imago, 1998, p. 34-44.

¹⁶ Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 25.

¹⁷ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia Demény, *Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană (secolele XVII-XIX)*, București, Editura Eminescu, 1985, p. 132-133.

istoricul clujean ca una care „nu a fost atât de înspăimântătoare nici în domeniul politic și cu atât mai puțin în domeniul tipăriturilor românești”¹⁸. Dovada acestei afirmații stătea în statistica cărților tipărite în această perioadă, statistică care spunea că, din totalul de 483, 401 erau românești. Extrem de interesantă era și percepția pe care autorul o avea față de starea cărții românești în anii '30 ai secolului al XX, exprimată în finalul studiului: „În zilele noastre tiparul românesc este, ca tehnică, în ritmul general european și mondial [...]. În privința tehnicii tipografice nu avem de ce ne plânge, fiindcă suntem alături de țările cele mai civilizate”¹⁹. Datorită caracterului său popularizator, lucrarea avea să fie publicată un an mai târziu și în „Revue Transylvanie”²⁰. Astfel, textul tradus în limba franceză, limbă de circulație europeană, era introdus într-un circuit internațional tocmai pentru a face cunoscută valoarea culturii românești și din perspectiva cărții.

În sfera preocupărilor dedicate istoriei cărții și bibliotecilor românești poate fi inclus și studiul, *Doi bibliologi români Ioan Bianu 1856-1937 și Al. Sadi-Ionescu 1873-1926*, publicat în 1937, în seria „Biblioteca Bibliologica”²¹. În acesta era evocată personalitatea celor doi mari bibliologi români, Ioan Bianu și Al. Sadi-Ionescu, ambii marcând decisiv, prin activitatea lor, evoluția cărții în spațiul românesc.

Ioachim Crăciun își concepe demersul istoriografic apelând atât la bibliografia de profil, cât și la numeroase amintiri personale. Primul portret era consacrat lui Ioan Bianu, văzut de autor ca un „bibliotecar, bibliograf, în sens mai larg bibliolog”²². Într-o scurtă biografie, erau punctate principalele etape ale formării și desăvârșirii profesionale a marelui bibliolog. Dintre ele, se insistă asupra momentului întâlnirii lui Ioan Bianu cu August Treboniu Laurian, cel care l-a ajutat să se angajeze în postul de custode la Biblioteca Centrală din cadrul Universității bucureștene²³. Văzând, în acest episod, un semn al

¹⁸ Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 28.

¹⁹ *Ibidem*, p. 30.

²⁰ Idem, *Le livre roumain au cours des siècles*, în „Revue de Transylvanie”, IV, nr. 3-4, 1938, p. 210-232.

²¹ Idem, *Doi bibliologi români, Ioan Bianu 1856-1937 și Al. Sadi-Ionescu 1873-1926*, în „Bibliotheca Bibliologica”, Cluj, nr. 9, Tipăritura Cartea Românească, 1937.

²² *Ibidem*, p. 3.

²³ Ioan Bianu a deprins pasiunea adunării cărților și manuscriselor vechi în perioada studiilor la Blaj, sub influența exemplorilor și îndemnurilor lui Timotei Cipariu și Moldovănuț, profesorii lui. Dan Simonescu, *Ioan Bianu – bibliograf*, în *Cartea și biblioteca, Contribuții la istoria culturii românești. Centenar Dan Simonescu*, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2002, p. 111-115.

destinului, Ioachim Crăciun remarca cu amărăciune că „*primul drum al lui I. Bianu a fost, la București, drumul spre biblioteca cea mai mare de pe atunci a țării, după cum ultimul drum, cel de despărțire vecinică, l-a făcut din mijlocul bibliotecii lui dragi, Biblioteca Academiei Române, ajunsă cea mai mare a țării prin munca și priceperea lui fără pereche*”²⁴.

Contribuția lui Ioan Bianu la transformarea, în 1901, a Bibliotecii Academiei în Biblioteca Națională, dar, mai ales, la adoptarea Legii Depozitului Legal era și ea remarcată. De asemenea, cariera sa didactică era privită ca o parte esențială a preocupărilor bibliologice, când, ca profesor și, mai apoi, ca decan al Facultății de Litere, s-a făcut remarcat prin modul în care și-a îndeplinit însărcinările. Toate acestea au făcut ca în jurul lui să se creeze o școală, în care s-au format mulți discipoli ai săi, care, apoi, i-au continuat munca, atât la Universitate, cât și la Biblioteca Academiei²⁵.

Reține atenției împărțirea pe care autorul o propune în ceea ce privește preocupările lui Ioan Bianu în sfera bibliologiei, divizată în trei domenii: bibliologia propriu-zisă, bibliologia și biblioteconomia. Pentru fiecare dintre acestea, contribuția reputatului bibliolog era clar reconstituită: „*ca bibliolog a predicat iubirea de carte de la înălțimea catedrei sale universitare și a umplut multe goluri în istoria literaturii românești vechi, și, deci, și în istoria cărții românești în general. Ca bibliograf Ioan Bianu este autorul celei mai frumoase, ca execuție, și a celei mai bogat descrise bibliografii din câte s-au publicat până acum la noi. [...] Ca bibliotecar Ioan Bianu trebuie pus în fruntea pomelnicului, ce se va scrie vreodată asupra bibliotecăriei și asupra bibliotecarilor*”²⁶.

Ceea ce a însemnat Ioan Bianu pentru Ioachim Crăciun este ușor a identifica, doar și parcurgând mișcătorul text din final, o adevărată confesiune de credință: „*M-am împărțășit și eu din izvorul cunoștințelor lor bibliotecare și bibliografice, luat-am și eu lumină din lumina lor și acum când le împreună numele în același sentiment de recunoștință și de pioasă aducere aminte, mă cutremur ca apostolii în fața muntelui Taborului, când, văzându-l pe marele lor Învățător, în toată strălucirea, și-au dat seama de distanța dintre ei, dar și de faptul că au fost ucenicii Lui și sunt chemați să propovăduiască învățăturile lui*”²⁷. Câțiva ani mai târziu, Ioachim Crăciun va reveni asupra personalității acestuia, publicând, în revista sibiană „Transilvania”, studiul *Un mare iubitor de cărți: Ion Bianu*²⁸.

²⁴ Ioachim Crăciun, *Doi bibliologi români...*, p. 4.

²⁵ *Ibidem*, p. 6.

²⁶ *Ibidem*, p. 6-8.

²⁷ *Ibidem*, p. 9.

²⁸ *Idem*, *Un mare iubitor de cărți: Ion Bianu*, în „Transilvania”, Sibiu, 74, nr. 7-8, 1943, p. 583-589.

Revenind la lucrarea *Doi bibliologi români Ioan Bianu 1856-1937 și Al. Sadi-Ionescu 1873-1926*, trebuie să remarcăm și al doilea portret dedicat lui Alexandru Sadi-Ionescu, un alt mare nume al bibliologiei românești. Autorul recunoștea că cei doi erau atât de strânși legați unul de celălalt, prin activitatea lor, încât era dificil de a vorbi despre unul, fără să nu-l amintești și pe celălalt²⁹. Și aici sunt marcate principalele etape ale formării și consacrării profesionale ale lui Alexandru Sadi-Ionescu, de la perioada studiilor universitare, până la cea legată de Biblioteca Academiei Române. Istoricul clujean aprecia inovațiile aduse de acesta la Biblioteca Academiei, de la înlocuirea fișierelor greoaie, pe care le găsisese aici, cu un fișier modern, de format mic, până la introducerea sistemului zecimal în clasificarea științifică a cărților, sistem aplicat de el întâia oară în România³⁰. De asemenea, pe baza unor amintiri personale, Ioachim Crăciun creionează și un interesant portret al lui Alexandru Sadi-Ionescu: „Era îmbătrânit înainte de vreme de prea multă muncă. [...] Era tipul bibliotecarului, care se dăruia cu totul altora, informând pe cei în vârstă, îndrumând pe studenții mai tineri, adesea uitând de sine. Pasionat bibliofil, pasionat bibliograf, pasionat bibliotecar, cu figura scundă și firavă, părea un schimnic din alte vremuri”³¹. De remarcat că ambele portrete, atât cel rezervat lui Ioan Bianu, cât și cel al lui Alexandru Sadi-Ionescu, erau traduse și în limba franceză. Lucrarea mai era însoțită de bibliografia operei celor doi bibliologi, redactată pe baza criteriului cronologic.

Ioachim Crăciun va mai aborda istoria cărților și a bibliotecilor românești în studiul *Biblioteci și cititori români în trecut și azi*³². Lucrarea, având mai mult un caracter de popularizare, a fost publicată, mai întâi, în volumul omagial închinat mitropolitului Ardealului, Nicolae Bălan. A apărut la începutul anului 1940, într-un moment dificil, marcat de cererile vecinilor României de a se anula prevederile tratatelor semnate la sfârșitul Primului Război Mondial, la Paris, mai ales cel de la Trianon. Numai peste câteva luni, o mare parte din Transilvania, alături de alte provincii românești aveau să fie rupte din trupul țării. Tocmai din acest motiv, orice încercare de interpretare a acestui text trebuie să aibă în vedere și contextul politic al vremii.

Pentru început, autorul parcurge pe scurt istoria aparițiilor și a evoluțiilor bibliotecilor în lume, de-a lungul timpului, oprindu-se la primele biblioteci românești întemeiate în Evul Mediu. Aici este

²⁹ Idem, *Doi bibliologi români...*, p. 19.

³⁰ *Ibidem*, p. 20.

³¹ *Ibidem*, p. 21-22.

³² Ioachim Crăciun, *Biblioteci și cititori români în trecut și azi* (Extras), Sibiu, 1940, p. 4.

subliniată importanța mănăstirilor de la Vodița și Tismana în Țara Românească, respectiv Neamț și Bistrița în Moldova, în fondarea primelor colecții de cărți.

Tot pentru Evul Mediu, Ioachim Crăciun reclamă pentru cultura română și biblioteca regelui maghiar Matei Corvin³³. Bineînțeles că justificarea argumentativă a unei asemenea afirmații era dictată de originea română a lui Matei Corvin³⁴. Aprecierea poate părea forțată, dar ea trebuie percepută din perspectiva contextului istoric din anii în care apărea lucrarea, unul marcat de grelele pierderi teritoriale ale României în favoarea Ungariei. Această stare de fapt motivează și alte afirmații ale autorului, precum cea în care preocupările culturale ale lui Matei Corvinul sunt puse doar pe seama originii lui române, considerând că acestea „nu se pot datora sângelui adus de presupușii săi strămoși de pe stepele Asiei”³⁵. De asemenea, remarcă nedumerirea istoricilor europeni, vizavi „de apariția unei figuri atât de tipică de om al renașterii în Ungaria de pe vremuri, atât de tulburată și atât de amenințată de turci”, dar și modul în care Bonfini, cronicarul lui Matei Corvin, îi admira și exalta originea română³⁶.

Continuând prezentarea vechilor biblioteci românești, autorul are numai cuvinte de laudă față de un domnitor precum Despot Vodă³⁷, pe care, pentru aportul avut în acest domeniu, îl consideră demn să fie trecut „în pomelnicul ctitorilor de biblioteci românești”³⁸. De aceleași

³³ Biblioteca Corviniana este considerată de specialiști una din cele mai mari și una din cele mai complete colecții ale creațiilor literare importante, în limba latină și greacă, existente în Europa la sfârșitul secolului al XV-lea. Faptul că, după 1541, cărțile din colecția ei vor fi dispersate pe un vast teritoriu, contribuind, în mare măsură, la răspândirea umanismului în Europa Centrală, confereau un puternic impact simbolistic originii întemeietorului ei. Acest aspect constituia un motiv în plus pentru Ioachim Crăciun să revendice cu patimă originea română a lui Matei Corvinul. Interesant că Szamosközi se lauda, într-una dintre scrierile sale, că cea mai importantă carte din biblioteca sa personală, un codice din pergament, provenea tocmai din biblioteca Corviniana. Jakó Zsigmond, *Transilvania și Corviniana*, în *Philobiblon Transilvan*, București, Editura Kriterion, 1977, p. 72-92.

³⁴ Ioachim Crăciun, *Biblioteci și cititori români în trecut și azi...*, p. 3-4.

³⁵ *Ibidem*, p. 4.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Domn al Moldovei între anii 1561-1563, Despot Vodă a reprezentat prototipul unui veritabil principe renaștivist, remarcându-se prin preocupările sale de factură culturală, dintre care cea mai cunoscută a fost legată de înființarea colegiului latin de la Hârlău/Cotnari. Pentru a ajuta studenții acestei academii de științe, numită de documentele vremii *Schola latina*, domnitorul a întemeiat la Cotnari și o bibliotecă. *Domnia umanistă a lui Despot Vodă*, în *Istoria Românilor*, vol. IV, București, 2001, p. 458-461.

³⁸ Ioachim Crăciun, *Biblioteci și cititori români în trecut și azi...*, p. 4.

măgulitoare aprecieri se bucură voievozii, Petru Șchiopu³⁹, Constantin Brâncoveanu⁴⁰, Dimitrie Cantemir, boierii Luca Stroici, Grigore Ureche, Udriște Năsturel, Miron Costin și Constantin Cantacuzino⁴¹, dar și înalții ierarhi bisericești, mitropoliții Dosoftei și Varlaam. De asemenea, analizând starea precară a bibliotecilor românești în secolul al XVII-lea, istoricul clujean socotea că: „lipsa lor ne pot dovedi cel mult nestatornicile politice și războaiele fără sfârșit de pe pământul locuit de noi, nu însă inexistența unei vieți spirituale superioare”⁴².

În ceea ce privește situația din Transilvania, era remarcată întârzierea cu care apar primele informații referitoare la existența vreunei biblioteci românești aici. Certitudinea unei astfel de biblioteci era oferită de inventarul din 1680, efectuat de autorități averii mitropolitului Sava Brancovici⁴³ și a fratelui său Gheorghe⁴⁴. Faptul că existența ei „se leagă de numele unei figuri marcante din trecutul românilor ardeleni, de numele vlădicului-martir Sava Brancovici (1656-1680), umilit, bătut și întemnițat de unguri în anul ultim al arhipăstoririi sale, când i s-a împrăștiat și bibliotecă” îi creează istoricului clujean un sentiment de bucurie⁴⁵. Trebuie precizat că specialiștii pun astăzi problema existenței la Alba Iulia, în perioada vlădiciei lui Sava Brancovici (1656-1680), a două sau chiar trei biblioteci⁴⁶. Interesant că istoricul clujean și-a completat informațiile, apelând la teza de doctorat realizată de Marina Lupaș, în 1937, și intitulată, *Mitropolitul Sava Brancovici*, deși ea fusese publicată în 1939, la Cluj.

³⁹ Petru Șchiopu a strâns la curtea sa o valoroasă colecție de cărți românești (coresiene) și străine, mai ales în timpul ultimei domnii în Moldova (1582-1591). Retras la Tirol, el a transportat acolo bogata-i bibliotecă, pe care, mai târziu, a vândut-o fiul său, Ștefan. Dan Simonescu, *Șchiță despre bibliotecile românești*, în „Cartea și bibliotecă”, p. 108-110.

⁴⁰ Constantin Brâncoveanu a întemeiat la Mănăstirea Hurezu o vastă bibliotecă de lucrări străine istorice, referitoare la istoria românilor. Avea sală proprie, o inscripție scrisă deasupra ușii de intrare, care îndemna cititorii să apeleze la cărți pentru delectare, instruire și educare. Dan Simonescu, *Biblioteca brâncovenească de la Hurezu*, în *Cartea și bibliotecă*, p. 83-85.

⁴¹ Despre istoria bibliotecii stolnicului Constantin Cantacuzino, vezi Dan Simonescu, *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino*, în „Cartea și bibliotecă”, p. 77-82.

⁴² Ioachim Crăciun, *Biblioteci și cititori români în trecut și azi...*, p. 5.

⁴³ Despre perioada vlădiciei lui Sava Brancovici, vezi Eva Mârza, *Din istoria tiparului românesc...*, p. 56-63.

⁴⁴ Inventarul a fost publicat, pentru prima dată, de Ioan Lupaș în „Documente istorice transilvănene I, 1599-1699”, Cluj, nr. 160, 1940.

⁴⁵ Ioachim Crăciun, *Biblioteci și cititori români în trecut și azi...*, p. 8.

⁴⁶ Eva Mârza, *Din istoria tiparului românesc...*, p. 59; Ioan Beju, *Vechimea bibliotecii mitropolitane*, în „Îndrumător bisericesc”, Sibiu, 1960, p. 61-68.

Lipsa unor biblioteci românești vechi în Transilvania era pusă pe seama inexistenței, în acest spațiu, a unor mănăstiri vechi și bogate, precum în Moldova și Țara Românească⁴⁷. De asemenea, alte cauze ale acestei situații, erau identificate în persecuțiile religioase la care au fost supuși românii ardeleni, care nu s-au bucurat de dărnicia conducătorilor, dar, mai ales, în situația deosebită din provincia intracarpatică, cu cele trei națiuni recunoscute și religiile lor recepte⁴⁸.

Epoca fanariotă reprezintă pentru Ioachim Crăciun o perioadă fastă pentru bibliotecile românești, remarcând, în primul rând, dragostea pentru cărți a domnitorilor Nicolae și Constantin Mavrocordat⁴⁹. Distrugerea acestei valoroase colecții de cărți, din care nu s-a mai păstrat mai nimic, îl determină să remarce, cu amărăciune, drama acestei biblioteci⁵⁰. Istoricul clujean amintea și despre unicul exemplar provenit din biblioteca Mavrocordaților, care, în acel moment, se găsea în biblioteca lui Nicolae Iorga⁵¹. De asemenea, în incursiunea lui în secolul al XVIII-lea, spațiul transilvănean este prezent prin biblioteca Blajului, considerată, cronologic, a treia bibliotecă a românilor din Transilvania⁵². Autorul constată și faptul că aici, un secol mai târziu, bibliotecile își schimbă caracterul, începând să fie înființate mai ales în jurul instituțiilor școlare, „atâtea câte ne-au permis ungerii să avem”⁵³. Toate aceste biblioteci sunt văzute ca puternice focare de cultură românească, care au avut menirea de a călăuzi „poporul românesc spre unirea de la 1 Decembrie 1918”⁵⁴. De fapt, Ioachim Crăciun transpunea clasificarea propusă, în 1903, de Nicolae Iorga, care împărțea bibliotecile românești vechi în: domnești, mănăstirești și boierești și școlare. Această clasificare se menține până

⁴⁷ Teoria este eronată, deoarece specialiștii consideră că primele înjghebări de biblioteci românești în Transilvania au loc tot pe lângă mănăstiri. Cea mai veche bibliotecă monastică din acest spațiu, fondată la Mănăstirea Igrăș (județul Timiș, lângă Cenad), datează din jurul anului 1200. Dan Simonescu, *Schiță despre bibliotecile românești* în „Cartea și biblioteca”, p. 108-110.

⁴⁸ Ioachim Crăciun, *Biblioteci și cititori români în trecut și azi...*, p. 8.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 10.

⁵⁰ Constantin, fiul lui Nicolae Mavrocordat, a fost nevoit să vândă biblioteca la Țarigrad, în data de 11 iunie 1761, pentru a-și plăti datoriile acumulate. Ca o ironie a sorții, mare parte din biblioteca Mavrocordaților era compusă din cărți provenite din colecția stolnicului Constantin Cantacuzino, pe care Nicolae Mavrocordat le-a confiscat, după decapitarea, în 1716, a celor trei Cantacuzini. Vasile Mihordea, *Biblioteca domnească a Mavrocordaților. Contribuții la istoricul ei*, București, 1940.

⁵¹ Ioachim Crăciun, *Biblioteci și cititori români în trecut și azi...*, p. 10.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 12.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 13.

astăzi, fiind folosită de majoritatea specialiștilor⁵⁵.

În partea finală a studiului, era prezentată situația bibliotecilor românești de după Marea Unire, dintre care se detașa, prin organizarea ei modernă, Biblioteca Universitară din Cluj⁵⁶. Istoricul acestei instituții devenea un motiv în plus pentru autor de a reaminti progresul înregistrat de această bibliotecă, mai ales după preluarea ei de către români: „am moștenit această bibliotecă în 1919 de la unguri într-un anumit stadiu. Haina românească i-am dat-o însă noi și cine nu știe că cea mai frumoasă beteală și alțițele cele mai frumoase le-a dăruit domnul Gheorghe Sion, bătrânul boier moldovean”⁵⁷.

Tradus și în limba franceză, studiul avea să mai fie publicat în numărul din aprilie-mai 1940, al „Revue de Transylvanie”⁵⁸. Aici, textul era susținut de mai multe ilustrații, reprezentând atât cărțile românești, cât și mănăstirile care le-au adăpostit. Dintre ele nu lipsesc figurile domnitorilor români prezentați drept protectori merituoși ai acestor centre de cultură românească. Interesant că, printre ei, se regăsea și regele maghiar Matei Covinul, sub imaginea căruia era subliniat, în limba franceză, originea română a acestuia⁵⁹. Și cum, între timp, tensiunile cu Ungaria se accentuaseră, în final, textul era completat cu o frază în care autorul răspundea acuzațiilor venite din partea vecinilor de la apus, precum că românii, după ce au preluat biblioteca clujeană, ar fi devastat-o și depopulat-o: „peuvent être tranquilles, car cette bibliothèque prospère à présent davantage que de leur temps”⁶⁰.

Ocuparea nord-vestului Transilvaniei, în august 1940, de către Ungaria, obligase Universitatea română din Cluj să-și caute refugiu la Sibiu. Aici, Ioachim Crăciun își continuă preocupările din domeniul cărții românești, publicând, în 1941, în periodicul sibian „Revista de Teologie”, lecția de deschidere ținută la Universitatea din Sibiu, la data de 20 noiembrie 1940, și intitulată *Tiparul la românii din Transilvania*⁶¹. De fapt, era o reeditare a studiului *Cartea românească în decursul veacurilor*, autorul insistând, de data aceasta, pe producția de carte românească din spațiul intracarpatic, văzută, mai ales, din

⁵⁵ Dan Simonescu, *Biblioteca Academiei și istoria bibliotecilor din România*, în „Cartea și biblioteca”, p. 99-107.

⁵⁶ Ioachim Crăciun, *Biblioteci și cititori români în trecut și azi...*, p. 13.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Idem*, *Les bibliothèques roumaines dans le passé et de nos temps*, în „Revue de Transylvanie”, tom VI, nr. 2, apr.-iun. 1940, p. 194-233.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 166.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 193.

⁶¹ *Idem*, *Tiparul la românii din Transilvania*, în „Revista teologică”, 31, nr. 3-4, 1941, p. 157-169.

lumina unui militantism naționalist, explicabil de proaspăta anexare a nord-vestului Transilvaniei. Tocmai din acest motiv, după parcurgerea episodului descoperirii tiparului de către Gutenberg, istoricul clujean se oprește, cu multă atenție, asupra unor momente din istoria vechilor tipărituri transilvănene românești. Preocupările pentru tipărirea unor cărți românești în Transilvania erau privite drept dovezi de netăgăduit ale caracterului deosebit al culturii românești în acest spațiu atât de multicultural. În finalul studiului, autorul riposta față de afirmațiile unor istorici maghiari, care susțineau că activitatea tipografică românească din Transilvania s-a datorat doar ungușilor și sașilor.

Spre deosebire de textul publicat în anul 1937, studiul era completat cu unele aprecieri inedite legate de vechile tipărituri românești. Astfel, *Catehismul românesc*, tipărit la Sibiu, în 1544, era considerat de Ioachim Crăciun un unicat: „nu putem trece prea repede peste formatul acestei incunabule ardelene. Dacă e adevărat ceea ce spune Timotei Cipariu că tipărirea văzută de el avea formatul în -12°, atunci Catehismul românesc ni se pare a fi cea dintâi carte aldină - mutatis-mutandis și cu gândul numai la formatul ei mic - din sud-estul european și cu 100 de ani înainte de celebrele ediții elzeviriene, care prin formatul lor în -12° au însemnat o revoluție în istoria cărții europene”⁶². Câțiva ani mai târziu, această primă tipăritură cu text în limba română - din care nu se mai păstrează niciun exemplar - va constitui subiectul unei teme de cercetare mult mai amplă.

Până atunci, publica, în anul 1943, în primul număr al volumului *Siebenbürgen*, editat de Institutul de Istorie al României din București, studiul *Das rumänische Buch in Siebenbürgen*⁶³. Lucrarea, care făcea o scurtă incursiune în istoria cărților românești din Transilvania, avea mai mult un rol propagandistic, decât științific și, tocmai din acest motiv, era scrisă și în limba germană. Textul avea să fie editat, în același an, și în limba română⁶⁴, iar, un an mai târziu, și în limba italiană⁶⁵.

În cele din urmă, în 1946, va fructifica, în cadrul unei lucrări mai ample, o temă de cercetare dedicată primei cărți tipărite în limba română. Astfel, în al 19-lea număr al colecției „Bibliotheca Bibliologica”, publica *Catehismul românesc din 1544 urmat de celelalte*

⁶² *Ibidem*, p. 161.

⁶³ *Idem*, *Das rumänische Buch in Siebenbürgen*, în „*Siebenbürgen*”, București, I, 1943, p. 257-268.

⁶⁴ *Idem*, *Cartea românească în Transilvania*, în „*Scriptum. Buletin bibliologic*”, Brașov, I, 1943, p. 40-46.

⁶⁵ *Idem*, *Il libro romano in Transilvania*, în „*Transilvania, la nostra patria*”, București, M.O. Iprimeria Națională, 1944.

*catechisme româno-luterane: Bârseanu, Sturdzan și Marțian*⁶⁶. Proiectul era mai vechi, fiind, inițial, conceput pentru a marca împlinirea, în 1944, a 400 de ani de la tipărirea *Catehismului*. În acest scop, la 4 martie 1944, secțiunea istorică a Astrei, în colaborare cu Institutul de Istorie Națională al Universității din Cluj-Sibiu, luaseră decizia să comemoreze acest eveniment. Evenimentele din vara anului 1944 au decalat acțiunea, care a fost reluată, în cadrul unei ședințe ținute de Astra, la 19 februarie 1945⁶⁷.

Chiar de la început studiului, autorul își exprima intenția clară de a trata subiectul mai mult sub aspectul lui bibliografic. Pentru început, raportându-se, din nou, la criteriul geografic, enunțat și în 1937, în studiul *Cartea românească în decursul veacurilor*, istoricul clujean includea *Catehismul* în categoria incunabilelor. Încă o dată, puternica motivație, de factură naționalist militantă, umbrea partea științifică, ducând la menținerea unei ipoteze eronate. Faptul că era vorba despre prima tipăritură apărută în limba națională în răsăritul Europei mărea, în viziunea lui, importanța ei simbolică, mai ales că: „*ea apăruse cu 6 ani înaintea primei tipărituri ungurești din Transilvania și Ungaria*”⁶⁸.

Amintind de cele patru mărturii, din care două contemporane⁶⁹, despre existența *Catehismului*, autorul repertoriază și cele mai importante demersuri istoriografice dedicate tipăriturii, apărute până în acel moment⁷⁰. Astfel, îi rețin atenția lucrările lui Bogdan Petriceicu Hașdeu (*Cuvinte din bătrâni*, II, 1879), I.G.Sbiera (*Mișcări culturale și literale la românii din stâng Dunării, în războiul de la 1504-1714*, Cernăuți,

⁶⁶ Idem, *Catehismul românesc din 1544 urmat de celelalte catechisme româno-luterane: Bârseanu, Sturdzan și Marțian*, în „*Bibliotheca Bibliologica*”, Sibiu-Cluj, nr. 19, Tip. Cartea Românească, 1945-1946.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 1.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 1.

⁶⁹ Despre existența acestei tipărituri sibiene - din care astăzi nu se mai cunoaște niciun exemplar - sunt oferite informații, atât din două surse contemporane, cât, mai ales, de la Timotei Cipariu. În ultimul caz, este vorba despre o informație care se bucură de cea mai largă răspândire în literatura de specialitate. Astfel, în jurul anului 1837, Cipariu consemnează că ar fi avut în mână, în biblioteca *baziliților* din Blaj, un exemplar din *Catehismul* de la Sibiu, dar că acesta s-ar fi pierdut mai târziu, poate cu ocazia evenimentelor din timpul revoluției din 1848-1849. Ioachim Crăciun dă ca sigură această știre, deși unii specialiști, precum Jakó Zsigmond, o contestă, considerând-o chiar o „*informație legendară*”. Jakó Zsigmond, *Pe urmele catehismului românesc din anul 1544*, în „*Philobiblon Transilvănean*”, p. 120-121.

⁷⁰ O prezentare a preocupărilor istoriografice referitoare la acest subiect la Jakó Zsigmond, *Tipografia de la Sibiu și locul ei în istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea*, în „*Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj*” (A.I.I.C.), VII, 1964, p. 98-115.

1897), Nicolae Iorga (*Istoria literaturii românești*, I, București, 1925), Nicolae Drăganu (*Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle*, București, 1938), Alexandru Rosetti (*Les catéchismes roumains du XVI-e siècle in Roumanie*, Paris, 1922) și Alecu Procopovici (*Arhetipul husit*, 1928), Dumitru Radu Mazilu (*Diaconu Coresi. Contribuții*, Ploiești, 1933) și Nicolae Sulică (*Catechismele românești din 1544 și 1559*, 1935). Interesant că, dintre aceștia, Bogdan P. Hașdeu a fost singurul care a pus sub semnul întrebării existența *Catehismului sibian*⁷¹.

Ioachim Crăciun abordează și problematica referitoare la autorul și originalul după care s-a tradus *Catehismul*. Astfel, inexistența unui autor este pusă pe seama spiritului vremii, când, din „*adâncă smerenie bisericească, aducea cu sine ascunderea numelui, chiar în cazuri evident posibil*”⁷². În ceea ce privește textul după care s-a făcut traducerea *Catehismului* din 1544, remarcă, în primul rând, diversitatea opiniilor exprimate până în acel moment: „*în fața acestor concluzii atât de variate, bazate toate pe cercetări serioase, te întrebi cine are dreptate?*”⁷³. Totuși, nu ezită să considere că textul care a stat la baza traducerii nu a fost un catehism luteran. Era de părere că, în acest caz, avem de-a face cu o compilație românească, realizată după mai multe izvoare cu conținut religios⁷⁴. Plecând de la acceptarea titlului de *Întrebare creștinească* și, după parcurgerea surselor istoriografice care au tratat subiectul, îmbrățișează greșit ideea unei influențe husite⁷⁵: „*mai e posibil să credem*

⁷¹ Afirmația sa este explicată de faptul că, în 1879, când îi apărea lucrarea, informația provenită din scotelile orașului Sibiu, privind plata magistrului Philippus Pictor pentru tipărirea *Catehismului* românesc, nu era cunoscută. Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1985, p. 220.

⁷² Ioachim Crăciun, *Catehismul românesc din 1544...*, p. 5.

⁷³ *Ibidem*, p. 10.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁷⁵ Astăzi, toți cercetătorii sunt de acord că tipărirea din 1544 avea o orientare luterană indiscutabilă. După stabilizarea reformei luterane la Sibiu (1528), tipografia orașului este pusă în slujba bisericii luterane. Concomitent, magistrul orașului declanșează o acțiune puternică de prozelitism pentru a cuceri de partea luteranismului populația ortodoxă românească. Printre principalele cărți de confesiune luterană, se numărau catehismele, care conțineau, sub formă de întrebări și răspunsuri, o expunere mai ușoară a dogmelor luterane. Acesta a fost contextul care a dus la tipărirea, în 1544, la Sibiu, a primei cărți în limba română. Ioachim Crăciun acceptă însă teoria nefondată a lui Alexandru Procopovici, care pornea de la versiunea slavă a *Catehismului* grecesc al lui Chiril și Anatasie. Ajunsă în Boemia, în secolul al XV-lea, aceasta ar fi fost modificată de husiți, după care a servit de model traducerii primitive românești a *Catehismului*. Ion Gheție, Alexandru Mareș, *op. cit.*, p. 226-227.

că nu numai noi românii am rămas imuni față de o influență husită în veacul al XV-lea?"⁷⁶. De asemenea, acceptă ideea promovată de Nicolae Iorga că traducătorul era român. Interesant că Ioachim Crăciun îl numește pe tipograful *Catehismului* doar Philippus Pictor, evitând să-i folosească și supranumele de Moldoveanul. Această atitudine poate fi explicată de faptul că istoricul clujean îl considera pe tipograf de origine săsească. Aceasta deși, în literatura de specialitate, părerile sunt împărțite în ceea ce privește naționalitatea lui, unii considerându-l român⁷⁷, alții sas⁷⁸, sau chiar sas originar din nordul Moldovei⁷⁹. Pe de altă parte, nu putem trece peste vehemența cu care-i neagă orice implicare în traducerea textului⁸⁰. Acceptă însă implicarea sașilor în tipărirea *Catehismului*, aducând în discuție și un factor comercial: „vor fi câștigat negustorii sași bani cu această cărțuție?”⁸¹.

De subliniat și atenția deosebită pe care o acorda formatului *Catehismului*, în condițiile în care, singura informație îi era oferită de mărturia lui Timotei Cipariu. Pentru Ioachim Crăciun - care niciun moment nu pune sub semnul întrebării informația -, posibilitatea ca prima carte tipărită în limba română să aibă formatul -12°, avea o însemnătate deosebită, deoarece era „dintâi carte de formatul acesta minuscul în tot sud-estul european, cu 74 ani după aldinele venețiene, dar cu 23 ani înaintea plantinienelor din Anvers și cu 100 de ani înaintea celebrelor ediții elzeviriene din Leyda, care prin formatul lor mic au însemnat o revoluție în istoria cărții europene”⁸². Această ipoteză, pe care o susținuse și în alte studii publicate anterior, era bazată doar pe afirmația lui Cipariu, deși unii cercetători consideră că ea a fost greșit interpretată în istoriografia de specialitate⁸³.

⁷⁶ Ioachim Crăciun, *Catechismul românesc din 1544...*, p. 7.

⁷⁷ *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu. 1551-1553*, București, Editura Academiei RSR, 1971, p. 84,95.

⁷⁸ Ioan Moga, *Cine a fost Philippus Pictor?*, în „A.N.I.I.N.”, XI, 1946.

⁷⁹ Ion Gheție, Alexandru Mareș, *op. cit.*, p. 97.

⁸⁰ Unii istorici nu neagă posibilitatea că Filip Moldoveanul, care a fost atât conducătorul tipografiei românești din Sibiu, cât și tâlmaciul oficial al orașului, să și fi tradus din limba germană în limba română *Catehismul*. Lajos Demény, Lidia Demény, *Tipografia chirilică de la Sibiu la mijlocul secolului al XVI-lea și prima carte apărută în limba română*, în Lajos Demény, Lidia Demény, *Carte, tipar și societate la români în secolul al XVI-lea...*, p. 60.

⁸¹ Ioachim Crăciun, *Catechismul românesc din 1544...*, p. 25.

⁸² *Ibidem*, p. 24.

⁸³ În acest sens, Jakó Zsigmond susține că informația fusese interpretată greșit de cercetători, deoarece Cipariu afirmase, de fapt, că formatul catehismului sibian trebuie să fi fost mai mare decât tipărirea de -12°, văzută la Blaj. Jakó Zsigmond credea că formatul catehismului de la Sibiu trebuie să fi fost de -4°. Jakó Zsigmond, *Philobiblon Transilvan...*, p. 117-127.

Plecând de la aceste aspecte, Ioachim Crăciun încearcă chiar o reconstituire integrală a textului *Catehismului de la Sibiu*, punând accentul pe „esența conținutului”⁸⁴. Demersul, redat în anexa lucrării, este puternic contestat de specialiști, care îl consideră o „operație neștiințifică și profund arbitrară”⁸⁵. De asemenea, pentru a ușura o comparație, mai erau adăugate textele, facsimilate și transcrise, ale celorlalte trei catehisme româno-luterane, derivate din cel din 1544: Bârseanu⁸⁶, Sturdzan și Marțian. Textele erau prefațate și de un inedit prolog compus de istoricul clujean după modelul vechilor predoslovii românești. Acesta era deschis de mărturisirea făcută într-o limbă arhaică că: „eu dascălul scris la capu mai apoi, dacă văzui că se plinesc 400 de ani de la scrierea cu tipariul a Catehismului de la 1544 în cetate în Sibiu, ostenitu-m-am de am strâns știri asupra acestii cărți și ispitind de la unii și de la alții învățați rumâni și striini, m-am nevoit și am izvodit den nou, cum am putut, această carte astăzi perdută, socotind că va fi spre folosul Rumânilor a scrie și cu tipariul ceiace am găsit pre la unii și pre la alții mai procopsiți”⁸⁷.

Concluzionând, remarcăm că istoricul clujean, deși sintetiza în lucrarea lui tot ce se scrisese până atunci despre *Catehismul românesc* de la 1544, susținea unele ipoteze nefondate, precum cea a încadrării tipăriturii în categoria incunabilelor sau influența husită. În același timp, nu putem omite faptul că, pentru prima dată, se reușea o actualizare a problematicii temei, mai ales din punct de vedere bibliografic, un demers unic până astăzi.

După instaurarea regimului comunist, istoria cărții românești rămânea unul dintre puținele domenii de cercetare istoriografică abordat de Ioachim Crăciun. Astfel, la sfârșitul anilor '50, noul „Anuar al Institutului de Istorie” din Cluj publica *Cronicele românești ale Transilvaniei și Banatului. Considerații preliminare*⁸⁸. Chiar în debutul studiului, autorul îi îndemna pe istoricii români să acorde o mai mare atenție surselor documentare și narative: „istoria se scrie cu ajutorul izvoarelor: documentare, narative, iconografice și altele. Dintre acestea, primele două ocupă un loc de frunte și cunoașterea lor e o necesitate de fiecare zi pentru istoriografia oricărei țări”⁸⁹. Apelul era motivat de starea în care

⁸⁴ Ioachim Crăciun, *Catehismul românesc din 1544...*, p. 18.

⁸⁵ Ion Gheție, Alexandru Mareș, *op. cit.*, p. 220.

⁸⁶ Este vorba despre *Catehismul* tipărit de Coresi în anul 1560, la Brașov, și descoperi, în 1921, de Andrei Bârseanu, Ion Gheție, Alexandru Mareș, *op. cit.*, p. 224-234.

⁸⁷ Ioachim Crăciun, *Catehismul românesc din 1544...*, p. 27.

⁸⁸ Idem, *Cronicele românești ale Transilvaniei și Banatului. Considerații preliminare*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj” (A.I.I. Cluj), I-II, 1958-1959, p. 125-152.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 125.

se găseau vechile cronici românești, „care nu au fost strânse la un loc nici până azi într-o colecție potrivită cu necesitățile istoriografiei științifice a vremurilor de acum”⁹⁰.

De fapt, era o încercare de a relua un mai vechi demers istoriografic, axat pe studierea critică a izvoarelor istorice documentare și narative. În perioada interbelică, istoricul clujean fusese angrenat, alături de colegii săi de la Institut, într-un proiect ce viza realizarea unui *Corpus Chronicarum Transylvaniae*. Planul fusese stopat odată cu instaurarea unui regim pentru care asemenea teme de cercetare erau subiecte tabu. Însă, la sfârșitul anilor '50, pe fondul unei minime liberalizări a regimului, încerca să reia proiectul. În acest studiu, era realizată o exegeză critică a 28 de cronici românești din Transilvania și Banat. Până în acel moment, doar Ioan Lupaș editase, în 1941, parțial sau integral, o serie din aceste cronici, dar, între timp, numărul lor crescuse mult⁹¹. Acest aspect, dar și faptul că cele mai valoroase erau inedite au constituit motivația demersului inițiat de Ioachim Crăciun⁹².

Multe dintre afirmațiile autorului trebuie văzute în contextul politic al vremii, unul în care determinismul istoric, bazat pe dialectica marxistă, reprezenta punctul de reper al oricărei interpretării istorice. Astfel, trebuie percepute interpretările în care vedeau reflectându-se, în textul vechilor cronici românești, aspecte de genul: „*lupta de eliberare socială și politică a poporului asupra...* ... *vremurile de asupraire socială, politică și națională a poporului român din Transilvania și Banat*”⁹³.

Ioachim Crăciun a inclus în categoria izvoarelor narative atât cronicile rimate - văzând în ele mai mult valoarea lor istorică, nu doar cea literară -, cât și memoriile și însemnările zilnice. Cele 28 de cronici erau prezentate după un criteriu cronologic, începând cu *Anonimul românesc din Chronicon Dubnicense (1474-1479)* și terminând cu lucrarea lui Alexandru Șuluțiu-Sterca (1794-1867). Fiecare cronică era succint analizată, fiindu-i indicată și locația manuscriselor originale ce o compuneau, bineînțeles acolo unde aceasta exista. De asemenea, mai erau date și două bibliografii: una a edițiilor ce au editat textele cronicelor și alta a studiilor ce trataseră, până în acel moment, problema lor.

În analiza critică a cronicelor, Ioachim Crăciun insistă mai mult asupra celor din secolul al XVIII-lea, urmărind, mai ales, modul în care autorii lor trataseră două momente din istoria românilor ardeleni:

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ Ioan Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, ediția a II-a, Craiova, 1941.

⁹² Ioachim Crăciun, *Cronicele românești...*, p. 126.

⁹³ *Ibidem*.

unirea religioasă și răscoala țărănească condusă de Horea, Cloșca și Crișan. Cum linia istoriografiei oficiale era literă de lege, întâlnim la istoricul clujean afirmații de genul: „*Radu Tempea [...] a fost un protopop luptător atât împotriva catolicizării românilor din Brașov de Inocențiu Micu-Clain, cât și a conducerii săsești a orașului*”⁹⁴ și că părerile binevoitoare exprimate de Samuil Micu-Clain în legătură cu unirea religioasă trebuie puse pe seama originii sale sociale, „*călugăr și nobil*”⁹⁵.

În finalul studiului, autorul făcea un apel către „*toți iubitorii și cercetătorii trecutului nostru, să îmbogățească lista cronicelor de mai sus cu noi cronici, ce trebuie să se mai găsească, uitate sau neluate în seamă, prin depozite de arhive, prin lăzi ferecate, sau altfel. Nu numai cronici românești, ci ne sunt necesare orice fel de cronici, ca să putem lumina trecutul zbuciumat al poporului nostru și al popoarelor conlocuitoare, cu noi știri, cât mai largi și cât mai aproape de adevăr*”⁹⁶. Dintre aceste cronici, cea a lui Ioan Caioni avea să fie reluată în studiul *Cronica rimată a lui Ioan Caioni din 1654 despre sfârșitul lui Vasile Lupu*, dar fără a oferi alte informații⁹⁷.

Ioachim Crăciun își va continua cercetarea în acest domeniul al vechilor izvoare narrative românești, publicând, împreună cu Aurora Ilieș, o lucrare mai amplă, *Repertoriu manuscriselor de cronici interne sec. XV-XVII privind istoria României*⁹⁸. Aici, cei doi cercetători își propuseseră să realizeze un repertoriu al cronicilor medievale românești, grupate pe depozite și fonduri. Urmărind să detecteze și să facă cunoscute toate manuscrisele de cronici interne aflate în depozitele din România, autorii sperau ca, astfel, să ușureze munca viitorilor editori ai acestor cronici. Contextul istoric, marcat de puternica imixtiune a politicului în orice temă istoriografică, își lăsa amprenta pe lucrare. Astfel, chiar în introducere, Ioachim Crăciun avea grijă să precizeze că cercetarea era „*o dovadă în plus a progreselor făcute de istoriografia noastră marxistă, de când țara a pășit pe drumul democrației și al socialismului*”⁹⁹. De asemenea, realizând o scurtă trecere în revistă a începuturilor istoriografiei românești, istoricul clujean se ralia, vrând-nevrând, la linia istoriografiei oficiale, considerând că: „*cronicele acestea au fost scrise în cea mai mare parte de reprezentanți ai clasei suprapuse și ele oglindesc în majoritatea lor ideologia și interesele clasei feudale. Masele populare au fost neglijate și interesele lor n-au fost înțelese*

⁹⁴ *Ibidem*, p. 133.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 141.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 148.

⁹⁷ *Idem*, *Cronica rimată a lui Ioan Caioni din 1654 despre sfârșitul lui Vasile Lupu*, în „A.I.I. Cluj”, IV, 1961, p. 237-244.

⁹⁸ Ioachim Crăciun, Aurora Ilieș, *Repertoriu manuscriselor de cronici interne sec. XV-XVII privind istoria României*, București, Ed. Acad. R.S.R., 1963.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 7.

just de cei mai mulți cronicari"¹⁰⁰. Interesant că reprezentanții Școlii Ardelene nu numai că erau excluși din această categorie, ba, chiar mai mult, erau priviți ca „*istoriografi progresiști, care au înțeles necazurile celor exploatați*”¹⁰¹. În această ordine de idei, autorul se vedea chiar obligat să scoată în evidență „*pozițiile scriitorilor progresiști [...], acolo unde e cazul, însă caracterul limitat de repertoriu al lucrării nu ne permite să ne oprim și să subliniem conținutul social-economic și social-politic al fiecărei opere în parte*”¹⁰².

Acest demers istoriografic necesitase un foarte mare volum de muncă, având în vedere că, pentru documentarea științifică, autorii au cercetat biblioteci și arhive din 17 orașe din România. Aici descoperiseră și descifraseră mii de file manuscrise, scrise în nu mai puțin de nouă limbi și în cinci alfabete diferite. Materialul era editat în ordine cronologică, pe provincii, Ioachim Crăciun ocupându-se de Transilvania.

Istoricul clujean fixa patru criterii pentru a clasa un text în categoria cronicelor interne. Ele vizau, în special, spațiul în care se născuse și activase autorul cronicii. De aceea, era urmărită „*orice povestire narativă a faptelor istorice, alcătuită în țara noastră sau de către scriitori din țara noastră în epoca feudală, privind istoria României, de la primele scrieri de acest fel până 1800 inclusiv*”¹⁰³.

Deși unii istorici încadrează lucrarea în categoria bibliografiilor, Ioachim Crăciun o considera una de informare istorică și nu un inventar al depozitelor din țară¹⁰⁴. Mai mult chiar, materialul adunat avea să fie fructificat de autor și în redactarea părților referitoare la manuscrisele, tipăriturile și bibliotecile medievale românești, din volumele II și III ale tratatului de *Istoria României*¹⁰⁵. Tratatul marca atât un sfârșit, cât și un început de epocă istoriografică, una în care, pentru prima dată în regimul comunist, s-a încercat o scriere a istoriei

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 9.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² *Ibidem*, p. 13.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 9.

¹⁰⁴ Spre exemplu, Nicolae Edroiu, realizând bibliografia operei lui Ioachim Crăciun, o clasează în categoria bibliografiilor. Nicolae Edroiu, *Ioachim Crăciun...*, p. 45.

¹⁰⁵ *Cultura în Transilvania în vremea feudalismului dezvoltat (sec. XIV-prima jumătate a sec. XVI)*, în „*Istoria României (Tratat)*”, ..., 1962, p. 687-705, 708-709; *Cultura în Transilvania în a doua jumătate a sec. XVI*, în „*Istoria României (Tratat)*”, vol. II, București, Editura Academiei, 1962, p.1034-1039, 1045-1055; *Cultura în sec. XVII în Transilvania*, în „*Istoria României (Tratat)*”, vol. III, București, Editura Academiei, 1964, p. 294-314.

României, fără a se apela la o falsificare grosolană¹⁰⁶.

Totuși, în continuare, scrierea istorică era permisă doar acceptând preceptele marxism-leninismului, iar istoricul clujean a trebuit să se conformeze acestor cerințe. Astfel, la sfârșitul anilor '60, cu numai doi ani înainte să moară, revine, în studiile *Incunabule românești și cărți rare și prețioase tipărite pe pământul țării noastre (1508-1600) și Incunabule și cărți rare tipărite în Apus (1482-1600) de autori și tipografi de pe teritoriul țării noastre*, la tema incunabulelor românești¹⁰⁷. De data aceasta, lucrările aveau mai mult un caracter general, autorul creionând, în mare, un tablou al incunabulelor românești.

Concluzionând, remarcăm problematica abordată de Ioachim Crăciun în tratarea unor teme din istoria vechilor cărți românești. De-a lungul unei lungi și impresionante cariere de cercetător al cărții românești, istoricul clujean lăsa în urma sa un valoros discurs istoriografic.

IOACHIM CRĂCIUN – HISTORIAN OF OLD ROMANIAN BOOKS AND LIBRARIES

Abstract

Another historiographical theme approached by Ioachim Crăciun involves the history of book and libraries in the Romanian area. He chose this topic, extremely related to bibliology, guided by the practical needs of his academic courses. His qualities as a researcher were about to be highlighted by the studies dedicated to this subject, which were edited both in the interwar period and during the communist regime.

Therefore, we may notice the issues approached in dealing with some topics from the history of old Romanian books. Throughout a long and impressive career as a researcher of the Romanian book, the historian from Cluj leaves behind a valuable historiographical discourse.

Keywords: Ioachim Crăciun, historiography, Romanian printing, bibliology, library.

¹⁰⁶ Gabriel Moisa, *Istorie și propagandă istorică în România 1945-1989*, Oradea, Editura Țării Crișurilor, 2002, p. 54-63.

¹⁰⁷ Ioachim Crăciun, *Incunabule românești și cărți rare și prețioase tipărite pe pământul țării noastre (1508-1600)* în „Studii și Cercetări de Bibliologie”, II, 1969, p. 129-137; idem, *Incunabule și cărți rare tipărite în Apus (1482-1600) de autori și tipografi de pe teritoriul țării noastre*, în „Studia Bibliologica”, III, 1969, p. 149-160.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA DOBROGEI

ÎNSEMNĂRI DESPRE CONSTANȚA SFÂRȘITULUI DE VEAC AL 19-LEA ÎN „JURNALUL” LUI KONSTANTINOS ARVANITIS

În anul 2009, prestigioasa editură „Polirom” a publicat un *Jurnal*, scris în neogreacă, la sfârșit de secol 19 și început de secol 20, de către Konstantinos Arvanitis, originar din Misimvria (azi, Nesebăr, Bulgaria) și stabilit la Constanța, unde a și trăit până la sfârșitul vieții¹.

Jurnalul acoperă perioada 1893-1899, pe 116 pagini, dintr-un caiet de format mic, provenind de la nepotii autorului, care, în prezent, locuiesc la Cluj. Initial, aceștia au pus textul la dispoziția revistei de cultură „Apostrof”, unde a și apărut, în două serii, în cursul anului 2008.

S-a îngrijit de apariția în limba română a volumului traducătorul Claudiu Turcitu. „Cuvântul înainte”, semnat de Marta Petreu, trece în revistă biografia lui Konstantinos Arvanitis, care, deși nu are vreo legătură directă cu literatura, „nu este scriitor și nu a făcut carieră în cultură”, reușește să capteze atenția cititorului printr-o formă concisă de exprimare și sinceritatea emoțiilor. Marta Petreu subliniază că: „acest jurnal - cu un aer de copilărie sumbră și muncită ca-n <<Marile speranțe>> - are interesul și farmecul lui. El ne dă informații despre cum arăta clasa de mijloc la sfârșitul secolului al XIX-lea în România, în general în spațiul sud-est european, cum se putea face școală etc.”.

Considerăm că *Jurnalul* este cu atât mai interesant, cu cât băiatul de prăvălie, care începe să-și scrie impresiile la numai treisprezece ani, dovedește un simț acut al observației și convinge prin realismul expresiei. *Jurnalul* se face ecoul marii sale dorințe de a învăța carte, de nematerializat într-o familie modestă, în care intrarea cât mai devreme a băieților în rândul celor care își câștigă existența reprezintă nu numai o obișnuință, dar și o cerință dictată de starea materială.

Abia la generația urmașilor lui Konstantinos Arvanitis acest vis prinde contur: fiica sa, Eufrosina, și-a făcut studenția la Cluj, unde s-a și căsătorit cu profesorul Nicolae Mărgineanu. Ea fost cea care a păstrat *Jurnalul* tatălui său. După moartea Eufrosinei, fiul său, Nicolae Mărgineanu, și fiica, Dana Țăranu, au preluat manuscrisul.

* Biblioteca Județeană „I. N. Roman” Constanța; e-mail: capostoleanu@yahoo.co.uk.

¹ Konstantinos Arvanitis, negustor (n. 1880-m. 15 martie 1933).

În *Epilogul* semnat de Nicoale Mărgineanu se arată că, la începutul secolului al 20-lea, Konstantinos Arvanitis, intrând în posesia drepturilor de moștenitor în familia sa, era decis să plece în Statele Unite. A renunțat însă la biletul de vapor deja cumpărat, în favoarea căsătoriei cu Maria Mistakidis, provenind din cea mai bogată familie din Mesemvria. În anul 1908, s-a născut fiul lor, Alexandru. În contextul unor bine cunoscute tulburări interetnice din anii 1910-1911 din Balcani, Konstantinos Arvanitis și soția sa au fost nevoiți să părăsească Bulgaria și s-au stabilit la Constantinopol, în cartierul fanariotilor, cu speranța unei vieti mai bune. Timp de doi ani, Konstantinos a încercat să se angajeze sau să înceapă o afacere proprie, dar strădaniile au avut slabe rezultate. La sfatul fratelui său, Panaiotis, a venit în România, la Constanta, în anul 1913, unde și-a deschis un magazin de stofe, debutul unor afaceri prospere.

Mai spune Nicolae Mărgineanu că, fiind un om cu simțul dreptății, echilibrat, Konstantinos avea priceperea de a aplană conflictele și, de aceea, comunitatea greacă îi solicita sfaturile în astfel de situații. S-a stins la Constanța, la numai 53 de ani, în urma unei congestii cerebrale.

Acestea sunt datele biografice pe care urmașii le relatează cititorilor *Jurnalului* și care completează, în mod fericit, paginile acestuia.

Însăși propoziția de început a *Jurnalului* ar putea deveni punct de plecare al unui comentariu de profunzime al textului: „*Plin de speranțe, mă apuc acum să scriu prezentul jurnal*”. Nimic neobișnuit ca un băiat de treisprezece ani să deschidă un jurnal al vârstei sale. Dar acesta *nu este* un *Jurnal* de mărturisiri adolescente, ci o intrare în lumea sfârșitului de secol al 19-lea, în care se regăesc, deopotrivă, imagini ale mediilor pe care băiatul le cunoaște sau ale celor pe care va fi nevoit să le străbată, în drumul spre România și, mai apoi, la Constanta.

Numele complet al autorului: Konstantinos Perikleous Arvanitis. Fiu al unui căpitan de șlep pe Dunăre, băiatul își vede tatăl destul de rar, căci meseria îl poartă, mai tot timpul, pe „seniorul” Perikleous pe drumurile apelor, singurul răgaz fiind iarna, când stă pe acasă. Mesemvria bulgărească numără vreo 2000 de locuitori greci - conform însemnărilor lui Konstantinos - și totuși aceștia sunt considerați a fi înstăriți, căci nu le lipsește peștele, untul, grâul, vinul, alimente esențiale pentru o viață simplă, dar îndestulătoare. Mențiunea: „*chiar și cel mai sărac are toate cele necesare*”, căreia i se alătură alte observații, nu face decât să sublinieze importanța pe care Konstantinos o acordă detaliilor de natură socială.

În mai 1893, adolescentul notează cu resemnare și înțelegere matură a situației: „În urmă cu 10 zile m-am întors din Anchialos², unde am făcut o călătorie de o săptămână și mama a decis să mă dea ucenic la prăvălia de tesături a lui Cristodoulos Moschopoulos. Am 13 ani. Mă întreb în sinea mea și constat că nu sunt făcut pentru a fi negustor. Încă vreau să învăț, să studiez. Da, vreau să învăț. Din păcate, situația noastră materială nu o permite și sunt nevoit să ascult sfaturile mamei. Mă voi duce la prăvălie.”

Într-o familie în care autoritatea părintească este de necontestat, Konstantinos nici nu va îndrăzni să spună tatălui de aspirațiile sale. Își recunoaște dorința de a învăța ca un vis îndepărtat, aproape un ideal, pornit, credem, nu neapărat dintr-o încercare de negare a ritualului negustoresc familial, cât dintr-o recunoaștere a unei anume sensibilități la cuvânt și învățătură, pe care, iată, o demonstrează prin *Jurnal*.

Cea dintâi consemnare despre orașul Constanta apare în data de 8 august 1893: mama lui Konstantinos a ajuns în orașul de la mare, unde îl instalează pe unul dintre ceilalți copii ai familiei, Panaiotis, în magazinul importantului comerciant Laskaridis.

Mama își continuă drumul spre Brăila, spre a se întâlni cu sotul ei, căpitanul de șlep, dar veștile dinspre România nu sunt prea bune, căci epidemia de holeră nu face decât să înspăimânte prin consecințele despre care se vorbește pe larg în presa vremii.

Jurnalul este confirmat aici de știrile din ziarul „Constanta”³, în care se consemnau măsurile de restricție a circulației și de păstrare a igienei pe care autoritățile le luau în cazul puternicei epidemii de holeră, cu multe cazuri la Brăila și București. Dar, conform corespondentei de la ziarul „Timpul”, pe care același ziar „Constanta” o publică într-un număr ulterior⁴, era vorba despre perioada de plin sezon de călătorii spre mare. Așadar, publicul cititor era asigurat că „*la Medgidia și Constanta sănătatea e perfectă.*”

Dar, mama lui Konstantinos nu va putea scăpa de holeră: unchiul Anagnostis Laskaridis de la Constanta anunță familia că ea a decedat la Calafat, pe 23 august 1893, iar mormântul și l-a aflat pe o insulă pustie a Dunării, între Calafat și Vidin.

Însemnarea din octombrie 1893 este la fel de semnificativă pentru încercarea de portret mental și sufletesc al adolescentului: „*Deși nu am chef de scris astăzi, totuși trebuie să scriu.*” De ce „*totuși*”? Pentru că *Jurnalul* nu trebuie oprit, el face parte dintr-o aventură intelectuală atât

² Pomorie, în prezent, n. tr.

³ „Constanta”, 1 aug. 1893.

⁴ *Idem*, 8 aug. 1893.

de necesară terapiei durerii, terapie ale cărei efecte băiatul nu le numește, dar, cu siguranță, le simte. Dar, lucrurile nu se opresc aici: după relatarea unei întâmplări neplăcute de peste zi, în urma căreia șeful ridică glasul și îl ceartă, Konstantinos scrie: „Nu uit, seara, când merg acasă, de cărțile mele. Mereu învăț, mai ales la franceză, limba pe care îmi doresc atât de mult să o învăț. Ah, de ce părintii mei nu m-au dat la o școală? De ce m-au luat de lângă mult iubitele mele slove?” Sunt cuvinte pline de sensibilitate și nestinsă amărăciune.

O întâmplare nefericită de la Pvr̃gos: mușcătura unui câine îi va îndrepta drumul spre București, unde va veni să se trateze la un faimos medic bucureștean de la Spitalul „Babeș”, specialist în tratarea turbării. Amănunt extrem de important pentru istoria medicinei românești: faptul că, la acest spital, se tratau cazurile grave din țară și din țările învecinate⁵. Și, astfel, începe un prim contact al lui Konstantinos Arvanitis cu lumea românească. Spune adolescentul „Nu pot să mă satur de București!”.

Două însemnări, 22 iulie 1895: „Încă nu pot să îmi revin. A, e imposibil ca eu să rămân în Mesimvria! De-aș putea reuși să-l conving pe tata să mă ia în România!” și, decembrie același an: „Îmi amintesc de acea Brăilă, cu marile ei magazine, mai apoi Constanta, cu magazinul lui Laskaridis, unde lucrează Panaiotis, unde mai lucrează alți 27 de functionari. Încă mai îmi trec toate aceste prin minte. Mi-ar plăcea să lucrez și eu într-un astfel de magazin”, vor defini calea de negustor pe care Konstantinos Arvanitis o va urma, mai târziu, în România.

După moartea tatălui, în martie 1897, Konstantinos înțelege că „trebuie să dea la o parte”, după cum însuși se exprimă, cele legate de învățătură, spre a-și purta singur de grijă, iar gândul de a se stabili la Constanta revine cu insistență.

S-a îmbarcat, de la Pvr̃gos, pe un vas austriac spre a merge la Constanta. Călătoria pe timp de iarnă i-a adus ceva necazuri, astfel încât abia în a douăsprezecea zi a ajuns la destinație.

Prima consemnare din Constanta existentă din *Jurnal* este datată 16 decembrie 1897. Orașul în care își pusese toate speranțele nu se arată prea ospitalier. Fratele său, Panaiotis, își pierduse slujba și puținele resurse financiare de care dispun sunt pe terminate. Intenția lui Konstantinos de a lucra într-un magazin cu renume nu are șanse de reușită, astfel că Panaiotis, „care știa bine piața Constantei”, îi găsește o slujbă într-un magazin mic de manufactură, al fratilor Dimitrios și Ioannis Frangopulos, pe strada Mangaliei, unde și începe să lucreze pe 7 decembrie 1897, pe un salariu de 25 de franci, plus mâncare și alte

⁵ Medicul Victor Babeș a înființat, la București, în 1888, al doilea institut antirabic din lume.

cheltuieli. Si, din nou o mare dezamăgire: „Din a treia zi la magazin, ochii au început să mi se înroșească de atâta muncă. Aceasta era situația bună pe care visam să o găsec la Constanta. De la un magazin mare și cochet unde mă rugau să rămân, am plecat și unde am ajuns, Dumnezeu! Ce mare greșală am făcut, Fecioară Maria, să vin aici! Este însă imposibil să persist în a mai rămâne aici și cum voi lua câțiva bani voi merge la Brăila, la rudele mele, poate acestea se vor îngriji să-mi găsească un loc de muncă.”

Konstantinos nu este preocupat să scrie despre oraș, în sine, cât, mai degrabă, despre trăirile sale în acest oraș, unde își căuta un rost.

Dar, cum arăta „în realitate” Constanta la acel moment?

Din „Espinerea situației județului Constanta prezentată Consiliului General de Domnul prefect al județului”⁶ rezultă că, în acord cu datele recensământului fiscal din decembrie 1894, populația număra: 56.617 români, 1176 greci, 341 cetățeni sub protecțiune greacă. În orașul Constanta trăiau 10.419 suflete, dintre care 2.519 români, 2.460 greci, 2.202 turci și tătari. Dar, în *Espinere*, se precizează că numărul populației urbei putea fi diferit, căci existau stabiliri continue în oraș, precum și o numeroasă „populațiune flotantă”.

M. Ionescu-Dobrogianu⁷ comunică același număr al populației, pentru aceeași perioadă, în comuna urbană Constanta, care avea „62 de strade, o piață și un bulevard. În partea continentală, la N. stradei Mangalia, încă în formație, stradele sunt largi și perpendiculare, nepavate însă.

Stadele mai principale sunt:

[...]Strada Mangalia, la capătul căruia (sic!) se află centrul comerțului cu grâne.

Pe fie care an, Constanța se îmbogățește și înfrumusețează cu construcții solide, igienice și mari.

Prin unificarea liniei ferate și mai ales prin construirea portului, populația mărindu-se, atrase dupe dânsa sporierea numărului clădirilor, număr cari totuși azi pare insuficient populației care zilnic afluiază.

[...]Numai în vara anului 96 - pentru ca să-și facă cineva o idee despre dezvoltarea orașului - s-au construit peste 30 de case cu câte 2 și 3 etaje”.

Este cunoscut faptul că grecii⁸ dețineau mari magazine și depozite comerciale, iar, ca specific al comerțului se ocupau de: cofetării, restaurante, berării, hoteluri situate pe străzile centrale, magazine cu

⁶ Prefect al județului era, în perioada 1896-1897, Dimitrie Quintescu.

⁷ *Cercetări asupra orașului Constanta. Geografie și istorie*. București, Tipografia și Fonderia de Litere „Thoma Basilescu”, 1897, p. 39

⁸ După Tratatul de la Paris, din 1856, care consfințea terminarea războiului Crimeii și permitea libera circulație pe Dunăre, un mare număr de greci s-a îndreptat spre Principatele Române, pentru a se stabili, aici, în calitate de comercianți.

produse alimentare dar și de altă natură (lemn, mobilă, sticlă, cherestea, metalo-casnice etc.). Mai erau proprietari la: fabrici de cărămidă, țiglă produse metalurgice, mori, ateliere de fabricare de căruțe și trăsuri cizmării etc.⁹

Acestea erau realitățile care i se înfățișau tânărului Konstantinos la momentul celui dintâi popas la Constanta.

Cu puținii bani pe care îi primește de la Dimitrie Frangopoulos - în casa căruia și locuise -, Konstantinos fuge, într-o noapte din ianuarie 1898, spre Brăila. Odată ajuns acolo, tânărul este ajutat de unchiul Alexandros și se angajează într-o băcănie modestă. În *Jurnal*, notează cât este nefericit de munca grea de fiecare zi, de răul tratament din partea stăpânului, nerecunoscător față de eforturile mari pe care adolescentul le depunea în magazinul său. Konstantinos își face însă „inimă de fier”, trece peste iarnă, iar, la 20 martie 1898, când apele înghețate ale Dunării își pornesc dezghețul, se îmbarcă pe un vapor italian și, în aprilie, este, din nou, la Pyrgos. Își găsește de lucru la magazinul lui Avraam Goldenberg, se reîntâlnește cu o parte din prieteni și se simte, din nou, fericit căci este liber. Traiul îi este extrem de dificil în continuare, deoarece cei 45 de franci pe care îi primește aproape că nu îi sunt de ajuns și își dorește să își înceapă propriul comerț ambulant, ceea ce și va face, în 1899, în Mesimvria natală.

Jurnalul se oprește la 2 august 1899, când tânărul, de 19 ani, se gândește la propria negustorie: „*Vorbesc deja cinci limbi: grecește, bulgărește, turcește, spaniola și româna, pe care însă nu am mai vorbit-o de un an, în același timp vorbesc puțin franceză și italiană, pe care le-am învățat de la italienii care lucrau în port la Pyrgos.*”

Cu limbile acestea pe care le știi, sunt sigur că voi face treabă și voi avea succes, însă numai să pun mâna pe banii mei, pentru că fără bani nu pot să fac nimic.”

Nu se cunoaște până în prezent vreo continuare a acestui *Jurnal*.

Concentrat asupra propriilor gânduri și rost al vieții, Konstantinos Arvanitis oferă, în *Jurnal*, o înfățișare autentică a lumii văzute din punctul de pornire al formării în ale negustoriei a unui adolescent din secolul al 19-lea. Paginile sale ne demonstrează, o dată în plus, că istoria poate fi judecată, deopotrivă, prin documente și prin însemnări personale.

⁹ Vezi și site-ul Comunității elene „Elpis” Constanța, www.elpis.ro/; președintele Comunității elene din Constanța a fost, între 1897-1898 și, respectiv, 1899-1900, L. Laskaridis, despre care se vorbește în „*Jurnal*”.

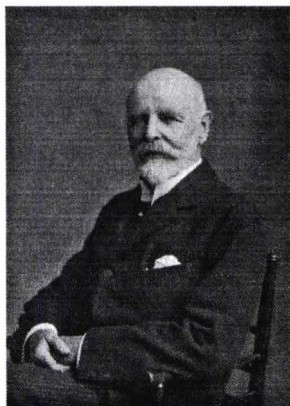
NOTES ABOUT CONSTANȚA AT THE END OF THE 19TH
CENTURY IN THE „JOURNAL”OF KONSTANTINOS ARVANITIS
Abstract

„Full of hope, I am beginning now to write the present journal. My name is Konstantinos Perikleous Arvanitis. I am the first child of Perikleous Konstantinos Arvanitis, captain of a ship on the Danube.” This is how it starts the *Journal* of the one who was to write about Romania and Constanța at the end of the 19th century and the beginning of the 20th. His volume was published by “Polirom” Publishing House in 2009.

The purpose of our study is to make a comparative approach of the image of Constanța County from the *Journal* vs. its image from other documents that were contemporary with Arvanitis and the press of that time.

Keywords: modern history, Constanța, journal, social life, Romania.

„AVEAU DIN PLIN POSIBILITATEA SĂ BAGE ARGINTĂRIA ÎN BUZUNAR, DAR NU A DISPĂRUT NIMIC”. (UN ENGLEZ DESPRE PRIMA VIZITĂ A LUI CAROL I ÎN CONSTANȚA, LA 30 OCTOMBRIE 1879)

Edward Harris (1835-1916), în calitate sa de Director General al Companiei engleze de căi ferate „Danube and Black Sea and Kustendjie Harbour Limited” („D.B.S.R.”), a fost o cunoscută personalitate a Constanței (Kustendjiei) ultimilor ani de stăpânire otomană și ai primilor ani de administrație românească.

Se pare că el i-a succedat la conducerea executivă a Companiei engleze unui prim director, francez de origine, Henry Sénac¹, și apoi unui alt englez - mai degrabă un aventurier decât un bun manager -, Samuel White Baker².

Harris a condus întreprinderea de căi ferate și portuară engleză din Dobrogea timp de aproape un deceniu și jumătate, până la vânzarea acesteia către statul român. O fericită întâmplare mi-a dat ocazia să descopăr, cu ajutorul internetului, o descendentă directă a lui Harris, doamna Rosemary Madgett³, care, împreună cu soțul ei, Paul Madgett, au avut amabilitatea să-mi ofere, spre valorificare prin publicare în România, copiile câtorva piese din arhiva de familie, referitoare la Edward Harris, stră-străbunicul (pe linie maternă) a

* RP Estates Development SA; e-mail: grstanculescu@yahoo.com.

¹ „The Economist”, nr. 900, 24 nov. 1860, p. 28, și scrisoarea din 7.01.1861, adresată de H. Sénac ambasadorului britanic la Constantinopol. Arhiva Norfolk Record Office, Anglia, fond Bulwer of Heydon Family Papers, ref. „Letters to HLB BUL 1/308/1-34 569 x 5, 1859-1864”. (www.nationalarchives.gov.uk).

² King’s College London, The Library, ref. no. FCO Historical Collection SK237 BAK, (www.kcl.ac.uk/iss/archivespec/learn-exhib).

³ www.explorebraunton.org/living-in-braunton.aspx.

doamnei Madgett.

Cele ce urmează se bazează, în mare parte, pe aceste câteva documente personale ce au aparținut lui Harris și familiei lui.

Edward Harris s-a născut în localitatea Braunton, din districtul North Devon, sud-vestul Angliei (chiar în localitatea unde, astăzi, locuiește familia descendenților lui, Madgett). El era cel mai mare fiu al lui Edward și al Rebeccai W., născută Prole⁴. El ajunge la Kustendjie, se pare, prin relațiile de afaceri ale unchiului lui dinspre mamă, William Watson, la rândul lui director al unei importante companii de căi ferate din Anglia (Bristol & Exeter Railway, mai târziu inclusă în marele concern Great Western Railway)⁵.

Primele mențiuni despre prezența lui Harris la D.B.S.R.-Kustendjie pe care le cunosc sunt datate februarie 1869 (cu referință la situația sfârșitului de an 1868), când apare ca „General Manager” al Companiei în renumitul catalog al căilor ferate engleze, *Bradshaw*⁶, și la 2 august 1869, când presa din Anglia⁷ anunța nașterea unei fiice⁸ a lui Harris la Kustendjie, la 22 iulie din același an.

Se pare că Harris a fost puternic implicat în dificilele negocieri cu Înalta Poartă privind situația juridică și economică a Portului Kustendjie, care producea mari pierderi Companiei D.B.S.R., datorită restricționării dreptului acesteia din urmă de a încasa taxe portuare, prin care să-și recupereze investiția făcută în reconstrucția și modernizarea bazinului portuar, rămas, la mijlocul secolului XIX, aproape în stadiul în care-l lăsaseră romanii și grecii antici, în urmă cu 15 veacuri⁹.

Descendenții direcți ai lui Harris din Anglia păstrează și „legenda” referitoare la arestarea lui Harris de către trupele rusești în timpul războiului ruso-turc de la 1877-1878¹⁰, când Harris a avut o

⁴ e-mail și notă anexată, din 7.03.2010, către autor, al lui Rosemary și Paul Madgett.

⁵ *Loc. cit.*

⁶ *Bradshaw's Railway Manual, Shareholders' Guide and Directory 1869*, W. J. Adams, London & Bradshaw & Blacklock, Manchester, 1869, p. 350.

⁷ „*Pall Mall Gazette*”, Londra, nr. 1395, 2 aug. 1869.

⁸ Euphemia Lucy Prole Harris (1869-1955), sau, pe scurt, Effie, cum era cunoscută de cei apropiați, căsătorită Gripper, și de la care au rămas scurte note amintind de evenimente din familia Harris, când aceasta trăia la Constanța. e-mail și notă anexată, din 15.06.2010, către autor, al familiei Madgett.

⁹ *Începuturile contenciosului D.B.S.R - Poarta Otomană în problema finanțării reconstrucției portului Kustendjie, după 1863*, în „Memoriul Companiei D.B.S.R. către Ministrul Britanic de Externe, Lordul Russell”, în 15 iunie 1865, semnat de dl. William F. Price (Arhivele Naționale Britanice, Kew, London, fond F.O.-78/3194, f. 41-44).

¹⁰ Vezi e-mail și notă anexată, din 15.06.2010, către autor, al familiei

comportare demnă și plină de tact în apărarea intereselor Companiei engleze, față de situația de război în care se găsea Kustendjie¹¹. După comportamentul relativ brutal inițial al trupelor de ocupație rusești, acestea chiar au folosit casa din Kustendjie a familiei Harris drept sediu al comandamentului lor local, furând însă, la plecare, tot ce au găsit acolo¹². Anticipez spunând că expresia din titlul acestui articol, care-i aparține lui Harris, trebuie înțeleasă și în lumina experienței amare pe care el a avut-o cu militarii ruși, în situația în care și-a văzut, din nou, peste puțin timp, casa plină cu soldați, de data aceasta români, din garda de corp a lui Carol I. Armata Generalului rus Zimmermann a folosit, în timpul și după război, și serviciile de transport ale D.B.S.R., plătindu-și, totuși, până la urmă, biletele de tren¹³.

În orice caz, fapt este că linia ferată engleză a funcționat, practic, în tot timpul acestei campanii militare din 1877-1878 (nu odată sub protecția steagului alb): *„Turcii au evacuat Cernavoda, și un detașament [rusc - n.n.] a fost trimis azi să-l ia în posesie. La ora trei după amiază am fost uimiți când am auzit sunetul familiar al fluieratului unei locomotive și zgomotul unui tren. Fugind la gară, am văzut locomotiva și câteva vagoane arborând un steag alb, care au sosit de la Kustendjie cu angajații căii ferate, conducătorul acesteia [Harris - n.n.], și câțiva pasageri. Se pare că la miezul nopții trecute turcii au evacuat Kustendjie în masă, lăsând la fața locului locuitorii, greci, francezi și alți străini, cu toate ale lor. Angajații căii ferate, hotărâți să vadă dacă rușii au ajuns [la Cernavoda - n.n.], au pornit trenul, rulând încet și folosind un telescop. Ei au intrat în gara [Cernavoda - n.n.] înainte de a afla dacă ocupanții orașului erau turcii sau rușii”*¹⁴.

Într-o altă corespondență de presă, transmisă din Varna, în 10 iulie 1877, aflăm unele detalii ale primei ocupări a Kustendjiei în acest război de către ruși, unde este menționat și rolul de mediere a lui Harris: *„Ocuparea Kustendjiei [de către ruși - n.n.] a fost o afacere foarte amestecată; autoritățile civile și militare [turcești, din Kustendjie - n.n.] au evacuat localitatea cu câteva zile mai înainte, și au ajuns la Varna cu un vapor. Orașul a fost, între timp, menținut într-o oarecare ordine de către marinarii militari de pe o canonieră britanică. Cineva, cred că directorul căii ferate [Harris - n.n.], a sugerat câtorva notabilități locale idea de a se merge*

Madgett.

¹¹ „Daily News”, nr. 9767, 10 aug. 1877, referitor la mulțumirile Adunării Generale a Acționarilor D.B.S.R. către Harris pentru zelul arătat în 1877.

¹² Vezi e-mail și notă anexată, din 15.06.2010, către autor, al familiei Madgett și „Daily News”, nr. 9767, 10 aug. 1877.

¹³ „The Economist”, nr. 1801, 2 mar. 1878, p. 12.

¹⁴ „Daily News”, nr. 9749, 20 iul. 1877.

la Medgidia, la 20 de mile distanță, și să-i invite pe ruși să vină în oraș. Sugestia a fost acceptată, și au plecat toți într-un tren către liniile rusești. Primirea [din partea rușilor - n.n.] a fost cordială, sau, aș prefera să spun, curtenitoare, și circa 200 de militari ruși au fost trimiși în oraș.

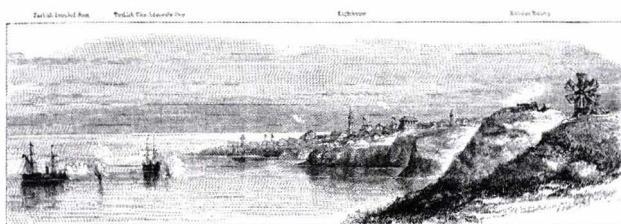
Directorul căii ferate l-a întrebat pe comandantul rus dacă ar avea nevoie de linia ferată și a primit un răspuns negativ. [...] [Vice - n.n.] Consulul a plecat [din Kustendjie - n.n.] pentru că rușii l-au informat că de-acum înainte nici o navă nu va mai intra sau ieși din port, și deci plecarea sa a fost înțeleaptă și demnă. Înainte ca [nava militară britanică - n.n.] <<Rapid>> să plece, contele Orlov și generalul Zimmermann, din partea forțelor ruse, au cinat la bordul [acestei nave - n.n.]; ofițerii britanici au returnat apoi vizita"¹⁵.

La sfârșitul războiului, linia ferată a avut numai câteva mici stricăciuni datorită unor încăierări locale¹⁶, iar trenul englez, în consecință, a putut fi pus și la dispoziția populației din Kustendjie, care, nu odată, a încercat să fugă precipitat din oraș, îngrozită de riscul confruntărilor între beligeranți: „Panica printre locuitori, la zgomotul primelor lovituri de tun, au depășit orice închipuire. Mulțimea a fugit la gară cărându-și copiii și bunurile din locuințe, și au golit câmpurile unde au campat noaptea trecută, fugind mai adânc în teritoriu. Un tren la gară a fost pregătit de plecare, chiar în momentul când a început bombardamentul. Femei în cămăși de noapte, agățate de bărbații lor, încercau să-și forțeze accesul în vagoane. Mame își aruncau bebelușii pe ferestrele [vagoanele - n.n.] și deveniseră aproape isterice de frică. Totuși, trenul, într-un sfârșit, a plecat, și mulțimea a fost convinsă să plece pe jos pe linie în sus, afară din raza tunurilor turcești, unde au așteptat trenul următor. Aceleași scene s-au repetat la al doilea tren, care a plecat către prânz. Acum orașul este pustiu, cu excepția a câtorva locuitori, probabil 300 de familii, care nu au mijloace de a se evacua"¹⁷

[Fig. 16, 1877]

THE GRAPHIC

149

WITH THE ALLIANCE - THE RENOVATION OF ROTTERDAM - BY STRAITS HOLLAND, JULY 31

¹⁵ Loc. cit., nr. 9760, din 2 aug. 1877.

¹⁶ „The Economist”, nr. 1801, 2 mar. 1878, p. 12.

¹⁷ „The Hampshire Telegraph”, nr. 4692, 4 aug. 1877.

Consider a fi destul de evident, citind rândurile de mai sus, că însăși existența liniei ferate și a Companiei engleze a ferit orașul, renăscut pe la 1857–1860, de distrugerile pustiitoare similare cu cele din timpul războaielor ruso-turce anterioare, din secolul XIX. Cei mai mulți dintre salariații englezi ai Companiei nu au părăsit atunci Kustendjie, chiar cu riscul de a fi expuși luptelor sângeroase dintre ruși și turci, un exemplu fiind chiar Medicul Șef al D.B.S.R., doctorul Abraham Irwin Bolton, rămas la post, și care a acordat îngrijiri medicale răniților civili de pe „ambele părți ale baricadei” (creștini și musulmani)¹⁸.

Epilogul războiului și al păcii de la Berlin, care a urmat, este binecunoscut: Dobrogea a ajuns sub administrație românească în 1878.

Și, la circa un an de la acest moment, la 30 octombrie 1879, Șeful Statului Român, Alteța Sa Regală Prințul Carol (viitorul Rege Carol I) și-a planificat o vizită a noii sale posesiuni de la Marea Neagră.

Prin amabilitatea familiei Madgett, am ocazia, în cadrul prezentelor rânduri, să pun la dispoziția istoricilor constănțeni, și, în general, acelor români interesați, un document de mare valoare, și anume o relatare a acestei prime vizite a lui Carol I la Constanța făcută de un martor ocular nemijlocit, Edward Harris. Cu acest prilej, sper să se lămurească definitiv și detaliul, care este încă prezentat altfel în multe lucrări de istorie locală și generală a orașului¹⁹, referitor la locul unde a locuit Carol I la prima sa vizită în Constanța românească, între 30 octombrie și 1 noiembrie 1879. După terminarea vizitei Prințiar, Harris îi dă un raport scris detaliat mamei sale, din Anglia, printr-o scrisoare personală datată „Kustendjie, 6 noiembrie 1879”.

Scrisoarea reflectă optica unui conducător de întreprindere din perioada Angliei Victoriene și, pe lângă ușoare nuanțe, tipic englezești, de umor, are și câteva mici ieșiri, ce pot fi caracterizate drept „arogante”, dar trebuie judecate, cu înțelegerea situației speciale a unei afaceri englezești care a fost pusă în fața unei schimbări politice majore: de la supușenia față de un mare Imperiu, cel Otoman, a devenit, prin jocul politic european al Marilor Puteri, inclusă într-un mic stat sud-est european, care mai avea multe, încă, de făcut ca să se afirme, deplin, pe plan internațional.

¹⁸ Vasile Sârbu, Octavian Dumitru Unc, *Istoria Medicinii Dobrogene*, vol. 1, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2010, p. 140-142; Despre doctorul Bolton, vezi și Gheorghe Radu Stănculescu, *Abraham Irwin Bolton, un medic și chirurg englez din Irlanda, stabilit, la 1870, în Constanța (un studiu biografic și genealogic)*, în „Analele Dobrogei”, IX, 2006-2008, p. 107-136.

¹⁹ Doina Păuleanu, Virgil Coman, *Moscheea Regală „Carol I”, Constanța, 1910-2010*, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2010, p. 26.

Textul manuscris al scrisorii lui Harris se întinde pe 12 pagini, scris relativ citeț, pe față și pe verso, pe o hârtie destul de transparentă, iar doamna Madgett a făcut efortul de a descifra atent scrisul de mână al strămoșului domniei sale și de a însoți transcrierea textului în limba engleză cu note explicative din istoria familiei Harris.

Versiunea engleză a transcrierii, notele explicative, ca și copia facsimil a originalului scrisorii (scanat), mi-au fost transmise prin e-mail, pentru valorificare, prin traducere, la noi în țară (versiunea românească îmi aparține), cu ocazia aniversării a 150 de ani de la inaugurarea căii ferate engleze Cernavoda-Constanța²⁰.

Doresc doar să mai adaug că gestul lui Carol I de a alege drept gazdă tocmai Compania engleză și pe conducătorul acesteia îl cred a avea semnificații politice deosebite. Șeful Statului Român, care era întotdeauna foarte atent la toate aspectele și detaliile protocolar-diplomatice ale gesturilor sale, pare să indice, prin aceasta alegere, cât de importantă i se părea contribuția Angliei la renașterea Dobrogei și a Constanței moderne. Acest lucru, mai târziu, a fost oarecum ocultat de mulți politicieni și istorici de la noi, în favoarea sublinierii spectaculoasei contribuții românești la dezvoltarea portului și a marelui oraș maritim de astăzi al României. Episodul, relatat mai jos de către Harris, cu drapelurile României și Angliei, așezate împreună, deasupra celor ale altor națiuni ce erau reprezentate la o cină diplomatică la Constanța, cu ocazia acestei vizite princiare, este suficient de simbolic, în sensul afirmațiilor mele de mai sus.

Mai mult, îmi permit chiar și o anume ipoteză de lucru, și anume faptul că gestul regal de a vizita Constanța, începând tocmai cu Societatea engleză de căi ferate drept gazdă, reprezintă și un anume gest de recunoștință adresat Angliei. Această mare putere globală a momentului, la un moment dat (pe plan diplomatic), a înclinat, probabil, balanța preluării Dobrogei, mai degrabă de către statul român, decât de vreo altă țară, pentru a se asigura un „tampon” corespunzător împotriva ambițiilor rusești de la gurile Dunării și în Balcani.

Sigur că, dincolo de recunoaștere și recunoștință, atât Compania engleză (o spune, de altfel, explicit și Harris), cât și Șeful Statului Român, se pregăteau să pună la punct detaliile unei viitoare tranzacții care s-a încheiat, puțin mai târziu, cu vânzarea D.B.S.R. către România.

Iată ce și cum îi scria Edward Harris mamei sale, atunci:

²⁰ e-mail-uri, fotografii, documente scanate și note anexate, către autor, de la familia Madgett, din 7.03.2010, 27.03.2010, 07.04.2010 și 15.06.2010.

vinuri scumpe, am angajat un strașnic bucătar francez din București, și în plus și niște chelneri etc., pe scurt, am transformat casa și am adus-o, ca și pe noi înșine, la nivelul cel mai înalt pe care circumstanțele le impuneau.

Draga de Annie²² a muncit ca sclavii și cu cel mai deplin succes. Ea este categoric o femeie minunată în situații de urgență de acest tip. Totul a fost perfect și camera de dormit și de toaletă a Prințului, adevărate bijuterii.

Când am ajuns la gară, el a mers la biserică pentru un Te Deum, iar eu am fugit acasă să văd dacă totul era gata pentru micul dejun, care fusese comandat pentru ora 12. Puțin înainte de aceasta oră el a sosit, și Annie și cu mine, l-am întâmpinat la ușă și i-am urat <<bine a venit!>>. Apoi l-am condus la dormitorul lui, Annie rezemându-se de brațul lui pe tot parcursul.

Eticheta nu permite gazdelor să se așeze la masa persoanelor de rang Regal, fără o invitație. Aceasta a venit sub forma unei rugăminți de a lua mereu masa împreună la micul dejun și la cină. Eu am acceptat invitația, dar Annie a declinat-o, deoarece nu numai că ar fi fost cam obositor pentru ea să fie singura doamnă la o masă de 14 persoane, unde s-ar fi vorbit numai în franceză, dar și pentru că ar fi fost plictisitor pentru Prinț să o aibă mereu lângă el și să se simtă mereu obligat să-i acorde cu prioritate ei atenție. În prima zi el și-a exprimat regretul că ea nu a fost prezentă și a doua zi, la micul dejun, a insistat să roage ca ea să ia parte la cina din acea zi sau, cel puțin, să-și rezerve timp să-l întâlnească și să aibă o conversație. După micul dejun aghiotantul lui („Aide de Camp” - în text în franceză - n.tr.) a venit la mine și mi-a spus că A.[lteta] S.[a] R.[egală] va fi foarte dezamăgit dacă <<Madame>> nu va cina împreună cu el, cel puțin o singură dată, în timpul șederii sale, așa încât, în situația asta, s-au lămurit lucrurile, și ea a acceptat. A fost cina la care toți consulii au cinat cu Prințul și îți trimit, de asemenea, o copie a <<Menu-ului>>, ca și a celui de la ultimul nostru mic dejun. Nu mă prea aștept să înțelegi mare lucru din aceste texte, dar poți să apelezi la cunoștințele de franceză ale lui William²³. Acest <<Menu>> era mereu așezat în fața Prințului și era mereu iluminat și arăta foarte drăguț. El i-a ordonat aghiotantului său să le ia cu el pe toate, ceea ce este considerat a fi un compliment. Cel pentru <<cina diplomatică>> era așezat sub steagurile tuturor națiunilor reprezentate la cină, cel românesc și cel englezesc fiind așezate în poziția cea mai proeminentă. El a condus-o pe Annie în sala de cină. Ea s-a așezat la dreapta lui și cel mai în vârstă consul în stânga lui. Eu

²² Anne Tattershall Duning (1842 - ...), soția lui Edward Harris, cf. e-mail și notă anexată, din 7.03.2010, către autor, al lui Rosemary și Paul Madgett.

²³ William Harris, frate mai mic a lui Edward, emigrat în Noua Zeelandă, în 1881.

am stat în fața lui cu consulul nr. 2 la dreapta mea și nr. 3 la stânga mea²⁴.

Cu puțin timp înainte de cină a trimis pe cineva să mă cheme la el și mi-a ținut o foarte amabilă cuvântare spunând ce mare plăcere i-a făcut vizita la Kustendjie și cât de mult a apreciat ospitalitatea lui Annie și a mea, etc. Apoi m-a decorat cu ordinul <<Steaua României>>, o foarte frumoasă decorație, care se poartă în jurul gâtului. Bineînțeles a trebuit să mi-o pun imediat și să iau cina cu ea la gât. Un asemenea ordin nu este de mare valoare pentru un englez, pentru că nu poate fi purtat în Anglia²⁵, dar totuși a fost un foarte mare compliment pe care Prințul a avut bunătatea să mi-l facă. Este de clasa a 3-a și astfel nu este dat niciodată unui ofițer din armata [română - n.n.] cu un rang sub cel de general. Singurul englez care mai are unul de aceeași clasa este colonelul Wellesley din Gardă²⁶, care a fost împreună cu Prințul în timpul recentei campanii de război.

El a promis să trimită lui Annie un portret al Prințesei. Cu toate că nu ne-a părut chiar rău și am avut un oarecare sentiment de ușurare când vizita s-a terminal, totuși ne vom gândi mereu cu multă plăcere la ea. A fost un succes total - vremea a fost frumoasă, Prințul deosebit de afabil și bun, bucătarul nostru un mare găselniță, dând câte două mese cu tot atâtea feluri în fiecare zi. A. [Iteța] S. [a] R. [egală] a fost mulțumită cu tot ceea ce a văzut și mi-a spus ca își va construi în mod sigur o reședință la malul mării aici.

El a pus piatra de temelie a unui hotel care urmează a se construi aici anul viitor. Și-a exprimat dorința să vadă copiii așa că i-au fost prezentați și a fost atât de bun încât i-a <<aprobat>> pe toți.

Ne-am așteptat ca aproape toate dormitoarele noastre să fie ocupate de suită, dar am avut doar de asigurat cazarea aghiotantului lui, a doi servitori și a doi soldați din garda lui de corp. Toți ceilalți oameni s-au cazat în oraș. La sosirea mea acasă în prima zi, venind de la Cernavoda, am fost mai degrabă neplăcut surprins să găsesc un ofițer de stat major și doi ofițeri de regiment, împreună cu o companie de 60 de soldați distribuiți în și în jurul casei, santinele în hol, pe palieretele scârilor și cam peste tot. La sosirea Prințului acesta i-a trimis pe toți de unde au venit și a permis doar unei gărzi de 12 sergenți să rămână. Aceștia erau oameni <<aleși pe sprânceană>> și sunt fericit să-i cred sincer cinstiți, pentru că se pare că nu a dispărut nimic,

²⁴ La cină a participat, probabil, și fostul consul general al Marii Britanii la București, John Green, care va face un Raport foarte măgulitor pentru Harris, adresat șefilor lui din Consiliului de Administrație D.B.S.R. de la Londra.

²⁵ „În principiu nici o decorație străină nu poate fi acceptată și purtată de un cetățean al Marii Britanii fără acordul prealabil al Suveranului englez, acord ce trebuie solicitat imediat ce sunt indicații că o asemenea decorație ar putea fi oferită”. (www.fight4thepjm.org/the_pjm_foreign_decorations_rules.htm).

²⁶ Col. Hon. Frederick Arthur Wellesley (1844-1931), atașat militar al Marii Britanii la Sankt Petersburg. În această calitate a însoțit trupele ruso-române de sub comanda prințului Carol al României în 1877. (www.thepeerage.com/p10383.htm).

cu toate că aveau din plin posibilitatea să-și bage în buzunar argintărie și altele²⁷.

Numărând oaspeții, servitorii, garda etc., noi aveam aproape 40 de oameni de hrănit zilnic în timpul șederii Alteței Sale Regale, în afara faptului că am dat brânză și vin la două orchestre militare, care fiecare avea circa 30 de oameni, și care au cântat zilnic în timpul micului dejun și cinei. Întreținerea [Prințului - n.n.] m-a costat circa 100 lire sterline²⁸, dar n-am nici o îndoială că Societatea [D.B.S.R. - n.n.] mi le va deconta, pentru că ei, și nu eu, vor beneficia de pe urma acestei vizite. Opinia favorabilă formată despre Kustendjie va mări dorința Prințului și Guvernului său să cumpere această linie ferată și în felul acesta să fie grăbită tranzacția. Guvernul este pe cale să cumpere toate liniile ferate din țară, care mai sunt în mâna străinilor și probabil și a noastră va fi inclusă în aceasta operație. Nimic încă nu este definitiv stabilit, dar nu m-ar surprinde dacă linia se va vinde în viitoarele 6 luni.

Lada trimisă pe vasul <<Ararat>> va ajunge, sper, în curând, aici, deoarece nopțile au început să fie friguroase, iar paturile pe care le avem nu sunt de ajuns. Sper că n-ai avut prea multă bătaie de cap cu lăzile noastre.

Multe mulțumiri, scumpă Mamă, pentru urările Dumitale de bine cu ocazia aniversării zilei mele de naștere. Aceste sărbători par a se succeda acum cam prea repede una după alta. Laura și Harry²⁹, înaintea venirii Prințului, s-au întors la Giurgiu. Mi-e teamă că [Laura - n.n.] nu a avut mari avantaje de pe urma vizitei ei aici. Nu i-a permis Doctorului Bolton³⁰ să-i aplice remediul recomandat de el, iar el i-a zis că dacă nu face așa, ea nu se va vindeca. E mare păcat, pentru că, dacă Harry trebuie să o ducă la unul dintre medicii cu reputație din București, asta o să-l coste ceva parale bune. Mi-ar plăcea să aflu cât de multumiți sunt unchiul William și Marion cu investiția lor într-unul din vapoarele Companiei. Au primit un dividend bun? Suntem cu toții destul de bine. Jack însuși este iarăși bine, gras și

²⁷ Amintirea neplăcută a trecerii soldaților ruși prin casa lui era încă proaspătă. Vezi e-mail și notă anexată, din 7.03.2010, către autor, al lui Rosemary și Paul Madgett.

²⁸ Cf. site-ului [/www.nationalarchives.gov.uk/currency/](http://www.nationalarchives.gov.uk/currency/), al Arhivelor Naționale Britanice, suma ar reprezintă astăzi cca. 4.800 lire sterline (cca. 5.800 €.).

²⁹ Vezi e-mail și notă anexată, din 7.03.2010, către autor, al lui Rosemary și Paul Madgett: Henry Alexander Harris (1847-1908), fratele cel mai tânăr al lui Edward Harris, care a fost, o perioadă, și viceconsul al Marii Britanii la Kustendjie (Constanța); soția lui, Laura, era fiica lui John Eddowes Gladstone, un văr al marelui om de stat englez și de patru ori Prim Ministru, W.E. Gladstone.

³⁰ Georgehe Radu Stănculescu, *op. cit.*... Dr. Bolton, fiind și un bun chirurg, apela destul de des la remedii de tip chirurgical, fiind supranumit „Doctorul Kesedjec” („voi tăia!”, în turcă).

inimos, și toți își trimit multe gânduri de dragoste, Dumitale și la toate rudele. Pentru întotdeauna, Scumpă Mamă, al Dumitale fiu devotat, Edward Harris.”

Pentru Directorul General, ca, de altfel, și pentru D.B.S.R., vizita regală, ilustrată de această interesantă scrisoare, a avut, destul de curând, urmări benefice. La câteva zile după eveniment, William Tipping, membru al Consiliului de Administrație al D.B.S.R., îi adresează, din Anglia, următoarele rânduri (document din arhiva familiei Madgett): „9 noiembrie 1879, Bradsted Park, Sevenoaks. Dragul meu Cavaler al unui Ordin al României! Sunt foarte încântat că am primit de la Dl. Green un excelent raport referitor la succesul Dumitale în a-l găzdui pe Prințul Carol. El apreciază că te-a costat [această găzduire - n.n.] circa 300 lire sterline [sic !?!]. Tot ce pot să adaug este că acești bani sunt foarte bine cheltuiți și la ședința Consilului de ieri l-am instruit pe Kiduer să te roage să ne trimiți decontul Dumitale cât de repede cu putință astfel încât să fie plătit fără nici o zi întârziere. Eu o să-i scriu Prințului Carol, pentru a exprima aprecierea deosebită, pe care o acordă Compania, alegerii, ca gazdă a Lui, a acelei persoane ce îndeplinește funcția de Director General. Green îmi scrie că el [Prințul - n.n.] este extrem de mulțumit de Kustendjie și, în mod special, de modul în care Compania (adică Dumneata) l-a primit. Nu pot decât să exprim, în numele Companiei, mulțumirile mele apreciative pentru tot deranjul avut, mulțumiri în care Doamna Harris, în mod special, trebuie să-mi permită să o includ și pe dânsa. Cu plăcere, al dumitale, (indescifr.)”

Mai târziu, după vânzarea Companiei engleze către statul român, buna impresie pe care a lăsat-o Harris acționarilor englezi, cărora le-a gestionat așa de bine proprietatea lor dobrogeană, s-a transformat într-o substanțială primă de despărțire: „Danube&Black Sea Railway & Kustendjie Harbour Company, Limited. Offices, 24, Abingdon Street Westminster. 14 februarie 1883. Domnului Edward Harris, Esq. Dragă Domnule, Am fost rugat de către Administratori să vă trimit alăturat un cec de 5.000 lire sterline, reprezentând partea dvs. din compensația votată pentru personalul Companiei, la Adunarea Generală a Acționarilor de pe data de 8, luna curentă. Și am fost, în același timp, rugat să vă exprim marea satisfacție pe care au resimțit-o Administratorii pentru modul în care ați îndeplinit funcția de Director General al Companiei. Al dvs., Richard Kiduer, Secr.”³¹

Doamna Madgett a calculat că suma primită drept primă de rămas bun, era, pe la 1890, substanțială³², permițându-i numeroasei familii Harris să aibă, în continuare, în Anglia, o viață confortabilă, multă vreme după ce E. Harris a părăsit postul său din Kustendjie.

³¹ e-mail-uri, fotografii, documente scanate și note anexate, către autor, de la familia Madgett, din 7.03.2010, 27.03.2010, 07.04.2010 și 15.06.2010.

³² 240.000 lire sterline sau 290.000 €, astăzi.

**„I AM HAPPY TO THINK HONEST FOR, ALTHOUGH THEY HAD
AMPLE OPPORTUNITIESTO POCKET SILVER ETC.,
WE APPEAR TO HAVE LOST NOTHING."**

**(AN ENGLISHMAN ON THE FIRST VISIT IN CONSTANȚA
OF H.H. THE PRINCE CAROL OF ROMANIA, OCTOBER 30, 1879)**

Abstract

An unknown yet personal letter, written to his mother, by Edward Harris, the General Manager of the English Company "Danube & Black Sea Railway & Kustendjie Harbour Co. Ltd.", in relation with the first visit of the Romanian Head of State, Prince Carol (the future King Carol the First) in the newly acquired Dobroudjan territories, is presented and discussed. The letter, having significant relevance for the Constanța's history, was kindly offered for publication in Romania by some English direct descendants of Harris.

Keywords: Edward Harris, „Danube & Black Sea Railway & Kustendjie Harbour Co. Ltd.", Constanta, visit, Carol I.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA UNUI MONUMENT DOBROGEAN ÎNCHINAT LUI MIRCEA CEL BĂTRÂN

În întreaga epocă modernă, dominată de idealurile de unitate și independență națională atât de scumpe românilor, figura unuia dintre cei mai străluciți voievozi pe care i-a avut Țara Românească, Mircea cel Bătrân, viteaz în război, iscusit diplomat în timp de pace, bun organizator și cârmuitor de țară, a avut putere de simbol.

După cum bine se știe, în vremea lui Mircea - pe care poetul Dimitrie Bolintineanu îl aseamua cu o „stâncă împotriva căreia se sparse fulgerele tiranului Baiazid”¹ -, Țara Românească a atins cea mai mare întindere din toate timpurile. Faptul este probat și de binecunoscutul și impunătorul titlu pe care-l poartă și cu care se mândrește domnitorul: „Io Mircea, mare voievod și domn, [...] stăpânind și domnind toată țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți, încă și spre părțile tătărești, și Amlașului și Făgărașului herțeg și Banatului de Severin domn și de amândouă părțile de peste toată Dunărea și până la Marea cea Mare și cetății Dârstorului stăpânitor”².

Mai mult, în două documente latine din 1390 și 1391, Mircea cel Bătrân se intitulează chiar „*terrarum Dobrodictii despotus*”³.

În același timp, așa cum remarca istoricul Alexandru D. Xenopol, „Mircea, în tot timpul domniei sale, de un gând fusese frământat, o țință avusese în toată activitatea lui, dobândirea neatârării”⁴. Stau mărturie strălucitele sale victorii militare asupra turcilor - deși raportul de forțe era inegal -, îndelungata sa rezistență, până aproape de sfârșitul domniei, în fața expansiunii otomane și, mai cu seamă, importantul rezultat al acestei rezistențe: păstrarea ființei statului muntean.

După reintegrarea străvechiului pământ al Dobrogei în componența teritoriului României, pe temeiul legii scrise, dar și al celei nescrise, în urma războiului pentru cucerirea independenței de

* e-mail: mioara.ste.ionita@gmail.com.

¹ Dimitrie Bolintineanu, *Vieța lui Vlad Țepeș Vodă și Mircea Vodă cel Bătrân*, București, 1863, p. 85.

² Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, București, 1971, p. 281

³ *Ibidem*.

⁴ Alexandru D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, vol. III, București, 1914, p. 120.

stat a țării noastre din 1877-1878, s-au înmulțit și accentuat preocupările legate de ridicarea unui monument închinat memoriei lui Mircea cel Bătrân chiar la gurile Dunării, unde fusese „stăpânitor”. Între încercările în acest sens demne de menționat se înscrie și cea a edililor orașului Tulcea, datând din ultimii ani ai secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Inițiativa aparține prefectului județului Tulcea din acea perioadă, Ioan Nenițescu, și se cuplează fericit cu o alta, aparținând aceluiași prefect, soldată cu ridicarea și a unui monument comemorând „reanexarea Dobrogei” în urma războiului pentru neatârnare. Lucrările pentru transpunerea în viață a ambelor proiecte s-au desfășurat paralel, așa cum și terminarea celor două monumente va avea loc în același an: 1901.

Locuitorii Tulcei, locuitorii întregului județ, ca și o serie de personalități politice și culturale din toată România, au îmbrățișat cu căldură și entuziasm ideea, sprijinind-o din punct de vedere material ori de câte ori a fost cazul. Întrucât ridicarea monumentului lui Mircea a implicat efectuarea unei serii de alte lucrări edilitare vizând amenajarea pieții ce va purta numele marelui voievod⁵, suma necesară a depășit-o pe cea solicitată de sculptorul Constantin Bălăcescu, respectiv 30.000 lei. Astfel încât, pe lângă listele de subscripție deschise inițial, Ioan Nenițescu este nevoit, în primăvara lui 1900, să solicite aprobarea Ministerului de Interne în legătură cu lansarea, de data aceasta a unui număr limitat de liste de subscripție pentru a acoperi, în întregime, costul lucrărilor și pentru „a se face inaugurarea lui (a monumentului - n.n.) cu pompa și solemnitatea cuvenită”⁶.

În colecția de Manuscrise a Bibliotecii Academiei Române se păstrează lista de subscripție nr. 11, datând din 27 mai 1900, destinată lui Dimitrie A. Sturdza. Adresându-se cunoscutului om politic, așa cum apelase la toți „bunii Români, să contribuiască la înălțarea monumentului [...] în amintirea marelui voievod Mircea Basarab cel Betrân, stăpânitorul de odinioară al Dobrogei”⁷, prefectul Ioan Nenițescu îi trimite, alăturat, lista de subscripție pe care urma să o completeze cu o sumă de bani, listă care, în stânga sus, are reproducă imaginea proiectului monumentului aflat în curs de realizare.

Dar, până a recurge la această modalitate oficială de strângere a sumei necesare, comitetul pentru adunarea și gospodărirea fondurilor destinate ridicării monumentului, inițiasse o serie de alte acțiuni în acest scop. Dintr-unul din ziarele locale, „Istrul”, aflăm, de pildă, că,

⁵ „Istrul”, III, nr. 177, 30 mar. 1900, p. 1

⁶ Biblioteca Academiei Române, Cabinet manuscrise, Arhiva Sturdza, XVII, Varia 408-425, doc. 411.

⁷ *Loc. cit.*

pentru 19 februarie 1900, este anunțat a avea loc, în saloanele Primăriei din Tulcea, „balul dat pentru sporirea fondului ridicării monumentului marelui Voevod Mircea cel Bătrân”⁸. Se pare că rezultatele sunt mulțumitoare și că balul „a reușit pe deplin”, suma obținută din organizarea tombolei ridicându-se la 700 de lei, iar cea din vânzarea biletelor se presupunea a fi și mai mare⁹. În șirul manifestărilor înscrise sub același generic se înscrie și „serata dansantă” ce urma să aibă loc în ziua de 4 martie 1900, în sala Teatrului „Carmen Sylva” din Sulina¹⁰.

Același ziar, „Istrul”, făcea cunoscută, la 21 mai 1900, inițiativa unui artist tulcean, Theodor I. Nicolov, care „va da în curând o reprezentație de prestidigitatiune, magie, experienți chimici, fantasmagorie și teatru în beneficiul <<Monumentului Mircea cel Bătrân>>”¹¹. Și asemenea inițiative, suntem siguri, deși ne lipsesc încă datele, nu au rămas singulare.

Realizarea monumentului închinat memoriei viteazului domnitor muntean a fost încredințată, inițial, de către municipalitatea din Tulcea și comitetul constituit în acest scop, unui tânăr și talentat sculptor, George Vasilescu (1863-1893)¹². Din păcate, moartea prematură a artistului face ca problema să treneze un timp. Abia odată cu numirea lui Ioan Nenițescu în funcția de prefect al județului Tulcea, problema ridicării monumentului lui Mircea revine la ordinea zilei, iar cel desemnat să continue și definitiveze proiectul este sculptorul Constantin Bălăcescu.

Monumentul urma să se ridice la „încrucișarea stradelor Carol și Basarabilor”¹³ din Tulcea, unde urma să se deschidă o piață purtând numele voievodului. Lucrarea comporta modificarea toponimiei locului prin dărâmarea clădirii Căpităniei portului, deschiderea sau lărgirea unor străzi și construirea unei elipse în jurul statuii, destinată circulației trăsurilor.

Încă de la sfârșitul lunii ianuarie 1900, sculptorul Constantin Bălăcescu realizează, în gips, statuia lui Mircea cel Bătrân, ce urma să aibă o înălțime de trei metri, și trimite la Tulcea, pentru a fi văzute de către autoritățile locale și cetățenii orașului interesați, fotografiile acesteia¹⁴. Soclul statuii era proiectat a fi realizat dintr-o aglomerare de

⁸ „Istrul”, III nr. 172, 10 feb. 1900, p. 3.

⁹ *Loc. cit.*, nr. 174, 24 feb. 1900, p. 2.

¹⁰ *Loc. cit.*, nr. 175, 2 mar. 1900, p. 3.

¹¹ *Loc. cit.*, nr. 181, 21 mai 1900, p. 3.

¹² George Oprescu, *Sculptura românească*, București, 1965, p. 74.

¹³ „Istrul”, III, nr. 169, 27 ian. 1900, p. 3.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 170, 30 ian. 1900, p. 3.

pietre, având aspectul final de stâncă. În ce privește statuia, în februarie 1900, Constantin Bălăcescu pleacă deja la Milano¹⁵, pentru a o turna în bronz. Inaugurarea monumentului este fixată pentru luna mai, dorința autorităților locale fiind aceea de a transforma evenimentul într-o adevărată sărbătoare națională închinată memoriei lui Mircea cel Bătrân, la Tulcea, urmând să fie prezent cu acest prilej chiar Regele Carol I.

La 1 martie 1900, are loc festivitatea de punere a pietrei de temelie¹⁶, alături de un public numeros și de oficialitățile locale fiind invitate personalități culturale de seamă, între care și profesorul Constantin Moisil. S-au rostit cuvinte înflăcărate ce-l elogiau pe învingătorul de la Rovine și stăpânitorul Dobrogei, dar și faptele urmașilor luptătorilor lui Mircea, vitejii de la Plevna, Rahova și Smârdan, care, acoperindu-se de glorie, au câștigat neatârnamea României și au readus pământul dintre Dunăre și Marea Neagră în hotarele Patriei Mamă. În final, după ce s-a dat citire documentului depus la temelia viitorului monument „închinat marelui și puternicului voevod Mircea cel Bătrân și cel Înțelept, care între anii 1386 și 1418 domnise peste această provincie, Dobrogea, din vechiu Românească și de străbunii noștri Romani, încă înainte de cucerirea Daciei stăpânită”¹⁷, muzica regimentului a intonat „Deșteaptă-te române!”. Presa din țară - înțelegând prin aceasta ziare de prestigiu ca „*Timpu*”, „*Constituționalul*” și „*La Roumanie*” - aprecia că „această ceremonie a fost o adevărată serbare și a îmbrăcat un caracter grandios”¹⁸.

Dar, dacă ridicarea stâncii pe care urma a fi așezată statuia lui Mircea se desfășura cu rapiditate, nu același lucru se putea spune despre celelalte lucrări edilitare și, în special, despre construirea elipsei din jurul monumentului. Așa încât, inaugurarea acestuia, fixată, inițial, pentru luna mai, este amânată, urmând a avea loc în septembrie. Mai intervine însă și întârzierea aprobării Ministerului de Război, în legătură cu dărâmarea imobilului în care se afla Căpitania portului, ca și insuficiența fondurilor alocate de stat pentru realizarea pieții lui Mircea, care va trebui „a se pava deocamdată cu piatră brută, făcându-se trotuarele cu mozaic, lucrare ce se va face cu o cheltuială minimă și cu oamenii din serviciul tehnic al comunei”¹⁹.

Însăși realizarea și transportarea în țară a statuii lui Mircea depășește termenul fixat. Abia la 12 octombrie sosește în țară „cu

¹⁵ *Ibidem*, nr. 174, 24 feb. 1900, p. 2.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 175, 2 mar. 1900, p. 1.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 176, 19 mar. 1900, p. 2.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 182, 15 iun. 1900, p. 2.

vaporul Societății Loyd”²⁰. În aceeași zi, sub supravegherea sculptorului și în prezența unui mare număr de cetățeni ai orașului Tulcea, statuia este ridicată pe stânca special construită, „cu fața întoarsă spre Dunărea ale cărei ambele maluri au fost odinioară stăpânite de marele voevod”²¹. Mircea, încoronat, era prezentat în picioare, ținându-și de tăiș sabia scoasă din teacă. În dreapta, stânca avea un intrând în care stătea un leu, tronând peste însemnele de luptă - steaguri, tunuri, lănci etc. - și peste stema Regelui Carol I, iar, în partea din stânga, jos, a aceleiași stânci, pe o placă, era inscripționată data reintrării Dobrogei în componența teritoriului românesc: „14 noiembrie 1878”.

Apropierea sărbătorilor de iarnă, precum și criza politică intervenită în conducerea județului - în câteva luni numai, toamna 1900-primăvara 1901 -, se succedaseră la Prefectura Tulcea, după Ioan Nenițescu, Sebastian Moruzi, Nicolae Rosetti-Bălănescu, I. Andronescu, col. Magheru și I. Bastachi²², au făcut, probabil, ca inaugurarea festivă a monumentului să fie amânată pentru începutul anului 1901²³ și, apoi, să iasă cu totul din preocupările autorităților locale. Așa încât monumentul lui Mircea cel Bătrân de la Tulcea nu a fost dezvelit, oficial.

El a fost apreciat pozitiv în epocă, atât ca idee, cât și ca realizare artistică, deși au existat și păreri opuse, izvorâte din considerente de ordin politic, după cum se succedau partidele și guvernele la conducerea țării și a județului, sau din motive personale ce-l vizau pe sculptorul Constantin Bălăcescu²⁴.

În timpul Primului Război Mondial, după ocuparea sudului țării de către trupele germane și încredințarea administrației Dobrogei aliaților acestora, bulgarii, cu durere în suflet, tulcenii vor fi martorii distrugerii, între alte simboluri locale, și a monumentului lui Mircea. Statuia a fost luată ca trofeu de război, iar soclul dinamitat²⁵. Martor neputincios la aceste fapte reprobabile, colonelul Ionescu Dobrogeanu nota: „Mărețul monument al reanexării Dobrogei, precum și statua lui Mircea de lângă grădina publică, au fost ridicate ca trofee, iar postamentele au fost sparte cu dinamită. Cu furie bulgarii s-au năpustit asupra bustului lui Nenițescu și l-au aruncat în Dunăre”²⁶.

Acum însă, locuitorii Tulcei, poate urmași ai celor care, fără

²⁰ „România tânără”, II, nr. 21 (seria II-a), 12 oct. 1900, p. 2.

²¹ „Istrul”, III, nr. 194, 23 nov. 1900, p. 2.

²² „Dobrogea”, II, nr. 7, 13, 17, 40, 1901.

²³ „Istrul”, III, nr. 195, 21 dec. 1900, p. 3.

²⁴ „România tânără”, II, nr. 25 (seria II-a), 30 oct. 1900, p. 1.

²⁵ Col. Ionescu Dobrogeanu, *Invazia barbară din 1916-1918 în județul Tulcea*, în „Arhiva Dobrogei”, vol. II, nr. 3/1919, p. 186.

²⁶ *Ibidem*.

preget, și-au adus obolul pentru ca în orașul lor să fie ridicat un mândru monument închinat marelui voievod muntean, pot admira o nouă statuie a lui Mircea cel Bătrân, simbol al neatârării de azi și din totdeauna a românilor.

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF A DOBROUDJAN MONUMENT IN HONOUR OF MIRCEA CEL BĂTRÂN

Abstract

Analyzing original documents and published studies, the author presents historical moments of a sculpture dedicated to Mircea cel Bătrân. In 1900 - 1901 this historical building was erected with the financial help of the inhabitants of the city of Tulcea. Unfortunately, during World War I the monument dedicated to Mircea cel Bătrân was destroyed by the of Bulgarian Army.

Keywords: Mircea cel Bătrân, monument, Dobroudja, Tulcea, press.

DIN ISTORIA TIPOGRAFIILOR CONSTĂNȚENE (II)

Continuăm prezentarea tipografiilor constănțene, după o pauză destul de lungă, dar care a fost favorabilă cercetării¹. Reluăm, deci, istoricul acestor tipografii, amintind că, la 26 iulie 1916, în localul Școlii Ofițerilor de Marină, se înființa „Tipografia Școalei Ofițerilor de Marină”, cunoscută, ulterior, și ca „Tipografia Marinei de Război din Constanța”, despre care știm că, în anul 1938, mai funcționa, la aceeași adresă².

Păstrând criteriul cronologic, putem menționa, apoi, tipografia „Speranța”, a lui Constantin Sterescu, ce își avea sediul în strada Costache Negri (azi Elena Varga) nr. 24 și își începuse activitatea la 15 martie 1922. Aici s-a publicat, între altele, ziarul „Curierul Constanței”³. Datele despre activitatea acestei tipografii sunt însă puține, fiind menționată până în anul 1943⁴. Interesant este că, în vara anului 1914, Tribunalul Constanța admitea înscrierea firmei de tipografie cu același nume, „Speranța”, cu sediul în strada D. A. Sturza (azi Revoluției din 22 decembrie 1989) nr. 23; proprietarul ei era Radu Avramescu. Dar, despre evoluția ulterioară a acestui stabiliment nu am găsit date⁵.

Desigur, cea mai cunoscută tipografie din Constanța era cea a ziarului „Dobrogea Jună”, faima sa provenind, în bună măsură, de la cea a proprietarului său și, în același timp, al ziarului cu același nume. Constantin N. Sarry s-a născut la Constanța în anul 1878; publicația sa „Dobrogea Jună” începea să apară din anul 1904, dar la alte tipografii. La Registrul Comerțului, firma sa era înregistrată ca având sediul în strada Scarlat Vârnav (azi Răscoalei din 1907) la nr. 23, (ulterior nr.

* Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța; e-mail: ccheramidoglu@yahoo.com.

¹ Prima parte a acestui material a apărut în „Analele Dobrogei”, serie nouă, an VIII, 2005. Constrângerile de natură tipografică au redus, și atunci, ca și acum, dimensiunile articolului.

² Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța (în continuare D.J.A.N.C.), fond Prefectura jud. Constanța, dos. 57/1938, f. 155, 169, 170.

³ Dumitru Constantin-Zamfir, Octavian Georgescu, *Presa Dobrogeană, Bibliografie comentată și adnotată*, Constanța, 1985, p. 98.

⁴ D.J.A.N.C., fond Primăria orașului Constanța, dos. 36/1943, f. 5,6; fond Prefectura jud. Constanța, dos. 57/1938, f. 44.

⁵ *Loc. cit.*, fond Tribunalul jud. Constanța, Secția I-a, dos. 861/1914, f. 1.

27), iar data începerii comerțului este trecută ca fiind 16 aprilie 1915⁶. Acest stabiliment, ce a mai purtat și denumirea de „Institut de arte grafice al ziarului <<Dobrogea Jună>>”, a avut o istorie bogată în evenimente, dar spațiul nu permite acum relatarea lor. În perioada 1923-1944, ziarul a fost tipărit la tipografia proprie. Tot aici s-au mai tipărit numeroase publicații constănțene, precum „Gloria Dobrogei”, „Foaia Plugarului” și „Viitorul Constanței”⁷. Mai amintim doar că, în anul 1932, aceasta a intrat în lichidare, ca urmare a acumulării unor mari datorii, iar, în aprilie 1941, ca proprietar al tipografiei a figurat M. Bătu. Cât despre înființarea tipografiei, unele surse trimit la luna iulie a anului 1923, iar desființarea sa, inițial, în 13 septembrie 1943, pentru ca firma să fie radiată la 3 aprilie 1946, tot de C-tin Sarry⁸. Clădirea există și azi, iar o placă de pe zidul ei amintește trecătorilor despre existența tipografiei și a ziarului „Dobrogea Jună”.

Despre cum arăta această tipografie, ne putem face o impresie citind raportul de inspecție întocmit de reprezentantul Inspectoratului Muncii din Constanța, la 6 octombrie 1928: „Această tipografie este cea mai mare din oraș și pe lângă tot felul de lucrări din branșa tipografiei și legătoriei, ștampile, etc., imprimă un ziar cotidian <<Dobrogea Jună>>, iar săptămânale: <<Limanul>>, ziar al Sindicatului <<Mihail Eminescu>> al muncitorilor din port și <<Liberalul Constanței>>, ziar politic săptămânal. Atelierele de tipografie sunt așezate în două încăperi și legătoria în a treia. La etaj se găsesc instalate birourile redacției și administrația ziarelor amintite. Tipografia dispune de două mașini plane nr. 12 și 14, acționate de un motor de 5 H.P. și de alte mașini mici, de mână. Clădirea este igienică, lumina zilei pătrunde suficient în cameră, seara este luminată cu electrică, camerele au și ventilație, totuși ele sunt mici față de locul ce ocupă mașinile. În această întreprindere se lucrează 8 ore pe zi, de la 7-12 și 2-5.” Personalul număra, atunci, 26 de salariați⁹.

„Tipografia comerciala a lucrătorilor asociați”, societate în nume colectiv, a luat ființă, conform Registrului Comerțului, la 11 august 1926, dar, după alte surse, la 20 iunie 1923, fiind, deci, anterioară celei înființate de C. Sarry¹⁰. Sediul, aflat inițial în strada Mircea nr. 5, este mutat, în anul 1936, pe aceeași stradă la nr. 8; firma era proprietatea comuna a lui Ștefan Petrescu și Ștefan Diacato. La această tipografie

⁶ Loc. cit., fond Camera de Comerț Constanța, Registrul firme individuale, nr. 1546.

⁷ Dumitru Constantin-Zamfir, Octavian Georgescu, op. cit., p. 167, 185, 324.

⁸ D.J.A.N.C., fond Primăria orașului Constanța, dos. 18/1944, f. 14, 15; fond Tribunalul jud. Constanța, secția a II-a, dos. 269/1940.

⁹ Loc. cit., fond Inspectoratul Muncii, dos. 6/1928, f. 104

¹⁰ Loc. cit., fond Camera de Comerț Constanța, registrul firmelor sociale, nr. 221; fond Prefectura jud. Constanța, dos. 57/1938, f. 44.

s-au publicat, între altele, „Voința Dobrogei” (organ al P.N.L.), „Anuarul General al Dobrogei” (din anul 1925), Revista „Tomis”, „Buletinul Camerei de Comerț”, „Gazeta de Constanța” etc.¹¹

Pentru a vedea care erau condițiile de muncă din atelierelor acelei tipografii, cităm din raportul întocmit de subinspectorul Gh. Boghiceanu, la 25 noiembrie 1926: „această tipografie nu are ucenici și numai un practicant, Ștefan Rafailof de 18 ani. Întrebându-l în parte, dacă are să se plângă de ceva, ne declară că este mulțumit de felul cum îl tratează patronii, totuși se plânge că leașa este mică.

Referitor la orele de repaus ne declară că patronii închid atelierul regulat la amiază între orele 12–2 ½ și seara la ora 8. Nu este reținut la lucru peste orele arătate, decât foarte rar și atunci avându-se în vedere vreo urgență. Nu a urmat la școala industrială și nici nu urmează și n-are contract de practicant cu patronii.

În această tipografie lucrează 10 lucrători calificați și 5 fete fără pregătire de meșteșug.

În ce privește starea igienică a atelierului se prezintă mulțumitoare. Localul este curat întreținut, deasemenea și mașinile, lumina zilei pătrunde suficient în cele două încăperi afară de a treia unde lucrează fete la cartonaj și lucrează și ziua cu lămpi, aerisirea se face în bune condițiuni, prin două ventilatoare¹².

În ce privește dotarea tehnică a tipografiei, în anul 1930, aceasta avea două mașini plane de tipărit, una de cusut, una de tăiat, o mașină Tip-Top, două mașini bastoane¹³.

După decesul lui Ștefan Petrescu - survenit în anul 1946 -, soția sa, Eliza Petrescu, a continuat activitatea, împreună cu Ștefan Diacato, acesta din urmă deținând, acum, două treimi din acțiunile firmei, deoarece, se menționa în actul adițional, „depune și munca și se ocupă în mod efectiv și cu conducerea asociației noastre”¹⁴.

Greutățile războiului au afectat și activitatea industriei tipografice, așa cum reiese și dintr-un raport încheiat la 16 august 1944, de controlorul Inspectoratului Muncii din localitate, referitor la tipografia „Lucrătorii Asociați”, din care cităm în continuare: „are un număr de 14 angajați; deocamdată având stocul necesar de hârtie până la începutul lunii septembrie, nu este cazul reducerii duratei muncii. În cazul când în cursul lunii septembrie patronul tipografiei nu va putea procura hârtia necesară, se va discuta cazul reducerii duratei muncii la 6 ore. Din discuțiile avute cu

¹¹ Loc. cit., fond Inspectoratul Muncii, dos. 21/1930, f. 10.

¹² Loc. cit., Fond Inspectoratul Muncii Constanța, dos. 6/1926, f. 101.

¹³ Loc. cit., dos. 21/1930, f. 10.

¹⁴ Loc. cit., fond Tribunalul jud. Constanța, secția a III-a, dos. 556/1947, nepaginat.

lucrătorii, aceștia preferă să plece în altă parte, întrucât cu câștigul de 6 ore nu pot face față cheltuielilor”¹⁵.

Mai amintim despre această tipografie, că, la momentul naționalizării, în iunie 1948, avea o dotare ce îi permitea un tiraj anual de până la 640.000 exemplare. Tipografia concurrentă, „Albania”, avea un tiraj estimat între 500-800.000 de exemplare¹⁶.

Pe lângă aceste tipografii importante în peisajul publicistic al Constanței vechi, au mai existat și alte întreprinderi similare, cu activitate mai redusă ca dimensiune sau ca timp, urmele lăsate de ele în documentele de arhivă fiind destul de puține.

Știm, de pildă, despre o tipografie numită „Victoria”, care, în primăvara anului 1922, câștiga dreptul de a furniza imprimările necesare Primăriei Constanța, condusă pe atunci de primarul Virgil Andronescu¹⁷.

Tipografia „Vulcan”, al cărei proprietar era Constantin Irimescu, a devenit locul de tipărire al ziarului „Dacia”, începând de la 4 noiembrie 1915, ziar fondat și condus, până în august 1924, de același Constantin Irimescu, o personalitate locală a acelei epoci (fost avocat, prefect etc.)¹⁸.

Preluând conducerea ziarului, Leonida Moscu, împreună cu soția sa, Mersinia Elena Moscu, va înființa, la 1 august 1931, și o tipografie, numită „Dacia”. În mai 1931, Leonida Moscu era autorizat de asociații săi - Petre Petculescu, Nicu Ionescu și Elena Moscu - să cumpere, în numele lor, de la „Casa Gutenberg” din București, „o instalațiune completă de tipografie, mașini și litere”¹⁹. Sediul acestui stabiliment era tot în strada Traian, la nr. 9, pentru ca, în anul 1939, să figureze pe strada Lascăr Catargiu (azi Titulescu), nr. 7. Tipografia a fost radiată din Registrul Comerțului la 17 iunie 1942²⁰.

La 29 martie 1937, se înființa „Tipografia și legătoria Moderna”, cu sediul în strada Costache Negri (azi Ecaterina Varga) nr. 16; era o societate în nume colectiv, ai cărei participanți erau Tănase N. Gârbă, Epure Marinciu și Niculae Stillă, acesta din urma retrăgându-se în mai 1947. După acel an, nu mai apar mențiuni despre existența acestei firme²¹.

¹⁵ *Loc. cit.*, fond Inspectoratul Muncii Constanța, dos. 25/1944, f. 11.

¹⁶ *Loc. cit.*, fond Comitetul jud. P.M.R. Constanța, dos. 206/1948, f. 87.

¹⁷ *Loc. cit.*, fond Primăria orașului Constanța, dos. 31/1922, f. 20.

¹⁸ Dumitru Constantin-Zamfir, Octavian Georgescu, *op. cit.*, p. 105.

¹⁹ D.J.A.N.C., fond Tribunalul Constanța Secția I-a acte autentice, mapa 6/1931, aut. 927.

²⁰ *Loc. cit.*, fond Camera de Comerț Constanța, Registrul firmelor sociale, nr. 430.

²¹ *Loc. cit.*, nr. 599.

Tot în anul 1937, la 15 iulie, se înființa „Imprimeria Grafică Modernă”, ai cărei proprietari erau Ana Popa și Alecu M. Dumitru Demetriad, iar sediul era în strada Scarlat Vârnav la nr. 9. În anul următor, avea să se deschidă o sucursală la Bazargic, semn că afacerile mergeau bine. A fost radiată în anul 1946²².

Niculae Negoescu și Aurel Stanciu au înființat o firmă intitulată „Eminescu”, având ca obiect de activitate comerțul de librărie, tipografie, legătorie de cărți, cartonaje etc. Sediul social era în strada Ștefan cel Mare la nr. 21, iar data înființării, nefiind trecută în registru, presupunem a fi 9 ianuarie 1942. Existența sa a fost scurtă, la 27 martie 1943 fiind radiată din registrul Camerei de Comerț²³.

Dacă perioada războiului a afectat puternic activitatea tipografică, atât prin lipsa de hârtie, cât și prin reducerea comenzilor, perioada imediat următoare nu a fost mai favorabilă, astfel că majoritatea acestor stabilimente s-au închis. Actul naționalizării de la 11 iunie 1948 a lichidat inițiativa privată din acest sector.

Cu utilajele de la „Dobrogea Jună”, „Albania” și „Lucrătorii asociați” s-a constituit Întreprinderea poligrafică Constanța, aparținând de Ministerul Culturii, Direcția Generală Industrială. Sediul a fost stabilit într-o clădire situată pe B-dul Ferdinand (numit, atunci, Republicii), la nr. 9, clădire existentă și astăzi, unde mulți ani a funcționat o secție a Bibliotecii Județene.

Circa 30% din capacitatea acestei tipografii era ocupat prin tipărirea singurului ziar de după 1950 din Dobrogea, intitulat „Dobrogea Nouă”, ce apărea, în anul 1955, într-un tiraj de 9.350 de exemplare. Rotativa existentă putea scoate tiraje mult mai mari, dar nu exista cerere, iar pentru alte tipăriri nu era potrivită. Nici clădirea găsită pentru a găzdui utilajele nu era potrivită, așa cum aflăm dintr-un document al Comitetului Executiv al Sfatului Popular Regional, din 28 iunie 1955:

„Din punct de vedere tehnic clădirea tipografiei nu corespunde atât prin forma de construcție cât și ca amenajare. Clădirea tipografiei are subsol și trei etaje fără legătură directă între toate etajele, în special între cele productive, ceea ce îngreunează legătura între secții, precum și desfășurarea procesului de producție.

Din punct de vedere al igienei și securității, utilajul este îngrămădit, clădirea necorespunzând condițiilor sanitare în special pentru o tipografie. Nu există aerisire și iluminare naturală suficientă în majoritatea secțiilor tipografiei. În secția rotativă și stereotipie lipsește complet iluminatul natural și aerisirea.” Mai reținem că, la acea dată, lucrau, în medie, 30 de

²² Loc. cit., nr. 609.

²³ Loc. cit., nr. 727.

muncitori, lunar, la tipografie²⁴.

Să prezentăm, în continuare, asociațiile profesionale ale tipografilor constănțeni; aceasta pentru a întregi imaginea tipografiilor de la noi, așa cum se contura ea în prima parte a secolului XX. A fost epoca în care tipograful și ziaristul (uneori, o singură persoană) au avut un impact important asupra evoluției spre modernizare a societății românești.

Apariția acestor asociații profesionale se leagă de dezvoltarea acestui sector industrial, de apariția unei categorii aparte de muncitori, aflați în relație directă cu cultura scrisă, care devin preocupați de apărarea drepturilor lor, de asigurarea unor condiții normale de lucru și a unei plăți corespunzătoare greutăților meseriei. Un extras din raportul pe anul 1931 al conducătorului Inspectoratului Muncii din Constanța este relevant pentru condițiile existente în tipografia la acea dată: „În industria cărții trebuie să remarcăm că în general atelierele sunt spațioase și suficient luminate. Lavoare sunt dar incomode. În multe ateliere lipsește săpunul și șervetul, în altele șervetele sunt murdare și zdrențăroase. Pe lângă aceasta s-a observat că lucrătorii care iau masa în ateliere, își păstrează alimentele preparate pe care le aduc de acasă când vin la lucru, în ateliere, că mănâncă uneori în ateliere fără a-și spăla cel puțin mâinile. S-a atras atențiunea patronilor cât și lucrătorilor asupra consecințelor ce ar putea avea acest fapt asupra sănătății și siguranței vieții lor - remarcă totuși că în cursul anului 1931 nu s-a semnalat nici un caz de intoxicare cu plumb”²⁵.

Au existat mai multe organizații care au reunit lucrătorii din breasla tipografilor, dar vom prezenta doar o succintă istorie a lor. Se știe că în urma legii din anul 1924 au luat naștere mai multe asociații profesionale, care au căpătat, apoi, statutul de persoană juridică (morală). Aflăm, astfel, din ziarul local „Dacia”, că: „Lucrătorii tipografi din localitate, dornici de o viață mai bună, s-au întrunit aseară în localul d-lui Matei Căciulă din str. Carol, punând bazele unei asociațiuni profesionale sub denumirea de <<Arta Grafică>>. Viitoarea adunare se va ține duminică dimineață, ora 10, în același local, cu care ocazie va avea loc și alegerea comitetului de conducere”²⁶. Dintre cei aleși în conducerea asociației, îi amintim pe Costică Rădulescu (președinte), Sotir Ionescu, Costică Panaitescu și Alexandru Teodorescu²⁷. Și pentru că noua asociație își avea și un sediu, în str. Griviței nr. 2, acolo a avut loc următoarea adunare generală a cercului „Arta Grafică”, ce avea ca

²⁴ Loc. cit., fond Sfatul regional Dobrogea, secția Naționalizări, dos. 5/1955, f. 137.

²⁵ Loc. cit., fond Inspectoratul Muncii Constanța, dos. 21/1931, f. 20, 21.

²⁶ „Dacia”, nr. 152, 11 iul. 1925, p. 1.

²⁷ Idem, nr. 154, 14 iul. 1925, p. 1.

scop întocmirea statutului. Din articolul de ziar aflăm și alte informații: „Cu această ocazie, societatea funcționarilor comerciali a oferit cercului <<Arta Grafică>>”, localul ei, în care lucrătorii tipografi își vor putea ține regulat ședințele. Totodată și casa de citire <<Ion Creangă>> a muncitorilor din portul și orașul Constanța, pune la dispoziția cercului <<Arta Grafică>> biblioteca lor, unde tipografii își vor putea găsi cărți mai apropiate de sufletul și cunoștințele lor. D. Constantin Rădulescu, președintele cercului, mulțumește ambelor societăți pentru colegiala primire între pereții caselor lor, asigurând că lucrătorii tipografi vor fi întotdeauna alături de ambele grupări”²⁸. Pentru obținerea fondurilor necesare înființării unei biblioteci, asociația a primit permisiunea de a organiza „două festivaluri artistice în sala Regal”, în zilele de 15 și 16 august 1925²⁹.

Dintr-un alt articol de ziar află cum a decurs sărbătoarea tipografilor constănțeni, ziua de 1 Mai, în anul 1927: „Ieri la orele 9 dimineața a avut loc în localul cercului artelor grafice din localitate, adunarea generală. Cu această ocaziune s-a serbat cu un fast deosebit ziua de 1 Mai, sărbătoarea internațională a muncii. La această adunare, pe lângă membrii cercului a luat parte și tipograful Ion Mehedințeanu, delegatul uniunii tipografilor din România. D. Sotir Ionescu, președintele cercului a făcut o dare de seamă asupra organizației cercului și a dat cuvântul domnului Iordan Ioanidi secretarul cercului grafic. D-sa în câteva cuvinte și cu date precise, a evocat luptele duse de muncitori pentru recunoașterea zilei de 1 Mai ca sărbătoare legală internațională a muncii. D.C. Rădulescu a făcut un expozeu al stării de mizerie în care se găsesc lucrătorii tipografi locali, din cauza neorganizării și îndeamnă pe cei neorganizați să strângă rândurile în jurul cercului. Ultimul vorbitor, d. Mehedințeanu, aduce salutul tipografilor din Ardeal și arată situația acestora, făcând istoricul luptei dusă de dânșii pentru câștigarea drepturilor lor. D. Sotir Ionescu, în încheiere, în numele cercului grafic constănțean trimite salutul frățesc și urează spor la muncă tipografilor din Ardeal. Într-o atmosferă colegială din cele mai plăcute, toți au luat parte apoi la o gustare, după care în corpore au condus pe colegul lor Ion Mehedințeanu la gară”³⁰.

În anul 1928, Cercul Grafic scotea și un ziar, ce se numea „Nădejdea” și se subintitula „organul de luptă și de luminare a Cercului Grafic Constanța”³¹. Despre importanța organizării muncitorilor vorbea și un articol de fond din nr. 3 al ziarului amintit mai sus, din care cităm: „Condițiunile în care muncitorul organizat trăiește, sunt superioare

²⁸ *Idem*, nr. 158, 18 iul. 1925, p. 1.

²⁹ D.J.A.N.C., fond Primăria Constanța, dos. 10/1925, f. 92.

³⁰ „Dacia”, XIV, nr. 95, 3 mai 1927, p. 1.

³¹ Dumitru Constantin-Zamfir, Octavian Georgescu, *op. cit.*, p. 227.

celuilalt și pregătesc cu succes omul de mâine, cu adevărat folositor societății. Iată de ce organizația pe lângă că este un factor economic important în viața muncitorească, este și un factor de progres”³². Sediul cercului era într-un imobil închiriat, din strada Vasile Lupu nr. 25; președinte era atunci N. Ionescu, iar secretar Gh. Malu.

În vara anului 1933, se pun bazele Sindicatului „Lumina” al lucrătorilor tipografi din Constanța, care avea să fie recunoscut ca persoană juridică prin sentința din 22 martie 1934 a Tribunalului Constanța. Întârzierea oficializării organizației s-a datorat Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, care a cerut și obținut, modificarea actului constitutiv și statutului inițial. Astfel, denumirea de sindicat s-a înlocuit cu cea de asociație (având în vedere că „asociațiunea urmărește în mod special scopuri de ajutorare mutuală”), iar actul constitutiv a fost refăcut și semnat de 20 de persoane, cum prevedea legea. Sediul inițial fusese fixat în strada Mihai Viteazu nr. 72, la locuința primului conducător al consiliului său de administrație, Alexandru Teodorescu. Asociația avea ca scop atât ajutorarea membrilor săi în caz de boală, deces sau lipsă de lucru, dar și „dezvoltarea intelectuală a membrilor” săi, precum și dezvoltarea spiritului de înfrățire și solidaritate între membrii săi. Conform statutului, se admiteau ca membri activi „toți lucrătorii și lucrătoarele, tipografi, mașiniști, linotipiști, litografi, legători de cărți, precum și lucrătorii de celelalte specialități grafice, din Constanța”³³.

Toate aceste organizații s-au făcut remarcate public prin organizarea de baluri, reuniuni, încheiate cu străngeri de fonduri, tombole, pentru colectarea sumelor necesare ajutorării salariaților. S-a inițiat chiar construirea, la Mamaia, a unei case de odihnă pentru lucrătorii tipografi, a căror sănătate era afectată de condițiile grele de muncă din acea vreme.

În iunie 1942, în urma unui memoriu al lucrătorilor tipografi din Constanța, prin care solicitau „majorarea salariilor în raport cu scumpetea vremurilor de față”, la sediul Inspectoratului Muncii erau convocați din partea patronilor: Ștefan Diacato (Tipografia Lucrătorilor Asociați), Mihai Sotir (Tip. Albania), Tănase Gârbă (Tip. Modernă), C-tin Sterescu (Tip. Speranța) și Nicolae Radu (Tip. Dobrogea), iar, din partea lucrătorilor: Sotir Ioan și Teodorescu Alexandru (de la Tip. Albania), Radu Cristache (Tip. Modernă) și C-tin Bogdan (Tip. Lucrătorii Asociați). S-au stabilit, cu acea ocazie, salariile minime, ce mergeau de la 1179 lei pentru un ucenic, până la 2000 lei pe

³² „Nădejdea”, I, nr. 3, 15 aug. 1928, p. 1.

³³ D.J.A.N.C., fond Tribunalul jud. Constanța, Secția I-a, dosar 1363/1933, passim.

săptămână, pentru lucrătorii cu peste cinci ani vechime³⁴.

Tot din documentele de arhivă mai aflăm că, în imobilul din Piața Independenței nr. 15, ce fusese al Academiei Române (vis-à-vis de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, de azi), se afla, în anul 1949, cantina tipografilor din Constanța³⁵.

Oprim aici această prezentare succintă a industriei tipografice constănțene, cu speranța că informațiile găsite vor putea fi completate ulterior, pentru a întregi imaginea tipografiilor de la noi, așa cum se contura ea la sfârșitul secolului XIX și în prima parte a secolului XX. A fost epoca în care tipograful și ziaristul (uneori o singură persoană) au avut un impact important asupra evoluției spre modernizare a societății românești.

ASPECTS OF HISTORY OF PRINTING HOUSES IN CONSTANȚA

Abstract

This follows the study published in the volume from 2005 of this publication. Presents the evolution of the printing houses that functioned at Constanta between 1916-1955. The documentation from the archives offers information about the activity of those printing houses and the working condition of these print workers. Then it is shown the influence of war years towards this industry and the nationalization from 1948. It is also presented the only printing houses which worked here those years.

Keywords: history, printing house, Constanta, interwar, association.

³⁴ *Ibidem*, fond Inspectoratul Muncii, dos. 8/1942, f. 2.

³⁵ *Ibidem*, fond Prefectura Constanța, dos. 8/1949, f. 1.

ACTIVITĂȚI COTIDIENE ÎN PORTURILE DOBROGENE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Unul dintre cele mai importante segmente ale vieții cotidiene dobrogene în perioada interbelică a fost reprezentată de activitatea portuară dar, mai ales, de intensitatea legăturilor interumane din jurul portului. Fie că era vorba de viața de zi cu zi a docherilor din portul Constanța, fie a celor din portul Sulina sau din porturile Tulcea, Cernavoda, Cavarna sau Balcic, astfel de legături au creat o lume aparte, greu de înțeles pentru cei care priveau de afară, iar aceștia formau o categorie socio-profesională care se distingea nu numai prin activitatea zilnică, ci și printr-o anumită mândrie, datorată faptului că nu oricine putea să „lucreze în poștă”¹.

În cadrul alegerilor pentru Comisiunea muncii din port, candidații erau obligați să îndeplinească anumite condiții: să fie cetățeni români cu plenitudinea drepturilor civile, să știe să scrie și să citească, să aibă vârsta de cel puțin 35 de ani, să aibă o vechime în port de minimum 5 ani, să nu fi suferit vreo condamnare pentru crimă, abuz de încredere, delapidare din bani publici, excrocherie, fals, furt, tănuire, luare de mită, falsificare de bani sau sigilii, sustrageri de sub sechestru sau contrabandă și să nu fi suferit condamnări pentru vreunul din litigiile muncitorești².

Neajunsurile suferite de docheri și de familiile lor în anii de după sfârșitul Primului Război Mondial au dus la apariția multor conflicte de muncă dintre aceștia și conducerea porturilor.

La 20 ianuarie 1921, s-a declanșat un conflict de muncă între sindicatele docherilor din portul Constanța și Căpitănia portului. Sindicaliștii doreau îmbunătățirea condițiilor de muncă, micșorarea numărului de ore de muncă, de la douăsprezece ore la nouă ore pe zi

* Muzeul Marinei Române Constanța; e-mail: irasnov@yahoo.com.

¹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța (în continuare D.J.A.N.C.), fond Căpitănia Portului Constanța, dos. 32/1936. f. 21.

² *Loc. cit.*, f. 21. Aceste condiții făceau parte din art. 30 al Regulamentului de alegeri pentru Comisiunea muncii din port și a fost votat de către toți muncitorii portuari în această formă tocmai pentru a fi conduși de către cei mai merituoși dintre ei. De altfel, și șefii de echipă sau de poștă erau aleși dintre cei cărora hamalii le recunoșteau autoritatea și care aveau girul acestora în a negocia cu conducerea porturilor sau cu reprezentanții patronatului.

(uneori erau obligați să muncească șaisprezece ore și pe timpul sărbătorilor legale), precum și mărirea salariilor până la un nivel care să permită acoperirea nevoilor zilnice ale lucrătorilor și familiilor lor. Gradul de dificultate a muncii depindea de specificul acesteia. Cele mai grele condiții de muncă le aveau muncitorii ružari, care lucrau la încărcatul și descărcatul cerealelor. Pentru a umple toate golurile compartimentelor navei cu cereale, aceștia stăteau, de multe ori, în genunchi sau culcați, învăluiți într-un permanent nor de praf. Într-un raport întocmit de către Inspectoratul Muncii Constanța se arată: „... privind de pe coverta vasului, înăuntru în hambare, cu greu se pot distinge siluetele muncitorilor învăluiți în praf”³. Mai mult, membrii sindicatului au depus o moțiune prin care își exprimau nemulțumirea pentru faptul că, într-un articol apărut în ziarul „Dobrogea jună”, condus de Const. C. Sarry, căpitanul portului Constanța i-ar fi făcut „hoți și leneși”⁴. Conflictul a continuat pe toată durata anului, deși rapoartele conducerii portului și ale poliției demonstau faptul că sindicatele aveau strânse legături cu mișcarea socialistă prin unii dintre liderii acestora, care erau bănuți că fac parte din celulele socialiste existente în Constanța.

Nu existau conflicte numai între muncitorii sindicaliști și Căpitania porturilor. Aproape zilnic erau înregistrate note, rapoarte și procese-verbale despre bătăile care aveau loc între docherii membri de sindicat și cei nesindicaliști. Scopul final al acestor altercații era împărțirea sferei de influență în port, știut fiind faptul că un grup puternic primea mai multe comenzi de încărcare-descărcare și, implicit, mai mulți bani⁵.

Aceeași cauză stătea și la baza conflictelor dintre diferite sindicate din port la care erau afiliați muncitorii specializați. Într-o Notă emisă la data de 15 aprilie 1923 de Căpitania portului Constanța către Chestura Poliției Constanța și biroul local al Siguranței Statului, se arată: „Mâine dimineață, 16 aprilie a.c., muncitorii din sindicatul Dezrobirea vor face grevă în port având intenții să bată pe cei de la

³ Loc. cit., fond Inspectoratul Muncii Constanța, dos. 9/1936, f. 160 și urm. Cu toate că sindicaliștii au atras atenția autorităților asupra condițiilor deosebit de grele de muncă, acestea nu au luat nici un fel de măsură și datorită lipsei legislației în domeniu.

⁴ Loc. cit., dos. 3/1921-1923, f. 8.

⁵ Loc. cit., f. 23. Asemenea altercații au avut loc nu numai între grupuri, ci și între indivizi. Câte un hamal sindicalist, de obicei sub influența alcoolului, se lua la hartă cu câte un nesindicalist sub acuzația că acesta din urmă muncește la negru, nu plătește cotizații către sindicat și impozit către stat și, astfel, „ia pâinea de la gura copiilor săi”. Vezi Loc. cit., dos. 52/1937, f. 43.

*Ardealul*⁶.

În aceste condiții, autoritățile au luat măsuri drastice pentru menținerea ordinii. Prin Adresa nr. 540/14 aprilie 1921, Comandamentul Militar al Atelierelor și Depozitelor C.F.R. Constanța ordona ca personalul C.F.R. să rămână militarizat până la noi dispoziții, astfel că acesta era supus legilor și regulamentelor militare atât în ceea ce privește disciplina, cât și în privința prezenței la serviciu. S-a dorit ca personalul C.F.R. să nu participe la greve sau alte forme de protest alături de docheri și să asigure libera circulație pe căile ferate⁷.

Astfel de conflicte erau raportate, în primii ani de după sfârșitul Primului Război Mondial, în mai toate porturile dobrogene. Într-un raport al Comisiei Europene a Dunării din anul 1921, se făcea referire la greva organizată de docherii din portul Sulina, nemulțumiți de salariile mici și de faptul că erau plătiți cu mult mai puțin decât muncitorii străini care desfășurau aceeași muncă. Acțiunile de protest ale acestora nu s-au limitat numai la greve, ci au continuat cu trimiterea de memorii către prefect și ministrul Transporturilor⁸.

⁶ *Loc. cit.*, dos. 3/1921-1923, f. 102. În anul 1928, sindicatele „Muncitorii manuali”, „Principele Mihai” și „Ardealul” au încercat să-și împartă locurile de muncă după casele exportatoare și agențiile de vapoare, dar nici această soluție nu a dat rezultatele scontate, situație în care concurența și conflictele au continuat. În portul Constanța, acționau mai multe sindicate, organizate în funcție de tipul activității prestate de membrii săi sau, uneori, de partidul sub protecția căruia se aflau. Cele mai importante sindicate erau: „Marea”, „Dreptatea”, „Dezrobirea”, „Sindicatul muncitorilor manuali din port”, „Unirea”, „Principesa Elena”, „Regele Ferdinand”, „Mihai Eminescu” - format în anul 1927 și dirijat de organizația județeană a Partidului Național Țărănesc -, „Principele Mihai” și „Ardealul”. Vezi Valentin Ciorbea, *Portul Constanța de la antichitate la mileniul III*, Constanța, Editura Europolis, f. a., p. 169-170.

⁷ *Loc. cit.*, f. 42. Personalul C.F.R. a rămas în regim militarizat în prima parte a perioadei interbelice datorită caracterului strategic al activității sale. Chiar și după ridicarea acestui regim militarizat, Marele Stat Major a hotărât reintroducerea acestuia în momentul în care situația o impunea.

⁸ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Tulcea (în continuare D.J.A.N.T.), fond Prefectura Tulcea, dos. 6/1921, f. 110. Conflictele de muncă dintre docherii din porturile dunărene și autorități au continuat în toată perioada interbelică. Motivul principal a fost folosirea muncitorilor portuari străini, mai bine plătiți, în dauna celor români. Un rol important în acest sens l-a avut și Comisia Europeană a Dunării, interesată în păstrarea monopolului asupra activităților din porturile dunărene. Într-o situație asemănătoare se găseau și scafandrii de port români, care erau înlocuiți cu scafandri străini, deși aceștia percepeau tarife cu mult mai mari, în condițiile în care lucrările realizate de români erau de aceeași calitate. La Brăila, un scafandru pe nume Iorgakake a făcut avere scufundându-se de patru-cinci ori pe an, iar, la Constanța și Sulina, firmele care aveau nevoie de scafandri

Pentru a-i împăca pe muncitorii români nemulțumiți de concurența neloială a străinilor, prin Procesul-verbal nr. 2667/30 aprilie 1936, s-a hotărât că în bazinele de petrol trebuie să intre și să opereze numai români, cetățeni români, din motive de siguranță, dar și pentru a da marinarilor șomeri posibilitatea să-și câștige pâinea de zi cu zi cât timp nu-și găseau locuri de imbarcare. Prin acest act, Căpităniile porturilor și angajatorii erau somați ca, în aceste zone de activitate, să fie angajați numai marinari barcații autorizați ajutați, la nevoie, tot de marinari români. Ceilalți barcații urmau să lucreze în celelalte bazine ale portului la legat și dezlegat, lucru destul de rentabil, care le permitea subzistența zilnică fără probleme. Prin această măsură „se ușurează și situația marinarilor șomeri al căror număr în acest port a crescut mult, prin mutarea de la alte Căpităni”⁹. Sumele încasate de barcații proprietari care își desfășurau activitatea în bazinul de petrol erau de 570-670 de lei pe săptămână, în timp ce ajutoarele acestora câștigau 400-500 de lei. Sumele erau mult mai mici față de cei aproximativ 2 450 de lei câștigați săptămânal de barcații și marinarii din restul portului și relativ sigure chiar în condițiile în care, în perioada interbelică, România era unul dintre cei mai importanți exportatori de produse petroliere din Europa¹⁰.

În ciuda tuturor acestor măsuri luate de către autorități, docherii din porturile dobrogene au continuat să ceară îmbunătățirea condițiilor de muncă și salarii mai mari, fie prin acțiuni de protest radicale, fie prin memorii și petiții.

Într-un memoriu trimis Comandantului portului Constanța în anul 1938¹¹, docherii flotanți¹² se arătau nemulțumiți de șicanele la care

ii aduceau de la Constantinopol și Odessa. Vezi Nicolae Ionescu-Johnson, *Însemnările unui marinar*, vol. I, București, Editura de Stat pentru Literatură, 1956, p. 421 și D.J.A.N.T., fond Căpitănia Portului Sulina, dos. 4/1926. f. 8 și urm.

⁹ D.J.A.N.C., fond Căpitănia Portului Constanța, dos. 30/1936, f. 1. Scăderea traficului comercial prin porturile dunărene datorită crizei economice a dus la concedierea a sute de docheri. Aceștia au încercat să-și găsească de lucru în portul Constanța, dar au sfârșit prin a îngroșa numărul șomerilor sau al celor care lucrau un număr foarte mic de ore pe lună în schimbul unui salariu de mizerie.

¹⁰ *Loc. cit.*, f. 35. Fluctuațiile politice de pe scena politică românească, criza economică din perioada 1929-1933, precum și desfășurarea imprevizibilă a evenimentelor internaționale au fost tot atâtea motive de nesiguranță a locurilor de muncă.

¹¹ *Loc. cit.*, dos. 3/1938, f. 128. Textul acestui memoriu era următorul: „Domnule Comandor, majoritatea muncitorilor flotanți din portul Constanța cu deosebit respect și cu lacrimi în ochi aducem la cunoștința Dvs. următoarele: până mai acum 2-3 luni de zile în urmă, noi muncitorii flotanți din port, de bine de rău, ne puteam câștiga pâinea noastră și a familiilor noastre deoarece eram preferați la muncă atunci când se

erau supuși de către reprezentanții Biroului Muncii din port, care solicitau diferite favoruri în bani sau obiecte pentru a le asigura un loc de muncă. Mai mult, această stare de lucruri s-a perpetuat până în anul 1931, când a fost aprobată noua legislație în acest domeniu.

Într-un raport întocmit de către inspectorii Inspectoratului Muncii Constanța în anul 1926, erau scoase la lumină neregulile săvârșite de șefii de echipă care câștigau și câteva sute de mii de lei pe an: „... șefii (vătafii) realizează câștiguri de pe urma muncitorilor adevărați. Ei sunt singurii în drept de a asigura munca de la agenții de vapoare sau case de expedițiuni fiind răspunzători de efectuarea ei la timp și în bune condițiuni - tot ei fac plata oamenilor. Plătesc muncitorilor mai vechi mai mult, celor noi mai puțin care acceptă pentru a fi primiți la muncă. Delegații își fac afacerile și strâng averi”¹³.

Într-un alt memoriu, un grup de muncitori flotanți din portul Constanța îi aduceau la cunoștință comandantului portului faptul că unul dintre agenții societății „Intercontinental” le-a plătit suma de 60 de lei/zi pentru munca prestată, mult sub valoarea înțelegerii, deși activitatea a fost deosebit de periculoasă. Cu toate că suma era mult prea mică, au acceptat plata, sub amenințarea că banii urmau să fie vărsați în conturile Căpităniei¹⁴.

simțea nevoia de brațe, ținându-se seama că trebuie să trăim și noi ca ceilalți. Astăzi, în port nu mai putem apuca muncă ca altădată, când împărțirea și repartizarea se făcea la sindicatul muncitorilor Docheri manuali sub directa supraveghere a D-lui Președinte I. Negulescu, fost șef al Biuroului Muncii. Astăzi, foarte rar se întâmplă să lucrăm în câte o zi și asta cu mari riscuri. Această stare de lucruri se datorește D-lui I. Grigore Dobre, actualul secretar al Biuroului Muncii. D-l Secretar I.G. Dobre se pretează la fel de fel de fapte ce nu cadrează cu situația lui, fără nici o teamă și rușine de nimeni. Nu voiește să ne pună la muncă decât dacă acceptăm propunerile ce ni se fac de către el. Ne cere să-i aducem din port acasă găini, cafea, zahăr și multe alte lucruri pe care, pentru a intra în posesia lor, trebuie să le furăm după diferite vapoare”.

¹² Muncitorii sezonieri sau „flotanți” lucrau pe perioade de timp diferite de la an la an. Majoritatea acestora provenea din satele Dobrogei, dar și din alte județe. Numărul lor a variat în funcție de cererea de forță de muncă, acesta fiind în vizibilă creștere în momentele de trafic intens și în campaniile de construcții.

¹³ Loc. cit., dos. 7/1923, f. 261.

¹⁴ Loc. cit., dos. 32/1936, f. 30-31. „Domnule Comandor, Subsemnați muncitori flotanți cu respect venim a vă ruga, a ne asculta plângerea. În ziua de luni, 23 aprilie a.c., am fost angajați, de negustorul care exportă cai, ca să îi plimbăm de dimineața până la 6 jumătate seara, fără a avea repaus în timpul orei 12. Munca fiind foarte periculoasă, caii fiind foarte sburdalnici. Muncă la care mulți dintre noi muncitorii am fost loviți de copitele cailor, la care muncă s-a întâmplat și un accident. După terminarea muncii când trebuia să ne facă plata, Domnul Agent al Societății Intercontinental voia să ne dea numai 60 lei pe timpul muncit. ... Și atunci, agentul societății ne-a amenințat că dacă nu primim banii pe care Dvs. i-ați ordonat să primim, îi va vărsa Căpităniei. Noi, fiind flămânzi, am primit cât ni s-a dat ne mai putând de foame.”

Astfel de conflicte s-au înregistrat între docherii sindicaliști și patronii sau reprezentanții ai unor agenții, precum Lazăr Bercovici, Sterie Dalla, Casa Courcoulas-Critios și firma Geiger, pentru plata unor suplimente de încărcare și a unor suplimente de muncă pe vremea rea¹⁵.

Plata derizorie pe care o primeau, precum și condițiile de muncă deosebit de dificile au facilitat producerea unor accidente de muncă destul de grave, care au dus la rănirea docherilor și la deteriorarea mărfii transbordate. În procesul-verbal nr. 2 345 din 23 mai 1938, agentul general al Serviciului Maritim Român, Mihai Filipescu, îi aducea la cunoștință căpitanului portului Constanța faptul că, în ziua de 22 mai 1938, din neatenție, au căzut în mare, în timpul descărcării, patru bale de tutun aduse de la Constantinopol de nava „Regele Carol I” pentru firma „Schencker&Co”¹⁶. Din cercetările efectuate și din declarațiile muncitorilor care au participat la descărcarea mărfii, a rezultat că pupa navei s-a depărtat de cheu cu patru metri, iar unele comenzi nu au fost executate corect¹⁷.

Starea de nesiguranță din porturi a avut drept efect altercații între docheri sau transportatori care, de cele mai multe ori, s-au soldat cu loviri și răniri. În urma cercetărilor întreprinse de către ofițerii portuari ai Căpitaniei portului Constanța, s-a constatat, prin procesul-verbal nr. 5 812 din 1 decembrie 1938, că, în timp ce lucrau la descărcarea vaporului „Elixiria”, între muncitorii Ion Manea și Gheorghe Badiu s-a iscat un conflict, în urma căruia între cei doi a avut loc o altercație violentă. Ajutat și de fratele său, Gheorghe Badiu l-a lovit peste gură pe Ion Manea, provocându-i răni care au necesitat o intervenție medicală superficială¹⁸.

În procesul-verbal nr. 6 081 din 14 decembrie 1938, căruțașul Ilie Zagoriță a declarat că, în timp ce aștepta să îi vină rândul la încărcare,

¹⁵ *Loc. cit.*, f. 100. Numele acestor agenți sau a societăților de transport au apărut și în alte cazuri de nerespectare a înțelegerilor contractuale sau de efectuare a plăților sub valoarea muncii prestate.

¹⁶ *Loc. cit.*, dos. 7/1938, f. 103.

¹⁷ *Loc. cit.*, f. 103. Alte accidente au avut, însă, urmări tragice. În urma manevrării defectuoase a instalațiilor portuare sau a nerespectării normelor de lucru, mulți docheri au căzut în mare și și-au pierdut viața. Deși accidentele de acest fel nu erau foarte dese, ele reprezentau un real pericol pentru muncitori.

¹⁸ *Loc. cit.*, f. 236. Una dintre cele mai mari probleme pe care le întâmpinau autoritățile porturilor maritime și fluviale dobrogene era legată de actele de agresiune verbală și fizică dintre muncitorii portuari. Fie că aveau la bază conflictele de interese dintre echipe, fie că se întâmplau pe fondul consumului de alcool, acestea nu au putut fi ținute sub control. Mai mult, de cele mai multe ori, era necesară intervenția poliției pentru a calma spiritele.

un alt căruțaș, Gheorghe Niculescu, i-a strigat să dea cail înapoi și să-i facă loc. Deoarece nu a putut să întoacă din cauza unei camionete încărcate pe care o avea în spate, a trebuit să suporte loviturile pe care le-a primit peste față din partea lui Gheorghe Niculescu, care l-au umplut de sânge¹⁹.

O categorie aparte de lucrători portuari era reprezentată de hamali. Aceștia, în majoritate țigani, asigurau transportul bagajelor călătorilor de la mașini la navele de pasageri sau invers, contra unei sume de bani stabilită de normele de organizare a activităților portuare. Însă, fie că era vorba de portul Constanța, fie de porturile Tulcea sau Sulina, activitatea acestora lăsa de dorit.

În Adresa nr. 2 497/1938, semnată de comandorul Constantinescu, directorul Serviciului Maritim Român, se arăta că a crescut numărul reclamațiilor de la călătorii care se îmbarcau pe vapoarele S.M.R. cu privire la purtarea hamalilor din portul Constanța. Prestația acestora era necivilizată, organizarea activităților de curierat lăsa de dorit, iar tarifele nu erau aduse la cunoștința publicului, hamalii speculând munca pe care o prestau, în mod ilegal. Toate aceste neajunsuri aveau loc în condițiile în care majoritatea călătorilor care foloseau navele de pasageri ale Serviciului Maritim Român erau străini²⁰.

În telegrama nr. 7 073 din 25 mai 1938, trimisă de Serviciul Maritim Român către Căpitania portului Constanța, se raporta faptul că, în seara zilei de 23 mai, Elena Patriarhiades s-a îmbarcat pe pasagerul „Regele Carol I”, plătind suma de 140 de lei pentru transportul la cabină a bagajelor sale, compuse dintr-un cufăr, un balot și două colete de mână. După instalarea în cabina rezervată, hamalul nr. 52 a obligat-o pe pasageră să plătească un supliment de 100 de lei, în afară de taxa deja achitată. Aceasta a refuzat în mod categoric, iar hamalul, însoțit de un al doilea, a început să vocifereze, deranjându-i în mod vizibil pe ceilalți călători. În timpul acestui incident, agentul Căpitaniei portului Constanța nu a fost prezent în zona de îmbarcare a călătorilor, fapt care a permis amplificarea conflictului. În final, conducerea Serviciului Maritim Român cerea luarea unor măsuri radicale pentru dispariția unor asemenea practici, precum și

¹⁹ *Loc. cit.*, f. 207.

²⁰ *Loc. cit.*, f. 34. Statisticile întocmite de către Căpitania portului Constanța, Serviciul Maritim Român și Direcția Porturilor Maritime stabileau clar faptul că principalii beneficiari ai rutelor de transport pasageri erau cetățeni străini. De aici, și necesitatea ca serviciile oferite de autoritățile române în domeniu să fie cel puțin egale cu cele oferite de serviciile europene similare. Însă, acest lucru nu a putut fi posibil în ciuda eforturilor depuse de către autoritățile portuare din România.

concedierea hamalului²¹.

Însă, hamalii nu aveau un comportament necivilizat numai față de pasageri, ci și față de autoritățile portului. La intrarea în schimb, un ofițer principal de port avea obligația să inspecteze ținuta hamalilor. Într-o asemenea situație, ofițerul Nicolae Lazaru i-a făcut observații lui Amet Ismail, hamal la danele Serviciului Maritim Român, că îi lipsesc nasturi de la veston, uniforma era murdară, iar șapca era purtată neregulamentar. Aflat sub influența alcoolului, Amet Ismail l-a bruscat verbal pe ofițerul de port, amenințându-l în același timp. Doar intervenția unui soldat grănicer care asigura paza portului a pus capăt unui incident care putea genera victime²².

În procesul-verbal nr. 3 723 din 16 iulie 1938, întocmit de ofițerul de port Anghel Radulian, se arătau următoarele fapte: *„În seara zilei de 16 iulie 1938, la orele 19, muncitorii bagajieri Cheir Tair, Asan Ismail, Saban Chirez și Asan Ali au venit la muncă în stare de beție, provocând scandal în holul de jos al Gării Maritime și insultând pe conducătorul de muncă Mustan Ali”*²³.

Astfel de incidente aveau loc aproape săptămânal, motiv pentru care Căpitănia portului Constanța a trimis un memoriu către Comisiunea Muncii prin care Agenția Serviciului Maritim Român Constanța propunea *„alegerea de muncitori români, cu bună ținută și îmbrăcați în uniformă. Se vede din conduita muncitorilor angajați lipsa de control și autoritate a conducătorilor lor”*²⁴.

Una dintre cele mai grave probleme cu care se confruntau Căpităniile porturilor din provincia trans-danubiană era legată de furturile care aveau loc în fiecare zi. Acestea deveniseră atât de frecvente, încât făceau parte din viața cotidiană a muncitorilor portuari și a familiilor lor, iar autoritățile se vedeau în imposibilitatea de a găsi soluții pentru rezolvarea acestei probleme.

²¹ *Loc. cit.*, f. 121.

²² *Loc. cit.*, f. 135. Cazul a fost trimis spre rezolvare Serviciului Maritim Român și Căpităniei portului Constanța, dar și Prefecturii de Poliție. În raport se arăta că: *„.... muncitorul Amet Ismail este un element rău și foarte agresiv. Nu i se poate face nici o observație, cât de mică, căci devine imediat răutăcios, obraznic și amenințător. Tot astfel se poartă și cu pasagerii”*. O asemenea caracterizare era făcută majorității hamalilor din port angajați, în majoritate, din rândul locuitorilor țigani ai cartierului Anadalchioi.

²³ *Loc. cit.*, f. 165. Asemenea cazuri aveau loc săptămânal. Conducerea Căpităniei portului Constanța și cea a Serviciului Maritim Român au încercat să rezolve problema prin numirea ca șefi de echipă (conducător de muncă) a unor hamali țigani, care i-ar fi putut controla mai ușor pe recalitrânți, însă nici această măsură nu a adus rezultate așteptate.

²⁴ *Loc. cit.*, f. 42.

În anii de după Primul Război Mondial, când alimentele pentru populația provinciei dintre Dunăre și Mare erau aduse prin Administrația Americană pentru Ajutorare (A.R.A.), reprezentanții acesteia, ofițeri activi în armata americană, erau uluiți de amploarea fenomenului, dar și de faptul că acesta avea la bază sărăcia și lipsa de alimente cu care se confruntau lucrătorii portuari și familiile lor²⁵.

Din porturile dobrogene se fura orice. În portul Constanța, se sustrăgea fier vechi, alimente și îmbrăcăminte, din porturile Balcic și Cavarna cele mai multe furturi erau raportate la lemne de foc, cărbuni și cereale, din porturile Silistra, Turtucaia și Ostrov se furau cereale și chiar animale, iar în porturile Tulcea și Sulina autoritățile raportau furturi de alimente, cereale și diverse alte mărfuri²⁶.

Această stare de fapt a fost consemnată în toată perioada interbelică, iar Căpităniile porturilor și poliția nu au găsit soluții pentru a pune capăt acestui flagel. Într-o telegramă din 12 ianuarie 1938, trimisă de Direcțiunea Porturilor Maritime către Căpitănia portului Constanța, se arăta că în preajma vagoanelor din care se descărca fier vechi se găseau un număr extrem de mare de oameni intrați în port numai cu scopul de a fura, cu toate că jandarmi și agenți de poliție asigurau paza acestora. Furturile de felul acestora se practicau pe o scară atât de largă, încât interesele portului erau grav prejudiciate. De aceea, Direcțiunea Porturilor Maritime solicita ca cei care erau găsiți în port fără nici o justificare valabilă să fie evacuați, iar, pe viitor, să li se interzică accesul în incinta portului și să li se întocmească dosar penal²⁷.

Inventivitatea hoților era fără limite. Aceștia furau cantități mici, de 5-10 kg, dar făceau mai multe drumuri pe zi. Fiind organizați în grupuri numeroase, într-un an, rezultau sustrageri de mai multe vagoane de cereale, fier vechi sau cherestea. Paznicii erau păcăliți

²⁵ I. Ciupercă, *România în fața recunoașterii unității naționale. Repere*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 1996, p. 165. Într-un raport asupra activității portului Constanța, întocmit de E. W. Soucy din Corpul agențiilor comerciale, către colonelul W.N. Haskell, șeful misiunii A.R.A. în România, se arăta că „lipsa alimentelor era așa de evidentă, încât confiscarea făinii furate ar fi fost o operațiune anevoioasă și crudă”.

²⁶ Octav O. Șeitan, *Dobrogea. Date statistice (1928-1931)*, Constanța, Tipografia Lucrătorii Asociați, f.a., p. 22-42.

²⁷ D.J.A.N.C., fond Căpitănia portului Constanța, dos. 52/1937, f. 33. Presa vremii, în principal cele mai importante ziare dobrogene, „Dobrogea jună”, „Farul”, „Dacia”, „Marea Neagră”, „Marea Noastră”, „Gazeta Tulcei” și „Oglinda Tulcei” prezentau, săptămânal, cazuri de furturi din porturi. Acest fenomen era considerat atât de important, încât aceste cotidiane aveau reporteri specializați care asigurau materialele pentru publicare.

foarte ușor, hoții furând, spre exemplu, cheresteaua în bucăți mici pentru foc sau sub formă de surcele²⁸.

Produsul cel mai căutat era fierul vechi, care aducea venituri frumoase în buzunarele hoților. În Raportul nr. 1 din 3 ianuarie 1938, semnat de comandorul Ștefan Popescu, căpitanul portului Constanța, către Parchetul Militar Constanța, era prezentat individul Panait Tudor care, în ziua de 2 ianuarie 1938, profitând de neatenția paznicilor, a încercat să sustragă 50 kg de plumb, care a fost tăiat în bucăți mici, pentru a fi scos mai ușor. Agenții de poliție au dejucat această tentativă și au predat plumbul confiscat Direcțiunii Porturilor Maritime²⁹. În alte dosare au fost inculpați Ștefan Ungureanu, care a furat 10 kg de zinc și muncitorii portuari Cercel Tudor și Chirilă Cobaleov, care au încercat să sustragă 18 kg de fontă, pe care intenționau să o vândă unui depozit, despre care poliția avea date că achiziționează fier vechi furat din port.

Însă, nu totdeauna hoții aveau sorți de izbândă. Uneori se întâmplau accidente care duceau la decesul acestora. La 12 martie 1938, în timp ce încercau să fure piese de pe epava vaporului „Yekta 2”, aflat în rada portului Constanța, Nicolae Ionescu și Petre Răiculescu au căzut în mare și s-au înecat³⁰.

Nu numai docherii sau căruțașii furau din porturile dobrogene. Din informațiile transmise de către Chestura de Poliție Constanța către Căpitania portului rezulta că navele străine erau invadate de țigani lustragii, precum și de femei de moravuri ușoare. Din rapoartele agenților de poliție s-a tras concluzia că aceștia, împreună cu familiile lor, făceau chiar mici negustorii, vânzând diverse alimente sau alte obiecte, având autorizații eliberate de Birourile vamale. Mai mult, acești țigani frecventau, aproape zilnic, casa de schimb „Nicu & Pencof”, situată în centrul orașului. Astfel, la adăpostul acestor autorizații de comerț, țiganii lustragii se ocupau, de fapt, cu contrabanda cu valută³¹.

²⁸ *Loc. cit.*, f. 40 și urm.

²⁹ *Loc. cit.*, f. 13.

³⁰ *Loc. cit.*, f. 78.

³¹ *Loc. cit.*, dos. 4/1923-1934, f. 148. Contrabanda cu valută, alimente sau îmbrăcăminte a constituit una din îndeletnicirile de bază ale lumii interlope din porturile Dobrogei. Fie că era vorba de contrabandiști români, fie de contrabandiști străini, acest flagel nu a putut fi stopat de autorități în ciuda măsurilor drastice pe care le-au luat. Dacă o anumită marfă era de negăsit pe piața liberă, aceasta putea fi cumpărată de la contrabandiști, e drept, la prețurile de rigoare. Rapoartele detașamentelor de poliție, legiunilor de jandarmi și ale Căpitaniiilor porturilor prezentau zilnic acte de contrabandă descoperite, care apăreau și în ziarele dobrogene. Cu toate acestea, nici instaurarea regimului de

Nici unii cetățeni străini care debarcau în porturile maritime sau fluviale românești nu erau străini de această îndeletnicire. În general, ei aduceau mărfuri de lux, care se procurau foarte greu pe piața liberă și pe care le vindeau la prețuri foarte mari³².

În perioada interbelică, în provincia dintre Dunăre și Mare, viața cotidiană a locuitorilor a fost puternic influențată de dezvoltarea comerțului, industriei, sectorului bancar și activităților portuare, care au asigurat acestei regiuni un climat de dezvoltare și prosperitate. Cu toate neajunsurile, existente, de altfel, la nivelul întregii țări, avântul economic reliefat și de statisticile vremii nu a putut fi stăvilit, lucru care s-a resimțit în îmbunătățirea condițiilor de trai ale populației din cele patru județe trans-danubiene.

DAILY ACTIVITIES IN DOBROUDGEA'S HARBORS IN THE INTERWAR PERIOD

Abstract

An important activity from Dobroudgea in interwar period has been linked to trade in harbors. Were transported various goods through the harbors Constanta, Tulcea, Sulina, Cavanaugh and Balchic which were loaded or unloaded by port workers.

Therefore, the relations between workers and authorities were not always the best because their interests were different.

Keywords: Constanta Harbour, Black Sea, Dobroudja, port workers, inter-war period.

autoritate impus de regele Carol al II-lea nu a rezolvat această problemă, cum nu a fost rezolvată sub nici un regim politic ulterior. Contrabandiștii erau atât de bine organizați, încât poliția reușea foarte rar să anihileze vreun grup.

³² *Loc. cit.*, fond Prefectura Constanța, dos. 19/1938, f. 20. Unul dintre cele mai mediatizate cazuri a fost cel al marinarilor Ole Nikelsen și Andreas Ikas de pe nava „Inger Johann”, sub pavilion norvegian, care au fost prinși cu o cantitate mare de mătase, scoasă din port prin contrabandă, pe care doreau să o vândă în Piața Independenței.

Nicoleta GRIGORE*

Constantin CHERAMIDOGLU**

MIȘCAREA FEMINISTĂ ÎN CONSTANȚA INTERBELICĂ

Despre forme organizate ale acțiunii pentru promovarea femeilor în viața socială, politică și culturală a orașului Constanța, se poate vorbi începând cu anul 1919. Încadrată mișcării desfășurate la nivel național, activitatea depusă de asociațiile feministe de aici a contribuit la creșterea rolului femeilor în viața socială și politică a României, precum și la ridicarea nivelului cultural și de pregătire profesională a acestora.

Promotoarele ideilor de emancipare a femeilor au fost și la noi, ca și în alte mari orașe, membrele corpului didactic, persoane implicate profesional în viața comunităților și formatoare atât de generații de viitoare cetățene ale societății, cât și de opinii și curente politice, morale etc. Sub influența societății similare ce își desfășura activitatea la Iași, la 23 octombrie 1919, lua ființă filiala din Constanța a *Asociației pentru emanciparea politică și civilă a femeilor române*. Ședința de constituire a fost prezidată de delegata centralei de la Iași, Ortansa Brăneanu-Satmary. Despre activitatea acestei asociații aflăm dintr-o scrisoare a doamnei Meisner, președinta de la Iași, care lauda activitatea depusă, dar, în același timp, critica lipsa relațiilor cu centrala de la Iași a organizației: „Doamnele mele, Primind adresa dvs. din 10 aprilie a.c. precum și delegația de doamne anume venită astăzi din Constanța, cu actele necesare, prin care se dovedește că dvs. ați avut o activitate culturală apreciabilă între anii 1919-1922 și anume: Ați înființat o școală de adulte la care ați predat cursuri gratuit. Ați vizitat femei necăjite de prin cartiere marginase, îndemnându-le să se cunune, să-și legitimizeze copii, să ducă o viață morală, etc. Ați ținut numeroase conferințe cu scopuri educative, interesante pentru femei. Ați înființat un cerc de lectură la o școală primară, strângând femei doritoare de a se instrui și cetindu-le bucăți folositoare. Ați luat contact cu cercurile conducătoare, care au ales dintre dvs.

* Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța; e-mail: nicoletagrignore2004@yahoo.com.

** Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța; e-mail: ccheramidoglu@yahoo.com.

pe prima consilieră comunală din oraș, etc. Cercetând apoi dosarul ce mi-ați prezentat, constat cu plăcere că s-au păstrat unele adrese emise de comitetul central din Iași. M-ați asigurat încă, verbal și în scris, că acele adrese au fost cetite în comitetul dvs. și că s-au executat în limitele posibilităților, invitațiile ce vă făceam pentru atingerea scopului asociației. Am luat apoi cunoștință din convorbirile avute, că această activitate a lăncezit de la 1922 încoace, din diferite motive și am luat act de regretul ce aveți de a nu ne fi răspuns la nici o adresă și de a nu fi întreținut nici o legătură cu comitetul central din Iași. Dacă am luat cunoștință cu cea mai mare plăcere de activitatea dvs. culturală atât de laudabilă - în interesul femeilor, activitate desfășurată de comitetul în majoritate format din membre ale corpului didactic, îmi exprim însă adâncă părere de rău pentru scăparea din vedere - atât de regretabilă - a biroului dvs., care n-a găsit cu cale să înainteze măcar odată în an un raport cât de succint, o dare de seamă cât de sumară, sau un răspuns măcar la una din numeroasele adrese, pe care, cu o răbdare persistentă vi le trimiteam, cu convingerea că dacă comitetul și societatea nu mai există, cel puțin primește și citește cineva acele adrese. Noi considerăm că și prin acest mijloc se răspândește ideea feministă, chiar dacă numai o singură persoană a luat cunoștință de această idee și ne repetăm la fiecare ocazie zicătoarea: Picătura mică găurește piatra. Cine știe? Îmi ziceam, poate acea cititoare mai convinge pe altele. Iată de ce, în toată sinceritatea, fără nici un gând de a atinge pe cineva, m-am crezut îndreptățită, aflând de o nouă inițiativă, să scriu la 31 martie a.c. că organizația din Constanța era inexistentă pentru centrala din Iași. Apreciez în mod deosebit dorința ce exprimați de a continua activitatea culturală începută la 1919, activitate atât de necesară pentru ridicarea nivelului cultural al femeii și pregătirea ei pentru emanciparea civilă și politică. Găsesc foarte laudabilă această idee și nimeni nu vă poate împiedica de la o inițiativă din care femeile vor trage cele mai mari foloase. Doriți de asemenea, ca societatea dvs. să-și continue activitatea ca filială a comitetului Central din Iași al <<Asociației pentru emanciparea civilă și politică a femeilor române>>, conform procesului verbal din 23 octombrie 1919, prin care hotărâți înființarea unui centru de activitate feministă pendent de Asociația mai sus menționată. Voi supune comitetului dorința dvs. de a continua activitatea în condițiunile de mai sus și îmi exprim via dorință și speranță ca în cel mai apropiat viitor, cele două grupări din orașul Constanța se vor uni și mână în mână vor lucra în armonie și sinceritate pentru prestigiul și demnitatea femeii. În acest scop voi interveni cu toate puterile mele. *Presidentă (ss) Elena C. Meisner*¹.

Această prima formă organizatorică a continuat să ființeze în paralel cu cea nouă, astfel că, în 1933, se putea citi, în ziarul local „Dacia”, următoarea știre: „Ieri la orele 5 d.a. a avut loc în sălile Școlii

¹ „Dacia”, XVII, nr. 70, 17 apr. 1930, p. 1.

primare nr. 1, un ceai oferit de Asociația femeilor române gruparea 1919, în onoarea aviatoarei Smaranda Brăescu. În afară de doamnele din asociațiile feministe, au participat reprezentanții autorităților și numeroși ofițeri de aviație”².

Apariția legii nr. 21 din 1924 ce reglementa înființarea și funcționarea asociațiilor și fundațiilor fără scop lucrativ sau patrimonial³ a constituit un imbold pentru înființarea unor noi asociații, ceea ce a favorizat și apariția celeilalte asociații, despre care se vorbea în scrisoarea amintită mai sus. La 20 februarie 1930, avea loc ședința de constituire, în prezența a 90 de domnișoare și doamne, care, după ce au ascultat expunerea făcută de profesoara Maria Dimitriu-Castano, „cu privire la rostul înființării unei asociații feministe la Constanța”, au semnat procesul verbal și actul constitutiv al asociației; aceasta se dorea a fi, conform aceluși act, „o societate cu caracter educativ, politic, social și cultural, sub denumirea de <<Asociația pentru emanciparea civilă și politică a femeilor române, Cercul Constanța>>”. În urma ședinței de la 1 aprilie 1930, conducerea asociației era încredințată Mariei Dimitriu-Castano, secondată de Louise Irimescu și Silvia Constantinescu. Statutele erau cele ale centralei asociației, de la Iași⁴.

De numele acestei asociații se leagă înființarea Școlii de Gospodărie de la Anadolchioi, care a funcționat între anii 1932-1940. Despre nevoile acestei școli și eforturile făcute pentru asigurarea condițiilor materiale necesare, putem afla din documentele de arhivă, mai precis din procesele verbale ale ședințelor Consiliului Municipal al Constanței. Iată câteva exemple, din anul 1933: „Procesul verbal al ședinței din 21 februarie 1933: Pct. 7: Delegațiunea luând în cercetare cererea Asociației pentru emanciparea civilă și politică a femeilor române din Constanța, înreg. la nr. 856/933, prin care face cunoscut că această asociație a înființat o școală de gospodărie pentru fetele sărace de la oraș și țară, pentru îndrumarea lor spre meserie și muncă cinstită și pregătire de bune gospodine și că această școală întreținându-se numai din mijloacele care le procură această asociație, în prezent neavând mijloace, cere a se acorda un ajutor pentru procurarea de lemne acelei școli. În unanimitatea membrilor prezenți, aprobă a se da un ajutor de 5.000 lei asociației pentru emanciparea civilă și politică a femeilor române din Constanța, cu care să poată procura lemnele necesare școlii de gospodărie, înființată de această asociație, ce funcționează

² Ibidem, XX, nr. 27, 22 mar. 1933, p. 4.

³ „Monitorul Oficial”, nr. 27, 6 feb. 1924.

⁴ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța (în continuare D.J. A.N.C.), fond Tribunalul jud. Constanța, dos. 1182/1930, f. 7, 12, 15.

azi în acest oraș”⁵.

„Procesul verbal al ședinței din 5 decembrie 1933, a delegației permanente: Pct. 12: se aprobă a se pune la dispoziția Asociației pentru emanciparea civilă și politică a femeilor române, saloanele palatului municipal, pentru ceaiul dansant ce se va da în ziua de 20 ianuarie 1934, în beneficiul școlii de gospodine și îndeletniciri casnice din Anadolchioi”⁶.

Pentru captarea interesului societății, asociația a organizat ceaiuri, în localul Cazinoului, conferințe cu invitați din București, așa cum putem vedea din articolele prezente în presa locală. Iată un exemplu:

„Emanciparea politică a femeii

Asociațiunea pentru emanciparea politică a femeilor din localitate, a organizat ieri dimineață o întrunire publică, în sala cinematografului <<Tranulis>>, la care a participat un numeros și select public. Ședința s-a deschis la orele 10 de către d-na Maria Dimitriu-Castano, care salută prezența în sala a d-nelor Elena Meisner, prezidenta generală a Asociației, Valentina dr. Constantinescu, viceprezidentă și Lizica Maior Petrescu, secretara filialei din Galați. [...] Se dă cuvântul d-nei Silvia Constantinescu, care într-o admirabilă cuvântare spune că e o datorie a oricărei femei conștiente, să lupte pentru dobândirea unor drepturi egale datoriei pe care le are în societatea actuală. D-sa crede că lupta pentru emanciparea politică a femeii are mai mulți sorți de izbândă astăzi, când atmosfera vieții publice s-a limpezit prin suirea pe tron a M.S. Regelui Carol al II-lea. Vorbitoarea indică nevoia sfărâmării zidurilor prejudecăților care înconjură femeia, impunându-i o situație inferioară meritelor și capacităților sale. D-na Constanța Cotovu arată ca mișcarea de revendicare a femeii române trebuie considerată nu ca o insurecție ci ca o necesitate a evoluției în căile progresului. D-sa citează cazul țărilor din apus, care interpretând astfel cum se cuvenea problema emancipării femeii, au atins un înalt nivel de civilizațiune la care femeile au adus o prețioasă contribuție...”. A mai vorbit Maria Dimitriu-Castano, care a făcut „o amplă expunere asupra mișcărilor feministe de la noi, comparându-le cu cele din străinătate”⁷.

Faptul că mișcarea feministă la Constanța era dezbinată, era comentat de același ziar, în anul următor, fără accente ironice, cu înțelegere pentru o activitate aflată încă la începuturile ei: „Asociațiile feminine.

S-ar putea altfel? În Constanța sunt două asociații feminine, ambele cu o rodnică și paralelă activitate. Pentru marele public este extrem de simpatică această bifurcare, pentru că îi dă posibilitatea completă de a urmări de aproape acțiunea femeilor constănțene. Să mă lămuresc: este o asociație feminină de

⁵ Loc. cit., fond Primaria Constanța, dos. 47/1933, f. 27.

⁶ Loc. cit., f. 263.

⁷ „Dacia”, XVII, nr. 111, 24 iun. 1930, p. 1.

dată recentă, care antrenează entuziasmul unor doamne perfect intenționate și ale cărei șezători se țin regulat la <<Elpis>>. Fast de lume mare. Subiectele conferințelor de emoționantă profunzime culturală, teze și teme. Contribuții largi, cu surprinzătoare bunăvoință ale talentelor premiate de dincolo de Dunărea atât de lesne de trecut astăzi, vin să lămurească auditoriul, contra taxei de intrare. Și astfel, după modesta dar impunătoarea pagină, acum definitiv întoarsă, pe care au scris-o șezătorile liceului în tradiția Constanței pare că tinde a se așeza această activitate teoretică a unei asociații feminine. Frumos și îmbucurător. Nu dorim altceva și noi, statornici entuziaști pentru manifestări culturale. Mai este o asociație feminină, <<Cercul 1919>>, care ține șezători regulate, dar în școlile din diferite cartiere ale orașului. Acolo se duc membrele cercului, cheamă populația din jur și, părăsind tezele și temele, se adresează ascultătorilor direct, de la suflet la suflet, pentru a-i lămuri asupra rolului femeii în societate, în cămin, pentru a spune femeilor ce sunt, ce trebuie să fie. Subliniem două conferințe constănțene: la <<Elpis>> D-șoara Verbiceanu despre <<Feminismul Selmei Lagerlöf>>, la Școala nr. 7, duminică, doamna Veronica Martinescu: <<Femeia în căminul ei>>. Prima, o subtilă analiză estetic literară, a operei mării scriitoare nordice, filtrată prin profundele cunoștințe ale cunoscutei conferențiere d-ra Z. Verbiceanu. O predică de pe amvonul unei credințe statornice. A doua, o expunere simplă și cu luminoase tablouri din viață. O sinceră mărturisire, un cămin ideal, scos din puzderia lumii în ochii tuturor, un îndemn. Mamele din partea locului, mamele bune de pe Călărași, Șt. Mihăileanu, Independenței, g-ral Berthelot, au ascultat cu respectuoasă atenție și vădită bucurie, o sumă de adevăruri pe care le bănuiau fără să le știe, care trăiau în intuiția lor de femei muncite și pe care, într-un ceas liber de duminică le-au înțeles, pentru că ele erau în suflete. Asociațiile feminine din Constanța lucrează. Sunt de feliicitat. Ne bucură preocuparea înaltă a celei de la <<Elpis>>. Ne impresionează activitatea practică a celei din cartiere, chemată să îndrume femeia casnică spre conducerea efectivă a familiei." Semnat D.a.⁸

Pe lângă cele două asociații amintite, la Constanța, mai acționau alte organizații cu scopuri asemănătoare.

Astfel, la 13 septembrie 1929, luase ființă **Asociația Amicele tinerelor fete**, al cărei scop declarat era „preocuparea pentru ridicarea nivelului moral în mod general și privind în mod deosebit pe tinerele fete, preocupare având la bază principiile religiei creștine”. Asociația urmărea „a da sprijinul și ajutor oricărei tinere fete izolată în viață, rău sfătuită ori lipsită de orientare.” La conducerea asociației fuseseră alese Ethel Pantazzi, secondată de Maria Bărbuneanu și Georgette Asquitidi de Saint Leger⁹.

⁸ Idem, XVIII, nr. 36, 5 mar. 1931, p. 1.

⁹ D.J.A.N.C., fond Tribunalul Jud. Constanța, dos. 1150/1929, f. 1-3.

Primăria Constanței a sprijinit acțiunile desfășurate și de această asociație, și vom aminti aici câteva situații de acest gen:

„Procesul verbal al ședinței din 25 octombrie 1935, a delegației Consiliului Municipal Constanța: Pct. 10: Luându-se în discuțiune adresa înregistrată la nr. 30141/1935, a Asociațiunei <<Amicele Tinerilor fete>>, prin care solicită o subvenție pentru acoperirea cheltuielilor necesitate pentru întreținerea căminului și plata personalului aferent - delegațiunea în unanimitate aprobă suma de lei 10.000, care se va ordonanța de la art. 89, bugetul exercițiului în curs”¹⁰.

Patru ani mai târziu, la conducerea asociației fiind Gabriela Bădescu, se obțineau de la primăria Constanța, 20.000 de lei, subvenție pentru întreținerea celor două cămine ale asociației¹¹.

Pentru a completa tabloul mișcării feministe din Constanța interbelică, amintim de existențe unor alte asociații de acest gen, precum *Asociația Femeilor Creștine Române* (cu sediul în str. 11 Aprilie nr. 22) și *Asociația Doamnelor Israelite*, care primeau și ele diverse subvenții de la autoritățile locale¹².

Activitatea asociațiilor feministe din Constanța este redată și într-un raport de activitate al Consiliului Național al Femeilor din România din anii 1925-1930, în care se precizează că, la Constanța, s-a întreprins o investigație serioasă cu privire la traficul de femei, având ca rezultat reorganizarea poliției de moravuri în porturi și pe nave, inclusiv sancțiuni severe împotriva profitorilor, prin colaborarea cu asociațiile afiliate de aici care desfășurau o activitate intensă în acest sens¹³.

Un eveniment deosebit în viața asociațiilor de femei din Constanța l-a constituit sosirea în oraș, în ziua de 9 august 1931, a unui grup de 20 de doamne americane, ce participaseră la Congresul internațional feminin de la Viena. Apelăm, din nou, la relatarea ziaristului local, pentru reconstituirea acelor clipe: „Cu rapidul <<Tonis>> au sosit în localitate azi la orele 10,20 un grup de feministe americane, sub conducerea dnei Lena Philips, presidenta asociațiilor profesionale feminine din America.(...) În gară vizitatoarele au fost întâmpinate de Dl. Aurel Vulpe primarul municipiului, prefectul județului, presidenta Crucii Roșii și de membrele filialei locale a A.F.C.-ului. Încă în cursul dimineții au fost vizitate stațiunile Mamaia și Carmen Sylva. La Mamaia primăria a oferit vizitatoarelor un dejun. Pentru după-amiază s-a stabilit următorul program:

¹⁰ Loc. cit., fond Primăria Constanța, dos. 43/1935, f. 198.

¹¹ Loc. cit., dos. 21/1939, f. 85, 176.

¹² Loc. cit., dos. 56/1930, f. 28.

¹³ Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1838-1929)*, București, Ed. Polirom, 2002, p. 308.

la ora 3, vizitarea sanatoriului Agigea, la 3 jum. Sanatoriul C.T.C., la 4 jum. Sanatoriul Regele Mihai; la 5 se va servi înghețata la hotelul Popovici, la 5 jum. o vizită la Eforie, iar la orele 6 înapoierea la Constanța. Seara, Camera de Comerț a oferit o masă. La noapte vizitatoarele se îmbarcă pentru America”¹⁴.

Cu siguranță însă, cel mai mare eveniment din viața acestor asociații, în perioada la care ne referim, a fost Congresul celor două mari organizații feministe din România: Uniunea Femeilor Române și Asociația pentru emanciparea civilă și politică a femeilor române. Congresul s-a desfășurat la Constanța, în zilele de 8-10 septembrie 1936 și s-a bucurat de participarea a peste 200 de invitate din întreaga țară. Convocarea la congres menționa că invitația venise din partea Asociației feministe Constanța. Participantele au fost găzduite la hotelul „Palace”, din seara zilei de 7 septembrie, iar deschiderea oficială a lucrărilor a avut loc a doua zi, de Sf. Maria, în prezența Reginei Maria, pentru primirea căreia s-au luat măsuri „pentru pavoazarea orașului, gării și a cazinoului municipal”. Am reținut din programul manifestărilor, temele ce urmau a fi discutate în ziua de 9 septembrie, în sala Cazinoului, cu mențiunea că fiecare expunere trebuia să dureze 10 minute, iar discuțiile relative încă 5 minute: „Dreptul femeii la orice muncă după aptitudini; Noile curente politico-sociale și drepturile femeii; Educația femeii de la țară; Cercetarea paternității; Copii delincvenți; Prostituația și poliția de moravuri; Închisorile de femei; Femeia în asistența socială; Femeia educatoarea națiunii; Rolul femeii în menținerea sănătății; Activitatea politică a femeii în situația drepturilor actuale; Pacea”. Și mai remarcăm un îndemn, prezent în programul manifestării: „Vom purta costume naționale”¹⁵.

Pentru răspândirea ideilor feministe în societatea constănțeană, un rol important l-a avut și publicația „Ziarul nostru”, a asociațiilor feministe din Galați și Constanța. Cu apariția bilunară, apoi lunară, a apărut, la Constanța, în anul 1925, fiind, apoi, mutat la Galați, iar, în perioada ianuarie 1930-aprilie 1937, a fost tipărit la Constanța (tipografia Dobrogea Jună), sub direcția Mariei Dimitriu-Castano, însumând, aici, 79 de apariții. Această publicație constituie un izvor de informații privind activitatea asociațiilor feministe din Constanța, încă insuficient valorificat¹⁶.

Activitatea reprezentantelor mișcării feministe de la Constanța a cuprins și aspecte legate de viața politică locală. Astfel, Maria

¹⁴ „Dacia”, XVIII, nr. 118, 9 aug. 1931, p. 1.

¹⁵ D.J.A.N.C., fond Primăria Constanța, dos. 13/1936, f. 179-184.

¹⁶ Dumitru Constantin-Zamfir, Octavian Georgescu, *Presa dobrogeană*, Constanța, 1985, p. 338.

Dimitriu-Castano și Elena Botez au fost alese în funcția de consilier municipal și au contribuit activ la dezbaterile acestuia. Amintim, în acest sens, că, în ziua de 19 aprilie 1935, ajutorul de primar Scarlat Huhulescu a propus și a obținut amânarea proiectului de regulament de funcționare a serviciului de asistență publică. Motivația sa: „*Acest regulament este lucrarea personală a D-nei consilieră Maria Dimitriu-Castano și întrucât D-sa este absentă din localitate, luând parte la un congres feminist de la Constantinopole*”¹⁷. La următoarea ședință, avea să fie discutat și aprobat regulamentul respectiv. Nu putem trece cu vederea nici manifestările consilierii Elena Botez, față de proiectul celeilalte consiliere. Cităm în acest sens: „*D-na consilieră Elena Botez, arată că regulamentul prezentat, cuprinde dispozițiuni generale excelente și pe care D-sa personal le găsește ideale, dar că din punct de vedere practic, ele nu-și pot găsi o exactă aplicațiune. D-na consilieră atrage atențiunea asupra programului prezentat de D-sa, pe care-l socotește o rezumare a regulamentului supus discuțiunei*”¹⁸.

Acțiunile întreprinse de asociațiile feministe din Constanța au contribuit la mișcarea de emancipare a femeilor din România în perioada interbelică, având ca rezultat o schimbare de paradigmă în ceea ce privește statutul femeii în societate. Astăzi, după aproape un secol de la înființarea primelor asociații feministe în Constanța, putem vorbi despre o nouă imagine a femeii, chiar dacă această imagine a suferit mai multe transformări, precum: proletarizarea femeii cu riscul de a nega însăși feminitatea ei; uniformizarea femeii, fără a ține cont de farmecul individual al fiecăreia; imaginea exagerată a feministei care înțelegea mișcarea de emancipare a femeii ca un război, în care femeia trebuie să dovedească superioritatea ei față de bărbat. Aceste tendințe sunt strict legate de contextul social-politic în care au luat naștere și, practic, s-au și stins odată cu schimbarea contextului. Tendința actuală este cea de a promova imaginea unei femei independente, feminine și nu feministe, o femeie care nu renunță la valorile atribuite ei prin tradiție, dar care știe să adapteze aceste valori secolului XXI.

¹⁷ D.J.A.N.C., fond Primăria Constanța, dos. 42/1935, f. 80.

¹⁸ *Ibidem*, f. 88, 89

THE FEMINIST MOVEMENT IN CONSTANTA (THE INTERWAR PERIOD)

Abstract

The material presents aspects of the work developed by feminist associations of Constanta in the interwar period: The Association for Civil and political empowerment of Romanian women – Constanta branch established on October 23rd, 1919, The Association for Civil and political emancipation of Romanian women, Constanta Circle, founded on February 20th 1930, The Association „The friends of young girls”, Romanian Christian Women Association or The Israeli Ladies Association.

Cuvinte cheie: feminism, association, interwar period, Constanta, politics.

SEMINARUL TEOLOGIC „SFINȚII ÎMPĂRAȚI CONSTANTIN ȘI ELENA” CONSTANȚA

În perioada interbelică, a existat un seminar teologic la Constanța, despre care nu mulți constănțeni știu, fie ei și istorici sau doar trăitori pe aceste meleaguri. Din numeroasele documente aflate în dosare ale Arhivei Episcopiei Constanței, din altele gășibile la Arhivele constănțene¹ și din câteva numere ale revistei Bisericii Ortodoxe Române, imaginea pe care ne-o lasă istoria acestei instituții de învățământ eclesiastic este aceea a unei zbatări pentru existența fizică. Care a fost foarte scurtă și fără momente de respiro pentru conducătorii săi.

Două sunt personalitățile care au insistat pentru ca Seminarul constănțean să-și desfășoare activitatea în condiții normale, în „casa” lui. Primul dintre aceștia este episcopul Tomisului *Ilarie*, care, deși a stat prea puțin pe scaunul suprem al Episcopiei - un an, 1924-1925 -, a încurajat activitatea Seminarului și a insistat pentru gășirea unui spațiu potrivit în vederea înființării unei Școli de cântăreți bisericești². Cel de-al doilea este urmașul său în scaunul episcopal al Tomisului, *Gherontie Nicolau*. Despre acesta, istoriografia românească nu scris așa cum ar fi meritat. I-am descoperit, în filele dosarelor, zbaterea pentru un sediu al Seminarului teologic constănțean. S-a implicat direct, fiecare document având amprenta sa, fie o virgulă, fie o mulțumire, fie o decizie și, mai ales, rugăminți. Nu s-a sfiit să apeleze, insistent, la factorii de decizie locali, la ministerele de resort și chiar la rege. Nu a reușit însă. „Războiul” a fost unul de durată, în care s-a implicat total. Și aceasta n-a fost singura lui preocupare. Nu degeaba, unul dintre contemporanii săi l-a numit „*ctitor de osteneli*”³. De altfel, acesta declara: „*Când am primit cârja episcopală din mâna marelui rege răposat*

* Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța; e-mail: laviniagh@yahoo.com.

¹ Virgil Coman, *Mărturii documentare privind Seminarul Teologic din Constanța (1923-1931)*, în „Profesorul universitar Dr.Dr.D.H.C. Nicolae Dură la 60 de ani”, f.l, f. ed, f.a., p. 506- 512.

² Nechita Runcan, *Două milenii de viață creștină neîntreruptă în Dobrogea*, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2003, p. 268.

³ *Ibidem*, p. 276.

Ferdinand I, am declarat că nu voi da ochilor mei somn și nici genelor mele dormitare până nu voi vedea clădit un local propriu pentru seminarul teologic din Constanța..."⁴.

Pe 9 august 1922, Ministerul Cultelor și Artelor hotărăște înființarea unui seminar teologic la Constanța, începând cu anul școlar 1922-1923, având clasele I și V, Ministerul suportând cheltuielile pentru 50 de elevi bursieri în fiecare dintre cele două clase, plata personalului administrativ și a celui didactic. În grija Primăriei și Prefecturii Constanța rămâneau plata chiriei și amenajările necesare⁵. Seminarul în cauză începe să funcționeze pe 23 martie 1923, cu clasele I și a II-a, având 47 de elevi⁶. Primarul Constanței, Virgil Andronescu, îl delegă pe preotul Gheorghe Rădulescu, profesor la liceu, pentru căutarea unui sediu adecvat⁷. Și așa începe lupta pentru un sediu.

După lungi tratative⁸, Seminarul a fost găzduit în pavilioanele Regimentului 34 Infanterie. Condiția găzduirii sale aici a fost să se repare și să se reamenajeze pavilioanele de la tabăra din Anadalchioi, care să fie de folos Regimentului 34. Peste doar câteva luni, după ce au fost făcute reparații și la pavilioanele unde era stabilit Seminarul - sume mari plătite de Seminar, dar și de Primăriei și Ministerul Cultelor -, acesta a fost mutat în pavilionul Regimentului 9 Călărași, unde s-au investit, din nou, foarte mulți bani pentru renovare și amenajări. În schimbul „găzduirii”, autoritățile militare au cerut repararea unor pavilioane care să fie folosite de unitățile acestora⁹.

În 1925, la Seminarul Teologic din Constanța se studiau următoarele materii: Religia, Limba latină și cea greacă, Limba română, Limba franceză, Limba germană, Matematica, Științele naturii, Istorie, Liturghie, Muzica bisericească, Lucru manual, Geografie, Pedagogie, Istoria bisericii, Desen, Igienă¹⁰. În luna septembrie, la catedrele Seminarului se adaugă noi materii: Fizico-Chimie, Caligrafie, Muzică vocală, Gimnastică.

De la începutul existenței sale, au predat profesori, multi dintre ei personalități conștănțene laice și clericale, sub conducerea directorului

⁴ Arghir I. Vârnăv, *Carte omagială cu ocazia aniversării a cinci ani de păstorie. P.S.D.D. Gherontie Episcopul Constanței - vechiul Tomis și al Durostorului*, Constanța, 1931, p. 161.

⁵ Virgil Coman, *op. cit.*, p. 506.

⁶ „Buletinul Municipal al orașului Constanța 1923”, Constanța, p. 36.

⁷ Virgil Coman, *op. cit.*, p. 506.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Arhiva Episcopiei Constanța (în continuare, A.E.C.), dos. 5/ 1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Teologic, f. 274.

¹⁰ *Loc. cit.*, dos. 10 pentru plata personalului didactic și administrativ al Seminarului Teologic din Constanța, f. 1, 32.

preot Iulian Constantinescu și a directorului econom G. Rădulescu¹¹.

Încă de la începutul păstoriei sale (1926), Episcopul Gherontie înscrie între prioritățile sale construirea unui local propriu al Seminarului, pe care-l vedea „ca o școală de misionari ai românismului românesc în Cadrilater”¹². Și zbatările sale de obținere de fonduri pentru construirea clădirii Seminarului din Constanța sunt dovedite de cuprinsul a două dosare arhivate la Episcopia Tomisului. Acesta intervine pe lângă autoritățile centrale - având, inclusiv, intervenții în Parlamentul României-, pe lângă cele locale, și pe lângă alți factori de decizie¹³. O altă cale este aceea de strângere de fonduri, în mod organizat, prin Comisii înființate în acest sens, care acționau în județ și în alte zone ale țării, în special în județul Ialomița. Corespondența acestuia spre atingerea scopului este una impresionantă. Majoritatea documentelor pe care le-am găsit poartă rezoluții, însemnări, directive semnate de episcopul Gherontie. Dărilor de seamă ale personalului preoțesc implicat în adunarea de fonduri sunt deosebit de precise și amănunțite.

¹¹ Gh. Rădulescu - preot paroh la Biserica „Sf. Nicolae” Constanța -, Grigore Roșu - profesor la liceu -, diacon Iuliu Constantinescu - apoi preot paroh la Biserica „Sfântul Nicolae” -, M. Ionescu - șef la Laboratorul de Chimie -, Gh. Petrescu - profesor la Școala normală de băieți -, Ana Vasiliu - profesor la Școala normală de fete -, Gheorghe Ioan - profesor la Școala Comercială -, preot Ioan Grigorescu - director la Cancelaria Sfintei Episcopii -, Constantin Lăzărescu - profesor la liceu -, dr. Gh. Rădulescu - doctor secundar al orașului -, Nicolae Constantinescu-Pană - profesor la liceu -, Gheorghe Diaconu - șef birou Direcția... (indescifrabil), Constantin Dima - maestru la Școala normală -, Aurelia Constantinescu, Alexandru Nicolescu - maestru Școala normală -, G. Toma - profesor la liceu -, preot Constantin Popescu - revizor eclesastic și... (indescifrabil), Petru N. Șarpe - diacon la Biserica „Sf. Nicolae” Constanța. În condițiile în care, în septembrie, sunt introduse noi materii, cadrele didactice se înmulțesc. Apar nume noi: M. Rădulescu - profesoară Școala secundară -, O. Mironescu - inspector școlar -, N. Negulescu - profesor faimos de liceu -, comandor St. Raicu - maior de marină -, Romulus Popescu - profesor la Școala normală de băieți -, M. Petroni - profesoară la Școala normală de fete -, Ioan V. Petrescu. Lor li se adaugă personalul administrativ, format, în ianuarie 1925, din econom G. Rădulescu - era și director -, diacon Iulian Constantinescu - director spiritual -, Iacob Ionescu - secretar -; pedagogi: Borșaru Nicolae, Gheorghe Teodorescu, Popescu Ioan, Ștefan Băleanu, Moraru Glicherie - este și diacon la episcopie -, Arghir Gheorghe - este și cântăreț bisericesc -, Ciureanu Constantin - econom. De asemenea, în statul de plăți mai figurează un portar, un bucătar, 13 servitoare - 16 servitoare din octombrie -. cf. A.E.C., dos. 10 pentru plata personalului didactic și administrativ al Seminarului Teologic din Constanța, f. 1, 2, 31, 32, 34, 40, 55.

¹² Arghir I. Vârnav, *op. cit.*, p. XII.

¹³ A.E.C., dos. 5/ 1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Teologic, f. 14.

Directorul Seminarului, preot Iulian Constantinescu, propune unele terenuri expropriate pe care s-ar putea construi clădirea instituției de învățământ¹⁴.

Pe 7 august 1926, episcopul Gherontie, împreună cu directorul instituției de teologie constănțeană, scria primarului orașului, explicând, amănunțit, situația dificilă în care se află această instituție de învățământ: „În nenumărate rânduri am avut ocaziunea de a vă expune situațiunea tristă în care se găsește seminarul teologic din localitate. Înființându-se acest seminar în Constanța, pentru a împlini lipsa de preoți în Dobrogea și în Cadrilater, și neavând un local propriu, a fost instalat în localul cazărmei Regimentului 74 Infanterie, dar după un an de la înființare a fost mutat într-unul din pavilioanele Regimentului 9 Călărași. Aici nu va mai putea sta mai multe decât până la 15 iulie 1927. La această dată, urmează ca din cauza lipsei unui local propriu, seminarul să se desființeze. Desființarea, ar avea consecinți dureroase, atât pentru Noi ca Episcop întrucât n-am putea satisface cerințele religioase ale locuitorilor, cari cer preoți, îndrumători, pe cale morală și națională, cum și pentru populațiunea rurală însuși știut fiind, că poporul nostru rural în deosebi, nu-și poate îndruma copiii decât către școlile normale și către seminarii. Desființându-se seminarul vor privi cu ochi răi pe conducătorii țării. Pentru a nu ne găsi într-o astfel de situațiune am decis, construirea unui local propriu, pentru care avem nevoie de sprijinul tuturor conducătorilor. În primul loc, avem nevoie de sprijinul D-voastră și al întregului consiliu al Municipiului Constanța, care prin sentimente ce nutresc spre iluminarea poporului, să ni-l dați neprecupețit cedând în acest scop o suprafață de teren de 3-5 ha pentru a clădi localul și a face o mică fermă de zarzavaturi, la deprinderea viitorilor preoți și îndrumători ai populației rurale unde vor trăi, spre o mai frumoasă gospodărie. Aș dori ca acest teren să fie în partea de Sud-Vest, între tunel, Soc. „Astra” și șoseaua Mangaliei, din teren (indescifrabil - n.n.) hectare expropriat de la D-l R. Van Sickle. În caz că, când se va receda o parte din acest teren d-lui R. Van Sickle, i se poate da din partea de sus, rămânând (indescifrabil - n.n.) arătată pentru seminar...”¹⁵. Răspunsul Primăriei vine destul de repede: locul cerut pentru Seminar nu se poate da, fiind încă în litigiu¹⁶.

De asemenea, episcopul Gherontie se adresează și ministrului Domeniilor, în 1926 - când Seminarul scotea prima serie de absolvenți-, solicitându-i „cel puțin 15 ha” în comuna Brătianu, rămânând ca Episcopia să se îngrijească de fondurile necesare

¹⁴ Loc. cit., dos. XII/I, 1923- 1926, f. f.

¹⁵ Loc. cit., dos. 4/ 1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Theologic, f. 1.

¹⁶ Loc. cit., f. 4.

construirii localului¹⁷. Peste câteva luni, când începuse deja adunarea de fonduri pentru ridicarea localului, episcopul se adresează, din nou, Ministrului Domeniilor, cerând „*măcar 5 ha pentru studiul apiculturii*”¹⁸. Aceleași rugăminți sunt adresate și primarului Constanței, Ion Bentoiu, pe care, încercând să-i câștige bunăvoința, membrii Comitetului Școlar al Seminarului îl aleg, în unanimitate, membru de onoare al acestui organism¹⁹. Episcopul va reveni cu cererea sa, pe 1 februarie 1927, și îl informează pe Ministrul Domeniilor că, având dezlegarea Ministerului de a cerceta terenul în cauză împreună cu Gh. Arbivoici - consilierul agricol al Regiunii Constanța - și cu profesorul Seminarului Gh. Roșu, în urma consfătuirii dintre aceștia și inspectorul zootehnic Băclășanu, au găsit propriu acest teren pentru scopul urmărit²⁰.

În același timp, episcopul Gherontie se adresează „*preoțimii și credincioșilor scumpei noastre eparhii*”, în vederea „*adunării de ofrande în scopul clădirii unui local de seminar*”, rugându-i pe preoți, învățători și primari să înființeze comitete în acest sens. Sunt sfătuiți să se adreseze mai întâi proprietarilor, apoi tuturor gospodarilor din sat, „*de la cel mai înstărit, până la văduva care a semănat ceva în vara asta și să primească de la toți orice: grâu, orz, porumb, fasole, cartofi etc., să le depoziteze undeva... și, apoi, prin băncile populare și cooperative să le desfacă, iar sumele să le depună în bănci, ca fond pentru clădirea localului de seminar de la Constanța*”. De asemenea, se puteau primi bani și lucruri făcute de mână, care s-ar putea vinde²¹. Mai mult, episcopul cere membrilor comitetelor să meargă din casă în casă²². Se adresează direct, în scris, fiecărui ieromonah din eparhie, primind, la rândul său, rapoartele acestora - care includeau și piedicile de care s-au lovit, unele dintre ele provenind chiar de la colegii lor²³.

Ministerul Cultelor, Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale, Prefectura Constanța autorizează Episcopia să strângă fonduri în vederea construirii localului Seminarului Teologic prin eliberarea a 100 liste de subscripții, „*cari vor circula în Eparhia Constanța pe timp de 1*

¹⁷ *Loc. cit.*, f. 7.

¹⁸ *Loc. cit.*, f. 19.

¹⁹ Virgil Coman, *op. cit.*, p. 507.

²⁰ A.É.C., dos. 4/ 1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Teologic, f. 33.

²¹ *Loc. cit.*, f. 2, 3v.

²² *Loc. cit.*, f. 27.

²³ *Loc. cit.*, dos. 5/ 1927- 1928, Construcția seminarul și diverse corespondențe referitoare, f. 1, 2, 3, 4, 6.

an, până la 1 decembrie 1927”²⁴. O altă adresă a Ministerului Sănătății și Ocrotirii Sociale certifică cele 1000 liste subscripții care să circule în întreaga țară²⁵. Astfel, cere formarea de comitete în Caliacra, Durostor, Constanța, Călărași, Urziceni²⁶.

Ofertele nu au întârziat să vină: Dumitru Țimiraș, proprietar din Constanța, propunea un teren de 10 000 m², pe bulevardul Regina Maria, cu o frumoasă plajă de nisip la malul Mării, unde s-ar putea ridica un „adevărat Sanatoriu, atât pentru elevii reguțați ai școlii cât și pentru alți elevi, din alte seminarii din țară, care în timpul verii ar putea fi aduși aici, pre a-și recăpăta forțele și spre a-și întări sănătatea pe plaja mării...”. Toate acestea în schimbul a 400 lei/m², iar, dacă Ministerul Cultelor nu este de acord, proprietarul era dispus să i se plătească și anul următor. Răspunsul este scris de mâna episcopului: Seminarul nu are niciun fond și se spera să se obțină un teren de 3-4 ha, în mod gratuit²⁷.

Pe 5 octombrie 1926, episcopul Gherontie inaugurează Școala de cântăreți bisericești „Gherontie Episcopul”, pe care o înființase²⁸. Cu acest prilej, în discursul inaugural, enumerând greutățile cu care se confruntă Episcopia. Între acestea: „seminarul stă într-o cazarmă și peste un an trebuie să-l mutăm în altă parte; căci armata-și reclamă cazarma; pentru clădirea unui local propriu, nu știu încotro să mai apucăm, căci - până acum - n-avem niciun ban; lipsa de preoți, mai ales în Cadrilater, precum și slaba salarizare a acelor existenți...”. Acesta continuă: „Astăzi ia ființă cu ajutorul lui Dumnezeu școala de cântăreți bisericești pe care o inaugurăm în aceste clipe. Este școala, care se impune, ca și seminarul... La noi, în Dobrogea, unde n-a existat nici seminar până în 1923 și nici școală de cântăreți bisericești, până azi, atât preoții cât și cântăreții, afară de cei pe cari i-am găsit aici la anexare, au fost aduși de peste Dunăre și, adeseori, afară de câteva excepții onorabile, n-au fost cei mai de seamă, cum ar fi trebuit să fie. De aici necesitate seminarului și școlii de cântăreți, pe care o inaugurăm abia azi”. Episcopul Gherontie „găzduiește” școala nou înființată, deocamdată, „în vreun pavilion la seminar” și a eliberat două sălițe - mutându-i pe câțiva părinți în case apropiate și la el acasă -, unde puteau fi puse „câteva bănci, o catedră, o tablă pentru cursuri, o masă și câteva scaune pentru cancelarie”. La Școala de cântăreți, în condițiile lipsei de fonduri, câțiva „idealiști s-au oferit să predea gratuit”. Mulți

²⁴ Loc. cit., dos. 4/ 1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Theologic, f. 24, 28.

²⁵ Loc. cit., f. 29.

²⁶ Loc. cit., f. 2.

²⁷ Loc. cit., f. 5.

²⁸ Nechita Runcan, op. cit., p. 273.

dintre aceștia sunt cadre didactice ale Seminarului²⁹. Conducerea Școlii a fost încredințată arhimandritului Athanasie Dincă, fost director și profesor la Seminarul Nifon din București³⁰.

Episcopul se adresează, la începutul anului 1927, și Ministerului Cultelor, specificând că a obținut 10 ha de teren la locul numit „Viile noi” și informează despre demersurile sale organizatorice pentru colectarea de fonduri în vederea ridicării localului de seminar. Acesta specifică faptul că s-a gândit și la organizarea de serbări cu același scop. *„Noi ne batem și facem atât cât poate un om care are doar autoritatea morală și cuvântul. Greul cade - cel puțin deocamdată - tot asupra factorilor cu bani și cu răspundere, tot guvernul ne poate salva. La vreme, am cerut prin Eforie un prim fond de cinci milioane lei. Știm că în bugetul anului curent nu s-a putut prevedea nimic. Avem speranța la credite”*³¹.

În speranța unui ajutor financiar, episcopul Gherontie se adresează și Prefecturilor județelor Constanța, Durostor, Caliacra, Ialomița și unui număr de 10 bănci³². De asemenea, cere ajutor direct primarilor localităților din eparhie³³.

Există însă și impedimente în adunarea banilor³⁴. În unele eparhii, nici comitetele nu s-au constituit, dată fiind lipsa banilor, iar, în cazul prefecturilor și consiliilor locale, bugete au fost direcționate spre necesitățile locale sau, efectiv, era prea târziu pentru înscrierea în buget a problemei Seminarului³⁵. Într-un alt caz, nu a răspuns nimeni chemării de a organiza un comitet, dar primarul și episcopul au hotărât să încaseze ofrandele benevole la actele stării civile, respectiv la serviciile bisericești³⁶. Se înregistrează probleme venind și din

²⁹ P.C. Econom Iulian Constantinescu - director al Seminarului. Iulian Constantinescu fusese, de la 1 octombrie 1923, diacon la Parohia „Sf. Nicolae” Constanța, până la 25 octombrie 1925, când a fost hirotonist preot și angajat la Catedrala Episcopală, până la data de 1 mai 1927, dată de la care a optat pentru postul de director al Seminarului Teologic. Între 1 decembrie 1925-1 aprilie 1926, a fost și misionar de eparhie - cf. A.E.C., dos. 11/ 1931-1932. Corespondență cu Seminarul Teologic Constanța, f. 60; Diacon Petre Șarpe - subdirector -, protopsaltul Catedralei Episcopale; Gheorghe Diaconu - „un profund cunoscător al muzicii orientale mai ales” -; Morozov - profesor de muzică occidentală și dirijorul corului ceremonial al Episcopiei -, protosinghelii Epifanie Crăciun și Silvan Nistor.

³⁰ Arghir I. Vârnăv, *op. cit.*, p. XII, 98-102

³¹ A.E.C., dos. 4/ 1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Teologic, f. 30.

³² *Loc. cit.*, f. 31, 34.

³³ De exemplu, *Loc. cit.*, f. 41 v.

³⁴ *Loc. cit.*, f. 11, 12.

³⁵ *Loc. cit.*, f. 14, 15, 35, 36, 39, 40, 45, 83, 97, 100, 101, 103 v.

³⁶ *Loc. cit.*, f. 16.

rândul clerului, care ar fi trebuit să se implice și n-a făcut-o³⁷.

Nici Camera de Comerț și Industrie Constanța nu răspunde solicitării episcopului Gherontie³⁸, iar Ministerul de Interne declară că „nu dispune de fonduri pentru satisfacerea cererii”³⁹.

Există însă și oficialități care pun umărul la construirea Seminarului constănțean. De exemplu, în proiectul de buget al Prefecturii județului Ialomița, a fost prevăzută suma de 150 000 lei, sumă ce urma a fi aprobată de Consiliul Județean⁴⁰. Și primăria comunei Vladimirești, județul Caliacra, a prevăzut în bugetul său suma de 2 000 lei în același scop, la fel ca și primăria comunei Cainargea Mare din județul Durostor: „după puterile sale bugetare s-au trecut pentru construirea Seminarului suma de 500 lei”⁴¹.

Comitete de adunarea de ofrande se organizează⁴² și acțiunea demarează. Astfel, vin bani de la Parohia Stelnica, biserica comunei Ștefănești, Parohia Bucu, Parohia Amara, Protoieria I Ialomița, Protoieria II Urziceni - jud. Ialomița -, Protoieria județului Caliacra, parohia Silistra⁴³.

În martie 1927, în urma stăruinței episcopului Gherontie, Ministerul Domeniilor oferă, prin ordinele nr. 11867 și 11868/1927, 81000 m² din terenul Oieriei Palas, în vederea construirii clădirii Seminarului. Se specifică: „S-a luat din terenul dat de islaz satului suburbia I.C. Brătianu tot din fosta moșie a Oieriei Palas, parte începând de la hotarul moșiei Oieriei către răsărit, pe stânga șoselei înspre satul Brătianu pe o lungime de 300 m, iar în adâncime spre nord de 270 m... Islazul satului I.C. Brătianu se va completa în lungul hotarului moșiei de la nord cu o suprafață de opt ha începând de la Est la Vest pe moșia Oieriei Palas și în lățime de 200 m până la completare. Suprafața de teren cedată pentru construirea Seminarului în cotele mai sus arătate însumează 8 ha și 1000 m.p.” Episcopul trimitea Ministerului Culturii o schiță de plan în

³⁷ *Loc. cit.*, dos. 5/ 1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Theologic, f. 2, 6, 8, 35, 36.

³⁸ *Loc. cit.*, dos. 4/1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Theologic, f. 43.

³⁹ *Loc. cit.*, f. 17; dos. 5/1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Theologic, f. 5, 7.

⁴⁰ *Loc. cit.*, dos. 4/1927, Actele referitoare construirea Seminarului Theologic, f. 37. Episcopul Gherontie răspunde că a „*luat la cunoștință cu satisfacție sufletească*” și mulțumește.

⁴¹ *Loc. cit.*, f. 44, 46. Episcopul mulțumește, personal, fiecărui gest de acest fel.

⁴² *Loc. cit.*, f. 6, 8, 9, 13.

⁴³ *Loc. cit.*, f. 22, 27; dos. 5/ 1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Theologic, f. 5, 7, 8, 9, 10, 11, 14 v, 16, 18, 19, 20, 21.

vederea întocmirii planurilor necesare, cu intenția ca, în decursul anului, să se înceapă construcția⁴⁴.

În aceeași lună, directorul Seminarului din Constanța propune episcopului Gherontie o listă cu membrii comitetului de construire a localului instituției de învățământ, comisia avându-l ca președinte pe episcop. „*Membrii activi: 1. director econom Iulian Constantinescu; 2. profesor Mauriciu Papastopol; 3. Profesor Grigore P. Roșu; 4. Teodor Nichiteanu; 5. comisar C. Nicolescu; 6. învățătorul din cartierul I.C. Brătianu; Membrii onorifici: 1. Prefectul județului (A. Popovici - n.n.); 2. Primarul Municipiului (I. Bentoiu - n.n.); 3. Comandantul Diviziei (general Vlădescu - n.n.); 4. Inspectorul General al Băncii Naționale (Ilie Mecu - n.n.); 5. Președintele Camerei de Comerț (C. Sari - n.n.)*”. Această listă, aprobată, va cuprinde, ca membri activi, cenzori, și pe Harlamb Ciocan și preotul econom I. Roșculeț, iar, între membri onorifici, și președintele Băncii Românești, Costică Alimănișteanu⁴⁵. Comisia își începe activitatea în iunie 1927⁴⁶.

Corespondența episcopului Tomisului continuă. Pe 24 ianuarie 1927, Ministerul de Război soma Seminarul să „*evacueze neapărat*” localul armatei, „*cedat provizoriu seminarului*”, până pe 1 septembrie 1927. Documentul poartă următoarea rezoluție a episcopului: „*1. Să se ceară comitetelor parohiale instituite în scopul adunării fondurilor pentru clădirea localului de seminar situația fondurilor realizate; 2. O deputațiune de parlamentari Dobrogeni, Ne vom prezenta unde va fi nevoie, pentru a obține prelungirea termenului de locațiune în pavilionul cazarmii. În acest scop, vom face un apel la toți parlamentarii, să sprijinească acțiunea Noastră; 3. În acest scop să se răspundă onor Ministerului cu insistență de a Ni se acorda fondurile cerute*”⁴⁷. Se iau măsuri imediate: se trimit adrese protoierilor din eparhie și Ministerului Cultelor⁴⁸. Peste 2 luni, comandantul Regimentului 9 Călărași repetă cererea, motivând că și unitatea lui are nevoie de local pentru adăpostirea soldaților⁴⁹. Episcopul se adresează direct ministrului de Război pentru a obține o amânare a evacuării pentru „*numai un singur an*”. Acesta expune și realizările obținute până atunci: terenul, planurile realizate, fondurile

⁴⁴ Procesul verbal semnat de directorul Oieriei Palas - Constanța, dr. N.I. Teodorescu, preotul Iulian Constantinescu - directorul Seminarului -, șeful Căminului Căminarilor Agricoli Constanța, Dumitru Alexiu. cf. *Loc. cit.*, dos. 4/ 1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Theologic, f. 52, 47, 48, 49, 54.

⁴⁵ *Loc. cit.*, f. 56 v., 78, 79, 80, 88.

⁴⁶ *Loc. cit.*, f. 94, 96.

⁴⁷ *Loc. cit.*, f. 50.

⁴⁸ *Loc. cit.*, f. 50 v.

⁴⁹ *Loc. cit.*, f. 65.

adunate de la eparhii, promisiunea Ministerului Cultelor (5 milioane lei). În anul în curs, episcopul spera să fie gata o aripă a clădirii, care nu ar fi fost suficientă pentru mutarea Seminarului, dar anul următor, când cea de-a doua aripă ar fi gata, instituția s-ar putea muta⁵⁰. Pe 28 aprilie 1927, episcopul mulțumea ministrului de Război pentru prelungirea termenului de funcționare a Seminarului în pavilionul din cazarma „Regele Ferdinand” până pe 1 august 1928, salvând astfel instituția, care s-ar fi văzut nevoită să întrerupă cursurile din lipsa unui local⁵¹. În ciuda acestei promisiuni ferme, Seminarul primește o altă adresă din partea Ministerului, în august 1927, prin care este somat, din nou, să evacueze clădirea în care se afla, Regimentul 9 Călărași având nevoie pentru că efectivul s-a mărit. În două adrese trimise Ministerului de Război, episcopul specifică faptul că efectivul amintit nu s-a mărit „nici cu un soldat sau un cal”, iar clădirea unde comandantul regimentului considera că se poate muta Seminarul nu există. Din nou, episcopul enumeră pașii înainte făcuți în realizarea clădirii instituției. Această nouă cerere de evacuare - după aprobarea primită anterior -, este, în fond, „o chestie de lovit în seminarul din Constanța”, în condițiile în care acesta are destui dușmani. Iar propunerea ca Seminarul să fie găzduit în clădirea Palatului Episcopal ce se ridica nu era o soluție, deoarece aici nu s-ar puteau amenaja dormitoare, din lipsă de spațiu. Ca urmare, roagă ministrul să revină asupra hotărârii prin care se amâna evacuarea cu încă un an⁵².

Paralel, conducerea Seminarului și episcopul fac diligențe pentru ridicarea clădirii ce urma să adăpostească instituția de învățământ. În aprilie 1927, episcopul Gherontie îl ruga pe ministrul Cultelor să aprobe ca planul clădirii să fie făcut de arhitectul șef al Ministerului, Călinescu, și ca acesta să fie predat, pentru ca, în mai-iunie, să înceapă pregătirea șantierului⁵³. În aceeași lună, se cerea să se facă măsurătoare și punerea definitivă în posesie a terenului Oieriei și, până când urma să înceapă construcția, s-a căutat ca locul să fie semănat, măcar în parte, cu cereale, fapt pentru care a fost dat spre folosință unui proprietar din cartier, care-l muncea cu 2 seminariști. Deși locuitorii ai cartierului s-au opus, aceștia au fost însă convinși de importanța Seminarului de către profesorul agronom V. Muranievici⁵⁴. De asemenea, la cererea episcopului Gherontie, ministrul Comunicațiilor

⁵⁰ *Loc. cit.*, f. 68.

⁵¹ *Loc. cit.*, f. 76, 77; dos. 5/1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Theologic, f. 12, 13.

⁵² *Loc. cit.*, f. 104, 105, 107, 112.

⁵³ *Loc. cit.*, f. 69, 70.

⁵⁴ *Loc. cit.*, f. 72.

și ministrul Industriei și Comerțului aprobă ca 1500 m³ de piatră necesară să fie furnizată din cariera Canara, transportul fiind plătit de episcopie⁵⁵.

Din păcate, Seminarul se lovește de un scandal legat de unul dintre profesorii suplینitori ai Seminarului, Stelian Constantinescu. Prefectului Ialomiței, Buricescu, adresase o reclamație ministrului Cultelor, în care-l caracteriza pe profesorul Seminarului constănțean ca fiind „un excroc strecurat prin fraudă în învățământ, căci n-a terminat nici liceul”, îl acuza că atacă normele creștinismului în orele de clasă (mai exact, prezenta teoria darwinistă), fiind luat în răs de elevi. De asemenea, considera că profesorul în cauză „compromite și demnitatea profesorală”, ducând în eroare cunoștințele elevilor și făcând „aluzii nefavorabile” la unii dintre colegii săi. Și încă: „nu cunoaște materia, deși pretinde că a făcut studii superioare de specialitate”- se aduc argumente -. Și, în continuarea acuzațiilor: „își crează venituri bănești prin mijloace nepermise de lege”, lucrând, fără știrea conducerii Seminarului, la serviciul veterinar, primind spor la ambele salarii⁵⁶. Stelian Constantinescu trimite IPS Gherontie o scrisoare confidențială, de 5 pagini, în care explică faptul că atitudinea prefectului Ialomiței se datorează unor mai vechi ranchiune personale. În apărarea sa, dă exemple de profesori suplینitori care predau, deși nu au facultate. El specifică faptul că are actele la Londra, unde își făcea studiile de psihologie și pedagogie, și că nu a considerat necesar să le ia în țară, unde, inițial, intenționase să rămână un scurt timp, pentru rezolvarea unor probleme. De asemenea, aduce drept dovadă a capacității sale „sute de articole și studii publicate în diferite ziare și reviste” și o anexă cu 10 volume de lucrări originale și traduceri. La dosar, mai există și o adeverință a Direcțiunii Generale Zootehnice și Sanitar-Veterinară, prin care se certifică faptul că licențiatul în Litere și Filozofie Stelian Constantinescu este angajat al acestei instituții. Urmare a acestui scandal: Ministerul Cultelor îl suspendă din activitate⁵⁷.

În mai 1927, episcopul se adresează, din nou, ministrului Domeniilor, plângându-se că nici fondurile adunate, nici ajutorul ce urma să vină din partea statului nu vor fi îndeajuns pentru urgenta salvare a Seminarului. De aceea, solicita ministrului să se arendeze Episcopiei cca. 500 ha pământ pârloagă în județul Caliacra, pe care să facă semănături, adunând, astfel, ceva bani pentru construcția Seminarului⁵⁸.

⁵⁵ Loc. cit., f. 73, 74, 75, 91, 92, 93.

⁵⁶ Loc. cit., f. n.

⁵⁷ Loc. cit., f. n.

⁵⁸ Loc. cit., f. 81.

În toată această perioadă, indiferent de dificultăți și de „sabia lui Damocles deasupra capului”, activitatea Seminarului continuă nestingerit. În august 1927, la Seminarul teologic din Constanța se ofereau 30 de burse, dintre care 5 fără concurs pentru școlarii din Cadrilater⁵⁹. În septembrie, se anunță „Comisia pentru primirea concurenților în seminarii”⁶⁰.

Într-o cuvântare ținută, pe 25 septembrie 1927, la Adunarea eparhială extraordinară a Episcopiei, episcopul Gherontie se plângea că „pentru clădirea localului de seminar n-am putut face prea mult. Comitetele compuse din: preot, învățător și primar, cari să adune ofrande benevole de la credincioși, n-au prea dat atenție acestei opere național-religioase. Anul trecut, lucrul a mers slab. Anul acesta, am întărit comitetele pe circumscripții cu câte un ieromonah, care să le însoțească la adunarea ofrandelor. Cele ce auzim, însă, despre indiferența unor comitete și – durere – chiar a unor preoți, Ne întristează, V-am trimis și Dvs. Domnilor deputați, câte o listă de subscripție și V-am rugat, să ni dați și în acest fel concursul Dvs., stăruind a se face cât mai multe subscripții. Până astăzi suntem tot în așteptare; doar, D-l Dr. Bărzănescu din Constanța, s-a executat. Cum până la Decembrie a.c., când expiră valabilitatea listelor nu mai e mult, așteptăm cu încredere, că ni veți trimite un rezultat cât mai grabnic și cât mai îmbucurător... Ideea de a se amenaja palatul episcopal ce se clădește în parcul catedralei, în local de seminar, n-o împărtășim; căci nu vrem să avem răspunderea vieții seminariștilor. Deci, seminar cu orice preț! În buget am trecut și suma necesară clădirii localului”⁶¹.

Se continuă, însă, adunarea de fonduri. Acestea vin, mai ales, din parohiile județelor Ialomița și Constanța⁶². În destule dintre localitățile

⁵⁹ „Biserica Ortodoxă Română” (în continuare, „B.O.R.”), seria II, 45, nr. 8 (557), aug. 1927, p. 487-488.

⁶⁰ La Constanța, aceasta era formată din: părintele Iulian Constantinescu – director -, Haralamb Ciocan, M. Papastopol, A. Niculescu și dr. Gh. Rădulescu. cf. *Idem*, nr. 9 (558), sep. 1927, p. 550.

⁶¹ Arghir I. Vârnav, *op. cit.*, p. 119, 121.

⁶² Din județul Ialomița: Cegani, Cocargeaua, Urziceni, Socariciu, Călărașii Vechi, Coșăreni, Hagieni, Sudiți, Muntenii, Slobozia, Andrășești, Grivița, Iazu, Stelnica, Negru Vodă, Bărănești, Vlădeni, Cuza Vodă, Buliga, Crăsani, Crucea. Din Cadrilater, parohiile din: Turtucaia, Durostor (Canlia, Stara-Selo, Denisler, Srebârna, Caraorman). Din Caliacra: Ghiaur Suiciuc, Vânători, Armulia, Alexandria, Hasichiosler, Camiharu, Musubeim Esetli, Picilarova, Carali, Teche. Din județul Constanța: Chiragi, Caramurat, Canara, Medgidia, Enigmahale, Docuzol, Tortoman, Ciobanu, Ghernigic, Beilic, Osmancea, Gârliciu, Saraiu, Cartalu, Săcele, Istria, Casapchioi, Mihai Viteazu, Cogealac, Potur, Pantelimon, Gălbiori-Băltăgești, Ercheseșec, Dorobanțu, Derinchioi, Tortomanu, Mircea Vodă, Cernavodă, Seimeni, Dunărea, Topalu, Tichilești, Capugiu, Muslubei, Țepeș Vodă, Siliștea, Pazarlia, Chelengic, Cavargic, Carol I, Ciobanu, Hârșova, Topalu,

amintite, nu se organizaseră comitete, iar ofrandele erau adunate de preoți. Un caz deosebit este cel al ieromonahului Anastasie Negară, care, pentru activitatea sa „lăudabilă” în Durostor este ridicat la rangul de protosinghel⁶³. Au mai contribuit la subscripții: elevii Seminarului - 12617 lei, respectiv 5 000 lei, 4308 lei- un alt elev, separat, cu 600 lei, Seminarul din Râmnicu Vâlcea, Iustinian Popescu Luciu din Ialomița, protoierul Popescu din Urziceni, căpitanul veteran Gheorghe Constantinescu din Târgoviște, preotul Popescu Rucăr din Muscel, preotul Arghir Gheorghe din Dărăbani - Constanța -, primăria Cacomeanca și cea din Cocargeaua - ambele din Ialomița -, Primăria comunei Ciulnița, Primăria Casapchioi - Constanța⁶⁴.

Cu același scop, Corul Episcopiei Constanței intenționa să organizeze un concert vocal la Ateneul din București. În acest sens, episcopul se adresează ministrului Comunicațiilor, solicitând să se facă o reducere de 75% pe calea ferată pentru membri corului⁶⁵. De asemenea, d-na Axente se oferea să dea un concert în Constanța⁶⁶. Ca urmare a campaniei organizate, în presă, de episcopul Constanței, Comunitatea Israelită de rit Occidental din Constanța donează 2000 lei și promite că va lua măsuri ca toți membri să doneze, de bună voie, cât vor putea pentru ridicare clădirii Seminarului⁶⁷.

Nemulțumit de modul în care decurge strângerea fondurilor, episcopul Gherontie adresează numeroase circulare, în toamna lui 1927, îndemnându-i pe cei care sunt de drept membri ai Consiliilor comunale să depună toate stăruințele ca, la realizarea bugetului, să fie prevăzute sume și pentru construcția Seminarului, iar preoții care sunt membri ai unor societăți corporatiste să insiste pentru ca, la

Seimeni, Osmanfacă, Dorobanțu, Gălbiori, Pantelimon, Istria, Duingi, Sarai, Gârliciu, Hasiduluc, Rasova, Cavaclar, Cerchezu. Și lista ar mai putea continua. cf. A.E.C., dos. 4/ 1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Theologic, f. 47, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, f.n., 87, 89, 90; dos. 5/ 1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Theologic, f. 31, 32- 33, 34 v, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 90, 92, 94, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 107, 108, 109, 110, 112, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 157, 158, 159, 177, 178, 179, 193, 202, 203, 204, 245.

⁶³ *Loc. cit.*, dos. 5/1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Theologic, f. 79.

⁶⁴ *Loc. cit.*, f. 245.

⁶⁵ *Loc. cit.*, dos. 4/1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Theologic, f. 82.

⁶⁶ *Loc. cit.*, f. 86.

⁶⁷ *Loc. cit.*, dos. 5/1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Theologic, f. 39.

repartizarea fondului cultural, să se treacă și Seminarul; autorizează anumiți părinți ieromonahi să controleze activitatea comitetelor și îi delegă și să ia măsuri ca cerealele colectate să se vândă la prețuri bune⁶⁸. De asemenea, face apel și la ajutorul primarilor comunelor și convoacă parlamentarii Eparhiei la o consfătuire ce avea drept scop implicarea acestora în activitatea de construire a Seminarului⁶⁹.

O altă propunere adresată în acest sens este făcută protoiereilor: clerul să doneze salariul pe o lună, episcopul fiind primul care va face acest gest. Membrii Cercului preoțesc „Coșăreni” din Ialomița deja și-au donat salariile pe luna decembrie. La fel și 34 de preoți și cântăreți din Protoieria I județul Ialomița – 19967 lei -. 95 de preoți și cântăreți din aceeași Protoierie vor dona benevol 37700 lei, în luna ianuarie 1929⁷⁰.

În anul școlar 1927/1928, cadrele didactice și personalul administrativ al Seminarului erau aproape aceleași⁷¹, iar situația școlară a elevilor, la finele anului, era următoarea: din 300 de elevi câți învățau în cele 7 clase, 2 erau retrași, 298 au frecventat regulat cursurile, 238 promovați, 51 corigenți și 9 repetenți⁷².

Episcopul Gherontie reușește să obțină prelungirea listele de subscripție aprobate pentru construirea localului Seminarului până 31 decembrie 1928, pentru încă un an, deoarece rezultatele nu fuseseră cele așteptate⁷³. Parohiile din județele Constanța, Ialomița, Caliacra, Durostor își fac datoria⁷⁴. Donează bani și primării, prefecturi, societăți

⁶⁸ *Loc. cit.*, f. 25, 30, 51.

⁶⁹ *Loc. cit.*, f. 36- 38, 42.

⁷⁰ *Loc. cit.*, f. 57, 58, 59, 80, 165, f. n.

⁷¹ Cadre didactice: econom Iulian Constantinescu, econom Grigore Dumitrescu, preot C.I. Sădeanu, preot Al. Alexandrescu, econom I. St. Popescu, diacon Gh.V. Popescu, Mauriciu Papastopol, Alex. Șișman, Grigore Roșu, Vasile Helgiu, Gh. Andrieș, Haralambie Ciocan, V. Muranievici, dr. Gh. Rădulescu, Gh. Diaconu, Alex. Nicolescu, Alex. Rigo Constantinescu, N. Constantinescu-Pană, preot Gh.L. Popescu; Personalul administrativ: directorul Iulian Constantinescu, secretar - Iacob Ionescu, 7 pedagogi, un econom, un portar, un bucătar, un ajutor bucătar, 17 servitoare. cf. *Loc. cit.*, dos. 7, Retribuția personalului Seminarului Teologic din Constanța, f. 1, 20; dos. 5/1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Teologic, f. 341- 343.

⁷² *Loc. cit.*, dos. 5/1927, Actele referitoare la construirea Seminarului Teologic, f. 282.

⁷³ *Loc. cit.*, f. 171, 206, 222, 235, 236.

⁷⁴ Județul Constanța: Pazarlia, Seimeni, Lipnița, Pantelimon, Hârșova, Sarai, Mihai Viteazu, Tichilești, Râmnic, Istria, Capugiu, Carol. I, Săcele, Pantelimon, Topalu, Tortomanu, Ersechec-Capugiu; județul Ialomița: Cusuiul din Vale, Crăsanu, Traian, Coșereni. Săcele, Cocargeaua, Topraisar, Grindu, Poiana; județul Caliacra: Ezibei, Camilaru, Rasoriceni, Vladimirești, Șabla, Huzubei, Ghiore, Târnovo, Dropia; județul Durostor: Canlia, Garvăn, Astfaschioi, Rahova,

și persoane particulare, oameni simpli și personalități - între care și profesorul Simion Mehedinți - de pe tot cuprinsul țării⁷⁵.

Banii adunați tot nu erau de ajuns. Conform evaluării, ridicarea localului de Seminar costa cca. 2 milioane, iar, așa cum îl concepea Episcopia, suma necesară se ridica la 60 milioane lei. În final, Episcopul redusese întreaga sa speranță la ridicarea unui pavilion, pentru care erau necesare 8 milioane lei⁷⁶.

Correspondența Episcopului Gherontie continuă, fără întrerupere. Astfel, în ianuarie 1928, solicita Ministerului Cultelor trimiterea planurilor și devizelor întocmite de inginerul șef Călinescu⁷⁷. De asemenea, se adresează ministrului Finanțelor în speranța obținerii unor credite, pentru ca, în vară, să pună piatra de temelie a clădirii Seminarului⁷⁸. Se adresează, oficial, și Mitropolitului primat, căruia-i expune situația îngrijorătoare a Seminarului constănțean, pe care-l roagă să intervină pe lângă Ministerul de Război pentru a ceda clădirile și terenul în care se aflau Comandamentul Diviziei a IX-a,

Caraorman, Babuc, Cainargeaua Mare, Haschioii, Srebârna, Cadichioii, Aidemir, Vetrina, Garvăn-Cioara, Sarsânlar. cf. *Loc. cit.*, f. 149, 155, 163, 168, 169, 176, 186, 188, 190, 196, 197, 210, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 238, 239, 240, 263, 264, 265, 266, 269, 270, 276, 280, 283, 285, 289, 297, 301, 305, 306, 310, 311, 312, 313, 314, 320, 321, 326.

⁷⁵ Prefectura județului Ialomița înscrie în subvențiile acordate bugetelor comunelor rurale și sume pentru „ajutorarea seminarului teologic și Școlii de cântăreți din Constanța” - cf. *Loc. cit.*, f. 271- 272, 317, 325, 329. În aceeași idee, și Primăria comunei Biulbiul, județul Constanța - cf. *loc. cit.*, f. 347. Mai donează bani și primăriile din Mangalia, comuna Ciulnița, Bazargic, Silistra, comuna Mihail Kogălniceanu din Ialomița - cf. *loc. cit.*, f. 315, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 345. Cu 500 de lei, contribuie și Societatea de locuințe ieftine București. cf. *loc. cit.*, f. 248. Au mai donat bani persoane particulare. Preotul Simion Stănescu din Drăgășani-Vâlcea donează 2000 lei pentru ridicarea clădirii Seminarului, iar institutorul Th. Poenaru, membru al Adunării Eparhiale Constanța, a adunat de la apropiații săi suma de 2440 lei, cu regretul că nu a putut face mai mult. Institutorul în retragere G. Tănăsescu trimite 200 de lei din rata pe care se angajează să o doneze, lunar, până la sfârșitul construcției - scrisoarea sa este mișcătoare -, așa cum a promis în ziarul „Dobrogea Jună”. Și bancherul din Bazargic Nicola Drumef donează 500 lei. Pentru construirea Seminarului, contribuie și: Const. Naumescu - administrator financiar în Teleorman -, Spiru Michail - revizor școlar în Teleorman-, N. Hagiescu și Michail Protopopescu - proprietari în Turnu Măgurele - și primarul orașului Turnu Măgurele - cf. *loc. cit.*, f. 175, 180, 182, 183, 219, 221, 225, 226, 244, 322, 330, 338, 339. Lor li se adaugă personalități de marcă ale culturii românești. Este cazul profesorului Simion Mehedinți, care donează 1000 lei pentru supraviețuirea Seminarului. cf. *loc. cit.*, f. 328.

⁷⁶ *Loc. cit.*, f. 213, 216.

⁷⁷ *Loc. cit.*, f. 156.

⁷⁸ *Loc. cit.*, f. 168.

care urma să fie evacuat de armată, iar, dacă aceasta nu era posibil, măcar să aprobe funcționarea Seminarului în acele clădiri⁷⁹. În aceeași idee, se adresează și Ministerului Cultelor și Artelor⁸⁰. Insistă și pe lângă Ministerul de Război. Într-una dintre scrisori, îi explică ministrului situația: spera ca, dacă nu era gata un pavilion din clădirea Seminarului, măcar, în primăvară, să înceapă lucrările. Locul există, eparhia ar avea și vreo 2 milioane lei și nu se așteaptă decât un ajutor de la Ministerul de resort. Primejdia de a închide instituția de învățământ este iminentă, pentru că, până în august, nu se putea realiza pavilionul. Și aceasta, exact în momentul în care guvernul pregătea jubileul a 50 de ani de la revenirea Dobrogei la țară. Cum Regimentul de obuziere din Constanța urma să se mute la Medgidia, Regimentul 9 Călărași ar putea să se ocupe, pentru un an-doi, locațiile eliberate, lăsând, în continuare, Seminarul în pavilionul, „pe cari numai Dumnezeu le știe - l-am amenajat și adaptat nevoilor școlii teologice”. Dacă aceasta nu e posibil, episcopul îl roagă pe ministru să accepte instalarea Seminarului în cazarma de obuziere, pentru maximum trei ani⁸¹. Răspunsul a fost unul negativ⁸², fapt pentru care episcopul cere, din nou, ajutorul ministrului Cultelor⁸³.

În martie 1928, Ministerul Cultelor și Artelor trimite Episcopiei din Constanța proiectul de construcție a Seminarului⁸⁴.

Pe 24 iulie 1928, cu 8 zile înainte de expirarea termenului de evacuare a pavilionului Regimentului 9 Cavalerie, episcopul dă dispoziție ca Seminarul să se mute, momentan, în internatul din oraș, iar, dacă numărul de camere este insuficient, să se restrângă în doar 2 camere, restul rămânând pentru mobilierul și gospodăria Seminarului⁸⁵. De pe data de 1 august, Ministerul de Război a pus la dispoziția Seminarului, pentru doi ani, Cazarma Traian din Ostrov⁸⁶. Restrângerea spațiului destinat Seminarului îl determină pe episcop să refuze înscrierea celor 16 elevilor propuși de Mitropolitul Basarabiei⁸⁷.

În octombrie 1928, episcopul se adresează, din nou, ministrului Domeniilor, plângându-se că Seminarul este „silit să evacueze cazarma în care se găsește și să rătăcească prin mahalalele Constanței, în niște maghernițe, iar, la urma urmei, să piară”. Îi cere ajutorul ministrului, în

⁷⁹Loc. cit., f. 213, 216.

⁸⁰Loc. cit., f. 273.

⁸¹Loc. cit., f. 237.

⁸²Loc. cit., f. 268.

⁸³Loc. cit., f. 262.

⁸⁴Loc. cit., f. 257.

⁸⁵Loc. cit., 284.

⁸⁶Loc. cit., f. 28, 291, 304.

⁸⁷Loc. cit., f. 307, 308, 309.

ideea de a da „în arendă, cu preț regional, măcar 500 ha pământ arabil în Caliacra, unde statul are mii de hectare disponibile”⁸⁸.

Chiar și în această situație limită, Seminarul își inaugurează cursurile noului an școlar, pe 29 octombrie, ocazie cu care este sfințit și drapelul școlii, sărbătorire la care este invitat episcopul Gherontie, și în calitate de naș al drapelului⁸⁹.

La Seminarul din Constanța, în 1929, erau vacante 12 catedrele⁹⁰, care se vor completa, astfel încât colectivul de cadre didactice va suferi oarecari modificări⁹¹. Personalul administrativ este, aproximativ, același⁹². În „Biserica Ortodoxă Română” se publică comisia de absolvire de la Seminarul constănțean din anul 1929 și cea de peste un an⁹³.

Consiliul eparhial ortodox român de la Cluj solicita trimiterea condițiilor pentru ca absolvenții de școală primară sau de câteva clase

⁸⁸ *Loc. cit.*, f. 316.

⁸⁹ *Loc. cit.*, f. 324.

⁹⁰ Erau vacante catedrele de: Științe religioase - 2 catedre -; Teologie practică - 1 catedră; Limba franceză - „15 ceasuri”-, Latina - „17 ceasuri”; Elina - „15 ceasuri”; Geografia - „7 ceasuri”; Matematica - „12 ceasuri”; Științe agronomice - „7 ceasuri”; Caligrafie și Desen - „10 ceasuri”; Muzică bisericească - „14 ceasuri”; Lucru manual - „8 ceasuri”; Gimnastica - „8 ceasuri”. cf. „BOR”, seria III, XLVII, nr. 5 (578), mai 1929, p. 454.

⁹¹ De-a lungul anului 1929, director al seminarului era același Iulian Constantinescu, director spiritual - preot Th. Enache, preot liturghier - diacon Gh.N. Popescu, iar profesori: D. Ivănescu, D. Roman, D. Roșculeț, M. Papastopol, Al. Șișman, Sofronie Coravu, H. Crocan, E. Sireteanu, T. Miculescu, V. Muranevici, dr. Gh. Rădulescu, Al. Riga Constantinescu, Gh. Diacon, Al. Nicolescu, preot Gh.L. Popescu, Materiu Cristescu, locotenent Șt. Vasile, Ioan Lăncrănjan, Grigore C. Roșu. În acest an, se studiau următoarele materii: Limba română, Științe religioase, Greacă, Latină, Franceză, Germană, Științe pedagogice, Științe fizico-naturale, Științe agricole, Matematică, Igienă și Medicină, Desen, Caligrafie, Muzică bisericească, Muzică vocală, Lucru manual și Educație fizică. cf. A.E.C., dos. 8/ 1929, Salarii - Seminarul Teologic jud. Constanța, passim.

⁹² Personalul administrativ era format din directorul amintit, din secretarul Iacob Ionescu, 5 pedagogi, un econom, un portar, un bucătar, un ajutor bucătar și 17 servitori. Cf. *loc. cit.*, passim.

⁹³ În 1929, din aceasta, făceau parte: Ioan Gh. Savin - profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău -, părintele Iulian Constantinescu - directorul Seminarului -, părintele Duminică Ionescu - profesor la Seminarul Central din București - și, ca membri, Gh. Roșu și V. Papastopol. Iar, în anul următor: dr. V.G. Ispir - profesor la Facultatea de Teologie din București, președinte al comisiei -, părintele I. Constantinescu - directorul Seminarului -, Gr. Roșu, M. Papastopol și P. Popovici. cf. „BOR”, seria III, XLVII, nr. 6 (579), iun. 1929, p. 556-557; XLVIII, nr. 6 (591), iun. 1930, p. 509.

de liceu din zonă să se poată înscrie la Seminarul constănțean⁹⁴.

Activitatea Seminarului continuă, indiferent de marile probleme cu care se confrunta. Pe 21 mai 1930, instituția serba zilele Patronului său. Episcopul era invitat și rugat să accepte ca un elev seminarist de clasa a VIII-a să predice, la Catedrală, despre viețile sfinților patroni⁹⁵.

Între 5-20 iunie, se desfășoară examenele. Rezultatele sunt următoarele: din 285 elevi înscriși, 8 sunt retrași, 277 au frecventat regulat cursurile, 228 sunt promovați, 38 corijenți, 9 repetenți și 2 amânați pentru examene din toamnă⁹⁶.

La începutul anului 1930, un alt scandal lovește Seminarul. De data aceasta, îl are ca inculpat pe însuși directorul instituției, preotul Iulian Constantinescu. Acuzator este însuși Episcopul Gherontie. Directorul era învinovățit că avea un caracter dur, dezlănțuind o adevărată teroare în rândul elevilor. Drept exemplu este adus cazul unui elev care a fost nevoit să părăsească Seminarul - tatăl său deschizând acțiune în justiție împotriva instituției și a Ministerului - și cel al unor studenți care au avut curajul să declare că au fost palmuiți de director. Acestor acuze li se adaugă: alimentația proastă, elevi bolnavi de boli venerice, materiile religioase sunt predate numai de laici, faptele de imoralitate ale soției directorului spiritual, Theodor Enache, petrecute în Seminar și ajunse de notorietate, campania alimentată de director în rândul părinților împotriva episcopului. De asemenea, episcopul declară că directorul instituției a închiriat în oraș câteva localuri, în jurul unor case de toleranță, „ca elevii să fie încontinuu martori la scene de depravare, să se molipsească de boale venerice și să scrie împotriva noastră, chiar în vremea când Noi lipseam din țară”. Li se adaugă nesupunerea la ordine și problemele de gestiune. Iulian Constantinescu este dat în judecată. Episcopia îl are ca martor principal pe profesorul Ioan Morozov, vechi cadru al Seminarului. Directorul preot Iulian Constantinescu este suspendat din toate slujbele preoțești și trimis spre judecata Consiliului Eparhial al Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române. Ca urmare, episcopul cere, insistent, ministrului Instrucțiunii și Cultelor eliberarea preotului din funcția de director al Seminarului. Ministrul îi acordă concediu din funcție directorului până la judecarea procesului⁹⁷.

Preotul Teodor Enache, spiritual al Seminarului, implicat indirect în scandalul din jurul directorului Iulian Constantinescu, a solicitat un

⁹⁴ A.E.C., dos. 11/1931-1932 - Corespondență cu seminarul Teologic Constanța, f. 18.

⁹⁵ *Loc. cit.*, f. 20.

⁹⁶ *Loc. cit.*, f. 23-25, 26-27, 28-29.

⁹⁷ *Loc. cit.*, f. 4, 5, 9, 10, 12, 13-14, 17, 21.

post de preot în Eparhia Hotinului și, în acest sens, cerea o recomandare din partea Episcopiei conștănțene. Răspunsul este unul pozitiv⁹⁸.

Activitatea de strângere a fondurilor continuă. Se primesc oboluri de la primării din județul Ialomița, din parohiile din județul Durostor⁹⁹.

A. Bulalidi se oferă să închirieze Seminarului un imobil în Conștanța, cu plata unei chirii anticipate pe 3 ani, de 180 000 lei¹⁰⁰.

Directoratul ministerial anunță că, în bugetul județului Conștanța, n-a fost stipulată nici o subvenție pentru terminarea localului de seminar și nu există nici posibilitatea de a acorda vreo sumă în acest scop sau în acela de a cumpăra un local¹⁰¹.

Episcopul Gherontie continuă cruciada pentru ridicarea localului Seminarului teologic din Conștanța. Într-o intervenție privind împrărietăririle în Cadrilater din plenul Senatului, episcopul Gherontie aduce în discuție problema Seminarului teologic conștănțean¹⁰².

În mai 1930, episcopul Conștanței se adresa Directoratului Ministerial al Munteniei - de care aparținea și Eparhia Conștanței -. Acesta expune ceea ce dorește să realizeze: „un local propriu pentru seminar, nu mai sufere deci întârziere nici deoclipă, dacă ținem să avem prestigiu”. Există însă problema lipsei mijloacelor. Episcopul Gherontie oferă și soluțiile: „Cum putem salva reședința și seminarul teologic? 1. Statul are datoria, căci la el e punga, să înscrie în fiecare an, oricât de puțin; dar să înscrie și, cu aceasta, am reuși să adunăm bunișoare parale; 2. În bugetele fiecărei instituții: comune, municipii, prefecturi etc. Din eparhia Conștanța și aici aveți toată puterea, Domnule Director - să se înscrie anual o sumă cât de puțin, pentru episcopia de Conștanța, în scopul terminării lucrărilor reședinții și pentru clădirea localului de seminar; 3. Pentru realizarea acestor opere, onoratul Guvern, recte Ministerul Instrucțiunii și Cultelor ar putea contracta cu o societate de construcții din țară, care s-ar angaja să termine - să zicem - deocamdată reședința, iar statul i-ar garanta plata în anuități, prin prevederi bugetare (...) Cu chipul acesta, am termina - în timp de 3-4 ani - reședința și s-ar pune temelia localului de seminar. Ce-ar putea face eparhia. Cum am luat conducerea eparhiei Conștanței, Noi am format comitete parohiale, pentru adunarea de ofrande în

⁹⁸ Loc. cit., f. n.

⁹⁹ Loc. cit., f. 6, 16, 19, 22.

¹⁰⁰ Loc. cit., f. 1, 2.

¹⁰¹ Loc. cit., f. 30, 31.

¹⁰² Împrărietăririle în Cadrilater, în „Tomis - revista eparhială de Conștanța”, VII, nr. 3, mar. 1930, p. 90-92

bani și cereale pentru seminar și am realizat, în timp de un an, peste un milion de lei. Lipsa de concurs din partea statului însă – pedeoparte - seceta pe de alta, ne-a descurajat și pe noi și comitetele. Cu toată secetă, totuși, eram sigur că, dacă Guvernele ar fi luat în serios dosarele de corespondență ce li-am trimis și implorările ce li făceam, comitetele ar fi luptat mai departe. Văzând, însă, că nu se face nici o mișcare, credincioșii și-au strâns băierile pungilor, temându-se ca, nu cumva, ofranda lor să scape printre degete, cum – durere - s-a mai zvonit că s-ar cam fi întâmplat cu unele colecte, mai demult. Milionul nostru este, asigurat; dar, cu el, nici un om n-ar fi avut curajul să se apuce de seminar. Ar fi fost să se repete greșeală cu școala normală de lângă Pallas, unde s-au îngropat câteva pietre și - cu ele - și un milion-două!. Episcopul se adresează, în calitatea sa de deputat în Adunarea Eparhială, Directorului ministerial al Munteniei, cel care are în mâna sa bugetele, stăruind, cu nădejde, să studieze propunerile făcute, iar, de nu sunt bune, să caute alte soluții, „dar, să nu lăsați eparhia Constanța în pragul prăbușirii morale; ar fi păcat!”¹⁰³.

În iulie, în urma zvonurilor privitoare la desființarea Seminarului teologic de la Constanța, episcopul Gherontie cerea ajutorul prim ministrului țării, Gheorghe Mironescu, și ministrului Cultelor¹⁰⁴.

În revista „Tomis” a Eparhiei Constanța din august 1930, acesta declara, la deschiderea Adunării eparhiale: „Fără local, seminarul teologic, această școală atât de necesară și importantă, din punct de vedere al intereselor noastre culturale, religioase și naționale, parcă văd că - poate chiar din toamnă - din motive, cari dacă în altă parte ar fi cumva plauzibile, la noi nu-s - își va închide porțile.” Acesta specifică faptul că regele cunoaște necesitățile Bisericii Ortodoxe, deoarece episcopul Gherontie i le-a expus în audiența pe care acesta o avusese pe 9 iulie. Regele își exprimase dorința de a vizita capitalele provinciilor, ocazie cu care episcopul urma să-i înmâneze un memoriu despre doleanțele episcopiei sale, între ele, localul propriu al Seminarului, chiar și în condițiile în care se zvonea că guvernul se gândea la economii, la desființarea școlilor care nu au local propriu, categorie în care intra și Seminarul constănțean. „Ei bine, o mai mare greșeală decât aceasta, n-ar fi în stare să facă nici un guvern, chiar dacă ar fi păgân.” Dacă, pentru reședința episcopală, Ministerul a dat ceva bani, pentru Seminar „nici o centimă”. Cu mijloace proprii, eparhia a întocmit planul și devizul necesar, le-a înmânat Ministerului și Serviciului tehnic superior, care

¹⁰³ Copie de pe adresa Sfintei Episcopii către Directoratul Ministerial al Moldovei nr. 2648 din 2 Maiu 1930, în „Tomis - revista eparhială de Constanța”, VII, nr. 5, mai 1930, p. 182-184

¹⁰⁴ Arhiva Episcopiei Constanța, dos. 11/1931-1932. Corespondență cu seminarul Teologic Constanța, f. 33, 34

le-au aprobat, a obținut, „*prin dese stăruinți personale*”, un spațiu pentru clădirea Seminarului, a obținut piatra de la cariera Canara și, pentru a da un impuls Ministerului, a adunat, prin Comitetele parohiale și liste de subscripții, cca. 1400000 lei. Din păcate, Adunarea eparhială s-a mărginit la controlul gestiunilor, lăsând pe umerii episcopului și Consiliului său promovarea intereselor economice și culturale. Episcopul a stimulat guvernele și a cerut ajutorul oamenilor politici locali, a convocat, de 2 ori, la Senat colegii din acest for și deputații - de două ori, majoritatea a lipsit¹⁰⁵.

Într-o adresă și un proces verbal din noiembrie 1930, adresat Episcopului, directorul Seminarului, Iulian Constantinescu, informează despre adunarea generală a părinților elevilor, profesorilor și membrilor Comitetului școlar al instituției, unde s-a hotărât ca, în cazul în care statul nu poate face față cheltuielilor viețuirii Seminarului, să se recurgă la mijloacele de care dispune Comitetul școlar pentru cheltuielile materiale, iar salariile profesorilor să fie plătite de stat. Rezoluția Episcopului este următoarea: procesul verbal să fie trimis regelui, primului ministru, patriarhului și Ministerului Instrucției Publice. Mai mult, episcopul argumentează, pe 2 pagini.

Bolnav fiind, episcopului Gherontie i se comunică faptul că Seminarul teologic din Constanța, pentru menținerea căruia, în toamna anului 1930, a mers cu stăruințele până la rege, va fi desființat pe 15 ianuarie 1931. „*Cu lacrimi în ochi, regretând că nu poate să plece din nou, trimite de pe patul suferinței, telegrame de protestare la Minister, la patriarhie, la M.S. Regele*”, subliniind importanța Seminarului teologic pentru Dobrogea și pentru țară, enumerând, succint, ceea ce a realizat¹⁰⁶.

Chiar și cu sabia asupra capului, directorul Seminarului și episcopul Constanței continuă cruciada. În noiembrie 1930, primul dintre ei îl înștiința pe cel de-al doilea că, prin desființarea Școlii Normale de băieți din oraș, imobilul a rămas liber. Și ar fi suficient pentru cel puțin 200 de elevi, care pot să locuiască și să învețe acolo. Imobilul aparținea Primăriei, fapt pentru care îl roagă pe episcop să facă diligențele necesare, Seminarul angajându-se să plătească chiria pe care o plătea școala de băieți¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Gherontie, *Dați-mi cinci lei pe an de fiecare familie și vă promit o eparhie înfloritoare*, în „Tomis - revista eparhială de Constanța”, VII, nr. 8, aug. 1930, p. 253, 254-255.

¹⁰⁶ Arghir I. Vârnav, *op. cit.*, p. XVIII; A.E.C., dos. 11/1931-1932. Corespondență cu seminarul Teologic Constanța, f. 35, 36.

¹⁰⁷ A.E.C., dos. 11/ 1931-1932. Corespondență cu seminarul Teologic Constanța, f. 37.

Pe 13 noiembrie, Patriarhul îi scrie episcopului Gherontie că a făcut intervenții stăruitoare, dar fără a primi vreo promisiune¹⁰⁸. În aceeași zi, este dat și răspunsul de la Președenția Consiliului de Miniștri, care răspunde sec, fără comentarii: „fiind vremurile extrem de critice, trebuie să consimțim cu toți la sacrificiile necesare crizei noastre economice”¹⁰⁹.

Prin decizia nr. 3337/1 ianuarie 1931, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice desființează Seminarul Teologic din Constanța, din lipsă de local propriu. Instituția funcționează încă, pe spesele Comitetului școlar, până la finele anului școlar. Episcopul se adresează Ministerului amintit, rugându-l să dispune ca „*toată averea*” pe care o deținuse instituția să fie trecută pe seama Eparhiei și dată în primirea Consiliului Economic al Episcopiei Constanța, pentru a nu se risipi. Avea în vedere art. 34 din Legea de organizare a Bisericii Ortodoxe Române. Intenția era ca, odată terminată construirea clădirii episcopale, când situația materială o permitea, să reînființeze cursul superior al Seminarului sau o academie teologică, chiar numai cu banii eparhiei. Episcopul spera însă, în timp, să ridice și un local propriu Seminarului, având deja 8 ha teren și un fond de peste un milion strâns prin colectă publică. Ministerul refuză să dăruiască Eparhiei „*averea*” Seminarului, fiind dispus să i-o dea doar în păstrare. Episcopul intenționa să folosească inventarul amintit la Școala de cântăreți bisericești.¹¹⁰

Pe 21 mai, episcopul era invitat să patroneze serbarea patronilor Seminarului, unde profesorul Virgil Dobrescu urma să conferențieze¹¹¹.

Ministrul Instrucțiunii Publice și Cultelor îl ruga pe episcopul Gherontie sau pe arhiereul vicar să participe personal la examenul de absolvire¹¹² de la Seminarul Teologic din Constanța, ce începea pe 9 iunie, subliniind că prezența acestuia dădea un „*înalt prestigiu în sine*”. Deși, inițial, îl delegă să participe pe arhiereul vicar, episcopul va

¹⁰⁸ *Loc. cit.*, f. 39.

¹⁰⁹ *Loc. cit.*, f. 38.

¹¹⁰ *Loc. cit.*, f. 44, 50, 51, 55, 58, 59 Acest inventar era format din: 55 paturi, 20 pupitre, 4 catedre cu postamente, 4 table de scris pentru perete, 4 butoaie mici, 3 trepiede pentru table de scris deteriorate, 2 cuiere mobile, 1 trepied pentru tabla de scris, 70 farfurii deteriorate, 4 linguri se supă deteriorate, 20 cănițe de porțelan deteriorate, 5 butoaie stejar mici, 2 scaune de brad lungi, 6 sobe de tablă, 4 cuțițe de masă de metal uzate, 1 butoi mic de fag, 2 lămpi de petrol, 7 saltele de paie reformate. (f. 63).

¹¹¹ *Loc. cit.*, f. 46.

¹¹² Comisia de examinare era formată din: directorul preot Iulian Constantinescu – președinte -, D-tru Ivănescu, I. Bocioagă, Nauriciu Papastopol și Matei Cristescu - membri.

participa personal¹¹³ la acest ultim examen al Seminarului pentru care luptase în ultimii ani. Rezultatele ultimei sesiuni de examene a Seminarului teologic Constanța erau următoarele: 265 de elevi, din care 18 retrași, 247 au frecventat regulat școala, 186 promovați, 49 de corijenți, 10 repetenți, 2 amânați la examene din toamnă¹¹⁴.

Din septembrie 1931, Iulian Constantinescu cere eliberarea cărții canonice și alte acte, pentru a se transfera, ca profesor definitiv, la Seminarul monahal „Cernica”¹¹⁵.

Elevii seminariști de la Constanța au fost transferați, conform Ordinului 146672/1931, la Seminarul din Dorohoi, fapt pentru care directorul acestuia solicita fondul bănesc al fostului comitet școlar. Adresa este semnată de un număr de 60 de elevi. Episcopul Ghenadie a răspuns că nu poate acorda vreun ajutor bănesc. De aceea, elevii și conducerea Seminarului de la Dorohoi se adresează, în același sens, ministrului¹¹⁶.

Episcopia Constanței solicită Ministerului Agriculturii și Domeniilor să-i fie declarate proprietate cele 8 ha de la Palas, destinate construirii Seminarului și cele 45 ha atribuite construirii Seminarului după desființarea Școlii Normale de băieți. Răspunsul vine curând: conform legii, terenurile reintră în patrimoniul statului, adică al Ministerului Agriculturii, dar că, în schimb, Episcopiei i se va da o suprafață egală în comuna Tatlageac¹¹⁷.

Seminarul fusese desființat în prima zi a anului 1931, bunurile ce-i aparținuseră fuseseră împărțite. Faima sa continuă însă. Drept dovadă, în 1934, un paroh din județul Hunedoara solicita primirea unui elev la acest Seminar¹¹⁸.

*

Viața acestui Seminar a fost scurtă și foarte zbuciumată. Autoritățile eclesiastice și conducerea acestuia s-au zbatut, tot timpul, pentru obținerea unui sediu, de care depindea însăși existența lui. Ce a rămas după desființarea Seminarului? 158 de absolvenți de care Dobrogea avea imperioasă nevoie¹¹⁹... și dosarele de documente care-i certifică existența.

¹¹³ *Loc. cit.*, f. 48, 49, 51.

¹¹⁴ *Loc. cit.*, f. 52, 53.

¹¹⁵ *Loc. cit.*, f. 60.

¹¹⁶ *Loc. cit.*, f. 65, 66, 67- 68, 69.

¹¹⁷ *Loc. cit.*, f. 71- 73, 74.

¹¹⁸ *Loc. cit.*, f. 76.

¹¹⁹ Lista absolvenților în Virgil Coman, *op. cit.*, 509-512.

**„SFINȚII ÎMPĂRAȚI CONSTANTIN ȘI ELENA”
SEMINARY FROM CONSTANȚA**

Abstract

Due to the fact that Dobroudja was returned to Romania, there was a great need of orthodox priests. Therefore, „Sfinții Împărați Constantin și Elena” Seminary was established in 1923 in Constanta. Although it had great results, its existence was disturbed and conditioned by the lack of a place of its own. There were two bishops that fought for this Dobroudjan educational institution to exist: bishop Ilarie and, especially, bishop Gherontie.

The present article shows, based on archival documents, the avatars of getting a place of its own for the orthodox Seminary mentioned. The desperate calls of bishop Gherontie to the local authorities, central ones and even to the King were in vain. At the beginning of 1931, „Sfinții Împărați Constantin și Elena” Orthodox Seminary was closed.

Keywords: „Sfinții Împărați Constantin și Elena” Orthodox Seminary, Constanta, culting teaching, bishop Gherontie, Diocese of Tomis.

ASPECTE PRIVIND SITUAȚIA EVREILOR DIN CONSTANȚA ÎN ANII CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Anii celui de-al Doilea Război Mondial au reprezentat pentru comunitățile mozaice din Europa perioada circumscrisă fenomenului Holocaustului. Dincolo de orice polemică, evreii din statele europene aflate sub dominația sau influența Reich-ului nazist s-au aflat în fața uneia dintre cele mai tragice realități care s-au abătut vreodată asupra unei etnii, fiind amenințați de aplicarea „soluției finale”, concepute de naziști pentru exterminarea evreimii. În acest cadru, dar și în contextul particularităților situației evreilor din România regimului Ion Antonescu, subliniem, în continuare, câteva aspecte relevante privind comunitatea mozaică din Constanța¹.

Începând din anul 1940, statul român a fost nevoit să adopte o serie de măsuri care ar fi putut contracara o posibilă agresiune determinată de evoluția ostilităților din Europa. Declanșarea războiului cu U.R.S.S., la 22 iunie 1941, a transformat orașul și portul Constanța în principala țintă a aviației și marinei sovietice².

* Muzeul Marinei Române Constanța; e-mail: tomis632002@yahoo.com.

¹ După revenirea Dobrogei în cadrul granițelor românești, evreii localnici s-au organizat, în anul 1896, în cadrul *Epitropiei Comunității Israelite din Constanța*. cf. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța (în continuare, D.J.A.N.C.), fond Primăria Constanța, dos. 15/1897, f. 3-11. Ulterior, etnicii evrei din urbe s-au organizat în două comunități, cea Israelită de rit Occidental și cea Israelită de rit Spaniol, din 1922, acestea fiind conduse de Baruch Grunberg, respectiv de Iosef Jerusalmy, *loc. cit.*, dos. 17/1922, f. 9, 25.

² Valentin Ciorbea, *Portul Constanța de la antichitate la mileniul III*, Constanța, Editura Europolis, f. a., p. 176-181.

Evreii³ erau supuși cunoscutei legislații antisemite, fiind obligați, între altele, la muncă în folosul comunității⁴. Menționăm că, potrivit unui localnic român, până atunci, asupra evreilor din Constanța nu planase nici o suspiciune, între români și etnicii evrei existând o frumoasă coabitare⁵. O amintire asemănătoare păstrează și un etnic evreu⁶. Primele victime evreiești în Constanța s-au înregistrat în timpul guvernării antonesciano-legionare⁷.

Chiar în aceste condiții, în perioada războiului, România a fost „*cel mai important loc de imbarcare pentru emigranții evrei ilegali. Aceștia porneau spre Palestina la bordul navelor plecate din porturile românești Constanța, Sulina, Tulcea și Brăila*”⁸. După estimările noastre, între 1940-1944, emigrarea evreilor prin portul Constanța a reprezentat o *constantă variabilă*, fenomenul desfășurându-se în condiții interne și externe deosebit de grele. Au fost mai multe nave cu emigranți evrei: 9 vase mari (*Darien II, Struma, Milka, Maritza, Belasitza, Kasbek, Bulbul, Mefkure și Morina*) - 4 dintre acestea (*Darien II, Milka, Maritza și Belasitza*) efectuând câte două ieșiri din port - și 15 vase mici. Numărul evreilor care au ieșit din România pe această cale și care se poate documenta este de 4.846. Remarcăm că nu am aflat, documentat, nici

³ Potrivit rezultatelor recensământului din județul Constanța, la 26 aprilie 1941, Delegația Biroului de Recensământ a anunțat că există o populație stabilă de 227.873 de persoane, 2.309 de persoane formau populația flotantă, 41.386 erau refugiați și se comunica un număr de numai 49 de evrei, D.J.A.N.C., fond Prefectura Constanța, dos. 30/1941, f. 84. Menționăm că Institutul Central de Statistică a reținut, pentru județul Constanța, la repartizarea după originea etnică din coloana *Alții și nedeclarați* din recensământul din 1941, un număr de 2.125 de evrei, cf. Viorel Achim, *Evreii în cadrul recensământului general al României din 6 aprilie 1941*, București, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, 2008, Anexa 6.

⁴ D.J.A.N.C., *Fond Primăria Constanța*, dos. 69/1942, f. 16, f. 17, f. 18.

⁵ Mărturie făcută, la 25 februarie 2003, autorului acestor rânduri de către dl. Nichifor Boanță (n. la 18.10.1919 în comuna Bujor, jud. Teleorman), comandor (rtg.), fost subofiter în cadrul Flotei de Hidroaviație Constanța, Escadrila 11, între 1940-1945.

⁶ Mărturie făcută autorului, la 6 decembrie 2002, de către dl. Carol Roseblum (n. la 12.09.1920 la Iași), fost distribuitor de presă, membru al Obștii Evreilor din Constanța.

⁷ Florin Stan, *Un aspect al guvernării legionaro-antonesciene la Constanța*, în „Buletinul Centrului, Muzeului și arhivei istorice a evreilor din România”, București, 2005, p. 53-58. Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, *Martiriul evreilor din România, 1940-1944. Documente și mărturii*, București, Editura Hasefer, 1991, p. 66-67.

⁸ Dalia Ofer, *Escaping the Holocaust. Illegal Immigration to the Land of Israel, 1939-1944*, New York, Oxford University Press, Oxford, 1990, p. 77.

un caz de respingere a vreunui emigrant evreu în acest port⁹. În privința organizării transporturilor de emigranți, în 1942, s-a afirmat Societatea de Turism „România”, care a colaborat cu recent înființata Centrală a Evreilor, instituție ce a înlocuit Federația Uniunilor de Comunități Evreiești din România¹⁰. În Constanța, Oficiul Județean al Centralei, înființat în aprilie 1942, era condus de dr. Albert Adler, președinte, avocat Jean Iancu era vicepreședinte, Sami I. Schwartz, secretar general, iar Alfred Israel, membru¹¹.

În acei ani, în cuprinsul județului Constanța au fost înființate mai multe lagăre în care au fost internați evrei. Menționăm, potrivit datelor extrase din arhivele locale, „Lagărul de evrei Osmancea”¹², „Lagărul de evrei Mereni”¹³, „Lagărul de internare Ciobănița”¹⁴. În lagărul din Osmancea a fost internat chiar Șef Rabinul Comunității Evreiești din Constanța, Joseph H. Schechter, în vârstă de 67 de ani, cavaler al „Coroanei României”¹⁵. Jacob M. Navon, în vârstă de 52 de ani, internat la Mereni și fiind grav bolnav, făcea apel către autorități, solicitând eliberarea sa, având în vedere că a dovedit că este bun cetățean român, luptând pe front atât în campania din 1913, cât și în timpul Marelui Război, între 1916-1918¹⁶.

Se atestă că, în perioada iulie-august 1941, 130 dintre evreii de la Mereni au prestat munci agricole la diverși gospodari din cadrul comunei omonime¹⁷, alți 11 la cimitirul local¹⁸, 21 la biserică¹⁹, 17 la școala primară Lungeni²⁰, 11 la șoseaua Mereni-Osmancea²¹ și 90 la

⁹ Florin Stan, *Portul Constanța - poartă deschisă evreilor spre „Țara promisă”*. Studii privind „problema evreiască” în România. 1938-1944, Constanța, Editura Muzeului Marinei Române, 2007, p. 79-80.

¹⁰ Creată sub presiune germană, Centrala nu s-a bucurat de încrederea evreilor, conducerea sa fiind formată din persoane nelegate de viața evreiască, în frunte cu dr. N. Gingold, de confesiune catolică. Lucru semnificativ însă, Gingold a colaborat cu dr. W. Filderman, fostul președinte al Federației, cf. Lya Benjamin, *Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România, 1940-1944*. Studii, București, Editura Hasefer, 2001, p. 107-126.

¹¹ D.J.A.N.C., Fond Primăria Constanța, dos. 53/1942, f. 92; 69/1942, f. 290.

¹² *Loc. cit.*, Fond Prefectura județului Constanța, dos. 25/1941, f. 21.

¹³ *Loc. cit.*, f. 154.

¹⁴ *Loc. cit.*, f. 44.

¹⁵ *Loc. cit.*, f. 171. La Baruch Tercatin, Lucian-Zeev Herșcovici, *Prezențe rabinice în perimetrul românesc. Secolele XVI-XXI*, București, Editura Hasefer, 2008, p. 485. Rabi Iosef Haim Schächter este consemnat drept președintele Tribunalului rabinic din Constanța.

¹⁶ D.J.A.N.C., Fond Prefectura județului Constanța, dos. 25/1941, f. 102, 103.

¹⁷ *Loc. cit.*, f. 37-39.

¹⁸ *Loc. cit.*, f. 40.

¹⁹ *Loc. cit.*

²⁰ *Loc. cit.*, f. 40-41.

curățatul islazurilor comunale²². Alți evrei reținuți la Mereni au fost încadrați în echipe de muncă pentru următoarele comune: Ion Corvin (50 de persoane)²³, Castelu (50)²⁴, Topraisar (20)²⁵, Maior Chiriacescu (50)²⁶, Independența (30)²⁷ și pentru orașul Medgidia (50)²⁸. De asemenea, evreii din Lagărul Osmancea au fost încadrați în echipe de muncă însoțite de câte doi jandarmi și repartizate comunelor: Cocargea (25)²⁹, Cobadin (15)³⁰, Ferdinand (50)³¹, Poarta Albă (50)³², Comana (20)³³. Dintre persoanele aduse în lagărul de la Ciobănița s-au format alte echipe de muncă, pentru localitățile Basarabi (10 persoane)³⁴ și Crucea (50)³⁵.

Peste ani, mai mulți evrei conștanțeni au așternut spre neuitare câteva gânduri din perioada prigoanei.

Ella (Rachella) Weissenberg, cu domiciliul în Constanța, str. Ștefan cel Mare nr. 22, de profesie avocat, și-a amintit următoarele: „În baza legilor rasiale, în acești ani de prigoană, am fost exclusă din Baroul avocaților din Constanța.

Am acceptat, astfel, să predau, ca profesoară, cursuri de istorie și drept la Liceul evreesc din Constanța ce se înființase atunci. Am predat aceste cursuri în anii școlari 1940-1941 și 1942-1943.

Salariul l-am primit lunar în mod regulat. Fondurile din care s-a plătit salariul nu le cunosc (anume: dacă din taxele școlare percepute de la părinții elevilor). Liceul a funcționat numai cu clasele I-IV. Clasele variau între 15-30 elevi.

În timpul studiilor, între anii 1928-1932, am fost Președintele studenților evrei din Constanța.

Unii avocați evrei, cetățeni de categoria a II-a, nu au fost radiați din Barou. Ei aveau dreptul să profeseze, însă, numai pentru clienți evrei.

Soțul meu, dr. Weissenberg Moses, medic, nu putea nici el exercita profesia decât pentru pacienți evrei. În timpul când evreii din Constanța au

²¹ Loc. cit., f. 41.

²² Loc. cit., f. 41-43.

²³ Loc. cit., f. 56.

²⁴ Loc. cit., f. 57.

²⁵ Loc. cit., f. 59.

²⁶ Loc. cit., f. 60.

²⁷ Loc. cit., f. 60.

²⁸ Loc. cit., f. 58.

²⁹ Loc. cit., f. 51.

³⁰ Loc. cit., f. 52.

³¹ Loc. cit., f. 53.

³² Loc. cit., f. 54.

³³ Loc. cit., f. 54.

³⁴ Loc. cit., f. 62.

³⁵ Loc. cit., f. 63.

fost evacuați în lagăre în comunele județului, soțul meu a fost concentrat medic la Crucea Roșie din localitatea Medgidia, iar mie mi s-a permis să mă aflu în acest timp lângă el. Ulterior, noi am plecat împreună la București. Pentru acest interval de timp nu cunosc situația Liceului.

Familia soțului meu, dobrogeni de multe generații înapoi sub stăpânirea otomană, au avut proprietăți rurale și urbane și la revenirea Dobrogei în anul 1878 toți au devenit de drept cetățeni români fără să fi fost nevoiți să recurgă la intervenții judiciare pentru stabilirea acestor titluri de cetățeni români”³⁶.

Zomer Solomon, născut la 29 aprilie 1911 în Constanța, domiciliat pe str. Mircea cel Bătrân nr. 152, de profesie contabil autorizat, a consemnat: „În afară că am făcut <<Heder>>” la Constanța, nu am participat în mod mai însemnat la viața evreiască. Îmi amintesc că în casa părintească a existat o pușculiță de colectare a unor bani, cred că pentru Keren Hayesod”. (...)

În anii prigoanei am fost scos din funcție de la o firmă particulară și am lucrat ca secretar la biroul de avocatură al avocatului Calmis Ghinsberg.

Între timp, la 25 iunie 1941, am fost luați întreaga familie, părinți, frați și surori și duși în curtea Chesturii, unde am stat o zi și o noapte. De acolo am fost trimiși cu trenul, înghesuiți în vagoane de vite, până la stația Ciobănița și de acolo pe jos, bărbați, femei, bătrâni și copii până în comuna Osmancea, unul din centrele de triere și repartizare. În Dobrogea au mai fost încă trei astfel de centre, anume: Mereni, Cobadin și Ciobănița. Criteriul de triere nu-l cunosc, dar de la Osmancea am fost trimiși la Mereni.

Acolo bărbații și femeile valizi de muncă au fost încadrați în detașamente de lucru, iar ceilalți au fost trimiși în iarna 1941-1942 înapoi la Constanța, unde au avut domiciliu forțat cu apel de două ori pe zi la Circumscripția respectivă de poliție.

Eu am fost în detașament de muncă obligatorie până la 12 septembrie 1944, în regim de cazarmă, executând munci de carieră, de fortificații pe valea Siretului și ulterior în batalionul de muncă din Sărata-Basarabia, cu regim și mai înăsprit.

Sora mea, Luiza Zomer, în același timp, împreună cu alte femei, a executat munca obligatorie la Mangalia, la ferma Cpt. Giroveanu.

³⁶ Arhiva Comunității Evreilor din Constanța, Fond Documentar, vol. 1, f. 106. Mărturie datată 14 mai 1988.

* Tip de instituție școlară foarte răspândită în cadrul comunităților evreiești până la al Doilea Război Mondial. Programa de studiu se baza exclusiv pe studierea textelor sfinte mozaice.

** Fondul special pentru reconstrucția Israelului.

Familia mea, întoarsă din lagăr la Constanța, neavând posibilități proprii de trai, ca și multe alte familii în aceeași situație, a trăit mai mult cu mila și ajutorul foștilor prieteni și cunoscuți neevrei”³⁷.

Andor Andrasi, născut în anul 1910, domiciliat în Constanța, str. G. Enescu nr. 3, a declarat: „În iunie 1941, având vârsta de 31 ani, necăsătorit, am fost strânși toți evreii din orașul Constanța în curtea Chesturii din fostul Bd. Domnița Ileana și ținuti grămadă două zile.

De acolo am fost încolonați, duși la gară și urcați deavalmă în vagoane de marfă, trenul având destinația Cobadin, jud. Constanța. Ajunși am fost cazați în niște barăci aparținând armatei germane între timp părăsite.

Am rămas acolo 3-4 săptămâni, fiind apoi triați și împrăștiați la diferite puncte, anume: comunele Independența, Osmancea și Cerna-Vodă, toate în jud. Constanța.

Eu, într-un grup de circa 100 persoane, am fost trimis în comuna Independența. Îmi amintesc că au fost cu mine: Meer Kaplan, Bercu A. Bercu (decedat), alt Bercu (plecat în Israel), Avramovici și alții.

Am fost cazați într-un grajd la un boier.

Noi, bărbații, am muncit în diferite puncte la șosele, primind hrană precară de la Primăriile respective. Cei înstăriți dintre noi, având mijloace proprii de existență, au trăit mai ușor.

Bătrânii, femeile și copiii se hrăneau cu ce puteau, primind, uneori, și câte o mâncare caldă dintr-o bucătărie organizată la fața locului de către conducerea Comunității din Constanța. Cum și din ce mijloace, nu cunosc.

De vreo viață socială și asistență medicală nici pomeneală.

La sfârșitul lunii iulie 1941, pentru două săptămâni, 10 inși am fost aduși la Constanța pentru a scoate din pământ bombe. Am fost cazați în str. Ion Adam nr. 1 în casa unui fost sergent de jandarmi din Constanța, care ceas cu ceas ne teroriza în fel și chip. Enoriașul încă în viață Iosif Ilie care a fost și el cu noi, a fost terorizat de acest agent de jandarmi ca să-i dea dantura de aur din gură.

Nemții, neavând încredere în noi, nu ne lăsau să executăm lucrările, fiind trimiși înapoi la Mereni. În aceste două săptămâni am fost întreținuți de către Comunitatea evreilor din Constanța.

Ulterior am fost repartizați la munci obligatorii în diferite puncte, triați pe meserii, iar cei neputincioși, femeile și copiii au fost trimiși înapoi la domiciliile lor din Constanța.

Noi am fost eliberați, oficial, din această muncă obligatorie pe data de 13 septembrie 1944.

Toți acești ani de muncă am trăit în regim de cazarmă.

Născut sunt la Cluj, unde am făcut <<Heder>> în anii 1918-1922.

Sunt de profesie tâmplar și am exercitat această meserie la Constanța.

³⁷ Loc. cit., f. 107. Mărturie datată 30 mai 1988.

Întâlnind aici, în acei ani, evrei de rea credință, m-am retras din viața obștească evreiască”³⁸.

Sainer Heinrich, născut în anul 1919, cu domiciliul în Constanța, str. Mihai Viteazu nr. 34, și-a amintit următoarele:

„La sfârșitul lunii iunie 1941 am fost duși întreaga familie la Chestura din Constanța unde am fost reținuți 3 zile. Acolo ne-au triat, iar pe noi întreaga familie ne-au trimis în lagărul din comuna Cobadin, jud. Constanța.

După un timp am fost din nou triați, iar familia noastră a fost expedită în lagărul din Osmancea. Motivul care a stat la baza acestor trieri și mișcări, nu-l cunosc.

Am stat în Osmancea până în toamnă când eu am fost înrolat la muncă în detașamentul din comuna Ferdinand, azi Mihail Kogălniceanu și ulterior mutat din detașament în detașament, ultimul fiind detașamentul Oancea, jud. Brăila, unde am lucrat la casemate. Aici ne-a găsit 23 August 1944, când după câteva zile am fost eliberat.

Familia rămasă în Osmancea, a fost trimisă în toamna anului 1941 înapoi în Constanța.

Eu am trăit toți acești ani în regim de cazarmă militară, iar familia din Constanța a trăit din ce i-a mai rămas de înainte și pe urmă din ce a putut”³⁹.

În contextul disensiunilor politice apărute după 23 august 1944, cunoaștem că Iosub Kahane a decedat la 4 noiembrie 1944, în timpul înfruntării pentru preluarea Prefecturii Constanța, fapta sa fiind considerată „jertfă” și „exemplu pentru luptătorii libertății, progresului și frăției între popoare”⁴⁰.

După datele aflate în Arhiva Comunității Evreilor din Constanța, cunoaștem că, în anul 1945, în cimitirul mozaic din oraș, a fost înhumat „un sicriu special cu săpun R. I. F.”, peste care, ulterior, „a fost așezată o placă de marmoră, memorială, purtând inscripțiile”:

în limba ebraică

ZCOR ET AȘER ASA LHA AMELEK

(traducerea noastră

Amintește-ți ce ți-a făcut Amelek);

în limba idiș, cu litere ebraice

KEINMUL NIȘT FERGESEN

³⁸ Loc. cit., f. 108. Mărturie datată 30 mai 1988.

³⁹ Loc. cit., f. 109. Mărturie datată 10 mai 1988.

⁴⁰ Loc. cit., f. n.

* Inițial s-a făcut asocierea cu „Rein Juedisches Fett” [grăsime evreiască pură]. În realitate, era vorba de „Reichsstelle fuer Industrielle Fettversorgung” [Autoritatea de stat pentru aprovizionare cu grăsime industrială], litera „i” confundându-se cu litera „j”.

KEINMUL NIȘT MOIHEL ZAN

(traducerea noastră

Niciodată uitat

Niciodată iertat).

Inscripția continuă cu următorul text în limba română:

LA MORMÂNTUL FRAȚILOR NOȘTRII UCIȘI FĂRĂ APĂRARE
DE

HITLERIȘTI POPULAȚIA EVREIASCĂ DIN CONSTANȚA ÎȘI IA
ANGAJAMENTUL SOLEMN DE A LUPTA ALĂTURI DE
ÎNTREGUL

POPOR CA ACEASTĂ APĂRARE SĂ DEVINĂ O REALITATE S-A
AȘEZAT ACEASTĂ PIATRĂ DE CĂTRE COMUNITĂȚILE
EVREILOR

DIN CONSTANȚA CU CONCURSUL ÎNTREGEI OBȘTI. 27 IUNIE
1948⁴¹.

Redăm, în continuare, două mărturii consemnate de enoriași ai
Comunității, care rememorează momentul înhumării „sicriului
special”.

Hainrich Sainer, domiciliat în Constanța, str. Mihai Viteazul nr. 34,
a declarat, la 16 mai 1988, că redă „din memorie... tabloul de neînchipuit
vreodată de omenire că va putea interveni, anume: înhumarea unui sicriu
special conținând săpunuri purtând inscripția R.I.F. - Reinstes Iudenfett.”:
„La câteva săptămâni după terminarea războiului, în anul 1945, împreună cu
întreaga obște a evreilor din Constanța și foarte mulți evrei sosiți din țară
pentru emigrare, încremeniți de durere, am asistat la cimitirul nostru din str.
Bărăgan nr. 4 la încredințarea pământului a ceea ce a mai rămas din
trupurile martirilor noștri al Kiduș Hașem, împreuniți în săpunuri, tocmai la
Constanța, evrei poate din Ardealul Hortyst, poate din Polonia, din
Germania, din Franța, poate din alte țări vest-europene, împreună resturi de
bărbați, femei, bătrâni și copii. Sufletele lor sălășluiesc în Ceruri, iar noi nu
mai putem decât să le cinstim memoria. Isgadol Veiskadoș”⁴².

Andor Andrasi, domiciliat în Constanța, str. George Enescu nr. 3,
a declarat, la 17 mai 1988, că își amintește „că în anul 1945, scurt timp
după terminarea războiului, având o funcție oficială în oraș, am organizat la
cererea conducerii Comunității evreilor, echipe de 2 oameni, care, vizitând
casă cu casă, au întrebat locuitorii orașului dacă posedă săpun german.
Săpunurile găsite au fost colectate și predate ulterior comunității evreilor. Pe
săpunuri se puteau citi literele R. I. F. - Reinstes Iudenfett - și un număr,
care ni s-a spus atunci că ar fi fost codul lagărului de proveniență al

⁴¹ Loc. cit., f. 114. Mormântul se află în centrul cimitirului, lângă mormântul
eruditului rabin Leon Friedmann.

⁴² Loc. cit., f. 116.

săpunului. Împreună cu toți oamenii cinstiți ne-am cutremurat atunci, ca și acum, de ceea ce erau în stare să facă unii care își ziceau și ei că sunt <<oameni>>⁴³.

Depășind conjuncturile politice și militare, ca și considerentele ideologice, evreii din Constanța, asemenea tuturor coetnicilor din România, au trecut, deși mult împuținați, de anii războiului și de antisemitismul agresiv practicat în acei ani, orientându-se, cu și mai multă dorință, spre Patria de origine, care aștepta să fie reclădită⁴⁴.

NEW POINT OF VIEWS REGARDING THE JEWS FROM CONSTANȚA'S PREDICAMENT DURING WORLD WAR II Abstract

During World War II the Jews from Constanta, likewise their ethnic brothers from whole country, were constrained by the well known anti-Semite legislation, suffering internment into forced labor camps set up since the summer of 1941 at Osmancea, Mereni and Ciobănița being forced to work for community. Later related proof of former members of Jews Community from Constanta, confirm this stated situation, as well as other particular aspects.

Keywords: war, anti-Semitism, camp, mandatory labour, R.I.F. soap.

⁴³ *Loc. cit.*, f. 115. Se cunoaște că așa-numitul „săpun R.I.F.” a fost, în realitate, un fals, vezi Lucian Zeev Herșcovici, *R.I.F. - săpunul din piele de evreu - un mit*, articol publicat la 19 iulie 2009, la <http://www.acum.tv/articol/10104/>. Se subliniază că istorici evrei cunoscuți - precum Raul Hilberg, Jehuda Bauer sau Deborah Lipstadt - au demonstrat acest mit al săpunului. Nu se cunoaște originea confuziei și asocierea „R.I.F.” cu „R.J.F.” Cert este că săpunul, de calitate inferioară, a fost distribuit în lagărele și ghetourile evreiești aflate sub controlul germanilor, primul zvon că ar fi fost produs din grăsime umană apărând în ghetoul de la Lublin, în 1942. După război, asocierea a făcut carieră în urma susținerii a doi cunoscuți scriitori, Ilya Ehrenburg și Simon Wiesenthal. Noi am redat amintirile care atestă înhumarea amintită pentru a ilustra o anumită stare de spirit a comunității mozaice din oraș, dincolo de mitul amintit. După cum a apreciat și L. Z. Herșcovici, în finalul titlului citat, „problema memoriei victimelor Holocaustului este mult prea serioasă pentru a se permite păstrarea unui mit în cadrul ei...”.

⁴⁴ Florin C. Stan, *Aspecte privind manifestarea sionismului în România după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial și până la proclamarea statului Israel (1945-1948)*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, tom XIV, 2011, p. 331-342.

ORGANIZAREA CONSTRUCȚIEI ȘI PROBLEMA FORȚEI DE MUNCĂ LA CANALUL DUNĂRE-MAREA NEAGRĂ

Ideea de a se amenaja o legătură directă cu Marea printr-un canal navigabil, care să unească Dunărea cu Marea Neagră, este veche, de la începutul secolului XIX, dar preocupările s-au limitat la discuții finalizate, cel mult, cu proiecte, fără urmări practice. Primele idei, cu privire la problema transporturilor fluvio-maritime la Dunărea de Jos și îmbunătățirea ei au fost abordate de politicieni străini, ingineri sau călători în trecere prin țara noastră. În secolul XIX, diplomați, publiciști și scriitori occidentali au emis considerații eronate în privința posibilităților tehnice de realizare a canalului în regiunea Cernavodă-Rasova, exagerând atât în privința facilității, cât și a dificultăților prezentate de executarea sa¹.

Între 1838-1940, s-a manifestat interesul Marilor Puteri - care a variat în funcție de situația politică de la gurile Dunării - pentru realizarea unui canal, care să străbată Dobrogea, pe valea Carasu, de la Cernavodă la Constanța, și care să elimine „marele cot al Dunării”.

În contextul reunirii Dobrogei la România, proiectele specialiștilor români au vizat premise total diferite de cele vehiculate până atunci: dezvoltarea țării pe plan economic, politic, strategic și social. Acest interes al statului român este prezentat atât în periodice dobrogene - precum „Dacia”, „Dobrogea economică”, „Dobrogea Jună”, „Analele Dobrogei”, „Farul”, „Plutus”, „Buletinul Municipal al Orașului Constanța” -, cât și în preocupările unor specialiști și personalități constănțene ca Virgil Cotovu, Laurențiu Erbiceanu, Virgil Andronescu, C. A. Ciudin, T. Oancea și alții. În acest sens, 1923 este anul cu cele mai multe luări de poziții publice și inițiative referitoare la problematica canalului.

După cel de-al Doilea Război Mondial - deși România a fost grav afectată de pierderi materiale și umane, prin ocupația trupelor sovietice, în condițiile trecerii la societatea de tip sovietic -, s-a reluat

* Muzeul „Axiopolis” Cernavoda; e-mail: serban_ana_olivia@yahoo.com.

¹ Paul Cernovodeanu, *Români și primele proiecte de construire a canalului Dunăre-Marea Neagră (1838-1856)*, în „Revista de istorie”, tom 29, nr. 2, 1976, p. 192.

ideea canalului, văzută ca o operă ce dădea măsura posibilităților uriașe ale noii orânduiri sociale.

În arhive, nu am găsit niciun înscris care să conțină decizia argumentată a construirii Canalului Dunăre-Marea Neagră. Factorul politic a fost considerat ca fiind decisiv în hotărârea conducerii Republicii Populare Române de a începe construcția Canalului Dunăre-Marea Neagră, în mai 1949². Motivațiile economice au fost prezentate în Memoriul Tehnico-Economic din 1949, care a stat la baza proiectului de construcție a Canalului.

Prin Hotărârea nr. 505 din 25 mai 1949, Consiliul de Miniștri a decis „începerea lucrărilor pregătitoare pentru construirea canalului Dunăre-Marea Neagră”³.

În vara anului 1953, după moartea lui Stalin, o delegație românească, în frunte cu Gheorghiu-Dej, a fost convocată la Moscova, pentru a i se atrage atenția, de către noul lider, prim-secretarul C.C. al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică, Nikita Hrusciiov, că acest proiect provoca tensiuni, iar cheltuielile erau enorme⁴. Hrusciiov a afirmat: „Canalul acesta nu ne unește ci ne desparte. Este o idee rușinoasă”⁵.

Prima măsură care a anunțat „noul curs economic” a fost închiderea Canalului Dunăre-Marea Neagră. Cel care s-a ocupat de această acțiune a fost Alexandru Moghioroș, membru al Biroului Politic și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. Decizia a fost elaborată astfel încât să pară că a plecat „de jos”, nucleul central de decizie politică urmând să analizeze și să aprobe această măsură⁶.

Construcția Canalului Dunăre-Marea Neagră a reprezentat una din cele mai dure încercări ale românilor pentru modificarea structurii naturale a unei regiunii, într-o vreme când altele ar fi trebuit să fie prioritățile unui regim politic ce promova ideea unei vieți mai bune în România⁷.

După închiderea lucrărilor Canalului Dunăre-Marea Neagră, în 1953, ideea construirii unui drum maritim mai scurt spre Măre nu a

² Marian Cojoc, *Istoria Dobrogei în secolul XXI*, București, Editura Mica Valahie, 2001, p. 12-15.

³ Direcția Județeană al Arhivelor Naționale Constanța (D.J.A.N.C.), fond Direcția Generală a Canalului Dunăre-Marea Neagră, dos. 137/1949, f. 3; apud, „Buletinul Oficial al R.P.R”, nr. 33, 26 mai, 1949, p. 1-2.

⁴ Marian Cojoc, *Evoluția Dobrogei între anii 1944-1964. Principalele aspecte din economie și societate*, București, Editura Universității din București, 2001, p. 123.

⁵ Mihai Chirițoiu, *Lichidați Canalul Dunăre-Marea Neagră!*, în „Magazin istoric”, XXXIV, nr. 7, iul. 1999, p. 26.

⁶ Lavinia Betea, *Închiderea șantierului*, în „Jurnalul Național. Ediție de colecție”, 26 sep. 2005, p. 8.

⁷ Marian Cojoc, *Evoluția Dobrogei între anii 1944-1964....*, p. 145.

fost abandonat. Cum s-a văzut, avergura acestei construcții depășea posibilitățile economice și tehnice ale României de atunci. Lucrările nu au fost oprite total. Acestea au continuat în direcția utilizării șenalelor pentru irigarea unor terenuri agricole din Dobrogea, grânar al României și important bazin pomiviticol.

Săpăturile realizate între 1950-1953 au fost valorificate, începând cu 1959, în cadrul Complexului de irigații Mircea Vodă, dezvoltat, mai apoi, în Sistemul de irigații Carasu, cu o suprafață de cca. 180 000 ha⁶.

Ideea Canalului a persistat în gândirea oamenilor politici și a inginerilor români, astfel încât, la începutul anilor '70, s-a reluat proiectul, cu o nouă concepție și la ordinele unui nou conducător, Nicolae Ceaușescu. Dovadă sunt analizele și studiile efectuate, între 1969-1972, de Ministerul Transporturilor și Telecomunicațiilor. Acestea s-au referit la dezvoltarea economică și socială a sudului și sud-estului țării, evidențiind necesitatea asigurării unui sistem de transport pe mare. În acest context, au fost analizate infrastructura și capacitățile de transport existente, posibilitățile de modernizare a acestora, traficul de mărfuri și materii prime prognozate pe următorii 25 de ani pe relația import-export, via Marea Neagră.

Studiile întocmite între 1969-1972 s-au concretizat într-o hotărâre în cadrul Plenarei C.C. al Partidului Comunist Român din 18-19 iunie 1973, prin care s-a stabilit trecerea la construcția „Complexului hidroenergetic și de transport Dunăre-Marea Neagră”, cu următoarele obiective: nodul hidroenergetic ce urma să fie realizat prin bararea Dunării în zona Cernavodă, un nou port maritim la Constanța Sud-Agigea, canalul navigabil Dunăre-Marea Neagră. Lacul de acumulare format în spatele barajului de pe Dunăre trebuia să deașeze în noul port maritim.

În toamna anului 1975, au demarat lucrările de organizare a șantierului Canalului. Șantierul propriu-zis a fost inaugurat la sfârșitul anului 1975, iar, la începutul anului 1976, au fost generalizate fronturile de lucru, treptat, pe toată lungimea canalului.

Conducătorul statului, Nicolae Ceaușescu, a acordat o mare importanță acestui obiectiv de mari dimensiuni. A fost o prezență constantă pe șantierele Canalului pe toată durata de construcție. În total, șeful satului a efectuat 10 vizite de lucru pe șantierele Canalului, în perioada 1973-1982. A inspectat tronsoanele de canal efectuate, dând indicații proiectanților cu privire la îmbunătățirea lucrărilor. La fiecare vizită, cerea mărirea ritmului de lucru.

⁶ Chiriac Avădanei, *Sistemul canalelor navigabile din Dobrogea*, în „Canalul Dunăre-Marea Neagră între istorie, actualitate și perspective”/ coord. Valentin Ciorbea, Sorin Ovidiu Cupșa/, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2008, p. 150.

Pentru execuția lucrărilor Canalului Dunăre-Marea Neagră s-a înființat, în trimestrul III al anului 1975, Centrala de Construcții Canal Dunăre-Marea Neagră (C.C.D.M.N). Această unitate a avut în componența sa 4 grupuri de șantiere: Grupurile 1, 2, 3 și 5.

Întreprindere de Construcții Hidrotehnice Constanța, Brigada Hidrotehnică nr. 45 a armatei, Șantierul Național al Tineretului - Canal Dunăre-Marea Neagră, Șantierul nr. 44 Agigea, Centrala de Transporturi Auto au executat, fiecare, câte un sector de canal, cu obiectivele aferente. Pentru exploatarea, întreținerea și repararea utilajelor și mijloacelor de transport din dotare, în cadrul Centralei, a funcționat o întreprindere specializată de utilaje grele la Basarabi (I.R.U. Basarabi).

Constructorii Canalului au dispus de un mare număr de mijloace de execuție performante: 7 000 autovehicule, 510 excavatoare, 488 buldozere, 72 autogredere, 177 macarale auto, 70 macarale turn, 4 000 autobasculante de 16, 50 și 100 tone, 16 drăgi, 17 instalații de transport cu benzi și altele⁹. Pe lângă aceste mijloace tehnice din dotarea Centralei Canal Dunăre-Marea Neagră, pentru execuția lucrărilor, au mai acționat mijloacele aflate în dotarea celor două Brigăzi de Geniu ale Ministerului Apărării Naționale, iar, pentru executarea lucrărilor pe văile afluențe, mijloace ale Consiliului Național al Apelor. Gradul de mecanizare al lucrărilor a fost de peste 98%. Dispunând de forța de muncă și de dotare, Centrala Canal Dunăre-Marea Neagră a asigurat execuția volumului foarte mare de lucrări de construcții-montaj și instalații, de mare complexitate și diversitate, într-un termen relativ scurt.

Realizarea acestui obiectiv a implicat un număr impresionant de muncitori, proiectanți, tehnicieni și ingineri. Cazarea oamenilor a fost asigurată în șapte tabere muncitorești, dotate cu dormitoare pentru nefamiliști, apartamente pentru familiști, cantine și microcantine, dispensare, cluburi, magazine.

I. IMPLICAREA ARMATEI LA LUCRĂRILE DE CONSTRUIRE A CANALULUI DUNĂRE-MAREA NEAGRĂ

Amploarea lucrărilor a impus și participarea armatei, care, prin organizare, dotare cu utilaje și efective, a fost în măsură să se implice în materializarea proiectului. Armata a participat la toate etapele realizării Canalului Dunăre-Marea Neagră, aproape 80% din lucrări fiind efectuate de armată. La execuția acestora au participat activ și cu rezultate foarte bune două brigăzi de geniu ale Ministerului Apărării

⁹ Constantin I. Popa, *Considerațiuni asupra Canalului Dunăre-Marea Neagră*, vol. I, 1984, p. 20/ manuscris în arhiva personală a prof. Valentin Ciorbea/.

Naționale și Centrala de Transport Auto din Ministerul Transporturilor.

La trei ani după adoptarea Hotărârii din 18-19 iunie 1973 de reîncepere a construcției Canalului, Ministerul Apărării Naționale a primit sarcina de a participa la realizarea Canalului Dunăre-Marea Neagră, prin executarea unui sector de canal în lungime de 30 km, suprafață care a fost mărită cu 10 km în decembrie același an¹⁰.

Militarii-constructori au lucrat în cele mai grele sectoare ale Canalului: la ecluze, la cele 8 poduri, la construirea și amenajarea porturilor, au excavat peste 80 milioane m³ de pământ, au fixat peste 150 milioane bucăți piatră, fiecare de câte 50 kg, au transportat peste 100 milioane tone de pământ.

Numărul de cadre militare necesare realizării Canalului Dunăre-Marea Neagră a fost asigurat de Ministerul Apărării Naționale, prin numire în funcții de comandă direct pe șantierul Canalului, iar, o altă parte, s-a asigurat prin detașări de la unități și mari unități, pe o perioadă de doi ani. Efectivele de militari care au participat la construcția Canalului, în cei 8 ani, a fost de 6083 cadre și 91000 militari.

Pentru realizarea lucrărilor complexe de la Canal, armata a înființat două mari unități cu militari în termen și cadre corespunzătoare: Brigada Hidrotehnică - 4 unități de geniu construcții și o școală de mecanici utilaje - și Brigada de Geniu - 3 unități de geniu în subordine, subunități de marină și de scafandri. La Palazu, s-a înființat Baza de reparații auto, unde s-au adus mijloace tehnice, materiale și forța de muncă folosite de unitățile militare care au lucrat la construcția Canalului. La Medgidia, s-a înființat Baza de reparații utilaje, unde s-au pregătit echipe de electromecanici - militari în termen, care lucrau pe electroforeze F.C.60 (proprietate a Centralei Canal Dunăre-Marea Neagră) pentru executarea găurilor de mină folosite la derocările cu explozivi. La Poarta Albă, a existat o unitate de formare și specializare a mecanicilor constructori-utilaje, unde au fost instruiți peste 6000 de meseriași: mecanici-excavatoriști, dragliști, buldozeriști, mecanici pentru grupuri electrogene, tractoriști rutieriști, din rândul militarilor, maiștrilor și subofițerilor. La Cernavodă a funcționat o mare stație de prelucrare și spălare mecanică a agregatelor. La Slobozia, a funcționat o școală de ofițeri.

Anrocamentele necesare construcției Canalului au fost asigurate, în cea mai mare parte, de carierele de piatră deschise la Sitorman și

¹⁰ Valentin Ciorbea, *Canalul Dunăre-Marea Neagră, o construcție realizată în „ritm militar”*, în *„Canalul Dunăre-Marea Neagră între istorie, actualitate și perspectivă”*, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2008, p. 217.

Nicolae Bălcescu.

Datorită volumului mare al lucrărilor, Ministerul Apărării Naționale a hotărât înființarea unei mari unități de geniu specializate, cu sediul la Medgidia, denumită, convențional, Brigada Hidrotehnică, organizată pe trei batalioane de geniu, formațiuni de asigurare materială, tehnică și medicală, subordonată Comandamentului Trupelor de Geniu¹¹. Efectivele brigăzii urmau să atingă 6500 de oameni dintre care: 280 ofițeri, 75 maiștri militari, 145 subofițeri, 6000 militari în termen și 130 civili¹², efective ce se proveneau din Ministerului Apărării Naționale - cadre și militari în termen de la marile unități și unitățile existente -. Pentru coordonarea activităților productive ale brigăzilor de drumuri, căi ferate și geniu-lucrări, în cadrul Comandamentului Trupelor de Geniu s-a hotărât înființarea unei secții de căi ferate, drumuri și lucrări, creată prin dezvoltarea Biroului de căi ferate și drumuri, deja existent în statul de organizare.

Tehnica necesară urma să se asigure din existentul armatei, mai puțin utilajele ce nu erau în dotare (autoîncărcătoare, dragline, drăgi, autobasculante de 8-16 tone, rulouri compresoare), care să fie asigurate de către Ministerul Transporturilor și Telecomunicațiilor¹³.

Prin ordinul din 26 august 1976 al Marelui Stat Major, s-a trecut la constituirea unui nucleu al comandamentului de brigadă - format din 7 ofițeri - și al batalionului respectiv¹⁴. La 29 august, a sosit, la Cernavodă, un grup de ofițeri din Comandamentul Trupelor de Geniu, condus de locțiitorul comandantului, general maior Neculai Pălimaru, împreună cu comandantul brigăzii nou create, colonelul Ștefan Bediu, și cu cadre din conducerea noului batalion¹⁵. Aceștia au stabilit ca batalionul să fie dislocat în tabăra Grupului 1 șantiere, la 2 km sud-est de Cernavodă. Într-o primă etapă, s-a ordonat înființarea unui batalion de geniu, care să înceapă lucrul experimental pe un traseu de canal de un km, între km 15-16¹⁶.

Din punct de vedere al efectivelor medii, Brigada Hidrotehnică a fost încadrată, în anul 1976, pe categorii de militari cu: 14 ofițeri, 17

¹¹ Arhivele Militare Române (A.M.R.), fond Comandamentul Trupelor de Geniu, dos. 81/1978, f. 15.

¹² *Ibidem*, f. 15.

¹³ Decretul Consiliului de stat nr. 80/1976, privind unele măsuri pentru proiectarea și executarea Canalului Navigabil Dunăre-Marea Neagră.

¹⁴ Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice Pitești (în continuare, A.M.R.), fond Comandamentul Trupelor de Geniu, dos. 81/1978, f. 16.

¹⁵ *Istoricul Canalului Dunăre-Marea Neagră*, Ministerul Apărării Naționale, Comandamentul Trupelor de Geniu, p. 47.

¹⁶ A.M.R., fond - Comandamentul Trupelor de Geniu, dos. 81/1978, f. 17.

maiștri militari, 25 subofițeri și 609 militari în termen. În total, 665 militari¹⁷.

Pentru anul 1977, Ministerul Apărării Naționale a adoptat un ansamblu de măsuri care să asigure îndeplinirea obiectivelor productive pe anul 1977. Aceste măsuri vizau realizarea a 4 km canal finit¹⁸. Între 1 februarie-2 martie 1977, au fost înființate Batalionul de Geniu Medgidia și Batalionul de Geniu Basarabi, subordonate Brigăzii Hidrotehnice, s-a constituit un comandament operativ, alcătuit din reprezentanți ai comandamentelor de armă, armate și direcții centrale și condus de adjunctul ministrului Apărării Naționale.

S-a emis Ordinul ministrului Apărării Naționale nr. M.4 din 19 ianuarie 1977, prin care s-a reglementat asigurarea Brigăzii Hidrotehnice cu șoferi și mecanici conductori. Prin acest ordin, comandamentele de armate și de arme au detașat, pe timp de 1-2 ani, subofițeri auto pentru autobasculantele de 16 tone. Efectivele medii ale Brigăzii, pe anul 1977, s-au ridicat la 3212 militari: 164 ofițeri, 55 maiștri militari, 358 subofițeri, 2600 militari în termen și 35 de civili¹⁹.

Relațiile dintre Ministerul Apărării Naționale și Centrala Canalului Dunăre-Marea Neagră nu au funcționat întotdeauna conform Convențiilor și Rapoartelor comune încheiate în vederea bunei desfășurări a lucrărilor. De multe ori, Ministerul Apărării Naționale a acuzat rămâneri în urmă la plan, datorită nerespectării de către Centrala Canal Dunăre-Marea Neagră a părților sale din Convenție. Printre acestea, s-au aflat deficiențele în aprovizionarea cu materiale de construcții și a pieselor de schimb pentru utilaje, lipsa unor proiecte de execuție, a unor mijloace tehnice și întâzieri ale Centralei Canal Dunăre-Marea Neagră în dezafectarea unor lucrări de artă. Astfel, inginerii militari și-au asumat noi răspunderi, preluând o mare parte din atribuțiile reprezentanților Centralei Canal și ai antreprizelor.

Ținând seama de necesarul de efective al mării unități, corespunzător sarcinilor de plan pe anul 1978, Marele Stat Major a ordonat reorganizarea Brigăzii Hidrotehnice pe 4 batalioane. Batalionul de Geniu de la Medgidia a fost dislocat la Satul Nou, iar, în tabăra ce îi aparținea, a fost instalat un nou batalion de geniu, încadrat cu 913 militari, dintre care 755 militari în termen²⁰. Efectivele medii ale

¹⁷ *Loc. cit.*, dos. 64/1981, p. 35.

¹⁸ *Istoricul Canalului Dunăre-Marea Neagră...*, p. 52-54.

¹⁹ A.M.R., fond - Comandamentul Trupelor de Geniu, dos. 81/1977, f. 150; dos. 81/1978, f. 1-3; Valentin Ciorbea, *op. cit.*, p. 217.

²⁰ Valentin Ciorbea, *op. cit.*, p. 220.

marii unități s-a ridicat, în anul 1978, la 3638 militari²¹.

Anul 1979, a pus, în fața constructorilor militari, sarcini de o mare complexitate. În urma Protocolului încheiat între Ministerul Apărării Naționale și Ministerul Transporturilor și Telecomunicațiilor, armata a primit sarcina executării a 8 km canal, 3 km lucrări de excavații pentru pregătirea frontului de lucru pentru anul 1980. Pentru atingerea acestor obiective, Ministerul Apărării Naționale a constituit o unitate de formare și specializare a mecanicilor conductori de utilaje, la Poarta Albă, și a detașat, din cadrul Marinei Militare, 1 ofițer, 20 de maiștri militari și 30 marinari²².

La 1 decembrie 1979, efectivele armatei pentru Canalul navigabil Dunăre-Marea Neagră au fost de 5907 militari în termen, maiștri și subofițeri productivi în cadrul Brigăzii Hidrotehnice și în cele două baze de reparații, 820 militari aflați în curs de școlarizare la Slobozia și la Poarta Albă și 300 la specializare pentru derocări în sectorul Basarabi-Agigea²³. Efectivul mediu al Brigăzii Hidrotehnice a fost, în 1979, de 235 ofițeri, 86 maiștri, 197 subofițeri și 4506 militari în termen²⁴.

Sarcinile de plan pe anul 1980 au fost suplimentate, volumul lucrărilor s-a ridicat la 9 km canal. Armata a fost implicată și pe segmentul km 45-53 - repartizat Șantierului Național al Tineretului - și a participat, cu mijloace tehnice și forță de muncă, și între km 54-57²⁵.

Brigada Hidrotehnică și-a mărit efectivele - de la 5085, la 6160 militari -, a crescut parcul de excavatoare și autobasculante, iar, la sfârșitul anului, efectivele s-au ridicat la 7200 militari pentru Brigada Hidrotehnică și 2000 pentru Brigada de Geniu²⁶.

Dintr-un bilanț al participării armatei, în anul 1981, la realizarea Canalului Dunăre-Marea Neagră, aflăm că au fost realizați cei 7,5 km canal planificați pe sectorul Cernavodă-Basarabi, Ministerul Apărării Naționale asigurând unitățile militare angajate în construcția Canalului-, militarii în termen și cadrele de comandă. Astfel, numărul militarilor s-a ridicat la 9500 militari în termen, în perioada de vârf, a asigurat detașarea unui ofițer, a 34 de maiștri militari și 50 militari în termen specializați la Șantierul de dragaje²⁷.

²¹ A.M.R., fond - Comandamentul Trupelor de Geniu, dos. 81/1979, f. 4-5.

²² *Loc. cit.*, dos. 64/1981, f. 32.

²³ *Istoricul Canalului Dunăre-Marea Neagră...*, p. 150.

²⁴ A.M.R., fond - Comandamentul Trupelor de Geniu, dos. 64/1981, f. 35.

²⁵ Valentin Ciorbea, *op. cit.*, p. 222.

²⁶ *Istoricul Canalului Dunăre-Marea Neagră...*, p. 124, 129.

²⁷ *Ibidem*, p. 147-148

Pentru anul 1982, Ministerul Apărării Naționale a acordat sprijin Centralei Canal Dunăre-Marea Neagră pentru realizarea lucrărilor de apărare protecții mal în sectorul km 41-45, trimițând 300 militari în termen, a completat efectivele Brigăzii de Căi Ferate cu 700 militari și 1300 pentru Brigada de Drumuri²⁸.

Pe șantierele Canalului, anul 1983 a fost decisiv pentru terminarea lucrărilor. Pentru finalizarea „*într-un ritm militar*” a lucrărilor încredințate armatei la Canal, Ministerul Apărării Naționale a menținut efective mari, care au variat între 9800 și 11456 militari²⁹. Șantierul Canalului a reprezentat, în același timp, și un poligon de instrucție, unde ostașii geniști și-au perfecționat tehnica de lucru cu explozivi la derocări, modul de dozare a încărcăturilor de explozivi în structură mixtă (trotil și dinamită), realizarea de excavații cu explozii subacvatic.

II. IMPLICAREA TINERETULUI LA LUCRĂRILE DE CONSTRUIRE A CANALULUI DUNĂRE-MAREA NEAGRĂ

La construcția canalului au participat tineri din toată țara.

La 29 septembrie 1976, a avut loc Ședința Comitetului Politic Executiv, unde s-au aprobat „*propunerile Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist (U.T.C) din România privind participarea tineretului de toate categoriile, la construirea Canalului Dunăre-Marea Neagră și organizarea, în acest cadru, a Șantierului Național al Tineretului în zona Basarabi-Straja*”³⁰. Tinerii au lucrat și la Canalul Poarta Albă-Midia Năvodari, „*cel mai important șantier al tineretului prin volumul și dificultatea lucrărilor încredințate, pe tronsonul cuprins între km 20-25 încredințat brigăzii de tineri*”³¹.

Prin participarea tinerilor la lucrările Canalului Dunăre-Marea Neagră și ale Canalului Poarta Albă-Midia Năvodari, s-a urmărit formarea adevăraților patrioți revoluționari, maturizarea și policalificarea, călirea lor pentru noua societate care se construia în „era Ceaușistă”, „*formarea omului pentru muncă și prin muncă*”, pregătindu-i pentru activitățile de creație folositoare societății și responsabilizându-i față de societate³². Stereotipurile epocii respective. Văzuți ca o puternică forță socială, „*viitorul însuși al națiunii socialiste*”,

²⁸ *Ibidem*, p. 150.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 10.

³¹ Octavian Georgescu, Gh. Constantinescu, *Canalul Poarta Albă-Midia, Năvodari, a doua magistrală albastră*, în „Tomis”, XIX, nr. 10, oct. 1984, p. 2.

³² Nicolae Deaconu, *Tineri formați pentru muncă și prin muncă*, în „Scînteia tineretului”, XXXII, seria II, nr. 8518, 11 oct. 1976, p. 2.

tinerii trebuiau integrați, permanent, în dialogul producției, cercetării, învățământului, culturii, cu problemele vieții, cu cerințele oamenilor³³.

Conform propagandei vremii, pe șantierele naționale ale tineretului s-a urmărit educarea în spiritul idealului comunist, prin muncă, tinerii beneficiind de pregătire profesională, științifică, culturală, șanse de afirmare în societate, formarea unor atitudini responsabile, conștiente, dragostea față de țară³⁴.

Prezența tinerilor pe un șantier nu era o noutate. Din 1974, s-au aflat în activitate 13 Șantiere Naționale, pe care au lucrat, anual, 2,5 milioane de tineri, elevii și studenții. Cei care au venit pe aceste șantiere trebuiau să obțină la școală medii peste 8 și să nu aibă nici o corigență. Din 1978, tinerii, muncitorii, elevii și studenții „aflați în vacanță, vor lucra la Canalul Dunăre-Marea Neagră”³⁵. În realitate, tinerii munceau pe aceste șantiere mai mult obligați, decât de bună voie.

Straja-Basarabi a fost statul major al Șantierului Național al Tineretului de la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Oficiosul U.T.C., „Scînteia tineretului”, a ținut cititorii la curent, în paginile sale, cu munca depusă de tinerii brigadieri, studenți și elevi, la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Bineînțeles, cu exagerările specifice perioadei. Tinerii au lucrat la devierea căilor ferate, la montarea de benzi transportoare, săpare de șanțuri pentru evacuarea apei, pietruirea și consolidarea terasamentelor, la instalații, la confecționarea formelor metalice la cofrajele de la ecluza Agigea, la perne la conductele de azbociment etc. Ei au venit la Canal în serii de trei luni și au fost organizați în 38 de brigăzi. Între 1977-1978, brigadierii, elevi și studenți ai Șantierului Tineretului de la Canal, au venit în câte trei serii de 1500, în total 5500 brigadieri. La sfârșitul anului 1978, numărul lor s-a ridicat la 7700.

În 1978, la Basarabi-Valea Seacă, au sosit 634 brigadieri elevi și studenți. Elevii Liceului metalurgic din Beclean-Bistrița au lucrat la devierea căi ferate³⁶. În august același an, 800 de tineri au lucrat ca mecanici de utilaje și șoferi. Au muncit pe șantier 2000 de elevi și studenți de la Liceul industrial al Uzinei de autocamioane Brașov, ai

³³ „Scînteia tineretului”, XXXII, seria II, nr. 8521, 14 oct. 1976, p. 1; nr. 8 545, 11 nov. 1976, p. 3.

³⁴ Nicolae Manea, *Un act politic merit să contribuie la ridicarea bunăstării poporului*, în Idem, XXXII, seria II, nr. 8282, p. 2; Alexandru Ștefănescu, *Locul de muncă-un loc în societate*, în Idem, nr. 8568, p. 1; Adrian Vasilescu, *Educația comunistă a tinerei generații*, în Idem, XXXIII, seria II, nr. 8609, 26 ian. 1977, p. 1.

³⁵ Ion Andreiță, *Tinerete comunistă pe șantierul Canalului*, în Idem, XXXIV, seria II, nr. 9060, 10 iul. 1978, p. 3; Idem, *Brigadierii și faptele prezentului*, în Idem, nr. 9065, p. 1.

³⁶ Ion Andreiță, *Brigadierii și faptele prezentului...*, p. 1.

Liceului industrial al Întreprinderii de piese auto Sibiu, Cluj, Brăila, ai Facultății de Științe economice Cluj.

La centrul de calificare de la Poarta Albă, 2430 tineri și-au însușit meserii necesare șantierelor și Canalului. Au participat la lucrări, în acest interval, brigada București, cu 91 de brigadieri - 60 de studenți ai Facultății Hidrotehnice și 31 elevi ai Liceului industrial nr. 3 -, brigada Galați - cu 60 de elevi de la Liceul Tecuci nr. 1 cu profil lăcătuși, Liceul nr. 2 cu profil construcții nave. Brigada Vâlcea era formată din 29 de elevi de la Liceul industrial de chimie din Râmnicu Vâlcea, care au pregătit terenul pentru montarea benzilor transportoare în zona Agigea, șanțurile de evacuare a apei, pietruirea și consolidarea terasamentelor. Brigada Tulcea cuprindea 30 de elevi ai Liceului industrial nr. 4, care au lucrat, în zona Cumpăna, la turnarea fundației unui pavilion pentru locuințe, aceștia fiind specializați în instalații, construcții civile și industriale. Brigada Argeș, formată din studenții de la Institutul de Învățământ tehnic superior din Pitești, a lucrat la baza SEIRU Basarabi, la înlocuirea de cauciucuri, tinichigerie, reparații sisteme hidraulice, înlocuiri de cutii de viteze. Tinerii din Brigada Suceava au lucrat la taluzări³⁷.

În anul 1979, au venit, pe șantierul Canalului, 1425 tineri calificați și 1275 necalificați³⁸.

În cei trei ani și jumătate, pe șantierul Canalului au lucrat peste 20000 de tineri, dintre care 4000 muncitori calificați și 16000 elevi și studenți³⁹.

În 1981, au muncit pe șantierul Canalului 4000 de tineri - șoferi, lăcătuși, buldozeriști, excavatoriști - și elevi⁴⁰.

*

Canalul Dunăre-Marea Neagră a fost inaugurat oficial la 26 mai 1984, de către secretarul general al Partidului, președintele Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu, în cadrul unei mari și somptuoase ceremonii, la care au luat parte oameni politici, oameni

³⁷ Idem, *Cu tinerii brigadieri de pe șantierul Canalului Dunăre-Marea Neagră, zile și nopți de muncă pentru țară*, în „Scînteia tineretului”, XXXV, seria II, nr. 9286, 2 apr. 1979, p. 3.

³⁸ Gheorghe Cucu, *Fapta - temelia pe care se așează sigur și categoric viitorul*, în Idem, nr. 9610, 17 apr. 1980, p. 3; Pavel Perif, *O generație a muncii pentru țară*, în Idem, nr. 9604, 10 apr. 1980, p. 3; *Șantierul - spațiul permanent al tineretului noastre comuniste*, în Idem, nr. 9440, 1 octombrie 1979, p. 3.

³⁹ Romulus Lal, *Șantierul Național al Tineretului - spațiu al participării și afirmării plenare ale tinerilor României Socialiste*, în Idem, XXXVI, seria II, nr. 9618, 26 apr. 1980, p. 3.

⁴⁰ Paul Delteanu, *La înalta cotă a dăruirii pe Șantierul Național al Tineretului Canal Dunăre-Marea Neagră*, în Idem, XXXVII, seria II, nr. 9939, 11 mai 1981, p. 3.

care lucraseră la construcția Canalului și „cetățeni de la orașe și sate”, obligați să participe la inaugurarea „Magistralei Albastre”. Astfel, lucrători în întreprinderile de toate felurile și elevi din județul Constanța au fost aduși cu autocare, camioane etc., pentru a aplauda această realizare a statului comunist, care, este adevărat, în timp, și-a dovedit utilitatea.

Canalul constituie „coloana vertebrală”⁴¹ a unui complex sistem hidrotehnic și de navigație, un examen deosebit pentru economia românească, o monumentală operă inginerească, una dintre cele mai mari și complexe investiții ale României.

Prin deschiderea navigației între Cernavodă și portul Constanța Sud, în mai 1984, și inaugurarea, la sfârșitul lunii noiembrie 1987, a Canalului Poarta Albă-Midia Năvodari, Dunărea leagă cel mai mare port al României la Marea Neagră, Constanța, de platforma industrială de la Midia.

Canalul Dunăre-Marea Neagră se înscrie în clasa canalelor interioare IV, cea mai mare clasă internațională de canale interioare stabilite după normele C.E.E. a O.N.U. Din punct de vedere constructiv, se ridică la nivelul celorlalte obiective de același gen din lume: Canalul Panama, Canalul de Suez, Canalul Moscova-Volga, Canalul German de Nord.

Canalul rămâne o construcție importantă din punct de vedere economic, politic, militar. Pentru Coridorul de Transport Transeuropean nr. VII, importanța acestuia derivă din faptul că asigură legătura „arterei navigabile a Dunării” cu un port maritim, care dispune de terminale specializate pentru diferite categorii de mărfuri, dane pentru containere, platforme de depozitare și prelucrare etc.

Anul 2007 a fost considerat an de referință pentru Compania Națională Administrația Canalelor Navigabile, fiind anul aderării României la Uniunea Europeană. Acest fapt a adus în atenția statelor europene sistemul de canale navigabile românești. Canalul Dunăre-Marea Neagră și ramura sa Poarta Albă-Midia Năvodari au fost incluse în Coridorul VII Pan-European de transport. Prin obținerea de fonduri europene nerambursabile, s-au elaborat proiecte de reabilitare a lucrărilor și a obiectivelor importante de pe canal, deschizându-se noi perspective europene pentru canalele navigabile românești, opțiuni de afaceri.

⁴¹ Constantin Chifane-Drăgușan, *Peisaje în mișcare: Construcții care au schimbat fața Pământului: note de călătorie*, București, Editura Fundația Marco Polo, 2003, p. 465.

**ORGANIZING THE CONSTRUCTION
AND THE PROBLEM OF WORK FORCE
AT THE DANUBE-BLACK SEA CANAL**

Abstract

The idea of a shorter sea route to the Black Sea, was an old goal. The first ideas and projects of a navigable canal, to shorten the way to 400 km, date to the XIXth century. At Stalin's order, in 1949, the new leader Gheorghe Gheorghiu-Dej, started work to Danube-Black Sea Canal, who ended abruptly in 1953 as a failure.

In 1973 into a new political framework and under a new leader, Nicolae Ceaușescu, the construction of Danube-Black Sea Canal was resumed. The construction of the Danube-Black Sea hydroelectric and transport complex involved a large number of workers, designers, technicians and engineers. The extent of works required the army's intervention who participated with special units to carry out the work undertaken. Young people also participated to the Canal works. On national youth sites they meant to educate in the communist spirit.

Keywords: Danube-Black Sea Canal, Dobroudja, sites, army, youth.

**MUZEE DOBROGENE
- TRECUT ȘI PREZENT -**

UN DOCUMENT ISTORIC INEDIT: CARTEA DE AUR A MUZEULUI DE LA HÂRȘOVA

Despre istoria muzeului de la Hârșova se știu încă puține lucruri¹. Vrem doar să subliniem că este, potrivit mai multor opinii, una dintre puținele instituții din peisajul muzeografiei noastre a cărei viață și activitate este legată de Regii României. Inaugurarea din anul 1904 se face în prezența Regelui Carol I și Reginei Elisabeta; redeschiderea din 1926, după ce fost distrus în Primul Război Mondial, se face cu participarea Regelui Ferdinand și a Reginei Maria; redeschiderea în anul 2006 a fost oficiată de Regele Mihai și Regina Ana.

Perioada 1904-1948 este oglindită de un document aproape necunoscut: Cartea de Aur. Aceasta este legată în piele roșie, împodobită cu ornamente reprezentând motive geometrice și florale, precum și litere aurite. Documentul datează din anul 1926. Pe copertă (fig. 1) se află inscripționat, de sus în jos, cu majuscule, următoarele: „ROMANIA/ MUZEUL REGIONAL ȘI BIBLIOTECA/ DIN/ HÂRȘOVA” (stema României)/ „CARTEA DE AUR/ CARSIVM/ MCMIV – MCMXVII/ MCMXXVI.” Pe toc stă scris: „MUSEVM/ ET/ BIBLIOTHECA/ HARSOVAE/ ANTIQVI CARSII/ AD DANVBIVM/ INFERIOREM (ornament) MCMIV”.

Cum rezultă, în mod explicit, viața muzeului se împarte în două perioade majore: prima 1904-1916; a doua - din 1926.

Primele patru pagini sunt dedicate inaugurării din anul 1904. Pe prima filă, pagina a doua (fig. 2), se citesc următoarele: „ROMANIA” (stema României)/ „MUZEUL REGIONAL AL DOBROGEI/ ȘI/ BIBLIOTECA DIN HÂRȘOVA/ ACEST MUZEU ȘI ACEASTĂ BIBLIOTECĂ INAUGURAT-AM/ ASTĂZI 1 MAI ANUL UNA MIE NOUĂ SUTE PATRU”. Urmează, mai jos, în fotocopie, semnăturile oficialităților participante la deschiderea Muzeului. Alături de suverani, semnează Principele Ferdinand, Principesa Maria, Carol și Elisabeta. Sunt prezenți, alături de alte personalități din suita regală, Primul ministru D.A. Sturdza și ministrul Lucrărilor Publice, Anghel Saligny (fig. 2).

* Muzeul „Carsium” Hârșova; e-mail: ct.nicolae@yahoo.com.

¹ Constantin Nicolae, *Pagini din istoria muzeului de la Hârșova*, în „Analele Dobrogei”, IX, 006-2008, p. 337-349.

Fila următoare este dedicată evocării momentului de la 1 mai 1904, cu textul: „ROMANIA (stema)/ MUZEUL REGIONAL AL DOBROGEI/ ȘI/ BIBLIOTECA DIN HÂRȘOVA, (urmează pe două coloane, în limbă latină și română): „ROMANIA/ MUSEUM ET BIBLIOTHECA/ HARSOVAE ANTIQVI CARSII/ AD DANVBIVM INFERIOREM/ CAROL PRIMUS/ REX ROMANIAE/ ELISABETHA/ REGINA/ REGII PRINCIPES REGNI HAEREDES/ FERDINANDVS ET MARIA/ REGII PRINCIPES/ CAROLUS ET ELISABETHA/ MAGNA CVM EROVM/ BENEVOLENTIA MAGNOQVE/ POPULI LVMINIS AMORE/ HOC MVSEVMET HANC BIBLIOTHECAM/ INAUGURAVERE KALENDIS MAIIS/ ANN0/ MILLESIMO NONGENTESIMO QVATRO/ BIBLIOTHECAE CONDITOR/ IOANNES COTOVUS/ MUSEI CONDITOR/ BASILEVS I. COTOVUS (ROMANIA/ MUZEUL ȘI BIBLIOTECA/ DIN HARȘOVA ANTICUL CARSIIUM/ DOBROGEA/ CAROL I/ REGELE ROMANIEI/ ELISAVETA/ REGINA/ PRINCIPII REGALI MOȘTENITORII TRONULUI/ FERDINAND ȘI MARIA/ PRINCIPII REGALI/ CAROL ȘI ELISAVETA/ CU A LOR MARE BUNAVOINȚA/ ȘI MULTĂ DRAGOSTE/ PENTRU LUMINA POPORULUI/ ACEST MUZEU ȘI ACEASTA BIBLIOTECA/ INAUGUTRAT-AU IN ZIUA DE 1 MAI/ ANUL/ UNA MIE NOUA SUTE PATRU/ FUNDATORUL BIBLIOTECII/ IOAN COTOVU/ FUNDATORUL MUZEULUI/ VASILE I. COTOVU”² (fig. 3).

Din presa vremii, aflăm despre desfășurarea acestui eveniment. Acesta se înscrie în cadrul vizitei Familiei Regale, pe Dunăre, în Dobrogea. Cu această ocazie, la Hârșova, a fost inaugurată școala nouă, care adăpostea atât biblioteca, cu peste 5000 volume, cât și Muzeul³.

În scurt timp, Muzeul avea să dobândească un binemeritat renume. Aici își găsesc locul colecții diverse, cum sunt cea istorică (materiale arheologice, colecții de monede, medalii, arme de foc, săbii etc.), geologică, zoologică, botanică, toate reprezentative pentru întreaga Dobroge. Publicistului Apostol D. Culea face o interesanta descriere a Muzeului⁴.

² Despre Ioan și Vasile Cotovu, vezi, Z. Covacef, *Pionieri ai culturii românești în Dobrogea: Ioan Cotovu și Vasile Cotovu*, în „Analele Dobrogei”, I, nr. 1, 1995, p. 127-129.; Lavinia Gheorghe, *Contribuții la istoria învățământului din Hârșova - 1890-1930. Învățătorul, directorul școlii din Hârșova și ctitor de muzeu Vasile Cotovu, în lumina unor documente de arhivă*, în „Colegium Mediense I. Comunicări științifice”, Mediaș, X, 2011, p. 133-141.

³ Stoica Lascu, *Mărturie de epocă privind istoria Dobrogei (1878-1947)*, vol. I, (1878- 1916), Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, 1999, p. 322.

⁴ *Ibidem*, p. 523-524. Este semnificativă și remarca pe care o face Apostol D. Culea cu privire la interesul străinilor: „...atrași de curiozitățile pământului

Această primă perioadă din istoria muzeului de la Hârșova a rămas, de-a lungul timpului, puțin cunoscută. Recenta descoperire în arhivele Mănăstirii benedictine Maria-Einsiedlen, din Elveția, fondul R. Netzhammer, a unei fotografii cu imaginea muzeului de la Hârșova (fig. 4) reprezintă o contribuție de seama în această direcție⁵. Imaginea datează din timpul vizitei pe care episcopul a făcut-o la Hârșova, în anul 1908⁶. Cu acest prilej, acesta face și o scurtă descriere a Muzeului, amenajat într-o sala de clasă, unde se puteau vedea „vase, opaițe și monede antice, fragmente de sculpturi și inscripții”⁷.

Cartea de Aur ne dezvăluie și situația localității în perioada declanșării Primului Război Mondial. Timp de două săptămâni, cât a durat ocupația trupelor bulgare, orașul a fost ruinat din temelii, doar biserica a fost cruțată⁸. Colecțiile Muzeului, așa cum rezultă din document, au fost furate sau aruncate în Dunăre⁹. Oficial, Marele Cartier General, în Comunicatul nr. 75 din 27 octombrie 1916, anunță reocuparea Hârșovei.

După încheierea războiului, începe reconstrucția orașului, acțiune extrem de dificilă atât din cauza distrugerilor masive, cât și din lipsa fondurilor necesare. Așa se explică de ce, până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, operațiunea nu s-a încheiat. Fără sprijinul necesar, Vasile Cotovu, într-un gest aproape ieșit din comun, cu disperare, a luat inițiativa reorganizării Muzeului în locuința personală.

Începea, astfel, cea de-a doua perioadă din scurta existență a acestui lăcaș de cultură. Muzeul se reorganizează pe aceeași structură

dobrogean neobișnuite prin alte părți. Streinii iubesc călătoriile și pe deasupra știu cum să le facă; nouă nu ne place, ori nu știm să le facem. Din tot ce se poate cuprinde cu ochii spiritului, ei aleg și prețuiesc tocmai aceia ce noi nu luăm în seama și dăm cu piciorul. Aceasta este deosebirea între ei și noi.”

⁵ Cristina-Georgeta Alexandrescu, *Bilder einer Ausstellung: Dokumente über das erste Museum in Hârșova*, în „Revue des Etudes Sud-Est Europeennes”, 46, nr. 1-4, 2008, Abb. 1.

⁶ Raymund Netzhammer, *Episcop în România*, vol. I, București, Ed. Academiei Române, 2005, p. 185.

⁷ Idem, *Din Romania. Incursiuni prin această țară și istoria ei*, vol. I, București, Ed. Humanitas, 2010, p. 316.

⁸ Brutus Cotovu, *Dobrogea în preajma războiului pentru neatârnavare*, în „Analele Dobrogei”, 9, 1928, p. 343.

⁹ Din Jurnalul fiicei ambasadorului Franței la București, Yvonne Blondel, care, în zilele premergătoare ocupării orașului de către trupele bulgare, se afla chiar la Hârșova, aflăm că Vasile Cotovu obținuse din partea armatei „...patru căruțe mari ca să-și transporte lăzile...” pe celalalt mal al Dunării. Vezi, Yvonne Blondel, *Jurnal de război 1916-1917. Frontul de sud al României*, București, Institutul Cultural Român, 2005, p. 284.

(fig. 5). Acum se deschide, practic, noua *Carte de Aur*, cea prezentată de noi. Pe pagina dedicată acestui moment, se află semnăturile Regelui Ferdinand, a Reginei Maria și ale personalităților marcante participante la eveniment: prefectului județului, președintele Comisiei interimare, întemeietorul muzeului (fig. 6). Urmează, pe două pagini, un act comemorativ în cinstea evenimentului. Cum rezultă de aici, acesta a fost scris în trei exemplare: unul înaintat Regelui, al doilea consemnat în *Cartea de Aur*, iar, al treilea, se va păstra în arhiva Primăriei Hârșova. Întâlnim, mai departe, în document, impresiile celor care au trecut pragul Muzeului. Sunt personalități care, majoritatea, provin din mediile intelectuale ale României din perioada interbelică: profesori, învățători, ingineri, ofițeri, avocați, procurori, medici și farmaciști, preoți, economiști etc. Mulți au îndeplinit funcții administrative, venind în Hârșova, probabil, în calitate oficială („Inspector General în Ministerul de Interne”, „Inspector agronom în Ministerul Agriculturii”, „Inspector Silvic”, „Revizor ecleziastic”, „Comisar Regal”, „Inspectoratul de muncă Constanța”, „Prefectul județului Constanța”, „Secretarul General al Ținutului Marea”, „General de Divizie” etc.). Unii au trecut și locul de proveniență „Iași, București, Constanța, Tulcea, Galați, Tecuci, Călărași, Chișinău, Rm. Sărat, com. Chioara-Ialomița, Măgurele-Ilfov, Rudna-Timiș”. În cea mai mare parte, *Cartea de Aur* este un elogiu adus muncii neobosite a „învățătorului” Vasile Cotovu, devenit, din 1916, membru al Societății Numismatice Române, iar, din 1919, membru corespondent pentru Constanța al Comisiei Monumentelor Istorice. Majoritatea semnăturilor sunt indescifrabile. Recunoaștem, totuși, între cei care și-au depus semnătura în *Cartea de Aur* pe Episcopul Constanței, Gherontie -participant, în 1927, la resfințirea Bisericii „Sf. Împărați Constantin și Elena” - și pe Principesa Ileana, aflată în excursie pe Dunăre, în anul 1928 (fig. 7). Dintre personalitățile istorice, întâlnim semnăturile lui Victor Brătulescu - prezent aici în anul 1939, în timpul campaniei de săpături arheologice la cetatea Carsium - și a lui Grigore Florescu - aflat la Hârșova, în același scop, în anul 1943 -, precum și pe a lui Vasile Canarache și Expectatus Bujor, în 1945 (fig. 8). Se recunosc nume de intelectuali dobrogeni aflați în trecere prin localitate: Const. selasăliște, „director ziar”, Carol Blum „Liceul Mircea cel Bătrân Constanța”, Caravana Dobrogei June (Const. N. Sarry, Ioan Micu, Sever Cărpinișeanu, Dan Alecu etc.), dr. N. M. Dunăre etc. Din document, aflăm unele date în legătură cu evenimente deosebite pe plan local, cum ar fi, dezvelirea busturilor a două personalități ale vieții culturale, politice și administrative dobrogene, în noiembrie 1936: Ioan Cotovu și Luca

Oancea¹⁰, eveniment larg mediatizat în presa locală și centrală la care participă și membrii ai Guvernului.

Dintre personalitățile străine care au trecut pragul muzeului din Hârșova și au semnat în Cartea de Aur este de reținut cunoscutului istoric american Charles Upson Clark, profesor la Universitatea Columbia, aflat în trecere pe aici, la 2 iunie 1940.

Ultimii vizitatori ai Muzeului semnează în *Cartea de Aur* pe 3 decembrie 1947, fără comentarii. Urmău să vină vremuri grele, care vor arunca țara „în lumea răului și a întunericului”, cum aprecia V. Canarache, în zilele lui aprilie 1945, petrecute la Hârșova, în compania lui Vasile Cotovu. Și istoria acestui muzeu va fi o oglindă a acestor vremuri peste care nu putem trece, încă....

O lumină de speranță a fost redeschiderea lui, în anul 2006, de către Regele Mihai și Regina Ana care au semnat în *Cartea de onoare a Muzeului Carsium Hârșova* (fig. 9) ce și-a propus să ducă mai departe o tradiție de peste un secol.

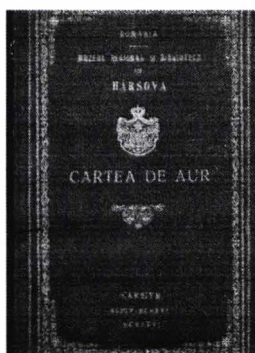

Fig. 1

Fig. 2

¹⁰ Luca Oancea s-a născut la Hârșova, în anul 1859, a devenit unul din cei mai mari comercianți de cereale din Dobrogea. A fost, timp de patru ani, primarul orașului, după care a îndeplinit mai multe funcții la nivel județean: Președinte al Camerei de Comerț Dobrogea, Prim-vicepreședinte și Președinte al Consiliului Județean. Bustul lui Ioan Cotovu a fost ridicat în fața școlii vechi. În anul 1989, deoarece spațiul întreg din fața școlii - un parc în care se găseau și câteva inscripții și fragmente arhitecturale recuperate din cetatea Carsium - a fost transformat în teren agricol, statuia a fost mutată în fața liceului din Hârșova, care va deveni, între timp, Liceul „Ioan Cotovu”, unde se află și astăzi. Statuia lui Luca Oancea a fost ridicată în fosta piață centrală, aflată la intersecția actualelor străzi Vadului - Alexandru cel Bun. A fost dată jos la începutul regimului comunist și s-a pierdut, definitiv, ca și memoria ilustrului înaintaș. Vezi, Petru Vulcan, *Albumul național al Dobrogei 1866-1877-1906*, București, 1906; Lavinia Gheorghe, *Personalități mocane în județul Constanța (secolul XIX - începutul secolului XX)*, în „Acta Musei Porolissensis”, Zalău, XXXI- XXXII, 2009-2010, p. 71-86.

MUZEUL REGIONAL AL DOBROGEI
ȘI
BIBLIOTECA DIN HÂRȘOVA

ROMANIA

ROMANIA
MUSEUM ET BIBLIOTHECA
HARȘOVAE ANTIQVI CARSHI
AD DANUBIVM INFERIOREM

CAROLVS PRIMVS

REX ROMANIAE

ELISABETHA

REGINA

RECH PRINCIPES REGNI HAEREDES

FERDINANDVS ET MARIA

REX ET PRINCIPVS

CAROLVS ET ELISABETHA

MAIENA CVM EGROVNI

BENEVOLENTIA MAGNOQVE

POPVLI LAMENIS ANORE

HOC MYSIVM ET HANC BIBLIOTHECAM

INAVGVRAVERE KALENDIS MAIIS

ANNO

MILLESMO CONCENTESIMO QVATRO

BIBLIOTHECAE CONDITOR

IOHANNES COTOVUS

MUSEI CONDITOR

BASILEVS I. COTOVVS

ROMANIA

MUSEUL ȘI BIBLIOTECA
DIN HÂRȘOVA ANȚICUL CARȘIUM
DOBROGEA

CAROL I

REPELE ROMANIEI

ELISAVETA

REGINA

PRINCIPI REGALI HAEREDIBUS ROMANIEI

FERDINAND ȘI MARIA

PRINCIPI REGALI

CAROL ȘI ELISAVETA

CU A LOR MARE BUNAVONTA

ȘI MILTA DRAGOSTIE

PENTRU LUMINA POPORULUI

ACEST MUZEU ȘI ACEASTA BIBLIOTECA

INAUGURAT-ĂU ÎN ZILIA DE I MAI

ANUL

UNA MIE MILIA ȘATE PATRII

FUNDATORUL BIBLIOTECII

IOAN COTOVII

FUNDATORUL MUZEIULUI

VASILE I. COTOVUI

Fig. 3

Fig. 4

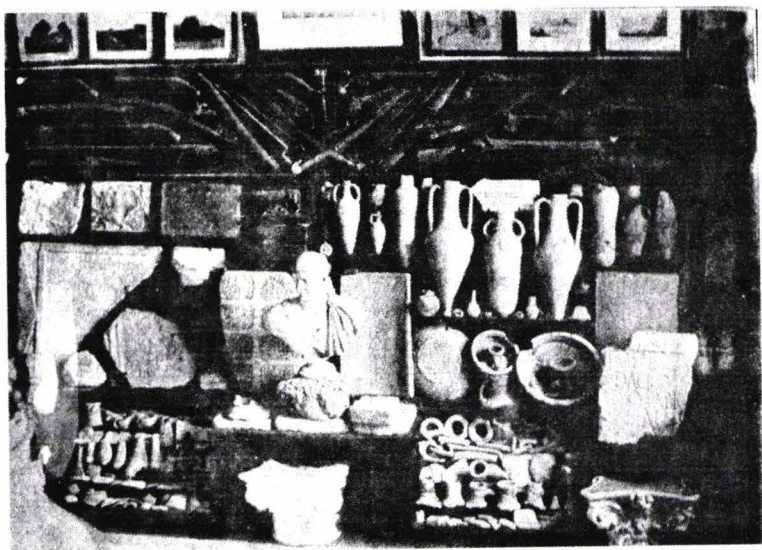

Fig. 5

MUSEE NATIONAL D'HISTOIRE NATURELLE
 de France
 Juin 27 1928
 Fournier
 Chargé
 Directeur
 Directeur général
 Louis C. Grenier
 Roulet P. Roulet
 Col. Comandante Fay
 Association internationale des Amateurs de Numismatique
 Paris 1928

Fig. 6

MUSEE NATIONAL D'HISTOIRE NATURELLE
 de France
 Juin 27 1928
 Fournier
 Chargé
 Directeur
 Directeur général
 Louis C. Grenier
 Roulet P. Roulet
 Col. Comandante Fay
 Association internationale des Amateurs de Numismatique
 Paris 1928

Fig. 7

a mijlocului de transport este un alt element care
 trebuie să aibă în vedere și faptul că în unele cazuri
 este necesar să se facă o analiză a stării
 înaintea plecării.

11.2.1943

11.2.1943
 de la București la Iași

Victor Brătulescu
 Prof. univ. Iași

de la Iași la București

Prof. univ. Iași

după ce s-a făcut o analiză a stării
 trebuie să se facă o analiză a stării
 înainte de plecarea la Iași.

Vasile Canarache

A

B

23. Aug. 1943.

Arheologul specialist nu poate avea decât o cunoaștere puțin înibere a
 a marilor și citoru față de arhitectură pe care le are și revoluția în
 pe se dezvoltării. Prof. Leo Florescu
 Univ. Sibiu.

C

La cea din urmă citație de cercetări arheologice în
 vederea de a se și publica în revistele arheologice prezente
 pe lângă cuprinsul de România și în jurul său, pe lângă starea
 unde se poate spune și în trecut și în cel de prezent actual,
 trebuie să se facă o analiză a stării înaintea plecării
 și apoi să se facă o analiză a stării înaintea plecării de Iași.

3. Sept. 1945.

Grigore Florescu

D

Fig. 8. A - Victor Brătulescu, B - Vasile Canarache,
 C - Grigore Florescu, D - Expectatus Bujur

Muzeul "Carmin Jidreiu", continuă tradiția Muzeului Regional al Dobrogei inaugurat, la 1 mai 1904, în prezența Regelui Carol și Reginei Elisabeta, surorii de Prințesele Ferdinandă, Prințesa Maria, sursului Regelui și membru al Guvernului. Distrus în anul 1926, cu participarea Regelui Ferdinand și a Reginei Maria "Este încheiat în anul 1926. Speranța reorganizării sale nu ne-a părăsit definitiv. Astfel a apărut în anul 1929 "Lipsosul Arheologic a orașului Hârșova" care a căpătat din anul 1991 statutul de muzeu. Prinderea Hârșova ne-a jucat la dispoziția actuală. În anul 2000 fiind în anul 2004 muzeul a fost organizat. În 2005 am obținut din partea Ministerului Culturii și Cultorului muzeului de funcționare a secției Muzeului de Istorie, Națională și Arheologică Constanta.

Pentru a face mai departe tradiția ne-am adresat Ministerului Cer. Regelui, Mihail I al Românilor și Reginei Ana, în vederea inaugurării. Am primit încuviințarea și am stabilit, de comun acord, data de 20 aprilie.

Amzi, la ora 11:00, aproape de sfârșitul gândurilor noastre se îndreptă către noi care au crezut în acest proiect, au lăsat pentru realizarea lui și nu au măcar spus să-l vadă împlinit!

Postagratitudinea, pretenziile care trăsese în muzeul din Constanta, București, Câlimbra, Molezta și tuturor celorlalți, vate ne-au spus și încuviințat, încuviințat orașului pentru că ne-au fost alături, autorităților locale, juriștilor și centralei care ne-au avut încredere în capacitatea noastră de a face la bun sfârșit această lucrare pe care o creștem, să ne susținem, mai departe.

Mulțumim, cu adâncă încredințare, Magnificilor Cer. Regelui Mihail I al Românilor și Reginei Ana pentru că au rămas învinsă noștri. De a fi acordat ne-au primită învinsă și vizita Muzeului "Carmin Jidreiu".

Pentru sfaturi, amuzant, acum și în timpul ce ne-au surdit, am dăruit a noastră și în memoria și am acordat și pe clădirea muzeului.

Ne-am adresat Magnificilor Cer. cu răzăminte, să venim: primii în cartea de Onoare.

Cu sănătate la cei de față, la toți cei care vor în aceste rânduri pe care vă rugăm să trimiteți prin muzeul nostru.

data: în ziua Marei Nașterii, 20 aprilie 2006.

Fig. 9

AN UNPUBLISHED HISTORIC DOCUMENT: THE GOLDEN BOOK OF THE MUSEUM FROM HÂRȘOVA Abstract

The Golden Book of the Museum from Hârșova dates since the inauguration of its restoration, in May 1926. The first pages are dedicated to the 1904 opening of the Museum. There are presented photocopies with the signatures of King Carol I, Queen Elisabeth, members of the Royal House and other personalities who were present at the event, as well as the document (Fig. 2-5). The event from May 29th, 1926 is depicted by the signatures of King Ferdinand and Queen Mary (Fig. 6). The document also presents some events that took place at Hârșova in the interwar period. Here we may find numerous personalities that visited the museum like Princess Ileana in 1926 (Fig. 7), or the historians Victor Brătulescu, Vasile Canarache, Grigore

Florescu, Expectatus Bujor (Fig. 8). The 2006 reopening of the museum from Hârșova is to be found on the first page of the Book of Honor where signs King Michael and Queen Anne (Fig. 9).

Keywords: Carsium, The Golden Book, The Regional Museum, Hârșova, Vasile Cotovu, document.

MUZEUL VĂZUT PRIN OCHII PUBLICULUI – FOSTUL MUZEU SĂTESC CAPIDAVA

În perioada anilor '80 și începutul anilor '90, în satul Capidava din județul Constanța, a funcționat un muzeu de dimensiuni mici, afiliat șantierului arheologic din localitate, instituție ce se afla în subordinea administrativă a Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

Înființat în 1984, în fosta clădire a școlii sătești, Muzeul are un repertoriu ce constă din piesele de arheologie romană, bizantină și medieval timpurie, provenite din săpăturile efectuate, de-a lungul timpului, în perimetrul arheologic al cetății. Expoziția permanentă este rezultatul activității specialiștilor muzeului din Constanța, Zaharia Covacef și Maria Bărbulescu, sub coordonarea șefului de șantier din acea perioadă, profesorul Radu Florescu.

Ca amplasare, clădirea Muzeului este situată în proximitatea taberei arheologice, pe partea opusă a drumului județean dintre Cernavodă și Hârșova, întreg satul Capidava având, de fapt, o întindere destul de mică în acea perioadă.

În ceea ce privește organizarea expoziției permanente, aceasta respectă planul clădirii, fiind structurată în trei încăperi. Prima, de dimensiuni mici, dispuse în forma unui L aproximativ, cuprindea, în inventarul său, obiecte de ceramică, sticlă, sculptură și podoabe, cele din urmă, în marea lor majoritate confecționate din bronz.

Muzeul a funcționat continuu din 1984 până în 1990, fiind vizitat fie în grup, fie individual, activitatea în cadrul său reducându-se, treptat, după 1990, când paznicul este concediat. După anul 2000, clădirea este retrocedată comunității. În prezent, aceasta funcționează, ocazional, ca biserică.

Din punctul de vedere al opiniilor publicului, situația unui muzeu mic facilitează accesul la modul în care acesta se raportează la instituția muzeală, caracterul oarecum neoficial, lipsit de solemnitatea impozantă a instituțiilor de mari dimensiuni, fiind perceput cu ușurință de vizitatori.

Din fostul muzeu sătesc, piesele expuse au fost preluate de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, ceea ce a mai

* Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu; e-mail: uibsebastiancorneanu@yahoo.com.

rămas fiind amintirea sa, precum și *Registrul de Vizitatori*. Rândurile scrise de aceștia sunt un soi de oglindă a concepțiilor epocii privind istoria, în general, și muzeul pe care l-au vizitat, în particular. Registrul nu are un format dedicat, este un caiet dictando de 100 de file, copertat, format G5 (conform standardelor epocii), sau „studentesc”, cum era numit în limbaj popular, valorând 16.00 lei, așa cum este scris și pe copertă.

Dat fiind modul în care ne raportăm în prezent la informațiile scrise sau vizuale, ni se pare foarte interesant să analizăm mărturiile publicului muzeal conținute în acest *Registru de vizitatori*, urmărind frecvența unor anumite idei sau concepte, măsurate statistic sau percepute empatic, acestea evidențiind modul în care oameni provenind din categorii sociale diferite asimilează și se raportează la conținutul muzeal, obiectele din cadrul oricărei instituții de profil făcând trimitere directă la un context istoric.

Din considerente ce țin de durata efectivă de funcționare a Muzeului, am împărțit impresiile publicului în două categorii: prima dintre ele este cuprinsă între 9 august 1986 și 14 octombrie 1989 - când muzeul avea un paznic angajat -, a doua, după 1990 - când muzeul era vizitat sporadic, în perioada în care arheologii își desfășurau activitatea în cadrul șantierului cetății -.

Prima perioadă cuprinde mărturii întinse pe cuprinsul a aproximativ 40 de pagini. Analiza acestora pune în evidență prezența unei serii de concepte și termeni, frecvența lor dovedind preferința vizitatorilor pentru utilizarea unor tipare verbale specifice epocii.

Din punct de vedere empatic, termenii care apar cel mai frecvent sunt „*impresionat/impresionați*”, care se întâlnesc într-o proporție semnificativă situată în jurul a 45 % dintre mărturiile din registru, la care se adaugă acțiunea ce determină această stare, pe care publicul o rezumă în cuvintele „*am admirat*”, așa cum apare în consemnarea din 21 aprilie 1988 (toate textele sunt prezentate în transcriere originală): „*Vizitată cu mult interes, rămânem profund impresionați de modul în care înaintașii noștri ne-au transmis prin timp istoria și civilizația contestată de neavizații și necunoscătorii de istorie. Această cetate este o mărturie vie a existenței noastre pe aceste meleaguri de milenii*” (semnături indescifrabile).

Legat tot de empatie, conceptul de „*plăcere*” este exprimat în diverse forme, cea mai des întâlnită fiind „*am vizitat cu multă plăcere*”, care apare cu o frecvență de aproximativ 15%, reprezentând însă, în marea majoritate a cazurilor, o formulare politicoasă. Referitor la acești termeni, considerăm că ei reflectă modul de raportare la instituția muzeală prezentă în epocă - raportare oarecum neutră -, în care vizitatorul percepe impactul obiectelor asupra sa într-un mod

specific, dar pe care îl formulează stereotip, în prezent, făcându-și loc în exprimare termeni diverși, cu o valoare de personalizare mai mare, cum sunt „am fost uluit”, „covârșit”, „fascinat” etc.

Nu intrăm în mai multe detalii legate de termenii empatici, o importanță mult mai mare având-o conținutul informativ prin conceptele pe care le vehiculează, concepte din care se discern, cu claritate, o serie a căror frecvență trădează clișeele din epocă. Acestea nu apar doar individual, ci se și asociază, o parte dintre consemnări fiind o adevărată înșiruire de termeni specifici opiniilor cu caracter general din perioada comunistă.

Unul dintre conceptele a căror frecvență se apropie de 10% este cel de „popor”, înțeles aici în sens nedefinit, generic, ca o valoare perenă, așa cum dovedesc mărturiile vizitatorilor din grupa I a Școlii Interjudețene de Partid Constanța, din 17 februarie 1987: „Vizitând cetatea Capidava, am rămas profund impresionati de marile descoperiri din viața înaintașilor noștri. Din piesele expuse la muzeu am observat că poporul român a fost un popor permanent preocupat pentru cultura și civilizația celor ce trăiesc pe aceste meleaguri” (semnături indescifrabile).

În același tip de discurs cu valențe perene se includ și termenii de „strămoș”, respectiv „neam”, care cunosc, și ei, o răspândire situată tot în jurul a 10%, așa cum apare în mesajul „colegilor primarului Dănilă”, din 17 februarie 1987: „Îngrijiți, păstrați și îmbogățiți zestrea Muzeului, dovadă a existenței strămoșilor noștri pe aceste meleaguri” (semnături neidentificabile).

Această modalitate de percepere a istoriei corespunde unei viziuni formate din clișee specifice perioadei, termenii de mai sus trimitând, în mod firesc, la ideile de „trecut glorios”, „continuitate”, „existența din timpuri străvechi”, a căror frecvență este ridicată, așa cum consemnează, pe 30 iunie 1987, o vizitatoare, studentă la Construcții: „Impresionantă dovadă a continuității dacico-romane pe teritoriul Daciei după retragerea romanilor, care s-a păstrat până în anul 1987 și care a reușit să mă impresioneze și să mă transpună în această perioadă istorică. Magnific.”

În unele mesaje, acestor clișee li se suprapune și o amplă componentă ideologică, în cadrul căreia se identifică tiparele eroice vehiculate de mass-media din epocă, așa cum dovedește consemnarea făcută de familia Mihnea, pe 23 august 1986: „Cu ocazia aniversării a 42 de ani de la Insurecția Antifascistă, am vizitat muzeul din Capidava în amintirea strămoșilor noștri ce au luptat pentru neatârnamul neamului românesc. În urma vizitării muzeului am rămas profund impresionati.”

O versiune ceva mai poetică, al cărei conținut are însă și o dimensiune ideologic-naționalistă pregnantă, apare pe 23 iulie 1989: „Din colțul de nord al țării până aici unde marele fluviu adună în apele lui

toată istoria și ni-o povestește, e și acest minunat muzeu, suntem cu toți români, iar mica noastră țară poate să se mândrească cu astfel de dovezi arheologice la tot pasul. E o încântare și o mândrie pentru tot poporul" (semnătură indescifrabilă).

O categorie deosebită în ansamblul acestor mărturii o constituie recomandările și sugestiile privind organizarea sau amplasarea anumitor piese în Muzeu, din care sugestiile putem întrezări tipul de instituții similare vizitate de public. Consemnările de acest gen, dincolo de dimensiunea oarecum științifică, au, uneori, și o tentă hilară, așa cum o dovedește și mențiunea, nedatată clar, din anul 1988, semnată de „Costel, Silviu, Romică, Felix și Tuță”: „Cu prilejul unui frumos pescuit prin aceste părți am avut prilejul să vedem fosta cetate Capidava ce ne-a impresionat foarte mult. Ce frumos dacă ați avea și un han turistic” (semnături).

Pe lângă mesajele care conțin termenii și conceptele enunțate mai sus, sunt și o serie de mărturii cu caracter neutru, unele aparținând și cetățenilor străini. Caracterul lor general este mai degrabă cel al unor consemnări impersonale, importanța fiind doar de valoare documentară, fapt pentru care nu le includem în nici o categorie statistică.

Legată de majoritatea consemnărilor, se cuvine făcută observația că, pe lângă tiparele verbale ce țin de termenii mai sus enunțați, apar și o serie de termeni introductivi ce se păstrează până astăzi. Astfel, mărturiile publicului încep în majoritatea cazurilor cu termeni ca „azi” sau „astăzi” (am vizitat), o frecvență la fel de mare având și termeni cum sunt „cu prilejul” sau „cu ocazia”. Această formulare denotă că majoritatea vizitatorilor adoptă o atitudine oficială în raport cu muzeul, exprimându-se într-un limbaj ceva mai elevat decât cel uzual, termenii folosiți fiind, în multe cazuri, pretențioși.

O altă constantă a mărturiilor ce preced anul 1989 este faptul că, în majoritatea mențiunilor, se observă o tendință de exprimare pe care, în ziua de azi, o putem defini ca *politically correct*. Sunt identificabile fragmente întregi din tiparele vehiculate în mass-media epocii, evidente la termenii mai sus prezentați, vizitele în grup lăsând cele mai multe mărturii de acest gen. Se poate considera că marea majoritate a celor care semnează participă la o opinie cu un caracter general, puternic marcată de retorica perioadei, fapt evident, de altfel, în frecvența termenilor cu o puternică componentă ideologico-națională. Se poate afirma, pe această cale, că multe mențiuni din registru sunt un fel de declarații de conformitate, o adeziune la valorile și conceptele epocii, fără să excludă nevoia de a semna în registrul de vizitatori ca modalitate de participare prin care vizitatorii

își marchează trecerea prin loc și timp, consemnând data și, în unele situații, locul de unde provin sau apartenența lor.

*

Momentul de tranziție de după 1990 este marcat de scăderea numărului de vizitatori, prima consemnare fiind făcută de un invitat oficial, Yves Laurent, primar în St. Sebastien sur Loire, pe data de 1 iulie 1990: „*Il est toujours très important de préserver les vestiges de l'histoire. Nous sommes toujours les heritiers de l'histoire. Je souhaite à nos amis de Cernavodă d'être aussi les heritiers de leur avenir. Pleins succès dans la réhabilitation de ce musée*” (semnătura și titulatura completă). Acest tip de mesaj, care consemnează vizita în muzeu, este ceva mai neobișnuit în raport cu precedentele, datorită, în principal, tonului oficial, dar personalizat, valorizarea mesajului fiind făcută prin tenta mobilizatoare, total diferită de retorica ideologizată a mesajelor precedente.

Lipsa de consemnări denotă, pe de o parte, incertitudinile de la începutul anilor '90, la care se adaugă, pe de altă parte, lipsa de interes a autorităților și instituțiilor din perioada respectivă în a mai organiza excursii cu vizitarea obiectivelor. Impresiile care apar sporadic aparțin studenților sau elevilor care își făceau practica arheologică în cadrul șantierului, acestea având, în majoritatea cazurilor, un caracter hilar, fără a face referire la Muzeu, așa cum întâlnim într-o consemnare scurtă din 28 iunie 1993, unde cineva mărturisește: „*Aștept să beau o bere rece*” (semnătură indescifrabilă).

Aceeași tentă umoristică o întâlnim și în demersul, aparent poetic, intitulat „*Inovatori din spațiu*”, datat 16 octombrie 1995 și semnat Peter, care dă dimensiunea arbitrară a acestor mesaje: „*...Hai să punem mâna pe tot ce avem la îndemână/ Șpacluri târnăcoape și tot ce există în zonă/ Și să schimbăm promoția viitoare/ Ar fi indicat și bine dacă am găsi elixirul tinereții/ Poate Iliescu ne-ar putea ajuta/ Căci numai nemuritorii ar fi martori fideli ai trecutului, prezentului, viitorului...*” (semnătură)

Toate aceste însemnări relevă libertatea haotică a perioadei de după 1989 și lipsa de presiuni ideologice a acesteia, fără legătură cu conținutul Muzeului, având o puternică tentă personală. Apare însă, și aici, aceeași dorință de a lăsa o urmă în timp, deosebirea constând în tonul liber al mesajelor, care sunt, de data aceasta, simple opinii personale, ce nu aderă la tiparele verbale ale Epocii de Aur.

Persistența parțială la clișeele perioadei de dinainte de 1989, care continuă să se manifeste până astăzi, o găsim într-o consemnare din 5 august 1997, făcută de Stoichiță Lavinia, studentă la Muzeologie: „*Când am intrat pentru prima oară în acest muzeu am fost de-a dreptul uluită la vederea tuturor obiectelor existente. Tot ceea ce este expus în acest lăcaș, este o urmă, o dovadă a continuității poporului român de-a lungul*

veacurilor. Vasele și toate celelalte obiecte m-au fascinat și continuă să mă fascineze..." (semnătură). Ce se observă în acest mesaj este nota personală, care pare să fie o atitudine generală a noului tip de vizitator, clișeul verbal „o dovadă a continuității poporului român de-a lungul veacurilor” fiind o constantă care se păstrează până în prezent.

Tipul acesta de mărturie stufoasă, cu caracter personal, pare să fie un atribut al celor care nu vizitează foarte des muzeele, impresiile lor fiind foarte puternice în absența termenilor de comparație.

Ultimele două mărturii din registru sunt făcute de două turiste din Franța și Marea Britanie, în 22 mai 1999, având un caracter laconic, în opoziție cu nota care le precede: „A remarkable discovery. Well done.”, respectiv „Greetings from London” (semnături indescifrabile). Aflat în opoziție cu consemnările prolixе, tipul acesta de mărturie laconică este cel mai des întâlnit la turiștii de profesie, care își marchează trecerea prin mesaje simple, de tipul „Conroy was here!”, așa cum anglo-saxonii definesc acest tip de consemnare.

În finalul scurtei noastre expuneri, putem afirma că acest registru este o oglindă a diversității vizitatorilor unui muzeu, reflectând, parțial, atât modul în care aceștia percep obiectivul pe care îl vizitează, cât și tiparele și prejudecățile unei epoci specifice. Credem că studiul unor astfel de documente poate pune în evidență transformările modului în care publicul se raportează la reperele artistice sau istorice conținute în instituția muzeală, marcând atât o modificare a gusturilor, cât și transformarea felului în care vizitatorul percepe și se raportează la conținutul informativ al instituțiilor de profil.

THE MUSEUM SEEN THROUGH THE EYES OF THE PUBLIC – THE FORMER VILLAGE MUSEUM CAPIDAVA

Abstract

During the 80s functioned a small museum, affiliated to the archeological site from Capidava, Constanta County, which presented the history of the city and which was dissolved after 1990. One of the things that caught our attention was the register of visitors; its reading was a pleasant foray into the mentality of the age. By reading this register, we may divide the visitors' records - that oscillate between the patriotic language and a certain kind of sentimentalism – into certain categories of messages which highlight on one hand the verbal stereotypes of the age and, on the other, the ideological components spread in that time.

Keywords: museum, Capidava, archeology, register of visitors, language.

NEW ENTRIES REGARDING THE 12 PDRS OLD GUN FROM CONSTANȚA'S NAVAL MUSEUM

During the XVIII century the smoothbore guns were used for covering and supporting infantry maneuvers and also for slowing down the enemy troop ones. It was a wise accepted idea that by a battery of artillery one should understand an assemble of such types of guns mounted in fortification or other sappers works on the battlefield thus having a lack of mobility. In the previous century there are guns with a relatively light caliber and more or less customized the manufactories and armories taking in a certain degree some autonomy over their products and laboring methods. But this is no more valid for the XVIIIth century where there is a certain trend of standardizing the ballistic methods governing the role of artillery. The British scientist Benjamin Robert has gathered all those theories forging within a single research which soon became a reference study. His first paper in this domain was *New Principles of Gunnery* (1742). A practical result of his activity in this field was the invention of carronade a piece of ordnance seeming with mortars and later howitzers but with a smaller caliber of 6 to 68 pounds, light enough and also reduced in size to fit very well on the narrow deck of an wood made rigged XVIII century warship.

Back to the smoothbore guns we must say, at least for the terminology used around the end of the XVIIIth century, well indurate even since the Queen Elisabeth age, then adopted by Cromwell's government and used by the English well through the eighteenth century there it was: the 6-, 9-, 12-, 18-, 24-, 32-, and 42-pounder classifications. On the Continent, during much of this period, the French were acknowledged leaders. Louis XIV (1643-1715) brought several foreign guns into his ordnance, standardizing a set of calibers (4-, 8-, 12-, 16-, 24-, 32-, and 48-pounders) quite different from Henry II's in the previous century.

The 12 pounds guns each required a gun team up to 14 men to operate and weighed about 32 cwt. They are called 12-pounders because they fired a cannonball that weighed 12 pounds. Although the solid 12 pound shot is what was commonly used, the guns could be loaded with a combination of projectiles. The long gun possessed one

* Muzeul Marinei Române Constanța; e-mail: naval.museum@yahoo.com.

great advantage: it could far outrange the carronade, and if well operated had a chance of crippling the enemy before coming to close quarters.

The common amount of powder used for throwing this ball of 5,4 kg was of 4 pounds (1,8 kg)¹, and maximum range at most efficient elevation was around 1600 m, less than a mile, but very inaccurate. So, the maximum effective range was somewhere around 1000 m. The usual engagement range, however, was much closer².

The trunnions, about a caliber in size, were located well forward (3/7 of the gun's length) "to prevent the piece from kicking up behind" when it was fired. Gunners blamed this bucking tendency on the practice of centering the trunnions on the *lower* line of the bore. "But what will not people do to support an old custom let it be ever so absurd?" asked John Müller, the master gunner of Woolwich. In 1756, Müller raised the trunnions to the *center* of the bore, an improvement that greatly lessened the strain on the gun carriage. He also recalculated the proportions the windage³. Windage in the English gun of 1750 was about 20 percent greater than in French pieces. The English ratio of shot to caliber was 20:21. The English figured greater windage was both convenient and economical: windage, said they, ought to be just as thick as the metal in the gunner's ladle; standing shot stuck in the bore and unless it could be loosened with the ladle, had to be fired away and lost. John Müller brushed aside such arguments impatiently. With a proper wad over the shot, no dust or dirt could get in; and when the muzzle was lowered, said Müller, the shot "will roll out of course." Besides, compared with increased accuracy, the loss of a shot was trifling. Furthermore, with less room for the shot to bounce around the bore, the cannon would "not be spoiled so soon." Müller set the ratio of shot to caliber as 24:25.

All cannons were made by pouring molten metal around a solid cylinder to form a chamber for powder and shot. Exact alignment was difficult and the interior cavity was often miss-shaped. At the beginning of the XVIIIth century the iron ordnance became predominant despite the bronze ordnance, even if the price of iron was double regarding the bronze one⁴. But the iron could be reused by

¹ Despite those acknowledged information the corrections operated by the renowned weapon designer from Woolwich, John Muller, the ideal amount of powder was one third from the ball weight.

² <http://www.globalsecurity.org/military/systems/ship/sail-armament.htm>

³ It refers to the difference in diameter between the bore and the shot, especially in muskets and cannons. Greater windage mean less throwing power so a small and inaccurate range.

⁴ Despite the fact that the bronze is a heavy metal, because of its high

melting the old guns into the forge. In 1740, Maritz of Switzerland⁵ made an outstanding contribution to the technique of ordnance manufacture. Instead of hollow casting (that is, forming the bore by casting the gun around a core), Maritz cast the gun solid, then drilled the bore, thus improving its uniformity. Metal impurities, known as slag, was forced to the center by the cooling action and removed by a lathe during the finishing operation⁶. But although the bore might be drilled quite smooth, the outside of a cast-iron gun was always rough. Bronze cannon, however, could be put in the lathes to true up even the exterior.

The gun belonging to the Romanian Naval Museum collection was made by this so-called "solid drill" or "cold drill" method.

On the upper part of the bore along the trunions, before the second segment framed by the enforcing rings from the breech to the muzzle, there is the original ordnance mark of the gun. This belongs to the Goerge IIIrd reign (1760-1820) specific to the iron ordnance. The figure is half erased and is hardly readable because of the metal corrosion. The remaining half keep the "R" from the "3GR - George the IIIrd" monogram and more then half of the imperial crown where one may see the majesty's lilies the outer fit of the crown made from bulb trying to copy gems and also the Bavarian cross laying on a circle on the top. The length of the item including the cascabel is of 305 cm, the latter have a spherical form an about 16 cm wide. By rolling a rope through the rear of the gun, then connecting to the cascabel for fixing it one was binding the rope by a series of rammers in order to reduce the recoil of the gun after firing and to bring back the barrel in "ready to fire" position. The diameter of the barrel base ring is of 53 cm, followed by the first enforcing ring of 49 cm, the second of 46, the third of 40, the fourth of 37, the fifth of 35, finally the swell being enlarged again to about 38 cm. The nowadays caliber of the bore (the muzzle) is of 138 mm meaning almost 5.6 inches in real caliber, corroborated with other dimensions of the guns leading us to the conclusion that the piece of ordnance is of 12 pounds.

The item consists of gun's barrel with the trunions and cascabel, the chassis and the screw for elevation. The chassis and the elevation device are approximate reconstruction trying to copy the patterns

resistance the thickness of the barrel was lighter than to the iron ordnance, and so a bronze gun had a less weight than an iron one.

⁵ <http://www.gutenberg.org/files/20483/20483-h/20483-h.htm>

⁶ Since 1775 all guns used this manufacturing technique. See, Darrell D. Hall, *An Historic 12-pdr Muzzle-loading Naval Gun*, in „Military History Journal”, vol. 3 no. 6, december, 1976, *passim*.

from the era in discussion.

On the left trunion there is "solid 7/0" inscription and on the right one may see the letter "Z". Three arrows pointing the muzzle are engraved after the fabrication, laying one before the first enforcing ring and the other two before the second one. Those are markings for sighting procedure and accuracy correction at long range. Considering the above mentioned inscription from the edges of the trunions, and keeping in mind that most of the guns of this type from other museum or collections has engraved on the trunions the mark of factory and the caliber, which in most cases is Carron Foundries after 1779, in this case following the first half of George the IIIrd reign, we may conclude that the barrel of the gun presented here is drilled in 7th or 8th decade of the XVIIIth century. In this case it is possible that the gun would have been used aboard some warships sailing in the Black Sea. Despite the fact that those type of iron smoothbores were used on ships until the half of the XIXth century, thus existing the possibility for the gun to be used aboard a British or Ottoman warship during the Crimean War, getting back to the year of construction we must take in consideration that it could be used aboard an Ottoman galley or light gunboat even at the end of the XVIIIth century. This mean that the gun belongs to the era of the Russian-Ottoman War 1787-1792, more exactly being used in the first big struggle of this war, the naval battle of Kinburn, September-October 1787. The battle was won by the Russian Fleet commanded on one hand by the former captain of "Bonhomme Richard" also an American War of Independence hero, John Paul Jones (1747-1792) and on the other hand by the prince Charles of Nassau-Siegen. The Cossack's deadly gunboats inflicted great damage to the Ottoman galleys thus decimating their fleet⁷. This battle was merely the prelude of what will be the great successes of Rear Admiral Fyodor Ushakov at Feodosi in 1788 and on the Kerch straight on July 1790. Here, the Ottomans lost two of their ship of the line, one of them being the admiral ship of their Black Sea Fleet⁸. Following the disastrous fate of those battles the remaining Turkish warships had retreated to Constantinople letting the Black Sea on the grasp of the Russians. This is the starting point of the Imperial Russian affirmation as a naval power at the Black Sea. The Ottoman Navy begins to crumble, its fate being sealed by the defeat of Navarino until the half of the XIXth century.

If we take a look at Ottoman ships carrying cannons, irrespective

⁷ Charles King, *the Black Sea. A History*, Oxford Univeristy Press, 2006, p. 160-161.

⁸ R.G. Grant, *Battle at Sea*, DK Publishing, 2008, p. 208.

of the century in which they were used, we see that among the ones powered with oars were kaiks (kayk), brigantine (perkende), saika (şayka) with three guns, mahone (mavna) with 24 guns, galley (kadirga) with 13 guns and bafiltarda with three heavy guns and several light guns. Among sailing ships carrying guns were sloops (şalope) of 12 guns, brigs (brik), ağribar with over 30 guns, corvettes (korvet) with 20–30 guns, barça with over 80 guns, galleons (kalyon) with 60–80 guns, three-decked galleons (iüç ambarh kalyon) with 80–120 guns, frigates (firkateyn) with 30–70 guns, kaypak/kapak with 80–100 guns and uskuna with 16 guns. A late XVIIIth century ship of the line, the Çift Aslan, a first-rate ship, could carry 108 guns of 8-112, 22-48, 2-24, 30-18, 28-12 (same as the one owned by the Romanian Naval Museum) and 18-8 pounders meanwhile a two decker third-rate Ottoman ship had only 66 guns on board. A last attempt to regain the lost glory for the Ottoman naval power was the construction of “Medgidyie” ship of the line, launched in 1828, the biggest warship from the world for several years. She will participate to the siege of Sevastopol during the Crimean War in 1854. So, it is possible that the gun owned by the Romanian Naval Museum, being found underwater in the old Constanța harbor’s bay in 1959, to come from such an Ottoman warship in full retreat to the Empire’s capitol as a result of their fleet decimation.

According to the stories of the travelers at the West bank of the Black Sea, we found out about the importance of the Constanța harbor around the end of the XVIIIth century and the beginning of the XIXth century, helping us to reconsider the strategic value of this city played in the relations between Ottoman Empire and the new affirmed Russian Empire naval power at the Black Sea, as we said. Initially, still a poor and narrow village in 1714, considering the journal of the French traveler Aubry de Matroye, it was no wider then 1 square mile including the harbor, the latter, having an open bay, weren’t able to assure a safe stationing at anchor to ships. The economist Charles Claudel de Peyssonnel, an the Austrian traveler Wenzel von Brognard inform us that during the Russian-Ottoman War from 1787-1792 the city was almost completely erased by the fire coming from the Imperial Russian warships, finally standing only 200 houses from the total of 800⁹. Constanța harbor continued to exist, changing its functionality during the XVIIIth-XIXth centuries, becoming from harbor a port and then a menzil¹⁰. Those upgrading had a disastrous effect

⁹ Valentin Ciorbea, *Portul Constanța de la antichitate la mileniul III*, Editura Europolis, Constanța, p. 60-61.

¹⁰ Menzil – old name used around Walachia and Moldavia for postal service.

upon the city after all, as it became a main target for the Russian forces seeking not only to capture it but to vanquish it.

The strategic position of the realm between Danube River and the Black Sea put it in the path of the European Empires counteroffensive against the Russian threat during the first half of the XIXth century. To the strong siege of Constanța harbor by Russian Navy in 1828, the Ottomans opposed a fortification system about 450-500 m far from the town. Von Moltke marshal, analyzing the situation of this small citadel with its defending capabilities, concluded that it could be accessible only from the North considering its geographical position. The port, even if it wasn't so sure comparable with the other West bank port from the Black Sea, had in his opinion a great importance. Its depth was no more than 7 feet being completely exposed to the southern winds. The German tactician thought the port was big enough for to many ships maneuvers and the attacking warships couldn't get to close of its coast without being seized by the coastal guns. Those was, as we mentioned, about 450 m on the West inside the gulf holding the ancient moors, the guns exposing their line of fire on south-south-east direction.

So, according to these last statements, we may conclude that it is possible for the analyzed gun to belong to the beginning of the XIXth century even if it was forged at the Imperial British Foundries in 1770, being thus used by the Ottoman defending fortifications of Constanța harbor during the Russian-Ottoman Wars from 1787 to 1829. After this year, the information we have confirm that the fortifications was completely erased.

NEW ENTRIES REGARDING THE 12 PDRS OLD GUN FROM CONSTANȚA'S NAVAL MUSEUM

Abstract

In the light of the latter researches we found some interesting data about the history of what could be the most impressive piece of ordnance belonging to a national collection from Romania. The XVIIIth century old gun, British bronze ordnance, was used for sure by the ottoman allies around the end of the XVIIIth century and the beginning of the following one. But the exact circumstances still lacks in proofs, so basing on the story of the Constanța town during this time as passing through the history of naval struggles from the Black Sea from the rising of the Ottoman Fleet until the total collapse of the Empire

we can bring together some facts for tracing the main features of this gun.

Keywords: 12 pdrs, bronze gun, George 3rd, Russian Ottoman War 1774, naval gun, Black Sea.

RECENZII

Gheorghe Dumitrașcu, *Gândire și acțiune românească în crearea Statelor Unite ale Europei: de la Mica Antantă la Uniunea Europeană*, Ed. Tipo Moldova, Colecția Opera Omnia, Iași, 2011, 466 p.

La finele anului 2011 avea să vadă lumina tiparului, la Editura Tipo Moldova din Iași, în Colecția Opera Omnia, o lucrare insolită ce poartă semnătura reputatului profesor, istoric și om politic al primului deceniu de după 1989, Gheorghe Dumitrașcu, intitulată sugestiv *Gândire și acțiune românească în crearea Statelor Unite ale Europei: de la Mica Antantă la Uniunea Europeană*.

Prefațată de Gheorghe Buzatu, un alt mare profesor, istoric și pentru o scurtă perioadă om politic, la începutul deceniului al doilea postdecembrist, cartea a apărut într-o perioadă în care însăși existența Uniunii Europene este pusă sub semnul întrebării, și reunește, în cele 466 de pagini, opinii extrem de interesante despre geneza și evoluția construcției europene, privite, în primul rând, prin prisma acțiunii factorilor politici responsabili români ai ultimelor nouă decenii, dar și a viziunii unor intelectuali din aceeași perioadă.

La începutul demersului științific, autorul a considerat necesar să prezinte *Un fel de introducere*, astfel încât să îl inițieze pe cititor în problematica ce urmează a fi abordată, făcând, totodată, și un excurs bibliografic inițial, foarte util. De altfel, cele mai multe capitole beneficiază de o introducere, iar, în text, de *bibliografie ușor comentată* sau chiar mai mult am spune noi, dar și de numeroase note de subsol, ceea ce conferă lucrării o bază de cercetare solidă.

Gheorghe Dumitrașcu pornește analiza sa de la principalele modele europene ale civilizației și culturii române: englez, francez, german, aducând în discuție și influența italiană, respectiv cea elvețiană, pe această linie. Demersul este continuat cu prezentarea modului în care cercurile științifice și politice românești de la sfârșitul deceniului al doilea și deceniul trei al secolului al XX-lea vedeau ideea și realizarea Uniunii Europene, locul central ocupându-l două personalități: Dimitrie Gusti și Nicolae Titulescu.

Extrem de interesante sunt cele două exemple prezentate de autor în care universități din România acordă titluri de doctor în drept, primul în anul 1935, lui V.I. Ferariu, pentru lucrarea *Proiectul de Uniune a Statelor Europene - Teză pentru doctorat în drept*, susținută la Facultatea de Drept a Universității Mihăilene din Iași (conducătorul tezei fiind prof. N. Dașcovici), iar cel de-al doilea, în anul 1946, lui George Ciorănescu, pentru lucrarea *Români și ideea federalistă - Teză susținută la Universitatea din Cluj pentru titlul de Doctor în științe politice*,

profesorul conducător George Sofronie.

Autorul se oprește și asupra altor proiecte extrem de interesante. Rând pe rând, creațiile lui Octavian Tăslăuanul - *Statele Unite ale Orientului, Conferența Balcanică, Paneuropa și Orientul* -, Constatin Papanace - *Uniunea Balcanică, Uniunea Sud-Est Europeană* - și Iosif Constantin Drăgan - cu fundația europeană care-i poartă numele, revistele sale, institutele de cercetare ș.a. - sunt examinate cu rezultate concludente. Ulterior, către finalul lucrării, va mai prezenta câteva contribuții românești, originale și mai recente la definirea și perspectiva Uniunii Europene, în realitate, alte câteva proiecte.

Sigur, în atenția lui Gheorghe Dumitrașcu au intrat și viziunile românești controversate asupra Uniunii Europene. Prin urmare, autorul prezintă și comentează opiniile diverșilor autori care s-au oprit asupra acestei problematici, împărțindu-le în două categorii: moderate și radicale. Alături de acestea, sunt prezentate și opinii ale unor oameni simpli sau de cultură asupra aderării țărilor în care ei trăiesc la Uniunea Europeană, în contextul lărgirii acesteia.

O atenție specială a fost acordată istoriografiei române „mai puțin accesibile” referitoare la integrarea României în Uniunea Europeană. Practic, autorul semnalează și face scurte observații unor lucrări pe baza cărora se poate înțelege mai bine procesul integrării, a căror arie de răspândire și tiraj sunt mici, ele fiind accesibile numai specialiștilor. Nu este însă mai puțin adevărat că, pe parcursul demersului său, Gheorghe Dumitrașcu va reveni într-un nou capitol asupra istoriografiei române privind integrarea europeană, prezentând alte câteva lucrări, care, în opinia sa, sunt cele mai importante, acestea purtând semnăturile lui Dumitru Suci, Valentin Lipatti, Viorel Roman și Titu Georgescu, dar și în altul, unde prezintă *printre ultimele lucrări speciale privind intrarea și locul României în Uniunea Europeană.*

În *Bătălia pentru România* autorul tratează chestiunea intrării României în N.A.T.O. și Uniunea Europeană, dar și viziunea românilor asupra Uniunii Europene și a problemelor ei care îi afectează (românii despre diferitele modele pe care ni le „oferă” Europa, extremismul în cadrul U.E. și România ș.a.).

Un loc aparte l-a dedicat *Constituției Uniunii Europene*. Inițial, Gheorghe Dumitrașcu face o scurtă comparație a Proiectului de Tratat de Instituire a unei Constituții pentru Europa cu Constituția Uniunii Sovietice, identificând o serie de asemănări între aceste legi fundamentale. În același timp, mai prezintă viziunea unor istorici, juriști și oameni politici români asupra acestei „constituții”: Silviu Curticeanu, Ion Jinga, Dumitru Mazilu și Stelian Scăunaș.

Cititorul descoperă în această lucrare și organisme internaționale contemporane din care face parte România. Un interes deosebit a fost

manifestat de autor și față de activitatea unor parlamentari români din Delegația Permanentă a Parlamentului României la Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (1995-2000), dar și față de activitatea României în cadrul Organizației Cooperării Economice a Mării Negre (1992-2000).

Istoricul tomitan s-a oprit și asupra culturii naționale - *fundamentul identității de popor, națiune, stat* -, prezentând alte contribuții istoriografice extrem de interesante, care fac referire la această temă. Diversitatea domeniilor de investigare este continuată de autor prin abordarea federalizării, „*proces care privește, în mod expres și imperativ, și România*”. Sunt avute în vedere globalizarea și federalizarea, apoi regionalizarea României în interiorul și la granițele sale, politica dezmembrării statale încurajată sau dusă de anumite forțe străine, problema existenței României contemporane și viitoare în cadrul Uniunii Europene, dar și primejdia iredentismului maghiar. De altfel, Gheorghe Dumitrașcu va reveni, ulterior, cu o analiză de caz pentru Uniunea Europeană referitoare la obsesia maghiară în privința refacerii Ungariei medievale, cu implicații asupra statelor vecine și, implicit, asupra României.

La rândul lor, o serie de probleme prezente și în România ultimelor două decenii (homosexualitatea, lesbianismul, pedofilia, drogurile, satanismul ș.a.), preluate, se pare, după modelul american și cel din occidentul european, sunt avute în vedere de autor.

În final, Gheorghe Dumitrașcu ne invită să reflectăm asupra „*dilemei existențiale a Uniunii Europene: o uniune care șterge identități, realizând un stat unitar centralizat - dar paradoxal, sfâșiat de blocuri parlamentare, ideologice, partidiste - sau o uniune care respectă, în limitele firescului și istoriei, specificul identităților statale componente, interdependente*”.

Fără îndoială, noua reușită istoriografică a istoricului tomitan merită atenția tuturor celor preocupați de studiul istoriei și științelor politice, și nu numai, cu precizarea că o astfel de lucrare trebuie parcursă cu creionul în mână.

Virgil Coman

Valentin Ciorbea, Laura Stancu, Aledin Amet, Tătarii în izvoare arhivistice românești, vol. 1, Comunitatea musulmană în arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2011, 356 p.

Ca întotdeauna, privesc cu simpatie - prețuiesc, de fapt, în primul rând - ceea ce face Valentin Ciorbea. În legătură cu cazul de față, acum mai bine de 40 de ani, aveam ambiția, materializată atunci la posibilitățile minime ale perioadei, să public câte ceva cu studenți sau foști studenți ai mei. Publicam, astfel, în „Ex Ponto” - revista studenților din Constanța -, în revista de cultură „Tomis” și în revista Muzeului de Istorie Națională și Arheologie de la malul Mării. Cultivând un asemenea gând ca axiomă, având realizări de excepție, prof. univ. dr. Valentin Ciorbea, conducător și al școlii doctorale de pe lângă Facultatea de Istorie și Științe politice a Universității „Ovidius” Constanța, editează această culegere de documente împreună cu doctori și doctoranzi ai noștri, sprijiniți fiind de studenții Facultății, Senias Resul, Memis Ametin, Agiali Aigut Alexandor, Gianbai Aygül.

În al doilea rând, după ce a realizat o operă fundamentală de istorie a Dobrogei, după ce a coordonat publicarea unor culegeri de studii privind Dobrogea, s-a întâmplat un fenomen, ca invers al fenomenului normal: în toată opera sa, expresia unei concepții, Valentin Ciorbea n-a pornit de la instinct, la știință și conștiință, ci invers. Instinctul, după această acumulare științifică de-o viață, i-a descoperit faptul că această parte de istorie a Dobrogei duce lipsă de documente fundamentale. Și l-a obligat să coboare spre adâncimile de diamant ale izvorului. În felul acesta, a publicat, de curând, în traducere românească, un volum excepțional - nemțesc! - intitulat *Imagini din Dobrogea 1916- 1918*, editat de „Administrația Germană a Etapelor în Dobrogea”¹.

*

Volumul pe care avem plăcerea și onoarea să-l prezentăm este o carte la care istoriografia dobrogeană visează demult. Și e realizat la cel mai înalt nivel științific: Laura Stancu, absolvent și doctor al Facultății noastre, e cercetător științific la C.N.S.A.S., iar Amet Aledin, absolvent

¹ *Bilder aus der Dobroudscha 1916-1918/ Imagini din Dobrogea 1916-1918*, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2011, 374 p. În același sens, Petre Covacef prezintă traducerea după Camille Allard și Jules Michel, cărțile lor, mai mult citate decât citite: Petre Covacef, *Povestea farului genovez. Souvenirs d'Orient. Note, comentarii, prelucrări, adaptări, schițe și povestiri din trecutul orașului Constanța*, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2007. În fine, eu, împreună cu Liliana Lazia, am publicat *Dobrogea 1884-1885 în 31 de răspunsuri la „Chestionarul Hașdeu”*, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2010.

al facultăților de Filologie și Istorie, masterand și doctorand al nostru, scriitor și deputat al comunității tătare, în două legislaturi, în Parlamentul României.

Cartea se compune din publicarea a 151 de documente de felul amintit în titlu, inedite în totalitate./ Volumul se constituie, în prima sa parte a unui „triptic” de documente de după 1949./

Așadar, într-un prim capitol, 65 de documente privesc activitatea, în primul rând, a Seminarului Musulman din Medgidia, a Muftiatului și cultului musulman în Dobrogea, între 1943-1964. Următorul capitol se oprește asupra fișelor de urmărire a 151 personalități musulmane/ „aflate în atenția Securității”¹.

În fond, de unde această atenție deosebită și deosebit de primejdioasă acordată musulmanilor din România - turci și tătari, evident -, într-o perioadă, ea însăși împărțită în etape care, din nefericire pentru musulmani, au prezentat și o continuitate. În primul rând, zic, este atenția acordată de musulmanii Dobrogei fraților lor din Crimeea, de o asemenea manieră încât au interesat, într-un mod excesiv de periculos, serviciile speciale sovietice și comuniste românești². Este cunoscută tragedia trăită de tătarii din Crimeea, în dublă ipostază, de luptători loiali URSS în cadrul Armatei Roșii – unii - și alții de partea armatei germane, în dorința firească, dar utopică, în condițiile date de eliberare a Crimeii și, prin extensie, de cucerire a libertății naționale de către tătari, poate, în cadrul unui stat național.

Evident că, în condițiile în care, imediat după „eliberarea” Crimeii de către armatele lui Stalin, a avut loc o trimitere masivă a aproape întregii populații tătare în gulaguri ucigașe, din Siberia până în republicile din sudul URSS, fuga spre zone mai libere de stalinism, ca, de pildă, în Dobrogea românească, unde se găseau zeci de mii de cosângeni, este ușor de înțeles. Aceasta este principala căutare și găselniță a securității române de până în 1964. Atât cât cunosc, mai mult de 100 de tătari din Dobrogea - majoritatea, frunțași ai comunității - au făcut închisoare, unii dintre ei chiar au murit în închisorile politice comuniste³. Pe de altă parte, în stilul cel mai securist politic, rapoartele informatorilor privind activitatea

² Facem trimitere doar la 3 din cele 4 volume editate de U.D.T.T.M.R. în colaborare cu Facultatea de Istorie din Constanța: *Tătarii în istoria românilor*, vol. II, /coord. Marian Cojoc/, Constanța, Ed. Muntenia, 2005; *Din istoria tătarilor*, vol. 1/ coord. Marian Cojoc, Erol Menadin/, Constanța, Ed. NeroLine, 2010; *Din istoria tătarilor. Contribuții istoriografice*, vol. II/ coord. Mădălina Lasca, Erol Menadin/, Constanța, Ed. Ovidius University Press, 2011.

³ Amintim, în acest sens, cu mare folos cu înțelegerea concretă a situațiilor din localități anume și privind personalități anume, cartea doamnei Güner Akmola, *Tătarii*, 2 vol., Ed. Boldăș, Constanța, 2011.

desfășurată în comunități, în general, sau în instituții ale comunităților, probabil, cunoscuți de către o parte a celor suspecți, poartă amprenta profundă a perioadei. De fapt, întreaga comunitate tătară din România se simțea suspectată. Dar, nu recurgea la forme de luptă organizate pentru autoapărare sau chiar ripostă. Specific musulmanilor din Dobrogea era această luptă surdă, această conștiință a faptului că ei, turcii și tătarii, nu sunt singuri/ pentru că exista un sprijin moral măcar din partea unor rude, prieteni, cunoscuți din Turcia./ Pe de altă parte, cartea nu-i privește în exclusivitate pe tătari. Era și greu să fac să faci o asemenea diferențiere între turci și tătari, pe care nici ofițerii de securitate nu erau pregătiți să o facă⁴.

Vorbind despre această primă parte a volumului 1 și explicând ceea ce ni s-a impus la prima vedere, și încă valoarea acestor documente e de necontestat. Și, totuși, valențe superioare înțelegerii oferite de aceste documente sunt de subliniat:

1. implicarea cultului musulman la nivel de înaltă reprezentativitate în acțiunile cultelor din România comunistă de până în 1964, în lupta pentru pace, mișcare internațională;

2. implicarea cultului musulman, prin Muftiat, în mișcări democratice anticapitaliste, antiimperialiste, răspunzând orientării statului român pe plan internațional;

3. dar, mai ales, numeroase documente ce detaliază, faptic și statistic, evoluția comunității, a localităților cu populație musulmană, evoluția intelectualității care trebuia observată pas cu pas. Putem spune chiar că e vorba despre o implicare în internațional a Muftiatului/ fapt ce se va face, manifest și impresionant, sub Nicolae Ceaușescu și, mai ales, după 1990/.

Astfel, iată, de pildă, câteva documente semnificative: 1950 - *Date sintetice privind situația cultului musulman, a veniturilor muftiatului din Constanța și a activității Seminarului din Medgidia*; 1950, februarie - *Tabel cu localitățile din județul Constanța unde funcționau lăcașuri de cult, numărul credincioșilor, numele și prenumele clericilor, adresa, starea socială*

⁴ Noi, români din Dobrogea, în care ne-am născut și trăit alături de turci și tătari, n-am luat în serios identitățile separate, spunând, pur și simplu, „turcule”. Faptul că, în 1990, am luat la cunoștință acut de despărțirea dintre turci și tătari și m-a obligat să am intervenții în acest sens, în calitate de istoric și președinte al Comisiei de Învățământ, Știință, Cultură, Culte și Mass-media al C.J.P.U.N. Constanța, m-am exprimat în 2-3 articole în ziarul „Farul” din Constanța. Problema despărțirii avea și o explicație pecuniară, legată de existența a doi centri externi de finanțare. Din nefericire, acum, când scriu această recenzie, aflu, din surse autorizate - muftiul Muurat Iusuf - că se pregătește crearea unei a treia comunități, turco-tătară, care va complica și mai mult lucrurile, mai ales când ne gândim că ambele comunități abia dacă însumează 50 000 locuitori.

și politică; 1950 - *Dare de seamă privind istoria cultului musulman, viața profetului Mohamed. Evoluția cultului musulman după unirea Dobrogei cu România, în 1878, până în 1950. Scurt istoric al Seminarului Musulman.*

Urmează încă aproape 60 de documente. Parte dintre ele privesc situația din județul Tulcea și din alte zone cu populație musulmană. E o parte documentară de o extraordinară valoare.

*

Cel puțin tot atât de interesantă - dar mai rectilinie - și încadrându-se în mai mare măsură într-un STAS generalizat, adică mai puțin sensibil la identități și specifice, partea a doua, compusă din 151 de fișe personale, realizate de către informatori și ofițerii care răspundeau de problemă. Conținutul acestora, se înțelege, urmărea aceleași 3-4 direcții, constituind tot atâtea linii de acuzare a cutărei sau cutărei personalități, în genere, profesori la Seminarul din Medgidia, muftiul și alți înalți deservenți ai cultului „dușmani de clasă”, definiți astfel din cauza unei anumite averi, oameni nu îndeajuns de conștienți de primejdie, care creau și răspândeau zvonuri privind venirea sigură a americanilor, care-i vor învăța minte, definitiv și iremediabil, atât pe sovietici, cât și pe comuniștii români. Asta i-au costat zeci de ani de închisoare. Dintre cele 151 de personalități care ne sunt desconspirate nouă, celor de azi, de către întocmitorii acestei excepționale culegeri de documente - de primă mână -, unii fuseseră membri ai P.N.Ț., alții ai altor partide și chiar membrii în P.M.R., în care, uneori, rămâneau.

După ce aceste trei volume ar fi publicate - și, ce bine ar fi ca această acțiune de la Constanța să se multiplice pentru toate minoritățile etnice! -, s-ar putea realiza o lucrare din care să reiasă cel puțin două ipoteze, cum le văd eu:

1. comuniștii n-au dus o politică discriminatorie față de minoritățile etnice, în comparație cu populația majoritară, teroarea comunistă lovind, în egală măsură, în majoritari și minoritari;

2. dacă acest adevăr s-ar impune, politica de victimizare exagerată, necorespunzătoare adevărului istoric, a uneia sau alteia dintre minorități, pe criteriu etnic, ce nu s-ar susține decât în situația germanilor din România. Dar, aceasta nu ținea de statul român.

Pe de altă parte, definitoriu, poate, și pentru o anumită fază a pregătirii și activității securității române - este vorba despre acea direcție a securității care privea urmărirea populației din interior. Și în acest caz, fără să trezim zâmbete, am descoperi oarecari valențe literare în portretistică la unele dintre paginile rapoartelor întocmite de informatori.

Am declarat, de la început, că ni s-a făcut onoarea dându-ni-se posibilitatea de prezentare a acestui volum - unul dintre cele mai valoroase privind istoria unei perioade -, prin ochii și coloratura religioasă a unor minorități etnice, tătare și turce, cele mai loiale statului român în ultimii vreo sută și cincizeci de ani.

În această viziune, este mai presus de meritoriu notarea operei realizate de profesorul Valentin Ciorbea și foști studenți ai săi, deveniți, la rândul lor, cercetători, Laura Stancu și Aledin Amet. Spre satisfacția și aprecierea Uniunii Democratice a Turco-Tătarilor Musulmani din România și a Facultății de Istorie și Științe Politice a Universității „Ovidius” Constanța. Evident, această reușită ar fi fost cu totul imposibilă fără implicarea generoasă și responsabilă a C.N.S.A.S.

Gh. Dumitrașcu

Tiparul executat la SC **INFCON** SA
tel./fax: 0241 580 527, 585 627

ISSN: 12244-810